

ศักยภาพของคุฏบะฮ์วันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาคุฏบะฮ์วันศุกร์
ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

Potential of Friday Khutbah for Social Development : A Case Study of
Friday Khutbah in Southern Border Provinces of Thailand

มูหะมัด คอยา

Moohamad Khoya

วิทยานิพนธ์นี้สำหรับการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาอิสลามศึกษา
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

A Thesis Submitted in Fulfillment of the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy in Islamic Studies

Prince of Songkla University

2561

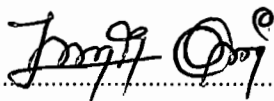
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อวิทยานิพนธ์ ศักยภาพของคุณบะฮวันศูร์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาคุณบะฮวันศูร์
ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

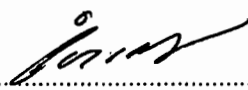
ผู้เขียน นายมูหมัด คอยา

สาขาวิชา อิสลามศึกษา

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

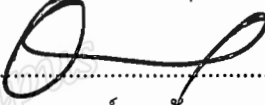

.....
(ดร.ชาฟีอี อาดำ)

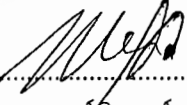
คณะกรรมการสอบ

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.อิบรอฮีม ณรงค์รักษาเขต)

.....กรรมการ
(ดร.ชาฟีอี อาดำ)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.อับดุลเลาะ การ์รีนา)

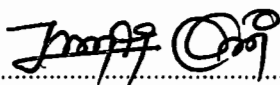

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อับดุลเลาะ หนุ่มสุข)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์พิเชษฐ์ กาลามเกษตร์)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำหรับ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา

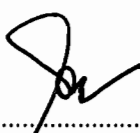

.....
(ศาสตราจารย์ ดร.ดำรงศักดิ์ ฟาร์รุ่งสว่าง)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้มาจากการศึกษาวิจัยของนักศึกษาเอง และได้แสดงความขอบคุณบุคคลที่มีส่วนช่วยเหลือแล้ว

ลงชื่อ.....

(ดร.ซาเฟี้อี อาดำ)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ลงชื่อ.....

(นายมูหะมัด คอยา)

นักศึกษา

Prince of Songkla University
Pattani Campus

ข้าพเจ้าขอรับรองว่า ผลงานวิจัยฉบับนี้ไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งในการอนุมัติปริญญาในระดับใดมาก่อน
และไม่ได้ถูกใช้ในการยื่นขออนุมัติปริญญาในขณะนี้

ลงชื่อ.....

(นายมูหะมัด คอยา)

นักศึกษา

Prince of Songkla University
Pattani Campus

ชื่อวิทยานิพนธ์	ศักยภาพของคฤภษะวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาคฤภษะวันศุกร์ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้
ผู้เขียน	นายมูหะมัด คอยา
สาขาวิชา	อิสลามศึกษา
ปีการศึกษา	2560

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและบทบาทบุญดีเกี่ยวกับคฤภษะวันศุกร์ ศึกษาทัศนคติเกี่ยวกับการนำเสนอคฤภษะวันศุกร์ของเคาะฎิบและผู้ฟังคฤภษะวันศุกร์ และข้อเสนอแนะจากทั้งสองฝ่าย และศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพของคฤภษะวันศุกร์ในการพัฒนาสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและปริมาณโดยอาศัยเอกสารปฐมภูมิ ทุตียภูมิ ทิตยภูมิ และเก็บรวบรวมข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า

1. คฤภษะคือการแสดงปาฐกถาธรรมก่อนละหมาดวันศุกร์ มีข้อบังคับ(รูกุ่น) เจ็ดข้อ ประเภท ความสำคัญ บทบัญญัติและพิธีกรรมต่างๆ ทั้งก่อนนำเสนอ ขณะนำเสนอ และหลังจากการนำเสนอ บทบัญญัติว่าด้วยการฟังคฤภษะวันศุกร์ เนื้อหาคฤภษะวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮีย์ให้ผู้ฟังได้รับความรู้ ข้อเสนอแนะ ชัดเจนล้าจิตสำนึก และข้อเสนอแนะเพื่อแก้ปัญหาของสังคม และคฤภษะวันศุกร์มีศักยภาพในการพัฒนาสังคม

2. ผลการวิเคราะห์ทัศนคติเกี่ยวกับการนำเสนอคฤภษะวันศุกร์และผู้ฟังคฤภษะวันศุกร์พบว่าคฤภษะวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮีย์มวลชน มีผลต่อผู้ฟังเป็นอย่างดีหากผู้ร่วมละหมาดฟังด้วยความตั้งใจและเคาะฎิบนำเสนอด้วยทักษะและวิธีการที่สามารถให้ผู้ฟังเข้าใจง่ายโดยเน้นเนื้อหาการยึดมั่นกับหลักคำสอนของศาสนาที่มาจากคำภีร์อัลกุรอาน อัลสุนนะฮ์ การประกอบอิบาดะฮ์ การรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และรำลึกถึงวันแห่งการตอบแทนในอาคิเราะฮ์

3. เนื้อหาที่ปรากฏในคฤภษะวันศุกร์เป็นความรู้และข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์และสรุปผลของเคาะฎิบ ถูกเรียบเรียงในรูปแบบความเรียง โดยเน้นการให้คำแนะนำและข้อคิดเพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่ถูกต้องตามหลักการศาสนาและเกิดการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ผู้การมีคุณธรรมจริยธรรม อันนำไปสู่การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน

4. ผลจากการวิเคราะห์แบบสอบถามจากเคาะฎิบผู้นำเสนอคฤภษะวันศุกร์พบว่าคฤภษะวันศุกร์มีเนื้อหาที่เป็นความรู้ผสมผสานการตักเตือน ข้อเสนอแนะแก่ผู้ร่วมละหมาด เคาะฎิบได้ใช้โอกาสอย่างคุ้มค่าในการนำเสนอสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังทั้งเรื่องโลกดุนยาและเรื่องอาคิเราะฮ์ ใช้ภาษาที่ผู้ฟังเข้าใจง่าย เรียบเรียงเนื้อหาที่สละสลวย ถึงแม้จะอ่านจากเอกสารก็ตาม แต่สามารถดึงดูดความสนใจของผู้ฟังได้โดยเฉพาะในวาระการชุมนุมละหมาดวันศุกร์ซึ่งมีสัปดาห์ละหนึ่งครั้ง

5. ผลจากการวิเคราะห์แบบสอบถามจากผู้ฟังคฤภษะวันศุกร์พบว่า ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์มีความหลากหลายด้านวัยวุฒิ การศึกษา อาชีพ ความเข้าใจด้านเนื้อหาและภาษา การนำเสนอคฤภษะวันศุกร์ใช้ภาษาถิ่น เนื้อหาควรเป็นเรื่องใกล้ตัวที่เกิดขึ้นในชุมชนและสังคมในรอบสัปดาห์ เน้นการให้ความรู้ใหม่และตักเตือนเรื่องศาสนา แทรกด้วยเรื่องการประกอบอิบาดะฮ์ การชัดเจนล้าจิตใจ

เรื่องคุณธรรมและจริยธรรม หลากหลายหัวข้อและเนื้อหา นำเสนอปัญหาและแนะนำวิธีการแก้ไข ใช้เวลาระหว่าง 15-25 นาที และคุณบะฮ์สันดีกว่าคุณบะฮ์ยาว

6. ศักยภาพของคุณบะฮ์วันศุกร์เพื่อการพัฒนาสังคมขึ้นอยู่กับการนำเสนอของ เคาะฎิบที่มีทักษะและความสามารถในการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ผู้ตอบ แบบสอบถามร้อยละ 85 ตอบว่าความรู้ที่ได้จากการฟังคุณบะฮ์เป็นความรู้ที่เคยศึกษาและทราบจาก สื่อต่างๆ ที่มีในปัจจุบัน เคาะฎิบเพียงแค่เรียบเรียงประโยคเป็นเนื้อหาใหม่ ส่วนใหญ่เป็นเนื้อหาเก่าที่ คนส่วนใหญ่เคยฟังมาหลายครั้ง แต่ยอมฟังได้เพราะถือว่าเป็นการตักเตือน เพราะเรื่องศาสนาไม่ จำเป็นต้องเป็นเรื่องใหม่เสมอ เรื่องเก่าก็ยังคงใช้ได้หากนำมาประยุกต์ใช้ให้ถูกวิธีและปฏิบัติอย่าง ต่อเนื่อง ส่วนผู้ฟังร้อยละ 15 ตอบว่าเนื้อหาคุณบะฮ์เป็นความรู้ใหม่ที่ยังไม่เคยฟังจากที่ใดมาก่อน จึง สนใจที่จะฟังและติดตาม

Prince of Songkla University
Pattani Campus

Thesis Title: Potential of Friday Khutbah for Social Development : A Case Study of Friday Khutbah in Southern Border Provinces of Thailand
Author: Mr. Moohamad Khoya
Major Program: Islamic Studies
Academic Year: 2017

ABSTRACT

This study aims i) to investigate meanings and provisions regarding Friday sermons (Khutbah), ii) to examine attitudes towards speeches delivered by Khatib (the individual who delivers the Khutbah) and the Khutbah attendees as well as the suggestions from the stakeholders and iii) to analyze the potential of the Friday sermons and social development in southernmost provinces of Thailand. Qualitative and quantitative analyses were used in this study namely, primary data, secondary data and data collection. The findings are as follows:

1. Khutbah is speech delivery before Friday prayer consisting of Islamic principles (Rukun), conditions, types, significance, provisions and practices in the processes of pre-, while- and post-speech delivering. According to the provision on taking part Friday sermon, its content is regarded to be part of preaching of Islam providing knowledge, advice, and reminders to those who listen to the sermon in order to solve social problems. Moreover, Friday sermon is considered the potential in social development.

2. The findings according to the attitudes towards Khatibs' speech delivery and the attendees' suggestions show that Khutbah is part of Islamic dissemination (Dahwah) affecting those who listen attentively. Furthermore, Khatibs skillfully and professionally convey messages which are digested to be easily understood for them. The contents are mainly focused on Islamic beliefs (Aqidah), Islamic principles which extract from al-Quran and al-Sunnah, Islamic practices, remembrance of Allah (Zikrullah) and remembrance of the Day of the Judgment (Aakhirah Day).

3. The content of Friday sermons appears to be knowledge and information analyzed and summarized by Khatibs, and it is basically rearranged to be new essays focusing on advice and reminders which the attendees can apply in their

daily lives following Islamic principles and fear of Allah (Taqwa) towards morality and ethics which lead to be sustainable development.

4. The findings according to the analyses of the questionnaire completed by Khatibs are illustrated that the content of Friday sermons is blended knowledge of advice and reminders to Friday prayer performers. Khatibs use this precious occasion to convey messages which are beneficial for them in both this world and the hereafter. Even though, to some extent, it is read from certain written texts, they attempt to systematically simplify the language to be more interesting in particular a congregational Friday prayer which is a weekly prayer for all Muslims.

5. The findings from the analyses of the questionnaire completed by those who listen to Friday sermons show that they are diverse in respect of age, education, occupation, content comprehensibility and language. Besides, the language used in the speech delivery should be their dialect and the content should be certain weekly issues occurred in the community prioritizing knowledge and religious advice and integrating religious practices, mental refinement, morality and ethics. The speech delivery is ranged between 15 to 25 minutes, and the short sermon seems to be more preferable.

6. The potential of Friday sermon for social development relies on Khatibs' ability of the speech delivery which can benefit the attendees. Eighty- five percent of the informants responded that the obtained knowledge from the speech is basically known knowledge which they used to learn and acquire from current social media. However, it can be acceptable for them to listen to speeches repeatedly since they can be righteous advice and the religious issues, to some extent, do not have to be new. Certain topics which have been covered can be restated in the Friday sermon if they are applied efficiently and practiced consistently. On the other hand, fifteen percent of them responded that the content of the Friday sermon is new, and they never hear elsewhere and make them interested in it and follow it attentively.

عنوان البحث دور خطب الجمعة في تطوير المجتمع دراسة ميدانية في المحافظات بجنوب تايلاند
 الباحث محمد قايا
 التخصص الدراسات الإسلامية
 العام الجامعي 2017 ميلادي

مستخلص البحث

يهدف هذا البحث لدراسة معنى خطبة الجمعة وأحكامها ومناقشة آراء الخطباء والمصلين المستمعين حول دورها في تنمية المجتمع في المحافظات الجنوبية وهي دراسة تكاملية مزدوجة في الجمع بين أصالة المصادر والمراجع المعتمدة وبين مقابلة الأشخاص المتعلقة بإلقائها ومستمعها ثم تحليل آرائهم تحليلاً تفصيلياً، وقد تمحورت نتائج البحث على النحو التالي:

1. الخطبة هي كلمات توجيهية دينية ملقاة على مسامع المصلين قبل صلاة الجمعة، لها أركان وشروط وأنواع وأهمية وأحكام تتعلق بالخطباء بما قبل الإلقاء وأثنائه وبعده، ولها أحكام تتعلق بمستمعيها. والخطبة في ذات نفسها نوع من أنواع دعوة الجماهير في إعطائهم المادة العلمية والتوجيهية والإرشادية وتزكية النفوس، وعرض المشكلات وحلها بما لها من دور في تنمية المجتمع.

2. صدرت نتائج تحليلية حول إلقاء الخطبة وإدلاء آراء المصلين المستمعين لها واقتراحاتهم ضمن ثمرات دعوة الجماهير إذا اهتموا بها اهتماماً جيداً خاشعين فاهمين، وكانت تأدية الخطباء في الوقت نفسه بأداء وإلقاء متميز وأسلوب جاذب؛ بالتركيز فيها على الأمور الدينية بمرجعية الكتاب والسنة، وحثهم على أداء العبادات وذكر الله ﷻ والأمور الأخروية، حيث يفهمها المستمعون بسهولة.

3. إن مضامين خطب الجمعة عبارة عن مجموعة من العلم النافع والمصادر الموثوقة التي يقوم الخطباء بدراستها وتحليلها ثم يلخصونها بأسلوب إنشائي ثم يلقونها إلى المتلقين والمستمعين بأسلوب توجيهي وتثقيفي ليستفيدوا منها استفادة مثمرة صحيحة منسجمة بالأمور الدينية المؤدية إلى تقوى الله I والتخلق بالأخلاق الكريمة ثم إلى تنمية المجتمع المستدامة.

4. محصلة نتائج مقابلة الخطباء واقتراحاتهم بأن مكونات الخطبة فيها علم وتوجيه وإرشاد للمصلين، وقد انتهزوا تلك الفرص الذهبية بإدلاء ما يفيدهم دُنْيَوِيّاً وَأُخْرَوِيّاً واستخدمهم

الأسلوب اللغوي الذي يفهمه الجميع وبوضع مضمونها الإنشائي؛ وإن كانوا قارئين من المواد المكتوبة ولكنهم يجذبون مستمعهم جذباً تبيينياً في لحظة اجتماعهم الأسبوعي.

5. محصّلة نتائج مقابلة المستمعين المصلين ومقترحاتهم - على تفاوت. أعمارهم ومستواهم الدراسي والمكتسبات والمفاهيم واللغوية - بأنّ خطبة الجمعة ينبغي أن تُلقَى باللغة المحلية المفهومة والتركيز على أقرب الأحداث. التي تحدث في قراهم ومجتمعهم وبما حولهم من الأحداث الأسبوعيّة والتركيز بالعلم النافع الجديد والتذكير الديني بالإضافة إلى أمور العبادات وتركية النفوس والتخلق بالأخلاق الكريمة من خلال العناوين والعناصر المختلفة، ثم طرح وعرض المشكلات وتقديم سبل حلّها، ومن الأحسن أن يستخدم الخطباء وقتاً كافياً ما بين 15-25 دقيقة والخطب المختصرة خير من الخطب المطوّلة.

6. إن دور خطب الجمعة في تنمية المجتمع يقع على عاتقي الخطباء الماهرين القادرين على إلقائها بأسلوبٍ مثمر؛ حيث يستفيد منها المستمعون بشكلٍ كافٍ، وقد أدلى المصلون من خلال استفتائهم؛ بأن 85% أجابوا أن العلم الثابت في خطبة الجمعة هو علم معلوم من شبكة المعلومات المتوافرة، والخطباء فقط يجمعونها ثم يضعونها بأسلوب جديد، والخطبة نفسها تتمحور حول الموضوعات المكررة استمعها المصلون مرات عديدة، وقد أدلوا باستفتائهم أنّ 15% أجابوا أن العلم المثبت فيها هو من قبيل العلم الجديد الصالح النافع لم يستمعوا من قبل، وأنهم يرغبون في الاستماع إليها والمتابعة لها بصفة مستمرة.

กิตติกรรมประกาศ

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين نبينا محمد ﷺ
وعلى آله وصحبه أجمعين

มวลแห่งการสรรเสริญทั้งมวลเป็นเอกสิทธิ์ของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ผู้เป็นพระเจ้าแห่งสากลโลก เศาะละวาตและสลามขอมอบแด่ท่านประมุขบรรดานบีและเราะฮ์ลุ นบีมุฮัมมัด ﷺ ครอบครัวของท่าน บรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ และผู้ที่ดำเนินชีวิตบนแนวทางอันเที่ยงตรงจนถึงวันกิยามะฮ์

ขอขอบคุณพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ผู้ทรงเมตตา ผู้ทรงกรุณายิ่งใหญ่ที่ทรงประทานความสำเร็จในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความรู้และความกรุณาจากการให้คำปรึกษาและข้อแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ดร.ชาฟีอี อาดำ ผู้วิจัยขอให้พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงตอบแทนความดีงามในความรู้ที่ได้สอนมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณประธาน คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ ผู้ให้สัมภาษณ์และผู้ที่ทำให้ข้อมูลการนำเสนอคุณวุฒินักศึกษาระดับปริญญาโท เพื่อเป็นข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณคณะผู้บริหารวิทยาลัยอิสลามศึกษาและมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ที่ได้กรุณาให้ทุนสนับสนุนการทำวิจัย ตลอดจนคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของวิทยาลัยอิสลามศึกษาที่ได้ให้ความสะดวกแก่ผู้วิจัยด้วยดี

ขอขอบคุณอธิการบดีมหาวิทยาลัยฟาฏอนี รศ.ดร.อิสมาอีลลฎฟี จะปะกียา กรรมการบริหารมหาวิทยาลัยและกรรมการบริหารคณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์ที่ได้พิจารณาอนุมัติให้ผู้วิจัยลาศึกษาต่อขณะเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบคุณประธานสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ได้อำนวยความสะดวกข้อมูลมัสญิดในพื้นที่ตลอดจนอาจารย์สุวิทย์ เซ็นเจริญ ฝ่ายทะเบียนและสถิติสำนักงานคณะกรรมการกลางแห่งประเทศไทยที่ได้กรุณาให้ข้อมูลมัสญิดในประเทศไทยและให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการทำวิจัยครั้งนี้

ขอขอบพระคุณยิ่งแด่มารดานางเจ๊ะเสาะ ยูโซะ คอยา ที่ให้กำลังใจและถามถึงความสำเร็จทุกเมื่อ และขอขอบพระคุณยิ่งแด่บิดานายอับดุลเลาะ คอยา ที่ใฝ่ฝันอยากเห็นความสำเร็จของลูกชายคนโตและอยากเรียกว่า ดร. แต่ท่านได้จากโลกนี้ไปก่อนที่ลูกชายสำเร็จการศึกษา และขอแสดงความเสียใจกับอาจารย์ที่ปรึกษา ดร.ชาฟีอี อาดำ ที่ได้สูญเสียบิดาที่เคารพเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2560 ขอให้พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงแผ่เมตตาที่ท่านด้วยเถิด อามีน

ขอขอบคุณครุฮัมเสาะ ฮารีหะมะ คอยา ภรรยาที่ให้กำลังใจและทุนทรัพย์แก่ผู้วิจัยตลอดมา และผู้ที่เป็นแรงใจได้ดีที่สุดคือลูกๆ ทั้ง 3 คน คือ ฮาดี ฮูดา และฮุมัดดี ที่รอคอยความสำเร็จของบิดา

ขอขอบคุณบรรดาอุस्ताซ อุस्ताซะฮ์ บาบอ โต๊ะครู ครูและอาจารย์ทุกท่านทั้งในอดีตและปัจจุบันที่ได้กรุณาประสิทธิ์ประสาทความรู้ ประสบการณ์ ให้การอบรมสั่งสอนแก่ผู้วิจัยจนได้

มีโอกาสได้ศึกษาในระดับปริญญาตรีบัณฑิตและเขียวนิพนธ์ฉบับนี้ได้สำเร็จ ผู้วิจัยถือเป็นทาน
เศาะตะเกาะฮ์ที่ยิ่งใหญ่ที่ทุกท่านควรได้รับทั้งโลกนี้และอาคิเราะฮ์ตลอดไป

ขอบคุณเพื่อนๆ รหัส 55 ที่ได้ศึกษาจนจบหลักสูตรระดับปริญญาตรีบัณฑิต อาทิ
คุณทวีศักดิ์ อุปมา คุณอดิศักดิ์ นุซมี คุณทวี น้อยผอม คุณนศรุลลอฮ์ หมัดตะพงค์ คุณทิวากร
แย้มจังหวัด คุณอับดุลรอฮ์มาน จะปะกียา คุณอับดุลรอเยะ เป็นเซ็ง คุณยุทธนา เกื้อกุล คุณอาแว
แมะอูมา และเพื่อนร่วมรุ่นที่ได้ส่งกำลังใจและความเมตตาของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ สองท่านคือคุณยูซุฟ
นิมะ และคุณเซ็น แสงอารีย์ ขอให้พระองค์ทรงแผ่เมตตาแก่ทั้งสองทั้งโลกนี้และอาคิเราะฮ์

ท้ายที่สุดนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณน้องๆ หลานๆ ครอบครัวที่ใช้นามสกุล คอยา ทั้งใน
ประเทศไทยและประเทศอินเดียที่คอยดูแล ให้กำลังใจและให้การช่วยเหลือจนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับ
นี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ขอให้พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงตอบแทนสิ่งดีงามแก่พวกเขาเถิด อามีน

มุหะมัด คอยา

Prince of Songkla University
Pattani Campus

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(5)
Abstract	(7)
مستخلص البحث	(9)
กิตติกรรมประกาศ	(11)
สารบัญ	(13)
ตารางปริวรรตอักษรอาหรับ-ไทย	(21)
ตารางปริวรรตอักษรอาหรับ-อังกฤษ	(23)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาของปัญหาและปัญหา	1
1.2 อัลกุรอาน อัลฮะดีษและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
1.2.1 อัลกุรอาน	7
1.2.2 อัลฮะดีษ	9
1.2.3 เอกสารที่เกี่ยวข้อง	12
1.2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	16
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	24
1.4 ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัย	24
1.5 ขอบเขตของการวิจัย	24
1.5.1 ด้านเนื้อหา	24
1.5.2 ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	25
1.5.2.1 ด้านประชากร	25
1.5.2.2 กลุ่มตัวอย่าง	25
1.5.3 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย	26
1.5.3.1 ตัวแปรต้น	26
1.5.3.2 ตัวแปรตาม	26
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ	27
1.7 ข้อตกลงเบื้องต้น	27
1.8 สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิจัย	28
1.9 วิธีดำเนินการวิจัย	29
1.9.1 รูปแบบการวิจัย	29
1.9.2 แหล่งข้อมูล	29
1.9.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	29
1.9.3.1 แบบบันทึกข้อมูลเอกสาร	29
1.9.3.2 แบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง	30

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
1.9.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล	30
1.9.4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือและตำรา	30
1.9.4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการตอบแบบสอบถามและสัมภาษณ์	31
1.9.5 การจัดกระทำข้อมูล	31
1.9.5.1 ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร	31
1.9.5.2 ข้อมูลที่ได้จากการสอบถาม	31
1.9.6 การวิเคราะห์ข้อมูล	32
1.9.6.1 การตรวจสอบข้อมูล	32
1.9.6.2 หลักการวิเคราะห์ข้อมูล	32
1.9.7 การนำเสนอข้อมูล	32
บทที่ 2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับคุณภาพ	33
2.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับคุณภาพ	33
2.1.1 ความหมายเชิงภาษาศาสตร์	33
2.1.2 ความหมายเชิงวิชาการ	34
2.1.2.1 คุณภาพในความหมายทั่วไป	34
2.1.2.2 คุณภาพในความหมายด้านวิชาการและการสื่อสาร	35
2.2 คุณภาพที่ปรากฏในอัลกอริธึมและอัลกอริธึม	35
2.2.1 คุณภาพที่ปรากฏในอัลกอริธึม	36
2.2.1.1 อายะฮ์ในสุเราะฮ์อัลญุมะฮ์	38
2.2.1.2 อายะฮ์ที่มีความหมายเดียวกับคุณภาพ	39
2.2.2 คุณภาพที่ปรากฏในอัลกอริธึม	42
2.2.2.1 อัลกอริธึมที่กล่าวถึงคุณภาพด้วยตัวบท	42
2.2.2.2 อัลกอริธึมที่กล่าวถึงคุณภาพด้วยความหมาย	46
2.3 ประเภทของคุณภาพ	49
2.3.1 คุณภาพละหมาดวันศุกร์	49
2.3.2 คุณภาพละหมาดอีด	51
2.3.3 คุณภาพละหมาดสุริยุปราคาและจันทร์ปราคา	54
2.3.4 คุณภาพละหมาดอิสติสกออ	56
2.3.5 คุณภาพนิกาย	58
2.4 ความสำคัญของคุณภาพวันศุกร์	61
2.4.1 คุณภาพเป็นการตักเตือนและเชิญชวน	62
2.4.2 คุณภาพเป็นการให้ความรู้	62
2.4.3 คุณภาพเป็นการปรับทัศนคติ	63

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.5 บทบัญญัติว่าด้วยคุณบะฮวันศุกร์	64
2.5.1 รุกุ่นคุณบะฮ	64
2.5.2 เงื่อนไขคุณบะฮ	65
2.5.3 สิ่งที่เป็นสุนัตในคุณบะฮ	66
2.5.4 สิ่งที่เป็นมักรูฮในคุณบะฮ	67
2.6 พิธีกรรมที่เกิดขึ้นก่อนคุณบะฮวันศุกร์	69
2.6.1 การอะซานครั้งแรกและครั้งที่สอง	69
2.6.2 การละหมาดสุนัตตะฮียะตุลมัสนู๊ด	71
2.6.3 การละหมาดสุนัตก้อบลิยะฮ	72
2.7 การปฏิบัติตนของเคาะฎิบก่อนนำเสนอคุณบะฮ	74
2.7.1 การปฏิบัติตนของเคาะฎิบก่อนขึ้นมินบَّر	74
2.7.1.1 เวลาที่เหมาะสมสำหรับเคาะฎิบไปยังมัสนู๊ด	74
2.7.1.2 การละหมาดสุนัตก้อบลิยะฮสำหรับเคาะฎิบ	75
2.7.1.3 การก้าวเดินขึ้นมินบَّر	77
2.7.2 การปฏิบัติตนของเคาะฎิบหลังจากขึ้นมินบَّر	77
2.7.2.1 การให้สลามแก่ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์	78
2.7.2.2 การถือไม้เท้าขณะนำเสนอคุณบะฮ	78
2.8 วิธีการดำเนินการในคุณบะฮวันศุกร์	79
2.8.1 อรั้มภทคุณบะฮ	80
2.8.1.1 การสรรเสริญพระองค์อัลลอฮ ﷻ	80
2.8.1.2 การกล่าวขออภัยพร(เศาะละวาต)แต่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ	82
2.8.1.3 การกล่าวประโยค "อัมมา บะฮดุ (أمّیٰ ہے) ในคุณบะฮ	83
2.8.1.4 การให้โอวาทเพื่อการยำเกรงต่อพระเจ้า(ตักวา)	84
2.8.2 เนื้อหาคุณบะฮ	84
2.8.2.1 อรั้มภทเนื้อหา	86
2.8.2.2 เนื้อหาคุณบะฮ	86
2.8.2.3 เนื้อหาส่วนท้ายคุณบะฮ	87
2.8.3 ส่วนสรุปคุณบะฮ	87
2.8.3.1 การกล่าวข้อความท้ายก่อนจบคุณบะฮแรก	87
2.8.3.2 การขอพรในคุณบะฮวันศุกร์	88
2.9 การปฏิบัติตนของเคาะฎิบหลังจากนำเสนอคุณบะฮ	91
2.9.1 การก้าวเดินลงจากมินบَّر	91
2.9.2 เคาะฎิบและอิหม่ามคนละคน	91
2.9.3 การอ่านสุเราะฮ์ในละหมาดวันศุกร์	92

2.9.4 การคุมประพฤติและละหมาดยาว	93
2.9.5 การละหมาดสุนัตหลังจากละหมาดวันศุกร์	94
2.10 คุมประพฤติและการตะอวะฮฺ	95
2.10.1 ตะอวะฮฺด้วยคุมประพฤติสู่การเข้าใจอิสลาม	95
2.10.2 ตะอวะฮฺด้วยคุมประพฤติสู่การปฏิบัติหลักคำสอนศาสนา	95
2.10.3 ตะอวะฮฺด้วยคุมประพฤติเพื่อให้เกิดการสานตะอวะฮฺ	98
2.11 การพัฒนาสังคมด้วยคุมประพฤติ	100
2.11.1 การพัฒนาสังคมด้วยคุมประพฤติด้านความรู้	100
2.11.2 การสร้างสังคมคุณธรรมด้วยคุมประพฤติ	101
2.11.3 ความรู้ที่ได้จากคุมประพฤติวันศุกร์	103
บทที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูลการสอบถามเคาะฎิบและผู้ฟังคุมประพฤติวันศุกร์	
ในจังหวัดชายแดนภาคใต้	105
3.1 ข้อมูลมัสญิดในจังหวัดชายแดนภาคใต้	106
3.1.1 ข้อมูลมัสญิดในจังหวัดนราธิวาส	106
3.1.2 ข้อมูลมัสญิดในจังหวัดปัตตานี	106
3.1.3 ข้อมูลมัสญิดในจังหวัดยะลา	107
3.1.4 ข้อมูลมัสญิดในจังหวัดสตูล	107
3.1.5 ข้อมูลมัสญิดใน 4 อำเภอ จังหวัดสงขลา	107
3.2 มัสญิดที่เป็นกรณีศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้	108
3.2.1 มัสญิดที่เป็นกรณีศึกษาในจังหวัดนราธิวาส	108
3.2.2 มัสญิดที่เป็นกรณีศึกษาในจังหวัดปัตตานี	110
3.2.3 มัสญิดที่เป็นกรณีศึกษาในจังหวัดยะลา	114
3.2.4 มัสญิดที่เป็นกรณีศึกษาในจังหวัดสตูล	115
3.2.5 มัสญิดที่เป็นกรณีศึกษาใน 4 อำเภอ จังหวัดสงขลา	117
3.3 สรุปแบบสอบถามข้อมูลส่วนตัวจากผู้ฟังคุมประพฤติวันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้	118
3.3.1 สรุปแบบสอบถามจากผู้ฟังคุมประพฤติวันศุกร์ในจังหวัดนราธิวาส	118
3.3.1.1 แบบสอบถามตอนที่ 1	118
3.3.1.2 แบบสอบถามตอนที่ 2	120
3.3.1.3 แบบสอบถามตอนที่ 3	123
3.3.1.4 แบบสอบถามตอนที่ 4	125
3.3.2 สรุปแบบสอบถามจากผู้ฟังคุมประพฤติวันศุกร์ในจังหวัดปัตตานี	132
3.3.2.1 แบบสอบถามตอนที่ 1	132
3.3.2.2 แบบสอบถามตอนที่ 2	134
3.3.2.3 แบบสอบถามตอนที่ 3	137
3.3.2.4 แบบสอบถามตอนที่ 4	138

3.3.3	สรุปแบบสอบถามจากผู้ฟังคฤภะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดยะลา	145
3.3.3.1	แบบสอบถามตอนที่ 1	145
3.3.3.2	แบบสอบถามตอนที่ 2	147
3.3.3.3	แบบสอบถามตอนที่ 3	150
3.3.3.4	แบบสอบถามตอนที่ 4	152
3.3.4	สรุปแบบสอบถามจากผู้ฟังคฤภะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดสตูล	159
3.3.4.1	แบบสอบถามตอนที่ 1	159
3.3.4.2	แบบสอบถามตอนที่ 2	161
3.3.4.3	แบบสอบถามตอนที่ 3	164
3.3.4.4	แบบสอบถามตอนที่ 4	166
3.3.5	สรุปแบบสอบถามจากผู้ฟังคฤภะฮ์วันศุกร์ใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลา	174
3.3.5.1	แบบสอบถามตอนที่ 1	174
3.3.5.2	แบบสอบถามตอนที่ 2	176
3.3.5.3	แบบสอบถามตอนที่ 3	179
3.3.5.4	แบบสอบถามตอนที่ 4	180
3.4	สรุปแบบสอบถามจากเคาะฎิบในจังหวัดชายแดนภาคใต้	188
3.4.1	สรุปแบบสอบถามเคาะฎิบในจังหวัดนราธิวาส	188
3.4.1.1	แบบสอบถามตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป	188
3.4.1.2	แบบสอบถามตอนที่ 2 การนำเสนอคฤภะฮ์	190
3.4.1.3	แบบสอบถามตอนที่ 3 การพัฒนาสังคมด้วยคฤภะฮ์วันศุกร์	193
3.4.2	สรุปแบบสอบถามเคาะฎิบในจังหวัดปัตตานี	195
3.4.2.1	แบบสอบถามตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป	195
3.4.2.2	แบบสอบถามตอนที่ 2 การนำเสนอคฤภะฮ์	197
3.4.2.3	แบบสอบถามตอนที่ 3 การพัฒนาสังคมด้วยคฤภะฮ์วันศุกร์	200
3.4.3	สรุปแบบสอบถามเคาะฎิบในจังหวัดยะลา	202
3.4.3.1	แบบสอบถามตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป	202
3.4.3.2	แบบสอบถามตอนที่ 2 การนำเสนอคฤภะฮ์	204
3.4.3.3	แบบสอบถามตอนที่ 3 การพัฒนาสังคมด้วยคฤภะฮ์วันศุกร์	207
3.4.4	สรุปแบบสอบถามเคาะฎิบในจังหวัดสตูล	210
3.4.4.1	แบบสอบถามตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป	210
3.4.4.2	แบบสอบถามตอนที่ 2 การนำเสนอคฤภะฮ์	212
3.4.4.3	แบบสอบถามตอนที่ 3 การพัฒนาสังคมด้วยคฤภะฮ์วันศุกร์	215
3.4.5	สรุปแบบสอบถามเคาะฎิบใน 4 อำเภอ จังหวัดสงขลา	217
3.4.5.1	แบบสอบถามตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป	217
3.4.5.2	แบบสอบถามตอนที่ 2 การนำเสนอคฤภะฮ์	219
3.4.5.3	แบบสอบถามตอนที่ 3 การพัฒนาสังคมด้วยคฤภะฮ์วันศุกร์	222

บทที่ 4 ศักยภาพของกฎบะฮฺวันศูร์เพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้	225
4.1 ศักยภาพของกฎบะฮฺวันศูร์เพื่อการพัฒนาสังคม	225
4.1.1 ศักยภาพของกฎบะฮฺวันศูร์เพื่อพัฒนาสังคมด้านความรู้	225
4.1.2 ศักยภาพของกฎบะฮฺวันศูร์เพื่อพัฒนาสังคมด้านคุณธรรมนำชีวิต	226
4.2 ศักยภาพของกฎบะฮฺวันศูร์เพื่อการพัฒนาสังคมในทัศนะของบรรดาเคาะฎิบ	227
4.2.1 ศักยภาพของกฎบะฮฺวันศูร์เพื่อพัฒนาสังคมในทัศนะของ บรรดาเคาะฎิบในจังหวัดชายแดนภาคใต้	227
4.2.1.1 หมวดที่ 1 กฎบะฮฺวันศูร์เป็นศาสตร์ที่มีชีวิต	227
4.2.1.2 หมวดที่ 2 กฎบะฮฺวันศูร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะวะฮฺฮฺ	229
4.2.1.3 หมวดที่ 3 เคาะฎิบเป็นที่พึงทางใจและเป็นนักพัฒนาสังคม	229
4.2.1.4 หมวดที่ 4 การบริหารจัดการกฎบะฮฺวันศูร์ให้มีคุณภาพ และเกิดประสิทธิผล	230
4.2.1.5 หมวดที่ 5 ความขลังของกฎบะฮฺวันศูร์อยู่ที่เนื้อหาและทักษะ การนำเสนอที่ไม่เคยล้าสมัยตามกาลเวลา	231
4.3 ศักยภาพของกฎบะฮฺวันศูร์เพื่อการพัฒนาสังคมในทัศนะของผู้ร่วม ละหมาดวันศูร์	232
4.3.1 ศักยภาพของกฎบะฮฺวันศูร์เพื่อพัฒนาสังคมตามทัศนะทัศนะของ ผู้ร่วมละหมาดวันศูร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้	233
4.3.1.1 หมวดที่ 1 ผู้ร่วมละหมาดวันศูร์ควรฟังและให้ความสำคัญ ต่อกฎบะฮฺฮฺ	233
4.3.1.2 หมวดที่ 2 กฎบะฮฺวันศูร์ควรเป็นเรื่องที่ต้องได้รับการพัฒนา อย่างต่อเนื่อง	233
4.4 บทสัมภาษณ์บรรดาเคาะฎิบในจังหวัดชายแดนภาคใต้	234
4.4.1 สัมภาษณ์บรรดาเคาะฎิบในจังหวัดนราธิวาส	234
4.4.1.1 สัมภาษณ์นายพีครุดีน ดอเลาะ	234
4.4.1.2 สัมภาษณ์นายอับดุลรอยยะ มาหามะ	235
4.4.1.3 สัมภาษณ์นายอับดุลลาเต๊ะ มามะ	235
4.4.1.4 สัมภาษณ์นายมุฮัมมัดนาเซ สามะ	236
4.4.2 สัมภาษณ์บรรดาเคาะฎิบในจังหวัดปัตตานี	237
4.4.2.1 สัมภาษณ์นายสกาเรีย บาราเฮง	237
4.4.2.2 สัมภาษณ์นายอูมา จะกือวาโตะ	238
4.4.2.3 สัมภาษณ์นายมะรอปี แมะอูมา	238
4.4.2.4 สัมภาษณ์นายกอเซม มะแซ	239
4.4.3 สัมภาษณ์บรรดาเคาะฎิบในจังหวัดยะลา	239
4.4.3.1 สัมภาษณ์นายอับดุลฮาเล็ม ตุง	239
4.4.3.2 สัมภาษณ์นายอับดุลมอฬิร หะหวัง	240

4.4.3.3 สัมภาษณ์นายมะรอซือดี เลาะยะผา	241
4.4.3.4 สัมภาษณ์นายมูหะมัดสุกรี สะเตาะ	242
4.4.4 สัมภาษณ์บรรดาเคาะฎีบในจังหวัดสตูล	243
4.4.4.1 สัมภาษณ์นายอับดุลลอฮ์ อัลอัยยูบี	243
4.4.4.2 สัมภาษณ์นายอับดุลมาลิก ดาเระมีน	243
4.4.4.3 สัมภาษณ์นายอุมร์ อาเก็ม	244
4.4.4.4 สัมภาษณ์นายสอแห๊ะวะ วัฒนะ	245
4.4.5 สัมภาษณ์บรรดาเคาะฎีบใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลา	246
4.4.5.1 สัมภาษณ์นายอับดุลรอซึก ล่อเต๊ะ	246
4.4.5.2 สัมภาษณ์นายอาชี สาเมาะ	246
4.4.5.3 สัมภาษณ์นายนายอับดุลหาลิม ล่าเต๊ะ	247
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	249
5.1 สรุปผลการวิจัย	249
5.1.1 ผลการวิจัยด้านความหมายและบทบัญญัติเกี่ยวกับคุฎบะฮ์	249
5.1.2 ผลการวิจัยทัศนคติของผู้นำเสนอคุฎบะฮ์วันศุกร์	250
5.1.3 ผลการวิจัยด้านทัศนคติของผู้ฟังคุฎบะฮ์วันศุกร์	251
5.1.4 ผลการวิจัยด้านศักยภาพของคุฎบะฮ์วันศุกร์เพื่อการพัฒนาสังคม ในจังหวัดชายแดนภาคใต้	251
5.2 อภิปรายผลการวิจัย	252
5.3 ข้อเสนอแนะ	253
5.3.1 การนำผลการวิจัยไปใช้	253
5.3.2 การพัฒนาเคาะฎีบผู้นำเสนอคุฎบะฮ์	254
5.3.3 การทำวิจัยครั้งต่อไป	255
บรรณานุกรม	256
นามานุกรม	271
ภาคผนวก	272
ภาคผนวก (ก) สารบัญญายะฮ์อัลกุรอาน	273
ภาคผนวก (ข) สารบัญญอัลฮะดีษ	274
ภาคผนวก (ค) คุฎบะฮ์ที่ได้รับการนำเสนอโดยท่านนบี ﷺ บรรดาเคาะฮาบะฮ์ และบุคคลต่างๆ	276
ภาคผนวก (ง) คุฎบะฮ์ของท่านนบี ﷺ ที่ปรากฏในตำราอัลฮะดีษ	290
ภาคผนวก (จ) ตัวอย่างแบบสอบถามวิทยานิพนธ์ (สำหรับผู้ฟังคุฎบะฮ์)	292
ภาคผนวก (ฉ) ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์วิทยานิพนธ์ (สำหรับผู้นำเสนอคุฎบะฮ์)	297
ภาคผนวก (ช) หน้าปกหนังสือคุฎบะฮ์ ภาษาไทยและภาษามลายูอักษรยาวี	301
นิพนธ์ต้นฉบับ	302
ประวัติผู้วิจัย	325

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 1	แสดงจังหวัด อำเภอ มัสญิดที่ขึ้นทะเบียน มัสญิดที่เป็นกรณีศึกษา	25
ตารางที่ 2	แสดงข้อมูลการวิจัย เครื่องมือ และการนำเครื่องมือไปใช้	30

Prince of Songkla University
Pattani Campus

ตารางเปรียบเทียบพยัญชนะอาหรับ-ไทย
วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ปรับปรุง พ.ศ. 2558

พยัญชนะอาหรับ	คำอ่าน	พยัญชนะไทย
ء ٱ	อะลีฟ/ ฮัมซะฮฺ	อ ในกรณีเป็นพยัญชนะ และ ฮ์ ในกรณีเป็นตัวสะกดสุดท้าย
ب	บ่า	บ
ت	ต่า	ต
ث	ซ่า	ซ
ج	ญีม	ญ (จัญ ในกรณีเป็นตัวสะกด)
ح	ฮ่า	ฮ
خ	คอฮ์	ค
د	ดาด	ด
ذ	ซาด	ซ
ر	รอฮ์	ร
ز	ซัย	ซ
س	ซีน	ส มีข้อยกเว้น เช่น มูซา อีซา ย่าซีน เป็นต้น
ش	ชีน	ช
ص	ศอด	ศ
ض	ฎอด	ฎ
ط	ฏอฮ์	ฏ
ظ	ศอฮ์	ศ
ع	อัยนุ	อ
غ	ฮัยนุ	ฆ
ف	ฟาฮ์	ฟ
ق	กอฟ	ก
ك	กาฟ	ก
ل	ลาม	ล

พยัญชนะอาหรับ	คำอ่าน	พยัญชนะไทย
م	มีม	ม
ن	นูน	น
ه	ฮำฮ์	ฮ ในกรณีเป็นพยัญชนะ และ ฮ์ ในกรณีเป็นตัวสะกดสุดท้าย
و	วาว	ว
ي	ยาฮ์	ย
الفتحة	อัลฟัตตะฮะฮ์ อ่านสระข้างบน	ะ (ในกรณีมีตัวสะกด เช่น มัรวาน อาตัม ะ), -ะฮ์ (ในกรณีมีตัวสะกด) ละสระในบางกรณี เช่น อะลี บะนี ะ)
الكسرة	อัลกัศเราะฮ์ อ่านสระข้างล่าง	็
الضمة	อัญญุมมะฮ์ อ่านสระข้างหน้า	ُ
الفتحة الممدودة	อัลฟัตตะฮะฮ์ อัลมัมดูตะฮ์	า (อ ในกรณีมีตัวสะกด เช่น อัลฟา ร็อบฯ)
الكسرة الممدودة	อัลกัศเราะฮ์ อัลมัมดูตะฮ์	็
الكمة الممدودة	อัญญุมมะฮ์ อัลมัมดูตะฮ์	ُ
ال-الشمسية	อลิฟ ลาม อัซซิมซียะฮ์	อั-ตามด้วยพยัญชนะตัวแรกของคำต่อไป เช่น อัตตีน อัญญีนฯ
ال-القمرية	อะลิฟ ลาม อัลเกาะมะรียะฮ์	อัล ตามด้วยคำต่อไปโดยไม่ต้องเว้นวรรค เช่น อัลกุรอาน อัลลอฮ์ อัลอิสลาม ะ
ة	ตาฮ์มัรบูฎะฮ์	ฮ์ เป็นเสียงเดียวกับ ฮ์ กรณีอ่านหยุดเป็นเสียง ฮ์ กรณีอ่านต่อเนื่องเป็นเสียง ต
ي	ยาฮ์ มุค็อฟพะพะฮ์	อ่านและสะกดตามการเขียน เช่นฟี
ي	ยาฮ์ นิสบะฮ์ หรือ ยาฮ์มุซัดตะตะฮ์	สะกดยาฮ์สองตัว เช่น ยยะ อัชฮาฟีอียะฮ์

ตารางเปรียบเทียบพยัญชนะอาหรับ-อังกฤษ
ของห้องสมุดรัฐสภาอเมริกา
ปรับปรุง พ.ศ. 2558

พยัญชนะอาหรับ	คำอ่าน	พยัญชนะอังกฤษ
ا	อลีฟ	A
ب	บ่า	b
ء	ฮัมซะฮฺ	'a, 'i, 'u
ت	ต่า	T
ث	ซ่า	Th
ج	ญีม	J
ح	हाँ	H
خ	ค่อ	Kh
د	ดัล	D
ذ	ซาล	Dh
ر	ร่อ	R
ز	ซาย	Z
س	ซีน	S
ش	ชีน	Sh
ص	ศอด	Ṣ
ض	ฎอด	Ḍ
ط	ฏอ	Ṭ
ظ	ซอ	Ẓ
ع	อัยน	'a, 'i, 'u
غ	ฆอยน	Gh
ف	ฟ่า	F
ق	กอฟ	Q

ك	กาฟ	K
ل	ลาม	L
م	มีม	M
ن	นูน	N
هـ	ฮาล์	H
و	วาว	W
ي	ยาล์	Y
ة، ة	ताल	h,t
(الفتحة)	_ا , اِ , اَ	a ,ay, aw
(الفتحة الممدودة)	_ا	Ā
(الكسرة)	اِ	I
(الكسرة الممدودة)	اِ	Ī
(الكمة)	اَ	U
(الكمة الممدودة)	اَ	Ū
ال-الشمسية		al-_ (al-Tirmidhiy)
ال-القمرية		al-_ (al-'Islāmiyah)
الكسرة المشددة		lyy
الكمة المشددة		Uww

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหาและปัญหา

คุณบะฮฺ (عَنْبُؤ) คือการแสดงปาฐกถาธรรมก่อนละหมาดวันศุกร์แก่ผู้ร่วมละหมาด โดยอิหม่ามผู้ทำหน้าที่นำเสนอ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการส่งเสริมให้ยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ยึดมั่นในหลักคำสอนจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ประกอบคุณงามความดี ปฏิบัติศาสนกิจ เสริมด้วยการบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในรอบสัปดาห์ หรือเหตุการณ์ทั้งในประวัติศาสตร์ และให้กำลังใจในการดำเนินชีวิตตามวิถีอิสลาม

เมื่อศึกษาชีวประวัติของท่านนบี ﷺ เกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮฺพบว่า การนำเสนอคุณบะฮฺของท่านมี 2 รูปแบบคือ 1) การนำเสนอคุณบะฮฺวันศุกร์บนมินบร และ 2) การนำเสนอคุณบะฮฺในโอกาสต่างๆ ตามสถานการณ์ การนำเสนอคุณบะฮฺรูปแบบแรกเป็นการนำเสนอก่อนละหมาดวันศุกร์ที่มีการบัญญัติตั้งแต่ท่านพำนักในนครมักกะฮฺ แต่ไม่สามารถดำเนินการได้ด้วยอุปสรรคหลายประการ แต่เกิดขึ้นจริงขณะท่านกำลังเดินทางอพยพจากนครมักกะฮฺมุ่งหน้าสู่นครมะดีนะฮฺ ณ หมู่บ้านบะนีสาลิม (al-Qurtubiy, 2006 : 20/462-463) หลังจากนั้นคุณบะฮฺวันศุกร์ก็เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกสัปดาห์จนถึงสัปดาห์สุดท้ายก่อนที่ท่านจะเสียชีวิตที่นครมะดีนะฮฺ ส่วนการนำเสนอคุณบะฮฺในรูปแบบที่สองนั้นเกิดขึ้นหลังท่านได้พำนักในนครมะดีนะฮฺด้วยการร่วมตัวของบรรดาเศาะฮาบะฮฺ ที่มีสติที่ท่านได้สร้างไว้เพื่อการร่วมตัวในการประกอบศาสนกิจประจำวันและทุกสัปดาห์ ถึงแม้ว่าต้องเผชิญกับอุปสรรคมากมายที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้ ท่ามกลางความท้าทายจากศัตรูที่ใช้ความพยายามทุกวิถีทางในการทำลายล้างอิสลาม

รูปแบบการนำเสนอคุณบะฮฺที่เห็นชัดว่ามีพลังในการโน้มน้าวผู้คนจำนวนมากคือการเทศนาธรรมวันศุกร์ที่ถือว่าการแถลงการณ์ การให้ความรู้ การชี้แจงเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับศาสนา และวิถีชีวิตที่ต้องดำเนินการให้ถูกต้องตามบทบัญญัติจากพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ และปฏิบัติตามสุนนะฮฺของท่าน ซึ่งคุณบะฮฺวันศุกร์เป็นวิธีหนึ่งในการตะวะฮฺมวลชนจำนวนมากที่ท่านนบี ﷺ ได้ถือปฏิบัติก่อนละหมาดวันศุกร์ทุกสัปดาห์ ถึงแม้เป็นการพูดด้วยวาจาเพียงไม่กี่ประโยค แต่สาระสำคัญของคุณบะฮฺคือการตักเตือนศรัทธาชนให้ดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามศาสนบัญญัติ ให้ความรู้เรื่องโลกนี้และเรื่องอาคิเราะฮฺ พร้อมเน้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรม โดยหวังว่าการคุณบะฮฺจะสามารถพัฒนาจิตใจและความรู้สึกของผู้ฟังสู่การเป็นบ่าวที่ดี ตลอดจนสามารถนำศาสนาที่ได้จากคุณบะฮฺไปเผยแพร่แก่ผู้อื่น

ตลอดระยะเวลาที่ท่านนบี ﷺ ได้นำเสนอคุณบะฮฺ เห็นได้ชัดถึงการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาในการดำเนินชีวิตของบรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ ควบคู่กับการศึกษาในโอกาสต่างๆ ทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจ และการยกระดับการศรัทธาหรืออิหม่านที่เป็นตัวขับเคลื่อนให้มีการปฏิบัติศาสนกิจอย่างต่อเนื่อง ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องตามบทบัญญัติของพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานและอัสสุนนะฮฺ ตลอดจนการน้อมปฏิบัติตามบทบัญญัติต่างๆ ด้วยความมีวินัยธรรม

และวิถีชีวิตที่เที่ยงตรงที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนหน้านั้น จนได้รับคำสรรเสริญจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ว่าเป็นประชาชาติที่ดีเลิศ

ภารกิจการนำเสนอคุณบะฮฺไม่ได้สิ้นสุดด้วยการเสียชีวิตของท่านนบี ﷺ เพราะประชาชาติของท่านยังสานภารกิจดังกล่าวเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยการยึดหลักคำสอนที่มาจากคัมภีร์อัลกุรอาน อัสสุนนะฮฺและศาสตร์ต่างๆ ที่เหมาะกับแต่ละยุคสมัยเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์แบบด้วยวิธีการที่หลากหลาย มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลต่อกลุ่มเป้าหมายโดยหวังการชี้แนวทางที่เที่ยงตรงและความโปรดปรานจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ เพราะการเผยแพร่ศาสนาผ่านคุณบะฮฺวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของคำสั่งเสียจากท่านนบี ﷺ ที่ได้ฝากไว้แก่บรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ และประชาชาติของท่าน ดังอัลอะดีษ¹ ที่เล่าจากอับดุลลอฮ์ เป็น อัมรฺ เป็น อัลอาศ ﷺ ว่าท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً ...))

(أخرجه البخاري ، 2005 : بعض من حديث 3461)

ความว่า พวกเจ้าจงเผยแพร่คำสอนจากฉันแม้แค่หนึ่งอายะฮ์ก็ตาม...

(บันทึกโดย al-Bukhāriy,2005 : ส่วนหนึ่งจากอะดีษ 3461)

ตั้งแต่ท่านนบี ﷺ ได้เสียชีวิตในปี ฮ.ศ.11 ตรงกับปี ค.ศ. 633 เป็นต้นมา ผู้สืบสานภารกิจการเผยแพร่ศาสนาทุกยุคสมัยต่างมุ่งมั่นในการเผยแพร่อิสลามจนถึงปัจจุบัน เพราะทุกคนรู้ถึงหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติในฐานะผู้ทำหน้าที่เผยแพร่ศาสนาที่ควรแก่การตอบแทนบุญคุณพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ที่ได้ทรงมอบชีวิตและโอกาสในการเผยแพร่สิ่งดีงามในโลกนี้ อีกทั้งเป็นการตอบสนองคำสั่งจากท่านนบี ﷺ ข้างต้น

ผู้ที่เชิญชวนกระทำความดีและห้ามปรามการทำความชั่วทุกยุคสมัยย่อมเป็นผู้ที่ประเสริฐด้วยวาจาและการกระทำเป็นอย่างยิ่ง เป็นกลุ่มที่ได้รับการชื่นชมจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ว่าเป็นคนที่มีวาจาที่ดีเลิศ เพราะพวกเขาได้ปฏิบัติศาสนกิจด้วยความบริสุทธิ์ใจโดยหวังความโปรดปรานจากพระองค์ดังอายะฮ์ที่พระองค์ตรัสว่า

﴿ وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّن دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴾

(سورة فصلت : آية 33)

¹ อัลอะดีษ คือวาจาของท่านนบี ﷺ ที่ได้กล่าวในโอกาสต่างๆ เป็นวาจาที่กะทัดรัดด้วยความหมาย ครอบคลุมหลายประเด็น เป็นแหล่งที่มาของบทบัญญัติในอิสลามรองจากคัมภีร์อัลกุรอาน อีกชื่อหนึ่งเรียกว่า อัสสุนนะฮ์ที่หมายถึงวิถีดำเนินชีวิต มีความหมายครอบคลุมมากกว่าอัลอะดีษ ซึ่งรวมถึงวาจา ประพฤติปฏิบัติ บุคลิกลักษณะ รูปร่างหน้าตา กิริยามารยาท ชีวประวัติ การยอมรับกับสิ่งที่เกิดขึ้น ต่อหน้าหรือสิ่งที่ท่านรับทราบจากบรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ โดยท่านไม่ปฏิเสธใดๆ และทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของท่านทั้งก่อนและหลังจากการแต่งตั้งเป็นเราะสุล การตะอะฮฺฮ์เป็นส่วนสำคัญของอัลอะดีษหรืออัสสุนนะฮ์ที่ท่านได้ปฏิบัติในระหว่างการเผยแพร่ศาสนา ('Abdullah al-Bassam,2009 :1/7 ; Izzuddin Baliq,1978 : 14 ; Muhammad al-Khuqari Bik, 1965 : 35 ; al-Qasimi, 2004 : 59 และ al-Siba'i, n.d. : 65)

ความว่า และผู้ใดเล่าจะมีคำพูดที่ดีเลิศยิ่งไปกว่าผู้เชิญชวนไปสู่
อัลลอฮ์และเขาปฏิบัติงานที่ดี และกล่าวว่าแท้จริงฉันเป็นคนหนึ่งใน
บรรดาผู้นอบน้อม

(สุเราะฮ์ฟุศลีต : อายะฮ์ 33)

บรรดาอุละมาอ์เห็นพ้องว่าผู้ที่ถูกกล่าวในอายะฮ์ข้างต้นคืออนบีมุฮัมมัด ﷺ หรือผู้ที่
ทำหน้าที่ตะอวะฮ์เชิญชวนมนุษย์สู่ทางนำของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ เผยแพร่สัจธรรมแก่เพื่อนมนุษย์
ประกอบศาสนกิจที่เป็นวาญิบและสุนัต มีคุณลักษณะเป็นบ่าวที่ดีด้วยการปฏิญาณตนและยอมรับว่า
พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงเป็นพระผู้เป็นเจ้าของเขา ปฏิบัติตามหลักคำสอนที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้และ
ห่างไกลจากสิ่งที่ต้องห้ามทั้งปวง (al- al-Ṭabariy, 1422: 20/ 429-430 ; al-Qurtubiy, 1427 :18/
419)

เมื่อรวมทัศนะของบรรดาอุละมาอ์ที่ได้อธิบายอายะฮ์ข้างต้น ผู้วิจัยพอสรุปได้ว่า ผู้ที่
มีคุณลักษณะดังกล่าวเป็นผู้ที่ทำหน้าที่สืบสานงานเผยแผ่ตะอวะฮ์ เผยแพร่ความรู้และให้ความเข้าใจ
เรื่องศาสนาอิสลามแก่เพื่อนมนุษย์ทุกยุคสมัยจนถึงวันกิยามะฮ์ เนื่องจากบรรดาเราะฮูลและดาอีย์ผู้ทำ
หน้าที่เผยแผ่ศาสนาทุกรูปแบบล้วนได้ปฏิบัติภารกิจการเชิญชวนสู่แนวทางอันเที่ยงตรงด้วยการ
ประกาศเชิญชวนการทำความคิดดี ห่างไกลจากความชั่ว สนับสนุนการจงรักภักดีต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ
และหลีกเลี่ยงการบูชาเจว็ดทั้งปวง

หนึ่งในเรื่องการนำเสนอคุณบะฮ์วันศุกร์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮ์ของท่านนบี
ﷺ อาลี อัब्ดุล อัสซะลิม มะฮฺมูด ได้กล่าวในเรื่องนี้ว่า

“ท่านนบี ﷺ ได้บูรณาการการตะอวะฮ์ด้วยหลากหลายวิธีการ หนึ่งในนั้นคือการ
ด้วยการนำเสนอคุณบะฮ์วันศุกร์ทุกสัปดาห์ คุณบะฮ์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮ์
ด้วยการรวมตัวของเหล่าเศาะฮาบะฮ์ ﷺ ที่มีสติทุกครั้งก่อนละหมาดวันศุกร์ ถือเป็น
เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปสังคมด้วยความรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในยุค
นั้น และมีการปฏิบัติเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เพราะเนื้อหาที่ถูกนำเสนอในคุณบะฮ์เป็น
ส่วนหนึ่งของการเชิญชวนสู่การเข้าใจหลักคำสอนศาสนาเพื่อให้ได้ความรู้ ความ
เข้าใจสู่การใช้ชีวิตที่ถูกต้องตามหลักคำสอนของศาสนา เกิดการยำเกรงต่อพระองค์
อัลลอฮ์ ﷻ ซึ่งการพัฒนาและการปฏิรูปสังคมในรูปแบบนี้เกิดขึ้นเฉพาะในคุณบะฮ์
วันศุกร์เท่านั้น” (Alī ‘Abd al-Halīm Mahmūd, 1991 : 11)

เช่นเดียวกับสัฟฟะฮ์ อัลอิสลาม ที่เห็นว่าคุณบะฮ์เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาสังคม
ด้วยบทบาทของเคาะฎิบที่มีจิตสำนึกและปรารถนาที่จะยกระดับความเป็นอยู่ของคนในชุมชนด้วย
วิธีการเผยแผ่และเชิญชวน เพื่อให้ทุกคนหลุดพ้นจากความมืดมนสู่ประทีปแห่งอิสลาม ดังที่ท่านนบี
ﷺ ใช้คุณบะฮ์เป็นเครื่องมือในการพัฒนาและปฏิรูปสังคม เห็นได้จากการนำเสนอคุณบะฮ์ที่แสดงถึง
ความบริสุทธิ์ใจ จริใจ และร่าเริงของท่านเสมือนแม่ทัพกำลังปลุกระดมเหล่าทหารที่จะเผชิญหน้ากับ

((... كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا خَطَبَ احْمَرَّتْ عَيْنَاهُ وَعَلَا صَوْتُهُ وَاشْتَدَّ
غَضَبُهُ حَتَّى كَأَنَّهُ مُنْدِرُ حَيْشٍ ...))

(أخرجه مسلم ، 2005 : بعض من حديث 867)

ความว่า ...เมื่อท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ นำเสนอคุณบะฮฺ ตาของท่านกลายเป็นสีแดงกำ่า เสียงของท่านดังก้อง และท่าทางของท่านจริงจังเฉกเช่นแม่ทัพที่กำลังปลุกฝังกำลังใจแก่บรรดาทหารของนักรบ...

(บันทึกโดย Muslim, 2005 : ส่วนหนึ่งของฮะดีษ 867)

จากเรื่องดังกล่าว อัลอะฮ์ดีล เห็นว่าการรวมตัวของบรรดามุสลิมในมัสญิดทุกวันศุกร์นั้นแสดงถึงการมีจิตสำนึก เห็นความสำคัญและความประเสริฐของวันดังกล่าวที่เป็นวันสำคัญในรอบสัปดาห์ อีกทั้งเป็นการแสดงออกถึงความเป็นหนึ่งเดียวของบรรดามุสลิมทั่วโลกที่รวมตัวครั้งใหญ่ สัปดาห์ละครั้งเพื่อร่วมประกอบศาสนกิจที่เรียกว่าการฟังคุฏบะฮฺและการละหมาดวันศุกร์ เพียงแค่เชิญชวนด้วยเสียงอะซานให้ร่วมละหมาด ทุกคนก็จะรวมตัวกันด้วยความสมัครใจแล มุ่งหน้าสู่มัสญิดอย่างพร้อมเพรียง (al-Ahdal, 1416 : 7)

การสดับฟังคุฏบะฮฺและการละหมาดวันศุกร์เป็นบทบัญญัติที่พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงเรียกร้องให้มุสลิมที่บรรลุนิติภาวะรวมตัวกันที่มัสญิดสัปดาห์ละครั้ง ดังอายะฮฺที่พระองค์ตรัสว่า

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا تَوَدَّى لِّلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾ ﴾

(سورة الجمعة : آية ٩)

ความว่า โอ้บรรดาผู้ศรัทธาเอ๋ยเมื่อได้มีเสียงร้องเรียก(อะซาน) เพื่อทำละหมาดในวันศุกร์ก็จงรีบเร่งไปสู่การรำลึกถึงอัลลอฮ์ และจงละทิ้งการค้าขายเสีย นั่นเป็นการดีสำหรับพวกเจ้าหากพวกเจ้า

(สุเราะฮ์อัลญุมอะฮฺ : อายะฮ์ 9)

จากอายะฮ์ข้างต้น อัลบะฆะวะวี ได้อธิบายเกี่ยวกับการฟังคุฏบะฮฺและการละหมาดวันศุกร์ว่า เสียงอะซานที่เรียกผู้คนรวมตัวละหมาดในวันนั้นคืออะซานหลังจากเคาะก๊อบขึ้นนั่งบนมินบَّرแล้ว เป็นเสียงเชิญชวนให้ทุกคนมุ่งหน้าไปยังมัสญิดเพื่อรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ด้วยความตั้งใจ บริสุทธิ์ใจ และนอบน้อมเพื่อประกอบอิบาเดฮฺหรือศาสนกิจต่อพระองค์ สอดคล้องกับทัศนะของท่านอัญญาอะบะรียะฮ์ที่ได้อธิบายในเรื่องเดียวกันว่า เมื่อได้ยินเสียงอะซานแล้ว บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลายให้รีบไปยังมัสญิดด้วยความตั้งใจที่จะฟังเนื้อหาคุฏบะฮฺจากอิหม่ามซึ่งเป็นการชี้แนะเรื่องการตักเตือนให้รำลึกถึงพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และละหมาดอย่างพร้อมเพรียงกัน ในขณะที่เดียวกันก็ให้ยุติ

ทั้งหลายให้รีบไปยังมัสญิดด้วยความตั้งใจที่จะฟังเนื้อหาคุฏบะฮ์จากอิหม่ามซึ่งเป็นการชี้แนะเรื่องการ ตักเตือนให้รำลึกถึงพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และละหมาดอย่างพร้อมเพรียงกัน ในขณะที่เดียวกันก็ให้ยุติ ภารกิจทางโลกทุกประการ อาทิ การค้าขายและการแลกเปลี่ยน (al-Baqhawiy,1411: 8/116-117 ; al- al-Ṭabariy,2001: 22/637-643)

เมื่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ได้บัญญัติให้มุสลิมชายทุกคนที่บรรลุนิติภาวะรวมตัวใน มัสญิดทุกวันศุกร์ แสดงว่าไม่มีกิจการใดที่สำคัญในวันนั้นยิ่งกว่าการฟังคุฏบะฮ์และการละหมาดอีก แล้ว เพราะคุฏบะฮ์เป็นการนำเสนอเนื้อหาที่เน้นแก่ผู้ฟังให้เกิดการตักวา ส่งเสริมการทำ ความดี ห่างไกลจากการกระทำความชั่ว เสริมสร้างความรู้ รวมถึงนำเสนอข่าวสารเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นใน รอบสัปดาห์ เป็นข้อมูลในการพัฒนาชุมชนและสังคมให้มีคุณธรรมจริยธรรมและเป็นประโยชน์ในการ ดำเนินชีวิตทั้งโลกนี้และอาคิเราะฮ์

การรวมตัวของมุสลิมทั่วโลกทุกวันศุกร์นั้นเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นหนึ่งเดียว ของประชาชาติอิสลาม ทุกคนได้ชำระร่างกายด้วยการอาบน้ำ แต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่สะอาด รีบไป ยังมัสญิดพร้อมกับฟังคุฏบะฮ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรู้ การตักเตือน การเสนอแนะ การเชิญชวนทำ ความดีและละเว้นความชั่ว ซึ่งหลักคำสอนเหล่านี้ล้วนมาจากคัมภีร์อัลกุรอานและอัลสุนนะฮ์อัน ทรงคุณค่ายิ่งเพื่อให้ทุกคนเกิดการตักวาต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ หลังจากนั้นทุกคนร่วมกันละหมาดวัน ศุกร์ด้วยความตั้งใจ (Sa'ād Hawwā,1989 : 4/2357)

คุฏบะฮ์เป็นคำตักเตือนหรือข้อคิดสั้นๆ ที่มีประโยชน์ต่อผู้สดับฟังเป็นอย่างยิ่งหาก ทุกคนนำไปปฏิบัติใช้อย่างจริงจังจนกลายเป็นวิถีชีวิต โดยเฉพาะข้อแนะนำที่มาจากคัมภีร์อัลกุรอาน อัลสุนนะฮ์ คำปรารถนาของบรรดาอูละมาอ์ ถึงแม้เพียงไม่กี่ประโยคแต่อาจเป็นแรงบันดาลใจที่ทำให้ ผู้ฟังบรรลุถึงทางนำแห่งพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ดังเช่นการนำเสนอคุฏบะฮ์ของท่านนบี ﷺ ที่ใช้เวลา เพียงน้อยนิดแต่มีความหมายและประโยชน์อันนับตั้งหลักฐานที่ปรากฏในอัลฮะดีษที่เล่าโดย ญาบิร เป็น สมะเราะฮ์ ﷺ ว่า

((كَانَ يَخْطُبُ قَائِمًا وَيَجْلِسُ بَيْنَ الْحُطْبَتَيْنِ وَيَتْلُو آيَاتٍ مِنَ الْقُرْآنِ
وَكَانَتْ خُطْبَتُهُ قَصْدًا وَصَلَاتُهُ قَصْدًا))

(أخرجه أحمد ، 1995 : 21561)

ความว่า ท่านนบี ﷺ ยืนขณะคุฏบะฮ์ นั่งระหว่างสองคุฏบะฮ์ และอ่านบางอายะฮ์จากคัมภีร์อัลกุรอาน คุฏบะฮ์ของท่าน พอเหมาะและละหมาดของท่านก็พอเหมาะ

(บันทึกโดย Ahmad,1995 : 21561)

หากเนื้อหาคุฏบะฮ์ถูกนำเสนออย่างถูกวิธี ตรงประเด็น มีประสิทธิภาพ และ ประทับใจผู้ฟัง คุฏบะฮ์ก็จะเป็นพลังขับเคลื่อนผู้ฟังได้ดีเป็นอย่างยิ่ง และเป็นปัจจัยหนึ่งในการพัฒนา สังคมได้อย่างมหัศจรรย์ ทั้งนี้เพราะเป็นการถ่ายทอดความรู้โดยตรงจากผู้นำเสนอแก่ผู้ฟังซึ่งจะกระตุ้น ให้เกิดกระบวนการคิด มุมมอง และทัศนคติใหม่ๆ ผู้ฟังอาจจะได้รับการจุดประกายความศรัทธาและ

ทางนำจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ นอกจากนี้คุณบะฮียังเป็นแรงจูงใจในการต่อสู้เพื่อพิชิตความสำเร็จในการพัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อเสริมสร้างคุณงามความดีในโลกนี้ และความผาสุกอันนิรันดร์ในอาคิเราะฮ์ ถึงแม้คุณบะฮียังเป็นการแสดงปาฐกถาธรรม แต่วิธีการนำเสนอย่อมแตกต่างจากการแสดงสุนทรพจน์และการบรรยายทั่วไป เนื่องจากคุณบะฮียังเป็นการนำเสนอองค์ความรู้จากเคาะฎิบแก่ผู้ฟังในลักษณะที่ผู้ฟังไม่สามารถสอบถามหรือโต้แย้งได้ขณะนำเสนอ เคาะฎิบจึงต้องมีการเตรียมตัวล่วงหน้าในด้านความรู้ หัวข้อที่เลือกควรเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย รู้ถึงการกล่าวบทเกริ่นนำ การนำสู่เนื้อหาตามกฎและเงื่อนไข การเรียงลำดับความสำคัญของเนื้อหา การนำหลักฐานจากอัลกุรอาน อัลฮะดีษ การวิเคราะห์ปัญหา การเสนอทางแก้ และการสรุปผล เพราะคุณบะฮียังมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่เหล่าเคาะฎิบควรศึกษาและเตรียมตัวเสมอ

สาระสำคัญจากเนื้อหาที่ถูกนำเสนอในคุณบะฮียังสะท้อนถึงความเป็นคุณบะฮียังที่ไม่ได้เจาะจงเฉพาะเรื่องความตายและเรื่องอาคิเราะฮ์เท่านั้น แต่เป็นการสะท้อนถึงแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เป็นประโยชน์และเป็นบทเรียนอันล้ำค่า เปี่ยมด้วยเนื้อหาและคุณค่า เคาะฎิบควรนำเสนอเรื่องที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชน ถกประเด็นปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นในสังคม พร้อมนำเสนอวิธีแก้ไข แนะนำทางออกของปัญหา เพื่อให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์สูงสุดจากการฟัง ได้รับความรู้ความเข้าใจ สามารถพัฒนาตนเอง ครอบครัว และสังคม ถึงแม้ว่าส่วนสำคัญที่สุดของคุณบะฮียังจะย้ำถึงเรื่องการสั่งเสียให้ทุกคนยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ก็ตาม

ในปีพุทธศักราช 2558 ในประเทศไทยมี 3,898 มัสญิด มีมัสญิดมากที่สุดในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตามจำนวนมัสญิดที่จดทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด จำแนกตามจังหวัดดังนี้ จังหวัดนราธิวาส มี 626 มัสญิด จังหวัดปัตตานี มี 662 มัสญิด จังหวัดยะลา มี 450 มัสญิด จังหวัดสตูล มี 224 มัสญิด และ 4 อำเภอในจังหวัดสงขลา มี 240 มัสญิด (ฝ่ายทะเบียนและสถิติคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย, 2558 : 11) ซึ่งประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ส่วนจังหวัดอื่นๆ ก็มีประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามและมีมัสญิดจำนวนมากไม่ยกเว้นจังหวัดจระเข้ ซึ่งทุกวันศุกร์จะมีการนำเสนอคุณบะฮียังในมัสญิดดังกล่าวและมีผู้ฟังเป็นจำนวนมาก จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์จากการฟังคุณบะฮียังวันศุกร์ด้วยสาเหตุ 3 ประการต่อไปนี้

1. จากการสังเกตและการสอบถามเป็นการเบื้องต้นของการฟังคุณบะฮียังวันศุกร์ในจังหวัดดังกล่าวพบว่าผู้ฟังบางคนไม่สามารถเข้าใจเนื้อหาคุณบะฮียังได้ทั้งหมดเนื่องจากปัจจัยหลายประการ และประโยชน์ที่ผู้ฟังควรได้รับจากการฟังในช่วงเวลาจำกัดนั้นควรออกมาในรูปแบบใด หรือการนำเสนอคุณบะฮียังทุกสัปดาห์เป็นเพียงแค่การนำเสนอให้บรรลุครบตามเงื่อนไขของการละหมาดวันศุกร์ที่ต้องมีการนำเสนอคุณบะฮียังก่อนละหมาดโดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ที่ผู้ฟังควรจะได้รับ ทั้งๆ ที่การรวมตัวของผู้คนจำนวนมากในเวลาและสถานที่เดียวกันนั้นย่อมเป็นโอกาสที่หาได้ยากหากไม่มีการวางแผนเพื่อให้ผู้ร่วมละหมาดได้รับประโยชน์สูงสุดจากการฟังคุณบะฮียัง

2. เนื่องจากคุณบะฮียังวันศุกร์เป็นสื่อที่มีผู้ฟังเป็นจำนวนมากทุกระดับชั้น การนำเสนอคุณบะฮียังทุกสัปดาห์สามารถให้ผู้ฟังได้รับความรู้ ความเข้าใจและได้รับประโยชน์จนสามารถนำไปพัฒนาชุมชนและสังคมตามหลักคำสอนที่มาจากคัมภีร์อัลกุรอานและอัลสุนนะฮ์เพื่อให้เกิดคุณธรรมใน

การดำเนินชีวิต หากการนำเสนอคุณบะฮฺมีการวางแผนอย่างมีระบบ สร้างสรรค์ ประทับใจและเป็นสิ่งใหม่แก่ผู้ฟัง คุณบะฮฺก็จะกลายเป็นการสร้างสังคมคุณธรรมเป็นอย่างยิ่ง

3. เป็นการต่อยอดของการเขียนวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิตที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทมัสญิดในจังหวัดปัตตานีในการเผยแผ่อิสลามและความรู้ ธรรมเนียมที่มัสญิดอิบาดีรรอฮฺมาน ตำบลปยุต อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปีการศึกษา 2550 ผู้วิจัยเห็นว่าควรทำวิจัยเรื่องอะฮฺลุลอะฮฺลุลผ่านคุณบะฮฺวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในระดับชุมชนบั้นต้น ซึ่งผู้วิจัยสนใจที่จะทำการวิจัยในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้เพื่อที่จะเปรียบเทียบระหว่างคุณบะฮฺที่มีการนำเสนอด้วยภาษามลายูกับคุณบะฮฺที่มีการนำเสนอด้วยภาษาไทย มีความเหมือนและความแตกต่างทางด้านประสิทธิผลต่อผู้ฟังมากน้อยเพียงใด

ด้วยเหตุผลข้างต้น ซึ่งคาดว่าจะงานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ จึงเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่องศักยภาพของคุณบะฮฺวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม ธรรมเนียมคุณบะฮฺวันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

1.2 อัลกุรอาน อัลฮะดีษ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.2.1 อัลกุรอาน

จากการศึกษาในคัมภีร์อัลกุรอานที่เกี่ยวกับคุณบะฮฺ ผู้วิจัยพบว่าอายะฮฺที่พระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ทรงตรัสเกี่ยวกับการคุณบะฮฺและการละหมาดวันศุกร์นั้นปรากฏในอายะฮฺเดียวเท่านั้น คือในสุเราะฮฺอัลญุมอะฮฺ ลำดับที่ 62 อายะฮฺที่ 9 ที่พระองค์ตรัสเกี่ยวกับการบัญญัติละหมาดวันศุกร์อันเป็นวาญิบแก่บรรดาผู้ศรัทธาที่บรรลุดาสนภาวะ ทรงเรียกร้องให้ทุกคนรีบไปสู่การรำลึกถึงพระองค์ ด้วยการฟังคุณบะฮฺและละหมาดวันศุกร์อย่างพร้อมเพรียงกันหลังจากได้ยินเสียงอะซาน หากยังอยู่ระหว่างดำเนินธุรกรรมใดๆ ก็ให้ละทิ้งชั่วคราว ดังอายะฮฺที่พระองค์ตรัสว่า

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ

ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾

(سورة الجمعة : آية ٩)

ความว่า โอ้อับรรดาผู้ศรัทธาเอ๋ย เมื่อได้ยินเสียงร้องเรียก(อะซาน) เพื่อทำละหมาดในวันศุกร์ก็จงรีบเร่งไปสู่การรำลึกถึงอัลลอฮฺ และจงละทิ้งการค้าขายเสีย นั่นเป็นการดีสำหรับพวกเจ้าหากพวกเจ้ารู้

(สุเราะฮฺอัลญุมอะฮฺ : อายะฮฺ 9)

อายะฮฺข้างต้นถูกประทานเพื่อให้มุสลิมทุกคนตระหนักและเห็นความสำคัญของการเรียกร้องด้วยเสียงอะซาน ให้รีบเร่งไปยังมัสญิดในฐานะบ่าวที่ต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนในวันศุกร์ ถึงแม้วิธีการคุณบะฮฺและการละหมาดวันศุกร์ไม่ปรากฏรายละเอียดในคัมภีร์อัลกุรอานแต่อย่างใด แต่

ได้รับการอธิบายในอิสสุนนะฮ์ของท่านนบี ﷺ อย่างละเอียดทั้งด้วยวาจาและการปฏิบัติ เพื่อให้ทุกคนสามารถปฏิบัติตามแบบฉบับของท่านอย่างเคร่งครัด (Hikmat,1419 : 489)

คุณบะฮฺและการละหมาดวันศุกร์เป็นข้อบัญญัติให้ทุกคนสดับอย่างตั้งใจและสงบ ไม่มีการพูดคุยหรือกระทำการใดที่เป็นเหตุทำให้การสดับฟังไม่มีค่าใดๆ เช่นเดียวกับการละหมาดที่ทุกคนควรตั้งใจปฏิบัติและสดับฟังขณะอิหม่ามอ่านสุเราะฮฺใดสุเราะฮฺหนึ่งจากอัลกุรอาน เพราะทั้งในคุณบะฮฺและในละหมาดล้วนมีการอ่านอัลกุรอาน อีกทั้งอัลกุรอานถูกประทานลงมาเพื่อให้ทุกคนได้รับทางนำและความเมตตาจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ดังอายะฮฺที่พระองค์ตรัสว่า

﴿ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ، وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾

(سورة الأعراف : آية 204)

ความว่า และเมื่ออัลกุรอานถูกอ่านขึ้นก็จงสดับฟังอัลกุรอานนั้น
เถิด และจงนั่งเงียบ เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้รับการเอ็นดูเมตตา
(สุเราะฮฺ อัลอะอ์รอฟ : อายะฮฺ 204)

อายะฮฺข้างต้นเป็นการเตือนบรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลายให้ตั้งใจฟังและใคร่ครวญเมื่อมีการอ่านอัลกุรอานเพื่อพวกเขาจะได้รับความเมตตาจากอัลลอฮ์อย่างถ่องแท้ ถึงแม้บรรดาอุละมาอ์ส่วนใหญ่เห็นว่า การตั้งใจฟังและสงบที่หมายถึงนั้นคือขณะละหมาดฟัรฎูซึ่งมะอุมุมจำเป็นต้องตั้งใจฟังการอ่านของอิหม่ามพร้อมกับสงบนิ่ง แต่ทัศนะของบรรดาอุละมาอ์อีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่า การตั้งใจฟังและสงบในอายะฮฺข้างต้นคือขณะฟังคุณบะฮฺและละหมาดวันศุกร์ตามลำดับ เพื่อให้ผู้ที่สดับฟังอย่างตั้งใจนั้นได้รับทางนำและความเมตตาจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ (al- al-Tabariy,1422 : 10/658-667)

การรวมตัวของบรรดามุสลิมในวันศุกร์นั้นเป็นบัญญัติจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ เพื่อให้ทุกคนได้ปฏิบัติศาสนกิจด้วยการฟังคุณบะฮฺและละหมาดสองร็อกอ์ต ซึ่งบรรดาอุละมาอ์ส่วนใหญ่เห็นว่า การรำลึกถึงพระองค์ในอายะฮฺนี้หมายถึงการฟังคุณบะฮฺหรือทั้งการฟังคุณบะฮฺและการละหมาดวันศุกร์นั่นเอง (Ibn Kathīr, 1421 : 4/2847) ซึ่งตามทัศนะของอัสสุญญีย์ที่ได้กล่าวว่า การฟังคุณบะฮฺและการละหมาดวันศุกร์อย่างพร้อมเพรียงกันของสัปปุรุซในชุมชนคือการสดับฟังอายะฮฺอัลกุรอานอย่างพร้อมเพรียงกัน (al- Suyūtiy,1424 : 479-480)

การบัญญัติละหมาดวันศุกร์มีมาตั้งแต่ช่วงเวลาที่ท่านนบี ﷺ พำนักอยู่ในนครมักกะฮ์ ก่อนการอพยพไปยังนครมะดีนะฮ์ได้ไม่นาน แต่ท่านไม่สามารถดำเนินการได้เนื่องจากสถานที่และบรรยากาศไม่อำนวยต่อการรวมตัว ท่านจึงได้สั่งให้บรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ บางคนที่อพยพไปยังนครมะดีนะฮ์ก่อนหน้านั้นรวมตัวด้วยการละหมาดวันศุกร์ในสถานที่ที่สะดวก โดยให้พวกเขาดำเนินการเรื่องคุณบะฮฺและละหมาดอย่างพร้อมเพรียงกันทุกวันศุกร์

ส่วนท่านนบี ﷺ เอง ได้แสดงคุณบะฮฺและละหมาดวันศุกร์เป็นครั้งแรกระหว่างทางขณะที่ท่านอพยพไปยังนครมะดีนะฮ์ ณ หมู่บ้านเผ่าบนิสาลิม เป็น เอาฟ ซึ่งวันนั้นตรงกับวันศุกร์แรกของเดือนเราะบิอูลเอาวัล ปี ฮ.ศ. 1 ตรงกับเดือนสิงหาคม ปี ค.ศ. 622 ท่านได้นำเสนอคุณบะฮฺแก่ผู้

ร่วมละหมาดเพียงไม่กี่คน หลังจากนั้นท่านก็ละหมาดสองร็อกออต ซึ่งพิธีการดังกล่าวได้รับปฏิบัติอย่างต่อเนื่องทุกวันศุกร์มาจนทุกวันนี้ (al-Qurtubiy, 2006 : 20/461)

การนำเสนอคุณบะฮฺวันศุกร์ตั้งแต่สมัยท่านนบี ﷺ จนถึงปัจจุบันล้วนเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้ฟังได้รับความรู้และยกระดับอิหม่าม ส่วนการละหมาดวันศุกร์แสดงถึงความเป็นหนึ่งเดียวของมุสลิมที่ร่วมละหมาดในแถวอย่างเท่าเทียมกันทั้งในแง่พฤตินัยและนิตินัยในฐานะบ่าวของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และเมื่อเสร็จสิ้นจากการละหมาดแล้ว ทุกคนจะได้พบปะและทักทายกันด้วยสีหน้าที่ยิ้มแย้มและถามทุกข์สุขต่อกันและกัน เป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างคนในชุมชนอีกทางหนึ่งที่หาได้ยาก (เสาวนีย์ ,2522 : 230-231)

1.2.2 อัลอะดีษ

จากการศึกษาอัลอะดีษของท่านนบี ﷺ เกี่ยวกับคุณบะฮฺวันศุกร์และคุณบะฮฺอื่นๆ ผู้วิจัยพบว่าอัลอะดีษหลายบทที่ท่านได้กล่าวถึงความสำคัญของคุณบะฮฺและการละหมาดวันศุกร์ บรรดาอุละมาอ์ผู้บันทึกอัลอะดีษทั้ง 6 ท่านได้บันทึกไว้ในหนังสืออัลอะดีษที่เรียกว่าอัลกุฎอบอัลสิตตะฮฺ (الكُتُبُ السِّتَّةُ) ปรากฏพอสังเขปดังต่อไปนี้

1. บันทึกโดย al-Bukhāriy บทที่ 11 อัลอะดีษหมายเลข 876-941
2. บันทึกโดย Muslim บทที่ 8 อัลอะดีษหมายเลข 1951-2043
3. บันทึกโดย Abū Dawud บทที่ 2 อัลอะดีษหมายเลข 1046-1092
4. บันทึกโดย al-Tirmidhiy บทที่ 2 อัลอะดีษหมายเลข 488-529
5. บันทึกโดย al-Nasāīy บทที่ 14 อัลอะดีษหมายเลข 1363-1433
6. บันทึกโดย Ibn Mājah บทที่ 5 อัลอะดีษหมายเลข 1081-1139

และอัลอะดีษอื่นๆที่มีบันทึกโดยบรรดาอุละมาอ์อื่นๆ อาทิ บันทึกโดย Malik, Aḥmad, al-Dārimiy, al-Dāruqutniy, al-Humaydiy และ al-Bayhaqiy ทั้งนี้หากเห็นว่ามีควมจำเป็นที่ต้องอ้างอิงจากตำราอัลอะดีษดังกล่าว ผู้วิจัยก็จะอ้างอิงจากตำราอัลอะดีษดังกล่าวเพื่อประกอบสำนวนในการอ้างอิง

อัลอะดีษในบทต่างๆ ข้างต้นกล่าวถึงบทบัญญัติว่าด้วยความประเสริฐของวันศุกร์ การชำระล้างร่างกายให้สะอาดก่อนไปละหมาดวันศุกร์ การแปรงฟิง การใช้น้ำหอมก่อนไปมัสญิด ผลานิสงค์ของคนที่ไม่มัสญิดเนิ่นๆ การห้ามไม่ให้ข้ามแถวหรือข้ามศิรอะคนนั่งแถวหน้า เงื่อนไขและกฎระเบียบว่าด้วยการคุณบะฮฺและการละหมาดวันศุกร์ และการพักด้วยการนั่งสั้นๆระหว่างสองคุณบะฮฺ เป็นต้น ผู้วิจัยขอหยิบยกเป็นตัวอย่าง ดังที่อัลอะดีษเล่าจากอับดุลลอฮ์ เบน อุมร์ ؓ ได้กล่าวเกี่ยวกับลักษณะการนำเสนอคุณบะฮฺของท่านนบี ﷺ ว่า

((كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ فَأَيُّمَا تُمُّ يَفْعُدُ تُمُّ يَقُومُ كَمَا تَفْعَلُونَ الْآنَ))

(أخرجه البخاري ، 2005 : 920)

ความว่า ท่านนบี ﷺ ยืนขณะกล่าวคุฏบะฮ์ หลังจากนั้นท่านจะนั่ง (ระหว่างสองคุฏบะฮ์) หลังจากนั้นท่านจะยืนอีกครั้งดังที่ท่านทั้งหลายปฏิบัติในปัจจุบันนี้

(บันทึกโดย al-Bukhāriy, 2005 : 920)

ท่านนบี ﷺ ยืนทุกครั้งขณะนำเสนอกุฏบะฮ์และนั่งระหว่างสองคุฏบะฮ์ เช่นเดียวกับ บรรดาเคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงคุณธรรมทั้งสี่ท่าน ﷺ ที่ได้ปฏิบัติสืบทอดหลังจากท่านนบี ﷺ เสียชีวิต ไม่มีใครนั่งขณะคุฏบะฮ์ยกเว้นเคาะลีฟะฮ์อุมมาน เป็น อัฟฟาน ﷺ ที่ได้ยืนและนั่งในบางช่วงขณะคุฏบะฮ์ เพราะขณะนั้นท่านมีอายุมากและเหนื่อยล้า แต่คนแรกที่นั่งคุฏบะฮ์ตั้งแต่ต้นจนจบคือเคาะลีฟะฮ์ มูอาวิยะฮ์ เป็น อบีสุฟยาน ﷺ ที่นำเสนอกุฏบะฮ์ในมัสญิดกรุงดามัสกัสเนื่องจากขณะนั้นท่านน้ำหนักรวมและมีปัญหาสุขภาพ (al-‘Asqolāniy, 1421 : 2/466-467)

ในทำนองเดียวกัน มีรายงานเรื่องราวการนำเสนอกุฏบะฮ์และเนื้อหาคุฏบะฮ์ที่ท่านนบี ﷺ ได้นำเสนอปรากฏในอัลฮะดีษที่เล่าจากญาบิร เป็น สมะเราะฮ์ ﷺ ว่า

((كَأَنْتَ لِلنَّبِيِّ ﷺ خُطْبَانِ يَجْلِسُ بَيْنَهُمَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَذْكُرُ النَّاسَ))

(أخرجه مسلم ، 2005 : 862)

ความว่า ท่านนบี ﷺ นำเสนอสองคุฏบะฮ์ ท่านจะนั่งระหว่าง คุฏบะฮ์ทั้งสอง ซึ่งเนื้อหาคุฏบะฮ์คือการอ่านอัลกุรอานและ ตักเตือนมนุษย์

(บันทึกโดย Muslim , 2005 : 862)

จากอัลฮะดีษข้างต้น บรรดาอุละมาอ์เห็นว่าในคุฏบะฮ์นั้นมีกฎหรือรูกุนว่าด้วยการ คุฏบะฮ์ตามทัศนะที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะทัศนะของอัชชาฟีอีย์¹ เห็นว่าในคุฏบะฮ์มีห้ารูกุนสำคัญ คือ 1) การสรรเสริญสดุดีพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ 2) การกล่าวปราสาทพรหรือเศาะละวาตแด่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ 3) การตักเตือนด้วยการตักวาหรือยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งของพระองค์และห่างไกลจากข้อห้ามทั้งปวง 4) การขอพรดุอาอ์แก่บรรดาผู้ศรัทธาในคุฏบะฮ์ที่สอง และ 5) อ่านหนึ่งอายะฮ์จากคัมภีร์อัลกุรอานที่แสดงถึงการแนะนำตักเตือน (al-Husayni, 2000 : 1/149)

เรื่องข้างต้นปรากฏในอัลฮะดีษที่เล่าโดยญาบิร เป็น อัब्ดุลลอฮ์ ﷺ บันทึกโดย Muslim, 2005 : 867 ว่าคุฏบะฮ์วันศุกร์ที่ท่านนบี ﷺ นำเสนอนั้นเริ่มต้นด้วยการสรรเสริญพระองค์

¹ อัชชาฟีอีย์ คือ มุฮัมมัด บิน ฮิดริส บิน อัลอับบาส บิน อุษมาน บิน ซาฟิอ์ อัลฮาซิมีย์ อัลมูฏฏาะลีบี มีชีวิตระหว่างปี ฮ.ศ. 150-204 ตรงกับปี ค.ศ. 767-820 เกิดที่เมืองฆอซซะฮ์ ฟิลิสเตียน เป็นเด็กกำพร้าตั้งแต่วัยเยาว์ มารดาได้พาเขาไปที่นครมักกะฮ์ขณะมีอายุได้ 2 ขวบ เคยเยือนนครบ้ฆดาตถึง 2 ครั้ง ได้ทำหน้าที่กรุงโครในปี ฮ.ศ. 199 และเสียชีวิตที่เมืองดังกล่าว บรรดาอุละมาอ์หลายท่านได้ชื่นชมว่าเขาเป็นกวีเอก นักประวัติศาสตร์ บรมจารย์ด้านวิชาฟิกฮ์ วิชาอัลฮะดีษ กิรออาต และแขนงวิชาอื่นๆ แม่นในการอิงฐนุ เขียนตำราหลายเล่ม อาทิ อัลอุมม อัลมุสนัด อัลสุन्न อัลริสาละฮ์ ตำราของท่านหลายเล่มมีการขยายความโดยบรรดาอุละมาอ์และบรรดาอุละมาอ์หลังจากท่านเสียชีวิต (al-Zirikly, 2002 : 6/26-27)

อัลลอฮฺ ﷻ เสมอ หลังจากนั้นท่านจะกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของพระองค์และนำเสนอด้วยเสียงที่ตั้งกว่าการพูดในเวลาปกติ

การนำเสนอคุณบะฮฺของท่านนบี ﷺ นั้นเต็มไปด้วยการตักเตือนที่มาจากอายะฮฺ อัลกุรอานและการให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์แก่บรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ เช่นเดียวกับในปัจจุบัน คุณบะฮฺที่ถูกนำเสนอขึ้นนั้นล้วนเป็นการตักเตือน การชี้แนะ การให้ความรู้เรื่องการศรัทธา การประกอบคุณงามความดี การละเว้นความชั่ว พร้อมทั้งการตักเตือนให้ผู้ฟังยึดมั่นกับหลักคำสอนจากพระองค์ อัลลอฮฺ ﷻ ที่เป็นบทเรียนอันล้ำค่าสำหรับทุกคน ซึ่งเนื้อหาคุณบะฮฺมีนัยของการตะอวะฮฺอยู่ในตัวเอง

อย่างไรก็ดี เนื่องจากคุณบะฮฺเป็นการกล่าวชี้แนะและตักเตือนผู้ฟังให้ได้รับประโยชน์จากการฟังมากที่สุด ท่านนบี ﷺ จึงได้ย้ำเตือนบรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ ให้ตั้งใจฟัง ไม่อนุญาตกระทำการใดๆ หรือพูดคุยกับคนใดคนหนึ่งขณะฟังคุณบะฮฺ ทั้งนี้เพื่อให้ทุกคนได้ฟังอย่างตั้งใจ เพื่อบรรลุผลประโยชน์สูงสุดจากการฟังมากที่สุด พร้อมทั้งได้รับการอภัยโทษจากอัลลอฮฺ ﷻ ดังอัลฮะดีษที่เล่าจาก อิบูฮุร็อยเราะฮฺ ﷺ ว่า ท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ กล่าวว่า

((مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ أَتَى الْجُمُعَةَ فَاسْتَمَعَ وَأَنْصَتَ غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَ الْجُمُعَةِ إِلَى الْجُمُعَةِ وَزِيَادَةٌ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ وَمَنْ مَسَّ الْحَصَى فَقَدْ لَعَنَّا))

(أخرجه مسلم ، 2005 : 857)

ความว่า ใครก็ตามที่อาบน้ำละหมาดและเขาทำอย่างสมบูรณ์แบบจากนั้น เขาได้ไปมัสญิดเพื่อละหมาดวันศุกร์ และสวดบิซซุบฮันด้วยความตั้งใจและสงบ เขาจะได้รับการอภัยโทษระหว่างวันศุกร์นี้ถึงวันศุกร์หน้าและเพิ่มอีกสามวัน และผู้ที่สัมผัสเม็ดกรวด (แสดงถึงความไม่ตั้งใจฟังคุณบะฮฺ) เขาจะไม่ได้ผลบุญใดๆ

(บันทึกโดย Muslim, 2005 : 857)

การคุณบะฮฺของท่านนบี ﷺ เป็นคุณบะฮฺที่เหมาะสมกับสถานการณ์ พอเหมาะกับความและเนื้อหา แสดงถึงความจริงใจและจริงจังเพื่อให้บรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ ได้รับประโยชน์สูงสุดจากการฟังคุณบะฮฺ เห็นได้จากอารมณ์ของท่านที่จริงจังและดุเดือดขณะนำเสนอคุณบะฮฺ ดังอัลฮะดีษที่เล่าจากญาบิร เป็น อับดุลลอฮฺ ﷺ ว่า

((... كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا خَطَبَ أَحْمَرَّتْ عَيْنَاهُ وَعَلَا صَوْتُهُ وَاشْتَدَّ غَضَبُهُ حَتَّى كَأَنَّهُ مُنْذِرٌ جَيْشٍ...))

(أخرجه مسلم ، 2005 : بعض من حديث 867)

ความว่า ...เมื่อท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ นำเสนอคุณบะฮฺ ตาของท่านกลายเป็นสีแดงกำ เสียงของท่านดังก้อง และท่าทางของ

ท่านจริงจังแถมที่กำลังปลุกฝังกำลังใจแก่บรรดาทหาร
ของนักรบ...

(บันทึกโดย Muslim,2005 : ส่วนหนึ่งของฮะดีษ 867)

จากอัลฮะดีษข้างต้น มุฮัมมัด อัลอะมีน ได้กล่าวเกี่ยวกับสาเหตุที่ท่านนบี ﷺ พุดัง
ขณะนำเสนอคุณบะฮุสูงกว่าเสียงปกติว่า

“สาเหตุที่ท่านนบี ﷺ พุดด้วยเสียงดังกว่าปกติขณะนำเสนอคุณบะฮุ นั้น เพื่อตักเตือน
บรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ ถึงข่าวดีและข่าวร้าย อีกทั้งเชิญชวนให้ปฏิบัติความดีและ
ละเว้นความชั่วทั้งปวง ดวงตาทั้งสองข้างจะกลายเป็นสีแดงกำเป็นการแสดงถึงความ
จริงใจในการพูดไม่ให้ผู้ฟังหลงลืมหลักคำสอนของพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ เสมือนการ
เตือนสติพวกเขาว่าบรรดาศัตรูที่จะโจมตีและทำร้ายพวกเขากำลังเคลื่อนใกล้เข้ามา
ทั้งเข้าและเย็น (ทุกเวลา)” (al-Shanqiti,1980 : 10/336)

นับเป็นโอกาสดีแก่บรรดาเศาะฮาบะฮฺที่จะได้นำเสนอแบบอย่างที่ดีจากท่านนบี ﷺ ใน
เวทีคุณบะฮุด้วยวาจาและท่าทางอย่างจริงจังเพื่อให้ผู้ฟังได้รับความรู้ ความเข้าใจ และการกล่อมเกลียด้าน
คุณธรรมจริยธรรมที่สามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตจริงได้ หากวิเคราะห์การนำเสนอคุณบะฮุและ
การละหมาดวันศุกร์ของท่านนบี ﷺ ก็จะเห็นว่าทั้งสองคุณบะฮุใช้นั้นใช้เวลาและเนื้อหาสาระรวบรัดและ
เหมาะสม เต็มไปด้วยเนื้อหาที่ให้ความหมายลึกซึ้งและเป็นวิทยปัญญาที่สามารถนำไปขยายความเป็น
ความรู้ในแขนงต่างๆ ได้อย่างกว้างขวาง ดังอัลฮะดีษที่เล่าจาก ญาบิรฺ เป็น เศาะฮาบะฮฺ ว่า

((كُنْتُ أَصَلِّيَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَكَانَتْ صَلَاتُهُ قَصْدًا وَخُطْبَتُهُ قَصْدًا))

(أخرجه مسلم ، 2005 : 866)

ความว่า ฉันได้ละหมาดกับท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ ซึ่งการ
ละหมาดของท่านมีความรวบรัดพอเหมาะและคุณบะฮุของท่านก็มี
ความรวบรัดพอเหมาะ

(บันทึกโดย Muslim,2005 : 866)

หลังจากที่ท่านนบี ﷺ ได้เสียชีวิตไป บรรดาเศาะฮาบะฮฺผู้ทรงคุณธรรม ﷺ บรรดา
ผู้นำในทุกราชวงศ์ รวมทั้งบรรดาอุละมาอ์ทุกยุคสมัยจนถึงปัจจุบันได้สืบสานแบบฉบับของท่านใน
ฐานะภารกิจสำคัญ ฉะนั้น จึงถือเป็นหน้าที่ของบรรดาเศาะฮาบะฮฺหรือผู้นำเสนอคุณบะฮุทั้งหลายที่ควร
ศึกษาวิธีการนำเสนอคุณบะฮุอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้เกิดประสิทธิผลต่อผู้ฟังด้วยวิทยาการทั้งอดีต
และปัจจุบัน

1.2.3 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษารวบรวมเกี่ยวกับการตะอวะฮฺมวลชนผ่านคุณบะฮุวันศุกร์และ
เอกสารต่างๆ ทั้งภาษาไทย ภาษามาลาเซีย และภาษาอาหรับที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัยเบื้องต้น ผู้วิจัย

ได้พบว่ามีตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตะอวะฮฺและการนำเสนอคุฏบะฮฺวันศุกร์ที่สามารถเป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้ได้ดังต่อไปนี้ คือ

1. 'Abd al-Ghaniyy Ahmad Jabr Muzhir ได้กล่าวในหนังสือ Khutbat al-Jumu'ah Wadawruha Fi Tarbiyat al-Ummah (خطبة الجمعة وادوارها في تربية الأمة) 2002 : 2-6 สรุปใจความได้ว่า คุฏบะฮฺวันศุกร์มีความสำคัญเนื่องจากการเชิญชวนให้ผู้ร่วมละหมาดเข้าใจศาสนา รับรู้เป้าหมายของการดำเนินชีวิต มีกำลังใจที่จะกระทำความดี ละเว้นความชั่ว เคารพภักดีต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ยึดมั่นกับหลักการศรัทธาที่ถูกต้อง ห่างไกลจากสาเหตุการเกียจโครธของพระองค์ หลีกเลี่ยงการศรัทธาที่บิดเบือนและพฤติกรรมเบี่ยงเบนต่างๆ ภารกิจของเคาะฎิบไปได้แตกต่างจากภารกิจของศาสนทูตทั้งปวงก่อนหน้านี้

คุฏบะฮฺเป็นวิธีการหนึ่งที่บรรดานักสังคมสงเคราะห์ นักวิชาการ และดะอีย์สามารถใช้ในการเยี่ยวยาสังคมด้วยการเชิญชวน ให้ความรู้และความเข้าใจแนวทางการพัฒนาชีวิต และเสริมสร้างองค์ความรู้ สติปัญญาและคุณธรรมจริยธรรมเพื่อเป็นเกราะป้องกันชีวิตจากความเลวร้าย และยกระดับเกียรติของผู้ศรัทธาทั้งโลกนี้และอาคิเราะฮฺ

เมื่อพิจารณาแบบฉบับการนำเสนอคุฏบะฮฺของท่านบี ﷺ แล้ว พบว่าท่านได้ใช้เวลาสั้นๆ ในการนำเสนอและใช้เวลายาวพอสมควรในการละหมาดวันศุกร์ การนำเสนอคุฏบะฮฺสั้นและละหมาดยาวนั้นแสดงถึงความรู้ความเข้าใจของเคาะฎิบ ส่วนการละหมาดยาวนั้นเพื่อให้บรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ ตั้งใจฟังบทบัญญัติและเรื่องราวต่างๆ ที่พระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ตรัสไว้ในสองสุเราะฮฺ คือสุเราะฮฺอัลอุมมะฮฺในร็อกอ์ตแรก และสุเราะฮฺอัลมุนาฟิกันนในร็อกอ์ตที่สอง เพื่อเป็นการตักเตือนถึงความสำคัญของการละหมาดวันศุกร์และแจ้งเตือนคุณลักษณะของกลุ่มมุนาฟิกันหรือกลุ่มคนหน้าไหว้หลังหลอกที่ประชาชาติมุสลิมทุกคนควรระมัดระวังและหลีกเลี่ยงเป็นอย่างยิ่ง บางครั้งท่านอ่านสุเราะฮฺอัลอะอฺลาในร็อกอ์ตแรกและสุเราะฮฺอัลอะอฺละฮฺในร็อกอ์ตที่สอง เพื่อให้ผู้ร่วมละหมาดรู้สึกถึงความยิ่งใหญ่ของพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ความปรีชาสามารถ การตอบแทนความดีสำหรับผู้ศรัทธาและประกอบความดี และการลงโทษสำหรับผู้ปฏิเสธศรัทธาและกระทำความชั่ว หรือสุเราะฮฺอื่นๆ ที่ท่านอ่านในละหมาดวันศุกร์ในบางครั้ง

พระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ได้บัญญัติให้การละหมาดวันศุกร์เป็นวาญิบบังคับสำหรับผู้ศรัทธาชายที่บรรลุนิติภาวะ และห้ามมิให้ทำการค้าขายหรือประกอบกิจการใดๆ ทุกครั้งเมื่อมีการอะซานเรียกร้องไปสู่การละหมาด อันเป็นการเตือนสติผู้ร่วมละหมาดให้รีบเร่งกระทำความดี อยู่ในกรอบของศาสนาและมีจิตสำนึกตลอดเวลา

คุฏบะฮฺสั้นหรือยาวนั้นขึ้นอยู่กับหัวข้อ เนื้อหา และความสำคัญของการนำเสนอเรื่องราวต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง หากคุฏบะฮฺสั้นผู้ฟังสามารถเข้าใจได้ดีและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ก็ถือว่าเป็นคุฏบะฮฺที่ดี แต่หากคุฏบะฮฺสั้นผู้ฟังไม่เข้าใจหรือไม่ได้ให้ประโยชน์ต่อผู้ฟังก็ถือว่าเป็นคุฏบะฮฺที่ไร้ความหมาย ถึงแม้ในเนื้อหาคุฏบะฮฺเต็มไปด้วยหลักฐานจากอายะฮฺอัลกุรอานและอัลฮะดีษก็ตาม การนำเสนอคุฏบะฮฺในลักษณะนั้นจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาในด้านทักษะและวิธีการ

คุฏบะฮฺที่ดีประกอบด้วยปัจจัยหลายประการ ได้แก่ ความรู้และทักษะการนำเสนอ การเลือกหัวข้อ การใช้ถ้อยคำ การใช้เสียงสูงและเสียงต่ำ การเริ่มต้นเกริ่นนำก่อนเข้าสู่เนื้อหา การเว้น

วรรคตอนระหว่างประโยค การสรุปผล การหยิบยกหลักฐานจากคัมภีร์อัลกุรอาน อัลฮะดีษ เรื่องราว เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา การเปรียบเทียบเหตุการณ์ที่เป็นผลดีต่อผู้ฟัง การหยิบยกกลอน และเสนอเรื่องราวที่น่าสนใจ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำผลจากการฟังคุณบะฮฺ ไปใช้ให้เกิดประโยชน์อันนำไปสู่ความผาสุกทั้งโลกนี้และอาคิเราะฮฺ

เคาะฎิบไม่ใช่เพียงแค่ปรากฏตัวบนเวทีมีนบับและกล่าวในสิ่งที่ตนปรารถนาเท่านั้น แต่ควรเตรียมหัวข้อและเนื้อหาที่มีประโยชน์ ใช้วิธีการนำเสนอที่ดี นำเสนอด้วยทักษะที่ถูกต้อง ลึกซึ้ง และเชี่ยวชาญจะทำให้คุณบะฮฺเป็นที่ยอมรับและเกิดผลดีต่อผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง ฉะนั้น เคาะฎิบจึงจำเป็นต้องเรียนรู้เงื่อนไขและกฎเกณฑ์ต่างๆ พร้อมทั้งเข้าใจระดับความรู้ของผู้ฟัง วิถีของพื้นที่ ปัญหา สภาพแวดล้อมของชุมชนเพื่อใช้เวทีมีนบับเสนอแนวทางการแก้ปัญหาต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมและถูกต้อง

คุณบะฮฺเป็นการสื่อสารระหว่างเคาะฎิบกับผู้ฟัง ถึงแม้ไม่ได้เป็นการสื่อสารด้วยการถามตอบหรือสนทนาระหว่างสองฝ่าย แต่เป็นการนำเสนอสิ่งที่เป็นประโยชน์และศรัทธา เพราะคุณบะฮฺเกิดขึ้นในมัสญิดที่เต็มไปด้วยความเมตตาจากอัลลอฮฺ ﷻ ภายใต้บรรยากาศการขอพรจากบรรดามลาอิกะฮฺ ในขณะที่ผู้ร่วมละหมาดก็ตั้งใจในบริบทที่ทุกคนต้องสงบ แตกต่างจากการฟังการบรรยาย เสวนา หรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอื่นที่อาจมีเสียงกระซิบ เสียงคุยระหว่างผู้เข้าร่วม ฉะนั้น คุณบะฮฺจึงเป็นส่วนหนึ่งของศาสนกิจที่ถวายต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ และผู้เข้าร่วมทุกคนควรตั้งใจฟังอย่างสงบและใคร่ครวญ

ทุกครั้งที่มีการคุณบะฮฺ เคาะฎิบควรระวังการนำเสนอเรื่องราวที่ทำให้ผู้ฟังเข้าใจผิด ไม่สอดคล้องกับประเด็นที่นำไปสู่การแตกแยกในสังคมหรือก่อให้เกิดความวุ่นวาย สร้างความปั่นป่วน แบ่งพรรคแบ่งพวก หรือใช้ถ้อยคำที่ไม่เหมาะสมกับกาลเทศะ ไม่มีหลักฐานที่ยืนยันแน่ชัด โดยเฉพาะเรื่องการนำเสนอทัศนะของบรรดาอุละมาอ์ที่มีหลายทัศนะในเรื่องศาสนาแก่มวลชนจำนวนมาก

ผู้เขียนได้ปรารภในตอนท้ายเกี่ยวกับบทบาทคุณบะฮฺวันศุกร์ที่เป็นผลดีต่อสังคมว่า การรวมตัวของมวลมุสลิมในวันศุกร์เป็นการรวมตัวด้วยความสมัครใจที่หาได้ยาก การรวมตัวเช่นนี้จะเกิดขึ้นประมาณ 52 ครั้งในรอบปี ซึ่งเป็นโอกาสดีสำหรับเคาะฎิบที่จะได้นำเสนอสิ่งดีๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง เพราะช่วงดังกล่าวเป็นโอกาสทองสำหรับเคาะฎิบที่สามารถสื่อเรื่องราวที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนเป็นอย่างยิ่ง

2. ‘Abd al-Karīm Zaydān, ได้กล่าวเกี่ยวกับคุณบะฮฺวันศุกร์ในหนังสือ ‘Usūl al-Da‘awah (أسس الدعوة) 1993 : 474-476 เกี่ยวกับบทบาทของคุณบะฮฺวันศุกร์โดยสรุปว่า คุณบะฮฺเป็นวิธีการหนึ่งในการเผยแผ่หลักการอิสลาม ความรู้ ข้อมูลและข่าวสารแก่มวลชนจำนวนมาก เคาะฎิบเป็นคนที่ควรคำนึงถึงประสิทธิภาพในการนำเสนอคุณบะฮฺ เช่น เลือกหัวข้อที่เหมาะสมกับผู้ฟังในแต่ละชุมชน นำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องและใกล้ตัวผู้ฟังมากที่สุด นอกจากนี้เคาะฎิบควรคำนึงปัจจัยต่างๆ ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการนำเสนอคุณบะฮฺ อาทิ

1) การหยิบยกหลักฐานจากคัมภีร์อัลกุรอานและอัลฮะดีษที่ได้รับการปฏิบัติจากท่านนบี ﷺ และบรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ ที่สอดคล้องกับเนื้อหาคุณบะฮฺที่กำลังนำเสนอ

2) ทียบยกเรื่องราวและประวัติที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานและอัลฮะดีษ พร้อมยกตัวอย่างเปรียบเทียบให้เห็นในสังคมปัจจุบันได้อย่างชัดเจน

3) ใช้ทักษะการนำเสนอด้วยการอธิบายด้วยคำพูดที่กะทัดรัดและสื่อความหมายที่ผู้ฟังทุกคนเข้าใจง่าย เนื่องจากผู้ฟังคุณบะฮีมี่ทุกวัย ทุกระดับการศึกษาและสติปัญญา

4) ควรนำเสนอคุณบะฮีมี่ในรูปแบบการอธิบายพอสังเขปแก่ผู้ฟังโดยตรง ถึงแม้ว่าการนำเสนอจะอยู่ในรูปแบบการอ่านจากเอกสารก็ตาม

5) ควรหลีกเลี่ยงการนำเสนอที่ยาวเกินไปจนผู้ฟังรู้สึกเบื่อหน่ายและเกิดอคติในลักษณะความไม่พอใจต่อเคาะฎิบ

6) ควรหลีกเลี่ยงการทียบยกหลักฐานจากคัมภีร์อัลกุรอานและอัลฮะดีษที่มีความหมายคลุมเครือหรือทำให้ผู้ฟังเข้าใจผิดหรืออธิบายไม่ตรงกับความจริง

7) ควรหลีกเลี่ยงการนำเสนอแบบรวดเร็วเกินไป การใช้เสียงดังที่ไม่เหมาะสม การนำเสนอข้อความที่อาจทำให้เกิดความสับสนและขัดแย้งในสังคม

ผู้เขียนได้ปรารถนาต่อไปว่า การตะอวะฮฺผ่านคุณบะฮีมี่วันศุกร์จะมีประสิทธิผลต่อผู้ฟังมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับทักษะการนำเสนอของเคาะฎิบ การปฏิบัติตามบทบัญญัติที่ว่าด้วยการนำเสนอคุณบะฮีมี่ การคำนึงถึงเงื่อนไขและกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ทำให้การคุณบะฮีมี่พลังโน้มมน้าว น่าเชื่อถือ ทำให้ผู้ฟังตื่นตัว และได้รับคุณประโยชน์จากการฟัง แต่ที่สำคัญไม่น้อยกว่าประการที่ได้กล่าวมาข้างต้นคือการเตรียมตัวของเคาะฎิบก่อนการนำเสนอคุณบะฮีมี่ ทั้งในลักษณะความเรียงหรือเอกสารที่ได้เตรียมล่วงหน้าไว้ ทั้งนี้เพื่อป้องกันความผิดพลาดในการนำเสนอต่อผู้ฟัง

3. Tawfiq Yūsuf al-Wā'ir ได้กล่าวในหนังสือ al-Khiṭābah Wa'i 'idād al-khatib (خطبة وعادة الخطيب) 1420 : 29-32 ถึงความสำคัญของคุณบะฮีมี่วันศุกร์ในการตะอวะฮฺมวลชนโดยสรุปว่า การบัญชาตในหนทางของพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ นั้นมีหลายรูปแบบ หนึ่งในนั้นคือการเผยแผ่ด้วยวาทกรรมแก่คนทั่วไปด้วยถ้อยคำที่ชัดเจนและเข้าใจได้ง่ายที่ชื่อว่าคุณบะฮีมี่ ซึ่งเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนที่จะต้องสืบสานภารกิจสำคัญของท่านนบี ﷺ ในการเชิญชวนและชี้นำมนุษย์ทุกคนสู่หนทางที่เที่ยงตรง ในฐานะประชาชาติที่ตี่เลิศ ทั้งนี้เพราะด้วยวาทกรรมที่ตี่และนุ่มนวลผู้ปฏิบัติหน้าที่นี้ก็สามารถโน้มมน้าวหัวใจและความรู้สึกของผู้ฟังจนได้รับฮิตายะฮฺจากพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ เข้าใจเป้าหมายของชีวิตในโลกนี้ เพราะคำพูดที่ตี่นั้นเปรียบเสมือนอาวุธของดาอีย์ในการต่อสู้กับความอธรรมทั้งปวง

4. Muḥammad Yūsuf ได้กล่าวในหนังสือ Maālim fi Usūl al-Da'wah (أعلام الدعوة) 2003 : 5-8 เกี่ยวกับการตะอวะฮฺโดยสรุปว่า ตะอวะฮฺเป็นหน้าที่หลักของบรรดาเราะฮูลและผู้ที่เจริญรอยตามจนถึงวันสิ้นโลกอวสาน ตะอวะฮฺคือวาทกรรมและพฤติกรรม เพื่อเผยแผ่ความตี่งามและแจ้งข่าวตี่เกี่ยวกับพลาณิสงค์และสวนสวรรค์ที่ผู้ประกอบการทำงานที่ตี่จะได้รับจากพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ตะอวะฮฺยังเป็นการเตือนสติให้ตี่ห่างจากความชั่วร้ายด้วยการสะท้อนให้เห็นถึงบาปและไฟนรกที่จะประสบแก่ผู้ละเมิดหลักคำสอนศาสนาทั้งหลาย อนึ่ง แม้บรรดาเราะฮูลมีจำนวนจำกัด

ในแต่ละยุค แต่ทุกท่านได้รับความโปรดปรานจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ด้วยผลตอบแทนอันยิ่งใหญ่ เพราะเป็นผู้บุกเบิกสติปัญญาและแย้มหัวใจมนุษย์ เปิดรับแสงประทีบแห่งทางนำด้วยองค์ความรู้ และปฏิบัติสิ่งที่ตั้งงามด้วยการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ด้วยวิธีการที่หลากหลาย

หลังจากบรรดาเราะสูลได้จากโลกนี้ไป การตะวะฮ์ก็ตกเป็นหน้าที่ของบรรดาผู้รู้ของประชาชาติมุสลิมที่ต้องเผยแผ่ความรู้ หลักศรัทธาและหลักปฏิบัติเพื่อให้ทุกคนยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และดำรงชีวิตด้วยความผาสุกทั้งโลกดุนยาและอาคิเราะฮ์ ดังนั้น ดาอีฮ์ทุกคนจำเป็นต้องมีความรู้และทักษะในการตะวะฮ์ มีประสบการณ์จากการฝึกฝน และสามารถลงมือปฏิบัติการเผยแผ่ศาสนาธรรมแห่งอิสลามแก่สาธารณชนกลุ่มทั่วไปและกลุ่มเฉพาะเพื่อให้เกิดการปฏิรูปคุณภาพชีวิต

จากการศึกษาเอกสารข้างต้น ผู้วิจัยอาจกล่าวพอสังเขปได้ว่า การคุฏบะฮ์คือเครื่องมือในการนำเสนอด้วยวาจา วาจาสะท้อนถึงเจตคติ ทศนคติและสามารถชี้แจงความผิดถูก ข้อดีของผู้คนพร้อมแสดงจุดยืนของผู้กล่าววาจาได้ในขณะเดียวกัน ซึ่งในอดีตท่านนบี ﷺ ได้ใช้วาจาในการเผยแผ่สัจธรรมเท่าๆ กับการปฏิบัติเป็นแบบอย่างเชิงประจักษ์แก่บรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ ซึ่งนักเผยแผ่ในยุคปัจจุบันนี้ควรศึกษาและฝึกฝนทักษะการนำเสนอคุฏบะฮ์จนเชี่ยวชาญ สามารถโน้มน้าวจิตใจผู้ฟังได้ตามคาคาหมาย ในอีกความหมายหนึ่ง คุฏบะฮ์เปรียบเสมือนป้ายบอกทางแก่คนสัญจร ทางนำสำหรับผู้หลงผิดและอาวุธที่ใช้พิทักษ์ตนเองจากผู้ไม่หวังดีในรูปแบบต่างๆ ขณะเดียวกันสามารถใช้คลี่คลายความเข้าใจผิดระหว่างบุคคลในชุมชน และยังเป็นอาวุธแห่งวิทย์ปัญญาที่ใช้ปราบอธรรม ดังที่บรรดาเราะสูลในยุคต่างๆ ได้เคยปฏิบัติเป็นแบบอย่างมาแล้ว เป็นเหตุให้ประชาชาติแต่ละยุคสมัยได้รับความโปรดปรานจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ คุฏบะฮ์เป็นส่วนหนึ่งของการเชิญชวนตะวะฮ์ที่เปรียบเสมือนเครื่องมือเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้นและขัดเกลาจิตวิญญาณของพวกเขาให้ปลอดมลทินด้วยสัจจะวาจา

1.2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.2.4.1. โชรยา จามจรี ได้กล่าวในงานวิจัย "การศึกษาเนื้อหาและบทบาทของคุฏบะฮ์วันศุกร์ที่มีในชุมชน" 2543 :139-145 วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์พัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยสรุปดังนี้ "1) เพื่อศึกษาคุณลักษณะทั่วไปของคุฏบะฮ์วันศุกร์(การอบรมสั่งสอนการแนะนำตักเตือนของผู้นำศาสนาอิสลามเพื่อให้ประชาชนที่มาฟังได้ปฏิบัติตามบทบัญญัติในศาสนาอิสลาม) 2) เพื่อศึกษาประเภทของเนื้อหาที่ถูกกล่าวถึงในคุฏบะฮ์วันศุกร์ 3) เพื่อศึกษาบทบาทของคุฏบะฮ์วันศุกร์ในชุมชน โดยผู้วิจัยได้สรุปเนื้อหาเกี่ยวกับบทบาทของคุฏบะฮ์ว่า เป็นศาสนกิจทางศาสนาอิสลามที่กำหนดให้ชายมุสลิมที่บรรลุนิติภาวะต้องประกอบพิธีทุกคน เพื่อรับฟังข้อตักเตือนการอบรมสั่งสอนจากผู้นำศาสนา โดยผู้พูดหวังผลให้ผู้ฟังเกิดการเปลี่ยนแปลงในความคิด ความรู้สึก และการประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักการศาสนา เช่น หลักการศรัทธา การปฏิบัติศาสนกิจ พิธีกรรมทางศาสนา หลักคุณธรรม จริยธรรม รักใคร่สามัคคี เป็นพี่น้องกัน และอื่นๆ"

ผู้วิจัยได้เลือกทำการศึกษา ณ มัสญิดอันวาริสซุนนะห์ แขวงหนองบอน เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลภาคสนามและใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบกัน โดย

การวิเคราะห์เนื้อหา ศึกษาจากเนื้อหาทุกประเภท ทุกลักษณะที่ปรากฏในเทปบันทึกเสียงคุฏบะฮ์วันศุกร์ ซึ่งมีสถิติอันวาริสซุนนะห์ ได้เคยทำการบันทึกเสียงไว้จำนวน 54 ครั้งหรือ 54 ศักร์ ตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2541 ถึง เดือนธันวาคม พ.ศ. 2542 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ว่าคุฏบะฮ์เป็นการกล่าวอบรมสั่งสอนของผู้นำในศาสนาอิสลามแก่ชายมุสลิมที่บรรลุนิติภาวะ ซึ่งศาสนากำหนดให้ประกอบพิธีกรรมนี้ร่วมกันในวันศุกร์ที่มีสถิติก่อนประกอบพิธีละหมาดวันศุกร์ ดังนั้นคุฏบะฮ์ต้องเป็นไปตามบัญญัติทางศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด อาทิ ต้องมีเนื้อหาภาคบังคับ ส่วนหนึ่งกล่าวเป็นภาษาอาหรับ การแต่งกายของผู้เข้าร่วมพิธีต้องสะอาดและปกปิดตามหลักการ ผู้ฟังต้องนั่งรับฟังอย่างสงบและตั้งใจ ลำดับขั้นตอนการแสดงต้องเป็นไปตามศาสนบัญญัติ เป็นต้น

เป้าหมายหลักของการรับฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์จะเป็นไปเพื่อให้เกิดการยำเกรง (ตักวา) ต่ออัลลอฮ์ โดยผู้ฟังจะได้นำบทบัญญัติที่ได้รับฟังไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน แต่ในเป้าหมายแฝงของการชุมนุมของบรรดามุสลิมในวันศุกร์อาจกล่าวได้คือ การพบปะ ได้ถามทุกข์สุข และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น อันจะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์และความรักใคร่สามัคคีกันในกลุ่มชน และส่งเสริมบรรยากาศของการพบปะใกล้ชิดกันระหว่างพี่น้องมุสลิม ส่วนการเปลี่ยนแปลงในชีวิตของมุสลิมประเภทหน้ามือเป็นหลังมือมาจากการฟังคุฏบะฮ์เป็นหลักนั้นอาจเป็นไปได้ แต่น่าจะมาจากปัจจัยแวดล้อมอื่นมาเป็นตัวประกอบร่วมด้วย เช่น บุคคลแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อความคิดและการกระทำ การเรียนรู้หลักธรรมทางศาสนาทางช่องทางต่างๆ มาอย่างต่อเนื่อง นอกจากช่องทางคุฏบะฮ์ การเห็นแบบอย่างที่ดีจากผู้อื่นหรือมีอายุมาก รู้สึกตัวเองใกล้ตายจึงต้องปรับเปลี่ยนตนเองเป็นคนดี เพราะไม่อยากเสียดกนรก เป็นต้น

อย่างไรก็ดี กรณีการเปลี่ยนแปลงชีวิตที่มาจากฟังคุฏบะฮ์เป็นหลักนั้นก็อาจเป็นไปได้ คือมาจากการรับฟังคุฏบะฮ์ที่ทรงพลัง มีประสิทธิภาพของผู้พูดที่เขาศรัทธาและเป็นแบบอย่างที่ดีเหมาะสมยาวนานต่อเนื่อง จนสามารถบ่มเพาะหรือกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชีวิตได้ในที่สุดเช่นกัน เพราะหากคุฏบะฮ์มีประสิทธิภาพทั้งเนื้อหา ตัวผู้พูด บรรยากาศแวดล้อมในมัสยิดขณะรับฟัง ตลอดจนกฎเกณฑ์ทางศาสนาที่ให้ผู้ฟังอย่างมีสมาธิ สงบ ตั้งใจฟังคุฏบะฮ์อันเป็นโอกาสจากพระผู้เป็นเจ้า ย่อมจะเป็นปัจจัยสำคัญให้คุฏบะฮ์มีประสิทธิภาพ โนม่น้าวให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชีวิตของผู้ฟังได้

ผู้วิจัยได้สรุปโดยย่อว่า เนื้อหาคุฏบะฮ์มีหลากหลายถึง 13 ประเภท เนื้อหาที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุดเป็นอันดับ 1 คือ หลักศรัทธาทางศาสนา (ร้อยละ 17.86) รองลงมาคือ หลักคุณธรรมจริยธรรม (ร้อยละ 14.29) และศาสนกิจ พิธีกรรมทางศาสนา (ร้อยละ 11.11) ในส่วนของบทบาทของคุฏบะฮ์วันศุกร์ในกลุ่มชนที่ค้นพบประกอบด้วย บทบาทในการตักเตือน อบรมสั่งสอน บทบาทในการทบทวนใคร่ครวญชีวิต บทบาทในการเผยแพร่ศาสนาและให้การศึกษา บทบาทในการสร้างเอกภาพในกลุ่มชน บทบาทในการปลอบประโลม จรรโลงใจ บทบาทในการสะท้อนปัญหาชุมชน และบทบาทในการให้ข้อมูลข่าวสาร

ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะในเรื่องดังกล่าวว่า 1) ผู้แสดงคุฏบะฮ์วันศุกร์ควรกระจายการนำเสนอเนื้อหาให้ครอบคลุมประเภทต่างๆ ให้มากขึ้น เพื่อให้คุฏบะฮ์วันศุกร์เกิดประโยชน์ครอบคลุมในทุกมิติของการดำเนินชีวิตตามหลักการอิสลามอย่างแท้จริง 2) ผู้แสดงคุฏบะฮ์วันศุกร์ควรจัดทำแบบสอบถาม ความต้องการ ความคาดหวัง และข้อเสนอแนะจากผู้ที่มีร่วมละหมาดวันศุกร์

เพื่อนำข้อมูลมาพัฒนากระบวนการนำเสนอคุณบะฮ์วันศุกร์ให้ทันสถานการณ์ และเกิดประโยชน์แก่ชุมชนให้มากที่สุด

จากข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยได้เสนอพอสั่งเขปดังนี้

1) ผู้วิจัยคิดที่จะทำวิจัยทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพพร้อมๆ กันไป จะต้องมีเวลามากเพียงพอ โดยเฉพาะในช่วงของการวิจัยเชิงเอกสาร การวิเคราะห์เนื้อหา การเก็บข้อมูลในพื้นที่ การสอบถาม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

2) ยังมีมัสญิดอื่นๆ ที่น่าสนใจสามารถทำวิจัยในลักษณะเดียวกันนี้ได้อีกหลายแห่ง เช่น มัสญิดฮารุณ เขตบางรัก มัสญิดกมลลืออิสลาม เขตคลองสามวา มัสญิดศูนย์กลางอิสลามแห่งประเทศไทย เขตคลองตัน และมัสญิดท่าอิฐ ในจังหวัดนนทบุรี

3) มัสญิดในจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็น่าจะได้รับเลือกเป็นพื้นที่เป้าหมายในการศึกษาวิจัย แต่ผู้วิจัยต้องเข้าใจภาษามลายูซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นที่ใช้แสดงคุณบะฮ์วันศุกร์ที่นั่น

4) ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทคุณบะฮ์วันศุกร์ต่อสตรีและเยาวชน ในกรณีที่สตรีนั้นแม้ศาสนาได้กำหนดให้ประกอบพิธีเช่นผู้ชาย แต่ก็เป็นกลุ่มที่มีบทบาทต่อครอบครัวและชุมชน ส่วนเยาวชนเป็นกลุ่มที่ต้องเข้ามารับผิดชอบดูแลชุมชนในอนาคต อีกทั้งยังเป็นที่น่าสนใจว่าพิธีคุณบะฮ์ที่ศาสนากำหนดให้ผู้ชายต้องรับฟัง มีการกล่าวถึงสตรีหรือไม่ อย่างไร

5) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประสิทธิภาพและประสิทธิผล หรือความคาดหวัง ความพึงพอใจของผู้ฟังต่อคุณบะฮ์วันศุกร์ เพื่อประโยชน์ต่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการนำเสนอคุณบะฮ์วันศุกร์ให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟังอย่างแท้จริงของมัสญิดที่ศึกษา

6) ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับศักยภาพและข้อจำกัดในการนำสื่อประเภทคุณบะฮ์มาใช้ในการพัฒนาและป้องกันแก้ไข้ปัญหาของชุมชน ด้วยการศึกษาเนื้อหาคุณบะฮ์และสัมภาษณ์ผู้แสดงถึงที่มาของการนำเสนอเนื้อหาดังกล่าว

7) ควรศึกษาเกี่ยวกับช่องทางต่างๆ ในการเผยแพร่คุณบะฮ์วันศุกร์ เช่น การตีพิมพ์ การออกอากาศทางวิทยุ โทรทัศน์ และวิธีอื่นๆ เป็นต้น

2. สະສິອຣີ ວາລີ ໄດ້ກ່າວໃນງານວິຊາ ການຕະວະຊຸຂອງຄະນະກຣມການປະຈຳມັສຊິດ ໃນການສ່ຽງສະຣິມການເສາະລາຊະນະມາອະຊຸ ກຣນິຕິກາຄະນະກຣມການປະຈຳມັສຊິດໃນອຳເກອຢິ່ງ ຈັງຫວັດ ນຣາຣີວາສ 2550 : (3) ວິທຍານິພົນໜ້າສູດຣປຣິຣຸຣຍາສິລປາສາສຕຣມຫາບັນຈິຕ ສາຂາວິຊາອິສລາມສິກຊາ ມຫາວິທຍາລັຍສງຂລານຄຣິນທຣ໌ ໂດຍສຽບູດັງນີ້ "ຜລກາຕິກຊາ ພບວ່າຄະນະກຣມການອິສລາມປະຈຳມັສຊິດມີ ກວມເຂົ້າໃຈເຖິງກວມເຫມາຍແລະກວມສຳຄັຍຂອງການຕະວະຊຸອິສລາມຣະດັບສູງມາ ແຕ່ສັບຽຊ ມັສຊິດມີກວມເຂົ້າໃຈເຖິງກວມເຫມາຍແລະກວມສຳຄັຍຂອງການຕະວະຊຸອິສລາມໃນຣະດັບສູງ ຄະນະກຣມການອິສລາມປະຈຳມັສຊິດແລະສັບຽຊມັສຊິດມີກວມເຂົ້າໃຈເຖິງກວມເຫມາຍແລະ ກວມສຳຄັຍຂອງການເສາະລາຊະນະມາອະຊຸຣະດັບສູງມາ ຄະນະກຣມການອິສລາມປະຈຳມັສຊິດແລະສັບຽຊ ມັສຊິດມີກວມເຫັນວ່າການຕະວະຊຸຂອງຄະນະກຣມການອິສລາມປະຈຳມັສຊິດໃນອຳເກອຢິ່ງໃນການສ່ຽງສະຣິມ ການເສາະລາຊະນະມາອະຊຸໃນອຳເກອຢິ່ງ ຈັງຫວັດນຣາຣີວາສຣະດັບສູງ ໂດຍຣວມການຕະວະຊຸເພື່ອເສາະລາຊະ ນະມາອະຊຸຂອງຄະນະກຣມການອິສລາມປະຈຳມັສຊິດຢູ່ໃນຣະດັບສູງແລ້ວ ຍົກວັນບາງປະເດັນທີ່ຄວຣກຳ ກວມເຂົ້າໃຈເຖິງກວມເຫມາຍໜ້າທີ່ ທຸກຸ່ມ ແລະແບບອຳຍາງຂອງທ່ານນປີ ມັສຊິດ ຄະນະກຣມການອິສລາມປະຈຳ

มัสญิดและผู้นำทุกระดับควรเป็นแบบอย่างที่ดี มีการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับเศาะลาฮฺมาอะฮฺที่หลากหลายและต่อเนื่อง โดยการจัดพิมพ์วารสารและจัดโครงการเพื่อส่งเสริมเศาะลาฮฺมาอะฮฺ"

3. เสาวนีย์ จิตต์หมวด ได้กล่าวในงานวิจัยเรื่อง หน้าที่ของมัสญิดต่อสังคมในภาคกลาง 2527 : (จ)-(ฉ) "วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาสังคมวิทยาภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พอสรุปดังนี้ การศึกษาวิจัยเรื่อง หน้าที่ของมัสญิดต่อสังคมในภาคกลาง เป็นการศึกษาเพื่อหาคำตอบว่า ในปัจจุบันมัสญิดยังคงทำหน้าที่ด้านศาสนา การศึกษา สังคม เศรษฐกิจและการเมืองเหมือนรูปแบบในสมัยของท่านศาสดามุฮัมมัด ﷺ หรือไม่ และชาวไทยมุสลิมมีความคาดหวังต้องการให้มัสญิดทำหน้าที่ในด้านใดในอนาคต"

การวิจัยนี้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสอบถาม การสังเกต และการเข้าไปมีส่วนร่วมโดยใช้มัสญิดในภาคกลางทั้งในเมืองและชนบทจำนวน 10 แห่ง เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวนประชากร 320 คน ในการนี้ผู้ศึกษาได้ออกแบบสอบถาม 2 ชุด คือ สำหรับอิหม่ามและสัปบุรุษ ทั้งนี้ได้ใช้รูปแบบและเนื้อหาสาระหน้าที่ของมัสญิดในด้านต่างๆ จากสมัยของท่านศาสดามุฮัมมัด ﷺ เป็นหลักใหญ่ประกอบกับหน้าที่ที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยมุสลิม

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า

ประการที่ 1 มัสญิดในเมืองกับชนบททำหน้าที่ด้านศาสนา การศึกษา สังคม เศรษฐกิจและการเมือง ไม่แตกต่างกันในด้านเนื้อหา ส่วนในด้านปริมาณมีความแตกต่างกันเพียงด้านเศรษฐกิจด้านเดียวเท่านั้น กล่าวคือ มัสญิดในชนบททำหน้าที่มากกว่ามัสญิดในเมือง ทั้งนี้เพราะจากกลุ่มตัวอย่าง มัสญิดในชนบทส่วนใหญ่คงดำเนินงานเรื่องบัยตุลมาล คือการเก็บรวบรวมและแจกจ่ายชะกาตประจำปี รวมทั้งชะกาตฟิตเราะห์ ตลอดจนใช้เป็นที่พักพิงหรือในเรื่องการประกอบอาชีพ

ประการที่ 2 เมื่อหน้าที่ของมัสญิดด้านต่างๆ ทั้งทางเนื้อหาและปริมาณ ไม่มีความแตกต่างกัน ฉะนั้น ระดับความรู้ทางศาสนา ทางสามัญ ฐานะทางเศรษฐกิจ และวัยของอิหม่ามจึงไม่มีความสัมพันธ์กับหน้าที่ด้านต่างๆ ดังกล่าว

และประการที่ 3 ความคาดหวังให้มัสญิดทำหน้าที่ด้านต่างๆ ในอนาคตมีความสัมพันธ์กับเขตเมืองและชนบท ระดับการศึกษาทางสามัญ ความเคร่งครัด ศาสนา วัย และอาชีพ แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับเพศ ระดับความรู้ทางศาสนาและฐานะทางเศรษฐกิจ ส่วนสาระที่ชาวไทยมุสลิมทั้งในเมืองและชนบทคาดหวังต้องการให้มัสญิดทำมากที่สุด 2 ประการแรกเรียงตามลำดับคือ 1. ให้มีการสอนกุรอานและศาสนาแก่เยาวชนเป็นประจำ 2. ให้มีการละหมาด 5 เวลาด้วยกันที่มัสญิด

ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า หน้าที่ที่สำคัญของมัสญิดส่วนใหญ่ยังคงรูปแบบมัสญิดในสมัยท่านศาสดามุฮัมมัด ﷺ ยกเว้นด้านเศรษฐกิจ ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงขอเสนอแนะให้มัสญิดในเมืองทำหน้าที่ด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดตั้งบัยตุลมาลมาพิจารณาปฏิบัติอย่างจริงจัง เพราะแท้จริงทั้งระบอบเศรษฐกิจที่มีการกระจายตัวอย่างทั่วถึง และการให้การศึกษาคที่ดีและถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเยาวชน ต่างก็เป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ และท้ายสุดการไปร่วมละหมาดพร้อมกันที่มัสญิดย่อมก่อให้เกิดผลดีติดตามมานับประการ

4. แวอุเซ็ง มะแดเฮาะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดลมนรรัตน์ บากา และสุริษา ยี่สุนทรง, ได้กล่าวในงานวิจัยเรื่อง : บทบาทมัสญิดในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ก-ข) . 2539 รายงานการวิจัย วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ผลการวิจัยพบว่า

1) ทั้งมัสญิดในเมืองและในชนบทต่างก็มีบทบาททางศาสนาที่เหมือนกันอยู่ในระดับปานกลางมากที่สุด

2) มัสญิดในเมืองมีบทบาททางการศึกษาในระดับน้อย (ต่ำ) มากที่สุด แต่มัสญิดในชนบทมีบทบาทในระดับมาก (สูง) มากที่สุด

3) มัสญิดในเมืองมีบทบาททางด้านสังคมในระดับปานกลางมากที่สุด ขณะที่มัสญิดในชนบทมีบทบาทในระดับมาก (สูง) มากที่สุด

4) ทั้งมัสญิดในเมืองและในชนบทมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจและการเมืองที่เหมือนกันต่างก็มีบทบาทในระดับน้อย (ต่ำ) มากที่สุด

5) ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านศาสนาที่แตกต่างกัน อิหม่ามของมัสญิดในเมืองที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางด้านศาสนาในระดับสูงมากที่สุด ในขณะที่อิหม่ามของมัสญิดในชนบทที่มีความรู้สูงมีบทบาททางด้านศาสนาในระดับสูงมากที่สุด

6) ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านการศึกษาที่แตกต่างกัน อิหม่ามของมัสญิดในเมืองที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางด้านการศึกษาในระดับสูงมากที่สุด ในขณะที่อิหม่ามในของมัสญิดในชนบทที่มีความรู้สูงมีบทบาททางด้านการศึกษาในระดับสูงมากที่สุด

7) ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านสังคมที่เหมือนกัน กล่าวคือ อิหม่ามที่มีความรู้ปานกลางจะมีบทบาททางด้านสังคมในระดับสูงมากที่สุด

8) ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านเศรษฐกิจที่เหมือนกัน กล่าวคือ อิหม่ามที่มีความรู้ต่ำจะมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจในระดับสูงมากที่สุด

9) ระดับความรู้ทางศาสนาของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านการเมืองที่แตกต่างกัน อิหม่ามของมัสญิดในเมืองที่มีความรู้ปานกลางมีบทบาททางด้านการเมืองในระดับสูงมากที่สุด ในขณะที่อิหม่ามของมัสญิดในชนบทที่มีความรู้ต่ำมีบทบาททางด้านการเมืองในระดับสูงมากที่สุด

10) ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านศาสนาที่เหมือนกัน กล่าวคือ อิหม่ามที่มีฐานะปานกลางจะมีบทบาททางด้านศาสนาในระดับสูงมากที่สุด

11) ฐานะทางเศรษฐกิจของอิหม่ามในชนบทและในเมืองมีความสัมพันธ์กับบทบาททางด้านการศึกษาที่แตกต่างกัน อิหม่ามในเมืองที่มีฐานะร่ำรวยจะมีบทบาททางด้านการศึกษาในระดับสูงมากที่สุด ส่วนอิหม่ามในชนบทที่มีฐานะปานกลางจะมีบทบาททางด้านการศึกษาในระดับสูงมากที่สุด

5. Noordin Bin Abdullah Dagorha ได้กล่าวในงานวิจัยเรื่อง Dakwah Islamiah di Selatan Thailand : Suatu Kajian Tentang Perkembangannya antara Tahun 1960-1991 M. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต Bahagian Pengajian Usuluddin, Akademi Pengajian Islam, Universiti Malaya, Kuala Lumpur. (1997 : 3-6) กล่าวโดยสรุปดังนี้ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1960 เป็นต้นมา การตะวะฮ์อิสลามเริ่มมีการฟื้นฟูมากขึ้น ด้วยสาเหตุหลายประการพอสังเขปดังต่อไปนี้

1) สังคมมุสลิมภาคใต้ของประเทศไทยให้ความสนใจเรื่องการศึกษาด้านศาสนา มากกว่าการศึกษาด้านการบริหาร การจัดการและการศึกษาสาขาอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา แต่เกิดการเปลี่ยนแปลงมากขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980 เป็นต้นมา สังคมมุสลิมภาคใต้เริ่มสนใจความรู้แขนงต่างๆ โดยมีการบูรณาการวิชาศาสนาและสามัญในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา

2) ผู้บริหารองค์กรอิสลามส่วนใหญ่ขาดความรู้และประสบการณ์ด้านการบริหาร เป็นเหตุให้การบริหารไม่เป็นไปตามนโยบายที่ได้วางไว้ โดยเฉพาะการบริหารโรงเรียนศาสนา ไม่ได้เป็นสถานที่อบรมที่ทันสมัยด้วยความรู้ที่หลากหลาย

3) ปี ค.ศ. 1960 เป็นช่วงเวลาการฟื้นฟูพัฒนาและเติบโตของโรงเรียนเอกชนศาสนาอิสลามเป็นจุดเริ่มต้นของการฟื้นฟูของการตะวะฮ์อิสลามในพื้นที่

4) ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1970 เป็นต้นมา นักเรียนที่จบการศึกษาจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเริ่มศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาทั้งในและต่างประเทศ เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว บัณฑิตส่วนใหญ่ได้เป็นผู้สืบสานงานตะวะฮ์จนถึงทุกวันนี้

5) ปี ค.ศ. 1980 เป็นต้นมา การตะวะฮ์ได้รับการพัฒนาและฟื้นฟูอย่างต่อเนื่องโดยมีองค์กรตะวะฮ์เกิดขึ้นมากมาย

6) ปี ค.ศ. 1980 เป็นต้นมา ถึงแม้องค์กรตะวะฮ์เกิดขึ้นมากมาย แต่องค์กรที่โดดเด่นและสามารถดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องจนถึงทุกวันนี้ คือองค์กรนักศึกษามุสลิมที่นำโดย ดร.อิสมาอีลลุตฟี จะปะกียา และสหาย

7) ในประเทศไทย มุสลิมเป็นชนกลุ่มน้อย แต่มีบทบาทในการฟื้นฟู ตะวะฮ์เป็นที่น่าชื่นชม ซึ่งความหวังของการตะวะฮ์คือพัฒนาชีวิตให้มีคุณภาพมากขึ้น

6. รองศาสตราจารย์มานี ชูไทย อาจารย์พิเศษ ฮาซาไนน์ และอาจารย์สิริยา ยูซูฟี ได้กล่าวในงานวิจัยเรื่อง การรับรู้บทบาทตนเองของอิมามต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมุสลิมในประเทศไทย 2541 : หน้า (ง). งานวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณเงินรายได้ประจำปี 2541 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยสรุปดังนี้ "อิมาม (ผู้นำชุมชนมุสลิมหรือประธานกรรมการอิสลามประจำมัสญิด) เป็นผู้มีความรู้ทางด้านศาสนาและจริยธรรม ด้านการศึกษาและวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมืองและการปกครองตามหลักการอิสลาม จึงเหมาะที่สุดที่จะเป็นแกนนำในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมุสลิมในชุมชน

ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเชิงสำรวจ อิมาม (จากมัสญิดจดทะเบียน) ทั่วประเทศ จำนวน 3,145 คน และคำนวณกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีของยามานะ (Yamane') แล้วจึงสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) ได้กลุ่มตัวอย่างเป็นตัวแทนของอิมามทั่วประเทศจำนวน 355 คน เพื่อดูว่าอิมามมีบทบาทที่ปฏิบัติจริงต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมุสลิมอย่างไร และ

เปรียบเทียบกันโดยจำแนกตาม ภาค อายุ สถานภาพสมรส อาชีพ วิธีที่ได้เป็นอิมาม ระดับการศึกษา ด้านศาสนา ระดับการศึกษาสายสามัญ รายได้ และระยะเวลาที่ปฏิบัติงาน (ในหน้าที่อิมาม) ผลของการวิจัยพบว่า

1) อิมามส่วนใหญ่อยู่ในภาคใต้ รองลงมาอยู่ในภาคกลาง อายุ 60 ปีขึ้นไป มีภรรยา 1 คน ประกอบอาชีพเกษตรกร ได้เป็นอิมามโดยประชาชนเลือก การศึกษาระดับศาสนา ระดับพรีดิวอิน การศึกษาสายสามัญ อ่านออกเขียนได้-ประถมศึกษา รายได้ส่วนใหญ่ต่ำกว่า 3,000 บาทต่อเดือน ระยะเวลาที่ปฏิบัติงานในหน้าที่อยู่ระหว่าง 1-5 ปี และ 16 ปีขึ้นไป

2) อิมามมีการปฏิบัติจริงทางด้านศาสนาและจริยธรรมอยู่ในระดับดี ส่วนการปฏิบัติจริงทางการศึกษาและวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมือง และการปกครองอยู่ในระดับพอใช้

3) ภาค (ที่อยู่) อายุ อาชีพ วิธีที่ได้เป็นอิมาม ระดับการศึกษาด้านศาสนา ระดับการศึกษาสายสามัญ และระยะเวลาปฏิบัติงานต่างกัน ทำให้การปฏิบัติจริงของอิมามในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมุสลิมต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนสถานภาพสมรส และรายได้ที่ต่างกัน ไม่ทำให้การปฏิบัติจริงของอิมามในการพัฒนาคุณภาพชีวิตแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

7. Muhammad.Muhiden Abd.Rahman,Muhammad.Alwee Yusoff, Seripah Zin Sayed Ali และ Wan Rohani Wan Mohktar. ได้กล่าวในงานวิจัยเรื่อง Isu-isu Pengurusan dan Pembangunan Masjid. Akademi Pengajian Islam,Universiti Malaya, Nilam Puri,Kelantan, Malaysia. นำเสนอใน Seminar Kebangsaan Pengurusan Masjid (2008 : Kelantan) พอสรุปได้ดังนี้

มัสญิดเป็นศาสนสถานและเป็นสัญลักษณ์ความเจริญรุ่งเรืองของประชาชาติอิสลาม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ควรได้รับการสนับสนุนให้มีบทบาทดังที่ท่านนบี ﷺ ได้ใช้ในการจัดการกิจการต่างๆ ในยุคแรกหลังจากอพยพไปยังนครมะดีนะฮฺ มัสญิดไม่ได้เป็นเฉพาะสถานที่ประกอบศาสนกิจ แต่เป็นสถานศึกษา สถานที่สอนวิชาการต่างๆ เพื่อบ่มเพาะวิชาความรู้ เป็นสถานที่รวมคนในชุมชน และสังคมให้เป็นหนึ่งเดียว เป็นสภาที่ประชุมหารือ มัสญิดเป็นสถานที่สร้างอารยธรรมและความรุ่งเรือง

ในประวัติศาสตร์อิสลาม หลังจากมีการขยายอาณาเขตการปกครอง มัสญิดเป็นสถานที่แรกที่มีการปลูกสร้าง ดังที่ท่านนบี ﷺ ได้ทำเป็นแบบอย่างหลังจากท่านได้มาถึงที่นครมะดีนะฮฺ เพราะมัสญิดเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจการที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันทั้งทางโลกนี้และอาคิเราะฮฺ มัสญิดมีอากแยกออกจากความเป็นอิสลาม เพราะความเข้มแข็งและความเจริญของอารยธรรมอิสลามนั้นขึ้นอยู่กับประชาชาติอิสลามที่มีมัสญิดเป็นที่พึ่งทางใจ

คำถามในสังคมปัจจุบันคือ ความสง่างามของมัสญิดที่ถูกสร้างมานั้นได้รับการตอบสนองเพื่อให้ประชาชาติตื่นตัวและเจริญรุ่งเรืองแล้วหรือยัง และใช้มัสญิดเสมือนวิญญานในการขับเคลื่อนวิถีชีวิตความเป็นอยู่หรือไม่ หรือใช้มัสญิดเฉพาะปฏิบัติศาสนกิจเพียงอย่างเดียว ดังนั้นจึง

เป็นหน้าที่ของประชาชาติอิสลามที่จะต้องสร้างมัสญิด บูรณะ และพื้นฟูบทบาท ซึ่งสามารถสรุปเป็นข้อๆ ดังนี้

- 1) ยกกระดับมัสญิดให้เป็นองค์กรที่สามารถดึงคนในชุมชนและคนทั่วไปสนใจที่จะพึ่งพามัสญิดในทุกวิถีชีวิต
- 2) กิจกรรมที่เกิดขึ้นในมัสญิดต้องหลากหลายที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนและบริเวณใกล้เคียงอันนำไปสู่การพัฒนาสังคม ไม่เฉพาะเป็นสถานที่ละหมาดอยู่มาอะฮ์ใช้เวลาและมีการสอนหลังจากละหมาดมัฆริบถึงละหมาดอิฮาอ์เพียงอย่างเดียว แต่ควรวางระบบระเบียบเพื่อให้มัสญิดเป็นสถานที่จัดอบรม สัมมนา ประชุมหารือ และกิจกรรมอื่นๆ
- 3) องค์กรมัสญิดควรมีการร่วมมือกับสถาบันการศึกษาระดับสูงเพื่อวางแผนรูปแบบการจัดการและการบริการสังคม
- 4) คัดเลือกอิหม่ามและคณะกรรมการบริหารมัสญิดจากคนที่มีความรู้ความสามารถ มีวิสัยทัศน์ และสามารถวางแผนกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนโดยเฉพาะกิจกรรมที่สามารถยกระดับความรู้แก่สังคม
- 5) จัดตั้งห้องสมุดประจำมัสญิดที่มีหนังสือและตำราที่หลากหลาย ทันต่อเหตุการณ์ สามารถดึงผู้ที่มาละหมาดสนใจที่จะอ่านหนังสือและค้นคว้า
- 6) ดูแลรักษามัสญิดเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งวัสดุ อุปกรณ์ การรักษาความสะอาด การดูแลความปลอดภัย และเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกแก่คนทั่วไป
- 7) ให้มัสญิดเป็นสถานบริการวิชาการทั้งภาคฟัรฎูฮ์อื่นและฟัรฎูฮ์ฟายะฮ์ และเป็นสถานศึกษาแก่ผู้คนทุกระดับชั้นอายุ

คณะผู้วิจัยได้สรุปและเสนอข้อคิดเห็นว่า จากประวัติศาสตร์อิสลามยุคแรกสะท้อนให้เห็นว่ามัสญิดนั้นได้มีบทบาทในการสร้างสังคมที่มีอารยธรรมสูงส่ง เป็นสถานที่ให้ความรู้และพัฒนาสังคมด้วยกิจกรรมอันมากมาย ท่านนบี ﷺ บรรดาเศาะฮาบะฮ์ และผู้นำอิสลามทุกยุคสมัยได้ให้ความสำคัญกับมัสญิด จากสถานที่ประกอบศาสนกิจจนถึงการปรึกษาหารือเพื่อแก้ปัญหาสังคมระดับชาติ มัสญิดสามารถผลิตนักวิชาการ ผู้รู้ จนกลายเป็นอุลามาอ์ในหลายแขนงวิชา เสริมคัมภีร์กับมัสญิดเป็นวิญญูณแก่นสังคม

จากการศึกษาในเรื่องทั้งหมดข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าเอกสารดังกล่าวได้กล่าวถึงการตะอวะฮ์ในรูปแบบต่างๆ ที่มีในสังคม แต่วิธีการตะอวะฮ์ผ่านคุณบะฮ์วันศูร์เพื่อให้เกิดความรู้และมีคุณธรรมในชีวิตนั้นเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจ เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการนำเสนอคุณบะฮ์วันศูร์นอกจากเป็นการตะอวะฮ์มวลชนแล้วยังเป็นการปลุกฝังให้ผู้ฟังได้รับความรู้ควบคู่กับการมีคุณธรรมในการดำเนินชีวิต ซึ่งคนสำคัญในวันดังกล่าวคือเคาะฎีบที่ควรนำเสนอเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน ส่วนผู้ฟังควรฟังอย่างตั้งใจ ไม่อนุญาตให้พูดคุยระหว่างการฟังคุณบะฮ์ จึงเป็นสาเหตุที่ผู้วิจัยเห็นว่า การตะอวะฮ์ผ่านคุณบะฮ์วันศูร์ด้วยการฟังอย่างตั้งใจนั้นน่าจะเป็นสิ่งมหัศจรรย์หากกระบวนการนำเสนอและการฟังได้สอดคล้อง เข้าใจร่วมกัน พร้อมกับได้รับฮิเตายะฮ์ทางนำจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ขณะฟังคุณบะฮ์ จึงเป็นสาเหตุของการได้รับการพัฒนาสังคมทั้งระบบ จนนำไปสู่

การเปลี่ยนแปลงในชีวิตและสังคมในลำดับต่อไป ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะทำการวิจัยเกี่ยวกับตะอวะฮุมวลชนผ่านคุณบะฮฺวันศุกร์ที่อาจเป็นการตะอวะฮุมวลชนอีกวิธีหนึ่งในสังคมปัจจุบัน

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยเรื่องศักยภาพของคุณบะฮฺวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาคุณบะฮฺวันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

- 1.3.1 เพื่อศึกษาความหมายและบทบัญญัติเกี่ยวกับคุณบะฮฺ
- 1.3.2 เพื่อศึกษาทัศนคติเกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮฺของเคาะฎิบและผู้ฟังคุณบะฮฺวันศุกร์และข้อเสนอแนะจากทั้งสองฝ่าย
- 1.3.3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพของคุณบะฮฺวันศุกร์เพื่อการพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

1.4 ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัย

ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัยเรื่องศักยภาพของคุณบะฮฺวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาคุณบะฮฺวันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีดังต่อไปนี้

- 1.4.1 ได้ทราบความหมายของคุณบะฮฺ หลักฐาน ประเภท และความสำคัญของคุณบะฮฺวันศุกร์
- 1.4.2 ได้ทราบบทบัญญัติเกี่ยวกับคุณบะฮฺ พิธีกรรมที่เกิดขึ้นก่อนและขณะคุณบะฮฺ การปฏิบัติตนของเคาะฎิบก่อนและหลังจาก
- 1.4.3 ได้ทราบการนำเสนอคุณบะฮฺที่เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮุมวลชนและการพัฒนาสังคม
- 1.4.4 ได้ทราบทัศนคติและข้อเสนอแนะของเคาะฎิบจากการนำเสนอคุณบะฮฺและผู้ร่วมละหมาดจากการฟังคุณบะฮฺวันศุกร์
- 1.4.5 เป็นประโยชน์โดยตรงต่อเคาะฎิบที่จะได้นำข้อมูลการวิจัยเป็นแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนากลยุทธ์ของการนำเสนอคุณบะฮฺ ทั้งเนื้อหาและวิธีการเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ร่วมละหมาดมากที่สุด
- 1.4.6 ได้รับความรู้ใหม่และสามารถนำประสบการณ์จากการวิจัยครั้งนี้เพื่อวิจัยในเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนอคุณบะฮฺหรือเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคุณบะฮฺวันศุกร์ในแง่มุมต่างๆ และเพื่อศึกษาค้นคว้าต่อไป

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยออกเป็น 3 ด้าน คือ

1.5.1 ด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา อัลกุรอาน อัลฮะดีษ วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ โดยเรียงตามหัวข้อและสาระสำคัญ ดังนี้

1.5.1.1 ความรู้ทั่วไปและบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับคุณภาพ

1.5.1.2 ความรู้เกี่ยวกับคุณภาพ ประเภท รุกัน เงื่อนไขการนำเสนอคุณภาพวันศุกร์

1.5.1.3 ประสิทธิภาพจากการนำเสนอคุณภาพวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

1.5.2 ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.5.2.1 ด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ แบ่งเป็นจังหวัด อำเภอ ตำบล จำนวน 662 มัสญิด และมัสญิดที่เป็นกรณีศึกษาโดยเลือกมัสญิดที่ขึ้นทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการประจำจังหวัดปี พ.ศ. 2558 ดังนี้

ก. จังหวัดนราธิวาส มี 13 อำเภอ 76 ตำบล 662 มัสญิด

ข. จังหวัดปัตตานี มี 12 อำเภอ 114 ตำบล 692 มัสญิด

ค. จังหวัดยะลา มี 8 อำเภอ 56 ตำบล 499 มัสญิด

ง. จังหวัดสตูล มี 7 อำเภอ 36 ตำบล 230 มัสญิด

จ. และ 4 อำเภอในจังหวัดสงขลาได้แก่ อำเภอจะนะ อำเภอเทพา อำเภอนาทวี และอำเภอสะบ้าย้อย มีทั้งหมด 38 ตำบล 240 มัสญิด

1.5.2.2 กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างด้วยการให้ตอบแบบสอบถาม 1 ตำบล 1 มัสญิด จำนวน 320 มัสญิด มัสญิดละ 4 ท่านแบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ 1.ผู้นำเสนอคุณภาพ 2 ท่าน และผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ 2 ท่าน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงจังหวัด อำเภอ มัสญิดที่ขึ้นทะเบียน มัสญิดที่เป็นกรณีศึกษา และกลุ่มตัวอย่าง

จังหวัด	จำนวนอำเภอ	มัสญิดที่ขึ้นทะเบียนฯ ข้อมูลปี พ.ศ.2558	มัสญิดที่เป็นกรณีศึกษา 1 ตำบล 1 มัสญิด*	กลุ่มตัวอย่าง (ผู้นำเสนอคุณภาพ) มัสญิดละ 2 ท่าน	กลุ่มตัวอย่าง (ผู้ฟังคุณภาพ) มัสญิดละ 2 ท่าน
นราธิวาส	13	626	76	$76 \times 2 = 152$	$76 \times 2 = 152$
ปัตตานี	12	662	114	$114 \times 2 = 228$	$114 \times 2 = 228$
ยะลา	8	450	56	$56 \times 2 = 112$	$56 \times 2 = 112$
สตูล	7	224	36	$36 \times 2 = 72$	$36 \times 2 = 72$
สงขลา	(4 อำเภอ)	240	38	$38 \times 2 = 76$	$38 \times 2 = 76$
รวมทั้งสิ้น	44	2,202	320	640	640

ที่มาของข้อมูล : กรมการปกครอง, พ.ศ.2544 และข้อมูลมัสญิดที่จดทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. 2558

* ยกเว้นตำบลที่ผู้วิจัยไม่พบข้อมูลมีสถิติจากสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด 5 จังหวัด ชายแดนภาคใต้ คือ

1. จังหวัดนราธิวาส ตำบลภูเขาทอง อำเภอสุคีริน
2. จังหวัดยะลา ตำบลลำพะยา อำเภอเมือง และตำบลตาชี อำเภอยะหา
3. จังหวัดสงขลา ตำบลทับช้างและตำบลสะท้อน อำเภอนาทวี

1.5.3 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

1.5.3.1 ตัวแปรต้น

ตัวแปรต้นที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดแบบสอบถามแก่ผู้ฟังคุฏบะฮ์และผู้ นำเสนอคุฏบะฮ์ ในส่วนที่เป็นข้อมูลทั่วไปประกอบด้วย อายุ ระดับการศึกษาด้านศาสนา ระดับ การศึกษาด้านสามัญ อาชีพ และทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร

ส่วนตัวแปรที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการคุฏบะฮ์วันศุกร์ ผู้วิจัยได้แบ่งเป็น แบบสอบถามสำหรับผู้นำเสนอคุฏบะฮ์ออกเป็น 2 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 เป็นตัวแปรที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการของมัสยิดในการจัดเคาะฆิบบ์ที่ ประกอบด้วย เคาะฆิบบ์ วิธีการนำเสนอคุฏบะฮ์ เนื้อหาที่เน้นแก่ผู้ฟัง ภาษาที่ใช้ในการนำเสนอ ความ เข้าใจของผู้ฟังจากเนื้อหาคุฏบะฮ์ ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการนำเสนอ เวลาที่ใช้ในการนำเสนอ การ แบ่งสัดส่วนระหว่างสองคุฏบะฮ์ การเป็นความรู้ใหม่ของคุฏบะฮ์สำหรับผู้ฟัง และประเภทความรู้ที่ ควรบรรจุในคุฏบะฮ์

ส่วนที่ 2 ตัวแปรที่เกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ฟังคุฏบะฮ์ที่มีผลต่อการ พัฒนา สังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ประกอบด้วย การเป็นส่วนหนึ่งของการดะอวะฮ์ด้วยคุฏบะฮ์ การ พัฒนาวีถีชีวิตจากการฟังคุฏบะฮ์ การเกิดการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ที่ได้รับจากการฟัง คุฏบะฮ์ ผลต่อการเข้าใจจากการฟังคุฏบะฮ์สั้นและยาว และคุฏบะฮ์ให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านความรู้ และเกิดคุณธรรม

1.5.3.2 ตัวแปรตาม

ตัวแปรตามที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งเป็น 2 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 ตัวแปรตามเกี่ยวกับประสิทธิผลต่อผู้ฟังที่ได้รับจากการฟังคุฏบะฮ์วัน ศุกร์ คือประสิทธิผลจากการฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม ได้แก่ ความเหมาะสมของผู้นำเสนอ คุฏบะฮ์ การพัฒนาวิธีการนำเสนอคุฏบะฮ์ การเน้นเนื้อหาเพื่อให้ผู้ฟังเกิดคุณธรรม สาเหตุที่ทำให้ผู้ฟัง สนใจและไม่สนใจฟังคุฏบะฮ์ และข้อเสนอแก่เคาะฆิบบ์เพื่อพัฒนาการนำเสนอคุฏบะฮ์

ส่วนที่ 2 ตัวแปรตามเกี่ยวกับประสิทธิผลต่อผู้ฟังที่ได้รับจากการสอบถาม เคาะฆิบบ์ ได้แก่ ประสิทธิผลจากการนำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม ได้แก่ ความเป็นส่วนหนึ่ง ของดะอวะฮ์จากการนำเสนอคุฏบะฮ์ ความสั้นและยาวของคุฏบะฮ์ที่มีผลต่อผู้ฟัง ความเป็นความรู้ ใหม่แก่ผู้ฟัง ความรู้ที่ควรบรรจุในเนื้อหาคุฏบะฮ์ การพัฒนาสังคมด้วยคุฏบะฮ์ การตกัวที่เกิดขึ้นจาก การนำเสนอคุฏบะฮ์ และการพัฒนาวิธีการนำเสนอคุฏบะฮ์เพื่อให้ผู้ฟังได้รับพัฒนาในด้านต่างๆ

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

คุฏบะฮ์วันศุกร์ หมายถึง การเทศนา การปาฐกถา การแนะนำตักเตือนหรือการให้ความรู้โดยผู้นำในศาสนาอิสลามแก่ผู้ร่วมละหมาด ปกติจะใช้เฉพาะในวันศุกร์เรียกว่า คุฏบะฮ์วันศุกร์ เป็นการแสดงธรรมเทศนาก่อนที่จะมีการละหมาดวันศุกร์ด้วยระยะเวลาที่พอเหมาะ เนื้อหาคุฏบะฮ์ส่วนใหญ่เป็นความรู้เกี่ยวกับศาสนาและเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังโดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาและวิถีดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง กระตุ้นให้เกิดการศรัทธาและเกิดความยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และยึดมั่นกับสุนนะฮ์ของท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ คุฏบะฮ์เป็นเงื่อนไขของการละหมาดวันศุกร์ หากไม่มีการคุฏบะฮ์ การละหมาดวันศุกร์ก็มิอาจเกิดขึ้นได้

พัฒนาสังคม หมายถึง การสร้างความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นของคนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบ โดยใช้ทักษะความรู้ ความสามารถของผู้นำหรือผู้ดำรงตำแหน่งรับผิดชอบในการพัฒนาสังคม พร้อมทั้งได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น อาจมีภาษา วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนาที่เหมือนกันหรือไม่เหมือนกันก็ได้

จังหวัดชายแดนภาคใต้ หมายถึง จังหวัดที่มีอาณาเขตติดกับประเทศมาเลเซีย ได้แก่ จังหวัดนราธิวาส ปัตตานี ยะลา สงขลา และสตูล มีประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม มีประเพณี วัฒนธรรม และภาษาเป็นอัตลักษณ์เฉพาะ

1.7 ข้อตกลงเบื้องต้น

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้กำหนดข้อตกลงเบื้องต้นไว้ดังนี้

1. ความหมายภาษาไทยของคัมภีร์อัลกุรอาน ผู้วิจัยอ้างอิงจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานฉบับที่จัดพิมพ์โดยศูนย์กษัตริย์ฟาฮัด เพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน ปีฮิจเราะฮ์ศักราช 1419 แปลโดย สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับแห่งประเทศไทย โดยผู้วิจัยอ้างอิงในบรรณานุกรมเพียงครั้งเดียว
2. การอ้างอิงตัวบทอัลกุรอาน ผู้วิจัยอ้างอิงสุเราะฮ์และอายะฮ์ไว้ด้านหลังของตัวบทและความหมายทั้งภาษาอาหรับและภาษาไทย
3. การอ้างอิงตัวบทอัลฮะดีษ ผู้วิจัยอ้างอิงแหล่งที่มาของอัลฮะดีษ และอัลฮะดีษบทใดมีแหล่งที่มาหลายแหล่ง ผู้วิจัยได้ระบุเจ้าของสำนวนที่อ้างอิงไว้ เช่น สำนวนของ al-Bukhāriy สำนวนของ Muslim เป็นต้น หากไม่ระบุสำนวนที่อ้างอิง หมายความว่าทุกแหล่งที่มาใช้สำนวนเดียวกัน
4. "การตะอวะฮ์" "การเชิญชวน" และ "การเผยแพร่" ผู้วิจัยขอใช้ในความหมายเดียวกัน
5. "ผู้นำเสนอคุฏบะฮ์" และ "เคาะฎิบ" ผู้วิจัยขอใช้ในความหมายเดียวกัน
6. "คุฏบะฮ์วันศุกร์" บางครั้งผู้วิจัยใช้เป็นคำย่อว่า "คุฏบะฮ์" ซึ่งเป็นความหมายเดียวกัน ยกเว้นคุฏบะฮ์อื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวกับคุฏบะฮ์วันศุกร์ อาทิ คุฏบะฮ์นิกาย คุฏบะฮ์ละหมาด สุริยุปราคา
7. คำว่า "นบี" และ "เราะสูล" ผู้วิจัยขอใช้ในความหมายเดียวกัน ยกเว้นในบางประโยคที่ทั้งสองคำมีความหมายต่างกัน

8. คำว่า "นบี" ที่เชื่อมกับคำว่า **ﷺ** อ่านว่า "คือลัลลอลฮุอะลัยฮิวะสลัม" ผู้วิจัยขอใช้ในความหมายกับท่านนบีมุฮัมมัดเพียงท่านเดียว แต่คำว่า "นบี" ที่ไม่มีการเชื่อมกับคำดังกล่าวแต่มีชื่อต่อท้ายแสดงว่านบีนับนั้นเป็นนบีที่หมายถึงท่านดังกล่าวเพียงคนเดียว เช่น นบีมูซา นบีสารูน แต่จะเชื่อมกับคำว่า **ﷺ** อ่านว่า "อะลัยฮิสสลาม" เป็นต้น

9. "เราะสุลุลลอฮ" บางครั้งผู้วิจัยใช้เป็นคำย่อว่า "เราะสุล" ซึ่งเป็นความหมายเดียวกัน แปลว่าศาสนทูตของพระองค์อัลลอฮ

10. "พระองค์อัลลอฮ" "พระองค์" และ "พระเจ้าเป็นเจ้า" ผู้วิจัยขอใช้ในความหมายเดียวกัน

11. "ผู้เผยแผ่ศาสนา" และ "ดาอีย์" ผู้วิจัยขอใช้ในความหมายเดียวกัน

12. "กลุ่มเป้าหมาย" และ "มัดอูร์" ผู้วิจัยขอใช้ในความหมายเดียวกัน

13. "ฮิจเราะฮ์ศักราช" ผู้วิจัยขอใช้คำย่อว่า "ฮ.ศ." เช่นเดียวกับ "คริสศักราช" ผู้วิจัยขอใช้คำย่อว่า "ค.ศ." และพุทธศักราช ผู้วิจัยขอใช้คำย่อว่า "พ.ศ."

1.8 สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้สัญลักษณ์ดังนี้

1. **ﷻ** อ่านว่า "สุบฮานะฮู วะตะอาลา" เป็นคำสรรเสริญแต่เอกองค์อัลลอฮ แปลว่า ทรงมหาบริสุทธิ์และทรงสูงส่ง

2. **ﷺ** อ่านว่า "คือลัลลอลฮุอะลัยฮิวะสลัม" เป็นคำสรรเสริญและขอพรแต่ท่านนบีมุฮัมมัด แปลว่า ขออัลลอฮทรงสดุดีและให้ความสันติแต่ท่าน

3. **ﷺ** อ่านว่า "เราะฎียัลลอฮูอันฮู" เป็นคำขอพรแต่เศาะฮาบะฮ์หนึ่งคน แปลว่า ขอให้พระองค์อัลลอฮทรงพอพระทัยต่อเขา (ใช้กับเพศชายหนึ่งคน)

4. **ﷺ** อ่านว่า "เราะฎียัลลอฮูอันฮา" เป็นคำขอพรแต่เศาะฮาบะฮ์หนึ่งคน แปลว่า ขอให้พระองค์อัลลอฮทรงพอพระทัยต่อเขา(ใช้กับเพศหญิงหนึ่งคน)

5. **ﷺ** อ่านว่า "เราะฎียัลลอฮูอันฮุมมา" เป็นคำขอพรแต่เศาะฮาบะฮ์สองคน แปลว่า ขอให้พระองค์อัลลอฮทรงพอพระทัยต่อเขาทั้งสอง (ใช้กับเพศชายหรือเพศหญิงสองคน)

6. **ﷺ** อ่านว่า "เราะฎียัลลอฮูอันฮุม" เป็นคำขอพรแต่เศาะฮาบะฮ์หลายคน แปลว่า ขอให้พระองค์อัลลอฮทรงพอพระทัยต่อพวกเขา (ใช้กับเพศชายหลายคน)

7. **ﷻ** อ่านว่า "เราะฮิมะฮุลลอฮ" เป็นคำขอพรแต่คนในยุคสามร้อยปีแรกของปีฮิจเราะฮ์ศักราชหรือแต่คนทั่วไปที่เสียชีวิตแล้ว แปลว่า ขอให้พระองค์อัลลอฮทรงเมตตาต่อเขา(ผู้ชายหนึ่ง)

8. **ﷺ** อ่านว่า "อะลัยฮิสสลาม" เป็นคำขอพรแต่นบีนับหนึ่งที่มาก่อนท่านนบีมุฮัมมัด แปลว่า ขอให้พระองค์อัลลอฮทรงให้ความสันติสุขแต่เขา

9. **﴿ ﴾** วงเล็บปีกกา ใช้สำหรับอายะฮ์อัลกุรอาน

10. (()) วงเล็บคู่ ใช้สำหรับตัวบอกละหยา

11. “.....” สัญลักษณ์คำพูด ใช้สำหรับการอ้างประโยคหรือคำพูดของนักวิชาการ

1.9 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องศักยภาพของชุมชนวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาชุมชนวันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ผู้วิจัยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1.9.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ผสมผสานระหว่างวิธีการวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนาม ซึ่งใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการบันทึกข้อมูลจากเอกสารและการสอบถามแบบเจาะลึกรายบุคคล

1.9.2 แหล่งข้อมูล

แหล่งข้อมูลที่ผู้วิจัยจะทำการรวบรวมตามลำดับบทต่างๆ ที่เป็นเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ โดยใช้แบบบันทึกดังนี้

1. ห้องสมุดของผู้วิจัย
2. ห้องสมุดวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
3. หอสมุดมหาวิทยาลัยฟาฏอนี
4. หอสมุด จอห์น เอฟ. เคนเนดี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
5. หอสมุดมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์
6. หอสมุด Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM)
7. หอสมุด Universiti Sains Malaysia (USM)
8. หอสมุด Universiti Islam Antarabangsa Malaysia (UIAM)
9. ห้องสมุดโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้
10. และห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ อาทิ المكتبة الشاملة และตำราจาก المكتبة الوقفية

1.9.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยที่ผสมผสานระหว่างการวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนาม ดังนั้นเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบไปด้วยเครื่องมือวิจัย 2 ส่วน คือ เครื่องมือวิจัยที่ใช้สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และเครื่องมือวิจัยที่ใช้สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่

1.9.3.1 แบบบันทึกข้อมูลเอกสาร

ก. กำหนดวัตถุประสงค์ของแบบบันทึกข้อมูลเอกสาร เพื่อให้ครอบคลุมข้อมูลที่ต้องการจะบันทึกและรวบรวมจากเอกสารสำคัญ เช่น ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชน การนำเสนอชุมชน หลักฐาน และบทบัญญัติว่าด้วยชุมชน

ข. สร้างแบบบันทึกข้อมูลเอกสาร แล้วนำแบบบันทึกข้อมูลเอกสารที่สร้างขึ้นให้อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตรวจสอบความถูกต้องและปรับปรุงแก้ไข

ค. นำแบบบันทึกข้อมูลเอกสาร ที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขแล้วไปใช้บันทึกเพื่อนำผลการบันทึกข้อมูลเอกสารมาเรียบเรียงและวิเคราะห์

1.9.3.2 แบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง

ผู้วิจัยจะทำการสอบถามตามคำถามที่ได้สร้างขึ้นและพิมพ์ไว้ในแบบสอบถาม และผู้ตอบแบบสอบถามทุกคนจะตอบคำถามชุดเดียวกัน ดั่งขั้นตอนมีดังนี้

ก. กำหนดวัตถุประสงค์ของแบบสอบถาม เพื่อให้ครอบคลุมข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับศักยภาพของการนำเสนอคุณบะฮุ และประสิทธิผลจากการฟังคุณบะฮุ

ข. สร้างแบบสอบถามแบบมีโครงสร้างโดยครอบคลุมประเด็นหลัก 2 ด้าน คือ การนำเสนอคุณบะฮุของเคาะฎิบ และการฟังคุณบะฮุของผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์

ค. นำแบบสอบถามแบบมีโครงสร้างที่สร้างขึ้นให้อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตรวจสอบความถูกต้อง ความเหมาะสมและปรับปรุงแก้ไข

ง. นำแบบสอบถามแบบมีโครงสร้างที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขไปให้ผู้เชี่ยวชาญด้านวัดผลและประเมินผล 2 คน ตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม โดยหาค่าร้อยละของข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ และปรับปรุงแก้ไข

จ. นำแบบสอบถามที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขแล้วไปสอบถามกลุ่มเป้าหมายเพื่อนำผลการสอบถามมาเรียบเรียงและวิเคราะห์

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป และสมุดบันทึกเป็นอุปกรณ์ช่วยในการรวบรวมข้อมูลซึ่งสามารถสรุปได้ดังตารางดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงข้อมูลการวิจัย เครื่องมือ และการนำเครื่องมือไปใช้

ข้อมูลการวิจัย	เครื่องมือ	การนำเครื่องมือไปใช้
1. ข้อมูลเอกสาร	แบบบันทึกข้อมูลเอกสาร	ใช้ในการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยซึ่งเป็นข้อมูลปริมาณ และเชิงคุณภาพ
2. ข้อมูลภาคสนาม	แบบสอบถามและแบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง	ใช้ในการรวบรวมข้อมูลจากการสอบถามและสนทนากลุ่มปากเปล่า โดยมีการบันทึกข้อมูลในการสอบถาม มีแผนการสอบถามและการบริหารการสอบถามจัดเตรียมไว้อย่างค่อนข้างแน่นอนเป็นการล่วงหน้า ผู้ตอบแบบสอบถามทุกคนจะตอบคำถามเดียวกันและถามคำถามเรียงตามลำดับเหมือนกัน

1.9.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการได้มาของข้อมูลที่นำมาใช้ในการวิจัยนั้นได้มาจากแหล่งข้อมูล 2 ส่วน คือ

1.9.4.1 ได้มาจากการศึกษาค้นคว้า การอ่านและรวบรวมเอกสารซึ่งมีข้อมูลจากแหล่งเอกสารที่สำคัญดังนี้

ก. หนังสือที่เกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮุ

ข. หนังสือชีวประวัติของท่านนบี ﷺ ที่ได้นำเสนอคุณบะฮุ

ค. หนังสือประวัติศาสตร์อิสลามว่าด้วยการนำเสนอคุณบะฮ์ของบรรดาเคาะลีฟะฮ์และบรรดาอูละมาอ์ในช่วงการปกครองของราชวงศ์อิสลาม

ง. เอกสาร งานวิจัยและบทความวิชาการที่เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮ์ในรูปแบบต่างๆ และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบ

จ. เอกสาร งานวิจัยและบทความวิชาการที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมด้วยคุณบะฮ์

ฉ. เอกสาร งานวิจัยและบทความวิชาการที่กล่าวถึงการพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

1.9.4.2 ได้มาด้วยการสอบถามผู้นำเสนอและผู้ฟังคุณบะฮ์แบบเจาะลึกเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐาน เบื้องหลังของการเตรียมตัวก่อนนำเสนอ วิธีการนำเสนอคุณบะฮ์ และสอบถามผู้ฟังคุณบะฮ์ต่อประสิทธิผลจากการฟัง โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ก. นำประเด็นแบบสอบถามที่ได้ผ่านการปรับปรุงแก้ไขไปสอบถามกลุ่มเป้าหมาย

ข. นัดหมายวัน เวลาและสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลล่วงหน้าอย่างน้อย 1 สัปดาห์

ค. ดำเนินการสอบถามและตอบแบบสอบถามกลุ่มเป้าหมายโดยจำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1) กลุ่มเป้าหมายหลัก หมายถึง เคาะฎิบเคาะฎิบ

2) กลุ่มเป้าหมายรอง หมายถึง ผู้ฟังคุณบะฮ์วันศุกร์

1.9.5 การจัดกระทำข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยที่ผสมผสานระหว่างการวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนาม ดังนั้นการจัดกระทำข้อมูลในการวิจัยจึงประกอบไปด้วยเครื่องมือวิจัย 2 ส่วน คือ

1.9.5.1 ข้อมูลจากเอกสารที่ได้รวบรวมจาก ตำรา หนังสือ เอกสาร งานวิจัย และบทความทางวิชาการ ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารและจำแนกประเภทเป็นหมวดหมู่ดังนี้

ก. เอกสารที่เกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮ์ บทบัญญัติว่าด้วยการคุณบะฮ์ตามทัศนะของบรรดาอูละมาอ์

ข. เอกสาร งานวิจัยและบทความวิชาการที่เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮ์

ค. เอกสาร งานวิจัยและบทความวิชาการที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมด้านต่างๆ ด้วยคุณบะฮ์

ง. เอกสาร งานวิจัยและบทความวิชาการที่กล่าวถึงจังหวัดชายแดนภาคใต้ และการพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

1.9.5.2 ข้อมูลที่ได้มาจากการสอบถาม โดยการนำข้อมูลที่อยู่ในเครื่องบันทึกเสียงมาถอดความและทำการบันทึกโดยเรียงเรียงตามลำดับความสำคัญทั้งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผู้นำเสนอคุณบะฮ์ และผู้ฟังคุณบะฮ์ เป็น 2 กลุ่ม คือ

ก. ผู้นำเสนอคุณบะฮ์ ที่เจาะลึกเกี่ยวกับพื้นฐานวิชาความรู้ศาสนา ความรู้ทั่วไป การเตรียมตัวก่อนนำเสนอ วิธีการนำเสนอคุณบะฮ์

ข. ผู้ฟังคฤบะฮฺต่อประสิทธิผลจากการฟัง เจาะลึกเกี่ยวกับพื้นฐานวิชาความรู้ ศาสนาและทั่วไป ประสิทธิผลที่ได้จากการฟังคฤบะฮฺ

1.9.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

1.9.6.1 การตรวจสอบข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยจะทำการตรวจสอบข้อมูลก่อนนำมาวิเคราะห์ โดยผู้วิจัยจะดำเนินการดังต่อไปนี้

ก. การตรวจสอบข้อมูลเอกสาร ผู้วิจัยจะใช้การตรวจสอบวิเคราะห์หลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยจำแนกออกเป็นการตรวจสอบวิเคราะห์หลักฐานภายนอกเพื่อวิพากษ์และตรวจสอบวิเคราะห์ข้อมูล แหล่งที่มาของข้อมูล ความถูกต้องและความผิดพลาดของข้อมูล การตรวจสอบภายในเพื่อวิพากษ์ข้อมูล ตรวจสอบวิเคราะห์ในการประเมินค่าและตีความข้อมูล และหลักฐานที่ได้มานำศึกษา เพื่อให้ทราบถึงความแน่นอน ความถูกต้อง และเชื่อถือได้ เพื่อเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือต่อผลการตรวจสอบวิเคราะห์ภายนอกว่าสามารถที่จะเป็นหลักฐานที่เชื่อถือได้

ข. ตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลบุคคลที่ได้รับมาจากการสอบถาม ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลสามเส้า โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสอบถามจากแหล่งข้อมูลบุคคลที่แตกต่างกัน มาตรวจสอบกับข้อมูลที่ปรากฏในเอกสาร งานวิจัยหรือบทความทางวิชาการ ทั้งนี้เพื่อแสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นเป็นข้อมูลที่ถูกต้องเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ต่อไป

1.9.6.2 หลักการวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากได้ทำการตรวจสอบข้อมูลทั้งสองส่วนเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจะนำข้อมูล ที่ผ่านการตรวจสอบดังกล่าวมาทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยการแยกแยะข้อมูล เพื่อจัดแยกประเภท ของเรื่อง โดยเรื่องเดียวกันจะจัดรวบรวมไว้ด้วยกัน รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กัน เรื่องที่เป็น เหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน จากนั้นจึงนำเรื่องทั้งหมดมาสังเคราะห์หรือรวมเข้าด้วยกัน โดยผู้วิจัยจะ วิเคราะห์เนื้อหาที่ได้รวบรวมและจำแนกโดยใช้หลักการดังนี้

ก. การสืบค้น รวบรวมและทบทวนทัศนคติของนักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญ ด้านการตะอวะฮฺ ด้านฟิกฮฺ ด้านทักษะการนำเสนอ ด้านการพัฒนาสังคม และสังเคราะห์ข้อมูลแต่ละ ทัศนคติ เพื่อให้ทราบว่า การนำเสนอคฤบะฮฺที่ถูกต้องที่นำไปสู่การพัฒนาสังคมนั้นควรเป็นอย่างไร

ข. หลักการให้เหตุผลแบบนิรนัย โดยเป็นการนำความรู้พื้นฐาน ประสบการณ์ และความเคยชินกับวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่รู้มาก่อนและยอมรับว่าเป็นจริงเพื่อหาเหตุผลนำไปสู่การ สรุปรูป และใช้หลักการให้เหตุผลแบบอุปนัย ซึ่งเป็นวิธีการสรุปเพื่อค้นหาความจริงจากการสังเกตซ้ำ หลายครั้ง แล้วนำมาสรุปเป็นความรู้แบบทั่วไป

1.9.7 การนำเสนอข้อมูล

สำหรับการนำเสนอข้อมูลนั้น ผู้วิจัยจะนำเสนอในรูปแบบการวิเคราะห์เชิงพรรณนา ด้วย การเขียนบรรยายหรือข้อค้นพบโดยผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลดังต่อไปนี้

ก. ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์การนำเสนอคฤบะฮฺในสมัยท่านนบี ﷺ

ข. ปัจจัยที่มีผลเพื่อพัฒนาสังคมจากการนำเสนอและการฟังคฤบะฮฺวันศุกร์

ค. วิเคราะห์แนวคิดและเหตุผลของผู้นำเสนอคฤบะฮฺในยุคปัจจุบัน และความปรารถนาของผู้ฟังคฤบะฮฺเพื่อพัฒนาสังคม

บทที่ 2

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับคุณบะฮฺ

คุณบะฮฺคือการแสดงธรรมเทศนาให้ความเข้าใจและคำแนะนำแก่ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ มีความหมายมากมายรวมถึงการปาฐกถาธรรมและคุณบะฮฺอื่นๆ มีประวัติความเป็นมาในประวัติศาสตร์ทั้งสมัยก่อนและหลังจากมาของศาสนาอิสลาม มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน คุณบะฮฺมักปรากฏในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา โดยมีเนื้อหาสำคัญเน้นให้ผู้ฟังได้รับความรู้ ข้อแนะนำ คำตักเตือนเพื่อให้เกิดความเข้าใจและเพิ่มพูนอีหม่าน มีจรรยา มารยาทที่งดงาม ปฏิบัติตามสุนนะฮฺ ยำเกรงหรือตักวาต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และสามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม ให้เกิดความผาสุกทั้งโลกนี้และอาคิเราะฮฺ

2.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับคุณบะฮฺ

บรรดาอุละมาอ์และนักวิชาการร่วมสมัยได้ให้ความหมายของคุณบะฮฺออกเป็นความหมายทางภาษาศาสตร์และทางวิชาการดังต่อไปนี้

2.1.1 ความหมายเชิงภาษาศาสตร์

คำว่าคุณบะฮฺ (كُتِبَ) เป็นคำนามในภาษาอาหรับที่มาจากศัพท์เทียบจากคำกริยาเป็นคำนาม (كُتِبَ - كُتِبَتْ - كُتِبُوا - كُتِبْنَ) อ่านว่า เคาะฎะบา-ยัคฺกูบู-คฺกูบัน-คฺกูบะตัน ซึ่งในพจนานุกรมภาษาอาหรับ บรรดาอุละมาอ์ได้ให้ความหมายคำดังกล่าวมีดังนี้

อิบน มัสนูร ได้ให้ความหมายของคำว่า คุณบะฮฺ คือ การกล่าวประโยคคำพูดบนมินบรในมัสญิดทุกวันศุกร์โดยผู้นำเสนอคุณบะฮฺแก่ผู้ฟังจำนวนหนึ่ง ด้วยการเรียบเรียงประโยคคำพูดที่นุ่มนวลและไพเราะ ผู้มีทักษะที่เชี่ยวชาญในการนำเสนอคุณบะฮฺเรียกว่า เคาะฎิบ (Ibn Manzūr, 1999 : 4/135)

อะฮฺมัด ริฎอ และอะฮฺมัด มุคตาร์ อุมร์ ได้ให้ความหมายคุณบะฮฺคือประโยคคำพูดที่นำเสนอโดยเคาะฎิบบนมินบรแก่ผู้ฟังจำนวนหนึ่งเพื่อให้ความรู้และความเข้าใจ โดยมีหลายประเภท คุณบะฮฺตามสถานการณ์และวัตถุประสงค์ของการนำเสนอ ซึ่งปกติเคาะฎิบจะนั่งชั่วคราวระหว่างสองคุณบะฮฺ (Ahmad Ridhā, 1958 : 2/296, Ahmad Mukhtār 'Umar, 2008 : 1/659-660)

รินฮาร์ต ดูซีย์ ได้ให้ความหมายว่า ประโยคคำพูดของเคาะฎิบที่เริ่มด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์ กล่าวขออภัยพรแต่ท่านนบี ที่ได้นำเสนอด้วยการกล่าวตักเตือนเรื่องสำคัญต่างๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตและศาสนาแก่ชนกลุ่มหนึ่ง (Rinhart Düzi, 1981 : 4/130)

อัล นูรญานีย์ ได้กล่าวในความหมายเดียวกันว่า คุณบะฮฺคือคำพูดที่ถูกเรียงจากผู้นำเสนอคุณบะฮฺที่มีทักษะคล่องแคล่วด้านการใช้ภาษาเพื่อให้ความกระจ่างแก่ผู้ฟัง โดยปกติผู้นำเสนอจะกล่าวประโยคเริ่มต้นและเชื่อมกับประโยคเนื้อหาด้วยการอรัมภทด้วยคำว่า إن شاء الله تعالى แปลว่า ซึ่งลำดับต่อไปนี้ (al-Jurjāni, n.d. : 87)

บรรดานักวิชาการเห็นว่าคฺฎบะฮฺไม่ได้หมายถึงการแสดงธรรมเทศนาก่อนละหมาดวันศุกร์เพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงการกล่าวสุนทรพจน์ด้วยปากเปล่าที่ถูกเรียบเรียงแก่ผู้คนจำนวนหนึ่งบนแท่นมิมบัรในมัสญิดโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแนะนำ ชี้แนะสิ่งที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับวิถีชีวิตและเรื่องอาคิเราะฮฺ หรือด้วยการอ่านจากเนื้อหาที่ได้เตรียมไว้ (Luis Ma'lof, 1956 : 186)

ส่วนนักวิชาการท่านอื่นได้ให้ความหมายคำว่า คฺฎบะฮฺ คือการแสดงปาฐกถาธรรมก่อนพิธีละหมาดวันศุกร์ บางครั้งมีการเรียกอีกชื่อว่า คิฎบะฮฺ (كُتُبَة) แปลว่าถ้อยแถลงเพื่อให้ผู้ฟังได้รับความรู้ ข้อมูล และข่าวสาร ซึ่งคฺฎบะฮฺเป็นความรู้แขนงหนึ่งที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ก่อนอิสลามจนถึงปัจจุบัน และมีการสานต่อด้วยการพัฒนารูปแบบและวิธีการ ส่วนผู้นำเสนอคฺฎบะฮฺเรียกว่า เคาะฎิบ ڪَاطِبٌ ซึ่งเป็นผู้ที่มีทักษะในการนำเสนอคฺฎบะฮฺแก่ผู้คน (Halā Ammūn, n.d : 88-89 ; Rajab 'Abd al-Jawwād,2002 : 81)

จากการศึกษาความหมายของคำว่า คฺฎบะฮฺ ทางภาษาศาสตร์ข้างต้นผู้วิจัยสามารถสรุปได้หลายความหมาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และการนำไปใช้ หากนำไปใช้ในการแสดงเทศนาก็หมายถึงคฺฎบะฮฺที่แสดงโดยเคาะฎิบในวันศุกร์ก่อนพิธีละหมาด หากนำไปใช้ในการพูดในสถานที่ต่างๆ ก็หมายถึง การแสดงสุนทรพจน์ การปราศรัย การสอน การบรรยาย การให้กำลังใจ การแจ้งเพื่อทราบ การแถลงการณ์ การนำเสนอความคิดเห็นที่เกิดขึ้นระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังโดยใช้ภาษาพูดหรือภาษากายในการสื่อสารที่เข้าใจง่ายและเกิดประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ ดังนั้นความหมายของคฺฎบะฮฺในทางภาษาศาสตร์สำหรับงานวิจัยฉบับนี้จึงหมายถึง การแสดงธรรมเทศนาโดยบรรดาเคาะฎิบก่อนพิธีละหมาดในวันศุกร์ทุกสัปดาห์แก่ผู้ฟังจำนวนหนึ่งที่รวมตัวในมัสญิด

2.1.2 ความหมายเชิงวิชาการ

ความหมายของคฺฎบะฮฺเชิงวิชาการตามทัศนะของนักวิชาการหลายแขนงที่มีทั้งแตกต่างและคล้ายคลึงกันดังต่อไปนี้

2.1.2.1 คฺฎบะฮฺในความหมายทั่วไป

อาลี มัฮฟูซ และอัลชะละบี ได้ให้ความหมายของคฺฎบะฮฺด้วยการอธิบายว่า คฺฎบะฮฺคือทักษะการนำเสนอหลักการศาสนาและการตักเตือนแก่ผู้คนจำนวนมากด้วยประโยคคำพูดที่ถูกเรียบเรียงเป็นระบบในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ต้องการและครอบคลุมทุกประเด็น ทำให้ผู้ฟังรู้สึกพึงพอใจและยอมรับในเนื้อหาทั้งขณะและหลังจากฟังคฺฎบะฮฺ สามารถนำไปสู่การปฏิบัติสิ่งที่ดีงามและละทิ้งสิ่งที่ชั่วทั้งปวง ('Alī Mahfūz, n.d. : 13 ; Shalabi, 1987 : 13)

และอีกหนึ่งความหมายที่อาลี มะฮฟูซ ได้ให้ความหมายของคำว่า คฺฎบะฮฺหรือเรียกอีกชื่อว่า คิฎบะฮฺ คือการนำเสนอประโยคคำพูดแก่ผู้อื่นให้เข้าใจ ('Alī Mahfūz, n.d. : 13)

¹ หลักฐานที่บ่งชี้ว่าคฺฎบะฮฺเป็นการแถลงการณ์ จากอัลฮะดีษเล่าจาก ซัยด์ เบน อีรกีอัม ۴ ว่า ความว่า วันหนึ่งท่านเราะฮ์ลุลลอฮ์ ๕ ได้ยื่นต่อหน้าพวกเรา ท่านได้สรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์ ๕ หลังจากนั้นท่านก็ได้กล่าวว่า โอ้มนุษย์ทั้งหลาย แท้จริงฉันเป็นมนุษย์คนหนึ่ง เทวทูตจากพระเจ้าของฉันใกล้จะมาถึงฉัน ฉันก็จะตอบรับการมาของเขา ฉันขอฝากสองสิ่งที่คุณหนักแน่นแก่พวกเจ้า สิ่งแรกคือ คัมภีร์ของพระองค์อัลลอฮ์ ในนั้นมีทางนำและรัศมี จงยึดมั่นกับคัมภีร์ของพระองค์อัลลอฮ์และจงนำพามันให้อยู่กับพวกเจ้า...ท่านได้กล่าวสนับสนุนและให้กำลังใจเรื่องคัมภีร์ของพระองค์ หลังจากนั้นท่านก็ได้กล่าวอีกว่า และครอบครัวของฉัน ฉันขอเตือนแก่พวกเจ้าในหนทางของอัลลอฮ์เรื่องสมาชิกในครอบครัวของฉัน (บันทึกโดย Muslim, 2005 : 2408)

มะฮฺมูด ฮัมดีย์ ซักซุก ได้อธิบายคำดังกล่าวว่าการกล่าวประโยคคำพูดให้ผู้อื่นเข้าใจ ด้วยประโยคทั่วไปหรือในรูปกลอนเพื่อให้ผู้ฟังยอมรับหรือปฏิบัติตาม ด้วยเงื่อนไขและกฎเกณฑ์ต่างๆ ตามทัศนะที่แตกต่างระหว่างบรรดาอุละมาอ์ (Mahmūd Hamdī Zaqqūq, 2003 : 602)

อิบรอฮีม มุสฏอฟา ได้ให้ความหมายของคำว่า คุฎบะฮฺ หมายถึง การกล่าวเทศนา การแสดงปาฐกถาธรรม กล่าวเป็นประโยคคือการแสดงธรรมเทศนาแก่คนทั่วไปด้วยประโยคคำพูดที่เข้าใจง่าย คำนี้จะกลายเป็นสภาพของนามเป็นคำว่า **كُطْبَة** ที่แปลว่า การพูดสนทนา (Ibrāhīm Mustafā, n.d. : 1/242-243)

2.1.2.2 คุฎบะฮฺในความหมายด้านการสื่อสาร

มุฮัมมัด อับู ซะฮฺเราะฮฺ กล่าวอธิบายคำดังกล่าวว่า คุฎบะฮฺคือศาสตร์การพูดที่ผู้นำเสนอควรศึกษาวิธีการต่างๆ ที่เป็นปัจจัยสำคัญของความสำเร็จในการนำเสนอ เพื่อให้ผู้ฟังประทับใจ ในเนื้อหา ด้วยการศึกษาทักษะและวิธีการนำเสนอ บุคลิกลักษณะของผู้นำเสนอ ความรู้ต่างๆ ที่เป็นหัวใจหลักในการนำเสนอ และศึกษาวิธีการเป็นผู้นำเสนอที่ประสบความสำเร็จเสมือนกำลังสื่อสารกับผู้ฟังถึงแม้พวกเขาอาจพูดหรือถามใดๆ ทั้งสิ้น (Muhammad Abū Zahrah, 1934 : 1)

อัล ซัยดี ได้กล่าวว่าคุฎบะฮฺไม่จำเป็นต้องเป็นการนำเสนอในวันศุกร์เพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงการส่งสารด้วยวาจาเพื่อให้ความกระจ่างและเข้าใจแก่ผู้อื่น เป็นการให้ความเข้าใจขณะพูดหรือเกิดขึ้นในอนาคตก็ตาม เป็นวาจาประโยคที่ถูกเรียบเรียงหรือกล่าวโดยไม่ได้เตรียมเนื้อหา ล่วงหน้าแก่คนจำนวนหนึ่งที่อยู่ต่อหน้าหรือผ่านสื่อที่สามารถฟังหรือชมได้ เป็นที่ประทับใจและเกิดปฏิกิริยาต่อผู้ฟังในทางใดทางหนึ่ง ถือเป็นแขนงหนึ่งของการตะวะฮฺอิสลามที่มีอิทธิพลมาก เช่น การนำเสนอคุฎบะฮฺวันศุกร์ คุฎบะฮฺวันตรุษ คุฎบะฮฺวันอะรอฟะฮฺ เป็นต้น (al-Zaydī, 2010 : 116)

จากการศึกษาความหมายคุฎบะฮฺข้างต้นพอสรุปได้ว่า คุฎบะฮฺคือประโยคคำพูดที่มีการนำเสนอแก่ผู้ฟังในวันศุกร์ก่อนละหมาด ทั้งนำเสนอด้วยปากเปล่าหรือด้วยการอ่านจากเอกสาร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการตักเตือน ชี้แจง บอกเล่า ชี้แนะ แต่เมื่อกกล่าวถึงคุฎบะฮฺก็เป็นที่เข้าใจกันว่า เป็นคุฎบะฮฺวันศุกร์ที่มีเคาะฎิบนำเสนอตามเงื่อนไขและกฎว่าด้วยการคุฎบะฮฺซึ่งเริ่มต้นด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ กล่าวปราสาทพระเศาะละวาตและสลามแด่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ สิ้นเสียผู้ฟังด้วยการยำเกรงตักวาต่อพระองค์ ดูอาอ์แก่บรรดาผู้ศรัทธา อ่านอายะฮฺอัลกุรอาน เสริมด้วยหลักฐานจากอัลกุรอาน อัลฮะดีษ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่เป็นประโยชน์เพื่อให้ผู้ฟังได้รับความรู้ และเกิดการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ

2.2 คุฎบะฮฺที่ปรากฏในอัลกุรอานและอัลฮะดีษ

อัลกุรอานและอัลฮะดีษเป็นแหล่งที่มาของหลักฐานและบทบัญญัติต่างๆ ที่เกี่ยวกับศาสนาและวิถีดำเนินชีวิต เช่นเดียวกับเรื่องคุฎบะฮฺวันศุกร์ที่พระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสในอายะฮฺที่เป็นตัวบทและอายะฮฺที่มีความหมายคล้ายคลึงกันดังต่อไปนี้

2.2.1 คุณบะฮฺที่ปรากฏในอัลกุรอาน

อายะฮฺอัลกุรอานที่พระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ทรงตรัสเกี่ยวกับคุณบะฮฺวันศุกร์ด้วยตัวบทมีเพียงอายะฮฺเดียวเท่านั้นคือ

﴿ وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِلًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْهٍوٍ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴾

(سورة الجمعة : آية 11)

ความว่า และเมื่อพวกเขาได้เห็นการค้าและการละเล่นพวกเขา ก็กรูกันไปที่นั่น และปล่อยเจ้าให้ยืนอยู่คนเดียว จงกล่าวเถิดมุฮัมมัด สิ่งที่มีอยู่ ณ อัลลอฮ์นั้นดีกว่าการละเล่น และการค้า และอัลลอฮ์นั้นทรงเป็นเลิศยิ่งในหมู่ผู้ประทานปัจจัยยังชีพ

(สุเราะฮฺ อัลญุมอะฮฺ : อายะฮฺ 11)

ความเป็นมาของบทบัญญัติในอายะฮฺข้างต้นคือหลังจากที่พระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ได้บัญญัติการละหมาดวันศุกร์ พระองค์ทรงให้ผู้ศรัทธาทั้งหลายรีบเร่งไปยังมัสญิดเมื่อได้ยินเสียงอะซานเพื่อรำลึกถึงพระองค์ด้วยการตั้งใจฟังคุณบะฮฺและร่วมละหมาดวันศุกร์อย่างพร้อมเพรียงกันที่มีสติพร้อมกับละทิ้งการงานทุกประเภทในช่วงเวลาดังกล่าว โดยเฉพาะการซื้อขายซึ่งเป็นงานที่คนส่วนใหญ่ประกอบกันจนกว่าละหมาดจะเสร็จสิ้น การปฏิบัติดังกล่าวย่อมเป็นสิ่งที่ดียิ่งหากทุกคนรู้และเข้าใจถึงบทบัญญัติที่มาจากพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ (al-Tabariy, 2001 : 637-642)

ส่วนสาเหตุการประทานอายะฮฺข้างต้นคือขณะที่ท่านนบี ﷺ กำลังยืนคุณบะฮฺวันศุกร์ในมัสญิดที่นครมะดีนะฮฺ มีกองคาราวานสินค้าจากเมืองขามที่นำโดยดิยยะฮฺ เบน เคาะลีฟะฮฺ อัลกัลบี¹ พร้อมกับคนงานหลายคนได้เข้าสู่นครมะดีนะฮฺ คนงานบางคนก็ได้ตกลองแสดงการมาถึงของคาราวานสินค้า เป็นเหตุให้เศาะฮาบะฮฺ ﷺ หลายคนที่กำลังฟังคุณบะฮฺรู้สึกตื่นเต้นจนลุกขึ้นและรีบมุ่งหน้าไปยังกองคาราวานดังกล่าวโดยละทิ้งท่านนบี ﷺ ที่กำลังยืนคุณบะฮฺ มีเศาะฮาบะฮฺเพียงสิบสองคนเท่านั้นที่ยังนั่งฟังคุณบะฮฺรวมถึงอับบากรและอุมร์ ﷺ (al-Qurtubiy, 2006 : 20/477)² ซึ่งในเรื่องนี้ปรากฏในอัลฮะดีษที่เล่าจากญาบิร เบน อับดิลลาฮฺ ﷺ ว่า

¹ ดิยยะฮฺ เบน เคาะลีฟะฮฺ อัลกัลบี ﷺ เป็นเศาะฮาบะฮฺที่ท่านนบี ﷺ เคยแต่งตั้งให้เป็นผู้ส่งจดหมายไปยังกษัตริย์กอยส์หรือเชิญชวนรับอิสลาม เป็นคนหน้าตาดี เคยร่วมสงครามหลายครั้งในฐานะอัศวินผู้กล้าหาญ ทำหน้าที่ในกรุงมะดีนะฮฺและอัลญะฮะฮฺ เสียชีวิตในสมรภูมิตองการรบประมาณปี ฮ.ศ. 45 ตรงกับ ปี ค.ศ.665ช่วงการปกครองของอุมายยะฮฺ เบน อับดุลมุลก์ ﷺ (al-Zirikli, 2002 : 2/337)

² หลักฐานดังกล่าวปรากฏในอัลฮะดีษบันทึกโดย al-Bukhariy, 2005 : 936 ,2058,2063,4899 และหนังสือ อัสบาบุนนุซูล โดย (al-Wāhidī, n.d. : 364-365) ส่วนหลักฐานอื่นเล่าว่า สาเหตุการประทานอายะฮฺข้างต้นเนื่องจากขานนครมะดีนะฮฺประสบกับความหิวโหยและสินค้าราคาแพง ซึ่งขณะที่ท่านนบี ﷺ กำลังเทศนาคุณบะฮฺวันศุกร์ในมัสญิด มีผู้ขายคนหนึ่งชื่อ ดิยยะฮฺ เบน เคาะลีฟะฮฺ อัลกัลบี ﷺ ได้นำกองคาราวานสินค้าจากประเทศขามาถึงที่นครมะดีนะฮฺด้วยการตกลองแสดงการมาถึงของเขา คนส่วนใหญ่ที่กำลังฟังคุณบะฮฺในวันนั้นรู้สึกตื่นเต้นและมุ่งหน้าไปยังกองคาราวานดังกล่าว พวกเขาได้ละทิ้งท่านนบี ﷺ ที่กำลังคุณบะฮฺจนเหลือเพียง สิบสองคนเท่านั้น รวมถึงท่านอับบากร อุมร์ และเศาะฮาบะฮฺอื่นๆ (al-Wāhidī, 2004: 245-246)

((أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَخْطُبُ قَائِمًا يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَجَاءَتْ عَيْرٌ مِنَ الشَّامِ
فَانْقَلَبَ النَّاسُ إِلَيْهَا حَتَّى لَمْ يَبْقَ إِلَّا اثْنَا عَشَرَ رَجُلًا فَأَنْزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةَ
الَّتِي فِي الْجُمُعَةِ ﴿ وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا أَنْفَضُوا إِلَيْهَا وَرَكُوكَ قَائِمًا ﴾))
(أخرجه مسلم ، 2003 : 863)

ความว่า ขณะที่ท่านนบี ﷺ กำลังยืนคุฏบะฮฺ มีกองคาราวานจาก
เมืองขามได้มาถึง คนส่วนใหญ่ก็หันและมุ่งหน้าไปยังกองคาราวาน
ดังกล่าว เหลือแค่สิบสองคนเท่านั้น (ที่ยังนั่งฟังคุฏบะฮฺ) หลังจากนั้น
นั้นอายะฮฺในซูเราะฮฺอัลญุมะฮฺก็ถูกประทานลงมา ความว่า และ
เมื่อพวกเขาได้เห็นการค้าและการละเล่นพวกเขาก็รูกันไปที่นั่น
และปล่อยให้ยืน (คุฏบะฮฺ) อยู่คนเดียว

(บันทึกโดย Muslim, 2005 : 863)

การบัญญัติให้งดเว้นการซื้อขายและประกอบกิจการอื่นๆ ในช่วงนั้นเป็นการห้าม
สำหรับผู้ที่เราอุปละหมาดวันศุกร์ที่มีคุณสมบัติครบตามเงื่อนไขเท่านั้น และให้รีบเร่งไปยังมัสญิดตั้งแต่
ได้ยินเสียงอะซานจนเสร็จสิ้นพิธีละหมาด ซึ่งอุละมาอ์ส่วนหนึ่งเห็นว่าหากมีการซื้อขายในขณะนั้นถือ
ว่าใช้ได้ แต่อุละมาอ์ส่วนใหญ่ อาทิ อิหม่ามมาลิก อะฮหมัด ดาหวัดอัลศอฮิรีย และอะฏออเห็นว่าการ
ซื้อขายในช่วงดังกล่าวใช้ไม่ได้ เพราะพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ได้บัญญัติให้ละทิ้งการซื้อขายมิให้เกิดขึ้นใน
เวลานั้น แม้การกระทำสิ่งอื่นใดที่ไม่เกี่ยวกับการฟังคุฏบะฮฺและการละหมาดวันศุกร์ก็ถือว่าเป็นที่
ต้องห้ามเช่นกัน แต่อุญญาตให้มีการบริจาคน้ำหรือการให้ยืมแก่ผู้ยากไร้ (Ramadāni, 2006 :
312-313 ; Mūsā Shāhin Lāshin, 2002 : 4/58-59)

เมื่อพิธีดังกล่าวเสร็จสิ้นแล้วการซื้อขายและกิจการต่างๆ ก็กลับสู่ภาวะปกติ อนุญาต
ให้ดำเนินการเพื่อแสวงหาปัจจัยยังชีพที่พระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ทรงอนุมัติไว้ เนื่องจากผลบุญที่พระองค์
จะมอบแก่ผู้ร่วมละหมาดยิ่งใหญ่มากกว่าสิ่งอื่นทั้งปวง ถึงแม้บางคนรู้สึกว่าการปัจจัยยังชีพมีผลต่อการดำเนิน
ชีวิตและให้กำไรอย่างมหันต์ก็ตาม (al-Sa'adi, 2002 : 863) ดังอายะฮฺที่พระองค์ตรัสว่า

﴿ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ
وَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾ ﴾

(سورة الجمعة : آية ١٠)

ความว่า ต่อเมื่อการละหมาดได้สิ้นสุดลงแล้วก็จงแยกย้ายกันไป
ตามแผ่นดินและจงแสวงหาความโปรดปรานของอัลลอฮฺ และจง
รำลึกถึงอัลลอฮฺให้มากๆ เพื่อว่าพวกเขาจะได้รับชัยชนะ

(ซูเราะฮฺ อัลญุมะฮฺ : อายะฮฺ 10)

2.2.1.1 อายะฮฺคุณูปะฮฺในสุเราะฮฺอัลญุมะฮฺ

สุเราะฮฺอัลญุมะฮฺเป็นสุเราะฮฺที่พระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ทรงตรัสเกี่ยวกับกัรละหมาดวันศุกร์เป็นการเฉพาะ โดยเรียกร่องบรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลายรีบเร่งไปยังมัสญิดเพื่อฟังคุณูปะฮฺและประกอบศาสนกิจละหมาดหลังจากได้ยินเสียงอะซานพร้อมกับให้ละทิ้งการทำงานชั่วคราว ดังอายะฮฺที่พระองค์ตรัสว่า

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَوَدَّى لِّلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾

(سورة الجمعة : آية ٩)

ความว่า โอ้บรรดาผู้ศรัทธาเอ๋ย เมื่อได้ยินเสียงร้องเรียก (อะซาน) เพื่อทำละหมาดในวันศุกร์ก็จงรีบเร่งไปสู่การรำลึกถึงอัลลอฮฺ และจงละทิ้งการค้าขายเสีย นั่นเป็นการดีสำหรับพวกเจ้าหากพวกเจ้ารู้

(สุเราะฮฺ อัลญุมะฮฺ : อายะฮฺ 9)

อายะฮฺนี้เป็นการเรียกร้องให้บรรดาผู้ศรัทธาที่วาญิบละหมาดวันศุกร์ที่มีคุณสมบัติครบถ้วนด้วยกฏและเงื่อนไขให้รีบไปยังมัสญิดเพื่อฟังคุณูปะฮฺด้วยความตั้งใจและรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ด้วยการละหมาดอย่างพร้อมเพรียงกัน พร้อมทั้งงดเว้นการซื้อขายและทุกกิจการชั่วคราวสู่การค้าขายกับพระองค์ที่กำไรมากกว่า ตั้งแต่มีเสียงอะซานเรียกร้องจนถึงเสร็จสิ้นพิธีละหมาด นั่นเป็นสิ่งที่ดีกว่าหากทุกคนรู้และเข้าใจ (Ibn al-Araby : 2003, 245-249)

การบัญญัติละหมาดวันศุกร์มีมาตั้งแต่ท่านนบี ﷺ ยังอยู่ที่นครมักกะฮฺ แต่มีอาจดำเนินการได้ด้วยอุปสรรคหลายประการ ท่านนบี ﷺ ได้ละหมาดวันศุกร์เป็นครั้งแรกในหมู่บ้านกุกาอบนี อัมรฺ สาเล็ม เบ็ญ เออาฟ¹ ขณะกำลังเดินทางอพยพออกจากนครมักกะฮฺไปยังนครมะดีนะฮฺ ซึ่งคนในหมู่บ้านดังกล่าวได้รวมตัวอย่างพร้อมเพรียงกันและร่วมฟังคุณูปะฮฺเป็นครั้งแรก² ชาวบ้านจึงได้ตั้งชื่อวันนั้นว่าวันแห่งการรวมตัว (al- Qurtubiy 2006 : 20/461)

เสียงอะซานที่เรียกผู้คนร่วมละหมาดในวันศุกร์เป็นการแสดงถึงความสำคัญต่อการฟังคุณูปะฮฺและละหมาดที่ไม่มีในวันอื่น ซึ่งผู้ที่ละหมาดวันศุกร์ไม่จำเป็นต้องละหมาดศุฮฺริ แต่สำหรับผู้ที่ไม่วาญิบละหมาดวันศุกร์ อาทิ สตรี ทาส ผู้เดินทาง ผู้ป่วยและผู้มีอุปสรรคที่ไม่สามารถปฏิบัติได้ต้องละหมาดศุฮฺริตามปกติ เพราะละหมาดวันศุกร์เป็นการบัญญัติเฉพาะจากพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ให้

¹ บนี อัมรฺ สาเล็ม เบ็ญ เออาฟ คือ ลูกหลานสาเล็ม เบ็ญ เออาฟ เบ็ญ อัมรฺ เบ็ญ เออาฟ เบ็ญ อัล คือซุร็อยญ์ จา.เอะระกุล อัล คือซุร็อยญ์ ที่เป็นชาวดั้งเดิมในอัคริบบกอนที่ท่านนบี ﷺ จะอพยพไปยังนครมะดีนะฮฺ ('Umar Rihā Kahhālah, 1997 : 2/497)

² เนื้อหาคุณูปะฮฺที่ท่านได้กล่าวในครั้งนั้นเน้นการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ การปฏิบัติตามคำสั่งของพระองค์ทั้งเปิดเผยหรือในลับ ทั้งระวังจากการทรยศต่อคำสั่ง เชื่อมั่นการเป็นบ่าวที่ดีด้วยการรำลึกถึงคุณงามความดีที่พระองค์ทรงมอบแก่มุฮฺญ์ทุกคน รำลึกถึงความตาย เตรียมเสบียงเพื่อความผาสุกหลังจากเสียชีวิต พระองค์จะตัดสินปวงมุฮฺญ์ในวันอาคิเราะฮฺ. (al-Qurtubiy 2006 : 20/462-463)

ปฏิบัติในวันดังกล่าวตามแบบฉบับที่มาจากท่านนบี ﷺ เท่านั้น (al-Shanqiti, 1980 : 8/202 ; al-ṭahāwī, 1995: 1/145)

การฟังคุฏบะฮฺและการละหมาดวันศุกร์เป็นการรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ อย่างแท้จริง เพราะพระองค์ตรัสว่า “จงรีบเร่งไปสู่การรำลึกถึงอัลลอฮฺ” เป็นการเรียกร้องให้ทุกคนร่วมรำลึกด้วยการฟังข้อแนะนำจากเคาะฎิบและละหมาดวันศุกร์อย่างตั้งใจ ซึ่งในเรื่องนี้ สะอีด เบ็ญญ์ ญุบัยร¹ ได้กล่าวว่

“การรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ นั้นคือการภักดีต่อพระองค์ด้วยการปฏิบัติข้อใช้และห่างไกลจากข้อห้ามทั้งปวง ผู้ที่ภักดียอมเป็นผู้รำลึกและเป็นผู้ยำเกรงต่อพระองค์ทุกเมื่อ แต่ผู้ที่ไม่ภักดีต่อพระองค์ยอมไม่เป็นผู้รำลึกและไม่ยำเกรงต่อพระองค์ ถึงแม้เขาเป็นผู้สรรเสริญพระองค์มากเพียงใดก็ตาม” (al-Qurtubiy, 2006 : 20/476)

2.2.1.2 อายะฮฺที่มีความหมายใกล้เคียงกับคุฏบะฮฺ

เนื้อหาคุฏบะฮฺส่วนใหญ่เน้นเรื่องการเชิญชวน การตักเตือน และการให้ความรู้ที่เกี่ยวกับศาสนาและวิถีชีวิตเพื่อให้เกิดการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ด้วยการนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองด้วยการปฏิบัติ เกิดจิตสำนึก และเผยแพร่แก่ผู้อื่น หลักฐานที่เคาะฎิบมักหยิบยกในคุฏบะฮฺส่วนใหญ่มาจากคัมภีร์อัลกุรอานและอัลฮะดีษ ประกอบกับข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์มากขึ้น

เมื่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ได้บัญญัติให้บรรดาผู้ศรัทธารีบเร่งไปสู่การรำลึกถึงพระองค์ด้วยการฟังคุฏบะฮฺและการละหมาดวันศุกร์นั้น ซึ่งในเรื่องนี้ มีอายะฮฺอัลกุรอานที่มีความหมายใกล้เคียงกับคุฏบะฮฺที่พระองค์ได้ตรัสให้ทุกคนสดับฟังและเจียบเสียงเมื่อมีการอันเชิญเพื่อให้ได้รับทางนำและความเมตตา ดังอายะฮฺที่พระองค์ตรัสว่า

﴿ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ، وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾

(سورة الأعراف : آية 204)

ความว่า และเมื่ออัลกุรอานถูกอ่านขึ้นก็จงสดับฟังอัลกุรอานนั้นเถิด และจงนั่งเจียบ เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้รับการเอ็นดูเมตตา

(สุเราะฮฺอัล-อะอ์รอฟ : อายะฮฺ 204)

¹ สะอีด เบ็ญญ์ ญุบัยร มีชื่อเต็มว่า อบูมุฮัมมัด หรือ อบูอับดุลลาฮฺ สะอีด เบ็น ญุบัยร อัลวาบิลีย์ เป็นผู้ท่องจำอัลฮะดีษ ผู้สอน และเป็นนักอรรถาธิบายอัลกุรอาน เป็นอาลักษณ์ผู้ยิ่งใหญ่ในยุคตาบีน ﷺ รายงานฮะดีษจากบรรดาเคาะฮาบะฮฺและมีผู้รายงานฮะดีษจากเขาหลายท่าน เสียชีวิตด้วยน้ำมีอนายทหารผู้ทรงอิทธิพลที่ชื่อ อัล ฮัจญัจญ์ เบ็ญญ์ ยูซุฟ อัชชะกะฟีเย่ เนื่องจากอัล ฮัจญัจญ์ไม่พอใจที่เขาได้สตัยบ้านจงรักภักดีต่อผู้นำที่ชื่อ อิบน์ อัล อัชอัช หลังจากนั้น อัลฮัจญัจญ์ได้มัดมือเขาพร้อมกับกล่าวว่า วันนี้การจงรักภักดีของเจ้าได้สิ้นสุดแล้ว ในที่สุดเขาได้ฆ่าสะอีด เบ็ญญ์ ญุบัยร อย่างโหดเหี้ยมด้วยการตัดศีรษะ (al-Dhahabiy, 1991 : 1/148)

จากอายะฮ์ข้างต้น บรรดาอุละมาอ์ได้อธิบายเกี่ยวกับการสดับฟังอัลกุรอานและการ
เจียบขณะฟังจากผู้อื่น อาทิ อิบน์ กะซีร์ ได้กล่าวอธิบายว่า

“เมื่ออัลกุรอานเป็นแสงประทีบ ทางนำ และความเมตตาแก่มนุษย์
พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงบัญญัติให้ทุกคนเจียบและสดับฟังเมื่อมีการ
อ่านอัลกุรอาน หรือเมื่อมีใครคนหนึ่งอ่านอัลกุรอานให้ฟัง โดยเฉพาะเมื่อ
อิหม่ามอ่านดังขณะละหมาด ถึงแม้เรื่องกรอ่านของมะอุมุมเป็นสิ่งที่
บรรดาอุละมาอ์มีทัศนะที่เห็นต่างกัน แต่ทัศนะของมูญาฮิด¹ ได้กล่าวในอายะฮ์นี้ว่า การสดับฟังอัลกุรอานนั้นเกิดขึ้นทั้งในละหมาดและขณะฟัง
คุณบะฮ์วันศุคร์ด้วย” (Ibn Kathir, 2000 : 6/498-507)

ในเรื่องนี้ อะฮฺมัด ชากีร์ ก็ได้อธิบายในความหมายที่ใกล้เคียงกับทัศนะข้างต้นว่า

“อัลกุรอานเป็นคัมภีร์ที่เต็มไปด้วยความเมตตา คัมภีร์ที่ชี้แนวทางเที่ยงตรง
แก่มนุษย์ พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงบัญญัติให้ผู้อ่านและผู้ฟังทุกคนสดับฟัง
ด้วยความตั้งใจและเจียบเสียงไม่ว่าจะเป็นเสียงรบกวนจากภายนอกหรือ
เสียงพูดคุยระหว่างคนในกลุ่มขณะมีการอ่านอัลกุรอาน ทั้งนี้เพื่อให้เกียรติ
แก่พระดำรัสของพระองค์ โดยเฉพาะขณะฟังคุณบะฮ์วันศุคร์และละหมาด
ญะมาอะฮ์ที่อิหม่ามอ่านอัลกุรอานให้มะอุมุมทุกคนสดับฟังด้วยความ
ตั้งใจ”² (Ahmad Shākir, 2005 : 2/93-94)

เช่นเดียวกับ อัลฎอฮานะวีย์ ได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องการฟังอย่างตั้งใจและเจียบ
เสียงขณะมีการอ่านอัลกุรอานหรือเมื่อมีคนอื่นอ่านอัลกุรอานอยู่นั้นทุกคนควรสดับฟังโดยเขากล่าวว่า

“บรรดาอุละมาอ์เห็นพ้องเมื่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ได้บัญญัติให้สดับฟังและ
เจียบเสียงขณะมีการอ่านอัลกุรอาน แสดงว่าการฟังคุณบะฮ์และการ
ละหมาดนั้นเป็นช่วงเวลาที่คุณควรสดับฟังเป็นอย่างยิ่งเช่นกัน”

(al-Ṭahānawī, 1414 : 4/51)

ส่วนอายะฮ์อื่นที่กล่าวถึงความหมายที่คล้ายคลึงกับการคุณบะฮ์และการสดับฟังขณะ
อ่านอัลกุรอานทั้งในและนอกละหมาดนั้นคืออายะฮ์ที่พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงตรัสว่า

¹ มูญาฮิด เป็น ยะบ์ร อัลมุกกี มีชีวิตระหว่างปี ฮ.ศ. 21-104 ตรงกับปี ค.ศ. 642-722 เป็นนักอรรถาธิบายอัลกุรอานยุคตาบีนีจาก
นครมักกะฮ์ เป็นมหาบุรุษของชาวกุรออและบรรดาอรรถาธิบายอัลกุรอาน ได้ศึกษาอัลกุรอานและตัฟซีร์จบเล่มจากอิบนุ อับบาส رضي الله عنه
ถึง 3 ครั้ง ทุกครั้งที่มีการอ่าน 1 อายะฮ์ เขามักจะกล่าวว่า อายะฮ์นี้ถูกประทานมาเพื่ออะไร และจะสนองตอบอย่างไร? เขาเป็นคนเดิน
ทางไกลเพื่อแสวงหาความรู้ และสอบถามในสิ่งที่ตนข้องใจ ช่วงบั้นปลายชีวิตเขาได้ทำหน้าที่ในเมื่องกูปะฮ์และได้เสียชีวิตขณะกำลังสญูด
ขณะอายุ 83 ปี (al-Zirikli, 2002 : 5/278)

² เรื่องการสดับฟังอัลกุรอานและให้เจียบเสียงนั้น มีอัลฮะดีษที่เล่าจากอุมู สุรอยเราะฮ์ رضي الله عنها ว่า ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวด้วยความว่า
“แท้จริงอิหม่ามถูกเลือกให้ดำเนินการละหมาดขึ้นเพื่อให้มะอุมุมตาม เมื่อเขาตักบิร เขาก็งตักบิร เมื่อเขาอ่าน เขาก็เจียบ” (บันทึก
โดย al-Nasā'iy, 2005 : 922) ซึ่งฮะดีษนี้ อัล อัลบานียได้กล่าวว่าเป็นฮะดีษ ยะสัน เศาะฮีย

﴿ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْفُرْقَانَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا

كَثِيرًا ﴿٨٢﴾

(سورة النساء : آية ٨٢)

ความว่า พวกเขาไม่พิจารณาดูอัลกุรอานบ้างหรือ? และหากว่าอัลกุรอานมาจากผู้ที่ไม่ใช่อัลลอฮ์แล้ว แน่แน่นอนพวกเขาก็จะพบว่าในนั้นมีความขัดแย้งกันมากมาย

(สุเราะฮ์ อันนิซาอ์ : อายะฮ์ 82)

จากอายะฮ์ข้างต้น มุฮัมมัด อับดุลฮุไดได้กล่าวว่า

“การใคร่ครวญเป็นสิ่งที่ดียิ่ง แต่การใคร่ครวญอัลกุรอานคือการอ่านอย่างตั้งใจและการสวดบิซม บรรดาผู้ศรัทธาย่อมทราบดีว่าอัลกุรอานเป็นพระดำรัสของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ที่สัจจะยิ่ง พวกเขาจะได้รับทางนำจากพระองค์เมื่อพวกเขาตั้งใจอ่านและสวดบิซม หากผู้ปฏิเสธศรัทธาใช้สติปัญญาด้วยการใคร่ครวญ คิดตามในสิ่งที่พระองค์ทรงตรัสไว้ พวกเขาจะมึนงง ตึกว่าอัลกุรอานเป็นความจริงและชี้แนวทางสู่สัจธรรม หากอัลกุรอานมาจากนบีมุฮัมมัด ﷺ แน่แน่นอนพวกเขาจะได้พบกับความขัดแย้งในเนื้อหาและเรื่องราวต่างๆ ในอดีตที่พระองค์ได้ตรัสเรื่องของท่านนบี ﷺ ไม่ได้อยู่ในเหตุการณ์นั้นอย่างแน่นอน” (Muhammad ‘Abduh, 1328, : 5/287-289)

ในเรื่องข้างต้น อัลอะลูสีญ์ ได้กล่าวเกี่ยวกับการใคร่ครวญ อะไรจะเกิดขึ้นหากอัลกุรอาน ไม่ได้มาจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ว่า

“อายะฮ์ข้างต้นเป็นการถามผู้ที่ยอมรับว่าพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงเป็นพยานในการปฏิญาณตนของตน แต่จะทราบได้อย่างไรว่าพวกเขาจริงใจแค่ไหน พระองค์ก็ได้ทรงถามคนเหล่านั้นว่าพวกเขายังตั้งใจต่อการปฏิญาณตนต่อพระองค์กระนั้นหรือ? หรือทำไมพวกเขาไม่พิจารณาดูว่าหากคัมภีร์อัลกุรอานมิได้มาจากพระองค์ แล้วจะ

¹ มุฮัมมัดอับดุลฮุได คือ มุฮัมมัดอับดุลฮุได เป็น ฮะซัน คอยรุลลอฮ์ จากตระกูล อัลตุรฆมานีย เป็นมุฟตีประเทศอียิปต์ เป็นนักปฏิรูปและฟื้นฟูสังคม มีชีวิตระหว่างปี ฮ.ศ. 1266-1323 ตรงกับปี ค.ศ. 1849-1905 เกิดที่หมู่บ้านซุบรอทางตะวันตกของประเทศ เด็บโตที่จังหวัดอัลบุฮัยเราะฮ์ ตอนเด็กชอบขี่ม้า ว่ายน้ำ ศึกษามีสนธิอรรถมุฮัมมัดียที่จังหวัดฏอนฏอ และได้ศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยอัลอัฮ์ดีร์ เป็นคนซุฟีและนักปรัชญา ปฏิบัติสิ่งที่ตนสอน เป็นนักเขียนบทความและเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ อัลละกออิลมุศรียะฮ์ สันทัศน์ภาษาฝรั่งเศสหลังจากอายุได้ 40 ปี ถูกขังในเรือนจำ 3 เดือนเพราะร่วมต่อต้านอังกฤษผู้ยึดครองอำนาจ หลังจากนั้นในปี ฮ.ศ. 1299 ตรงกับปี ค.ศ. 1881 เขาได้ลี้ภัยไปยังประเทศซามและได้เดินทางไปยังกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ขณะนั้นเขาได้ออกวารสารชื่อ อัลอูเราะฮ์ อัลฆออบ หลังจากนั้นเขาได้กลับไปเป็นครูและนักเขียนหนังสือที่กรุงเบรุต ประเทศเลบานอน ได้รับอนุญาตให้เข้าประเทศอียิปต์เมื่อปี ฮ.ศ. 1306 ตรงกับปี ค.ศ. 1888 และได้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้พิพากษาและที่ปรึกษาศาลสูงเมื่อปี ฮ.ศ. 1317 อยู่ในตำแหน่งจนเสียชีวิตที่เมืองอเล็กซานเดรีย ทางตอนเหนือของประเทศอียิปต์ แต่ศพของเขาถูกฝังในกรุงไคโร เขาได้เขียนหนังสือหลายเล่มรวมถึงอรรถาธิบายอัลกุรอาน เตาฮีด ปรัชญา บะละเมาะฮ์ และได้แปลหนังสือหลายเล่ม (al-Zirikli, 2002 : 6/252-253)

มาจากผู้ใดอีกหรือ? หรือพวกเขาจะปฏิเสธอัลกุรอานโดยไม่มีใครควรตั้งใจอ่านและไม่รู้ดีกว่าอัลกุรอานนั้นมาจากพระองค์อัลลอฮ์? เพราะหากอัลกุรอานไม่ได้มาจากพระองค์จริงพวกเขาย่อมพบความขัดแย้งในเนื้อหาอย่างแน่นอน” (al-Alūsīy, n.d.: 5/92)

นอกจากอายะฮ์ข้างต้นแล้ว ยังมีอายะฮ์อื่นๆ ที่มีความหมายใกล้เคียงกับการคุกบะฮ์ อาทิ อายะฮ์ที่เกี่ยวกับการตักเตือน การแนะนำ การแสดงสุนทรพจน์ การห้ามมิให้วิงวอนขอความช่วยเหลือกับสิ่งที่ไร้ประโยชน์ เรื่องราวที่เกิดขึ้นกับชนกลุ่มหนึ่งที่ถูกลามเพื่อรื้อฟื้นใหม่ การส่งเราะฮ์สุลแต่ละท่านด้วยภาษาของกลุ่มชน การถามเรื่องน่าประหลาดใจ การทักทาย การตัดสินชี้ขาด การชี้แจง และการกล่าวคำพูดต่างๆ เป็นต้น

2.2.2 คุกบะฮ์ที่ปรากฏในอัลอะดีษ

คุกบะฮ์ที่ปรากฏในอัลอะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ มีมากมายทั้งที่เป็นตัวบทว่าด้วยคุกบะฮ์วันศุกร์และความหมายทั่วไป เนื่องจากท่านนบี ﷺ ได้นำเสนอคุกบะฮ์ในหลายรูปแบบทั้ง การสอน การถามตอบ การสั่งให้ปฏิบัติ การให้กำลังใจแก่บรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ และอื่นๆ¹ ซึ่งอัลอะดีษที่ปรากฏในเรื่องนี้มีพอสังเขปดังต่อไปนี้

2.2.2.1 อัลอะดีษที่กล่าวถึงคุกบะฮ์ด้วยตัวบท

อัลอะดีษของท่านนบี ﷺ ที่ปรากฏในเรื่องการนำเสนอคุกบะฮ์ด้วยตัวบทที่ท่านได้นำเสนอ แสดงอาการขณะนำเสนอ และเนื้อหาคุกบะฮ์พอสังเขปดังต่อไปนี้

1. อาการของท่านนบี ﷺ ขณะนำเสนอคุกบะฮ์ ดังอัลอะดีษที่เล่าจากญาบิร เป็นอับดุลลาฮ์ ﷺ เล่าว่า

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا خَطَبَ احْمَرَّتْ عَيْنَاهُ وَعَلَا صَوْتُهُ وَاشْتَدَّ غَضَبُهُ حَتَّى كَأَنَّهُ مُنْذِرٌ حَيْشٌ يَقُولُ ((صَبَّحَكُمْ وَمَسَّاكُمْ...))

(أخرجه مسلم ، 2005 : بعض من حديث 867)

ความว่า ...เมื่อท่านเราะฮ์สุลลอลอฮ์ ﷺ นำเสนอคุกบะฮ์ ตาของท่านกลายเป็นสีแดงกำ เสียงของท่านดังก้อง และท่าทางของท่านจริงจิงเฉกเช่นแม่ทัพที่กำลังปลุกฝังกำลังใจแก่บรรดาทหารของนักรบ พร้อมกับกล่าวว่า บรรดาศัตรูได้เตรียมตัวพร้อมที่จะโจมตีพวกท่านทั้งเข้าเย็น... (เพื่อให้บรรดาเศาะฮาบะฮ์เตรียมพร้อมสู่สนามรบทุกเมื่อ)

(บันทึกโดย Muslim, 2005 : ส่วนหนึ่งจากอะดีษ 867)

¹ การนำเสนอคุกบะฮ์ของท่านนบี ﷺ ทั้งคุกบะฮ์ละหมาดวันศุกร์และคุกบะฮ์อื่นๆ ปรากฏในตำราอะดีษที่บันทึกโดย 6 อิหม่ามหรือที่รู้จักในนาม อัลกุตุบอัลสี่ตตะฮ์ อาทิอัลอะดีษที่บันทึกโดย al-Bukhariy, Muslim, Abū Dawūd, al-Tirmidhiy, Ibn Mājah และ al-Nasāīiy มีหัวข้อและเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับคุกบะฮ์

((كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ حُطْبَتَانِ كَانَ يَجْلِسُ بَيْنَهُمَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ
وَيَذْكُرُ النَّاسَ))

(أخرجه أبو داود ، 2005 : 1094) وقال الألباني حديث حسن
 ความว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ นำเสนอสองคุฏบะฮฺ ท่านจะนั่ง
 ระหว่างคุฏบะฮฺทั้งสอง (เนื้อหาในคุฏบะฮฺของท่านเป็นการ)
 อ่านอัลกุรอานและตักเตือนผู้คนทั้งหลาย
 (บันทึกโดย Abu Dawūd, 2005 : 1094) ท่านอัลอัลบานีย์กล่าวว่า
 ว่าเป็นชะดีษะสัน

จากอัลชะดีษข้างต้น อัลลิตติกี๊ ได้อธิบายว่า ในมัซฮับอัชชาฟีอี๊ เห็นว่าคุฏบะฮฺจะ
 ใช้ได้ก็ต่อเมื่อเคาะฎิบยืนขณะนำเสนอคุฏบะฮฺและนั่งระหว่างสองคุฏบะฮฺเท่านั้นโดยนำหลักฐานจาก
 การปฏิบัติของท่านนบี ﷺ เนื่องจากทุกครั้งที่ท่านนำเสนอคุฏบะฮฺ ท่านจะนั่งระหว่างสองคุฏบะฮฺ
 เสมอ และทั้งสองคุฏบะฮฺเริ่มด้วยการสรรเสริญสุตตีแต่พระองค์อัลลลอฮ์ ﷻ กล่าวกล่าวขออานวยพร
 หรือเศาะละวาตแต่ท่านนบี ﷺ และตักเตือนเรื่องการยำเกรงต่อพระองค์ ส่วนการอ่านอายะฮ์อัลกุ
 รอานนั้นวาญิบให้อ่านในคุฏบะฮฺใดคุฏบะฮฺหนึ่ง โดยเฉพาะในคุฏบะฮฺแรกที่ควรอ่านเป็นอย่างยิ่ง และ
 ดูอาขอพรแก่บรรดามุสลิม แต่ควรอ่านในคุฏบะฮฺที่สอง แต่ที่ศนะฮ์อิหม่ามมาลิก เป็น อนัส และอุ
 ลมะมาอี๊ในมัซฮับอื่นๆ ส่วนใหญ่เห็นว่า คุฏบะฮฺที่ไม่มีการนั่งระหว่างทั้งสองนั้นใช้ได้แต่ไม่ ปรุณณ์
 (al- Siddiq, 2005 : 558)

4. เศาะฮาบียะฮฺบางคนได้จำอ่านอัลกุรอานบางสุเราะฮฺจากการฟังคุฏบะฮฺวันศุกร์
 จากท่านนบี ﷺ ที่ได้อ่านขณะคุฏบะฮฺ ดังอัลชะดีษที่เล่าจากอุมมุ ฮิซาม เป็นติ ฮาริษะฮฺ เป็น อัล
 นุอฺมาน ว่า

((...وَمَا أَخَذْتُ (ق) وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدِ) إِلَّا عَنْ لِسَانِ رَسُولِ اللَّهِ
ﷺ يَقْرَأُهَا كُلَّ يَوْمٍ جُمُعَةٍ عَلَى الْمِنْبَرِ إِذَا خَطَبَ النَّاسَ))

(أخرجه مسلم ، 2005 : بعض من حديث 873)

ความว่า กล่าววว่า ... ฉันไม่ได้รับสุเราะฮ์ก้อฟยกเว้นจากลิ้นของ
 ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ ขณะท่านอ่านบนมินบ์รทุกวันศุกร์เมื่อ
 ท่านนำเสนอคุฏบะฮฺแก่ผู้คน

(บันทึกโดย Muslim, 2005 : ส่วนหนึ่งจากชะดีษ 873)

จากอัลฮะดีษข้างต้นเห็นว่า สาเหตุที่อุมมุ ฮิซาม¹ ได้ท่องสุเราะฮ์ ก็อฟ จากปากของท่านนบี ﷺ ขณะนำเสนอคุฏบะฮ์ทุกวันศุกร์นั้น เนื่องจากบ้านของนางอยู่ใกล้กับมัสญิดท่านนบี ﷺ ในนครมะดีนะฮ์มากที่สุด เมื่อท่านนบี ﷺ คุฏบะฮ์วันศุกร์ นางก็ได้ยืนท่านอ่านสุเราะฮ์ดังกล่าวเป็นประจำ ทำให้นางจำสุเราะฮ์ดังกล่าวได้ดี อีกทั้งเนื่องจากเนื้อหาในสุเราะฮ์นี้ พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงตรัสเกี่ยวกับการตักเตือนเรื่องความตาย การฟื้นคืนชีพ และข้อห้ามต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรอ่านตักเตือนแก่ทุกคน ซึ่งในเรื่องนี้อิหม่าม อัลนะวะวี ได้กล่าวว่าทุกครั้งที่มีการคุฏบะฮ์วันศุกร์ เคาะฎิบควรอ่านอายะฮ์จากสุเราะฮ์ ก็อฟ เพื่อเป็นอุทาหรณ์แก่ผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง (al-Suyūṭī, 1996 : 2/449)

5. การคุฏบะฮ์สั้นและละหมาดยาวแสดงถึงความเข้าใจของอิหม่าม ดังอัลฮะดีษที่เล่าจากอะบู วาอิล ﷺ เล่าว่า ครั้งหนึ่ง อัมมารุ ﷺ ได้คุฏบะฮ์แก่พวกเรา เขานำเสนอคุฏบะฮ์ด้วยการพูดสั้นและเร็วมาก หลังจากเขาได้ลงจากมินบร์ พวกเราก็ได้กล่าวแก่เขาว่า โอ้อะบา อัลยักซอน ท่านได้พูดสั้นและเร็วมาก ท่านไม่ได้หายใจเลยกระนั้นหรือ? อัมมารุก็ตอบว่าฉันได้ยืนท่านเราะฮ์สุลลอลอฮ์ ﷺ กล่าววา

((إِنَّ طَوْلَ صَلَاةِ الرَّجُلِ وَقَصَرَ خُطْبَتِهِ مَمْنَةٌ مِنْ فَهْمِهِ فَأَطِيلُوا
الصَّلَاةَ وَأَقْصُرُوا الْخُطْبَةَ وَإِنَّ مِنَ الْبَيِّنَاتِ سِحْرًا))

(أخرجه مسلم ، 2005 : 869)

ความว่า แท้จริงเมื่อคนหนึ่งละหมาดยาวและคุฏบะฮ์สั้นเป็นการแสดงถึงความเข้าใจ (เรื่องศาสนา) ดังนั้นจงละหมาดยาวและจงคุฏบะฮ์สั้นเถิด แท้จริงวิทยปัญญานั้นมีในวาทศิลบ์

(บันทึกโดย Muslim, 2005 : 869)

จากฮะดีษข้างต้น มุซา ลาฮีน ชาฮีน ได้กล่าวพอสังเขปว่า สุนนะฮ์ของท่านนบี ﷺ ในวันศุกร์คือการนำเสนอคุฏบะฮ์สั้นและละหมาดยาว ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเข้าใจของอิหม่ามในการนำเสนอคุฏบะฮ์และละหมาดวันศุกร์ เนื้อหาคุฏบะฮ์ของท่านนบี ﷺ เป็นการตักเตือนด้วยการอ่านอายะฮ์อัลกุรอาน ส่วนใหญ่ท่านจะอ่านสุเราะฮ์ก็อฟ ด้วยการหยิบยกอายะฮ์ทั้งหมดหรือบางอายะฮ์เพื่อเป็นอุทาหรณ์แก่บรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ ในเรื่องการตาย การฟื้นคืนชีพ และเตือนไม่ให้ละเมิดบทบัญญัติ ส่วนในละหมาดวันศุกร์ส่วนใหญ่ท่านนบี ﷺ จะอ่านสุเราะฮ์อัลญุมอะฮ์ในร็อกอัตแรกและสุเราะฮ์อัลมุนาฟิฏนในร็อกอัตที่สอง หรือท่านจะอ่านสุเราะฮ์อัลอะอฺลาในร็อกอัตแรกและสุเราะฮ์อัลฆอซียะฮ์ในร็อกอัตที่สอง (Mūsā Shāhīn Lāshīn, 2002 : 4/98-99)

¹ อุมมุ ฮิซาม หรือ อุมมุ ฮาซิม เบนตี ฮาริษะฮ์ เบน อัล นูมาน อัล อันศอริยะฮ์ เป็นคนหนึ่งในบรรดาผู้เล่าฮะดีษจากท่านนบี ﷺ เคยเข้าร่วมสนธิสัญญาสัตยาบันที่ อัลริฎวานและมีผู้เล่าฮะดีษต่อจากนาง คือ ฮะบิบ เบน अबดุลรอฮมาน เบน ยะซาฟ และ ยะฮยา เบน अबดุลลอฮ์ ('U mar Riḥā.Kahhālah, 1959 : 5/201)

2.2.2.2 อัลฮะดีษที่กล่าวถึงคุณบะฮฺด้วยความหมาย

อัลฮะดีษที่กล่าวถึงคุณบะฮฺด้วยความหมายคือประโยคที่ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวบน มินบรฺที่ไม่ใช่คุณบะฮฺวันศุกร์ แต่เป็นการเทศนาหรือการสอนทั่วไปที่ท่านได้แจ้งแก่บรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ เมื่อท่านเห็นควรที่จะแจ้งให้ทราบ อาทิ การแถลงการณ์ การให้ความรู้หลังจากท่านได้รับวะฮีย์ ใหม่ ๆ จากท่านญิบรียล ﷺ ดังตัวอย่างอัลฮะดีษพอสังเขปต่อไปนี้

1. การตอบคำถามแก่เศาะฮาบะฮฺบางคนที่ถามเรื่องละหมาดในยามค่ำคืนขณะที่ท่าน กำลังคุณบะฮฺ ดังอัลฮะดีษที่เล่าจากอิบนุ อุมร์ ﷺ ว่า

سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ مَا تَرَى فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ قَالَ
((مَنْتَى مَنْتَى، فَإِذَا خَشِيَ الصُّبْحَ صَلَّى وَاجِدَهُ، فَأَوْتَرَتْ لَهُ مَا
صَلَّى))

(أخرجه البخاري ، 2005 : 472)

ความว่า มีผู้ชายคนหนึ่งได้ถามท่านนบี ﷺ ขณะที่ท่านยืนบน มินบรฺว่า ท่านเห็นอย่างไรกับละหมาดในยามค่ำคืน? ท่านตอบว่า สอง สอง (หมายถึงทำทีละสองร็อกอัต) หากเกรงว่าใกล้จะถึง เวลาคุบฮฺก็ละหมาดหนึ่งร็อกอัต เพราะนั่นถือว่าเป็นการวิตุรที่ เขาได้ละหมาด

(บันทึกโดย al-Bukhāriy, 2005 : 472)

2. ท่านนบี ﷺ แสดงอาการไม่ชอบที่ลูกสาวของท่านจะเป็นภรรยาของอาลีที่ได้หมั้น ลูกสาว อุบุ ญะฮฺล ซึ่งเป็นศัตรูของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และท่านไม่ชอบที่อาลีจะรวมสองคนเป็น ครอบครัวเดียวกันดังอัลฮะดีษที่เล่าจากอัลมิสวัรฺ เป็น มักราะมะฮฺ ﷺ ว่า

إِنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ خَطَبَ ابْنَةَ أَبِي جَهْلٍ عَلَى فَاطِمَةَ ﷺ
فَسَمِعَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَخْطُبُ النَّاسَ فِي ذَلِكَ عَلَى مِنْبَرِهِ هَذَا وَأَنَا
يَوْمَئِذٍ مُحْتَلِمٌ فَقَالَ ((إِنَّ فَاطِمَةَ مِنِّي وَأَنَا أَتَخَوَّفُ أَنْ تُفَنَّنَ فِي دِينِهَا))
... ((وَإِنِّي كَسْتُ أَحْرَمٌ حَلَالًا وَلَا أُحِلُّ حَرَامًا ، وَلَكِنَّ وَاللَّهِ لَا
يَجْتَمِعُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَبِنْتُ عَدُوِّ اللَّهِ أَبَدًا))

(أخرجه البخاري ، 2005 : بعض من حديث 3110)

ความว่า แท้จริงอาลี เป็น อปีฏอิลิบ ﷺ ได้หมั้นลูกสาวอปี ญะฮฺล หลังจากได้หมั้นกับฟาฏิมะฮฺ ﷺ ฉะนั้นได้ยินท่านเราะฮ์ลุลลอฮ์ ﷺ แถลงแก่ผู้คนในเรื่องนี้บนมินบรฺแห่งนี้ ซึ่งขณะนั้นฉันได้บรรล

ศาสนภาวะแล้ว ท่านกล่าวว่า แท้จริงฟาฏิมะฮฺเป็นส่วนหนึ่งของฉัน ฉันเกรงว่าเขาจะถูกใส่ร้ายพิตนยะฮฺในเรื่องศาสนาที่มีในตัวเธอ ...แต่จริงฉันไม่ได้ตัดสินสิ่งที่ฮะรอมเป็นฮะลาล และไม่ได้ตัดสินสิ่งที่ฮะลาลเป็นฮะรอม แต่ฉันขอสาบานว่า จะไม่มีการรวมบุตรสาวของเราสุลลอลฮฺ ﷺ และบุตรสาวศ็ตรูของอัลลอลฮฺตลอดไป

(บันทึกโดย al-Bukhāriy, 2005 : ส่วนหนึ่งจากฮะดีษ 3110)

3. ท่านนบี ﷺ เกรงว่าประชาชาติจะโลกเรื่องโลกคุณยาจนเกิดความขัดแย้งที่นำไปสู่ความหายนะที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้ ดังอัลฮะดีษที่เล่าจากอุกบะฮฺ เป็น อามิร ﷺ ว่า

صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَيَّ عَلَى قَتْلِي أُحُدٍ ثُمَّ صَعِدَ الْمِنْبَرَ كَالْمُودِعِ لِلْأَخْبَاءِ وَالْأَمْوَاتِ فَقَالَ ((إِنِّي فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ وَإِنَّ عَرْضَهُ كَمَا بَيْنَ أَيْلَةَ إِلَى الْحِخْفَةِ ابْنِي لَسْتُ أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا بَعْدِي وَلَكِنِّي أَخْشَى عَلَيْكُمْ الدُّنْيَا أَنْ تَنَافَسُوا فِيهَا وَتَقْتَتِلُوا فَتَهْلِكُوا كَمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ)) قَالَ عُقْبَةُ فَكَانَتْ آخِرَ مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَيَّ الْمِنْبَرَ.

(أخرجه مسلم ، 2005 : 2296)

ความว่า ท่านเราะสูลุลลอลฮฺ ﷺ ได้ขอพรคุดออแก่ผู้ที่ได้เสียชีวิตในสมรภูมียุฮุด หลังจากนั้นท่านได้ขึ้นมินบَّرเสมือนกับการพูดอำลาระหว่างคนเป็นกับผู้เสียชีวิตแล้ว ท่านก็ได้กล่าวว่า ฉันจะรอพวกท่านที่สระน้ำ (ในวันมัฮัซัร) ความกว้างของมันเสมือนระยะทางระหว่างอัยละฮฺถึงอัลญุฮัฟะฮฺ ฉันไม่กลัวว่าพวกท่านจะตั้งภาคีหลังจากฉันเสียชีวิต แต่ฉันกลัวโลกคุณยาที่จะครอบงำจนพวกท่านแข่งขันและฆ่ากันจนหายนะดังที่คนก่อนหน้าพวกท่านหายนะมาแล้ว อุกบะฮฺได้เล่าว่า นั่นเป็นครั้งสุดท้ายที่ฉันเห็นท่านเราะสูลุลลอลฮฺ ﷺ บนมินบَّر

(บันทึกโดย Muslim, 2005 : 2296)

4. ท่านนบี ﷺ เล่าเรื่องราวต่างๆ บนมินบَّرทั้งอดีตจนถึงวันกิยามะฮฺตั้งแต่เช้าถึงค่ำ ดังอัลฮะดีษที่เล่าจากอบีซัยด์ คือ อุมรฺ เป็น อัคญ์อับ ﷺ ว่า

صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْفَجْرَ وَصَعِدَ الْمِنْبَرَ فَخَطَبَنَا حَتَّى حَضَرَتِ
الظُّهُرُ فَنَزَلَ فَصَلَّى ثُمَّ صَعِدَ الْمِنْبَرَ فَخَطَبَنَا حَتَّى حَضَرَتِ الْعَصْرُ ثُمَّ
نَزَلَ فَصَلَّى ثُمَّ صَعِدَ الْمِنْبَرَ فَخَطَبَنَا حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ فَأَخْبَرَنَا بِمَا
كَانَ وَبِمَا هُوَ كَائِنٌ فَأَعْلَمْنَا أَحْقَطْنَا.

(أخرجه مسلم ، 2005 : 2892)

ความว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ ได้ละหมาดฟัจญ์พร้อมกับเรา
และท่านได้ขึ้นมิมบ์หลังจากนั้นท่านได้คุฏบะฮ์ (เล่าเรื่องราว
ต่างๆ) แก่พวกเราจนถึงเวลาละหมาดศุฮ์ริ ท่านก็ลงจากมิมบ์
ท่านได้ละหมาด หลังจากนั้นท่านได้ขึ้นมิมบ์และคุฏบะฮ์แก่เรา
จนถึงเวลาละหมาดอัศริ ท่านก็ลงจากมิมบ์ ท่านได้ละหมาด
หลังจากนั้นท่านได้ขึ้นมิมบ์และคุฏบะฮ์แก่เราจนกระทั่งดวง
อาทิตย์ตก ท่านได้เล่าแก่เราเรื่องที่ได้เกิดขึ้นในอดีตและเรื่องที่จะ
เกิดขึ้นในปัจจุบันถึงอนาคต คนที่รู้มากที่สุดในกลุ่มพวกเราคือคนที่
จำเรื่องราวเหล่านั้นมากที่สุด

(บันทึกโดย Muslim, 2005 : 2892)

5. ท่านนบี ﷺ เตือนผู้ที่ทุจริตในหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย และให้ทุกคนเกรง
กลัวต่ออัลลอฮ์ ﷻ ดังอัลฮะดีษที่เล่าจากอบีฮุัยษัม อัลสาอีดีย์ ﷺ ว่า

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اسْتَعْمَلَ رَجُلًا مِنَ الْأُرْدِ يُقَالُ لَهُ ابْنُ النَّبِيِّ قَالَ ابْنُ
السَّرْحِ ابْنُ الْأَنْبِيِّ عَلَى الصَّدَقَةِ فَجَاءَ فَقَالَ هَذَا لَكُمْ وَهَذَا أُهْدِيَ لِي
فَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَقَالَ ((مَا بَالُ
الْعَامِلِ نَبَعْتُهُ فَيَجِيءُ فَيَقُولُ هَذَا لَكُمْ وَهَذَا أُهْدِيَ لِي. أَلَا جَلَسَ فِي
بَيْتِ أُمِّهِ أَوْ أَبِيهِ فَيَنْظُرُ أُيْهَدَى لَهُ أَمْ لَا لَا يَأْتِي أَحَدٌ مِنْكُمْ بِشَيْءٍ
مِنْ ذَلِكَ إِلَّا جَاءَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنْ كَانَ بَعِيرًا فَلَهُ رِغَاءٌ أَوْ بَقْرَةٌ فَلَهَا
خَوَازِرٌ أَوْ شَاةٌ تَيْعَرُ)) ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْنَا غُفْرَةَ يُبْطِئُ ثُمَّ قَالَ
((اللَّهُمَّ هَلْ بَلَغْتُ اللَّهُمَّ هَلْ بَلَغْتُ))

(أخرجه أبو داود ، 2005 : 2946) وقال الألباني حديث صحيح

ความว่า ท่านนบี ﷺ ได้แต่งตั้งผู้ขายคนหนึ่งจากเผ่า อัลอัซดี ชื่อ
ว่าอิบนุ อัลลุตบียะฮ์ แต่อิบนุ อัล สัรฮิ บอกว่า เขาคนนั้นชื่ออิบนุ
อัลอูตบียะฮ์ เพื่อเก็บชะกาต เมื่อเขาได้มาถึงที่นครมะดีนะฮ์ เขา

พูดว่า สิ่งนั้นเป็นทรัพย์สินของพวกท่าน แต่สิ่งนี้เป็นของขวัญสำหรับฉัน เมื่อท่านนบี ได้ทราบเรื่องดังกล่าว ท่านได้ขึ้นมิมบ์ และได้สรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์พร้อมกับกล่าวว่า เกิดอะไรขึ้นกับความคิดของคนงานที่เราได้ส่งเขาไป เมื่อเขากลับมา เขาพูดว่า สิ่งนั้นเป็นทรัพย์สินของพวกท่าน แต่สิ่งนี้เป็นของขวัญสำหรับฉัน เป็นไปได้หรือหากเขานั่งที่บ้านมารดาหรือบ้านบิดาของเขา จะมีของขวัญถูกมอบแก่เขากระนั้นหรือ ไม่มีคนใดในหมู่พวกท่านที่ทูลจริงเรื่องดังกล่าวเมื่อไปถึงวันกียามะฮฺ หากมันเป็นอุฐู เป็นวีวหรือเป็นแพะ มันก็จะร้อง หลังจากนั้นท่านนบีได้ยกมือทั้งสองข้างจนเราเห็นรักแร้ของท่าน พร้อมกับกล่าวว่า โอ้อัลลอฮ์ ฉันได้เผยแพร่ความจริงแล้วหรือยัง? ฉันได้เผยแพร่ความจริงแล้วหรือยัง?

(บันทึกโดย Abu Dāwūd, 2005 : 2946) ท่านอัลอับบานีย์กล่าวว่า เป็นอะดีษะเศาะฮีย

นอกจากอัลอะดีษะฮฺข้างต้น ยังมีอัลอะดีษะฮฺอื่นๆ อีกมากมายที่ท่านนบี ﷺ ได้บัญญัติบนมิมบ์ที่ไม่ใช่คุฏบะฮฺวันศุกร์ แต่เป็นการแจ้งให้ทราบเรื่องสำคัญหรือแถลงการณ์แก่บรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ ทราบถึงอัลอะดีษะฮฺที่ปรากฏในหนังสืออัสนุนที่บันทึกโดย 6 ท่าน อัลบุคอรี มุสลิม อิบุนมาญะฮฺ อิตติหมียะฮฺ อันนะซะอียะฮฺ และอิบนุ มาญะฮฺ เป็นต้น

2.3 ประเภทของคุฏบะฮฺ

คุฏบะฮฺที่ปรากฏในบทบัญญัติอิสลามที่บรรดาอุละมาอ์ได้เรียบเรียงในตำราศาสนา บัญญัติหรืออัลฟิกฮ์อิสลามียะฮฺมีหลายประเภท ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการละหมาดทั้งสิ่งที่เป็นวาญิบและสุนัต และเกิดขึ้นในพิธีกรรมที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการละหมาดแต่อย่างใด ซึ่งคุฏบะฮฺเหล่านั้นปรากฏในสมัยท่านนบี ﷺ และเกิดขึ้นเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ สถานที่ และเวลา แต่ละประเภทมีความแตกต่างด้านรูปแบบและวิธีการดังต่อไปนี้

2.3.1 คุฏบะฮฺละหมาดวันศุกร์

คุฏบะฮฺละหมาดวันศุกร์เป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นก่อนละหมาดตอนเที่ยงวันศุกร์ เป็นเงื่อนไขของการละหมาดที่บรรดาอุละมาอ์เห็นพ้องว่าเป็นวาญิบ เนื้อหาคุฏบะฮฺเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง โดยเคาะฎิบจะเน้นเรื่องศาสนา วิธีการดำเนินชีวิตและเรื่องอาคิเราะฮฺ แต่สิ่งสำคัญที่ต้องปรากฏในคุฏบะฮฺคือรูกุนซึ่งรวมถึงการสั่งเสียและการตักเตือนให้ทุกคนตักวาต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ยึดมั่นกับคำสอนที่มาจากอัลกุรอานและอัสนุนนะฮฺ แจ้งข่าวดี เตือนข่าวร้าย และรำลึกถึงพระองค์ดังอายะฮฺที่ 9 ในสุเราะฮ์อัลมูอะฮฺซุที่พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสด้วยความว่า “จงรีบเร่งไปสู่การรำลึกถึงอัลลอฮ์”

ซึ่งการรำลึกถึงพระองค์นั้นคือการฟังคุฏบะฮ์ การสรรเสริญพระองค์ การอ่านอัลกุรอาน และการละหมาดวันศุกร์อย่างพร้อมเพรียง ดังหลักฐานจากอัลฮะดีษเล่าจาก มาลิก رضي الله عنه ว่าท่านนบี ﷺ ที่ได้กล่าวด้วยความว่า “...พวกเจ้าจงละหมาดดังที่พวกเจ้าเห็นฉันละหมาด” (บันทึกโดย al-Bukhāriy, 2005 : ส่วนหนึ่งจากฮะดีษ 631)

คุฏบะฮ์ละหมาดวันศุกร์มีสองคุฏบะฮ์ เคาะฎิบจะคั่นระหว่างคุฏบะฮ์แรกกับคุฏบะฮ์ที่สองด้วยการนั่งพักสั้นๆ เท่ากับอ่านสุเราะฮ์อัลอิคลาศหรืออ่านสามอายะฮ์จากอัลกุรอาน คุฏบะฮ์แรกมักยาวกว่าคุฏบะฮ์ที่สอง เวลาที่ใช้ในการคุฏบะฮ์พอเหมาะกับหัวข้อและเนื้อหา โดยเน้นสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังทั้งเรื่องโลกดุนยาและอาคิเราะฮ์ เสริมด้วยหลักฐานที่มาจากอัลกุรอาน อัลฮะดีษ ประโยคของบรรพชนสมัยอัลสะลัฟ กลอน และคำพูดที่เป็นกำลังใจ หากไม่มีการคุฏบะฮ์การละหมาดวันศุกร์ก็มิอาจเกิดขึ้นได้

วัตถุประสงค์ของการบัญญัติคุฏบะฮ์วันศุกร์นั้นเพื่อให้ทุกคนได้รับคำแนะนำและข้อคิดที่เป็นประโยชน์เพื่อให้เกิดความเข้าใจในหลักการศาสนา ภักดีและยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ﷻ เป็นพลเมืองที่ดี เมื่อมีการนำเสนอคุฏบะฮ์ ทุกคนควรฟังอย่างตั้งใจและรับบทเรียนจากเนื้อหาที่ได้รับจากการฟัง ห้ามพูดคุยหรือกระทำการใดๆ ที่ทำให้เกิดความบกพร่องแม้กระทั่งการห้ามมิให้ผู้อื่นเจียบเสียงก็ตาม ดังหลักฐานจากอัลฮะดีษที่เล่าจาก อิบน์ อับบาส رضي الله عنه ว่าท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ ได้กล่าวว่า

((مَنْ تَكَلَّمَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَهُوَ كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ

أَسْفَارًا وَالَّذِي يَقُولُ لَهُ أَنْصِتْ لَيْسَ لَهُ جُعَّةٌ))

(أُخْرَجَهُ أَحْمَدُ ، 1995 ، 2033) وَقَالَ الشَّيْخُ شُعَيْبُ الأ.ر.نَوَوِي

إِسْنَادُهُ ضَعِيفٌ

ความว่า ใครก็ตามที่พูดคุยในวันศุกร์ขณะอิหม่ามกำลังคุฏบะฮ์ เขาคนนั้นเปรียบเสมือนลาที่กำลังแบกไม้ผืน (ไม้เสมือนลาที่ไม่รู้ว่ากำลังแบกของหนักบนหลังตนเอง) และผู้ที่กล่าวเตือนแก่เขาว่า จงเจียบเสียงเถิด เขาย่อมขาดผลบุญการฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์ไปแล้ว (บันทึกโดย Ahmad, 1995 : 2033) ท่านซุฮัยบ์ อัลอันเราะอูฏกล่าว ว่าสายรายงานเป็นฐานะอิฟ

คุฏบะฮ์วันศุกร์มีเงื่อนไข รุกุ่น และสุนัตต่างๆ แต่ที่สำคัญเมื่อมีการนำเสนอคุฏบะฮ์ เคาะฎิบควรนำเสนอเนื้อหาที่มาจากใจที่บริสุทธิ์เพื่อให้เกิดบรรยากาศการคุฏบะฮ์อย่างแท้จริง ถึงแม้จะมีการเตียมเนื้อหาสำคัญในเอกสารเพื่อไม่ให้พูดออกนอกประเด็น แต่ควรเป็นเนื้อหาใหม่ ตรงประเด็น เหมาะกับกลุ่มเป้าหมาย และเป็นปัจจุบันมากที่สุด เพราะจะทำให้คุฏบะฮ์เป็นที่สนใจและมีผลต่อผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง (‘Alī ‘Alī Mahfūz, 2000 : 161)

ส่วนหนึ่งจากคุฏบะฮ์วันศุกร์ที่ท่านนบี ﷺ ได้นำเสนอเป็นตัวอย่างดังที่ปรากฏในอัลฮะดีษที่เล่าจาก ญาบิรُ เบ็ญญ์ อับดุลลอฮ์ رضي الله عنه ว่า

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ فِي خُطْبَتِهِ يَحْمَدُ اللَّهَ وَيُبْنِي عَلَيْهِ بِمَا هُوَ
 أَهْلُهُ ثُمَّ يَقُولُ ((مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضِلَّهُ فَلَا هَادِيَ
 لَهُ إِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ وَأَحْسَنَ الْهُدَى هَدَى مُحَمَّدٍ وَشَرَّ
 الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا وَكُلَّ مُحَدَّثَةٍ بَدْعَةٌ وَكُلَّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَكُلَّ ضَلَالَةٍ فِي
 النَّارِ)) . ثُمَّ يَقُولُ ((بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ)) وَكَانَ إِذَا ذَكَرَ
 السَّاعَةَ احْمَرَّتْ وَجَنَّتْهُ وَعَلَا صَوْتُهُ وَاشْتَدَّ غَضَبُهُ كَأَنَّهُ نَذِيرُ جَيْشٍ
 يَقُولُ ((صَبَّحَكُمْ مَسَاكُم)) ...

(أخرجه النسائي ، 2005 : بعض من حديث 1578) وقال الألباني

حديث صحيح

ความว่า ท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ ได้กล่าวในคุฏบะฮฺของท่าน ด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮฺ หลังจากนั้นท่านกล่าวว่า “ผู้ใดที่พระองค์อัลลอฮฺทรงชี้นำทาง จะไม่มีผู้ใดสามารถทำให้เขาหลงผิดได้ และผู้ใดที่พระองค์ทรงให้เขาหลงผิด ก็จะไม่มีการชี้นำทางแก่เขาได้ แท้จริงคำพูดที่สัจจะยิ่งก็คือคัมภีร์ของอัลลอฮฺ ทางนำที่ดีเยี่ยมคือทางนำที่มาจากมุฮัมมัด การงานที่เลวคือสิ่งที่เป็นอุปโลกขึ้น สิ่งที่ถูกอุปโลกขึ้นย่อมเป็นบิดอะฮฺ ทุกสิ่งที่เป็นบิดอะฮฺ ย่อมหลงทาง และทุกการหลงทางย่อมไปสู่ไฟนรกหลังจากนั้นท่านได้กล่าวว่า ฉันถูกส่งมาเป็นเราะสูลกับวันกิยามะฮฺใกล้แค่นี้ และเมื่อท่านกล่าวถึงวันกิยามะฮฺแก้มของท่านจะแดง เสียงของท่านจะสูงขึ้น และอารมณ์โกรธก็จะแรงเสมือนกับให้กำลังแก่บรรดาทหารที่พูดว่า บรรดาศัตรูกำลังจะจู่โจมพวกท่านทั้งเข้าเย็น...

(บันทึกโดย al-Nasā'iy, 2005 : ส่วนหนึ่งจากฮะดีษ 1578)

ท่านอัลอัลบานีย์กล่าวว่า เป็นฮะดีษเศาะฮีย

2.3.2 คุฏบะฮฺละหมาดอีด

คุฏบะฮฺละหมาดอีดคือคุฏบะฮฺละหมาดอีดิลฟิฏริและคุฏบะฮฺละหมาดอีดิลอัฎฮา¹ ซึ่งทั้งสองเป็นวันสำคัญในศาสนา เป็นของขวัญจากพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ แก่ปวงบ่าวหลังจากได้

¹ คำว่า อีด แปลว่า การหวนกลับ ซึ่งเป็นการหวนกลับมาของวันสำคัญทุกปีเพื่อให้ทุกคนได้รับการอภัยโทษจากพระองค์และถูกบัญญัติให้มีการละหมาดและคุฏบะฮฺอีดตั้งแต่ปี ฮ.ศ. 2 เป็นต้นมา ดังหลักฐานจากอัลกุรอาน สูเราะฮฺอัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งจากอายะฮฺ 185 และสูเราะฮฺ อัลเกาะฮ์ร อายะฮฺที่ 2 (al-Subkiy, 1986 : 4/314-315) และอนุญาตให้มีการละเล่นสนุกสนานในวันดังกล่าวดังหลักฐานจากอัลฮะดีษเล่าจากอนัส บิน มาลิก ؓ มีความว่า เมื่อท่านนบี ﷺ ได้ไปถึงที่นครมะดีนะฮฺท่านเห็นชนพื้นเมืองมีการละเล่นสองวันในรอบปีตั้งแต่สมัยญาฮิลียะฮฺ ท่านก็กล่าวว่า “ฉันได้มาถึงในเมืองของพวกท่าน พวกท่านมีการละเล่นตั้งแต่สมัยญาฮิลียะฮฺ แท้จริงพระองค์อัลลอฮฺได้ทดแทนสองวันนั้นด้วยสองวันที่ดีกว่า นั่นคือ วันแห่งการเชือดสัตว์ (อีดิลอัฎฮา) และวันอีดิลฟิฏริ” (บันทึกโดย Abu Dawūd, 2005 : 1134) ท่านอัลอัลบานีย์กล่าวว่าฮะดีษนี้เป็นฮะดีษเศาะฮีย

ประกอบศาสนกิจการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน และเป็นการเฉลิมฉลองแห่งความยิ่งใหญ่ในช่วงเวลาสำคัญของการประกอบพิธีฮัจญ์โดยตัวแทนมุสลิมทั่วโลก รวมทั้งผู้ที่หุงอะเราะเราะหะฮะ สำหรับผู้ร่วมละหมาดอีตทั้งสองในเช้าวันดังกล่าวควรสวดฟังคุฏบะฮะ รับข้อแนะนำและคำตักเตือนที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต บรรยายากาศการคุฏบะฮะเป็นที่เหมาะสมที่สุดเนื่องจากมีคนจำนวนมาก ทุกเพศทุกวัย รวมทั้งในสถานที่เดียวกัน สมกับการคุฏบะฮะเพื่อรับคำแนะนำในเช้าวันสำคัญของศาสนา

คุฏบะฮะละหมาดอีตทั้งสองเป็นสุนัต เกิดขึ้นหลังจากละหมาดอีตที่สนามมูค็อลลา หรือที่มีสญูด มีทั้งคุฏบะฮะเดียวหรือสองคุฏบะฮะตามทัศนะของบรรดาอุละมาอ์ที่เห็นต่างในเรื่องนี้ การละหมาดและการฟังคุฏบะฮะเป็นพิธีแรกในช่วงเช้าวันสำคัญ ดังหลักฐานจากอัลฮะดีษเล่าจากอับดุลอะฮ์มัด อัลคุดรีย์ ที่ท่านนบี ﷺ ได้คุฏบะฮะในวันอีต ﷺ ว่า

((كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُخْرِجُ يَوْمَ الْفِطْرِ وَالْأَضْحَى إِلَى الْمُصَلَّى ، فَأَوْقَفَ شَيْءًا يَبْدَأُ بِهِ الصَّلَاةَ ثُمَّ يَنْصَرِفُ فَيَقُومُ مُقَابِلَ النَّاسِ ، وَالنَّاسُ جُلُوسٌ عَلَى صُفُوفِهِمْ ، فَيَعِظُهُمْ وَيُوصِيهِمْ وَيَأْمُرُهُمْ ...))

(أخرجه البخاري ، 2005 : بعض من حديث 956)

ความว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ ได้ออกไปยังสนามละหมาดในวันอีดิลฟิตรีและอีดิลอัฎฮา สิ่งแรกที่ได้เริ่มปฏิบัติคือละหมาด หลังจากนั้นท่านได้ลุกขึ้นยืนต่อหน้าผู้คน ในขณะที่คนกำลังนั่งในแถวละหมาดอยู่นั้น ท่านก็ได้ (คุฏบะฮะ) กล่าวตักเตือน สั่งเสียและสอนพวกเขา...

(บันทึกโดย al-Bukhāriy, 2005 : ส่วนหนึ่งจากฮะดีษ 956)

ในเรื่องข้างต้น อิบน์ มัสอูด ﷺ ได้เตือนให้ทุกคนนั่งฟังคุฏบะฮะหลังจากละหมาดอีตด้วยการกล่าวว่า “ใครก็ตามที่ร่วมละหมาดกับเรา เขาอย่าได้เคลื่อนไปไหนจนกว่าเขาจะฟังคุฏบะฮะเสียก่อน” (‘Alī Mahfūz, 2000 : 163) แต่สำหรับผู้ที่ไม่ปรารถนาฟังคุฏบะฮะเขาสามารถลุกขึ้นและกลับบ้านได้ ดังอัลฮะดีษที่เล่าจากอับดุลลอฮ์ บิน อัสสาอิบ ﷺ ว่า ฉันได้ร่วมละหมาดอีตกับท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ เมื่อเสร็จสิ้นจากการละหมาดท่านก็กล่าวว่า

((إِنَّا نَخُطُّبُ فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَجْلِسَ لِلْخُطْبَةِ فَلْيَجْلِسْ وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَذْهَبَ فَلْيَذْهَبْ))

(أخرجه أبو داود ، 2005 : 1155) وقال الألباني حديث صحيح

ความว่า เราจะทำการคุฏบะฮะ ดังนั้นใครที่ปรารถนาฟังคุฏบะฮะ เขาก็จงนั่งฟัง และใครที่ปรารถนาจะลุกไปเขาสามารถที่จะไปได้ (บันทึกโดย Abu Dawūd, 2005 : 1155) ท่านอัลอัลบานีย์กล่าวว่า เป็นฮะดีษเศาะฮี้ฮ

การนำเสนอคุฏบะฮ์อีดเหมือนกับการนำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์ทุกประการที่เริ่มต้นด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ต่อด้วยการเศาะละวาตแต่ท่านนบี ﷺ และรูกุนอื่นๆ จนเสร็จสิ้นการคุฏบะฮ์ ไม่มีหลักฐานจากอัลสุนนะฮ์ที่ยืนยันว่าท่านนบี ﷺ เริ่มคุฏบะฮ์อีดด้วยการตักบีร์ แต่ท่านเริ่มทุกคุฏบะฮ์ด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ส่วนการตักบีร์ด้วยการกล่าววว่า **بِسْمِ اللَّهِ** ความว่า อัลลอฮ์ผู้ยิ่งใหญ่ จะปรากฏหลังจากเกริ่นนำคุฏบะฮ์ก่อนเข้าสู่เนื้อหาและทุกครั้งที่เราเริ่มเรื่องใหม่ ซึ่งในคุฏบะฮ์แรกมีการตักบีร์ 9 ครั้ง และในคุฏบะฮ์ที่สองมีการตักบีร์ 7 ครั้ง ส่วนช่วงระหว่างคุฏบะฮ์กำลังดำเนินการนั้นสุนัตให้ตักบีร์ให้มากๆ ผสมผสานกับเนื้อหาคุฏบะฮ์ (al-Subkiy,1986 : 4/342-346)

คุฏบะฮ์อีดทั้งสองแตกต่างจากคุฏบะฮ์วันศุกร์ในเนื้อหาตามความเหมาะสมกับโอกาส เช่น ในคุฏบะฮ์อีดิลฟิฏริเคาะฎิบจะพูดถึงเรื่องผลจากการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน สนับสนุนให้มีการประกอบอบิดะฮ์และทำความดีอย่างสม่ำเสมอ ส่วนเนื้อหาคุฏบะฮ์อีดิลอฎฮา เคาะฎิบจะพูดถึงเรื่องการทำเชือดกุรบาน ความยิ่งใหญ่ของการประกอบพิธีการฮัจญ์ ความเป็นหนึ่งเดียวของประชาชาติอิสลาม เชิญชวนให้บริจาคทำทาน และการยึดมั่นในคำสอนศาสนา ครั้นในชีวิตประวัติของท่านนบี ﷺ นั้นหลังจากท่านได้คุฏบะฮ์อีดเสร็จแล้ว ท่านได้เดินไปยังข้างหน้าแถวบรรดาสตรีพร้อมกับให้คำแนะนำตักเตือนให้พวกเขายึดมั่นในศีลธรรม ตักวาต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ เชิญชวนให้บริจาคทาน และกล่าวเรื่องราวเกี่ยวกับสตรีเป็นการเฉพาะ ดังหลักฐานจากอัลอะดิษเล่าจาก อิบน์ อับบาส บันทีกโดย al-Bukhāriy,2005 : 975 และบันทีกโดย Muslim ,2005 : 885 เป็นต้น

บรรดาอุละมาอ์ในมัซฮับต่างๆ เห็นพ้องเรื่องการละหมาดและการคุฏบะฮ์วันอีดทั้งสองดังต่อไปนี้

1. การนำเสนอและการฟังคุฏบะฮ์อีดทั้งสองเป็นสุนัต ขึ้นอยู่กับผู้ที่ต้องการฟังหรือไม่ต้องการฟัง ดังหลักฐานจากอัลอะดิษเล่าจาก अबดุลลอฮ์ เบน อัศสาอิบ **رضي الله عنه** (บันทีกโดย Abu Dawūd,2005 : 1155) ที่ได้อ้างแล้วข้างต้น
2. หากการละหมาดอีดมีขึ้นที่สนามมูศ็อลลา เคาะฎิบจะยืนบนพื้นปกติโดยไม่ใช้มินบَّر แต่หากมีการละหมาดในมัสญิด เคาะฎิบจะขึ้นคุฏบะฮ์บนมินบَّرเหมือนกับยืนคุฏบะฮ์วันศุกร์ทุกสัปดาห์
3. สุนัตให้เคาะฎิบถือไม้เท้าหรือไม้ธนูขณะยืนคุฏบะฮ์บนพื้นสนามมูศ็อลลาในวันอีดหรือสามารถนั่งบนหลังสัตว์สี่ขาขณะคุฏบะฮ์ แต่หากคุฏบะฮ์วันอีดบนมินบَّرที่สนามมูศ็อลลาโดยไม่มีอุปสรรคใดๆ ถือว่าเป็นสิ่งที่สวนทางกับสุนนะฮ์หลักคำสอนของท่านนบี ﷺ
4. ไม่มีการละหมาดใดๆ ทั้งก่อนและหลังละหมาดอีดที่สนามมูศ็อลลา แต่หากมีการละหมาดอีดในมัสญิด สุนัตให้มีการละหมาดสุนัตตะฮียะตุลมัสนูตสำหรับผู้ที่ยังมัสญิดแต่ไม่สุนัตสำหรับผู้ที่นั่งนอกบริเวณมัสญิด
5. คุฏบะฮ์เกิดขึ้นหลังจากละหมาดอีด หากมีการคุฏบะฮ์ก่อนละหมาดถือว่าใช้ไม่ได้ในทัศนะของกลุ่มอัยยาฮ์และกลุ่มอัลอะฮ์นาบิละฮ์และจำเป็นต้องคุฏบะฮ์อีกครั้ง แต่ทัศนะกลุ่มอัลอะฮ์นะฟียะฮ์และกลุ่มอัลมาลิกียะฮ์เห็นว่าหากเรื่องดังกล่าวเกิดขึ้นแล้ว คุฏบะฮ์อีดนั้นใช้ได้แต่เป็นสิ่งที่มิชอบธรรม (มักรુฮ) และสุนัตให้มีการคุฏบะฮ์อีกครั้ง (al-Subkiy,1986 : 4/346-350)

ส่วนเรื่องอุทริกรรมหรือบิดอะฮฺที่เกิดขึ้นในพิธีละหมาดอีดคือการอะซานซึ่งเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยเคาะลีฟะฮฺอุมัยยะฮฺ เป็น อัลดุลมะลิก¹ เพื่อเรียกร้องให้ทุกคนรู้ว่าอิหม่ามได้มาถึงในพิธีแล้ว และมีการอิกอมะฮฺก่อนละหมาดอีดที่เกิดขึ้นในสมัยเคาะลีฟะฮฺมรวาน เป็น อัลดุลมะลิก² ก่อนหน้านั้น เพราะทั้งสองคนเห็นว่าเรื่องนี้เป็นสิ่งที่ดี ควรแก่การวินิจฉัยปัญหาใหม่เพื่อให้คนที่อยู่ไกลได้ยินเสียงอะซานและเตรียมตัวที่จะละหมาดพร้อมกัน ทั้งๆ ที่หลักฐานการปฏิบัติในเรื่องดังกล่าวในสมัยท่านนบี ﷺ และสมัยบรรดาเคาะลีฟะฮฺผู้ทรงคุณธรรม ﷺ เป็นที่ชัดเจน ไม่จำเป็นต้องวินิจฉัยใดๆ อีกต่อไป (‘Alr Mahfuz, 2000 : 156)

ส่วนเรื่องที่เป็นบิดอะฮฺที่มีขอบในศาสนาในวันดังกล่าวคือการแยกย้ายของคนส่วนใหญ่หลังจากละหมาดอีดโดยไม่ฟังคุฏบะฮฺ บางคนฟังแค่คุฏบะฮฺแรกแต่ไม่ฟังคุฏบะฮฺที่สอง บางคนที่นั่งแถวหลังเดินข้ามศีรษะหรือข้ามแถวข้างหน้าเพื่อที่จะนั่งแถวหน้าหาโอกาสที่จะสัมผัสมือกับอิหม่ามหลังจากคุฏบะฮฺ ทั้งๆ ที่สุนนะฮฺของท่านนบี ﷺ คือผู้ร่วมละหมาดอีดจะนั่งอยู่กับที่และฟังคำแนะนำจากเคาะลีฟะฮฺที่นำเสนอคุฏบะฮฺโดยไม่ทำการใดๆ ที่รบกวนผู้อื่น(‘Alr Mahfuz, 2000 : 163)

2.3.3 คุฏบะฮฺละหมาดสุริยุปราคาและจันทรุปราคา

การละหมาดสุริยุปราคามีชื่อในภาษาอาหรับว่า **صلاة كسوف** และละหมาดจันทรุปราคาเรียกในภาษาอาหรับว่า **صلاة خسوف** แต่บางครั้งมีการเรียกชื่อเหมือนกันโดยใช้ชื่อสุริยุปราคาเป็นหลัก ทั้งสองเหตุการณ์มีความแตกต่างกัน ด้านสาเหตุและการปฏิบัติ สาเหตุการเกิดสุริยุปราคาเนื่องจากแสงอาทิตย์ที่ส่องมายังโลกถูกบังด้วยดวงจันทร์ ทำให้ดวงอาทิตย์ทั้งดวงมืดสนิทหรือมืดเพียงบางส่วน ส่วนสาเหตุการเกิดจันทรุปราคาเกิดขึ้นเนื่องจากแสงอาทิตย์ที่ส่องไปยังดวงจันทร์ถูกบังโดยโลก ทำให้ดวงจันทร์ทั้งดวงมืดสนิทหรือมืดเพียงบางส่วน ซึ่งในอิสลามเมื่อปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้น สุนัตให้มีการละหมาดอย่างพร้อมเพรียงกันที่มีสญูดหรือที่สนามมัสยิดอลลาตามความสะดวก เป็นการละหมาดสุนัตมุอิกกะดะฮฺที่ควรปฏิบัติเป็นอย่างยิ่งตามทัศนะส่วนใหญ่ของบรรดาอุละมาอ์ เนื่องจากท่านนบี ﷺ ได้ปฏิบัติเป็นประจำ พร้อมทั้งเชิญชวนให้บรรดาเคาะฮฺบะฮฺ ﷺ ปฏิบัติเมื่อเห็นปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้น ดังหลักฐานจากอัลฮะดีษที่บันทึกโดย al-Bukhāriy,2005 : ส่วนหนึ่งจากฮะดีษ 1044 และ บันทึกโดย al-Nasāiyy,2005 : 1486 โดยท่านอัลอัลบานีย์กล่าวว่า เป็นฮะดีษฎะอียะฮฺ

¹ เคาะลีฟะฮฺอุมัยยะฮฺ เป็น อัลดุลมะลิก เป็น มรวาน มีชีวิตระหว่างปี ฮ.ศ. 71-125 ตรงกับ ปี ค.ศ. 690-743 เป็นผู้นำสมัยการปกครองของราชวงศ์อุมัยยะฮฺที่ประเทศซาม เกิดที่กรุงดามัสกัส ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้นำหลังจากพี่ชายที่ชื่อ ยะซิด เสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 120 ในสมัยการปกครองของเขาเกิดสงครามใหญ่กับประเทศตุรกีที่ริมแม่น้ำทางตะวันตกของซีเรีย สิ้นสุดสงครามด้วยการเสียชีวิตของแม่ทัพตุรกีชาวอาหรับก็ได้ครองส่วนหนึ่งของประเทศตุรกี เขาได้สะสมทรัพย์สมบัติมากมายที่ไม่เคยปรากฏกับผู้นำคนใดมาก่อน เขาเสียชีวิตในคฤหาสน์ที่เขาสร้างเป็นที่พิศดารอากาศในช่วงฤดูร้อน เขาเป็นคนฉลาดในเรื่องการบริหารบ้านเมือง และมักดำเนินนโยบายที่ตนวางไว้ (al-Zirikliyy,2002 : 8/86)

² เคาะลีฟะฮฺมรวาน เป็น อัลดุลมะลิก เป็น มรวาน มีชีวิตระหว่างปี ฮ.ศ. ... -91 เท่ากับ ปี ค.ศ. ...-710 เป็นผู้นำสมัยการปกครองของราชวงศ์อุมัยยะฮฺที่ประเทศซาม ในช่วงการเป็นผู้นำนั้น เขาได้เดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์กับน้องชายที่ชื่อ อัลวะลีด แต่เกิดความขัดแย้งระหว่างสองคนขณะอยู่ที่วาดี อัลกรอ น้องชายเขาได้คำพูดด้วยคำพูดที่รุนแรง ซึ่งในขณะนั้นท่านอุมัรฺ เป็น อัลดุลอะซิชฺร่วมอยู่ในเหตุการณ์ เขาจึงเอามือปิดปากมรวานไม่ให้ตอบโต้อัลวะลีดด้วยคำพูด แต่เรื่องราวที่เกิดขึ้นกลายเป็นเรื่องใหญ่ พวกเขายังไม่หันออกเดินทางจากวาดี อัลกรอ ปรากฏว่า มรวาน เป็น อัลดุลมะลิก ได้เสียชีวิตไปแล้ว ศพของเขาก็ถูกฝังไว้ที่นั่น (al-Zirikliyy,2002 : 7/208)

บรรดาอุละมาอ์กลุ่มอัลมาลิกียะฮฺ อัชชาฟีอียะฮฺ และอัลฮะนาบิละฮฺเห็นว่าการละหมาดดังกล่าวเป็นสุนัตมุกัษษะฮฺ ด้วยเหตุผลเนื่องจากท่านนบี ﷺ และบรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ ได้ละหมาดทุกครั้งเมื่อปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้น ส่วนการคູบะฮฺหลังจากละหมาดนั้น ทักษะของอิหม่ามชาฟีอียฺเห็นว่ามิใช่คູบะฮฺเท่านั้นโดยอ้างจากหลักฐานจากอัลฮะดีษที่บันทึกโดย al-Bukhāriy, 2005 : 1044 และบันทึกโดย Muslim, 2005 : 901 แต่ทักษะของอิหม่ามมาลิกและอิหม่ามอะฮฺมัดเห็นว่าไม่มีคູบะฮฺ โดยอ้างจากหลักฐานอัลฮะดีษข้างต้นด้วยเหตุผลว่าท่านนบี ﷺ ได้กล่าวแก่บรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ ให้ละหมาด ดุอาขอพร ตักบีร์ และบริจาครากัน เพื่อแจ้งให้ทราบถึงวิธีการต่างๆ ที่ควรปฏิบัติ อีกทั้งเป็นการลบเล้าความเชื่อของบางคนที่ยังถือว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะมีคนเสียชีวิต แต่ท่านไม่ได้คູบะฮฺเหมือนคູบะฮฺทั่วไปแต่ประการใด (Ibn Qudāmah, 1997 : 2/268)

ละหมาดสุริยุปราคาและจันทรุปราคามีสองร็อกอัต แต่ละร็อกอัตมีสองกียามและสองรูกู สามารถปฏิบัติได้ตั้งแต่เริ่มเกิดขึ้นจนจบสิ้นปรากฏการณ์ ทั้งละหมาดแบบรวมญะมาอะฮฺที่มีสติโดยอิหม่ามอ่านดังเหมือนละหมาดญะมาอะฮฺทั่วไปหรือละหมาดคนเดียวด้วยการอ่านเบาๆ โดยให้รูกูและสุญูดยาวกว่าละหมาดปกติพร้อมกับขอดุอาอขณะสุญูด เมื่อละหมาดเสร็จสิ้นแล้วให้ผู้ทีละหมาดนั่งขอดุอาหรือรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ จนกว่าดวงอาทิตย์จะทอแสงหรือดวงจันทร์จะสว่างเป็นปกติ (Mālik bin Anas al-Aṣḥabī, 1994 : 1/242-243, 249)

ในพิธีละหมาดสุริยุปราคาและจันทรุปราคา มีรายละเอียดที่ควรและไม่ควรปฏิบัติดังทักษะของบรรดาอุละมาอ์ในมัซฮับต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ไม่มีการอะซานและอิกอมะฮฺ แต่มีการเชิญให้ผู้คนร่วมละหมาดด้วยการเรียกด้วยประโยคว่า *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا* ความว่า แท้จริงเวลาละหมาดได้มาถึงแล้ว ดังหลักฐานจากอัลฮะดีษที่บันทึกโดย (al-Bukhāriy, 2005 : 1045)
2. สุนัตให้มีการละหมาดที่มีสติ แต่หากไม่สามารถกระทำได้ สามารถปฏิบัติด้วยการละหมาดคนเดียวตามสถานที่เห็นสมควร
3. วิธีการละหมาดสุริยุปราคาตามทักษะของบรรดาอุละมาอ์มีความแตกต่างกัน กลุ่มอัลมาลิกียะฮฺ กลุ่มอัชชาฟีอียะฮฺ และกลุ่มอัลฮะนาบิละฮฺเห็นว่าการละหมาดมีสองร็อกอัต แต่ละร็อกอัตมีสองกียาม สองรูกู อ่านสุเราะฮฺยิวสองครั้ง สุญูดสองครั้งในแต่ละร็อกอัต และสุนัตให้มีการรูกูและสุญูดยาวกว่าละหมาดปกติ ดังหลักฐานที่ปรากฏในอัลฮะดีษก่อนหน้านั้น (al-Shāfi'iy, 2001 : 2/524 ; Ibn Qudāmah, 1997 : 3/326-327) ส่วนทักษะของกลุ่มอัลฮะนะฟียะฮฺ เห็นว่าการละหมาดมีสองร็อกอัต มีวิธีการเหมือนกับละหมาดสุนัตทั่วไป และไม่มีการคູบะฮฺหลังจากละหมาดทั้งสอง เพราะทุกคนสามารถละหมาดคนเดียวได้หากไม่มีโอกาสละหมาดร่วมกับญะมาอะฮฺ แต่อัลฮะดีษที่ปรากฏในหลักฐานข้างต้นเป็นการให้คำแนะนำจากท่านนบี ﷺ แก่บรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ ที่ไม่ใช่คູบะฮฺเหมือนกับคູบะฮฺละหมาดวันศุกร์แต่ประการใด (al-Ṭahānawī, 1415 : 8/172-179)

4. วิธีการละหมาดจันทร์ปราศาคาเหมือนกับละหมาดสุริยุปราศาคาทุกประการ แต่ทัศนะของกลุ่มอัลฮะนะฟียะฮฺและอัลมาลิกียะฮฺเห็นว่า ละหมาดจันทร์ปราศาคา ไม่สุนัตให้มีการละหมาดญะมาอะฮฺ เพราะไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนจากการปฏิบัติของท่านนบี ﷺ อีกทั้งเป็นอุปสรรคต่อคนทั่วไปที่จะร่วมละหมาดที่มีสติในยามค่ำคืน (al-Kāsānī,2003 : 1/280; Muḥammad Bakr Ismā'īl,1997 : 1/276-277)
5. คุฎบะฮฺละหมาดทั้งสองตามทัศนะอุละมาอ์กลุ่มอัชชาฟีอียะฮฺเห็นว่า สุนัตให้มีการคุฎบะฮฺหลังจากเสร็จสิ้นการละหมาด ด้วยการแนะนำและตักเตือนให้ทุกคนยำเกรงต่ออัลลอฮฺ ﷻ ให้เข้าใจเรื่องกฎแห่งการกำหนดสถานะของพระองค์ เชิญชวนให้ยึดมั่นกับหลักคำสอนของศาสนา อย่าได้หลงไปในทางของชัยฏอนมารร้าย พึงระวังจากพิตนะของนรกโลกนี้และความยากลำบากในอาคิเราะฮฺ ดังหลักฐานจากอัลฮะดีษที่เล่าจาก อัสมอาอฺ เบนติ อับบักกร رضي الله عنه ที่บันทึกโดย (al-Bukhāriy,2005 : 1054) ซึ่งได้เล่าถึงเนื้อหาคุฎบะฮฺที่ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวแก่บรรดาเศาะฮาบะฮฺ رضي الله عنهم (al-Nawawiy,2005 : 1/143 ; al-Sharbinī,1997 : 1/474)

2.3.4 คุฎบะฮฺละหมาดอิสติสกออ

ละหมาดอิสติสกออมีชื่อในภาษาอาหรับว่า **صلاة الاستسقاء** เป็นการละหมาดขอฝน สืบเนื่องจากภัยแล้งหรือขาดน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค เมื่อเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้น สุนัตให้มีการละหมาดสองร็อกออตที่สนามในช่วงกลางวันหรือด้วยการดูอาอ์ของฝนในมัสญิดขณะคุฎบะฮฺวันศุกร์ ซึ่งบรรดาอุละมาอ์ส่วนใหญ่เห็นว่าท่านนบี ﷺ ได้ละหมาดดังกล่าวมากกว่าหนึ่งครั้งในชีวิตของท่าน หลังจากท่านได้เสียชีวิตไปแล้ว บรรดาเศาะฮาบะฮฺ رضي الله عنهم และบรรดาตาบิอีน رضي الله عنهم ได้ปฏิบัติเรื่อยมา ทั้งด้วยการละหมาดหรือด้วยการขอดูอาอ์ในคุฎบะฮฺวันศุกร์

ในสมัยเคาะลีฟะฮฺ อุมัรฺ เบ็ญญ์ อัลค็อฎฏอบ رضي الله عنه ท่านเคยชวนให้คนในนครมะดีนะฮฺร่วมละหมาดอิสติสกออที่สนามขานเมืองเนื่องจากประสบภัยแล้ง หลังจากเสร็จสิ้นการละหมาด ท่านได้ยื่นคุฎบะฮฺกล่าวตักเตือนและให้คำแนะนำ สิ่งที่ท่านกล่าวในคุฎบะฮฺมากที่สุดคือการอิสติฆฟาร **استغفر** ขอภัยโทษจากพระองค์อัลลอฮฺ رضي الله عنه ด้วยการยกมือขอดูอาอ์จนเคราของท่านเปียกด้วยน้ำตา ซึ่งในขณะนั้นมีท่านอัลอับบาส เบน อับดุลมุฏฏะฮิบ¹ رضي الله عنه ซึ่งเป็นลุงของท่านนบี ﷺ ได้ร่วม

¹ อัลอับบาส เบน อับดุลมุฏฏะฮิบ เบน ฮาซิม เบน อับดุล มนะนาฟ อู อัสฎุฎิ เกิดก่อนปี ฮ.ศ. 51- และเสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 32 ตรงกับปี ค.ศ. 573-653 เป็นผู้ทรงอิทธิพลในหมู่ชาวกุรอัยซุมัยญะฮฺและในอิสลาม เป็นบรรพบุรุษของบรรดาผู้นำการปกครองราชวงศ์อับบาซียะฮฺ เขาเป็นลุงของท่านนบี ﷺ เป็นคนใจบุญและชอบให้ความช่วยเหลือ เข้ารับอิสลามก่อนบิอฺเราะฮฺศักราชแต่ได้ปกปิดการเข้ารับอิสลาม มักเขียนรายงานการเคลื่อนไหวของบรรดามุฮ์ริกีนแก่ท่านนบี ﷺ เขาได้อพยพไปยังนครมะดีนะฮฺ เป็นคนหนึ่งร่วมสงครามฮุญาอ์ เป็นคนกล้าหาญไม่ถอยหนีถึงแม้ฝ่ายมุสลิมพ่ายแพ้ในสงคราม เคาะลีฟะฮฺอุมัรฺและอุษมานมักให้เกียรติแก่เขาเป็นอย่างยิ่ง ในปี ฮ.ศ. 200 มีการนับลูกหลานของเขามากถึง 33,000 คน เขาเสียชีวิตที่นครมะดีนะฮฺท่ามกลางลูกชายถึง 10 คน และได้รายงาน 35 ฮะดีษจากท่านนบี ﷺ (al-Zirikliy,2002 : 3/262)

ละหมาดและฟังคุฏบะฮ์พร้อมกับร่วมดุอาอกับท่านเคาะลีฟะฮ์อุมัยรฺ เบนุ อัลค็อฏฏอบ رضي الله عنه (Hasan Ayyūb, 2003 : 108-109)

บรรดาอุละมาอ์มีทัศนะเกี่ยวกับการคุฏบะฮ์อิสติสกออ์ว่ามีคุฏบะฮ์หรือไม่มีคุฏบะฮ์ดังต่อไปนี้

1. อุบัยดะนีฟะฮ์เห็นว่า ไม่มีการคุฏบะฮ์ละหมาดอิสติสกออ์เพราะการละหมาดร่วมกันแบบญะมาอะฮ์ถือว่าการขอดุอาอ์แล้ว และละหมาดนี้ไม่จำเป็นต้องละหมาดญะมาอะฮ์แต่ประการใด ทุกคนสามารถขอดุอาอ์และอิสติฆฟาร์ได้ หากปรารถนาที่จะขอดุอาอ์ให้อิหม่ามหันหน้าไปยังกิบลัต ดังหลักฐานจากอัลอะดิษที่บันทึกโดย (Ahmad, 1995: 2423,3331,16432,16435 และ 16460) ถึงแม้ผู้รู้ในมัซฮับอุบัยดะนีฟะฮ์มีทัศนะที่เห็นต่างว่ามีการละหมาดญะมาอะฮ์และมีการคุฏบะฮ์หนึ่งครั้งหรือสองครั้งเช่นเดียวกับคุฏบะฮ์วันศุกร์
2. อุละมาอ์ส่วนใหญ่ในกลุ่มอัลมาลิกียะฮ์และอัชชาฟีอียะฮ์เห็นว่า ละหมาดอิสติสกออ์มีสองคุฏบะฮ์โดยอ้างหลักฐานจากคำพูดของอิบนุ อับบาส رضي الله عنه ว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ صلی الله علیه و آله ได้ปฏิบัติในพิธีละหมาดอิสติสกออ์เหมือนกับละหมาดอีดทั้งสอง แต่ทัศนะในกลุ่มอัลชะนาบิลียะฮ์เห็นว่าแม้หนึ่งคุฏบะฮ์เท่านั้น เพราะไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนที่ท่านนบี صلی الله علیه و آله คุฏบะฮ์มากกว่าหนึ่งครั้ง (Ibn Rushd, 1995 : 1/486-489)

ส่วนเรื่องเวลาคุฏบะฮ์อิสติสกออ์ บรรดาอุละมาอ์มี 4 ทัศนะคือ บางทัศนะเห็นว่า คุฏบะฮ์เกิดขึ้นก่อนละหมาด บางทัศนะเห็นว่า คุฏบะฮ์เกิดขึ้นหลังจากละหมาด บางทัศนะเห็นว่าสามารถเลือกได้ทั้งก่อนและหลังละหมาด และบางทัศนะเห็นว่าไม่มีการคุฏบะฮ์ แต่มีการขอดุอาอ์ที่สามารถกระทำได้ทั้งก่อนและหลังละหมาดหรือในคุฏบะฮ์ก็ได้ (Ibn Qudāmah, 1997 : 2/272-273) แต่สิ่งที่ปรากฏในสุนนะฮ์ของท่านนบี صلی الله علیه و آله เกี่ยวกับพิธีกรรมละหมาดและคุฏบะฮ์ละหมาดอิสติสกออ์มีพอสังเขปดังต่อไปนี้

1. ละหมาดอิสติสกออ์มีสองร็อกอัตด้วยการอ่านดัง ต่อด้วยการนำเสนอคุฏบะฮ์ด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์ صلی الله علیه و آله และยกมือทั้งสองขณะดุอาอ์ขอฝน
2. หลังจากอ่านสุเราะฮ์อัลฟาติฮะฮ์ในร็อกอัตแรกให้อ่านสุเราะฮ์ อัลอะอฺลา และในร็อกอัตที่สองอ่านสุเราะฮ์ อัลฆอชียะฮ์
3. มีการขอดุอาอ์ด้วยการยกมือขณะคุฏบะฮ์วันศุกร์หรือวันปกติที่ท่านขึ้นมิมบร์ แดงการณ้แก่บรรดาเศาะฮาบะฮ์ رضي الله عنهم โดยไม่มีการคุฏบะฮ์เป็นการเฉพาะ บางครั้งท่านยกมือขอดุอาอ์ขณะนั่งในมัสญิด บางครั้งทีหน้าประตูมัสญิด บางครั้งขณะเผชิญกับบรรดาศัตรูที่ได้ครองแหล่งน้ำซึ่งพวกมุนาฟิกหน้าไหว้หลังหลอกมักกล่าวเสมอว่า หากท่านเป็นนบีจริง แน่نونท่านต้องดุอาอ์ขอฝนให้แก่บรรดาเศาะฮาบะฮ์อย่างแน่อน

ส่วนคุฏบะฮ์อิสติสกออ์ที่บรรดาอุละมาอ์มีทัศนะว่าต้องเริ่มต้นด้วยการตักบิรฺหรือด้วยการอิสติฆฟาร์ ต่อด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์ صلی الله علیه و آله นั้น อิบนุ อัลก็อยอิมได้ยืนยันว่าทุก

คุณบะฮฺที่ท่านนบี ﷺ ได้นำเสนอนั้นจะเริ่มต้นเป็นการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ด้วยการกล่าวว่า
 اللهُ أَكْبَرُ! ทุกครั้ง และต่อด้วยรูกุนต่างๆ ที่มีในคุณบะฮฺนั้นๆ (Ibn Qayyim al-Jawziyyah, 1998 :
 1/179)

คุณบะฮฺข้างต้นล้วนเป็นคุณบะฮฺที่เคาะฎิบจะนั่งระหว่างสองคุณบะฮฺ เคาะฎิบจะทั้ง
 ท้ายคุณบะฮฺแรกและคุณบะฮฺที่สองด้วยการกล่าวว่า كَمَلٌ لِّىَ اللهُ أَكْبَرُ! ความว่า หวังว่าพระองค์อัลลอฮฺ
 ทรงอภัยแก่เราและแก่ท่าน หรือด้วยการกล่าวว่า كَمَلٌ لِّىَ اللهُ أَكْبَرُ! ความว่า จงรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮฺ
 แน่นอนพระองค์จะรำลึกถึงท่านทุกคน เคาะฎิบคนเดียวที่สามารถพูดกับผู้ฟังด้วยการสั่งและห้ามสิ่งที่
 เห็นควรขณะนำเสนอคุณบะฮฺได้ เคาะฎิบจะถือไม้เท้าขณะคุณบะฮฺตามสุนนะฮฺของท่านเราะสูล ﷺ
 และบรรดาเคาะลีฟะฮฺ ﷺ (Mālik bin Anas al-Aṣbahī,1994 : 1/231-232)

2.3.5 คุณบะฮฺนิกาย

คุณบะฮฺนิกาย¹ คือคุณบะฮฺที่มีการนำเสนอก่อนที่จะมีการอะกัตในพิธีสมรส เป็นพิธี
 สุนัตที่ควรปฏิบัติเป็นอย่างยิ่งเพื่อเป็นการตักเตือนและให้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ชีวิตในครอบครัว
 ซึ่งทั้งคู่จะได้ครองเรือนภายใต้ความเมตตาจากพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ เดินตามสุนนะฮฺของท่านนบี ﷺ
 และบริหารจัดการครอบครัวตามหลักศาสนาอิสลาม

การนิกายควรเกิดขึ้นอย่างเปิดเผยและจัดในมัสญิดเพราะเป็นสถานที่สะอาดและ
 เป็นสิริมงคลเพราะกัต เจ้าภาพควรประกาศให้คนในชุมชนทราบเพื่อร่วมเป็นสักขีพยานและร่วม
 แสดงความยินดี ควรมีการเลี้ยงอาหารแก่ผู้ร่วมในพิธี และอนุญาตให้มีการตีกลองเพื่อแสดงถึงความ
 ปิติยินดีในงานดังกล่าว ดังอัลฮะดีษที่เล่าจากท่านหญิงอาอิชะฮฺ رضي الله عنها ว่า ท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ ได้
 กล่าวว่า

((أَعْلِنُوا هَذَا النَّكَاحَ وَاجْعَلُوهُ فِي الْمَسَاجِدِ وَاضْرِبُوا عَلَيْهِ بِالذُّفُوفِ))

(أخرجه الترمذي ، 2005 : 1089 ، حَدِيثٌ غَرِيبٌ حَسَنٌ) وَقَالَ

الْألباني حديث ضعيف إلا الإعلان

ความว่า จงประกาศนิกายเถิด จงจัดขึ้นในมัสญิดและตีกลองใน
 พิธีนิกาย

(บันทึกโดย al-Tirmidhiy,2005 : 1089, ฮะดีษเขาะริบ ฮะสัน)

ท่านอัลอัลบานีย์ก็กล่าวว่าเป็นฮะดีษฎะอียะฟ ยกเว้นคำว่า ประกาศ

คุณบะฮฺนิกายมีมาตั้งสมัยท่านนบี ﷺ จนถึงปัจจุบัน โดยให้ผู้รู้กล่าววะฮียัตแนะนำ
 เพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่คู่บ่าวสาวในการดำเนินชีวิตไว้ซึ่งครอบครัวอยู่บนแนวทางที่ถูกต้อง คุณบะฮฺ
 นิกายเป็นคุณบะฮฺทั่วไปที่เริ่มต้นด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ กล่าวปฏิญาณตน เศาะละวาต

¹ นิกายคือการสมรส มีความหมายว่าการอยู่ร่วมกันระหว่างชายและหญิงด้วยการอะกัตที่ถูกต้องตามหลักศาสนาด้วยการยินยอมจากทั้งสองฝ่ายเพื่อให้และรับสิทธิประโยชน์ในการมีเพศสัมพันธ์ (al-Jurjani,1357 : 206 ; al-Barkati,2002 : 232)

แต่ท่านนบี ﷺ กล่าวตักเตือนด้วยการตักวา กล่าวเนื้อหาที่เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการสมรส และ ปิดท้ายด้วยการดูอาอ ดั่งหลักฐานจากอัลอะดีษที่เล่าจากบรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ ในसनัดที่ หลากหลาย¹ ซึ่งหนึ่งในอัลอะดีษนั้นเล่าจากอับดุลลอฮฺ เป็น มัสอูด ﷺ ว่า ท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ ได้สอนพวกเราในคุณบะฮฺฮาดิฮฺและคุณบะฮฺฮาดิฮฺว่า

((إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ)) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ (١٠٢)

(سورة آل عمران : آية ١٠٢)

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَجِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ ءِالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (١)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (٧١ - ٧٠)

ความว่า แท้จริงมวลแห่งการสรรเสริญย่อมมีแต่พระองค์อัลลอฮฺ เราขอสรรเสริญพระองค์ เราขอความช่วยเหลือจากพระองค์ เราขอภัยโทษจากพระองค์ เราขอหลีกเลี่ยงด้วยอัลลอฮฺจากสิ่งเลวร้ายที่มาจากตัวของเรา และสิ่งชั่วร้ายขอการงานของเรา ใครก็ตามที่พระองค์อัลลอฮฺทรงชี้นำทาง ก็ไม่มีใครที่สามารถทำให้เขาหลงผิดได้ และผู้ที่พระองค์ให้เขาหลงผิด ก็ไม่มีใครสามารถชี้นำทางแก่เขาได้

ฉันขอสาบานว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮฺ พระองค์ทรงเอกะ ที่ไม่มีการตั้งภาคีใด ๆ และฉันขอสาบานว่า มุฮัมมัดนั้นเป็นบ่าวและศาสนทูตของพระองค์

¹ อัลอัลบานีย์ ได้กล่าวว่า คุณบะฮฺฮาดิฮฺนี้เล่าจากบรรดาเศาะฮาบะฮฺ 6 คนคือ 1. อับดุลลอฮฺ เป็น มัสอูด 2. อุบัยฮฺ อัลอะฮวารีย์ 3. อับดุลลอฮฺ เป็น อับบาส 4. ญาบิร เป็น อับดิลลาฮฺ 5. นุบัยฎฺ เป็น ซะรียฺ และ 6. อาอิชะฮฺ ซึ่งแต่ละท่านมีสายรายงานที่เหมือนกัน คล้ายกัน และแตกต่างกันในบางคำและประโยค แต่เมื่อรวมอะดีษที่ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวไว้ทั้งหมด บรรดาอุละมาอ์เห็นพ้องว่าสำนวนข้างต้นเป็นที่ประจักษ์และทุกท่านเห็นพ้องกัน (al-Albaniy, 2000 : 6-8)

ความว่า โฉผู้ศรัทธาทั้งหลาย! จงยำเกรงอัลลอฮ์อย่างแท้จริงเถิด และพวกเจ้าจงอย่าตายเป็นอันขาดนอกจากในสถานะที่พวกเจ้าเป็นผู้มอบน้อมเท่านั้น

(สุเราะฮ์ อาละอิมรอน : อายะฮ์ 102)

ความว่า มนุษยชาติทั้งหลาย ! จงยำเกรงพระเจ้าของพวกเจ้าที่ได้บังเกิดพวกเจ้ามาจากชีวิตหนึ่ง และได้ทรงบังเกิดจากชีวิตนั้นซึ่งคู่ครองของเขา และได้ทรงให้แพร่สะพัดไปจากทั้งสองนั้น ซึ่งบรรดาชายและบรรดาหญิงอันมากมาย และจงยำเกรงอัลลอฮ์ที่พวกเจ้าต่างขอกัน ด้วยพระองค์ และพึงรักษาเครือญาติ แท้จริงอัลลอฮ์ทรงสอดส่องดูพวกเจ้าอยู่เสมอ

(สุเราะฮ์ อันนิซาอ : อายะฮ์ 1)

ความว่า โอ้อัรรดาผู้ศรัทธาเอ๋ย ! จงยำเกรงอัลลอฮ์ และจงกล่าวถ้อยคำที่เที่ยงธรรมเถิด พระองค์จะทรงปรับปรุงการทำงานของพวกเจ้าให้ดีขึ้นสำหรับพวกเจ้า และจะทรงอภัยโทษความผิดของพวกเจ้าให้แก่พวกเจ้าและผู้ใดเชื่อฟังปฏิบัติตามอัลลอฮ์และเราะฮ์สุลของพระองค์ แน่อนเขาได้รับความสำเร็จใหญ่หลวง

(สุเราะฮ์ อัลอะหซาบ : อายะฮ์ 70-71)

(บันทึกโดย Abu Dawūd, 2005 : 2118) ท่านอัลอัลบานีย์กล่าวว่า เป็นอะดีษเศาะฮีย

หลังจากนั้น ผู้นำเสนอคุณบะฮ์ยก็กล่าววนะซีฮ์ตักเตือนและให้คำแนะนำว่าด้วยคำสอนศาสนาที่พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และท่านเราะฮ์สุล ﷺ สนับสนุนให้สมรสและห้ามการผิดประเวณีโดยหยิบยกหลักฐานจากอัลกุรอานและอัลอะดีษ หรือเพียงพอกับการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และกล่าวขออภัยพรเศาะละวาตแต่ท่านนบี ﷺ (al-Sharḥīnī, 1997 : 3/186-187 ; al-Shirāzī, 1995 : 2/437)

คุณบะฮ์ยิกายมีแค่หนึ่งคุณบะฮ์ยเท่านั้น หากมีการสมรสโดยไม่มีคุณบะฮ์ยถือว่าการสมรสนั้นใช้ได้ เพราะท่านนบี ﷺ ได้อะกัณนิกายเศาะฮาบะฮ์บางคนด้วยการสัญญาให้สามีสอนบางสุเราะฮ์จากคัมภีร์อัลกุรอานแก่ภรรยาแทนค่าสินสอดที่เป็นเงินทองโดยไม่มีคุณบะฮ์ยแต่อย่างใด ดังหลักฐานอัลอะดีษที่เล่าจาก สะฮัล เบน สะอัด อัลสาอิดียฺ ﷺ ว่า ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((... فَقَدْ زَوَّجْتُهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ))

(أخرجه البخاري ، 2005 : بعض من حديث 5029)

ความว่า ... ฉันได้สมรสคุณกับเขาด้วย (ค่าสินสอดสุเราะฮ์ต่างๆ ที่มีในตัวคุณ) จากคัมภีร์อัลกุรอาน

(บันทึกโดย al-Bukhārī, 2005 : ส่วนหนึ่งจากอะดีษ 5029)

นอกจากประเภทคุฎบะฮ์ดังกล่าวข้างต้นแล้ว บรรดาอุละมาอ์ได้กล่าวอีกว่า คุฎบะฮ์ที่ปรากฏตั้งแต่สมัยญาฮิลียะฮ์จนถึงปัจจุบันนั้นมีมากมาย มีบางคุฎบะฮ์ที่ได้รับการอนุรักษ์ไว้จนได้รับการสืบทอดเป็นที่ยอมรับในอิสลามจนถึงปัจจุบันได้แก่คุฎบะฮ์ดังต่อไปนี้

1. คุฎบะฮ์ที่กล่าวในนามตัวแทน **كُتِبَ بِنَامِ** คือคุฎบะฮ์แถลงการณ์ที่ถูกกล่าวในนามตัวแทนหลังจากมีการประชุมหารือ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การถามตอบ ความคิดเห็นที่เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

2. คุฎบะฮ์เลือกตั้ง **كُتِبَ لِمَنْ** ที่กล่าวเพื่อสนับสนุนคนใดคนหนึ่งด้วยการเสนอชื่อหรือกลุ่มที่สังกัดโดยให้ความคิดเห็นสนับสนุนหรือคัดค้าน

3. คุฎบะฮ์จริยธรรม **كُتِبَ فِي** ที่กล่าวในโอกาสพบปะในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความรู้ จริยธรรม สังคม ที่ไม่เกี่ยวกับการเมืองการตัดสินใด ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการพูดในแวดวงการศึกษา

4. คุฎบะฮ์พิพากษาตัดสินคดี **كُتِبَ فِي** ที่กล่าวเนื่องในพิธีการตัดสินคดีในการตัดสินโดยให้ฝ่ายที่ถูกฟ้องร้องกล่าวด้วยคำพูดที่สละสลวยที่ทำให้ทุกฝ่ายได้รับทราบถึงเหตุผลต่าง ๆ

5. คุฎบะฮ์การทหาร **كُتِبَ فِي** ที่เสนาบดีจะกล่าวแก่บรรดาทหารเพื่อปลุกความรู้สึกในการต่อสู้กับฝ่ายศัตรูก่อนเข้าสู่สนามรบ ด้วยการปลุกกระดมให้ความเข้าใจและอารมณ์ที่จะปกป้องประเทศชาติและแผ่นดิน

6. คุฎบะฮ์แถลงการณ์ในรัฐสภา **كُتِبَ فِي** ที่กล่าวถึงนโยบายของรัฐบาลและโครงการต่างๆ ที่จะดำเนินการแก่ประชาชน เป็นคุฎบะฮ์ที่นำเสนอโดยประธานาธิบดี หรือนายกรัฐมนตรี

7. คุฎบะฮ์ช่วยชนะเหนือศัตรู **كُتِبَ فِي** ที่มักเป็นการแถลงการณ์หลังจากได้รับชัยชนะเหนือศัตรู หรือหลังจากได้รับความสำเร็จจากการพิชิตเมืองหรือดินแดนที่มีการขยายหรือสู้รบในช่วงเวลาหนึ่ง

8. คุฎบะฮ์ในโอกาสต่างๆ **كُتِبَ فِي** ที่มีการนำเสนอในพิธีและสถานที่ที่มีการจัดขึ้นเพื่อจุดประสงค์ใดจุดประสงค์หนึ่ง ส่วนใหญ่มักเป็นพิธีที่มีแขกสำคัญเข้าร่วมหรือจัดขึ้นเพื่อให้เกิดเกียรติ แสดงความยินดีแก่คนใดคนหนึ่ง เป็นต้น (Ibrāhīm al-Badawiy, 1994 : 76-79 ; Sāleh bin Humayd, n.d. : 9)

2.4 ความสำคัญของคุฎบะฮ์วันศุกร์

คุฎบะฮ์วันศุกร์เป็นปฐกถาธรรมที่เน้นการให้ความรู้ การชี้แนะ การตักเตือนเพื่อให้ผู้ร่วมละหมาดได้รับเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ทั้งเรื่องศาสนาและวิถีดำเนินชีวิต ซึ่งความสำคัญของคุฎบะฮ์วันศุกร์มีมากมายดังต่อไปนี้

2.4.1 คุฏบะฮ์เป็นการตักเตือนและเชิญชวน

การตักเตือนด้วยการตักท้วงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และการเชิญชวนทำความดีเป็นหัวใจหลักของการนำเสนอคุฏบะฮ์ ดังที่ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ ใช้โอกาสดังกล่าวตักเตือนและเชิญชวนบรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ และปรากฏเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันซึ่งบรรดาเคาะฎิบถือโอกาสดังกล่าวเชิญชวนผู้ฟังด้วยการตักท้วงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ให้ความรู้ ข้อมูล และข่าวสารต่างๆ แก่ผู้ฟัง

การนำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์ที่ถูกต้องนั้นครอบคลุมเงื่อนไขและกฎที่เป็นรูปนัย เนื้อหาเน้นที่การตักเตือนและชี้แนะแก่ผู้ฟัง การนำเสนอที่ดีขึ้นอยู่กับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น อาทิ การใช้ภาษาที่ทุกคนเข้าใจง่าย ใช้เวลาพอเหมาะสมกับเนื้อหา เนื้อหาเป็นที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ในการนำไปใช้ เป็นต้น ซึ่งเมื่อศึกษาเนื้อหาคุฏบะฮ์ที่ท่านนบี ﷺ นำเสนอนั้นพบว่า คุฏบะฮ์เป็นประโยคที่สั้นและกะทัดรัดด้วยเนื้อหาที่เน้นการศรัทธา การยึดมั่นกับหลักการศาสนาที่มาจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ การเชิญชวนให้ประกอบคุณงามความดีทั้งปวง แต่เมื่อเวลาได้ผ่านพ้นไปหลายศตวรรษ วิญญาณคุฏบะฮ์ที่เคยปรากฏในสมัยท่านได้จางหายไปจนกลายเป็นเสมือนเปลือกภายนอกที่ไม่ถึงจุดหมายของการคุฏบะฮ์อย่างแท้จริง (Ibn Qayyim al-Jawziyyah, 1998 : 1/409-410) เพราะคุฏบะฮ์ที่ท่านนบี ﷻ นำเสนอนั้นเป็นเพียงแค่การอ่านบางอายะฮ์และพุดเพียงไม่กี่ประโยค ดังอัลฮะดีษที่เล่าจาก ญาบิร เป็น สมะเราะฮ์ อัลสุวาอีย์ ﷺ ว่า

((كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَا يُطِيلُ الْمَوْعِظَةَ يَوْمَ الْحُمَةِ إِنَّمَا هُنَّ كَلِمَاتٌ يَسِيرَاتٌ))

(أخرجه أبو داود ، 2005 : 1107) وقال الألباني حديث حسن

ความว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ กล่าวตักเตือนในคุฏบะฮ์วันศุกร์ไม่ยาวนาน แต่เป็นคำพุดเพียงไม่กี่ประโยคเท่านั้น (บันทึกโดย Abu Dawūd, 2005 : 1107) ท่านอัลอัลบานีย์กล่าวว่า เป็นฮะดีษ ฮะสัน

ในเรื่องนี้อาลี มะฮฟูซ ได้กล่าวพอสังเขปว่า บางครั้งเรื่องที่เกิดขึ้นยากต่อการแก้ไข โดยบางคนถึงแม้เขาเป็นผู้รู้หรือมีตำแหน่งก็ตาม เพราะกลัวหรือเกรงใจจะเกิดกระทบกระทั่งทางระหว่างกัน ทางที่ดีคือมอบหมายให้เคาะฎิบชี้แจงในคุฏบะฮ์และคลี่คลายปัญหาด้วยวิธีการที่นุ่มนวล และตรงจุดโดยไม่เจาะจงแก่คนใดคนหนึ่ง หลังจากนั้นจึงมอบหมายแก่ผู้เกี่ยวข้องเพื่อแก้ไขต่อไป (‘Alī Mahfūz, 2000 : 167-168)

2.4.2 คุฏบะฮ์เป็นการให้ความรู้

ความรู้ที่ถูกบรรจุในคุฏบะฮ์เป็นความรู้ที่น่าเชื่อถือยิ่ง เนื่องจากเคาะฎิบคัดมาจากหลายแหล่งข้อมูล ทั้งจากตำราอรรถาธิบายอัลกุรอาน อัลฮะดีษ ทัศนะของบรรดาอุละมาอ์ เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ชีวิตประวัติของท่านนบี ﷺ เหตุการณ์ร่วมสมัย วิชาการที่เกี่ยวกับหลักการศรัทธา หลักการปฏิบัติ หลักจริยธรรม ภาษาศาสตร์ สถิติและเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่ควรแก่การ

นำเสนอในคุฏบะฮฺ เพราะคุฏบะฮฺเป็นการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นความรู้แก่ผู้คนจำนวนมาก เคาะฎิบต้องมั่นใจในความถูกต้องของข้อมูลและควรระมัดระวังในการนำเสนอเพื่อให้ผู้ฟังรู้สึกภูมิใจที่ได้รับทั้งความรู้และข้อมูลที่น่าเชื่อถือ ('Abd al-Ghaniyy Ahmad Jabr Muzhir, 1422 : 53-56)

คุฏบะฮฺเป็นเวทีสำหรับเคาะฎิบที่จะได้นำเสนอเนื้อหาที่เป็นความรู้และสิ่งที่เป็นประโยชน์อันล้ำค่าแก่ผู้ฟัง ผู้ฟังคุฏบะฮฺควรตั้งใจฟัง อย่าได้รู้สึกเบื่อหน่ายกับประโยคเนซีฮัตหรือคำตักเตือนถึงแม้จะถูกกล่าวซ้ำแล้วซ้ำเล่า ยิ่งถ้าเคาะฎิบได้เสริมความรู้ที่หลากหลาย ยิ่งเป็นสิ่งมีค่ายิ่งอาทิ ส่งเสริมการศึกษาหาความรู้ นำเสนอเกี่ยวกับหลักการเตาฮีด หลักการอิสลาม หลักการอิหม่าน วิธีประกอบอิบาตะฮฺ การค้าขายในอิสลาม วิถีครอบครัว การอบรมสั่งสอนลูกๆ การตะอวะฮฺ ความหมายของการญิฮาด มารยาทในชีวิตประจำวัน สิ่งที่ต้องห้ามและควรหลีกเลี่ยง ประวัติศาสตร์ และเรื่องราวในอดีต และเรื่องอื่นๆ ว่าด้วยสังคมและสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง (al-Mahdali, 1998 87 ; al-'Asqolāniy, 2005 : 2/396)

ความรู้ที่ถูกนำเสนอในคุฏบะฮฺแต่ละครั้งจะได้รับการตอบรับและประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความตั้งใจที่จะให้และความปรารถนาที่จะรับระหว่างสองฝ่าย เพราะความรู้สามารถหาได้ทุกหนแห่ง แต่ความรู้ที่ปรากฏในคุฏบะฮฺเป็นการสรุปเนื้อหา หากผู้ฟังต้องการเพิ่มเติมสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จากแหล่งต่างๆ ตามความสะดวก

2.4.3 คุฏบะฮฺเป็นการปรับทัศนคติ

การปรับทัศนคติที่ได้จากการฟังคุฏบะฮฺเป็นผลจากการเข้าใจเนื้อหาที่เคาะฎิบนำเสนอ ที่ผู้ฟังรู้สึกซาบซึ้งและได้รับฮิยาเยฮฺจากพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ขณะฟังคุฏบะฮฺ หรือหลังจากฟังคุฏบะฮฺ อาจด้วยสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์จากการฟังคุฏบะฮฺจนคิดคล้อยตามที่จะปรับทัศนคติที่ได้รับจากฟังเนื้อหาข้างต้น กล่าวคือ เนื้อหาคุฏบะฮฺมีทั้งคำแนะนำ ข้อตักเตือน ชี้แนะ บทเรียน และอื่น ๆ ซึ่งผู้ฟังสามารถนำความรู้ใหม่ และใช้ให้เกิดประโยชน์ (al-Sa'adi, 2001 : 1/213)

การปรับทัศนคติเป็นสิ่งที่ยากหากไม่มีจิตสำนึกและไม่มี ความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลง พัฒนา ปรับปรุง และแก้ไขความคิดของตนเอง ยกเว้นด้วยความสมัครใจที่จะหวนกลับสู่แนวทางที่ถูกตอง ซึ่งอาจจะยากถ้าไม่ได้รับการพัฒนาด้วยกระบวนการ แต่หนทางหนึ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงและปรับทัศนคติได้คือด้วยการฟังเนซีฮัต คำตักเตือน ข้อแนะนำจากบรรดาผู้รู้ ผู้ที่มีประสบการณ์ โดยเฉพาะการได้รับข้อชี้แนะในเรื่องธรรมซึ่งรวมถึงคุฏบะฮฺวันศุกร์ที่ถูกเรียบเรียงเพื่อเป็นการชี้แนะจากเคาะฎิบผู้มีหัวใจบริสุทธิ์ ด้วยประโยคคำพูดที่ไพเราะ นุ่มนวล น่าเชื่อถือ ฟังแล้วรู้สึกอึ้งใจ พร้อมทั้งคล้อยตามปฏิบัติ รวมทั้งได้รับการชี้ทางนำจากพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ด้วยเตาฟีกและฮิยาเยฮฺ คุฏบะฮฺวันศุกร์ก็จะกลายเป็นเวทีของการปรับทัศนคติทันที¹ (Muslih Sayyid Bayūmi, 1975 :121)

¹ ตัวอย่างการปรับทัศนคติของคนส่วนใหญ่ที่มักเข้าใจว่า ในวันปกติมีการละหมาดศูริ 4 ร็อกอัต แต่ในวันศุกร์มีการละหมาดในเที่ยงวันแค่ 2 ร็อกอัต เพราะอีก 2 ร็อกอัตอยู่ที่การฟังคุฏบะฮฺ เมื่อรวมทั้งสองกลายเป็น 4 ร็อกอัต ซึ่งในเรื่องนี้ บรรดาอุลมะฮากุ่มมัซฮับอัลฮันะฟียะฮฺเห็นว่า คุฏบะฮฺวันศุกร์ที่มีการนำเสนอก่อนละหมาดทุกสัปดาห์นั้นไม่ได้นับที่ละหมาดสองร็อกอัตเหมือน

2.5 บทบัญญัติว่าด้วยคุณบะฮ์วันศูร์

คุณบะฮ์วันศูร์ตามที่คณะของบรรดาอุละมาอ์บางกลุ่มเห็นว่าเป็นวาญิบและเป็นเงื่อนไขของการละหมาดวันศูร์¹ หากไม่มีการคุณบะฮ์การละหมาดวันศูร์ก็มิอาจเกิดขึ้นได้ บางกลุ่มเห็นว่าไม่จำเป็นต้องนำเสนอในรูปของคุณบะฮ์ที่มีรุกนและเงื่อนไข แต่เป็นการกล่าวตักเตือนเพียงไม่กี่ประโยคด้วยการส่งเสริมให้ทุกคนรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ในนามคุณบะฮ์ เนื่องจากพระองค์ได้ตรัสโดยความว่า...จงรีบเร่งไปสู่การรำลึกถึงอัลลอฮ์...(สุเราะฮ์ อัลญุมอะฮ์ : ส่วนหนึ่งจากอายะฮ์ 11) บรรดาอุละมาอ์ในหลายมัซฮับจึงได้อธิบายรุกน เงื่อนไข สุนัต มักรูฮ์ และเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับคุณบะฮ์วันศูร์มีดังต่อไปนี้

2.5.1 รุกนคุณบะฮ์

คุณบะฮ์วันศูร์มีรุกนตามที่คณะในมัซฮับต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มอัลฮะนะฟียะฮ์เห็นว่าคุณบะฮ์วันศูร์คือการรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ด้วยการตั้งใจว่าการนำเสนอเป็นการตักเตือนทุกคนด้วยการพูดให้คำแนะนำ หรือแจ้งข่าวดีให้กำลังใจและข่าวร้ายด้วยโทษสำหรับผู้ละเมิด ควรพูดเป็นประโยคบอกเล่าที่ไม่เป็นทำนอง เริ่มด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ หรือกล่าวมหาบิรสุทธี หรือกล่าวปฏิญาณตนความเป็นเอกะของพระองค์ หากมีการกล่าวซ้ำถือว่าเป็นสุนัต เนื้อหาคุณบะฮ์สั้นที่สุดเท่ากับการอ่านตะชะฮุดหรืออ่านสามอายะฮ์จากอัลกุรอาน (al-Kāsāni, 2002 : 2/195-196)

2. กลุ่มอัลมาลิกียะฮ์เห็นว่าคุณบะฮ์ควรกล่าวด้วยประโยคคำพูดที่ชื่อว่าคุณบะฮ์ที่ต้องมีรุกนและเงื่อนไขต่างๆ ที่ทำให้คนทั่วไปเข้าใจว่านั่นคือการกล่าวตักเตือนที่เริ่มต้นด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ

ละหมาดศูริแต่อย่างใดตั้งที่คนส่วนใหญ่เข้าใจ เพราะขณะนำเสนอคุณบะฮ์ เคาฎิบจะหันหน้าไปยังผู้ฟัง หากคุณบะฮ์แทนที่ละหมาด 2 ร็อกอ์ตเคาฎิบจำเป็นต้องหันหน้าไปยังกิบลัตให้เหมือนกับละหมาด (‘Alī Mahfūz, 2000 : 153-154)

อีกด้านหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่ามักเป็นข้อสิ่งที่ต้องปรับทัศนคติต่อศาสนาอิสลามคือมีการกล่าวหาว่าศาสนาอิสลามเผยแผ่ด้วยการญิฮาด บังคับให้คนศาสนิกเปลี่ยนศาสนาเป็นมุสลิม¹ ทั้งๆ ที่การญิฮาดเกิดขึ้นเพื่อป้องกันการรุกรานจากฝ่ายศัตรู ปกป้องเกียรติยศของศาสนา และแผ่นดินในหนทางของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ในรูปแบบการสู้รบกับผู้ต่อต้านอิสลามและปราบปรามกลุ่มหน้าไหว้หลังหลอกที่เป็นอุปสรรคต่อการตะวะฮ์ฮ์ ซึ่งเห็นได้ชัดจากการปกป้องมาตุภูมิและศาสนาในสมัยท่านนบี ﷺ หลายครั้ง ทุกครั้งก่อนที่จะมีการเผชิญศึกกับฝ่ายศัตรู ท่านนบี ﷺ มักให้กำลังใจแก่เหล่าเศาะฮาบะฮ์ ﷺ และได้ชี้แจงกฎเกณฑ์การต่อสู้ในหนทางของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ว่าด้วยกฎข้อใช้และข้อห้ามต่างๆ เพื่อให้ทุกคนได้เข้าใจวัตถุประสงค์การทำงานอย่างแท้จริง (รายละเอียดเพิ่มเติม ดูได้ใน al Fayrūz Abādī, 2008 : 304 ; al -Hamshariy, 1997 : 36-39 ; ‘Alī ‘Abd al-Halīm Maḥmūd,1993 : 531,572 ; Āl Umar,n.d. : 6 ; ‘Alī Ṭantāwiy, 2008 : 136-137 ; al-Hamshariy,1997 : 7/63-69 และ Muḥammad Ulwān, 1424 : 51-58,66-67 และ 132-136)

¹ คุณบะฮ์เป็นเงื่อนไขสำคัญของการละหมาดวันศูร์ที่เกิดขึ้นทุกครั้งก่อนที่จะมีการละหมาด เคาฎิบจะขึ้นมิมบัรนำเสนอคุณบะฮ์ด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวเศาะละวาตแด่ท่านนบี ﷺ ตักเตือนแก่ผู้ฟังด้วยการย้ำเกรงตักวาต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ อ่านอายะฮ์จากอัลกุรอาน นำเสนอเนื้อหาคุณบะฮ์ที่เป็นประโยชน์ให้ผู้ฟังได้รับความรู้ความเข้าใจที่นำไปสู่การเป็นคนดี ห่างไกลจากบาปและความชั่วทั้งปวง คุณบะฮ์วันศูร์มีสองคุณบะฮ์ เคาฎิบจะพักระหว่างสองคุณบะฮ์ด้วยการนั่งช่วงเวลาสั้นๆ หลังจากนั้นก็จะลุกขึ้นกล่าวคุณบะฮ์ที่สองต่อไปด้วยรุกนที่เหมือนในคุณบะฮ์แรก แต่ในคุณบะฮ์ที่สองมีรุกนด้วยบทอาอ์แก่บรรดามุสลิมซึ่งเป็นรุกนที่หาจนจบสิ้นคุณบะฮ์ ซึ่งเงื่อนไขและรุกนว่าด้วยคุณบะฮ์ในแต่ละมัซฮับมีมากน้อยตามที่คณะที่เหมือนกันและแตกต่างกัน (al-Juzayrī,2003 : 1/354)

3. กลุ่มอรรถาภิธานียะฮฺเห็นว่ารูกุนคุฏบะฮฺมี 5 ประการ ส่วนกลุ่มอัลอะนะบิละฮฺเห็นว่ารูกุนคุฏบะฮฺมี 4 ประการ ทั้งรูกุนที่เหมือนกันและแตกต่างกันดังนี้

1) ทั้งสองกลุ่มเห็นว่าคุฏบะฮฺต้องเริ่มต้นด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ต้องปรากฏคำสรรเสริญว่า **الله** และต้องปรากฏพระนามของพระองค์ที่ชัดเจนคือ **الله** ในคุฏบะฮฺทั้งสอง

2) การกล่าวขออานวายนพรเศาะละวาตแต่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ที่ต้องปรากฏคำว่า **الله** ในคุฏบะฮฺทั้งสอง ไม่จำเป็นต้องกล่าวนามของท่านนบีนบีด้วยคำว่า **محمد** เพียงชื่อเดียวแต่สามารถใช้ชื่ออื่นได้ แต่ไม่อนุญาตให้ใช้สรรพนามของท่านแทน

3) การสั่งเสียเพื่อให้ผู้ฟังยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ในทั้งสอง คุฏบะฮฺอย่างน้อยด้วยการกล่าวว่า **الله اعلم** แปลว่า จงยำเกรงต่ออัลลอฮฺเถิด

4) อ่านหนึ่งอายะฮฺจากคัมภีร์อัลกุรอานที่มีความหมายการตักเตือนหรืออายะฮฺที่เกี่ยวกับการแนะนำให้เกิดการตักวาในคุฏบะฮฺใดก็ได้ แต่อ่านในคุฏบะฮฺแรกยิ่งดีกว่า

5) ส่วนกลุ่มอรรถาภิธานียะฮฺเห็นว่ารูกุนที่ทำในคุฏบะฮฺคือการดุอาอ์แก่บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย โดยเฉพาะในคุฏบะฮฺที่สองที่เป็นดุอาอ์ขอภัยโทษและขอความดีงามทั้งโลกนี้และอาคิเราะฮฺ แต่กลุ่มอัลอะนะบิละฮฺเห็นว่าไม่จำเป็นต้องมีดุอาอ์ในคุฏบะฮฺทั้งสอง (al-Shāfi'iy,2001 : 1/344)

2.5.2 เงื่อนไขคุฏบะฮฺ

บรรดาอุละมาอ์เห็นพ้องว่าคุฏบะฮฺเป็นเงื่อนไขของการละหมาดวันศุกร์ด้วยหลักฐานจากอายะฮฺที่ 9 สุเราะฮฺอัลญุมอะฮฺ ที่พระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ทรงเรียกร้องให้บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลายรีบเร่งไปยังมัสญิดเพื่อรำลึกถึงพระองค์ ซึ่งการรำลึกถึงพระองค์นั้นรวมถึงคุฏบะฮฺวันศุกร์ด้วย และด้วยหลักฐานจากอัลอะดีษที่บันทึกโดย al-Bukhāriy,2005 : 631 ที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวด้วยความว่า “...และจงละหมาดดังที่พวกเจ้าเห็นฉันละหมาด” รวมถึงการปฏิบัติของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ อย่างต่อเนื่องทุกสัปดาห์จนท่านเสียชีวิต ซึ่งเงื่อนไขคุฏบะฮฺตามทัศนะของบรรดาอุละมาอ์ในมัซฮับต่างๆ มีดังต่อไปนี้

1. อุละมาอ์กลุ่มอัลอะนะบียะฮฺเห็นว่าคุฏบะฮฺวันศุกร์มีสองคุฏบะฮฺที่สั้นเท่ากับอ่านสุเราะฮฺที่พอเหมาะหรือเหมือนกับกล่าวตัสบีฮฺหรือตะฮฺลีลรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ด้วยการเนียตคุฏบะฮฺถือว่าใช้ได้ สะอาดจากชะคัษเล็กและชะคัษใหญ่ ปกปิดเอาเราะฮฺขณะคุฏบะฮฺยืนขณะนำเสนอคุฏบะฮฺและนั่งระหว่างสองคุฏบะฮฺเท่ากับอ่านสามอายะฮฺจากอัลกุรอาน คุฏบะฮฺแรกยาวกว่าคุฏบะฮฺที่สอง เคาะฎิบหันหน้าไปยังผู้ฟัง ถึงแม้ผู้ฟังบางคนอาจพิจารณาการได้ยินหรือหลักขณะฟังคุฏบะฮฺก็ตาม และคุฏบะฮฺไม่ได้เป็นการแทนที่ละหมาดสองร็อกอัตเหมือนกับละหมาดศุฮฺริ แต่เป็นพิธีกรรมเฉพาะที่เกิดขึ้นในวันศุกร์เท่านั้น (al-Kāsāni,2002 : 2/195-196)

2. อุละมาอ์กลุ่มอัลมาลิกียะฮฺ อรรถาภิธานียะฮฺและอัลอะนะบิละฮฺเห็นว่าคุฏบะฮฺวันศุกร์มีสองคุฏบะฮฺ เคาะฎิบจะนั่งพักชั่วคราวระหว่างสองคุฏบะฮฺต่อกับคุฏบะฮฺที่สองดังที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ถือปฏิบัติเป็นประจำทุกสัปดาห์ (al-Shāfi'iy,2001 : 2/405-406)

ทั้งสองกลุ่มอุละมาอ์ข้างต้นได้อ้างหลักฐานจากอัลฮะดีษที่เล่าจากญาบิร เป็น
 สมุเราะฮฺ ๕๕๖ ว่า

((كَانَتْ لِلنَّبِيِّ ﷺ حُطْبَتَانِ يَجْلِسُ بَيْنَهُمَا يَفْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَذَكِّرُ النَّاسَ))

(أخرجه مسلم ، 2005 : 862)

ความว่า ท่านนบี ﷺ นำเสนอสองคุฏบะฮฺ ท่านจะนั่งระหว่าง
 คุฏบะฮฺทั้งสอง ซึ่งมีเนื้อหาคือการอ่านอัลกุรอานและตักเตือน
 มนุษย์

(บันทึกโดย Muslim, 2005 : 862)

เช่นเดียวกับอัลฮะดีษที่บันทึกโดย (Abū Dawūd, 2005 : 1092) และท่านอื่นๆ ด้วย
 สำนวนใกล้เคียงที่ยืนยันว่าคุฏบะฮฺวันศุกร์มีสองคุฏบะฮฺ แต่กลุ่มอัลฮะนะฟียะฮฺเห็นว่าคุฏบะฮฺแรก
 เป็นเงื่อนไขของการละหมาดวันศุกร์ แต่คุฏบะฮฺที่สองเป็นสุนัต หากไม่มีการคุฏบะฮฺก็ถือว่าใช้ได้ แต่
 หากมีการคุฏบะฮฺถือว่าเป็นสิ่งที่ดีกว่า

2.5.3 สิ่งที่เป็นสุนัตในคุฏบะฮฺ

บรรดาอุละมาอ์ในมัซฮับต่างๆ มีทัศนะเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นสุนัตในคุฏบะฮฺวันศุกร์ทั้ง
 ทัศนะที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. กลุ่มอัลฮะนะฟียะฮฺเห็นว่า สิ่งที่เป็นสุนัตในคุฏบะฮฺมีทั้งสิ่งเกี่ยวกับเคาะฎิบ
 และเนื้อหาคุฏบะฮฺ ส่วนที่เป็นสุนัตเกี่ยวกับเคาะฎิบคือ อยู่ในสภาพสะอาดจากฮะดีษทั้งฮะดีษเล็กและ
 ฮะดีษใหญ่ มิฉะนั้นเป็นการมักรอุฮฺแต่การคุฏบะฮฺใช้ได้ เคาะฎิบสุนัตนั่งบนมินบร็อกก่อนคุฏบะฮฺ สุนัตยืน
 ขณะนำเสนอคุฏบะฮฺ สุนัตถือดาบหรือหอกด้วยมือซ้ายขณะนำเสนอคุฏบะฮฺสำหรับประเทศที่ถูก
 ขยายดินแดนด้วยการสู้รบ แต่สุนัตจับไม้เท้าสำหรับประเทศที่ถูกขยายดินแดนด้วยการเจรจาสงบศึก
 หันหน้าไปยังผู้ฟังโดยไม่หันขวาและซ้าย คุฏบะฮฺสองครั้งซึ่งคุฏบะฮฺแรกเป็นวาญิบแต่คุฏบะฮฺที่สอง
 เป็นเพียงการปฏิบัติให้ครบตามเงื่อนไขให้สมบูรณ์ นั่งระหว่างสองคุฏบะฮฺเท่ากับอ่านสามอายะฮฺ หาก
 เคาะฎิบไม่นั่งถือว่าละเมิดกฎ เริ่มต้นนำเสนอคุฏบะฮฺด้วยเสียงดังด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์
 ﷻ กล่าวปฏิญาณตน เสาะละวาดแต่ท่านนบี ﷺ ตักเตือนให้ห่างไกลจากการกระทำความผิด แจ้งเตือน
 เรื่องความโกรธเกรี้ยวของพระองค์ และแจ้งข่าวดีและชัยชนะทั้งโลกดุนยาและอาคิเราะฮฺ ดุอาขอ
 อภัยโทษแก่บรรดาผู้ศรัทธา แต่การขอพรดุอาอ์แก่ผู้นำที่นำไปสู่ชัยชนะและได้รับดลบันดาลใจถือเป็น
 สิ่งที่ควรสนับสนุน เพราะอุมุมุซา อัลอ็อซอรี ๕๕๖ เคยขอดุอาอ์เจาะจงแก่ท่านอุมัรฺ เป็น อัลค็อฎฏอบ
 ๕๕๖ ในคุฏบะฮฺของเขา โดยไม่มีบรรดาเศาะฮาบะฮฺคนใดต่อต้าน ซึ่งในเรื่องเดียวกันนี้สุนัตสำหรับ
 เคาะฎิบนั่งที่มุมใดมุมหนึ่งที่ไม่คลุกคลีกับผู้คน สุนัตละหมาดหน้ามีฮรอกก่อนขึ้นคุฏบะฮฺ และสุนัต
 คุฏบะฮฺเรื่องสนับสนุนการทำความดีและห้ามปรามการกระทำความชั่ว

2. กลุ่มอัลมาลิกียะฮฺเห็นว่า สุนัตสำหรับเคาะฎิบนั่งบนมินบร็อกก่อนคุฏบะฮฺแรกจน
 เสร็จสิ้นอะซาน สุนัตนั่งพักระหว่างสองคุฏบะฮฺในระยะเวลาเท่ากับอ่านสุเราะฮฺ อัลอิคลาศ สุนัต

นำเสนอคุณบะฮฺบนมินบับเพื่อให้ผู้ฟังสามารถได้ยินเสียงเคาะฎิบได้ สุนัตให้สลามแก่ผู้ฟังคุณบะฮฺหลังจากขึ้นมินบับ สุนัตถือไม้เท้าขณะนำเสนอคุณบะฮฺ สุนัตเริ่มต้นทั้งสองคุณบะฮฺด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ต่อด้วยการเศาะละวาตแต่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ สุนัตทั้งทำัยการคุณบะฮฺแรกด้วยอายะฮฺอัลกุรอาน และสุนัตทั้งทำัยการคุณบะฮฺที่สองด้วยการกล่าวว่า *سَلَامٌ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ* ความว่า หวังว่าพระองค์อัลลอฮฺจะทรงอภัยโทษแก่เราทุกคน หรือกล่าวว่า *سَلَامٌ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ* ความว่า จงรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮฺ แน่อนพระองค์ก็จะนึกถึงเจ้าทุกคน เนื้อหาคุณบะฮฺควรครอบคลุมทุกเรื่องด้วยการสั่งเสียให้ผู้ฟังยำเกรงต่ออัลลอฮฺ ﷻ ดุอาอฺขอพรแก่บรรดาผู้ศรัทธา กล่าวการยอมรับบรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ ดุอาอฺขอพรแก่ผู้นำให้เป็นคนยุติธรรมแผ่ความดี ขอให้ศาสนาอิสลามเจริญรุ่งเรือง ได้รับชัยชนะท่ามกลางโลกจากโรคภัยไข้เจ็บ สุนัตมีน้ำละหมาดขณะนำเสนอทั้งสองคุณบะฮฺ สุนัตยกเสียงและใช้เวลายาวในคุณบะฮฺแรกมากกว่าคุณบะฮฺที่สอง และสุนัตคุณบะฮฺสั้นที่กะทัดรัดและให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง

3. กลุ่มอัชฮาฟีอียะฮฺเห็นว่า สุนัตต่างๆ ในคุณบะฮฺพอสรุปดังนี้ คือเรียงลำดับรูกุนต่างๆ ที่ได้กล่าวไว้ในรูกุนข้างต้น เศาะละวาตแต่ครอบครัวท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ และบรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ เจียบขณะฟังคุณบะฮฺ แต่สำหรับผู้ที่ไม่ได้ยินเสียงคุณบะฮฺก็ให้ชุกรำลึกถึงอัลลอฮฺ โดยเฉพาะอ่านสุเราะฮฺ อัลกะฮฺฟฺ นำเสนอคุณบะฮฺบนมินบับ แต่หากไม่มีมินบับก็ให้คุณบะฮฺบนที่สูงกว่าระดับคนนั่งปกติ มินบับควรอยู่ทางขวามือผู้ฟัง เคาะฎิบควรกล่าวสลามแก่ผู้คนที่อยู่ใกล้ๆ มินบับก่อนขึ้นมินบับ เคาะฎิบต้องหันหน้าไปยังผู้ฟังหลังจากขึ้นมินบับและขณะคุณบะฮฺ นั่งบนมินบับ นำเสนอคุณบะฮฺด้วยภาษาที่คนทั่วไปเข้าใจ ใช้เวลานำเสนอที่พอเหมาะและสั้นกว่าการละหมาด เคาะฎิบไม่หันขวาและซ้ายแต่ควรหันไปยังผู้ฟัง ไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับไม้เท้าหรือดาบขณะคุณบะฮฺ

4. กลุ่มอัลฮะนาบิละฮฺเห็นว่า สุนัตต่างๆ ในคุณบะฮฺพอสรุปดังนี้ นำเสนอคุณบะฮฺบนมินบับหรือที่สูงกว่าระดับคนนั่งปกติ เคาะฎิบควรกล่าวสลามหลังจากขึ้นมินบับและหันหน้าไปยังผู้ฟัง นั่งบนมินบับจนเสร็จสิ้นการอะซาน นั่งระหว่างสองคุณบะฮฺชั่วคราวกับการอ่านสุเราะฮฺ อัลอิคลาศ ยืนขณะนำเสนอคุณบะฮฺ คุณบะฮฺแรกยาวกว่าคุณบะฮฺที่สอง ยกเสียงเพื่อให้ทุกคนได้ยิน ขอพรดุอาอฺแก่บรรดาผู้ศรัทธา อนุญาตให้ขอดุอาอฺแก่บุคคลเฉพาะเช่นผู้นำหรือลูกหลานของผู้นำ และอนุญาตให้คุณบะฮฺด้วยการอ่านจากหนังสือหรือเอกสารที่ได้เตรียมไว้ (al-Nawawiy, 1999 : 4/527 ; Ibn Qudāmah, 1997 : 2/296 และ al-Juzayri, n.d. : 1/357-359)

2.5.4 สิ่งที่เป็นมักรูฮฺในคุณบะฮฺ

สิ่งที่มักรูฮฺคือสิ่งที่ไม่ชอบตามหลักชะรีอะฮฺอิสลาม แต่ไม่เป็นบาปหากมีการกระทำสิ่งนั้น ซึ่งในเรื่องคุณบะฮฺวันศุกร์ทั้งก่อนและขณะคุณบะฮฺกำลังดำเนินอยู่นั้นมีสิ่งที่เป็นมักรูฮฺบางประการดังต่อไปนี้

1. การเตือนผู้ร่วมละหมาดให้กล่าวขออภัยพรเศาะละวาตแต่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ที่เรียกว่าอัตตริกียะฮฺ *التريكة* ก่อนเคาะฎิบจะขึ้นมินบับหรือหลังจากอะซานหลังจากเคาะฎิบขึ้นมินบับแล้ว โดยมุอ์ซซินจะอ่านอายะฮฺ 56 สูเราะฮฺอัลอะหฺซาบให้ผู้ร่วมละหมาดฟังว่า

﴿ إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا
عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾ (٥٦)

(سورة الأحزاب : آية ٥٦)

ความว่า แท้จริงอัลลอฮ์และมลาอิกะฮ์ของพระองค์กล่าวขอ
อำนวยการแก่ท่านปี โอ้บรรดาผู้ศรัทธาเอ๋ย ! พวกเจ้าจงกล่าวขอ
อำนวยการให้เขาและกล่าวทักทายเขาโดยเคารวะ

(สุเราะฮ์ อัลอะหزاب : อายะฮ์ 56)

พร้อมกับเศาะละวาตแต่ท่านนบี 3 ครั้ง ต่อด้วยการเตือนผู้ร่วมละหมาดด้วยการอ่านอัลอะดีซ ไมให้
พูดคุยกับคนรอบข้างขณะมีการคุฏบะฮ์แม้ด้วยการเตือนให้เขาเงียบเสียงก็ตาม ดังอัลอะดีซที่เล่าจาก
อบูฮุร็อยเราะฮ์ رضي الله عنه ว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ กล่าวว่า

((إِذَا قُلْتُمْ لِصَاحِبِكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَنْصِتْ وَالْإِمَامُ يَخُطُّ فَقَدْ
لَعْنَتْ))

(أخرجه البخاري ، 2005 : 934)

ความว่า เมื่อคุณกล่าวแก่เพื่อนในวันศุกร์ว่า"จงเงียบ" ขณะ
อิหม่ามกำลังคุฏบะฮ์ คุณก็จะสูญเปล่า (ผลบุญการฟังคุฏบะฮ์)

(บันทึกโดย al-Bukhārī, 2005 : 934)

ซึ่งเรื่องการอ่านอายะฮ์ข้างต้นและการเตือนไม่ให้ผู้ฟังคุฏบะฮ์พูดคุยกับคนรอบข้าง
ขณะเคาะฏีบกำลังคุฏบะฮ์นั้นเป็นบิตอะฮ์ที่ไม่ปรากฏในสุนนะฮ์ของท่านนบี ﷺ เพราะการเงียบและ
การสดับฟังคุฏบะฮ์เป็นหน้าที่ของผู้ร่วมละหมาดทุกคนที่ต้องเงียบตั้งแต่เคาะฏีบเริ่มนำเสนอคุฏบะฮ์
และไม่มีการกระทำใดๆ ที่เป็นสาเหตุของการรบกวนสมาธิขณะฟังคุฏบะฮ์

ส่วนบรรดาอุละมาอ์ในมัซฮับอัลมาลิกียะฮ์ได้กล่าวว่า การกระทำข้างต้นเป็น
บิตอะฮ์ มักรูฮะฮ์ (สิ่งที่ไม่มีแบบอย่างจากท่านนบี ﷺ และมีขอบในหลักการศาสนา) ที่เริ่มเกิดขึ้น
ในช่วงการปกครองโดยราชวงศ์อุมัยยะฮ์ที่ประเทศซีเรีย และเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน (‘Alī
Mahfūz, 2000 : 153-154)

2. การอะซานครั้งแรกและครั้งที่สองโดยมุอ์ซฮินสองคน

ในสมัยท่านนบี ﷺ สมัยการปกครองโดยเคาะลีฟะฮ์อับดุลอะซีซและสมัยเคาะลีฟะฮ์อุมัยร
เป็น อัลค็อฎฏอบ رضي الله عنه การอะซานในวันศุกร์ก่อนคุฏบะฮ์มีขึ้นแค่ครั้งเดียว แต่เมื่อสมัยการปกครอง
โดยเคาะลีฟะฮ์อูษมาน เป็น อัฟฟาน رضي الله عنه เริ่มมีการอะซานสองครั้ง เนื่องจากท่านเห็นว่าผู้ร่วม
ละหมาดมีจำนวนมาก บ้านเมืองขยายกว้างขึ้น จำเป็นต้องมีการอะซานสองครั้ง ซึ่งอะซานแรกเป็น

การเรียกร้องให้ผู้คนที่ว่าญิบละหมาดวันศุกร์รู้ว่าถึงเวลาละหมาดวันศุกร์ เพื่อให้ทุกคนเตรียมพร้อมไปยังมีสติ แต่อะซานที่สองมีขึ้นที่ประตูมัสญิดหลังจากเคาะฆิบได้ขึ้นมินบร์พร้อมที่จะนำเสนอญิบะฮฺ

สิ่งที่คาดเคลื่อนและเป็นมักรุษในเรื่องอะซานคือมีการอะซานสองคน ทั้งๆ ที่แบบอย่างที่ท่านเคาะลีฟะฮฺอุษมาน เป็น อัฟฟาน رضي الله عنه ได้ปฏิบัติคือให้มีการอะซานคนเดียวเท่านั้น ทั้งอะซานแรกและอะซานที่สอง

3. การกล่าวขออภัยพรเศาะละวาตแต่ท่านนบี ﷺ ขณะเคาะฆิบนั่งระหว่างสองคณฺบะฮฺในรูปแบบต่างๆ

4. การขออภัยแก่ผู้นำ ซึ่งในเรื่องนี้ อิบน์ อับดิสลาม ได้กล่าวในพิตวาของท่านว่า การขออภัยแก่ผู้นำในคณฺบะฮฺเป็นบิดอะฮฺที่มีขอบทางศาสนา แต่บางทัศนะในมัซฮับที่ได้กล่าวข้างต้น เห็นว่าเป็นสิ่งที่ชอบธรรมและสามารถกระทำได้ในหลักการชะรีอะฮฺ

5. เคาะฆิบถือดาบขณะคณฺบะฮฺบนมินบร์ ซึ่งตามสุนนะฮฺของท่านนบี ﷺ ขณะคณฺบะฮฺท่านจะถือไม้เท้าหรือด้ามธนู ไม่ปรากฏในชีวประวัติว่าท่านถือดาบขณะคณฺบะฮฺ เพราะบางคนเข้าใจว่าศาสนาจะต้องดำเนินการเผยแพร่ด้วยดาบ แต่ที่จริงศาสนาอิสลามดำเนินไปด้วยวะฮีย์อัลกุรอานที่มาจากพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ และอัลสุนนะฮฺที่เป็นแบบอย่างจากท่านนบี ﷺ ('Al-Mahfuz, 2000 : 161-164) ซึ่งในเรื่องนี้ อัลนะวะวีในมัซฮับอัชชาฟีอี เห็นว่าเรื่องนี้เป็นสิ่งไร้สาระที่ไม่มีหลักฐานชัดเจนในสุนนะฮฺและเป็นบิดอะฮฺที่น่าเกลียดยิ่ง (al-Nawawiy, 1999 : 4/359)

6. สิ่งที่คาดเคลื่อนในเรื่องคณฺบะฮฺและละหมาดวันศุกร์คือ คนมักจะเข้าใจว่าสาเหตุที่มีการละหมาดวันศุกร์แค่สองร็อกอัต ทั้งๆ ที่วันปกติมีการละหมาดศุฮฺรีสี่ร็อกอัตนั้นเนื่องจากการนำเสนอสองคณฺบะฮฺเป็นการแทนสองร็อกอัตละหมาด และการละหมาดวันศุกร์สองร็อกอัตก็เป็นการละหมาดให้ครบสมบูรณ์ (Wazārat al-Auwqāf, 1990 :19/177)

2.6 พิธีกรรมที่เกิดขึ้นก่อนคณฺบะฮฺวันศุกร์

พิธีกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นก่อนที่เคาะฆิบจะมีการคณฺบะฮฺวันศุกร์นั้นมีทั้งพิธีกรรมที่ปรากฏในสุนนะฮฺของท่านนบี ﷺ ที่ได้ปฏิบัติเป็นกิจวัตร และพิธีกรรมที่ไม่ปรากฏในสุนนะฮฺ แต่ปรากฏหลังจากสมัยบรรดาเคาะลีฟะฮฺผู้ทรงคุณธรรม رضي الله عنهم ซึ่งบรรดาอุละมาอ์ได้แยกประเด็นดังกล่าวพร้อมกับสุกุ่มพิธีกรรมเหล่านั้นดังต่อไปนี้

2.6.1 การอะซานครั้งแรกและครั้งที่สอง

เสียงอะซานที่มีการเรียกร้องในที่นี้หมายถึงการเรียกบรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลายขณะเคาะฆิบนั่งบนมินบร์ในสมัยท่านเราะฮฺสูล رضي الله عنه แต่ในสมัยเคาะลีฟะฮฺ อุษมาน เบนี อัฟฟาน رضي الله عنه ท่านได้เพิ่มอีกหนึ่งอะซานเพื่อแจ้งเตือนแก่คนทั่วไปว่าถึงเวลาละหมาด โดยไม่มีใครคัดค้านท่าน และจึงรีบเร่งไปยังมัสญิดเพื่อรับฟังคณฺบะฮฺและประกอบศาสนกิจที่สำคัญนี้อย่างพร้อมเพรียงกัน (Abū al-Toyyib, 1992 : 14/136-139)

การอะซานที่ปรากฏในอัลกุรอานมีหลักฐานจากสองอายะฮ์คืออายะฮ์ที่ 58 สูเราะฮ์อัลมาอิดะฮ์ และอายะฮ์ที่ 9 สูเราะฮ์ อัลญุมอะฮ์ อายะฮ์แรกครอบคลุมการอะซานเรียก ละหมาดห้าเวลา ส่วนอายะฮ์ที่สองเป็นการเรียกร้องสู่การละหมาดวันศุกร์ ถึงแม้ทั้งสองอายะฮ์เป็นการบัญญัติให้มีการละหมาดขณะอยู่ที่นครมักกะฮ์ แต่สถานการณ์และสภาพขณะนั้นมิอาจอนุญาตให้มีการอะซานได้ ยกเว้นด้วยการกล่าวว่ **الصلاة جامعة** และอะซานเรียกร้องการรวมตัวเพื่อละหมาด ปรากฏอย่างชัดเจนหลังจากอพยพไปยังนครมะดีนะฮ์ (al-Tuwayjit, 2013 : 435-436)

ส่วนหลักฐานที่สองในเรื่องการอะซานนั้นปรากฏในอายะฮ์ที่ 33 สูเราะฮ์ฟุศสิลัต แสดงถึงความประเสริฐของคนที่เรียกร้องมนุษย์สู่หนทางของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และปฏิบัติการทำงานที่ดี นั่นเป็นความหมายของผู้ที่ส่งเสียงอะซานเรียกร้องให้ผู้คนประกอบศาสนกิจ หรือเป็นการประกาศบทบัญญัติอิสลามที่ประกอบด้วยการศรัทธา การตักบีร์ การตะฮ์ลีล การปฏิญาณตนและการยอมรับในศาสนาที่ท่านนบี ﷺ ได้เผยแผ่ (Ibn Rajab, 2001 : 1/ 441-444)

บรรดาอุละมาอ์เห็นพ้องว่า การอะซานตามสุนนะฮ์นั้นผู้อะซานควรยืนขณะอะซาน หันหน้าไปยังกิบลัต และอะซานทันทีเมื่อถึงเวลาละหมาดยกเว้นเวลาซุบฮิ ที่อนุญาตให้อะซานเลย เวลากำหนดเพียงเล็กน้อย (al-Naysāburiy, 1991 : 41-42) และการอะซานวันศุกร์ในสมัยท่านนบี ﷺ มีเพียงแค่อะซานเดียวเท่านั้น คืออะซานหลังจากที่ท่านขึ้นนั่งบนมินบร์ จนถึงสมัยการปกครองของเคาะลีฟะฮ์อุมัยยะฮ์ เบ็ญญ์ อีฟฟาน ﷺ ซึ่งท่านได้เพิ่มเป็นสองอะซาน คืออะซานแจ้งให้ทราบถึง เวลาละหมาดวันศุกร์ และอะซานหลังจากเคาะฎิบขึ้นมินบร์เพื่อนำเสนออุกูบะฮ์ ซึ่งเหตุผลที่ท่านเพิ่มอะซานที่สองเนื่องจากผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์มีจำนวนมากขึ้น และเพื่อแจ้งเตือนให้ทุกคนทราบถึง เวลาละหมาดที่จะต้องเตรียมตัวไปยังมัสญิดและละทิ้งการซื้อขายชั่วคราว

เรื่องราวเกี่ยวกับการอะซานข้างต้น อิบน์ อิสฮาก ได้กล่าวว่า หลังจากที่ท่านนบี ﷺ ได้ฟ่านักในนครมะดีนะฮ์ หลักการศาสนาเริ่มก่อตัวมากขึ้น มีการบัญญัติเรื่องการจ่ายชะกาต การถือศีลอด บทว่าด้วยการลงโทษ บทบัญญัติว่าด้วยชะลาตและชะรอม และเริ่มเกิดเสถียรภาพในศาสนา บรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ เริ่มสนใจเรื่องความรู้ด้วยการศึกษาจากท่านนบี ﷺ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งในเรื่อง การเรียกร้องเพื่อรวมตัวละหมาด เศาะฮาบะฮ์ ﷺ บางคนเสนอให้มีการตีกลอง ตีระฆัง จุดไฟ แต่ข้อเสนอดังกล่าวไม่เป็นที่ชื่นชอบของท่านนบี ﷺ จนกระทั่ง अबดุลลอฮ์ เบ็น ซัยด์ เบ็น ชะอฺละบะฮ์ ﷺ ได้มาหาท่านนบี ﷺ ว่า เขาได้ฝันเห็นว่ามีผู้ชายสวมชุดสีเขียวมาบอกวิธีการเรียกละหมาดด้วยการอะซาน หลังจากนั้นท่านนบี ﷺ ก็ได้กล่าวว่า นั่นเป็นฝันที่เป็นความจริง ท่านนบี ﷺ ก็ได้สั่งให้เขาเล่า เนื้อหาอะซานแก่บิลาล เบ็น เราะบะฮ์ ﷺ และให้บิลาล เป็นผู้อะซานเพราะเขาเสียงเพราะและดังกว่า ขณะที่บิลาลกำลังอะซานอยู่นั้น อุมร์ เบ็น อัลค็อฏฏอบ ﷺ ได้ยินเสียง พร้อมกับเดินไปหาท่านนบี ﷺ แล้วกล่าวว่า โอ้นบีของพระองค์อัลลอฮ์ แท้จริงฉันได้ฝันเรื่องนี้เช่นกัน ท่านนบี ﷺ ก็กล่าวว่า มวลแห่งการสรรเสริญนั้นย่อมมีแต่พระองค์อัลลอฮ์เท่านั้น (Ibn Hishām, 2001 : 2/149-150)

2.6.2 การละหมาดสุนัตตะฮียะตุลมัสญิด

การละหมาดตะฮียะตุลมัสญิด *الحج المسجد* เป็นศาสนกิจสุนัตที่ควรปฏิบัติอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่ยังอยู่ในบริเวณมัสญิด และเป็นมักรูฮหากเขานั่งก่อนละหมาดดังกล่าว เนื่องจากมัสญิดเป็นสถานที่ที่มีเกียรติ ควรแก่การละหมาดอย่างยิ่ง หากเขาสวมและนั่งไม่นานนักก็ควรที่จะละหมาดดังกล่าว เพราะท่านนบี ﷺ ได้กล่าวในฮะดีษบันทึกโดย al-Bukhāriy, 2005 : 1163 เตือนผู้ชายคนหนึ่งที่ยังมัสญิดและนั่งทันที ท่านนบี ﷺ ก็ได้กล่าวด้วยความว่า “เมื่อคนหนึ่งนั่งในหมู่พวกเจ้าเข้าไปยังมัสญิด เขาอย่าได้นั่งจนกว่าจะละหมาดสองร็อกอ์ก่อน” แต่หากเขาตั้งใจนั่งหรือนั่งนาน เขาไม่ควรที่จะละหมาดเพราะช่วงเวลาได้ผ่านพ้นไปแล้ว

ส่วนการละหมาดสุนัตตะฮียะตุลมัสญิดขณะเคาะฎิบกำลังคุฏบะฮ์วันศุกร์เป็นเรื่องที่บรรดาอุละมาอ์มีทัศนะที่เห็นต่างกันดังนี้

บรรดาอุละมาอ์กลุ่มอัลฮะนะฟียะฮ์และกลุ่มอัลมาลิกียะฮ์เห็นว่า ไม่ควรละหมาดตะฮียะตุลมัสญิดขณะเคาะฎิบกำลังคุฏบะฮ์วันศุกร์ แต่ควรนั่งฟังคุฏบะฮ์ด้วยความตั้งใจ ดังหลักฐานจากอัลกุรอานที่พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾

(سورة الأعراف : آية ٢٠٤)

ความว่า และเมื่ออัลกุรอานถูกอ่านขึ้นก็จงสดับฟังอัลกุรอานนั้นเถิด และจงนั่งเงียบเพื่อว่าพวกเจ้าจะได้รับการเอ็นดูเมตตา

(สุเราะฮ์ อัลอะอ์รอฟ : อายะฮ์ 204)

ทั้งสองกลุ่มข้างต้นเห็นว่า เมื่อคนที่เข้าไปยังมัสญิดละหมาดสองร็อกอ์ขณะอิหม่ามกำลังคุฏบะฮ์ก็จะขัดแย้งกับอายะฮ์ที่พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงประทานให้ทุกคนตั้งใจฟัง เพราะเนื้อหาที่ปรากฏในคุฏบะฮ์ล้วนเป็นคำสอนที่มาจากอัลกุรอาน จึงควรแก่การตั้งใจฟังเป็นอย่างยิ่ง (al-Māwardi, 1994 : 2/429 ; Abū Hayyān, 1993 : 4/448)

และบรรดาอุละมาอ์ทั้งสองกลุ่มข้างต้นได้หยิบยกหลักฐานในเรื่องนี้จากอัลฮะดีษที่เล่าจากญาบิร เป็น अबดุลลอฮ์ ﷺ เล่าว่า

أَنَّ رَجُلًا دَخَلَ الْمَسْجِدَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَخْطُبُ فَحَلَلَ يَتَخَطَّى النَّاسَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((اجْلِسْ فَقَدْ آذَنْتَ وَأَنْتَ))

(أخرجه ابن ماجه ، 2005 : 1115)

ความว่า มีผู้ชายคนหนึ่งเข้าไปยังมัสญิดในวันศุกร์ ขณะที่ท่านเราะฮ์สุลุลลอฮ์ ﷺ กำลังคุฏบะฮ์ ผู้ชายคนนั้นได้ข้ามแถวคนข้างหน้า ท่านเราะฮ์สุลุลลอฮ์ ﷺ ก็เลยกล่าวว่า เจ้าจงนั่งเพราะเจ้าทำให้คนอื่นเดือดร้อนและเจ้ามาสายเอง

(บันทึกโดย Ibn Mājah, 2005 : 1115)

นอกจากนี้ ยังมีชะดีษบออื่นที่ทั้งสองกลุ่มข้างต้นได้หยิบยกเป็นหลักฐานยืนยันว่าผู้ที่เข้าไปยังมัสญิดขณะเคาะฎิบกำลังคฺฎิบะฮฺบนมินบรสามารถนั่งฟังคฺฎิบะฮฺทันทีโดยไม่จำเป็นต้องละหมาดตะฮียะตุลมัสญิดแต่ประการใด และยังมีอีกหลายชะดีษ มีความหมายคล้ายคลึงกับชะดีษข้างต้น โดยมีความหมายว่า เมื่ออิหม่ามกำลังคฺฎิบะฮฺ ไม่มีการละหมาดและพูดคุยใดๆ จนกว่าอิหม่ามเสร็จสิ้น

จากอายะฮฺและชะดีษข้างต้นพบว่า การคฺฎิบะฮฺเป็นการนำเสนอหลักการศาสนาที่มีอายะฮฺอัลกุรอานและอัลชะดีษที่ผู้ฟังไม่ควรพูดคุยและกระทำการใดๆ แม้กระทั่งละหมาดตะฮียะตุลมัสญิดและพูดคุยใดๆ แม้การห้ามมิให้ผู้อื่นเงียบเสียงก็ตาม

แต่บรรดาอุละมาอ์กลุ่มอฺซฮาฟิยะฮฺและกลุ่มอัลชะนาบิละฮฺเห็นว่า การละหมาดตะฮียะตุลมัสญิดขณะเคาะฎิบกำลังคฺฎิบะฮฺวันศุกร์เป็นท่อนุญาตให้ปฏิบัติได้ ด้วยหลักฐานที่เล่าจากญาบิร เป็น อับดุลลอฮฺ رضي الله عنه เล่าว่า

جَاءَ سَائِلِكِ الْعَطْفَانِيُّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَاعِدٌ عَلَى الْمِنْبَرِ
فَقَعَدَ سَائِلِكٌ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ ((أَرَكَعْتَ رَكَعَتَيْنِ))
. قَالَ لَا . قَالَ ((فَمَا رَكَعْتُهُمَا))

(أحرجه مسلم ، 2005 : 875)

ความว่า สุลัยก อัลอะฆะฎะฟานียฺได้เข้ามายังมัสญิดในวันศุกร์ขณะที่ท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ นั่งบนมินบร สุลัยกก็ได้นั่งก่อนละหมาดตะฮียะตุลมัสญิด ท่านนบิ ﷺ ก็ได้ถามเขาว่า คุณละหมาดสองร็อกอัตแล้วหรือยัง เขาตอบว่า ยังอีก ท่านนบิก็กล่าวว่า ดังนั้นเจ้าจงลุกขึ้นละหมาดสองร็อกอัต

(บันทึกโดย Muslim, 2005 : 875)

และยังมีชะดีษที่มีความหมายคล้ายคลึงกับชะดีษข้างต้นอีกมากมาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชะดีษที่ท่านนบิ ﷺ กล่าวให้มีการละหมาดตะฮียะตุลมัสญิดเมื่อเข้าไปยังมัสญิด และชะดีษที่ท่านถามสุลัยก رضي الله عنه ว่าละหมาดตะฮียะตุลมัสญิดแล้วหรือยัง ทั้งก่อนคฺฎิบะฮฺและขณะคฺฎิบะฮฺ ท่านนบิ ﷺ ให้เขาลุกขึ้นยืนละหมาดอย่างรวดเร็วเพื่อจะได้ฟังคฺฎิบะฮฺต่อไป (al-Nawawiy, 1999 : 4/358)

2.6.3 การละหมาดสุนัตที่อบลียะฮฺ

การละหมาดสุนัตที่อบลียะฮฺคือการละหมาดสุนัตหลังอะซานแรก (สำหรับมัสญิดที่มีการอะซานสองครั้งในวันศุกร์) ก่อนที่จะมีการคฺฎิบะฮฺ ซึ่งการละหมาดสุนัตที่อบลียะฮฺนี้ไม่ได้เจาะจงเฉพาะเคาะฎิบเพียงคนเดียวแต่รวมถึงบรรดาผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ที่อยู่ไนมัสญิดขณะนั้นด้วย ซึ่งในเรื่องนี้บรรดาอุละมาอ์มีความเห็นออกเป็น 2 กลุ่มดังต่อไปนี้

1. กลุ่มแรกเห็นว่าไม่มีการละหมาดสุนัตก็อบลียะฮ์ก่อนคฺฎิบะฮ์วันศุกร์คือกลุ่มมัซฮับอิหม่ามมาลิก อะฮฺหมัด และกลุ่มหนึ่งจากลูกศิษย์ของอิหม่ามอัชชาฟีอีย (al-Shāfi'iy, 2001 : 1/197 ; Ibn Qudāmah, 1997 : 3/250)

เหตุผลที่กลุ่มข้างต้นมีความคิดเห็นดังกล่าวนี้เนื่องจาก ไม่ปรากฏชัดเจนในสุนนะฮ์ของท่านนบี ﷺ ว่าท่านละหมาดสุนัตก่อนคฺฎิบะฮ์ในบ้านหรือในมัสญิด เนื่องจากปกติท่านจะเข้าไปยังมัสญิดในวันศุกร์ท่านจะเดินขึ้นมินบร่รที่ พร้อมกับหันหน้าและกล่าวสลามแก่บรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ โดยไม่มีการอะซานใดๆ ก่อนหน้านั้น หลังจากนั้นบิลาล เป็น เราะบะฮะฮ์ ﷺ ก็จะอะซานเป็นการเรียกร้องให้ทุกคนทราบวาคฺฎิบะฮ์วันศุกร์กำลังจะเริ่มขึ้นในไม่ช้า โดยที่ท่านนบี ﷺ นั่งบนมินบร่รพร้อมที่จะนำเสนอคฺฎิบะฮ์ เช่นเดียวกับบรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ ที่ไม่มีใครละหมาดสุนัตก็อบลียะฮ์ แต่พวกเขาละหมาดสุนัตต่างๆ ก่อนที่ท่านนบี ﷺ จะเข้าไปยังมัสญิด

ในเรื่องนี้ อิบน์ กอัยยิม มีทัศนะเกี่ยวกับการละหมาดก็อบลียะฮ์โดยกล่าวว่า “นั่นเป็นสิ่งที่ประจักษ์เห็นอย่างชัดเจน แล้วบรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ ละหมาดสุนัตก็อบลียะฮ์เมื่อใดหรือ? คนที่คิดว่าพวกเขาละหมาดสุนัตก็อบลียะฮ์สองร็อกอัตหลังจากบิลาล ﷺ อะซานนั้น ย่อมเป็นคนที่โง่เขลาเป็นอย่างยิ่ง (Ibn Qayyim al-Jawziyyah, 1998 : 1/189) เป็นการยืนยันว่าบรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ ไม่ได้ละหมาดสุนัตก็อบลียะฮ์แก่ประการใด

2. กลุ่มที่สอง เห็นว่ามีสุนัตก็อบลียะฮ์ก่อนคฺฎิบะฮ์วันศุกร์ คือกลุ่มหนึ่งจากมัซฮับอิหม่ามอัชชาฟีอียและอะฮฺหมัด บางท่านเห็นว่ามีถึงสี่ร็อกอัตตามกลุ่มอบีฮะนีฟะฮ์และกลุ่มอิหม่ามอะฮฺหมัด (Ibn Qudāmah, 1997 : 3/249 ; al-Nawawiy, 1999 : 4/429) โดยให้เหตุผลว่า อิบน์ อุมร์ ﷺ เคยละหมาดยาวก่อนและหลังจากละหมาดวันศุกร์ เขาได้ละหมาดสองร็อกอัตที่บ้านโดยเล่าว่าท่านนบี ﷺ ก็ได้ปฏิบัติดังนี้เช่นกัน (บันทึกโดย Abū Dāwūd, 2005 : 1128) และพวกเขาเห็นว่าการละหมาดวันศุกร์นั้นเป็นการย่อละหมาดศุริสองร็อกอัต จึงต้องมีการละหมาดสุนัตก็อบลียะฮ์ให้เท่ากับละหมาดศุริ จึงได้เทียบระหว่างละหมาดวันศุกร์กับละหมาดศุริ (Ibn Taymiyyah, 1993 : 24/190 ; Ibn Qayyim al-Jawziyyah, 1998 : 1/432)

จากการศึกษาสองทัศนะข้างต้นผู้วิจัยพอสรุปได้ว่า การที่ท่านนบี ﷺ ละหมาดยาวก่อนละหมาดวันศุกร์นั้นไม่ใช่ละหมาดสุนัตก็อบลียะฮ์ แต่เป็นการละหมาดสุนัตมุญลัก เพราะในวันศุกร์หลังจากเวลาเที่ยงวันท่านจะเข้าไปยังมัสญิดมุ่งหน้าขึ้นมินบร่รพร้อมที่จะนำเสนอคฺฎิบะฮ์แก่บรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ ส่วนละหมาดที่ท่านได้ถามเศาะฮาบะฮ์คนหนึ่งที่ได้เดินเข้าไป : มัสญิดขณะท่านกำลังคฺฎิบะฮ์นั้นไม่ใช่การถามถึงละหมาดสุนัตก็อบลียะฮ์ แต่เป็นละหมาดสุนัตตะฮียะฮ์ตุลมัสญิด และเหตุผลที่ว่าละหมาดวันศุกร์นั้นเป็นการย่อแทนการละหมาดศุริก็ไม่ใช่เหตุผลพอที่จะรับได้เพราะพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในวันศุกร์เป็นพิธีกรรมเฉพาะที่มีการคฺฎิบะฮ์ และการละหมาดที่ต้องอ่านดังที่ไม่เหมือนกับละหมาดศุริ และอีกหนึ่งเหตุผลคือคือท่านนบี ﷺ อยู่ในช่วงเดินทาง ท่านไม่ได้ละหมาดสุนัตทั้งก็อบลียะฮ์และบะอดียะฮ์ แต่ท่านจะละหมาดสุนัตก็อบลียะฮ์สี่ร็อกอัตต่อเมื่อท่านอยู่ในภาวะปกติ แต่หากละหมาดตะฮียะฮ์ตุลมัสญิดและละหมาดสุนัตมุญลักสำหรับผู้ประสงค์ปฏิบัติถือว่าเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ ดังหลักฐานจากฮะดีษเล่าจากอบูฮุร็อยเราะฮ์ ﷺ ว่า ท่านนบี ﷺ กล่าวด้วยความว่า ผู้ใดที่อาบน้ำ หลังจากนั้นเขาได้ไปมัสญิดเพื่อละหมาดวันศุกร์ เขาละหมาดสุนัตที่ถูกกำหนดไว้

หลังจากนั้นเขาสดับฟังคุฏบะฮฺจนเสร็จสิ้น หลังจากนั้นเขาได้ละหมาดพร้อมกับอิหม่าม เขาจะได้รับ การอภัยโทษระหว่างสองวันศุกร์และเพิ่มอีกสามวัน (บันทึกโดย Muslim,2005 : 857) และชะดีษที่ เล่าจาก อบีสะอีด อัลคุดรีย์ رضي الله عنه และอบูฮุร็อยเราะฮฺ رضي الله عنه ว่า ท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ กล่าวด้วยความว่า ผู้ใดที่อาบน้ำในวันศุกร์พร้อมกับสวมใส่อาภรณ์ที่ดีที่สุดและใส่น้ำหอม (หากเขามีน้ำหอม) หลังจากนั้น เขาได้ไปยังสถานที่ละหมาดวันศุกร์โดยไม่เดินข้ามไหล่คนที่กำลังนั่ง หลังจากนั้นเขาได้ละหมาดสุนัตที่ พระองค์อัลลอฮฺทรงบัญญัติไว้ หลังจากนั้นเขาเจียบสดับฟังคุฏบะฮฺหลังจากอิหม่ามได้ออกมาจนเสร็จ สิ้นการละหมาด สิ่งนั้นย่อมเป็นการลบล้างบาประหว่างวันศุกร์นี้และวันศุกร์ที่ผ่านมา อบูฮุร็อยเราะฮฺ เล่าว่า และเพิ่มอีกสามวัน พร้อมกับกล่าวว่า แท้จริงหนึ่งผลบุญนั้นทวีคูณถึงสิบเท่า (บันทึกโดย Abu Dawūd,2005 : 343) ท่านอัลอัลบานีย์กล่าวว่า เป็นชะดีษะสัน

ในเรื่องข้างต้น การอ้างว่าบรรดาเศาะฮาบะฮฺ رضي الله عنهم ได้ละหมาดสุนัตระหว่างสองถึงสิบ สองร็อกอะฮฺในวันศุกร์นั้น บรรดาอุละมาอ์ส่วนใหญ่เห็นพ้องว่า ไม่มีการละหมาดสุนัตเป็นการเฉพาะ ก่อนละหมาดวันศุกร์แต่อย่างใด แต่หากผู้ใดประสงค์จะละหมาดสุนัตมุสลัก อนุญฺ ปล่อยให้ละหมาดได้ ตั้งแต่เริ่มเข้าสู่มีสญิดจนถึงก่อนอะซาน (al-Shanqiti,1980 : 8/265)

2.7 การปฏิบัติตนของเคาะฎิบก่อนนำเสนอคุฏบะฮฺ

การปฏิบัติตนของเคาะฎิบก่อนนำเสนอคุฏบะฮฺเป็นการปฏิบัติเพื่อเตรียมตัวก่อนขึ้น นั่งบนมินบรเพื่อให้นำเสนอคุฏบะฮฺเกิดความสมบูรณ์และถูกต้องตามบทบัญญัติอิสลาม ซึ่งการ ปฏิบัติดังกล่าวมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

2.7.1 การปฏิบัติตนของเคาะฎิบก่อนขึ้นมินบร

การปฏิบัติตนของเคาะฎิบก่อนขึ้นมินบรเริ่มตั้งแต่การเข้าไปในบริเวณมีสญิดจนถึง ก่อนการนำเสนอคุฏบะฮฺซึ่งมีหลายประการที่ควรปฏิบัติดังต่อไปนี้

2.7.1.1 เวลาที่เหมาะสมสำหรับเคาะฎิบไปยังมีสญิด

การไปยังมีสญิดเนิ่นๆ ในวันศุกร์สำหรับคนทั่วไปย่อมเป็นสิ่งที่ดีและน่าชื่นชมยิ่ง เนื่องจากความประเสริฐที่มีในวันศุกร์มีมากมาย หนึ่งในนั้นคือการไปยังมีสญิดเนิ่นๆ เพื่อประกอบ ศาสนกิจด้วยการเนียตอิติกาฟ การอ่านอัลกุรอาน การรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ตลอดจนได้รับ แรงบันดาลใจด้วยผลบุญที่บรรดามลาอิกะฮฺหนึ่งที่หน้าประตูมีสญิดเพื่อบันทึกผลบุญผู้ที่ไปยังมีสญิด ตั้งแต่คนแรกจนถึงเวลาอิหม่ามขึ้นมินบร หลังจากนั้นบรรดามลาอิกะฮฺก็จะนั่งฟังคุฏบะฮฺพร้อมๆ กับผู้ ร่วมละหมาด ดังหลักฐานในอัลชะดีษที่เล่าจากอบูอุมะฮฺ رضي الله عنه ว่าท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((تَقْعُدُ الْمَلَائِكَةُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلَى أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ مَعَهُمُ الصُّحُفُ
يَكْتُبُونَ النَّاسَ فَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ طُوِّبَتِ الصُّحُفُ . « . قُلْتُ يَا أَبَا

أَمَامَةٌ لَيْسَ لِمَنْ جَاءَ بَعْدَ خُرُوجِ الْإِمَامِ جُمُعَةٌ قَالَ بَلَىٰ وَلَكِنْ لَيْسَ
مِمَّنْ يُكْتَبُ فِي الصُّحُفِ))

(أخرجه أحمد، 1995 : 22268) وقال شعيب الأرنؤوط إسناده حسن

ความว่า บรรดาคนลาอิกะฮฺจะนั่งที่ประต้อมัสญิดในวันศุกร์โดยมีสมุด
บนที่กจดบนที่ผู้คนที่ไปยังมีสมุด เพื่ออิหม่ามได้ออกมามุ่งหน้า
ยังแท่นมินบรสมุดบนที่นั้นก็จะถูกปิด ฉันได้ถามว่า (ผู้ถาม
ชื่ออบูฆอลิบ) โอ้อบามามะฮฺสำหรับผู้ที่ไม่มัสญิดหลังจากอิหม่าม
ขึ้นมินบรจะไม่ได้รับผลบุญละหมาดวันศุกร์หรือ อบูอุมามะฮฺตอบ
ว่า ใช่ แต่เขาจะไม่อยู่ในสมุดที่ถูกบนที่ไว้

(บันทึกโดย Ahmad, 1995 : 22268) ท่านซุอัยบ อัลดอรานอฎ
กล่าวว่าสะนัดชะดีษนี้ ชะสัน

แต่การไปยังมัสญิดสำหรับเคาะฎิบแตกต่างจากคนทั่วไป เคาะฎิบควรไปมัสญิดก่อน
เวลาคุฏบะฮฺไม่นานหรือขณะคนทั่วไปกำลังรอเวลาที่จะฟังคุฏบะฮฺหลังจากดวงอาทิตย์คล้อยไปทาง
ทิศตะวันตกในเวลาเที่ยงวัน เพราะในเรื่องนี้ท่านนบี ﷺ ได้ทำเป็นแบบอย่างแก่ประชาชาติ โดยท่าน
ได้ไปยังมัสญิดก่อนขึ้นมินบรเพียงเล็กน้อย เมื่อท่านเข้าไปยังมัสญิด ท่านจะมุ่งหน้าไปยังมินบรทันที
พร้อมที่นำเสนอคุฏบะฮฺด้วยการให้สลามและนั่งบนมินบร เช่นเดียวกับเคาะฎิบทุกมัสญิดเมื่อไปถึง
ที่มัสญิดแล้วควรกล่าวสลามแก่คนที่นั่งรอและขึ้นมินบรทันทีโดยไม่ละหมาดสุนัตตะฮียะตุลมัสมุญิดเพื่อ
เตรียมพร้อมที่จะนำเสนอคุฏบะฮฺ โดยหันหน้าไปยังผู้คนที่กำลังรอฟังคุฏบะฮฺ ยืนกล่าวสลาม และนั่ง
ที่เก้าอี้บนมินบรจนกว่าอะซานเสร็จสิ้น (al-Shāfi'iy, 2001 : 1/323 ; Ibn Qudāmah, 1997 :
3/159 ; al-Nawawiy, 1999 : 4/358)

ดังนั้น การไปยังมัสญิดในวันศุกร์สำหรับเคาะฎิบไม่ควรไปก่อนเวลา แต่ควรปฏิบัติ
ตามสุนนะฮฺของท่านนบี ﷺ ที่ไปก่อนคุฏบะฮฺเพียงเล็กน้อย แต่หากเคาะฎิบไปยังมัสญิดเนิ่นๆ ก่อนถึง
เวลาอะซานถือว่าไม่ผิดแต่ส่วนทางกับสุนนะฮฺของท่านนบี ﷺ ยกเว้นหากมีเรื่องจำเป็นสำหรับ
เคาะฎิบที่ต้องไปยังมัสญิดเพื่อกิจการมัสญิดหรือด้วยเหตุผลใดเหตุผลหนึ่งถือว่าไม่เป็นที่ต้องห้าม

2.7.1.2 การละหมาดสุนัตก้อบลิยะฮฺสำหรับเคาะฎิบ

การละหมาดสุนัตก้อบลิยะฮฺคือการละหมาดสุนัตสองร็อกอ์ตหลังจากอะซานก่อน
เคาะฎิบจะขึ้นไปนั่งบนมินบรในวันศุกร์ การละหมาดสุนัตดังกล่าวเป็นเรื่องที่บรรดาอุละมาอ์มีทัศนะ
ที่เห็นต่างทั้งกลุ่มที่เห็นว่าการละหมาดสุนัตและกลุ่มที่เห็นว่าไม่มีการละหมาดสุนัตก้อบลิยะฮฺ
เนื่องจากหลักฐานที่ปรากฏไม่ชัดเจนว่าท่านนบี ﷺ ละหมาดสุนัตดังกล่าวที่บ้านหรือไม่ แต่ไม่ปรากฏ
หลักฐานการปฏิบัติของท่านนบี ﷺ การปฏิบัติของท่านอบูบักร์ อัศศิดดีกและการปฏิบัติของท่านอุมัร
เป็น อัลค็อฎฎอบ ﷺ ที่มีมัสญิดเพราะในช่วงดังกล่าวการอะซานเกิดขึ้นหลังจากเคาะฎิบขึ้นไปนั่งบน
มินบรเพียงครั้งเดียว แต่เมื่อครั้งสมัยการปกครองของท่านอูษมาน เบน อัฟฟาน ﷺ ปรากฏว่าผู้ร่วม

ละหมาดวันศุกร์ในนครมะดีนะฮ์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นด้วยปัจจัยหลายอย่างดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ท่านเคาะลีฟะฮ์อุมัยยะฮ์ รัฎฎิ จึงมีคำสั่งให้มีการอะซานก่อนเคาะฎิบจะขึ้นมินบَّر เพื่อให้ทุกคนได้รู้ว่าเวลาละหมาดวันศุกร์ได้มาถึงแล้วและให้เตรียมพร้อมมุ่งหน้าไปยังมัสญิดอย่างพร้อมเพรียงกัน

ในเรื่องการละหมาดสุนัตก็อบลียะฮ์สำหรับเคาะฎิบและผู้ร่วมละหมาดทุกคนนั้น บรรดาอูละมาอ์ อาทิอิหม่ามมาลิก อะฮฺหมัด และหนึ่งทัศนะของอิหม่ามอัชชาฟีอียะฮ์ เห็นว่าท่านนบี รัฎฎิ ไม่เคยละหมาดสุนัตดังกล่าวทั้งที่บ้านและที่มัสญิดก่อนขึ้นมินบَّر เช่นเดียวกับละหมาดสุนัตอดทั้ง สองที่ไม่มีการละหมาดสุนัตก็อบลียะฮ์ (al-Shāfi‘iyy,2001:2/195 ; Ibn Qudāmah, 1997: 3/250)

แต่ทัศนะของอิหม่ามอูษัยมะฮ์ และหนึ่งทัศนะของอิหม่ามอัชชาฟีอียะฮ์ เห็นว่าการละหมาดสุนัตก็อบลียะฮ์สามารถปฏิบัติได้สองร็อกออต โดยให้เหตุผลว่า การละหมาดวันศุกร์นั้น เปรียบเสมือนกับการละหมาดศุฮฺริที่มีละหมาดสุนัตทั้งก่อนและหลัง และการละหมาดวันศุกร์เป็นการย่อละหมาดศุฮฺริจากสี่ร็อกออตเป็นสองร็อกออต เมื่อมีการละหมาดศุฮฺริในวันปกติ ย่อมมีการละหมาดสุนัตก็อบลียะฮ์เสมอ ฉะนั้นเมื่อเทียบกับวันปกติแล้วการละหมาดวันศุกร์จึงควรมีการละหมาดสุนัต ก็อบลียะฮ์เหมือนกับละหมาดศุฮฺริ โดยอ้างอัลฮะดีษที่เล่าจากอับดุลลอฮ์ เป็น อัมร รัฎฎิ ว่า

((أِنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ รัฎฎิ كَانَ يُصَلِّي قَبْلَ الظُّهْرِ رُكْعَتَيْنِ ، وَبَعْدَهَا رُكْعَتَيْنِ ، وَبَعْدَ الْمَغْرِبِ رُكْعَتَيْنِ فِي بَيْتِهِ ، وَبَعْدَ الْعِشَاءِ رُكْعَتَيْنِ وَكَانَ لَا يُصَلِّي بَعْدَ الْجُمُعَةِ حَتَّى يَنْصَرِفَ فَيُصَلِّي رُكْعَتَيْنِ))

(أخرجه البخاري ، 2005 : 937)

ความว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ รัฎฎิ ละหมาดสุนัตก่อนศุฮฺริสองร็อกออต และหลังศุฮฺริสองร็อกออต และหลังมัฆริบสองร็อกออตในบ้านท่าน และหลังอิซาอ์สองร็อกออต และท่านจะไม่ละหมาดสุนัตสอง ร็อกออตยกเว้นหลังจากละหมาดวันศุกร์จนกว่าท่านจะลุกย้ายไป

(บันทึกโดย al-Bukhāriy, 2005 : 937)

และอ้างจากอัลฮะดีษที่เล่าจากนาฟิอ รัฎฎิ ว่า อิบน์ อุมัร รัฎฎิ ได้ละหมาดสุนัตยาวก่อนละหมาดวันศุกร์และละหมาดสองร็อกออตหลังจากละหมาดวันศุกร์ที่บ้านท่าน เขากล่าวต่อไปว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ รัฎฎิ ได้ปฏิบัติดังกล่าว (บันทึกโดย Abu Dāwūd,2005 :1128) และอ้างจากอัลฮะดีษที่บันทึกโดยอັตติรมิซียะฮ์ว่า อับดุลลอฮ์ เป็น มัสอูด รัฎฎิ ได้ละหมาดสี่ร็อกออตก่อนละหมาดวันศุกร์และสี่ร็อกออต หลังจากละหมาดวันศุกร์ (บันทึกโดย al-Tirmidhiy,2005 :523) ซึ่งทั้งสองฮะดีษนี้ อัลอัลบานียะฮ์กล่าวว่า เป็นฮะดีษเศาะฮีฮ

เมื่อพิจารณาหลักฐานจากทั้งสองกลุ่ม ผู้วิจัยเห็นว่า หลักฐานที่ปรากฏในอัลฮะดีษ บันทึกโดยอับดุลกอรีข้างต้นที่หมายถึงคือการละหมาดสุนัตก็อบลียะฮ์ศุฮฺริแต่ไม่ใช่สุนัตก็อบลียะฮ์ ละหมาดวันศุกร์ อีกทั้งท่านนบี รัฎฎิ และบรรดาเคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงคุณธรรมทั้งสี่ท่าน รัฎฎิ ไม่เคยละหมาดสุนัตก็อบลียะฮ์ก่อนละหมาดวันศุกร์แต่อย่างใดทั้งที่บ้านและที่มัสญิด เป็นหลักฐานที่ชัดเจนว่าการ

ละหมาดดังกล่าวไม่ใช่สุนนะฮ์ของท่านนบี ﷺ อย่างชัดเจน ถึงแม้บรรดาอุละมาอ์จะเทียบกับการละหมาดสุนัตก็อปติยะฮ์ก่อนละหมาดศุริกก็ตาม และอาจเป็นไปได้ที่ท่านอิบนุ อุมร์ رضي الله عنه ได้กล่าวว่า ท่านนบี ﷺ ได้ละหมาดยาวก่อนละหมาดวันศุกร์นั้นเป็นการละหมาดสุนัตมุญลักหรือละหมาดกุฮา เพราะท่านถือว่าวันศุกร์เป็นวันประเสริฐที่ควรแก่การประกอบศาสนกิจมากกว่าวันปกติทั่วไป

2.7.1.3 การก้าวเดินขึ้นมินบ์

บรรดาอุละมาอ์เห็นพ้องว่าเมื่อท่านนบี ﷺ ก้าวเท้าเข้าไปยังมัสญิดท่านก้าวด้วยเท้าขวาและออกจากมัสญิดด้วยเท้าซ้ายและการทำงานของท่านทุกอย่างท่านจะเริ่มด้วยทางขวามากกว่าทางซ้าย เช่นเดียวกับการก้าวเดินขึ้นมินบ์ที่บรรดาอุละมาอ์เห็นว่าท่านก้าวเดินขึ้นมินบ์ด้วยเท้าขวาเมื่อถึงเวลาคุฏบะฮ์วันศุกร์เนื่องจากการปฏิบัติสิ่งที่ตั้งมานั้นควรเริ่มด้วยทางขวาก่อน ดังอัลฮะดีษที่เล่าจากท่านหญิงอาอิชะฮ์ رضي الله عنها ว่า

((كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُعْجِبُهُ التَّيْمُنُ فِي تَنْعَلِهِ وَتَرْجُلِهِ وَطُهُورِهِ وَفِي شَأْنِهِ كُلِّهِ))

(أخرجه البخاري ، 2005 : 168)

ความว่า ท่านนบี ﷺ รักการปฏิบัติด้วยทางขวาก่อน ทั้งการสวมรองเท้า การห่มม การอาบน้ำละหมาดและทุกกิจการ

(บันทึกโดย al-Bukhāriy, 2005 : 168)

เป็นที่ประจักษ์ว่าการก้าวเดินขึ้นมินบ์ในวันศุกร์ของท่านนบี ﷺ เป็นการปฏิบัติศาสนกิจในมัสญิดที่เป็นแบบอย่างแก่บรรดาเศาะฮาบะฮ์ رضي الله عنهم และประชาชาติที่ท่านได้ก้าวเดินด้วยเท้าขวาอย่างแน่นอน เช่นเดียวกับการเดินลงจากมินบ์ท่านได้ก้าวเดินด้วยเท้าซ้ายเมื่อเทียบกับการก้าวเดินออกจากมัสญิด หรือท่านอาจก้าวเดินด้วยเท้าขวาก็ได้ เนื่องจากการลงจากมินบ์เป็นการประกอบศาสนกิจคุฏบะฮ์ที่เชื่อมต่อการละหมาดวันศุกร์ แต่การก้าวออกจากมัสญิดเป็นการออกจากสถานที่อับดาฮ์ไปยังสถานที่ต่างๆ เพื่อประกอบกิจการคุนยา ซึ่งในเรื่องนี้ อิบนุ ตัยมียะฮ์ ได้กล่าวเกี่ยวกับการใช้มือและเท้าข้างใดก่อนนั้นย่อมมีความประเสริฐตามความเหมาะสมที่ถูกกำหนดไว้แล้ว บางครั้งจำเป็นต้องใช้พร้อมกันทั้งสองข้าง บางครั้งต้องใช้ข้างใดข้างหนึ่งเป็นการเฉพาะ แต่ในหลักการชะรีอะฮ์ เมื่อจำเป็นต้องใช้มือหรือเท้าข้างใดข้างหนึ่งที่เป็นความดีและศิริมงคล ท่านนบี ﷺ มักเริ่มด้วยข้างขวาก่อนข้างซ้าย เช่นการอาบน้ำละหมาด การล้าง การแปรงฟัน การสวมเสื้อผ้า การรับประทานอาหาร เป็นต้น (Ibn Taymiyyah, 1993 : 21/65)

2.7.2 การปฏิบัติตนของเคาะฎิบหลังจากขึ้นมินบ์

การปฏิบัติตนของเคาะฎิบหลังจากขึ้นมินบ์เป็นการปฏิบัติตามสุนนะฮ์ของท่านนบี ﷺ ที่ได้ปฏิบัติเป็นประจำ มีทั้งการให้สลามและนั่งบนมินบ์ การยื่นขณะนำเสนอคุฏบะฮ์ การนั่งระหว่างสองคุฏบะฮ์ การถือไม้เท้าของเคาะฎิบ และการหันหน้าไปยังผู้ฟังขณะคุฏบะฮ์ดังต่อไปนี้

2.7.2.1 การให้สลามแก่ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์

การกล่าวสลามแก่ผู้ร่วมละหมาดหลังจากเดินขึ้นบนมินบ์รของเคาะฎิบเป็นเสมือนกับพิธีกรรมที่จำเป็นต้องปฏิบัติ เพราะบรรดาอุละมาอ์ส่วนใหญ่เห็นว่าเมื่อท่านนบี ﷺ ได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่างทุกครั้งที่ท่านขึ้นบนมินบ์รก่อนนำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์ก็จำเป็นต้องปฏิบัติตาม แต่หากเคาะฎิบคนใดลืมกล่าวสลามจะมีผลต่อการนำเสนอคุฏบะฮ์หรือไม่ บรรดาอุละมาอ์มีสองทัศนะในเรื่องนี้ดังต่อไปนี้

ทัศนะแรกจากอิบนุ อับบาส อิบนุ อัชชูบัยร อัซซาฟิอีย และอะฮฺมัดเห็นว่าสุนัตสำหรับเคาะฎิบกล่าวสลามสองครั้งคือเมื่อเข้าไปในบริเวณมัสญิดที่มีผู้ร่วมละหมาดนั่งอยู่หรือกล่าวสลามแก่ผู้ที่นั่งข้างๆ มินบ์รและกล่าวสลามหลังจากเดินขึ้นไปยังมินบ์รก่อนนั่งพัก (al-Nawawiy,1999 : 4/383) โดยอ้างหลักฐานจากอัลฮะดีษที่เล่าจาก ญาบิร เบน อับดิลลาฮฺ ﷺ ว่า

((أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا صَعِدَ الْمِنْبَرَ سَلَّمَ))

(أخرجه ابن ماجه ، 2005 : 1109) وقال الألباني حديث حسن

ความว่า เมื่อท่านนบี ﷺ ขึ้นไปยังมินบ์รท่านจะกล่าวสลาม (บันทึกโดย Ibn Mājah, 2005 : 1109)ท่านอัลอัลบานีย์ยกกล่าวว่า เป็นฮะดีษะสัน

ถึงแม้ฮะดีษนี้เป็นที่ถกเถียงระหว่างบรรดาอุละมาอ์ว่าอยู่ระหว่างญะฮะอีย อ่อนทางสายรายงานหรือเป็นฮะดีษเมาฎวอ แต่ท่านอัลอัลบานีย์ได้กล่าวว่าฮะดีษข้างต้นเป็นเศาะฮีย (al-Albāniy, 1413 : 5/106 ฮะดีษหมายเลข 2076)

ทัศนะที่สองเป็นทัศนะของอูปูษะนีฟะฮฺและมาลิกเห็นว่าการกล่าวสลามของเคาะฎิบหลังจากขึ้นไปยังมินบ์รเป็นมักรูฮฺ เพราะท่านนบี ﷺ ไม่เคยกล่าวสลาม ก่อนนั่งบนมินบ์ร แต่ท่านกล่าวสลามหลังจากก้าวเดินเข้าไปยังมัสญิด ไม่ใช่หลังจากขึ้นไปยังมินบ์ร เพราะไม่ปรากฏหลักฐานการกล่าวสลามจากท่านนบี ﷺ แต่ประการใด (Mālik bin Anas al-Aṣḥabī,1994 : 1/231)

จากการศึกษาหลักฐานและทัศนะทั้งสองกลุ่มข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า ถึงแม้บรรดาอุละมาอ์บางท่านเห็นฮะดีษที่ถูกหยิบยกในเรื่องดังกล่าวเป็นฮะดีษที่อ่อนถึงแม้อัลอัลบานีย์เห็นว่าเป็นฮะดีษเศาะฮีย แต่เมื่อพิจารณาการกล่าวสลามทุกครั้งที่มีพิธีกรรมใดพิธีกรรมหนึ่ง ผู้ที่เป็นคนสำคัญในพิธีนั้นก่อนที่จะเริ่มกระทำการใดๆ ที่เป็นศิริมงคลควรกล่าวสลาม ยิ่งเป็นคุฏบะฮ์วันศุกร์ที่มีคนจำนวนมากกำลังรอการฟังด้วยความตั้งใจ เคาะฎิบยิ่งควรกล่าวสลามถึงแม้เป็นการกล่าวสั้นๆ ก็ตาม

2.7.2.2 การถือไม้เท้าขณะนำเสนอคุฏบะฮ์

การถือไม้เท้าของเคาะฎิบขณะยืนนำเสนอคุฏบะฮ์บนมินบ์รเป็นสุนนะฮ์ของท่านนบี ﷺ ซึ่งมีหลักฐานจากอัลฮะดีษในเรื่องนี้ อาทิ อัลฮะดีษบันทึกโดย Abū Dāwūd,2005 : 1096,1147 และอัลฮะดีษบันทึกโดย Ibn Khuzaymah,1980 : 2/1452 เป็นต้น แต่ในอัลฮะดีษดังกล่าวท่านนบี ﷺ ถือไม้เท้าในบางครั้งและถือไม้ธนูในบางครั้ง

สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ 6. ศาสนาอิสลามมีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนและรัดกุม 5. ศาสนาอิสลามมีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนและรัดกุม 4. ศาสนาอิสลามมีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนและรัดกุม 3. ศาสนาอิสลามมีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนและรัดกุม 2. ศาสนาอิสลามมีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนและรัดกุม 1. ศาสนาอิสลามมีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนและรัดกุม

การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม 4. การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม 3. การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม 2. การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม 1. การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม

การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม 4. การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม 3. การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม 2. การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม 1. การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม

การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม 4. การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม 3. การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม 2. การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม 1. การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม

2.8 วิธีการดำเนินการตามหลักศาสนาอิสลาม

(1/429)

การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม 4. การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม 3. การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม 2. การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม 1. การปฏิบัติหน้าที่ของมุสลิม

การบูรณะและปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในอาคารเรียนให้มีคุณภาพดีขึ้น โดยดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้ 3. ปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในอาคารเรียนให้มีคุณภาพดีขึ้น 4. เตรียมพร้อมสำหรับการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร (Abd al-...)

ความหมายของคำศัพท์ที่ใช้ในบทเรียน 1. การบูรณะและปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในอาคารเรียนให้มีคุณภาพดีขึ้น 2. การเตรียมพร้อมสำหรับการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร 3. การปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในอาคารเรียนให้มีคุณภาพดีขึ้น 4. การเตรียมพร้อมสำหรับการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร

((2005 : 2118))

((2005 : 2118))

การบูรณะและปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในอาคารเรียนให้มีคุณภาพดีขึ้น โดยดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้ 2.8.1.1 การบูรณะและปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในอาคารเรียนให้มีคุณภาพดีขึ้น

การบูรณะและปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในอาคารเรียนให้มีคุณภาพดีขึ้น โดยดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้ 2.8.1.1 การบูรณะและปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในอาคารเรียนให้มีคุณภาพดีขึ้น

การบูรณะและปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในอาคารเรียนให้มีคุณภาพดีขึ้น โดยดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้ 2.8.1.1 การบูรณะและปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในอาคารเรียนให้มีคุณภาพดีขึ้น

2.8.1 อภิธานศัพท์

การบูรณะและปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในอาคารเรียนให้มีคุณภาพดีขึ้น โดยดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้

ความหมายของคำว่า "การปฏิบัติตนตามหลักศาสนา" หมายถึง การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของศาสนาที่ตนนับถืออย่างเคร่งครัดและซื่อสัตย์สุจริต โดยไม่เลือกปฏิบัติ และต้องปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่ตนนับถืออย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

การปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่ดีนั้น จะต้องปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่ตนนับถืออย่างเคร่งครัดและซื่อสัตย์สุจริต โดยไม่เลือกปฏิบัติ และต้องปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่ตนนับถืออย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

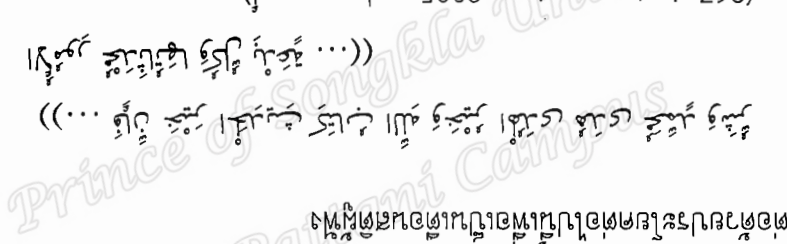
2.8.1.2 การปฏิบัติตนตามหลักศาสนา (ศาสนาอิสลาม)

(บทบัญญัติโดย Muslim, 2005 : ส่วนหนึ่งของจากข้อ 867)

ทาง...

ความหมาย... การปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่ดีนั้น จะต้องปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่ตนนับถืออย่างเคร่งครัดและซื่อสัตย์สุจริต โดยไม่เลือกปฏิบัติ และต้องปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่ตนนับถืออย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

...))

การปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่ดีนั้น จะต้องปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่ตนนับถืออย่างเคร่งครัดและซื่อสัตย์สุจริต โดยไม่เลือกปฏิบัติ และต้องปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่ตนนับถืออย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

การปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่ดีนั้น จะต้องปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่ตนนับถืออย่างเคร่งครัดและซื่อสัตย์สุจริต โดยไม่เลือกปฏิบัติ และต้องปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่ตนนับถืออย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

(การปฏิบัติตนตามหลักศาสนา : ข้อ 70-71)

การปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่ดีนั้น จะต้องปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่ตนนับถืออย่างเคร่งครัดและซื่อสัตย์สุจริต โดยไม่เลือกปฏิบัติ และต้องปฏิบัติตนตามหลักศาสนาที่ตนนับถืออย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

((أَنَّ اللَّهَ يَبْغِي الْكُفْرَ))

อัลฮุกุมที่ห้ามกินเนื้อหมูในศาสนาอิสลาม... (al-Asqolaniy, 2005 : 2/404)

การกล่าวถึงในอัลกุรอานว่า... (29 บทที่ 29 เรื่อง "Al-Ankabut")

การกล่าวถึงในอัลกุรอานว่า... (28.1.3 การกล่าวถึง "Al-Ankabut")

28.1.3 การกล่าวถึง "Al-Ankabut" (29 บทที่ 29)

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกล่าวถึง... (al-Bukhari, 2005 : 3369, 6357, 6358, 6360)

หรือด้วยสำนวนอื่นที่หมายถึง... (3369 : 3369)

หรือด้วยสำนวนอื่นที่หมายถึง... (3369 : 3369)

(3369 : 2005 ، الحجري، الخ)

((أَنَّ اللَّهَ يَبْغِي الْكُفْرَ))

ความว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ ได้ยิน (เพื่อนำเสนอคุณบะฮฺ) ฉันท
ได้ยินท่านกล่าวหลังจากปฏิญาณตนว่า **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ**

(บันทึกโดย al-Bukhāriy, 2005 : 926)

การกล่าวประโยคดังกล่าวนั้นเป็นการสะท้อนถึงควมมีทักษะของเคาะฎิบที่มีความรู้
ในการเรียบเรียงเนื้อหาคุณบะฮฺ เริ่มต้นด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และนำเสนอเรื่อยไป
ด้วยวรรคตอนเพื่อให้ผู้ฟังได้เห็นภาพการเรียงลำดับของเนื้อหาคุณบะฮฺ

2.8.1.4 การให้อิวาตเพื่อการยำเกรงต่อพระเจ้า (ตักวา)

การให้อิวาตเพื่อการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ในคุณบะฮฺเป็นรูกุนที่ต้อง
ปรากฏตามทัศนะของบางกลุ่มในมัซฮับที่เห็นว่าเป็นรูกุน อาทิ มัซฮับอัชชาฟีอียะฮ์และมัซฮับ
อัลฮันบะลีฮ์ เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการนำเสนอคุณบะฮฺคือการสั่งเสียให้ทุกคนยำเกรงต่อพระองค์
และเพื่อให้เกิดการตกเตือนสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งเรื่องโลกคุณยาและอาคิเราะฮฺ แต่การสั่งเสียว่าด้วย
การตักวาในมัซฮับอื่นนั้นไม่จำเป็นต้องปรากฏเนื่องจากเนื้อหาคุณบะฮฺโดยรวมเป็นการตกเตือนให้ทุก
คนตักวาต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ อยู่แล้ว (al-Bayhaqiy, 2002 : 3/297)

การสั่งเสียแก่ผู้ฟังด้วยการตักวาต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ในคุณบะฮฺนั้น สามารถ
กล่าวด้วยประโยคคำสั่งให้ตักวาหรือด้วยการเชิญชวนให้ยำเกรงต่อพระองค์หรือด้วยการอ่านอายะฮฺ
ใดอายะฮฺหนึ่งที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการตักวาที่ผู้ฟังเข้าใจว่านั่นเป็นการสั่งเสียให้เกิดการยำเกรงต่อ
พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ (al-Nawawiy, 1999 : 4/349)

ในเรื่องข้างต้น อัชชัยค์ อับดุลรอฮมาน อัลสะอดีฮ์ ได้ให้ความคิดเห็นว่ารูกุนที่บรรดา
อุละมาอ์ในมัซฮับต่างๆ ได้วางไว้นั้นมีข้อสังเกตที่ควรศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ถึงแม้บางรูกุนปรากฏใน
ทัศนะของกลุ่มหนึ่งแต่ไม่ปรากฏในทัศนะอีกกลุ่มหนึ่งก็ตาม เพราะแท้จริงคุณบะฮฺนั้นเป็นการให้
คำแนะนำด้วยเนื้อหาที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ความหมายของคุณบะฮฺคือการตกเตือนสติและหัวใจ แต่
ไม่ได้ปฏิเสธว่าการเกริ่นนำด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ การกล่าวอานวयरเศาะละวาตแต่
ท่านนบี ﷺ และการอ่านอายะฮฺจากอัลกุรอานเป็นสิ่งที่ทำให้การคุณบะฮฺมีความสมบูรณ์ (al-Sa'adi,
n.d. : 2/336) ดังนั้นการนำเสนอคุณบะฮฺทุกครั้งมีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้ฟังทุกคนยำเกรงต่อพระองค์
อัลลอฮ์ ﷻ และได้รับความรู้ที่เคาะฎิบได้นำเสนอ

2.8.2 เนื้อหาคุณบะฮฺ

เนื้อหาคุณบะฮฺเป็นหัวใจหลักในการนำเสนอรายละเอียดที่ปรากฏในคุณบะฮฺหลังจาก
เคาะฎิบได้เกริ่นนำเบื้องต้นเพื่อให้ผู้ฟังได้เห็นทิศทางกำหนดเนื้อหาและรายละเอียด เสมือนพาด
หัวข้อที่พอมเห็นโครงสร้างของเนื้อหาคุณบะฮฺ เมื่อเคาะฎิบได้นำเสนอหัวข้อใหญ่และสาระสำคัญที่เป็น
หัวข้อย่อย ผู้ฟังก็สามารถคาดหมายถึงรายละเอียดที่เคาะฎิบจะนำเสนอในคุณบะฮฺ แต่ความสมบูรณ์
และสำเร็จในการนำเสนอขึ้นขึ้นอยู่กับวิธีการและทักษะของเคาะฎิบที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์การ
นำเสนอคุณบะฮฺ

ในเรื่องนี้ อัลกาซานีย์ ได้กล่าวว่า เนื้อหาคุฏบะฮ์เป็นหัวใจสำคัญของการนำเสนอแก่ผู้ฟัง เคาะฎิบควรเน้นเรื่องการให้คำแนะนำและตักเตือนไม่ให้ผู้ฟังหลงลืมจากการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะบ่าวของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ เนื้อหาคุฏบะฮ์ควรเน้นที่การอ่านอายะฮ์อัลกุรอานและการตักเตือนเป็นหลัก ถึงแม้เป็นเพียงแค่ประโยคสั้นๆ แต่ให้ความหมายที่ลึกซึ้งแก่ผู้ฟัง (al-Kāṣānī, 2001 : 2/196-197) โดยอ้างจากอัลอะดีซ เล่าจากญาบิร เป็น สมะเราะฮ์ อัศสุวาอีย์ ﷺ ว่า

((كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَا يُطِيلُ الْمَوْعِظَةَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِنَّمَا هُنَّ

كَلِمَاتٌ بَسِيرَاتٌ))

(أخرجه أبو داود، 2005 : 1107) وقال الألباني حديث حسن

ความว่า ท่านเราะฮ์สุลุลลอฮ์ ﷺ ไม่นำเสนอคุฏบะฮ์ยาวในวันศุกร์ แต่เป็นแค่คำพูดเพียงไม่กี่ประโยค

(บันทึกโดย Abu Dāwūd, 2005 : 1107) ท่านอัลอัลบานีย์กล่าวว่า เป็นอะดีซอะฮ์

และอ้างจากอัลอะดีซในทำนองเดียวกันที่เขาเล่าว่า

((كَانَتْ لِلنَّبِيِّ ﷺ خُطْبَتَانِ يَجْلِسُ بَيْنَهُمَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَذْكُرُ

النَّاسِ))

(أخرجه مسلم، 2005 : 862)

ความว่า ท่านนบี ﷺ นำเสนอสองคุฏบะฮ์ ท่านจะนั่งระหว่างคุฏบะฮ์ทั้งสอง ท่านอ่านอัลกุรอานและตักเตือนผู้ฟังที่ร่วมละหมาดวันศุกร์

(บันทึกโดย Muslim, 2005 : 862)

เนื้อหาคุฏบะฮ์ที่ท่านนบี ﷺ ได้นำเสนอนั้นเน้นที่การตักเตือน การเชิญชวนให้ทุกคนรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ การขอบคุณพระองค์ หลักการศรัทธา การตาย เรื่องสวรรค์และนรก การให้กำลังใจในการปฏิบัติต่อกันต่อพระองค์และเราะฮ์สุล และห่างไกลจากการทรยศกระทำบาปทั้งปวง สำหรับเคาะฎิบในปัจจุบัน จะนำเสนอด้วยเนื้อหา มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความพร้อมของแต่ละคน แต่โดยภาพรวมของคุฏบะฮ์คือการกล่าวสรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ การกล่าวขานนวยพรหรือเศาะละวาตแด่ท่านนบี ﷺ การดูอาแก่บรรดาผู้ศรัทธา การตักเตือนเรื่องที่เป็นประโยชน์ ถึงแม้เคาะฎิบจะพูดเพียงไม่กี่คำและไม่คล่องในการนำเสนอก็ตาม (al-Tuwayjir, 2010 : 552-553)

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยเห็นว่า ถึงแม้การนำเสนอคุฏบะฮ์มีรูปแบบและวิธีการเฉพาะ แต่เมื่อประมวลภาพรวมแล้ว คุฏบะฮ์เสมือนกับการการเขียนเรียงความที่ต้องมีหัวข้อใหญ่ หัวข้อย่อย รายละเอียดที่เรียงเป็นลำดับ สรุปลงใจความสำคัญหรือผลที่ได้รับจากการนำเสนอ ฉะนั้นเดฉันทัน คุฏบะฮ์

ต้องมีหัวข้อ บทเกริ่นนำ อรรถกถาเข้าสู่เนื้อหา เนื้อหา และสรุปผลที่อยู่ในส่วนท้ายของคุฏบะฮ์ที่อาจเป็นการให้ข้อคิดแก่ผู้ฟัง

2.8.2.1 อรรถกถาเนื้อหา

อรรถกถาเนื้อหาเป็นการนำเสนอบทเริ่มต้นของคุฏบะฮ์ก่อนเข้าสู่เนื้อหาที่เป็นรายละเอียดหลังจากเคาะฏีบกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ เชิญชวนให้ผู้ฟังยำเกรงต่อพระองค์ เสริมด้วยหลักฐานอายะฮ์อัลกุรอาน อัลฮะดีษ หรือด้วยประโยคคำพูดแสดงถึงการเรียกร้องให้ทุกคนยึดมั่นกับหลักการศาสนาและใช้ชีวิตตามบทบัญญัติอิสลาม

การเริ่มต้นคุฏบะฮ์ด้วยอรรถกถาที่ตีความถึงความสนใจของผู้ฟังให้ติดตามเนื้อหาที่จะได้กล่าวในตอนถัดไป เคาะฏีบจะเริ่มต้นด้วยการกล่าวเพียงไม่กี่ประโยคที่ครอบคลุมลำดับเนื้อหาที่แสดงให้ผู้ฟังเห็นภาพรวมที่จะได้กล่าวในรายละเอียด หากผู้ฟังสามารถจับใจความการอรรถกถาเนื้อหาได้ แสดงว่าผู้ฟังสามารถเห็นภาพรวมเนื้อหาคุฏบะฮ์ได้ทั้งหมด ซึ่งบทดังกล่าวเปรียบเสมือนกับพาดหัวข่าวหรือการแจ้งรายละเอียดเบื้องต้นที่ผู้ฟังจะได้ติดตามในตอนต่อไป หรือเป็นการเรียกความสนใจก่อนเข้าสู่รายละเอียด ขึ้นอยู่กับความเฉลียวฉลาดและการมีทักษะของเคาะฏีบแต่ละคนที่จะให้คุฏบะฮ์มีอิทธิพลถึงน้ำถึงเนื้อ ฉะนั้นใครคนนั้น คุฏบะฮ์ที่ตีนั้นขึ้นอยู่กับเตรียมตัวของเคาะฏีบด้วย ปัจจัยหลายประการสู่ความสำเร็จในการนำเสนอ (Tawfiq Yūsuf al-Wā‘i, 1995 : 93-94)

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยเห็นว่าการอรรถกถาเนื้อหา ควรอยู่ในกรอบของการนำเสนอที่ไม่ควรยาวเกินไป อาจเริ่มต้นด้วยการขยายหัวข้อใหญ่ด้วยเพียงไม่กี่ประโยค เสริมด้วยหลักฐานจากอายะฮ์อัลกุรอานหรืออัลฮะดีษ ถือว่าเป็นการเพียงพอก่อนเข้าสู่เนื้อหาในลำดับต่อไป

2.8.2.2 เนื้อหาคุฏบะฮ์

เนื้อหาคุฏบะฮ์เป็นหัวใจหลักของการนำเสนอคุฏบะฮ์ที่จะทำให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์จากการฟังมากที่สุด เนื้อหาจะเป็นที่ฟังพอใจมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับระเบียบเรียงและทักษะการนำเสนอของเคาะฏีบ รวมทั้งปัจจัยอื่นๆ ที่ต้องควบคู่กับเคาะฏีบระหว่างการนำเสนอคุฏบะฮ์

การนำเสนอเนื้อหาคุฏบะฮ์ควรเน้นเรื่องที่สำคัญที่สุดในรอบสัปดาห์เป็นลำดับแรก เลือกสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งด้านศาสนาและวิถีชีวิตที่ถูกต้องตามหลักการ ให้คำชี้แนะ นำเสนอปัญหาและทางแก้ หรือเสนอข้อคิดเพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำไปขยายผลหรือสรุปผลที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ซึ่งเคาะฏีบควรพิจารณาหัวข้อและรายละเอียดทุกครั้งก่อนนำเสนอ หรือนำเสนอเนื้อหาที่มาจากข้อเสนอของผู้ฟังคุฏบะฮ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เคาะฏีบอาจไม่ทราบปัญหาและความต้องการของคนส่วนใหญ่ที่อยู่ในชุมชนของตน ('Abd al-Ghaniyy Ahmad Jabr Muzhir, 1422 : 51-53)

ตัวอย่างการนำเสนอคุฏบะฮ์เรื่อง "ความเป็นพี่น้อง" ควรเรียบเรียงเนื้อหาตามลำดับดังต่อไปนี้

1. เกริ่นนำด้วยการให้ความหมายของความเป็นพี่น้องตามทัศนะของบรรดาอุละมาอ์ ต่อด้วยความสำคัญของความเป็นพี่น้อง
2. อธิบายคุณลักษณะของความเป็นพี่น้องตามหลักการอิสลาม รวมถึงเรื่องความรู้สึก อารมณ์ หัวใจ และการเข้าใจถึงความสำคัญของการเป็นพี่น้อง
3. ลงรายละเอียดว่าด้วยเงื่อนไขและสิทธิของทุกคนที่เป็นพี่น้องในอิสลาม รวมทั้งสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ การให้อภัยและการให้ความช่วยเหลือ

4. เชิญชวนให้ทุกคนสร้างความเป็นพี่น้องอย่างแน่นแฟ้น และผลดีของความเป็น
 ปึกแผ่นที่เกิดขึ้นจากความเป็นพี่น้องในสังคม

5. สรุปผลจากการเป็นพี่น้องที่จะนำมาซึ่งผลดีในการดำเนินชีวิต (Tawfiq Yūsuf
 al-Wā‘ī, 1995 : 94)

2.8.2.3 เนื้อหาส่วนท้ายคุฏบะฮ์

การกล่าวสรุปเนื้อหาคุฏบะฮ์ไม่ได้เป็นรูกุนและเงื่อนไขคุฏบะฮ์แต่ประการใด แต่เป็น
 การวินิจฉัยจากบรรดาอุละมาอ์ที่เห็นว่าทุกครั้งที่มีการนำเสนอคุฏบะฮ์ควรที่จะให้มีการสรุปเนื้อหา
 เพื่อให้คุฏบะฮ์มีน้ำหนักมากขึ้นและเพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำไปเป็นบทเรียนในการดำเนินชีวิต ขึ้นอยู่กับ
 เคาะฎิบแต่ละคนว่าจะสรุปเนื้อหาหรือไม่ ซึ่งการกล่าวสรุปคุฏบะฮ์อาจกระทำได้ในรูปแบบประโยค
 ความเรียงหรือด้วยการเรียบเรียงเป็นข้อๆ ตามลำดับเพื่อให้ผู้ฟังสามารถประมวลเนื้อหาจากการฟัง
 คุฏบะฮ์ (Ibrāhīm al-Badawī, 1994 : 163)

2.8.3 ส่วนสรุปคุฏบะฮ์

ส่วนสรุปคุฏบะฮ์มักเป็นการสรุปใจความสำคัญจากเนื้อหาที่ได้นำเสนอหรือเป็นการ
 ทิ้งท้ายเพื่อให้ผู้ฟังได้รับข้อคิดที่เป็นประโยชน์จากเนื้อหาคุฏบะฮ์ มีทั้งการอ่านอายะฮ์อัลกุรอานที่
 เกี่ยวกับกับเนื้อหาหรือด้วยการกล่าวประโยคสั้นๆ เป็นบทเรียนแก่ผู้ฟัง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.8.3.1 การกล่าวข้อความสุดท้ายก่อนจบคุฏบะฮ์แรก

ประโยคสุดท้ายที่เคาะฎิบมักกล่าวก่อนจบคุฏบะฮ์แรกคือการทอเบียกบางอายะฮ์
 จากอัลกุรอานที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาและทิ้งท้ายด้วยประโยคขอพรให้พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงตอบรับ
 ทุกการงานที่ได้ปฏิบัติก่อนหน้านี้ กระตุ้นผู้ฟังให้รำลึกและขอบคุณพระองค์ เสริมด้วยการสนับสนุนให้
 ทุกคนขออวดด้วยความมั่นใจว่าทุกคำขอจะถูกตอบรับ หรือกล่าวกับผู้ฟังที่กลับตัวด้วยการเตาบัตจะ
 ได้รับการอภัยโทษ และบาปทั้งปวงจะถูกล้างเหมือนไม่มีบาป เป็นต้น ซึ่งเคาะฎิบจะกล่าวประโยค
 ต่อไปนี้ดังที่ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวบางครั้งในช่วงท้ายของคุฏบะฮ์

((فَادْكُرُوا اللَّهَ يَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا عَلَيَّ نَعْمَهُ يَزِدْكُمْ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ))

ความว่า ดั่งนั้นท่านทั้งหลายจงรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮ์เถิด
 แน่นอนพระองค์จะรำลึกถึงพวกเจ้า จงขอบคุณพระองค์ต่อปัจจัย
 ยังชีพ แน่นอนพระองค์จะทรงเพิ่มพูนแก่พวกเจ้า และการรำลึกถึง
 พระองค์อัลลอฮ์นั้นเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่หนัก และพระองค์อัลลอฮ์ทรง
 รอบรู้สิ่งที่พวกเจ้ากระทำไว้

บางครั้งท่านนบี ﷺ กล่าวประโยคเชิญชวนให้ผู้ฟังขอพรดูอาโดยให้ทุกคนมั่นใจว่า
 ทุกคำขอนั้นจะได้รับการตอบรับจากพระองค์ เช่นประโยคนี

((اذْعُوا اللَّهَ وَأَنْتُمْ مُؤَقَّنُونَ بِالْإِجَابَةِ))

(أخرجه الترمذي ، 2005 : بعض من حديث (3479) وقال هذا

حديث غريب وقال الألباني حديث حسن

ความว่า จงวิงวอนขอจากพระองค์อัลลอฮ์โดยพวกเจ้ามั่นใจใน การตอบรับ

(บันทึกโดย al-Tirmidhiy,2005 : ส่วนหนึ่งจากอะดีษ 3479) เขา กล่าวว่าเป็นอะดีษเขาะริบ และท่านอัลอัลบานีย์ก็กล่าวว่าเป็น อะดีษอะสัน

บางครั้งท่านนบี ﷺ กล่าวประโยคให้กำลังใจแก่ผู้ฟังว่าผู้ที่เตาบัตกลับตัวจากบาปทั้ง ปวงนั้นเสมือนเป็นคนที่ไม่มีบาปในชีวิต เช่นประโยคนี้

" التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ "

(أخرجه ابن ماجه ، 2005 : بعض من حديث (4250) وقال الألباني

حديث حسن

ความว่า ผู้ที่กลับตัวด้วยการเตาบัตจากบาปนั้นเสมือนเป็นผู้ที่ไม่มี บาปในตัวเขา

(บันทึกโดย Ibn Majah,2005 : ส่วนหนึ่งจากอะดีษ 4250)

ท่านอัลอัลบานีย์ก็กล่าวว่าเป็นอะดีษอะสัน

การกล่าวทั้งทำยักฎบะฮ์ดังประโยคข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งจากสุนนะฮ์ของท่านนบี ﷺ แต่ไม่ได้เป็นการกล่าวทั้งทำยักฎบะฮ์ที่ท่านปฏิบัติเป็นประจำทุกครั้ง เคาะฎิบไม่ควรกล่าวเป็นทำนองเดียวทุก สัปดาห์หรือทุกครั้งที่มีการทำยักฎบะฮ์ แต่ควรเลือกหลายๆ ประโยคที่มีความหมายการตักเตือน การ ขอพร การเชิญชวนให้รำลึกถึงพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ โดยกล่าวแต่ละครั้งไม่ซ้ำกับครั้งที่ผ่านมา บรรดา อุละมาอ์เห็นว่า หากเคาะฎิบกล่าวทั้งทำยักฎบะฮ์ด้วยประโยคเดียวเป็นประจำถือว่าเป็นบิอะฮ์ฮะฮ์ เพราะจะทำให้ผู้ฟังเข้าใจว่าการกล่าวประโยคดังกล่าวเป็นสุนนะฮ์จากท่านนบี ﷺ ที่ไม่มีทางเลือกอื่น ได้อีกต่อไป หากทั้งทำยักฎบะฮ์บางครั้งด้วยประโยคข้างต้นและบางครั้งด้วยประโยคอื่น ถือว่าเป็นสิ่ง ที่ดี เพราะท่านนบี ﷺ ได้ทั้งทำยักฎบะฮ์ของท่านด้วยประโยคที่หลากหลาย (Muhammad 'Abd al-Salām,2002 : 77 ; al-Hujaylān,1427 : 270-271)

2.8.3.2 การขอพรในคุฏบะฮ์วันศุกร์

การขอพรในคุฏบะฮ์วันศุกร์หมายถึงการดุอาอ์แก่บรรดาผู้ศรัทธาชายและหญิงทั้งที่ ยังมีชีวิตและล่วงลับไปแล้ว เมื่อเคาะฎิบขอดุอาอ์ในคุฏบะฮ์ คนส่วนใหญ่มักจะยกมือทั้งสองพร้อมกัน กล่าวว่ อาหมิน ซึ่งมีความว่า โอ้อัลลอฮ์จงตอบรับดุอาอ์เถิด และจะกล่าวเรื่อยไปจนจบบทดุอาอ์ ซึ่งมี

การปฏิบัติเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งบรรดาอุละมาอ์ได้ตั้งข้อสังเกตว่าการขอคูอาอ์แก่บรรดาผู้ศรัทธาในศุภะฮ์วันศุกร์นั้นเป็นสุนนะฮ์ที่ท่านนบี ﷺ ถือปฏิบัติทุกครั้งที่มีการนำเสนอศุภะฮ์วันศุกร์หรือไม่ หลักฐานใดที่ชี้ว่าท่านได้ขอคูอาอ์ดังกล่าวเป็นประจำ แต่หลักฐานที่ประจักษ์เรื่องการคูอาอ์คือท่านได้คูอาอ์ขอฝนขณะศุภะฮ์วันศุกร์ด้วยการยกมือทั้งสองข้างจนเศาะฮาบะฮ์ ﷺ บางคนเห็นได้รักริ้วของ ท่านนบี เพราะสภาพนครมะดีนะฮ์ในขณะนั้นประสบกับความแห้งแล้ง

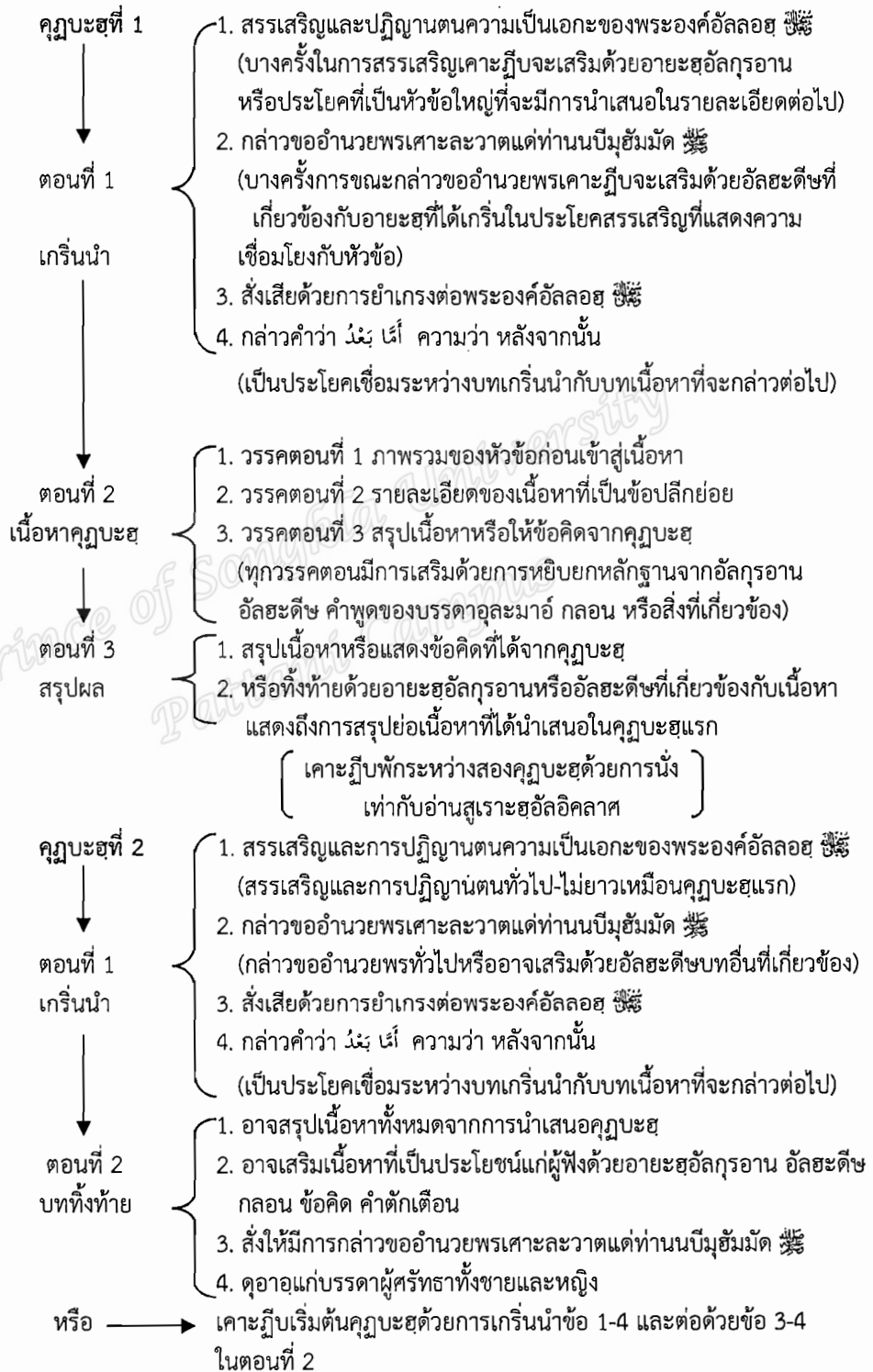
บรรดาอุละมาอ์มีทัศนะเรื่องการคูอาอ์ในศุภะฮ์วันศุกร์ออกเป็นหลายประเด็นสำคัญ ส่วนใหญ่เห็นว่าควรขอคูอาอ์อภัยโทษและคูอาอ์ความดีแก่บรรดาผู้ศรัทธาทั้งเรื่องโลกดุนยาและอาคิเราะฮ์ บางกลุ่มเห็นว่าคูอาอ์เป็นรูกุนศุภะฮ์หากไม่มีการคูอาอ์ ศุภะฮ์นั้นใช้ไม่ได้ จำเป็นต้องศุภะฮ์อีกครั้ง บางท่านเห็นว่าควรขอคูอาอ์เรื่องอาคิเราะฮ์เท่านั้น ส่วนเรื่องการยกมือขณะคูอาอ์บางท่านเห็นว่าเศาะฮิบไม่จำเป็นต้องยกมือขณะคูอาอ์ในศุภะฮ์แต่จะชี้ด้วยนิ้วชี้ไปยังฟากฟ้า ยกเว้นเมื่อมีการคูอาอ์ขอฝนเศาะฮิบจะยกมือทั้งสองข้าง ส่วนผู้ฟังศุภะฮ์ไม่จำเป็นต้องยกมือแต่ประการใด เพียงแค่กล่าวอามีนเท่านั้น

คณะกรรมการศูนย์พัฒนาแห่งประเทศไทยชาอุดีอาระเบียได้ตอบคำถามเรื่องการคูอาอ์ในศุภะฮ์วันศุกร์ว่าเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติเพราะท่านนบี ﷺ เคยขอคูอาอ์ในศุภะฮ์วันศุกร์ เศาะฮิบจึงควรคูอาอ์ด้วยบทคูอาอ์ที่หลากหลายที่ไม่เหมือนกันหรือไม่ซ้ำกันทุกสัปดาห์เพื่อไม่ให้ผู้ฟังเข้าใจว่าสำนวนคูอาอ์ในศุภะฮ์มีเพียงแค่นำนวนเดียว ('Abd al-'Aziz bin Bāz, 1413 : 1/410) ซึ่งขั้นตอนการนำเสนอศุภะฮ์ตั้งแต่ต้นจนจบโดยสรุปดังนี้

Prince of
Pattani Campus

ขั้นตอนการนำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์

(‘Abd al- Ghaniy Ahmad Jabr Muzhir, 1422 : 42-44)

2.9 การปฏิบัติตนของเคาะฎิบหลังจากนำเสนอญุมอะฮฺ

การปฏิบัติตนของเคาะฎิบหลังจากนำเสนอญุมอะฮฺหมายถึงการปฏิบัติตนหลังจากเสร็จสิ้นการญุมอะฮฺพร้อมที่จะก้าวเดินลงจากมินบรสู่การละหมาด ขณะนั้นเป็นช่วงเวลาการอิกอมะฮฺเพื่อเรียกร้องให้ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ลุกขึ้นเข้าสู่การละหมาด แต่สำหรับเคาะฎิบมีบางอย่างที่ควรปฏิบัติมีดังต่อไปนี้

2.9.1 การก้าวเดินลงจากมินบร

การปฏิบัติที่เป็นกิจจะหรือสุนนะฮฺของท่านนบี ﷺ เมื่อท่านได้เสร็จสิ้นการนำเสนอญุมอะฮฺวันศุกร์ ท่านจะลงจากมินบรพร้อมกับเริ่มละหมาดด้วยการตักบิรหลังการอิกอมะฮฺ เช่นเดียวกับเคาะฎิบทุกคนจะก้าวเดินลงจากมินบรทันทีหลังจากเสร็จสิ้นการนำเสนอญุมอะฮฺ และการอิกอมะฮฺละหมาดวันศุกร์ขณะเขาเดินลงจากมินบร หรืออิกอมะฮฺขณะเคาะฎิบได้ลงจากมินบรเป็นที่เรียบร้อยแล้วมุ่งหน้าไปยังที่ละหมาดหรือการอิกอมะฮฺอาจจบสมบูรณ์เมื่อเคาะฎิบยืนอยู่บนที่ละหมาดพร้อมที่จะนำละหมาดวันศุกร์ (al-Mundhin, 1991 : 4/59, al-Nawawiy, 1999 : 4/359)

ส่วนคนทั่วไปจะยืนละหมาดก็ต่อเมื่อเห็นอิหม่ามได้ลงจรมินบร ดังที่อัลบะเฆาะวีได้กล่าวไว้ว่า การอิกอมะฮฺสามารถทำได้ก่อนที่อิหม่ามจะเดินมายังสถานที่ละหมาด แต่บรรดาอุละมาอ์กลุ่มหนึ่งเห็นว่าไม่ควรยืนรออิกอมะฮฺก่อนที่อิหม่ามจะเข้ามายังสถานที่ละหมาด เช่นเดียวกับ อิบน์ อัลมุบาร็อกได้กล่าวว่า คนทั่วไปควรยืนขณะมีการอิกอมะฮฺเมื่อมีการกล่าวประโยค *أَلَمْ يَأْتِ* หมายความว่า ถึงเวลายืนละหมาดแล้ว หรือเมื่อกล่าวประโยค *أَلَمْ يَأْتِ* หมายความว่า จงมาละหมาดเถิด (Sa'īd Hawwā, 1994 : 2/567)

เมื่อศึกษาการก้าวเดินลงจากมินบรและการอิกอมะฮฺแล้ว สรุปได้ว่าขณะที่เคาะฎิบกำลังก้าวเดินลงจากมินบร มุอัสซิมสามารถดำเนินการอิกอมะฮฺได้ แต่ไม่ควรยืนรออิกอมะฮฺขณะที่เคาะฎิบยังยืนอยู่บนมินบร ส่วนการผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์เมื่อเห็นว่าเคาะฎิบได้นำเสนอญุมอะฮฺเสร็จสิ้นแล้วควรยืนเพื่อเตรียมพร้อมที่จะละหมาดหรืออาจยืนขณะมีการกล่าวอิกอมะฮฺเมื่อถึงสองประโยคข้างต้น แต่ผู้วิจัยเห็นว่าควรรีบยืนจัดแถวและพร้อมที่จะยืนในแถวหากเห็นว่าควรจัดให้เรียบร้อยก่อนที่อิหม่ามจะเริ่มละหมาด

2.9.2 เคาะฎิบและอิหม่ามคนละคน

เคาะฎิบและอิหม่ามนำละหมาดวันศุกร์ควรเป็นคนเดียวกัน เพราะตามสุนนะฮฺของท่านนบี ﷺ ท่านเป็นผู้นำเสนอญุมอะฮฺและท่านเป็นผู้นำละหมาดวันศุกร์ด้วยตนเอง เช่นเดียวกับบรรดาเคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงคุณธรรม ﷺ ที่ได้ปฏิบัติตามสุนนะฮฺเป็นประจำทุกครั้งที่มีการละหมาดวันศุกร์ ซึ่งในเรื่องนี้ หากเคาะฎิบและอิหม่ามคนละคน บรรดาอุละมาอ์มีทัศนะทั้งเห็นพ้องและเห็นต่างดังต่อไปนี้

1) เคาะฎิบและอิหม่ามคนละคน อนุญาตให้กระทำได้เพราะด้วยเหตุจำเป็นที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้ จึงต้องมีการญุมอะฮฺและนำละหมาดคนละคน

2) หากไม่มีเหตุจำเป็นใดๆ ไม่ควรที่จะให้ผู้อื่นที่ไม่ใช่เคาะฎิบเป็นอิหม่ามนำละหมาด เพราะหลักฐานจากอัลฮะดีษเล่าจากมาลิก رضي الله عنه ว่าท่านนบี صلى الله عليه وسلم ได้กล่าวเกี่ยวกับการปฏิบัติศาสนกิจ และพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับละหมาดว่า

((... وَصَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي ...))

ความว่า...และพวกเจ้าจงละหมาดดังที่พวกเจ้าเห็นฉันละหมาด...

(บันทึกโดย al-Bukhāriy, 2005 : ส่วนหนึ่งจากฮะดีษ 631)

เพราะท่านนบี صلى الله عليه وسلم จะนำละหมาดทุกครั้งหลังจากเสร็จสิ้นคุฏบะฮฺ ไม่มีเศาะฮาบะฮฺ คนใดที่ได้รับอนุญาตให้ขึ้นเป็นอิหม่ามนำละหมาดแทนท่าน แต่หากเกิดเหตุจำเป็นด้วยประการที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่นเคาะฎิบป่วยกระทันหันหรือนำละหมาดเสียหลังจากเสร็จสิ้นคุฏบะฮฺจนทำให้ขาดช่วงระหว่างคุฏบะฮฺกับละหมาดวันศุกร์ จึงอนุญาตให้คนใดคนหนึ่งที่อยู่ในมัสญิดที่ได้ฟังคุฏบะฮฺขึ้นเป็นอิหม่ามแทนได้ (al-Kāsānī, 2002 : 2/203, Ibn Qudāmah, 1997 : 3/177-178 , al-Nawawiy, 1999 : 4/402)

2.9.3 การอ่านสุเราะฮฺในละหมาดวันศุกร์

การอ่านสุเราะฮฺในละหมาดวันศุกร์เป็นสุนัตและเป็นกิจจะสุนนะฮฺของท่านนบี صلى الله عليه وسلم ที่ได้ปฏิบัติเป็นประจำหลังจากอ่านสุเราะฮฺอัลฟาติฮะฮฺทั้งในสองร็อกออต ท่านนบี صلى الله عليه وسلم มักอ่านสุเราะฮฺอัลมูอะฮฺในร็อกออตแรกและอ่านสุเราะฮฺอัลมุนาฟิฏนในร็อกออตที่สอง ไม่ว่าท่านคุฏบะฮฺในเรื่องใดก็ตาม ดังหลักฐานอัลฮะดีษที่เล่าจากอิบนุ อับรอฟิฮ رضي الله عنه กับเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับอบีฮุร็อยเราะฮฺ رضي الله عنه (อ้างใน อัลฮะดีษบันทึกโดย Muslim, 2005 : 877) บางครั้งท่านนบี صلى الله عليه وسلم อ่านสุเราะฮฺอัลอะอฺลา ในร็อกออตแรก และอ่านสุเราะฮฺอัลฆอซียะฮฺในร็อกออตที่สองในละหมาดวันอีดทั้งสองและละหมาดวันศุกร์ ดังหลักฐานในอัลฮะดีษที่เล่าจาก อันนุอฺมาน บิน บะชีร رضي الله عنه (อ้างใน อัลฮะดีษบันทึกโดย Muslim, 2005 : 878)

อิหม่ามไม่จำเป็นต้องอ่านอายะฮฺในละหมาดที่เป็นเรื่องเดียวกันกับเนื้อหาคุฏบะฮฺ เพราะบางครั้งอิหม่ามเห็นว่าเมื่อเนื้อหาคุฏบะฮฺที่ได้หยิบยกหลักฐานจากอัลกุรอานด้วยอายะฮฺใดอายะฮฺนั้นก็จะถูกนำมาอ่านในละหมาดวันศุกร์ ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องอุตริกรรมที่ท่านนบี صلى الله عليه وسلم และชนรุ่นแรก (อัสสะลัฟ) ไม่เคยปฏิบัติมาก่อนที่ไม่ควรปฏิบัติในทุกรูปแบบเป็นอย่างยิ่ง (Bakr Abū Zayd, 1999 : 319)

เมื่อท่านนบี صلى الله عليه وسلم ได้ปฏิบัติเป็นประจำทุกวันศุกร์แสดงให้เห็นว่าท่านได้ทำเป็นแบบอย่างแก่บรรดาเศาะฮาบะฮฺ رضي الله عنهم และประชาชาติที่ควรแก่การปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง แต่บางครั้งท่านอ่านสุเราะฮฺอื่นในละหมาดวันศุกร์เพื่อแสดงให้เห็นว่าท่านไม่ได้เกาะติดกับสุเราะฮฺดังกล่าวจนทำให้บรรดาเศาะฮาบะฮฺ رضي الله عنهم เข้าใจว่าการปฏิบัติดังกล่าวเป็นสิ่งที่จำเป็นจนกลายเป็นวาญิบ และเพื่อไม่ให้เป็นการเลือกปฏิบัติในการอ่านอายะฮฺจากอัลกุรอานซึ่งอิหม่ามทุกคนสามารถเลือกอ่านอายะฮฺและสุเราะฮฺใดก็ได้แต่ไม่ควรพลาดสุเราะฮฺอัลมูอะฮฺและสุเราะฮฺอัลมุนาฟิฏน ถึงแม้ต้องอ่านควบทั้งสองสุเราะฮฺในร็อกออตที่สองก็ตามเพราะทั้งสองสุเราะฮฺนี้มีเนื้อหาแจ้งเตือนแก่ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์เรื่อง

หน้าที่ของผู้ศรัทธาที่ควรแก่การละหมาดวันศุกร์ และแจ้งเตือนเรื่องคุณลักษณะของบรรดาหน้าไหว้ หลังหลอกเพื่อไม่ให้มุสลิมตกเป็นเหยื่อและกลายเป็นกลุ่มเหล่านั้น (al-Kasāni, 2002 : 2/213-213 , al-Nawawiy, 1999 : 4/402-403)

2.9.4 การศุภะฮ์สันและละหมาดยาว

การศุภะฮ์สันและละหมาดยาวเป็นแบบอย่างจากท่านนบี ﷺ ที่ได้ถือปฏิบัติเป็นประจำทุกวันศุกร์ บรรดาเคาะฎิบควรนำแบบอย่างดังกล่าวไปใช้ในการนำเสนอศุภะฮ์และละหมาดวันศุกร์ จากการสังเกตในปัจจุบันพบว่า เคาะฎิบมักนำเสนอศุภะฮ์ยาวจนทำให้ผู้ฟังรู้สึกเบื่อหน่าย และมีความรู้สึกไม่ดีต่อเคาะฎิบ แต่บางมัสญิดเคาะฎิบนำเสนอศุภะฮ์ด้วยการนำเสนอเฉพาะรูกุนศุภะฮ์เท่านั้น ซึ่งอาจไม่บรรลุวัตถุประสงค์ของการศุภะฮ์อย่างแท้จริง ศุภะฮ์ที่ดีคือการนำเสนอที่พอเหมาะด้วยเนื้อหาและเวลา

ในเรื่องดังกล่าว มีเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้นในสมัยท่านนบี ﷺ เล่าโดยอับูวาอิล   ว่า มีเคาะฮาบะฮ์ชื่ออัมมาร เป็น ยาสีร์   ได้นำเสนอศุภะฮ์อย่างรวดเร็วด้วยคำพูดที่เร็วมาก หลังจากเขาลงจากมิมบร บรรดาเคาะฮาบะฮ์หลายคนก็ได้กล่าวแก่เขาว่า ท่านพูดสั้นและเร็วเกินไป หากท่านศุภะฮ์ยาวอีกนิดก็น่าจะดีกว่า อับูวาอิล   ก็ได้กล่าวแก่เขาว่า แท้จริงฉันได้ยินท่านนบี ﷺ กล่าวในเรื่องนี้ว่า

((إِنَّ طَوْلَ صَلَاةِ الرَّجُلِ وَقَصَرَ خُطْبَتِهِ مِئْنَةٌ مِنْ فِقْهِهِ فَأَطِيلُوا الصَّلَاةَ
وَاقْصُرُوا الْخُطْبَةَ وَإِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْرًا))

(أخرجه مسلم ، 2005 : 869)

ความว่า แท้จริงผู้ที่ละหมาดยาวและศุภะฮ์สั้นเป็นสัญลักษณ์ของความเข้าใจของเขา ดังนั้นเจ้าทั้งหลายจงละหมาดยาวและจงศุภะฮ์สั้นเถิด เพราะแท้จริงการนำเสนอที่ดีนั้นย่อมเป็นวาทศิลป์

(บันทึกโดย Muslim ,2005 : 869)

ในเรื่องข้างต้น อิหม่ามอัชชาฟีอียได้แสดงทัศนะว่า ฉันปรารถนาที่จะให้เคาะฎิบนำเสนอศุภะฮ์ด้วยประโยคที่พอเหมาะและครอบคลุมประเด็นสำคัญ หากได้ปฏิบัติดังกล่าวแล้ว แสดงว่าการนำเสนอศุภะฮ์อยู่ในเกณฑ์ที่ไม่ยาวเกินไป เช่นเดียวกับทัศนะของอิหม่ามอันนะวะวีฮ์ ได้กล่าวว่า ท่านนบี ﷺ ได้ทำเป็นแบบอย่างให้เคาะฎิบเห็นว่าควรนำเสนอศุภะฮ์สั้นกว่าการละหมาดวันศุกร์เพื่อให้ทุกคนได้รับคำตักเตือนจากศุภะฮ์และตั้งใจขณะละหมาดด้วยการฟังอายะฮ์อัลกุรอาน (al-Shāfi'iy,2001 : 1/344 , al-Nawawiy, 1999 : 6/219) และมีอุละมาอ์หลายท่านที่เห็นด้วยกับทัศนะข้างต้นโดยให้เหตุผลว่า ศุภะฮ์เป็นการให้ความรู้และการตักเตือนเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ไม่ควรยาวเกินไป

บรรดาอุละมาอ์สมัยใหม่ได้อธิบายด้วยการแสดงทัศนะเกี่ยวกับการศุภะฮ์สันและละหมาดยาวดังที่ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวในอัลฮะดีษข้างต้นว่าเป็นการวัดความพอเหมาะในการปฏิบัติ

ซึ่งคนทั่วไปย่อมเข้าใจดีว่าความพอเหมาะระหว่างเนื้อหากับเวลาควรอยู่ในช่วงเวลาที่นาฬิกา เมื่อเคาะฆ็อบสามารถประมาณการณ์เนื้อหาและเวลาคุณบะฮฺ แสดงว่าการปฏิบัติดังกล่าวเป็นความเข้าใจที่ดีของผู้ทำหน้าที่นำเสนอคุณบะฮฺ เพราะคุณบะฮฺวันศุกร์เป็นการนำเสนอเนื้อหาที่เน้นการตักเตือนด้วยไม่ก็ประโยค ไม่ควรยาวจนทำให้ผู้ฟังรู้สึกเบื่อหน่ายและหงุดหงิด (Abū Muḥammad ‘Abdullāh al-Jabrayn, 2001 : 1/221-222)

2.9.5 การละหมาดสุนัตหลังจากละหมาดวันศุกร์

การละหมาดสุนัตหลังจากละหมาดวันศุกร์เป็นสุนนะฮฺที่ท่านนบี ﷺ ได้ปฏิบัติเป็นประจำ ปรากฏในหลักฐานจากอัลฮะดีษที่ท่านได้กล่าวไว้ มีทั้งละหมาดสุนัตสองร็อกอัตและสี่ร็อกอัต ซึ่งบรรดาอุละมาอ์มีทัศนะที่เห็นต่างเกี่ยวกับการละหมาดสุนัตหลังจากละหมาดวันศุกร์ว่ามีสองร็อกอัตหรือสี่ร็อกอัตดังนี้

อิหม่ามมาลิก อีซฮาฟีอีและอะฮฺหมัดมีทัศนะในเรื่องนี้ว่า การละหมาดสุนัตหลังจากละหมาดวันศุกร์มีสี่ร็อกอัตที่แยกปฏิบัติ โดยอ้างอัลฮะดีษที่เล่าจากอบูฮุร็อยเราะฮฺ   ข้างตัน (al-Shāfi‘iyy, 2001 : 2/256) แต่อีกทัศนะหนึ่งของอิหม่ามอีซฮาฟีอีและอะฮฺหมัดว่า ละหมาดสุนัตหลังจากละหมาดวันศุกร์มีสองร็อกอัตเท่านั้น (Ibn Abi Shaybah, 2006 : 3/132)

หลักฐานการละหมาดสุนัตหลังจากละหมาดวันศุกร์สี่ร็อกอัต ปรากฏในอัลฮะดีษที่เล่าจากอบูฮุร็อยเราะฮฺ   ว่าท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ กล่าวว่

((إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ الْجُمُعَةَ فَلْيُصَلِّ بَعْدَهَا رُجُوعًا))

(أخرجه مسلم ، 2005 : 881)

ความว่า เมื่อคนหนึ่งในกลุ่มพวกเจ้าได้ละหมาดวันศุกร์แล้ว เขาจงละหมาด(สุนัต)หลังจากนั้นสี่ร็อกอัต

(บันทึกโดย Muslim, 2005 : 881)

ส่วนหลักฐานการละหมาดสุนัตหลังจากละหมาดวันศุกร์สองร็อกอัตนั้นปรากฏในอัลฮะดีษที่เล่าจากอิบนุ อุมัร   บันทึกโดย al-Bukhāriy, 2005 : 937 ว่าท่านนบี ﷺ ละหมาดสุนัตสองร็อกอัตหลังจากละหมาดวันศุกร์ และอัลฮะดีษที่เล่าจากอิบนุอุมัร บันทึกโดย Muslim, 2005 : 881 เช่นเดียวกับอัลฮะดีษ บันทึกโดย Abū Dāwūd, 2005 : 1130 เล่าว่าท่านนบี ﷺ ละหมาดสุนัตที่บ้านของท่านหลังจากละหมาดวันศุกร์สองร็อกอัต

สำหรับผู้ปรารถนาละหมาดสุนัตดังกล่าวทั้งอิหม่ามและมะฆูมควรเว้นช่วงระหว่างละหมาดวันศุกร์กับละหมาดสุนัตด้วยการพูดหรือลุกจากที่นั่งไปยังที่อื่นหรือละหมาดสุนัตที่บ้าน เพราะนั่นเป็นสุนนะฮฺและการปฏิบัติของบรรดาเศาะฮาบะฮฺ   ที่ได้รับการสอนจากท่านนบี ﷺ (al-Nawawiy, 1999 : 4/123-124)

2.10 คุณบะฮ์กับการตะอวะฮ์

คุณบะฮ์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮ์เชิญชวนมวลชนที่รวมตัวที่มีสติญ์ก่อนละหมาดวันศุกร์ทุกสัปดาห์ เป็นการตะอวะฮ์คนทุกวัยสู่การเข้าใจอิสลามเพื่อให้มีวิถีชีวิตที่ถูกต้องตามหลักศาสนาอันนำไปสู่การประกอบคุณงามความดี ละเว้นความชั่ว และสร้างสังคมคุณธรรม เมื่อวิเคราะห์การนำเสนอคุณบะฮ์วันศุกร์แล้ว เห็นได้ชัดเจนว่าคุณบะฮ์มีนัยการตะอวะฮ์ที่แฝงอยู่ในเนื้อหาที่นำไปสู่การพัฒนาสังคมด้วยวัตถุประสงค์เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเข้าใจ ปฏิบัติ และสานต่อ ซึ่งเนื้อหาคุณบะฮ์มีวัตถุประสงค์ของการตะอวะฮ์ในหลายประการดังรายละเอียดดังนี้

2.10.1 ตะอวะฮ์ด้วยคุณบะฮ์สู่การเข้าใจอิสลาม

การรวมตัวของบรรดามุสลิมที่มีสติญ์ทุกวันศุกร์ เกิดขึ้นด้วยจิตสำนึกของแต่ละคนทีประสงคร่วมละหมาด การเชิญชวนดำเนินไปเพียงแค่การป่าวประกาศด้วยเสียงอะซาน ผู้ที่ได้ยินเสียงเรียกร้องจะรวมตัวที่มีสติญ์เพื่อปฏิบัติศาสนกิจในวันดังกล่าวอย่างพร้อมเพรียงกัน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่อาจเกิดขึ้นได้ยากด้วยวิธีการอื่น

คุณบะฮ์วันศุกร์เป็นอัตลักษณ์หนึ่งของสังคมมุสลิมที่มีการนำเสนอความรู้อันแก่คนจำนวนมากที่สดับฟังอย่างตั้งใจ ผู้ที่สำคัญที่สุดในช่วงเวลานั้นคือเคาะฎิบผู้ซึ่งปฏิบัติหน้าที่นำเสนอคุณบะฮ์ที่มีเนื้อหาและรายละเอียดที่หลากหลายเพื่อให้ผู้ฟังได้รับความรู้เกี่ยวกับศาสนาและข่าวคราวที่เป็นเหตุการณ์ร่วมสมัย สามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ประกอบคุณงามความดี ยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ปฏิบัติตามสุนนะฮ์ของท่านนบี ﷺ สร้างสรรค์และพัฒนาสังคม (al-Shāhūd, 2009 : 138)

เมื่อการนำเสนอคุณบะฮ์มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลต่อผู้ฟังแล้ว ทุกสังคมจะเกิดการเปลี่ยนแปลง มีการพัฒนา และได้รับความพึงพอใจจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ เพราะคุณบะฮ์เป็นปัจจัยหนึ่งที่น่ามาซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของสังคมที่ประกอบด้วยสมาชิกทุกวัยและทุกระดับชั้น คุณบะฮ์ที่มีคุณภาพจะสร้างความประทับใจแก่ผู้ฟังส่วนใหญ่และสามารถจุดประกายทัศนคติที่ดีแก่ผู้นำสังคมที่รับผิดชอบดูแลความสงบสุข พร้อมกระตุ้นให้ผู้ฟังสามารถปฏิรูปตนเองด้วยความรู้สู่การเป็นพลเมืองที่ดี และยอมรับทางนำจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ กลายเป็นชุมชนและประเทศชาติที่มีคนดี มีความรู้ มีคุณภาพและคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิต (al-Qusoair, 2009 : 3-4)

2.10.2 ตะอวะฮ์ด้วยคุณบะฮ์สู่การปฏิบัติหลักคำสอนศาสนา

ตะอวะฮ์สู่การปฏิบัติตามหลักคำสอนศาสนาด้วยคุณบะฮ์เป็นการตะอวะฮ์ให้ทุกคนนำความรู้ที่ได้จากการฟังและเข้าใจไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ซึ่งถือเป็นการตะอวะฮ์ในรูปแบบอิวาดะฮ์ที่ยิ่งใหญ่ เพราะผู้ที่มีความรู้เป็นผู้ที่มีเกียรติยิ่ง ณ พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ จึงจำเป็นต้องปฏิบัติในความรู้ที่ได้ศึกษามาพร้อมทั้งเชิญชวนให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์จากการศึกษาและปฏิบัติทั้งสิ่งที่เป็นฟัรฎูและเป็นสุนัต

ความรู้ที่ปราศจากการปฏิบัติจะไม่เกิดผลดีแก่ผู้ศึกษาแต่ประการใด ดังคำกล่าวของ อัลฟุฏอยลฺ เป็น อียาฎ عليه السلام¹ ที่ได้กล่าวว่า "ผู้รู้ยังคงไร้วิชาจนกว่าเขาจะปฏิบัติสิ่งที่เขาได้ศึกษามา" เนื่องจากความรู้มีความเชื่อมต่อกับอิหม่าม และอิหม่ามของผู้ศรัทธาจะเพิ่มพูนได้ก็ต่อเมื่อคนหนึ่งได้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดจนเกิดการตักวาต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ดังอายะฮฺที่พระองค์ได้ตรัสว่า

﴿ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ... ﴾

(سورة يونس : بعض من آية 9)

ความหมาย แท้จริงบรรดาผู้ศรัทธาและผู้ประกอบความดี พระเจ้าของพวกเขาจะทรงชี้แนะทางที่ถูกต้องให้แก่พวกเขา เนื่องด้วยการศรัทธาของพวกเขา...

(สุเราะฮฺยูนุส : ส่วนหนึ่งจากอายะฮฺ 9)

จากอายะฮฺข้างต้น อัลฎาะบะรียฺได้อธิบายว่า ผู้ศรัทธามั่นในพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ปฏิบัติตามเราะฮฺสุล ﷺ และภักดีด้วยการประกอบคุณงามความดีย่อมได้รับการชี้นำจากพระองค์ด้วยอิหม่ามสุ่แดนสวรรค์อันไพศาล เพราะความดีและความศรัทธานั้นเป็นรัศมีให้คนดีเดินสู่ศาสนาที่พระองค์ทรงพอพระทัยยิ่ง (al-Tabariy, 2001 : 12/123-125)

การดะอวะฮฺสู่ปฏิบัติตามหลักคำสอนมีความสำคัญยิ่ง เคาะฎิบควรเป็นแบบอย่างที่ดีและสามารถปฏิบัติดังที่ตนได้ดะอวะฮฺผู้ฟัง เช่นเดียวกับผู้ฟังคุณุบะฮฺก็ควรปฏิบัติในสิ่งที่ตนได้เรียนรู้จากคุณุบะฮฺ สำหรับผู้ที่ไม่ปฏิบัติในความรู้ที่ได้ศึกษานั้นทั้งเคาะฎิบและผู้ฟังก็จะอยู่ในข่ายผู้ที่ทุกข์ระทมในโลกอาคิเราะฮฺดังอัลฮะดีษที่เล่าจากออบูฮุร็อยเราะฮฺ رضي الله عنه ว่า ท่านเราะฮฺสุลุลลอฮฺ ﷺ ได้กล่าวว่า

((لَا يَدْخُلُ النَّارَ إِلَّا شَقِيٌّ)) قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَنِ الشَّقِيُّ قَالَ

((مَنْ لَمْ يَعْمَلْ لِلَّهِ بِطَاعَةٍ وَلَمْ يَتْرِكْ لَهُ مَعْصِيَةً))

(أخرجه ابن ماجه ، 2005 : 4298) وقال الألباني حديث ضعيف

ความว่า...ไม่มีใครตกนรกยกเว้นผู้ที่ทุกข์ระทม มีการถามว่า โอ้เราะฮฺสุลุลลอฮฺ ใครคือผู้ที่ทุกข์ระทมหรือ? ท่านตอบว่า คนที่ไม่ปฏิบัติด้วยการภักดีเพื่อพระองค์อัลลอฮฺและไม่ละทิ้งการกระทำความบาปเพื่อพระองค์

(บันทึกโดย Ibn Majah, 2005 : 4298) ท่านอัลอัลบานียฺยกกล่าวว่า เป็นสะดีษ ฎะอ์ฮิฟ

¹ อัลฟุฏอยลฺ เป็น อียาฎ มีชีวิตระหว่างปี พ.ศ. 105-187 ตรงกับปี ค.ศ. 723-803 มีชื่อเต็มว่า ออบู อาลี อัลฟุฏอยลฺ เป็น อียาฎ เป็นมัศอูด อัลตะมิมีย อัลฮัรบุอีย เกิดที่เมืองสามร์กอนด์ เติบโตที่เมืองอับยูริด และพำนักชั่วคราวในเมืองกูพะฮฺ เป็นซัยคุ อัลฮะรอม มักกะฮฺ ได้รับการไว้วางใจในการไกลเกลี่ยปัญหา เป็นผู้รายงานอะดีษน่าเชื่อถือยิ่ง มีลูกศิษย์มากมาย อาทิ อิหม่ามอัซฮาฟีอีย เขาเสียชีวิตที่นครมักกะฮฺ วจนะวาจาที่โดดเด่นที่เขาเคยกล่าวคือ " عَنْ غُرَبَاءِ الْمَنَاسِكِ أَنَّ كَرْتًا لَمْ يَكُنْ يَكْفُرُ بِهَا أَحَدٌ مِنْهُمْ إِلَّا كَفَرُوا بِهَا " ความว่า ใครที่รู้จักมนุษย์เขาจะได้ผ่อนคลาย (al-Zirikli, 2002 : 5/153)

ฉะนั้น การตะอวะฮฺด้วยคุณบะฮฺสู่การปฏิบัติในหลักคำสอนศาสนาเป็นการตะอวะฮฺให้ทุกคนเข้าสู่ในหลักการศาสนาสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง เพื่อให้เกิดผลดีต่อผู้ปฏิบัติทั้งบนโลกนี้และอาคิเราะฮฺ ดังกวีท่านหนึ่งได้กล่าวในกลอนหนึ่งว่า

اعْمَلْ بِعِلْمِكَ ، تَغْنَمْ أَهْيَا الرَّجُلِ

لا يَنْفَعُ الْعِلْمُ إِنْ لَمْ يَحْسُنِ الْعَمَلُ

وَالْعِلْمُ زَيْنٌ وَتَقْوَى اللَّهِ زِينَتُهُ

وَالْمُتَّقُونَ هُمْ فِي عِلْمِهِمْ شُعْلٌ

ความว่า จงปฏิบัติด้วยความรู้เกิดไอ้สุภาพบุรุษเจ้าจะประสบความดีในชีวิต

ความรู้จะไม่เกิดผลใด ๆ หากการปฏิบัติออกมาไม่ดี

ความรู้เป็นเครื่องประดับการยำเกรงต่ออัลลอฮฺนั้นแหละจะประดับมัน

ผู้ยำเกรงจะหมกมุ่นกับความรู้ด้วยการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

(Ibn 'Asākir, 1416 : 45)

ทุกครั้งที่ท่านนบี ﷺ ได้สอนบรรดาเศาะฮาบะฮฺ ท่านจะอ่านอัลกุรอานให้ฟังและให้กำลังใจแก่พวกเขาโดยฝากความหวังถึงความรุ่งโรจน์ของประชาชาติในกิจการงานและศาสนาจนถึงวันกิยามะฮฺ ดังอัลฮะดีษที่เล่าจากอุบัย บิน กะอฺบ ﷺ ว่าท่านเราะสูลุลอฮฺ ﷺ กล่าวว่า

((بَشِّرْ هَذِهِ الْأُمَّةَ بِالسَّنَاءِ وَالرَّفْعَةِ وَالدِّينِ وَالنَّصْرِ وَالْتَّمَكِينِ فِي

الْأَرْضِ ...))

(أخرجه أحمد ، 1995 : بعض من حديث 21220) وقال الشيخ

الأرنؤوط إسناده قوي

ความว่า จงแจ้งข่าวดีแก่ประชาชาตินี้ด้วยเกียรติยศ ความสูงส่ง

ความแพร่หลายของศาสนา การได้รับชัยชนะ และความเป็น

ปึกแผ่นบนผืนแผ่นดินนี้เกิด...

(บันทึกโดย Ahmad, 1995 ส่วนหนึ่งจากฮะดีษ 21220) ท่านชัยคุ

อัลอรรนะอูฏกล่าวว่า เป็นฮะดีษที่มีสายรายงานที่เข้มแข็ง

จากการศึกษาการตะอวะฮฺของท่านนบี ﷺ ทั้งที่นครมักกะฮฺและนครมะดีนะฮฺพบว่า การตะอวะฮฺของท่านเป็นการเชิญชวนเชิงรุกเพื่อให้ทุกคนเข้ารับอิสลามและหวนกลับไปสู่การศรัทธาต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ด้วยการปฏิบัติสิ่งที่ดีงาม ส่งเสริมการศึกษาหาความรู้ สร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ปฏิบัติศาสนกิจอย่างต่อเนื่อง มีคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิต ห่างไกลจากการตั้งภาคีและบาปทั้งปวง ถึงแม้ต้องเผชิญหน้ากับมรสุมและอุปสรรคต่างๆ จากฝ่ายตรงข้าม แต่ด้วยความอดทนและความเชื่อมั่นในคำมั่นสัญญาจากพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ด้วยความช่วยเหลือและชัยชนะ ท่าน

ได้ปฏิบัติหน้าที่เผยแพร่ศาสนาจนถึงวินาทีสุดท้าย เพราะความสำเร็จย่อมเกิดขึ้นกับผู้อดทนและผู้ศรัทธามั่นเสมอ

2.10.3 ตะวาอะฮ์ด้วยคุณบะฮ์เพื่อให้เกิดการสานตะวาอะฮ์

การตะวาอะฮ์ด้วยคุณบะฮ์เพื่อให้เกิดการสานตะวาอะฮ์เป็นการถ่ายทอดภารกิจโดยเคาะฎิบแก่ผู้ฟัง ทั้งความรู้และประสบการณ์เพื่อให้งานตะวาอะฮ์สามารถเดินหน้าต่อไปเรื่อยๆ เป็นการสร้างดาอีย์หน้าใหม่ที่มีความรู้และเสริมสร้างทักษะในการเผยแพร่อิสลามจากรุ่นสู่รุ่นถึงแม้ไม่ได้เป็นการถ่ายทอดวิชาตะวาอะฮ์เป็นทางการก็ตาม แต่ท่านนบี ﷺ ได้ถ่ายทอดความรู้แก่บรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ ที่มาจากคัมภีร์อัลกุรอานและอัลสุนนะฮ์ พร้อมกับสั่งเสียให้มีการเผยแพร่คำสอนเหล่านั้นแก่ผู้อื่น¹ ซึ่งเป็นที่ประจักษ์ว่าการคุณบะฮ์เป็นส่วนหนึ่งของการถ่ายทอดความรู้เพื่อให้เกิดการสานตะวาอะฮ์มีมาตั้งแต่สมัยท่านนบี ﷺ จนถึงปัจจุบัน

การนำเสนอคุณบะฮ์ของท่านนบี ﷺ ในเรื่องการสืบสานตะวาอะฮ์นั้น ท่านได้เน้นนโยบายการปฏิรูปลักษณะด้วยการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจ พัฒนาทรัพยากรมนุษย์และใช้นโยบายการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทุกที่เป็นสถานศึกษา ทุกเวลาเป็นโอกาสการเรียนรู้ ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมในการศึกษา มัสญิดเป็นจุดศูนย์กลางในการศึกษาและเป็นสถานที่จัดกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการรวมตัวเพื่อประกอบศาสนกิจในแต่ละวันและประกอบพิธีละหมาดวันศุกร์ทุกสัปดาห์อันเป็นการพัฒนามนุษย์สู่การมีคุณธรรมจริยธรรมและได้รับความพึงพอใจของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ โดยหวังว่าประชาชาติยุคหลังจะได้สานภารกิจสำคัญนี้ต่อไป (Shalabi, 1996 : 1/297-303)

ในเรื่องข้างต้นอัลละษยานูนีย์ ได้กล่าวว่า การตะวาอะฮ์มีหลากหลายรูปแบบและแตกต่างกันทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ตามวัตถุประสงค์ของแต่ละคนหรือสำนักตะวาอะฮ์วางไว้ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

¹ คำสอนจากท่านนบี ﷺ ที่ได้สั่งเสียแก่บรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ ให้มีการสืบสานเผยแพร่ศาสนาปรากฏในอัลอะดีษพอสังเขปต่อไปนี้

1. อัลอะดีษที่ท่านได้กล่าวว่า ((...مَنْ مَرَّ بِمَدِينَةٍ مِنْكُمْ فَوَجَدَهَا فِي سَلَامٍ فَلْيُطَهِّرْهَا كَمَا وَجَدَهَا فِي سَلَامٍ...)) (บันทึกโดย al-Bukhariy, 2005 : 53) ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวประโยคดังกล่าวแก่ตัวแทนจากอับดุล อัลกอยส์ที่สามารถพบกับท่านในเดือนอัลชะรอหมเท่านั้น ท่านนบี ﷺ จึงถือโอกาสนั้นสอนเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับศาสนาและได้กล่าวทิ้งท้ายด้วยประโยคข้างต้น (al-Asqolāniy, 2005 : 1/233-242)

2. อัลอะดีษที่ท่านได้กล่าวว่า ((...مَنْ مَرَّ بِمَدِينَةٍ مِنْكُمْ فَوَجَدَهَا فِي سَلَامٍ فَلْيُطَهِّرْهَا كَمَا وَجَدَهَا فِي سَلَامٍ...)) (บันทึกโดย al-Bukhariy, 2005 : ส่วนหนึ่งจากอะดีษ 3461) ท่านอิบนุ ฮะญัร อัลฮิลลาลานีย์ ได้กล่าวว่าท่าน อัลมูอาฟา อัล นะฮ์เราะวานีย์ ได้อธิบายคำว่า "อายะฮ์" ในอัลอะดีษข้างต้นหมายถึงคำสอนที่มาจากอายะฮ์อัลกุรอานเพื่อให้ผู้สืบสานสืบสอนแก่ผู้ที่ปรารถนาศึกษาความรู้อิสลามถึงแม้จะน้อยนิดก็ตาม ทั้งนี้เพื่อให้คำสอนที่มาจากท่านนบี ﷺ ได้ถูกเผยแพร่ตลอดกาล (al-Asqolāniy, 2005 : 8/99)

3. อัลอะดีษที่ท่านได้กล่าวว่า ((...مَنْ مَرَّ بِمَدِينَةٍ مِنْكُمْ فَوَجَدَهَا فِي سَلَامٍ فَلْيُطَهِّرْهَا كَمَا وَجَدَهَا فِي سَلَامٍ...)) (บันทึกโดย al-Bukhariy, 2005 : ส่วนหนึ่งจากอะดีษ 1739) ความว่า ผู้ที่ร่วมในพิธีจึงเผยแพร่แก่ผู้ไม่ได้ร่วมด้วย...

4. อัลอะดีษที่ท่านได้กล่าวว่า ((...مَنْ مَرَّ بِمَدِينَةٍ مِنْكُمْ فَوَجَدَهَا فِي سَلَامٍ فَلْيُطَهِّرْهَا كَمَا وَجَدَهَا فِي سَلَامٍ...)) (บันทึกโดย Abu Dāwūd, 2005 : ส่วนหนึ่งจากอะดีษ 3641) ความว่า...และแท้จริงบรรดาอะลมะอ์เป็น ผู้รับมรดกจากบรรดานบี และแท้จริงบรรดานบีนั้นไม่ได้ทิ้งมรดกเงินสินาร์และเงินดิรฮัม แต่พวกเขาได้ทิ้งมรดกความรู้ ดังนั้นใครก็ตามที่ได้เอาความรู้แสดงว่าเขาได้เอาสิ่งที่มีค่า

- 1) งานตะอวะฮฺดำเนินอย่างต่อเนื่องในทุกรูปแบบ ทั้งในนามปัจเจกบุคคล หรือองค์กร แม้จะล้มลุกคลุกคลานตามกาลเวลาก็ตาม แต่ดาอีย์ต้องศรัทธามั่นต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และเชื่อในสัญญาณที่พระองค์จะทรงคุ้มครองดาอีย์ผู้เผยแผ่ศาสนาของพระองค์บนโลกนี้ตลอดกาลนาน
- 2) การตะอวะฮฺมีหลากหลายและแตกต่างกันทั้งในนามส่วนตัวหรือองค์กร รัฐ หรือเอกชน ทางทหารหรือไม่เป็นทางการ ทุกหนแห่งย่อมมีดาอีย์ที่กำลังเดินหน้าเชิญชวนผู้คนสู่สังฆธรรมดังที่ปรากฏให้เห็นเสมอ
- 3) การตะอวะฮฺย่อมมีทั้งครอบคลุมทุกประเด็นหรือบางประเด็น หรือเน้นเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพื่อตอบสนองนโยบายที่ถูกกำหนดไว้เพื่อให้คนทั่วไปหันมาสนใจเพิ่มจำนวนมากขึ้น
- 4) การตะอวะฮฺย่อมเกิดความผิดพลาดโดยไม่ได้ตั้งใจ อาทิ การตัดสินใจผิดพลาดเกี่ยวกับสถานะของมัดอูว์ การหวังในความสำเร็จเร็วเกินไป การให้ความสำคัญกับเรื่องที่ไม่สำคัญ การใช้อารมณ์ในการตัดสินใจ ปัญหาบ่อยครั้งที่ปัญหาเดิมเกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าอันเนื่องมาจากดาอีย์ขาดความระมัดระวังในการตะอวะฮฺหรือขาดทักษะในการตะอวะฮฺ
- 5) ความประมาทในการตะอวะฮฺอาจเกิดผลร้ายต่อดาอีย์และมัดอูว์เสมอ ทั้งเรื่องการใช้วาจา การแสดงออกด้วยพฤติกรรม และการตัดสินใจ ซึ่งอันตรายยิ่งกว่าโรคระบาดดังอัลอะดีษที่เล่าจาก อบีษะอฺละบะฮฺ ฎ ว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ ได้กล่าวว่า

((... بَلِ اتَّخِرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَتَنَاهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ حَتَّىٰ إِذَا رَأَيْتَ
شُخْرًا مُطَاعًا وَهَوًى مُتَّبِعًا وَدُنْيًا مُؤْتَرَةً وَإِعْجَابَ كُلِّ ذِي رَأْيٍ
يُرَايِهِ فَعَلَيْكَ - يَعْنِي بِنَفْسِكَ - وَدَعْ عَنكَ الْعَوَامَّ ...))

(أخرجه أبو داود، 2005 : بعض من حديث 4341) وقال

الآلبي حديث ضعيف

ความว่า ...จงเชิญชวนกระทำความดีและห้ามปรามความชั่ว
เถิด จนกว่าเจ้าจะเห็นความตระหนี่ถูกตาม อารมณ์ใฝ่ต่ำถูก
ปฏิบัติ โลกคุณยาได้รับการยกย่อง คนหนึ่งรู้สึกตะลึงกับ
ความคิดของตนเอง ดังนั้นเจ้าจงยึดตัวของตัวเอง และจงละ
ทิ้งคนทั่วไปเถิด...

(บันทึกโดย Abu Dāwūd, 2005 : ส่วนหนึ่งจากอะดีษ 4341)

ท่านอัลอัลบานีย์กล่าวว่า เป็นอะดีษเกาะอ์ฟ

- 6) ดาอีย์ทุกระดับต้องเผชิญกับการท้าทายจากฝ่ายที่พยายามทำลายล้างอิสลาม บิดเบือนสังฆธรรม รุกรานทางวัฒนธรรมและสติปัญญา ใช้กลยุทธ์ทุกรูปแบบให้ดาอีย์หย่อนยานในการปฏิบัติหน้าที่จนล้มเหลวและถอยหลังจากการดำเนินภารกิจตะอวะฮฺ (al-Bayānī, 1993 : 107-111)

ผู้วิจัยเห็นว่า เนื่องจากคุณบะฮฺฮ์เป็นเป็นส่วนหนึ่งของตะอวะฮฺที่เป็นภารกิจของเคาะฎิบหรือผู้รู้ที่ควรแก่การปฏิบัติตามอัตภาพ เคาะฎิบที่เป็นดาอีย์ควรดำเนินการนำเสนอคุณบะฮฺในรูปแบบการตะอวะฮฺเพื่อให้ผู้ฟังกลายเป็นผู้สานเนื้อหาต่อไปยังผู้อื่นอย่างต่อเนื่องในทุกรูปแบบ ทุกวิธีการ และทุกโอกาส ตามบริบทของตน เพราะการตะอวะฮฺเป็นมรดกจากบรรดาเราะฮ์ลุส ดังนั้นประชาชาติในแต่ละยุคควรสืบสานเจตนารมณ์นี้ด้วยการเชิญชวนมุสลิมและคนต่างศาสนิกสู่การเข้าใจศาสนา ให้ความกระจ่างเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายอิสลามที่ได้วางไว้

2.11 การพัฒนาสังคมด้วยคุณบะฮฺ

คุณบะฮฺเป็นหัวใจหลักของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นก่อนละหมาดวันศุกร์ทุกสัปดาห์ เพื่อให้ผู้ร่วมละหมาดได้รับความรู้ คำแนะนำ ข้อตักเตือน และข้อมูลต่างๆ จากบรรดาเคาะฎิบ เพื่อให้เกิดการพัฒนาวิถีชีวิต ได้รับความพึงพอพระทัยจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และเกิดการยำเกรงต่อพระองค์ ด้วยความรู้และความเข้าใจที่เปรียบเสมือนจุดประกายในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น และเป็นปัจจัยสำคัญเพื่อการพัฒนาสังคมในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.11.1 การพัฒนาสังคมด้วยคุณบะฮฺด้านความรู้

การนำเสนอคุณบะฮฺเป็นการนำเสนอความรู้ที่มาจากหลากหลายแหล่งข้อมูลที่เคาะฎิบสรรบรวรรวมแก่ผู้ฟังเพื่อเป็นประโยชน์ เกิดทัศนคติที่ดี ปฏิบัติที่ถูกต้อง และเกิดการดีกว่าต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ โดยเน้นเนื้อหาที่มาจากคัมภีร์อัลกุรอานและอัซสุนนะฮฺที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ซึ่งการพัฒนาสังคมผ่านคุณบะฮฺวันศุกร์เกิดขึ้นได้ในหลายมิติ อาทิ ด้านความรู้ ด้านข้อมูล และด้านการปรับความเข้าใจ ซึ่งในเรื่องนี้ อัลชาฎิบีย ได้กล่าวว่า

" أَنْ الْعِلْمَ وَسَيْلَةٌ مِنَ الْوَسَائِلِ، لَيْسَ مَقْصُودًا لِنَفْسِهِ مِنْ حَيْثُ النَّظَرُ الشَّرْعِيُّ، وَإِنَّمَا هُوَ وَسَيْلَةٌ إِلَى الْعَمَلِ، وَكُلُّ مَا وَرَدَ فِي فَضْلِ الْعِلْمِ؛ فَإِنَّمَا هُوَ ثَابِتٌ لِلْعِلْمِ مِنْ جِهَةِ مَا هُوَ مُكَلَّفٌ بِالْعَمَلِ بِهِ "

(الشاطبي، 1997 : 83/1)

ความว่า ความรู้เป็นตัวเชื่อมที่ไม่ได้เป็นจุดหมายในตัวของมันในหลักการชะรีอะฮฺ แต่เป็นตัวเชื่อม (ระหว่างผู้ศึกษากับเนื้อหาที่ได้ศึกษา) อันนำไปสู่การปฏิบัติ เพราะความประเสริฐของความรู้ เป็นสิ่งที่ปรากฏชัดเจนในตัวของมันที่ถูกบัญญัติไว้เพื่อให้เกิดการปฏิบัติอย่างแท้จริง

(al-Shāṭibī, 1997 : 1/83)

ความรู้ที่ถูกบรรจุในคุณบะฮฺล้วนเป็นความรู้ที่เป็นปัจจัยสำคัญอันนำไปสู่การพัฒนาสังคมในด้านต่างๆ ให้รุ่งเรืองทั้งทางตรงและทางอ้อม ด้วยเนื้อหาที่เป็นศาสตร์ที่ถูกรวบรวมทั้งอดีต

และปัจจุบันจนกลายเป็นจุดประกายของการดำเนินชีวิต เคาะฆ็อบที่มีวิสัยทัศน์มักมองการไกลกับการพัฒนาสังคมด้วยเนื้อหาคุณบะฮฺเพื่อให้เกิดการเรียนรู้จากเนื้อหาเป็นลำดับขั้นตอน ตลอดจนแทรกด้วยเหตุการณ์ต่างๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยหวังว่าความรู้ที่ได้นำเสนอนั้นจะถูกสะสมในสติปัญญาของผู้ฟังจนกลายเป็นสังคมอุดมปัญญาและพัฒนาในทางที่ดีอย่างต่อเนื่อง

เคาะฆ็อบที่มีทักษะในการนำเสนอคุณบะฮฺเป็นเคาะฆ็อบที่ได้รับเกียรติและเป็นที่ยอมรับของสังคม ทุกคำพูดมีพลัง นำฟังและดึงดูดผู้ฟังสู่การพัฒนาในด้านใดด้านหนึ่ง โดยเฉพาะเมื่อคุณบะฮฺมีเนื้อหาการให้กำลังใจเพื่อให้ผู้ฟังศึกษาอย่างต่อเนื่อง ค้นคว้า วิจัย ความเจริญรุ่งเรืองของบรรพชนด้วยการศึกษา คุณบะฮฺก็จะกลายเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้ฟังรู้สึกที่จะพัฒนาตนเองสู่การเป็นพลเมืองที่มีความรู้ เมื่อใดที่เคาะฆ็อบมองปัญหาและสามารถให้ข้อเสนอแนะในเรื่องวิถีชีวิตของชุมชนสามารถนำเสนอคุณบะฮฺได้อย่างดีและสามารถพัฒนาสังคมสู่สังคมที่มั่งคั่งที่ยั่งยืน

บรรดาบรรพชนได้รุ่งเรืองด้วยความรู้เพราะความทะเยอทะยานในการแสวงหาความเจริญตลอดหลายศตวรรษ จนโลกได้จารึกไว้ซึ่งความยิ่งใหญ่ของอารยธรรมที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นด้วยการพลิกวิถีชีวิตจากความป่าเถื่อนและความไร้ซึ่งความเจริญสู่โฉมใหม่แห่งความมั่นคงและมั่งคั่งด้วยการศึกษา การเข้าใจหลักคำสอนของศาสนา ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ตักวาต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และได้รับความพึงพอใจจากพระองค์ (Shakib Arsalan, n.d. : 41-45)

การพัฒนาสังคมด้วยคุณบะฮฺด้านความรู้จึงเป็นสาเหตุของความเจริญด้านอารยธรรมของมนุษยชาติที่เป็นจุดประกายของกระบวนการคิด การวางแผน การพัฒนา การเปลี่ยนแปลงสู่ความรุ่งเรืองเพื่ออนาคตที่ดีกว่า ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ ได้ตรัสว่า

﴿ ... يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا

تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿۱۱﴾

(سورة المجادلة : بعض من آية ۱۱)

ความว่า อัลลอฮ์จะทรงยกย่องเทอดเกียรติแก่บรรดาผู้ศรัทธาในหมู่พวกเขา และบรรดาผู้ได้รับความรู้หลายชั้นและอัลลอฮ์ทรงรอบรู้อย่างยิ่งในสิ่งที่พวกเขากระทำ

(สุเราะฮฺ อัลมัจญาดะละฮฺ : ส่วนหนึ่งจากอายะฮ์ 11)

2.11.2 การสร้างสังคมคุณธรรมด้วยคุณบะฮฺ

วัตถุประสงค์หลักของการนำเสนอคุณบะฮฺคือให้ความรู้ คำแนะนำ ชี้แนะ ตักเตือน และส่งเสริมให้เกิดการตักวาต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ถึงแม้คุณบะฮฺมีการนำเสนอในรูปแบบที่คล้ายกันแต่เป้าหมายจะไม่ออกนอกวัตถุประสงค์ของการนำเสนอ ('Abd al-Ghaniyy Ahmad Jabr Muzhir, 2002 : 77) หนึ่งในเป้าหมายดังกล่าวคือการสร้างสังคมคุณธรรมด้วยการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นเพิ่มจำนวนคนดี เสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ รักใคร่ สู่การเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ ปฏิบัติสิ่งที่ถูกต้องตามหลักการศาสนาด้วยจรรยาบรรณที่ดี จริยธรรมที่งดงาม และซื่อสัตย์สุจริต ดังที่ท่านนบี ﷺ ได้

สร้างสังคมคุณธรรมที่มาจากนำเสนอคุณบะฮฺประจำสัปดาห์ เพราะเนื้อหาในคุณบะฮฺเน้นให้คนมีคุณธรรม โดยหวังว่าเมื่อมีการตอกย้ำและให้ความเข้าใจจะกลายเป็นการเตือนสติให้เกิดความรู้สึกรงกลัวต่อพระองค์ทุกที่ทุกเวลา (Ibn Qayyim al-Jawziyyah, 1998 : 1/409-410)

อิสลามให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคลและสังคมเป็นอย่างยิ่ง เริ่มต้นด้วยการสร้างความเข้าใจด้วยความรู้ที่ถูกต้องและใช้ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพสู่การเป็นสังคมที่มีพลังเสมือนก้อนอิฐที่เป็นส่วนสำคัญในการสร้างอาคาร จนกลายเป็นสิ่งปลูกสร้างที่แข็งแกร่ง ฉันทัดฉันทัน สังคมที่มีคุณธรรมย่อมเป็นสังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ มีคนดีเพิ่มขึ้น มีมนุษยธรรม มีเกราะป้องกันจากสิ่งเลวร้าย ซึ่งส่วนมาจากการบ่มเพาะ อบรมสั่งสอนที่มาจากการศึกษา ฝังด้วยการศึกษาที่ดีตั้งแต่วัยเด็กจนกลายเป็นสังคมคุณธรรม (Muhammad Abu Zahrah, 1981 : 121-123)

การสร้างสังคมคุณธรรมจำเป็นต้องใช้กระบวนการเข้าใจและความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งเรื่องศาสนาและวิถีดำเนินชีวิต เริ่มต้นจากปัจเจกบุคคลจนกลายเป็นสังคมที่พึ่งพาซึ่งกันและกัน ภาพพจน์ของสังคมจะสะท้อนถึงความเป็นสังคมที่ทุกคนร่วมตัดสินใจ ยิ่งถ้าเป็นสังคมที่ต้องมีความรักใคร่ เป็นพี่น้อง ให้เกียรติ มีความเป็นอยู่อย่างสมานฉันท์ เห็นได้จากการขออวยทั้งในและนอกละหมาด ทุกคนจะขอในนามส่วนรวมด้วยคำว่า **اللَّهُمَّ...ความว่า** โอ้พระเจ้าของเรา...ถึงแม้มีบางอวยผู้ขอจะวิงวอนในนามส่วนตัวด้วยคำว่า **رَبِّ...ความว่า** โอ้พระเจ้าของฉัน...ก็ตาม เช่นเดียวกับการศุภบะฮฺที่ต้องการรวมตัวในมัสญิดและร่วมกันรับคำแนะนำที่เป็นประโยชน์เพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของแต่ละคน ครอบครัว ประเทศชาติ และประชาชาติ (al-Qaradāwī, 2001 : 5-9)

เมื่อสังคมได้รับการฟื้นฟูด้วยการปลูกฝังคุณธรรมอย่างต่อเนื่องสู่การเป็นสังคมที่มีคนดี มีความรู้ ตักวาต่ออัลลอฮ์ **عَلَيْهِ** เมื่อนั้นสังคมก็จะมั่นคงและสันติ เพราะคนดีย่อมมีความเกรงกลัวต่อพระองค์ มั่นใจในการควบคุมและการสอดส่องจากพระองค์ รู้สึกละอายที่จะทำความผิด รู้ถึงหนทางที่จะนำไปสู่ความเลวทรามและบาป รู้ถึงการหลอกลวงของชัยฏอนมารร้ายที่ใช้กลอุบาย รู้วิธีการเอาชนะกิเลสและปฏิบัติตามหลักการศาสนา ผู้ยำเกรงย่อมได้รับรางวัลอันยิ่งใหญ่ทั้งโลกนี้และอาคิเราะฮ์ (Ahmad Fard, 1993 : 5-7) ดังอายะฮ์ที่พระองค์ตรัสว่า

﴿ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ ءَامَنُوا وَأَتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ
وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١١﴾ ﴾

(سورة الأعراف : آية ٩٦)

ความว่า และหากว่าชาวเมืองนั้นได้ศรัทธากันและมีความยำเกรงแล้วไซ้ไรแน่นอนเราก็เปิดให้แก่พวกเขาแล้ว ซึ่งบรรดาความเพิ่มพูนจากฟากฟ้าและแผ่นดินแต่ทว่าพวกเขาปฏิเสธ ดังนั้นเราจึงได้ลงโทษพวกเขา เนื่องด้วยสิ่งที่พวกเขาขวนขวายไว้

(สุเราะฮ์ อ้อละฮรอฟ : อายะฮ์ 96)

2.11.3 ความรู้ที่ได้จากคุณบะฮ์วันศุกร์

ความรู้¹ เป็นผลที่ได้จากการศึกษาเข้าใจเนื้อหาที่ถูกต้อง มีความสำคัญยิ่งกว่าสิ่งอื่นใด โดยเฉพาะความรู้ที่เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัสสุนนะฮ์ที่เปรียบเสมือนอาหารที่สติปัญญาที่คอยหล่อเลี้ยงจิตวิญญาณให้อยู่บนแนวทางที่ถูกต้อง เป็นเงื่อนไขของความน่าเชื่อถือในวาจาและประพฤติปฏิบัติ ความรู้ต้องมาก่อนพูดและปฏิบัติเสมอ ทำให้การเนียตและการปฏิบัติถูกต้อง และความรู้จะไม่เกิดประโยชน์ยกเว้นต่อเมื่อมีการปฏิบัติ (al-'Asqolāniy, 2005 : 1/283-284) สำหรับผู้ที่ได้ศึกษาและได้รับความรู้ย่อมเป็นผู้ที่ได้รับเกียรติที่สูงส่งและความดีทั้งปวง ดังอายะฮ์ที่พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ตรัสว่า

﴿يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا

كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٣٦٩﴾

(سورة البقرة : آية 269)

ความว่า พระองค์จะทรงประทานความรู้ให้แก่ผู้ที่พระองค์ทรงประสงค์ และผู้ใดที่ได้รับความรู้ แน่แน่นอนเขาก็ได้รับความความดีอันมากมาย และไม่มีใครจะรำลึกนอกจากบรรดาผู้ที่มีสติปัญญาเท่านั้น

(สุเราะฮ์ อัลบะเกาะเราะฮ์ : อายะฮ์ 269)

ความรู้มีหลายแขนงที่สามารถศึกษาค้นคว้าขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ศึกษา แต่ที่สำคัญคือความรู้ที่นำพาชีวิตสู่ความผาสุก ที่ถูกต้องทั้งเรื่องศาสนาและวิถีดำเนินชีวิต ความรู้บางอย่างไม่ได้มาจากอัลกุรอานและอัสสุนนะฮ์เสมอไป แต่เป็นวิถีที่มนุษย์แสวงหาและคิดค้นเพื่อตอบสนอง

¹ ความรู้คือสิ่งที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะ ความเข้าใจ หรือสารสนเทศที่ได้รับมาจากประสบการณ์ สิ่งที่ได้รับมาจากการได้ยิน ได้ฟัง การคิด หรือการปฏิบัติ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 : 232) บรรดาอุละมาอ์ผู้บันทึกอัลอะฮ์ดีษที่ท่านได้บรรจุหัวข้อที่เกี่ยวกับความรู้ที่ท่านนับ ﷻ ได้กล่าวในเรื่องนี้มากมาย อาทิ

อิหม่ามอัลบุคอรี ได้เรียบเรียงอัลอะฮ์ดีษในบทที่ 3 มีทั้งหมด 53 เรื่อง

อิหม่ามมุสลิม ได้เรียบเรียงอัลอะฮ์ดีษในบทที่ 47 มีทั้งหมด 6 เรื่อง

อิหม่ามอบูดาอูด ได้เรียบเรียงอัลอะฮ์ดีษในบทที่ 26 มีทั้งหมด 11 เรื่อง

อิหม่ามอัลดีรมิซีย์ ได้เรียบเรียงอัลอะฮ์ดีษในบทที่ 37 มีทั้งหมด 19 เรื่อง

ซึ่งอิหม่ามอัลบุคอรีได้ตั้งหัวข้อในบทที่ 10 ว่าด้วยเรื่อง *بَابُ مَا يُؤْتَى مِنَ الْعِلْمِ قَبْلَ الْمَوْلِدِ وَالْعِلْمُ* : ความว่า บทว่าด้วยความรู้ก่อนพูดและปฏิบัติ แสดงถึงความสำคัญของความรู้ที่ควรศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ดังที่เศาะฮาบะฮ์ที่ชื่อ มุอาซ เบน ญะบัล رضي الله عنه ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับการรณรงค์เพื่อศึกษาหาความรู้ ส่วนหนึ่งจากคำพูดของท่านว่า

... "لَيْسَ الْعِلْمُ بِرَيْبٍ لَمْ يَلْمِ اللَّهُ خَشِيئَةً وَطَلَبَ عِلْمًا وَمَا كُنَّا نَسْتَبِيحُ وَالْبَيْتَ عَنْ جِهَانٍ وَنَسْتَبِيحُ صَدَقَ

ความว่า เจ้าทั้งหลายจงศึกษาหาความรู้เถิด เพราะการศึกษาเพื่อพระองค์อัลลอฮ์นั้นเป็นการยำเกรง การศึกษาความรู้เป็นอบิดะฮ์ การทบทวนความรู้เป็นการตัสบีฮ์ และการค้นหาความรู้เป็นการญิฮาด การสอนเป็นเศาะดะเกาะฮ์บริจาการทำทาน (al-Fakhr al-Rāziy, 1995 : 1/333)

ความต้องการในการดำเนินชีวิต อาทิ ความรู้ทางการแพทย์ การคิดคำนวณ การเพาะปลูก การค้าขาย เป็นต้น (Ibn Taymiyyah, 1993 : 13/136)

ผู้ที่มีความรู้ย่อมมีเกียรติยิ่ง ณ พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ หลังจากได้ศึกษาและปฏิบัติ แล้วควรเผยแพร่แก่ผู้อื่นในทุกรูปแบบที่สามารถกระทำได้ ไม่ควรเก็บหรือปกปิดสิ่งที่ตนรู้เพียงคนเดียว สอดคล้องกับประโยคที่ท่านสุฟยาน เป็น อุยัยนะฮ์¹ ได้กล่าวว่า

" أَحْهَلُ النَّاسِ مَنْ تَرَكَ مَا يَعْلَمُ ، وَأَعْلَمُ النَّاسِ مَنْ عَمِلَ بِمَا يَعْلَمُ ، وَأَفْضَلُ النَّاسِ
أَخْشَعُهُمْ لِلَّهِ " وَقَالَ رَحْمَةُ اللَّهِ " يُرَادُ لِلْعِلْمِ : الْحِفْظُ وَالْعَمَلُ وَالِاسْتِمَاعُ وَالْإِنْصَاتُ
وَالنَّشْرُ "

ความว่า "ผู้ที่โง่เขลาที่สุดคือผู้ที่ละทิ้งสิ่งที่เขารู้ (ได้ศึกษามา) ผู้ที่ฉลาดคือ ผู้ที่ปฏิบัติ กับสิ่งที่ตนได้ศึกษา และผู้ที่ประเสริฐคือผู้ที่เกรงกลัวพระองค์อัลลอฮ์มากที่สุด" ท่าน ได้กล่าวอีกว่า "ความรู้ที่หมายถึงในที่นี้คือ การท่อง การปฏิบัติ การตั้งใจฟัง การสงบนิ่งขณะศึกษาและจริงจังในการเผยแพร่

(‘Abd al-‘Aziz Bādū, 1978 : 70)

ความรู้ที่ได้มานั้นจะเกิดประสิทธิภาพพวมน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความเฉลียวฉลาด ของผู้ศึกษาด้านสติปัญญาที่เปรียบเสมือนเครื่องอิเล็กทรอนิกส์ในการรับและจำสิ่งที่ได้ศึกษาและสัมผัส ด้วยประสาทที่มีในร่างกายมนุษย์ เช่นเดียวกับความรู้ที่ปรากฏในคุณบะฮ์วันศูร์ที่เคาะฎิบได้มอบแก่ ผู้ฟังเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ศึกษาอย่างต่อเนื่อง และเผยแพร่แก่ผู้อื่น

¹ สุฟยาน เป็น อุยัยนะฮ์ มีชีวิตระหว่างปี ฮ.ศ. 107-198 ตรงกับปี ฮ.ศ. 725-815 มีชื่อเต็มว่า สุฟยาน เป็น อุยัยนะฮ์ เป็น มัยมูน อัลฮิลาลีย์ อัลญุฟีย์ เกิดที่เมืองอัลญุฟะฮ์และพำนักในนครมักกะฮ์ ตาเฮล ประกอบพิธีฮัจญ์ 70 ครั้ง เป็นผู้ถ่ายทอดวิชาอัลฮะดีษใน อัลฮะรอม อัลมักกีย์ ท่องจำอัลฮะดีษที่น่าเชื่อถือยิ่ง มีความรู้มากมาย อิหม่ามอัชชาฟีฮียได้กล่าวยกย่องเขาว่า หากไม่มีอิหม่ามมาลิก และสุฟยาน ความรู้ที่แคว้นอิญาซย่อมจางหายไป เขาเสียชีวิตที่นครมักกะฮ์ (al-Zirikli, 2002 : 3/105)

บทที่ 3

วิเคราะห์แบบสอบถามเคาะสุ่มและผู้ฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถามเรื่องศักยภาพของคุฏบะฮ์วันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม
กรณีศึกษาคุฏบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังต่อไปนี้

3.1 ข้อมูลมัสดุคในจังหวัดชายแดนภาคใต้

3.2 ผลการประเมินแบบสอบถามจากผู้ฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้
มีทั้งหมด 4 ตอนดังนี้

3.2.1 ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์

3.2.2 ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารจัดการของมัสดุคในการ
นำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์

3.2.3 ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์ที่มี
ผลเพื่อพัฒนาสังคม

3.2.4 ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะจากผู้ตอบแบบสอบถามถึงผลจากการฟังคุฏบะฮ์
วันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม

3.3 ผลการประเมินแบบสอบถามจากผู้นำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดชายแดน
ภาคใต้ มีทั้งหมด 3 ตอนดังนี้

3.3.1 ตอนที่ 1 แบบสอบถามข้อมูลส่วนตัวของเคาะสุ่ม

3.3.2 ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการนำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์

3.3.3 ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของเคาะสุ่มที่มีผลเพื่อ
พัฒนาสังคม

3.1 ข้อมูลมัสญิดในจังหวัดชายแดนภาคใต้

จำนวนมัสญิดที่จดทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปี พ.ศ. 2558 จำแนกตามจังหวัด อำเภอและตำบลดังตารางต่อไปนี้

3.1.1 ข้อมูลมัสญิดในจังหวัดนราธิวาส

อำเภอ	ตำบล	จำนวนมัสญิด	หมายเหตุ
1. เมือง	7	70	
2. ตากใบ	8	36	
3. เจาะไอร้อง	3	34	
4. แว้ง	6	50	
5. จะแนะ	4	39	
6. บาเจาะ	6	51	
7. ยี่งอ	6	49	มีมัสญิดทุกตำบล
8. ระแงะ	7	88	
9. รือเสาะ	9	83	
10. ศรีสาคร	6	45	
11. สุโหลง	4	31	
12. สุโหลงปาดิ	6	45	
13. สุคีริน	5	27	
รวม	76	626	

3.1.2 ข้อมูลมัสญิดในจังหวัดปัตตานี

อำเภอ	ตำบล	จำนวนมัสญิด	หมายเหตุ
1. เมือง	12	67	
2. แม่ลาน	3	17	
3. โคกโพธิ์	12	61	
4. ไม้แก่น	4	19	
5. กะพ้อ	3	26	
6. หุ้ญยางแดง	4	29	
7. ปะนาเระ	10	36	มีมัสญิดทุกตำบล
8. มายอ	13	68	
9. ยะรัง	12	111	
10. ยะหริ่ง	18	91	
11. สายบุรี	11	80	
12. หนองจิก	12	82	
รวม	114	662	

3.1.3 ข้อมูลมัสญิดในจังหวัดยะลา

อำเภอ	ตำบล	จำนวนมัสญิด	หมายเหตุ
1. เมือง	14	109	
2. กรงปินัง	4	35	
3. เบตง	5	30	ไม่พบข้อมูลมัสญิดที่
4. กาบัง	2	21	ตำบลลำพะยา
5. ธารโต	4	17	อำเภอเมือง
6. บ้านนิงस्ता	6	63	และที่ตำบลตาชี
7. ยะหา	7	63	อำเภอยะลา
8. รามัน	16	130	
รวม	58	450	

3.1.4 ข้อมูลมัสญิดในจังหวัดสตูล

อำเภอ	ตำบล	จำนวนมัสญิด	หมายเหตุ
1. เมือง	12	66	
2. ควนโดน	4	24	
3. ควนกาหลง	3	23	
4. ท่าแพ	4	27	
5. หุ่นหว่า	5	18	มีมัสญิดทุกตำบล
6. ละงู	6	62	
7. มะนัง	2	5	
รวม	36	224	

3.1.5 ข้อมูลมัสญิดใน 4 อำเภอ จังหวัดสงขลา

อำเภอ	ตำบล	จำนวนมัสญิด	หมายเหตุ
1. สะบ้าย้อย	9	58	
2. เทพา	7	68	ไม่พบข้อมูลมัสญิด
3. จະนะ	14	67	ที่ตำบลทับช้าง
4. นาทวี	10	26	และตำบลสะท้อน
รวม	36	240	อำเภอนาทวี

3.2 มัสญิดที่เป็นกรณีศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้

จำนวนมัสญิดที่เป็นกรณีศึกษาในหัวข้อเรื่องศักยภาพของคุฏบะฮ์วันศุกร์เพื่อการพัฒนาสังคม กรณีศึกษาคุฏบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีดังต่อไปนี้

3.2.1 มัสญิดที่เป็นกรณีศึกษาในจังหวัดนราธิวาส

อำเภอ	ลำดับ	ตำบล	ชื่อมัสญิดและสถานที่ตั้ง
1 เมือง	1	1-กะลุวอ	ดาร์ลคอยรียะห์ บ. กะลุวอ ม. 3
	2	2-กะลุวอเหนือ	คอยรียะห์ บ. คีรี ม. 2
	3	3-โคกเคียน	ยามาอียะห์ บ. ฮูตตูวอ ม. 4
	4	4-บางปอ	สะพินะตุลอาซีเราะห์ บ. ตะละอาแน ม. 4
	5	5-มะนังตายอ	อัลวุสฎอ บ. บาตัสบารู ม. 1 หมายเลข
	6	6-ลำภู	อัลรอบีตอตุลอิสลามียะห์ บ.ปลักปลา ม. 8
	7	7-บางนาค	ดาร์ลคอยร์ บ. ยะกัง 2
2 ตากใบ	1	8-นายนาค	ดาร์ลกะรอมะห์ บ. ศรีโป ม. 3
	2	9-เจ๊ะเห	อิฮซาน บ. ตาบาสีเล ม. 1
	3	10-โฆจิต	โคคมาร์บา บ. โคมมือบาร์ ม. 4
	4	11-เกาะสะท้อน	ตาอาวานู บ. ปูยูฮู ม. 9
	5	12-บางขุนทอง	อัชชาอาต๊ะห์ บ. บางขุนทอง ม. 6
	6	13-พร่อน	อีบาต๊ะห์ บ. โคกยาง ม. 5
	7	14-ไพรวัน	อิสละห์ บ. กูบู ม. 6
	8	15-ศาลาใหม่	อันนุร์ บ. ศาลาใหม่ ม. 3
3 เจ๊ะไอร่อง	1	16-จวบ	เจ๊ะไอร่อง บ. เจ๊ะไอร่องสถานี ม. 1
	2	17-บุกิต	บูเกะตาโม่ง บ. บูเกะตาโม่ง ม. 7
	3	18-มะรือโบออก	มุฮัมมะดียะห์ บ. ปาเรรูโละ ม. 3
4 แว้ง	1	19-กายูคละ	วุสตอ บ. วากัฟสี่กู ม. 6
	2	20-ขอเกาะ	ซอลาตุลเราะห์มะห์ บ. กะดุนง ม. 2
	3	21-แม่ดง	อิสติกอมะห์ บ. บาละ ม. 6
	4	22-โล๊ะจูด	ดาร์ลชาอาต๊ะห์ บ. บูเกะตาล ม. 2
	5	23-แว้ง	จือเม บ. จือเม ม. 3
	6	24-เอราวัณ	ดาร์ลฟาละห์ บ. จาบังกูวอ ม. 4
5 จะแนะ	1	25-จะแนะ	วาตอนี บ. จะแนะ ม. 2
	2	26-ช้างเผือก	ฮิดายาตุชชาบาบ๊ะห์ บ. ไอร์ซือเร๊ะ ม. 3
	3	27-ดุซงญอ	ดุซงญอ บ. ดุซงญอ ม. 1
	4	28-ผดุงมาตร	นุรุลอิสลามียะห์ บ. रिแง ม. 3

อำเภอ	ลำดับ	ตำบล	ชื่อมัสญิดและสถานที่ตั้ง
6 บาเจาะ	1	29-กาเยาะมาตี	กาเยาะมาตี บ. กาเยาะมาตี ม. 3
	2	30-บาเจาะ	ดาโรสซาลัม บ. แป๊ะบุญ ม. 2
	3	31-บาเราะไต	ฮีดายาตุสซอลิฮีน บ. ฮูแตย็อลลอ ม. 2
	4	32-บาเราะเหนือ	ย็อลลอ บ. ย็อลลอ ม. 3
	5	33-ปะลุกาสาเมาะ	นุรุลอิสลาม บ. ปะลุกาสาเมาะ ม. 2
	6	34-ลูโปะสาวอ	ดาร์ลุอามาน บ. บือราแง ม. 4
7 ยี่งอ	1	35-จอบาเะ	อัลฮุดา บ. ลูโปะนือริง ม. 4
	2	36-ตะปอเยาะ	ปะลุกาसानอ บ. ปะลุกาसानอ ม. 4
	3	37-ยี่งอ	ยามเอ๋ บ. ยี่งอ ม. 2
	4	38-ละหาร	ดาร์ลุอิมาน บ. บาโง ม. 2
	5	39-ลูโปะบายะ	มากอมุดดิน บ. โคกกือดุง ม. 4
	6	40-ลูโปะบือซา	ดาร์ลุอิสลามียะ บ. ลูโปะดาโต๊ะ ม. 4
8 ระแงะ	1	41-กาลิซา	ตันหยงกาลิซา บ. ตันหยง ม. 6
	2	42-เฉลิม	อมมุลกอรอ บ. ตันหยง ม. 2
	3	43-บองอ	น๊ะคอตุลอิลมียะ บ. บาโงกูโบร์ ม. 6
	4	44-ตันหยงลิมือ	ดาร์ลุสาลาม บ. ลูโปะตีแยตะวันตัก ม. 6
	5	45-ปาโงสะโต	ยาดีด บ. บาโย ม. 8
	6	46-มะรือโบทก	อิสลามียะห์ บ. บาโงระนะ ม. 5
	7	47-ตันหยงมัส	นุรุลฮุดา บ. กอแนะ ม. 6
9 รือเสาะ	1	48-โคกสะตอ	ดาร์ลุอิซฮาน บ. ไอร์กูปะ ม. 2
	2	49-บาตง	ดาร์ลุสาลาม บ. มางาญอ ม. 3
	3	50-รือเสาะ	ดาร์ลุอามาล บ. รือเสาะ ม. 4
	4	51-รือเสาะออก	ยุมอียะห์ บ. ตลาดรือเสาะ ม. 1
	5	52-เรียง	รอมาล บ. บาโงปูโล๊ะ ม. 7
	6	53-ลาโละ	นุรุลยากิน บ. รือแย็ง ม. 4
	7	54-สามัคคี	ดาร์ลุฮีสาน บ. ปูโปร์ ม. 7
	8	55-สาวอ	ดาร์ลุสาลัม บ. สาวอ ม. 6
	9	56-สุวารี่	อรัเราะห์มานียะห์ บ. ตะโหนด ม. 2
10 ศรีสาคร	1	57-กาหลง	บาลาดุลอามาน บ. กาหลง ม. 1
	2	58-เชิงคีรี	ดาร์ลุอามานนี บ. มังกีดี ม. 1
	3	59-ชากอ	มุฮัมมาดียะห์ บ. กูวาลอกาเว ม. 1
	4	60-ตะมะเยง	อูบุดียะห์ บ. บือแนบาเคาะ ม. 1
	5	61-ศรีบรรพต	ดาร์ลุอามาน บ. ละโอ ม. 2
	6	62-ศรีสาคร	อัลอิติสอม บ. ไอร์แยง ม. 3

อำเภอ	ลำดับ	ตำบล	ชื่อมัสญิดและสถานที่ตั้ง
สุโขทัย	1	63-ป่าเสม็ด	นะฎอตุลอิสลาฮียะห์ บ. บาโงสรายอ ม. 1
	2	64-มุโนะ	อารอห์มาน บ. ลูโบะลือซง ม. 2
	3	65-บูโยะ	นุรุลฮิบาตะห์ บ. กูแบอ์แก ม. 4
	4	66-สุโขทัย	อัลยุมอียะห์อัลฮาชานียะห์ บ. สุโขทัย ม.
สุโขทัย	1	67-กาวะ	กาวะ บ. กาวะ ม. 2
	2	68-โต๊ะเต็ง	อิสลามียะห์ บ. อาเยบาตุ ม. 4
	3	69-ปะลูลู	อัลอะหลี บ. ปอหงกือปะ ม. 2
	4	70-ริโก๋	ราวฎอตุลยันนะห์ บ. คอหะ ม. 3
	5	71-สากอ	ดาร์ลเราะมะห์ บ. สากอ ม. 4
	6	72-สุโขทัย	ตือบิงตีง บ. ตือบิงตีง ม. 9
สุโขทัย	1	73-เกียร์	ดาร์ลฮูดา บ. ไอบาตุกาเยาะกาแวง ม. 2
	2	74-มาโมง	อัสตักวา บ. ปารี ม. 3
	3	75-ร่มไทร	ตัสตีกียะห์ บ. กวาลอจือบอ ม. 3
	00	ภูเขาทอง 000000	ไม่พบข้อมูลจากสำนักงานคณะกรรมการประจำจังหวัด
4	76-สุโขทัย	ดาร์ลอิสลามียะห์ บ. บูเกะนามี ม. 4	
3.2.2 มัสญิดที่เป็นกรณีศึกษาในจังหวัดปัตตานี			
อำเภอ	ลำดับ	ตำบล	ชื่อมัสญิดและสถานที่ตั้ง
เมือง	1	77-กะมียอ	อานีซอฟาตียะห์ บ.บาโง ม. 4
	2	78-คลองมานิง	คลองมานิง บ.คลองมานิง ม. 2
	3	79-ตะลู่ปะ	ดาร์ลนาอิม บ.แบร่อแวง ม. 3
	4	80-ตันหยงลุโละ	ตันหยงลุโละ บ.ตันหยงลุโละ ม. 1
	5	81-บานา	นุรุลอิสลาม บ.บาน่า ม. 2
	6	82-บาราโหม	ดาร์สสลาม เซคดาวุดอัลฟาฎอนี บ.บาราโหม ม.2
	7	83-บาราเฮาะ	แบร่อ บ.แบร่อ ม. 1
	8	84-ปะกาสะรัง	อะห์มาตียะห์ บ.กือยา ม. 3
	9	85-ปูยุด	ดาร์ลฮูดา บ.ราโง ม. 1
	10	86-รูสะมีแล	ดาร์ลสสลาม บ.ดูวอนือกือรี ม. 4
	11	87-สะบารัง	นุรุลเตาฟีก ถ.สฤชดี ต.สะบารัง
	12	88-อาเนาะรู	กลางจังหวัดปัตตานี ถ.ยะรัง ต.อาเนาะรู
แม่ลาน	1	89-ป่าไร่	อาอิสลาม บ.บาตะกูบู ม. 6
	2	90-ม่วงเตี้ย	นุรุยันนะห์ บ.นือริงตีกอ ม. 3
	3	91-แม่ลาน	นุรุลฮูดา บ.คลองทราย ม. 7

อำเภอ	ลำดับ	ตำบล	ชื่อมัสยิดและสถานที่ตั้ง
16 โคกโพธิ์	1	92-ควนโนรี	นุรุดีน บ.สี่แยกควนโนรี ม. 3
	2	93-โคกโพธิ์	ดาร์ลนาอิม บ.กำปงนือริง ม. 3
	3	94-ช้างให้ตก	มิฟตาฮุลอับดาอะฮฺ ม. 1
	4	95-ทรายขาว	ดาร์ลกุบรอ บ.ใหญ่ ม. 1
	5	96-ท่าเรือ	จะบังติกอ บ.บางโกระ ม. 5
	6	97-ทุ่งปลา	ดาร์ลอามาน ม. 3
	7	98-นาเกตุ	ดาร์ลอาบีดีน ม. 4
	8	99-นาประดู่	นระห์ฎอตุอิสลามียะห์ บ.บลูกา ม. 2
	9	100-บางโกระ	อัลฟัลลาหฺ บ.ญูบู ม. 4
	10	101-ปากล่อ	อิสลาม บ.ปาแตตือบู ม. 2
	11	102-ป่าบอน	กำปงบือซา บ.กำปงบือซา ม. 3
	12	103-มะกรูด	อาเนาะบูเกะ บ.อาเนาะบูเกะ ม. 2
17 ไม้แก่น	1	104-ไม้แก่น	กะรือจฺ บ.กะรือจฺ ม. 4
	2	105-ดอนทราย	ปูลากรืองอ บ.ปูลากรืองอ ม. 2
	3	106-ตะโละไกรทอง	กำปงลาโอะ บ.กำปงลาโอะ ม. 2
	4	107-ไทรทอง	นุรุลอับดาอะฮฺ บ.ญูบังปิงะ ม. 4
18 กะพ้อ	1	108-กะรุบี	อัลมุญีร์ บ.บือแนบุดี ม. 4
	2	109-ตะโละดีอรัมัน	ดาร์ลนาอิม บ.ปีติง ม. 5
	3	110-ปล่องหอย	อัลเอียะดีซอม ม. 8
19 ทุ่งยางแดง	1	111-ตะโละแมะนา	นุรุลอิสลาม บ.ตะโละบูโละ ม. 3
	2	112-น้ำดำ	นุรุลยาเกิน บ.น้ำดำ ม. 1
	3	113-ป่ากู	ดาร์ลนาอิม บ.บือแนยง ม. 4
	4	114-พิเทน	นุรุลอิฮซาน บ.อาตะบาโง ม. 3
20 ปะนาเระ	1	115-ปะนาเระ	นุรุลอีมาน บ.นาพรัว ม. 2
	2	116-ควน	ปาละฮฺ บ.ปาละฮฺ ม. 1
	3	117-คอกกระบือ	ฮุแตมือแล บ.ฮุแตมือแล ม. 4
	4	118-ดอน	อิสลามียะห์ บ.หลักตูวอ ม. 1
	5	119-ท่าข้าม	ดาร์ลมุหซีนิน บ.ลูโกะ ม. 4
	6	120-ท่าน้ำ	กาเก็บูเกะเซิงเซา บ.กาเก็บูเกะ ม. 4
	7	121-บ้านกลาง	นุรุลอามานียะห์ ม. 3
	8	122-บ้านนอก	นุรุลยาเกิน บ.ปังกาลัมบุดี ม. 4
	9	123-บ้านน้ำบ่อ	นุรุลตักวา บ.บาโงล ม. 1
	10	124-พอมิ่ง	อัลตักวา บ.พอมิ่ง ม. 3

อำเภอ	ลำดับ	ตำบล	ชื่อมัสญิดและสถานที่ตั้ง
21 มายอ	1	125-กระเสาะ	กอลัม บ.กอลำ ม. 2
	2	126-กระหวะ	นุรุสฮิตายะฮฺ บ.เมาะโมะ ม. 4
	3	127-เกาะจัน	มิฟตาฮูลยันนะห์ บ.โตะโระ ม. 2
	4	128-ตรัง	กำปังบองอ บ.กำปังบองอ ม. 1
	5	129-ถนน	ถนน บ.ถนน ม. 1
	6	130-ปะโต	ดาร์ลุสสลาม ม. 1
	7	131-ปานัน	ดาร์ลุมนูตอกีน บ.กานาเปะ ม. 1
	8	132-มายอ	ดาร์ลุอามาน บ.บูเกะจะ ม. 1
	9	133-ลางา	ดาร์ลุสลาม ม. 7
	10	134-ลูโบะยี่ไร	ดาร์ลุอิบาดะห์ บ.ลูโบะยี่ไร ม. 4
	11	135-สะกำ	ศาลาบูดี บ.ศาลาบูดี ม. 2
	12	136-สาค่อใต้	นุรุสฮุด บ.สมาหอ ม. 3
	13	137-สาค่อบน	อัลอันศอร บ.กุวิง ม. 2
22 ยะรัง	1	138-กระโด	นุรุรุฮิสลาม ม. 2
	2	139-กอลำ	นุรุซุกรียะห์ บ.เปาะมุเร็ง ม. 1
	3	140-เขาคูม	ซ็อรัง (อุสตะแซ) บ.โสรัง ม. 3
	4	141-คลองใหม่	นุรุลอิฮสาน บ.เกาะแน ม. 4
	5	142-ประจัน	ดาร์ลุมาห์รูฟ บ.จาแบปะบือแนปีแน ม. 7
	6	143-ปีตุมุดี	ราบอ บ.ราบอ ม. 3
	7	144-เมาะมาวี	เราะฆูตูลอิบาดะห์ บ.ดุงปังยัง ม. 2
	8	145-ยะรัง	รอฆูตูลนาฮ์ล บ.ปราแะ ม. 3
	9	146-ระแว็ง	ดาร์ลุสลาม บ.อาเต๊ะ ม. 2
	10	147-วัด	ดาร์ลุอามาน บ.วัดลูโบะ ม. 1
	11	148-สะดาวา	รียาดุลมุสลิมิน ม. 2
	12	149-สะนอ	ดาร์ลุตัควา บ.บือแนกะลูแปะ ม. 2
23 ยะหริ่ง	1	150-จะรัง	ดาร์ลุหมินิน บ.เปี้ยแม่สูง ม. 2
	2	151-ตอหลัง	ดูโสแนปังยัง ม. 3
	3	152-ตะโละ	ตะโละแอะเราะะ บ.ตะโละ ม. 5
	4	153-ตะโละกาโปร์	ตะโละฮาไฮ (ดาลาม) ม. 2
	5	154-ตันหยงจืองา	ศอลาฮุดดีน บ.โตะตีเตร์ ม. 1
	6	155-ตันหยงดालอ	บ.ตันหยงดาลอ ม. 5
	7	156-ตาแกะ	ดาร์ลุอามาน บ.ตาแกะ ม. 3
	8	157-ตาลีอาयर	นุรุลฮุดา บ.ปูลาบลาจอ ม. 2
	9	158-บางปู	อ็ดตาอาวูน บ.บางปู ม. 3
	10	159-บาโลย	บาโลย บ.บาโลย ม. 3

	ลำดับ	ตำบล	ชื่อมัสญิดและสถานที่ตั้ง
	11	160-ปियามูมั่ง	ดารุลมะมูรอิสลามมียะฮฺ บ. ม. 4
	12	161-ปูลากง	ปาโอะฆมาเยาะ ม. 2
	13	162-มะนังยง	นุรุลอิสลาม บ.สุปัน ม. 3
	14	163-ยามู	ดารุสสลาม บ.โตะรอยอหะยี ม. 3
	15	164-ราตาปันยง	นุรุดดีน ม. 1
	16	165-สาบัน	ดารุลมาอาเรฟ ม. 5
	17	166-หนองแรต	นุรุลฮูดา ม. 1
	18	167-แหลมโพธิ์	อัลฆุฟรอน บ.กำปางบารู ม. 3
24 สายบุรี	1	168-กะดุนง	ดารุสสลาม บ.ฮูแตมาแจ ม. 1
	2	169-ตะบิง	นุรวาหะตุ บ.ลาคอ ม. 2
	3	170-ตะลูนัน	นุรุลอิสลาม บ.ตรีอเบาะ ถ.ตะพา
	4	171-เตราะบอน	อิสลาฮุดดีน บ.กะลาพอ ม. 8
	5	172-ทุ่งคล้า	ฮิดายาตุลซอลิฮีน
	6	173-บางเก่า	ม. 2 ทะเบียนเลขที่
	7	174-บือระ	กอดออบือเร๊ะ ม. 2
	8	175-ปะเสยะวอ	ม. 3 ทะเบียนเลขที่
	9	176-แป้น	ดัม บ.ดัม ม. 4
	10	177-มะนังดาล้า	อัลฟิรดาวส์ ม. 1
	11	178-ละหาร	นุรุลอิซฮาน บ.วาซา ม. 1
25 หนองจิก	1	179-เกาะเปาะ	นุรอิตายะฮฺ บ.มะพร้าวตันเดียว ม. 2
	2	180-คอลลตันหยง	นุรุดดีน บ.บาโงนากอ ม. 3
	3	181-ดอนรัก	นุรุลอิสลามมียะฮฺ บ.สุโงฆาลี ม. 4
	4	182-ดาโต๊ะ	นุรุลฮูดา บ.ดาโต๊ะ ม. 1
	5	183-ตุยง	ยามิอิลเราะห์มะห์ บ.ตุยง ม. 2
	6	184-ท่ากำชำ	ดาวาฮุดดีน บ.ปริง ม. 2
	7	185-บ่อทอง	นุรุลอามีน บ.บูเกะตือลูงอ ม. 1
	8	186-บางเขา	เอานินนาส บ.บางไร่ ม. 1
	9	187-บางตาวา	บุสตานุลยันนะห์ บ.กัวลาตาวา ปาตา ม. 2
	10	188-บุโละบูโย	นุรุดดีน บ.กูแบซือโยะ ม. 8
	11	189-ยาบี	ดารุลมุตตาคีน บ.ฮารอยาบี ม. 2
	12	190-ลิปะสะง	ดารุลมุตตาคีน บ.กาแลกูโบ ม. 4

3.2.3 มัสญิดที่เป็นกรณีศึกษาในจังหวัดยะลา

อำเภอ	ลำดับ	ตำบล	ชื่อมัสญิดและสถานที่ตั้ง
26 เมืองยะลา	1	191-ตาเซะ	มุตมาอินนะห์ หมู่ 3 ทบ.ที่ 127
	2	192-บันนังสาเรง	ดาร์ลุมมีนีน หมู่ 3 ทบ.ที่ 133
	3	193-เปาะเส็ง	ลางาเปาะเส็ง หมู่ 1 ทบ.ที่ 37
	4	194-พร่อน	มาตอรูซอ หมู่ 4 ทบ.ที่ 70
	5	195-ยะลา	มุตมาเอินหน๊ะ หมู่ 2 ทบ.ที่ 128
	00	ลำพะยา	ไม่พบข้อมูลมัสญิด
	6	196-ลำใหม่	บาโยงฮารอ หมู่ 6 ทบ.ที่ 24
	7	197-ลิตล	บาตัน หมู่ 4 ทบ.ที่ 15
	8	198-หน้าถ้ำ	ดาร์สสลาม หมู่ 2 ทบ.ที่ 158
	9	199-ยุโป	ยาแมะอัลแบะชะฮฺ หมู่ 3 ทบ.ที่ 73
	10	200-สะเตงนอก	กำปังบูเกะ หมู่ 8 ทบ.ที่ 64
	11	201-บุดี	อรรีควาน หมู่ 6 ทบ.ที่ 160
	12	202-ท่าสาป	ดาร์ลือหม่าน หมู่ 1 ทบ.ที่ 404
13	203-สะเตง	ยาแมะเราะฆอตุลยันนะฮฺ ตลาดเก่า ทบ.ที่ 12	
27 กรงปินัง	1	204-กรงปินัง	ยามืออาตุลยันนะฮฺ หมู่ 7 ทบ.ที่ 27
	2	205-สะเอะ	ยาแมะบาโงยือโร หมู่ 1 ทบ.ที่ 91
	3	206-ห้วยกระทิง	ซีรอยิลหุดาญ์ หมู่ 1 ทบ.ที่ 271
	4	207-ปูโรง	มากอมิลิกียามีดิน หมู่ 1 ทบ.ที่ 156
28 เบตง	1	208-เบตง	อัลยามืออุลฮัสมาดิ หมู่ 6 ทบ.ที่ 11
	2	209-ตาดะเนาะแมเราะ	เจาะเราะปะปาแต หมู่ 1 ทบ.ที่ 8
	3	210-ยะรม	นุรุลฮิมาน บ.ลูเป๊ะบือเด หมู่ 3 ทบ.ที่ 450
	4	211-อัยเยอร์เวง	อัลอิจดีฮาดุดดินสามัคคีธรรม หมู่ 2 ทบ.ที่ 188
	5	212-ธารน้ำทิพย์	ราวฎอตุลยันนะฮฺ บ.ธารน้ำทิพย์ หมู่ 2 ทบ.ที่ 284
29 กาบัง	1	213-กาบัง	ลูโละปันยัง บ.ลูโอะปันยัง หมู่ 3 ทบ.ที่ 62
	2	214-บาละ	นุรุตดิน บ.สุงายือเนาะ หมู่ 2 ทบ.ที่ 189
30 ธารโต	1	215-ธารโต	สามัคคีธารโต บ.ธารโต หมู่ 1 ทบ.ที่ 163
	2	216-บ้านแห	ยาแมะกำปังแห บ.แห หมู่ 1 ทบ.ที่ 120
	3	217-แม่หวาด	ดาร์ลืออามัน ซานิ บ.สันติ 2 หมู่ 6 ทบ.ที่ 288
	4	218-คีรีเขต	นุรุลฮิทยาเยห์ บ.ผ่านศึก หมู่ 3 ทบ.ที่ 362
31 บันนังสตา	1	219-ตาดะเนาะปูเต๊ะ	ตาดะเนาะปูเต๊ะ หมู่ 4 ทบ.ที่ 58
	2	220-บาเจาะ	กำปังลาแล หมู่ 2 ทบ.ที่ 22
	3	221-บันนังสตา	อิสลามเมียหุ หมู่ 1 ทบ.ที่ 35

อำเภอ	ลำดับ	ตำบล	ชื่อมัสญิดและสถานที่ตั้ง
	4	222-ตลิ่งชัน	ยี่นนาตุลมะวา หมู่ 1 ทบ.ที่ 102
	5	223-เขื่อนบางลาง	นุรุลอีมาน หมู่ 2 ทบ.ที่ 325
	6	224-ถ้ำทะเล	นุรุคติน หมู่ 3 ทบ.ที่ 338
	1	225-ยะหา	ยามิประจำอำเภอยะลา หมู่ 2 ทบ.ที่ 13
	2	226-บาโงยซิแน	ดารุซสาลาม หมู่ 1 ทบ.ที่ 32
	3	227-ละแอ	ละแอ หมู่ 1 ทบ.ที่ 53
32 ยะหา	4	228-บาโร๊ะ	บ้านซีเซ๊ะ หมู่ 5 ทบ.ที่ 63
	5	229-กาตอง	ตักวา หมู่ 2 ทบ.ที่ 124
	6	230-ปะแต	ยามิตักวา หมู่ 6 ทบ.ที่ 159
	00	ตาชี 0000	ไม่พบข้อมูลมัสญิด
33 รามัน	1	231-กอดตืออระ	ยาแมะบาตะตัง หมู่ 2 ทบ.ที่ 107
	2	232-กายูบอเกาะ	อิสลามียะห์ หมู่ 1 ทะเบียนเลขที่ 1
	3	233-กาลอ	บ้านกาลอ หมู่ 3 ทบ.ที่ 87
	4	234-กาลูบิง	บ้านกาลูบิง หมู่ 2 ทบ.ที่ 34
	5	235-เกะรือ	ดารุลอามาน หมู่ 2 ทบ.ที่ 178
	6	236-จะกะวีระ	ยาแมะย็อนะเร๊ะ หมู่ 4 ทบ.ที่ 3
	7	237-ตะโล๊ะหะลือ	ตะโล๊ะหะลือ หมู่ 2 ทบ.ที่ 39
	8	238-ท่าธง	ชายออิสลาม หมู่ 2 ทบ.ที่ 105
	9	239-เนินงาม	บันนังตือบู หมู่ 2 ทบ.ที่ 40
	10	240-บาโงย	บ้านบาโงย หมู่ 4 ทะเบียนเลขที่ 1
	11	241-บือมัง	ดินุลฮูดา หมู่ 1 ทบ.ที่ 122
	12	242-ยะตี๊ะ	ดารุนนาอิม หมู่ 3 ทบ.ที่ 152
	13	243-วังพญา	ปากาสาแม หมู่ 1 ทบ.ที่ 46
	14	244-อาซ่อง	กำแพงสะโต หมู่ 5 ทบ.ที่ 45
	15	245-บาลอ	ดารุลมาอาด หมู่ 1 ทบ.ที่ 274
	16	246-โกตาบารู	โกตาบารู หมู่ 1 ทบ.ที่ 38

3.2.4 มัสญิดที่เป็นกรณีศึกษาในจังหวัดสตูล

อำเภอ	ลำดับ	ตำบล	ชื่อมัสญิดและสถานที่ตั้ง
34 เมืองสตูล	1	247-บ้านควน	ญันนะตุ้มนานาอิม ม. 2
	2	248-ฉลุง	อัสตักวา บ้านโคกประดู่ ม. 11
	3	249-ควนขัน	นุรุลมุสตกิม บ้านกะดู ม. 2 ท.เลขที่ 52
	4	250-เกาะสาหร่าย	ตันหยงกลิง บ้านตันหยงกลิง ม. 3 ท.เลขที่ 63
	5	251-ตันหยงโป	อิสลามียะฮ์ บ้านตันหยงโป ม. 1 ท.เลขที่ 15

อำเภอ	ลำดับ	ตำบล	ชื่อมัสญิดและสถานที่ตั้ง
	6	252-เจ๊ะบิลัง	บันนังปูเลา บ้านบันนังปูเลา ม. 4 ท.เลขที่ 53
	7	253-ตำมะลัง	แสงอิสลามียะฮ์ ม. 2 ท.เลขที่ 88
	8	254-ปูยู	ฮิดาเยตุลอิสลาม ม. 3 ท.เลขที่ 202
	9	255-ควนโพธิ์	มุฮัมมาดิยะห์ ม. 6 ท.เลขที่ 141
	10	256-เกตรี	คารุฮอิสลามียะห์ ม. 5 ท.เลขที่ 147
	11	257-คลองขุด	อัลอักศอ บ้านบุเก็ตจินา ม. 1 ท.เลขที่ 154
	12	258-พิมาน	นุรุลฮิดาญะฮ์ ม. 00 ท.เลขที่ 222
35 ควนโดน	1	259-ควนโดน	คารุฮอิบาดะ บ้านดusun ม. 5 ท.เลขที่ 8
	2	260-ควนสตอ	นุรุลฮิดาเยห์ ม. 6 ท.เลขที่ 9
	3	261-ย่านซื่อ	คารุณานอีม ม. 3 ท.เลขที่ 90
	4	262-วังประจัน	นุรุลเอียะซาน ม. 2 ท.เลขที่ 149
36 ควน กาหลง	1	263-ควนกาหลง	นุรุดดีน บ้านควนกาหลง ม. 7 ท.เลขที่ 97
	2	264-ทุ่งนุ้ย	กอซิมียะห์ บ้านน้ำร้อน ม. 4 ท.เลขที่ 12
	3	265-อุไคเจริญ	เราะฆูตุลญันนะฮ์ ม. 5 ท.เลขที่ 23
37 ท่าแพ	1	266-ท่าแพ	ท่าแพเหนือ บ้านท่าแพเหนือ ม. 3 ท.เลขที่ 26
	2	267-ท่าเรือ	ยามืออาตุลอิสลามียะฮ์ ม. 1 ท.เลขที่ 206
	3	268-แปะระ	คารุลมุอมีนีน ม. 2 ท.เลขที่ 208
	4	269-สาคร	นุรุลอิสลาม ม. 7 ท.เลขที่ 83
38 ทุ่งหว้า	1	270-ขอนคลาน	อารเราะห์มาน ม. 4 ท.เลขที่ 183
	2	271-ทุ่งบุหลัง	คารุลฮัรกอ ม. 3 ท.เลขที่ 164
	3	272-ทุ่งหว้า	นุรุลมุคลีซัน ม. 8 ท.เลขที่ 139
	4	273-นาทอน	อิบาดูเราะห์มาน ม. 1 ท.เลขที่ 166
	5	274-ป่าแกบ่อหิน	บ้านทุ่งดินลุ่ม ม. 3 ท.เลขที่ 119
39 ละงู	1	275-กำแพง	ยามืออุลอิควาน ม. 4 ท.เลขที่ 143
	2	276-เขาขาว	ญามืออุลญอยยิบีน ม. 2 ท.เลขที่ 145
	3	277-น้ำผุด	มุฮายีรีน ม. 1 ท.เลขที่ 190
	4	278-ปากน้ำ	อัลมุญาฮิดีน ม. 6 ท.เลขที่ 151
	5	279-ละงู	นุรุลอิควาน ม. 3 ท.เลขที่ 41
	6	280-แหลมสน	คารุสสอลิฮีน ม. 6 ท.เลขที่ 193
40 มะนัง	1	281-นิคมพัฒนา	ญามาลุดดีน ม. 6 ท.เลขที่ 179
	2	282-ปาล์มพัฒนา	ตะวาตุลอิสลาม ม. 8 ท.เลขที่ 95

3.2.5 มัสญิดที่เป็นกรณีศึกษาใน 4 อำเภอ จังหวัดสงขลา

อำเภอ	ลำดับ	ตำบล	ชื่อมัสญิดและสถานที่ตั้ง
41 สะบ้าย้อย	1	283-เขาแดง	นุรุลฮุดา ม. 5 ทะเบียนเลขที่ 274
	2	284-คูหา	นุรุดดิน ม. 6 ทะเบียนเลขที่ 180
	3	285-จะแหน	กียามุดดิน ม. 1 ทะเบียนเลขที่ 86
	4	286-ทุ่งพอ	ดาร์สสลาม ม. 2 ทะเบียนเลขที่ 231
	5	287-ธารคีรี	บ้านสุไ้สะ ม. 2 ทะเบียนเลขที่ 80
	6	288-บ้านโหนด	นุรุลฮุดา บ.ละโอน ม. 6 ทะเบียนเลขที่ 295
	7	289-บาโฮย	มูเนาวรรตุลฮุดา ม. 5 ทะเบียนเลขที่ 304
	8	290-สะบ้าย้อย	ดาร์ลอามาน บ.ควนแร่ ม. 3 ทะเบียนเลขที่ 344
	9	291-เปียน	ยาบัลบารอการ์ ม. 6 ทะเบียนเลขที่ 183
42 เทพา	1	292-เทพา	บ้านนาเกาะ บ.นาเกาะ ม.4 ทบ. 3
	2	293-ท่าม่วง	บ้านท่าม่วง บ.ท่าม่วง ม. 1 ทบ. 1
	3	294-ปากบาง	ปูเหลาหลู่นัง บ.ปากบาง ม. 3 ทะเบียนเลขที่ 23
	4	295-ลำไพล	บ้านลำไพล บ.ลำไพล ม. 2 ทะเบียนเลขที่ 27
	5	296-วังใหญ่	นุรุดดิน บ.วังใหญ่ ม. 8 ทะเบียนเลขที่ 351
	6	297-เกาะสะบ้า	นุรุดดิน บ.เกาะสะบ้า ม. 2 ทะเบียนเลขที่ 223
	7	298-สะกอม	ตักญีตุลอาบิติน บ.สะกอม ม. 1 ทะเบียนเลขที่ 135
43 จะนะ	1	299-ขุนตัดหวาย	ป่าหว้า บ.ป่าหว้า ม. 8 ทะเบียนเลขที่ 184
	2	300-คลองเปียะ	ควนหัวช้าง ม. 6 ทะเบียนเลขที่ 210
	3	301-คู	เร้าะหมีะ บ.พ้อแดง ม. 2 ทะเบียนเลขที่ 177
	4	302-แค	มะวาร์ย บ.แค ม. 2 ทะเบียนเลขที่ 46
	5	303-จะโหลง	บุสตานุดดิน ม. 9 ทะเบียนเลขที่ 66
	6	304-บ้านนา	นุรุลฮือมาน ม. 6 ทะเบียนเลขที่ 2
	7	305-ตลิ่งชัน	บิะตุดดิน ม. 7 ทะเบียนเลขที่ 235
	8	306-ท่าหมอไทร	นุรุลกอมารี บ.วังหาร ม. 10 ทะเบียนเลขที่ 291
	9	307-นาหว้า	นุรุลอิห์ซาน ม. 4 ทะเบียนเลขที่ 266
	10	308-นาทับ	ดาร์สสลาม ม. 12 ทะเบียนเลขที่ 314
	11	309-น้ำขาว	คูย่างควาย บ.คูย่างควาย ม. 4 ทะเบียนเลขที่ 61
	12	310-ป่าชิง	ดาร์ลอามาน ม. 4 ทะเบียนเลขที่ 72
	13	311-สะกอม	สอลาหุดดิน ม. 4 ทะเบียนเลขที่ 76
	14	312-สะพานไม้แก่น	บ้านทรายขาว บ.ทรายขาว ม. 5 ทะเบียนเลขที่ 74
44 นาทวี	1	313-คลองกวาง	อียาดุลเราะห์มาน บ.สองแพรก ม. 16 ทะเบียนเลขที่ 337
	2	314-นาทวี	ดาร์ตุตควา บ.ป่าขี้เหล็ก ม. 15 ทะเบียนเลขที่ 214
	3	315-คลองทราย	บ้านเขานา ม. 8 ทะเบียนเลขที่ 297

4	316-ฉาง	พลีไต้ บ.พลีไต้ ม. 3 ทะเบียนเลขที่ 44
00	ทับข้าง	ไม่พบข้อมูลมัสญิด
5	317-ท่าประตู่	นุรุลเอี้ยฮัน ม. 7 ทะเบียนเลขที่ 270
6	318-นาหมอศรี	ดาร์ลุอิบาดะฮ์ บ.ทุ่งแหล ม. 3 ทะเบียนเลขที่ 60
7	319-ประกอบ	ดาร์ลุฮิจเราะฮ์ ม. 1 ทะเบียนเลขที่ 318
8	320-ปลักหนู	นุรุลฮีตายะฮ์ ม. 7 ทะเบียนเลขที่ 293
00	สะท้อน	ไม่พบข้อมูลมัสญิด

3.3 สรุปแบบสอบถามข้อมูลส่วนตัวจากผู้ฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

3.3.1 สรุปแบบสอบถามจากผู้ฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดนราธิวาส

3.3.1.1 แบบสอบถามตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดนราธิวาส

	ข้อมูลส่วนตัว	จำนวน	ร้อยละ
1.อายุ			
	21-25 ปี	23	15.1
	26-30 ปี	10	6.6
	31-35 ปี	17	11.2
	36-40 ปี	15	9.9
	41-45 ปี	51	33.6
	46-50 ปี	36	23.7
	51 ปีขึ้นไป	0	0
	รวม	152	100.0
2.ระดับการศึกษาด้านศาสนา			
	อับตาดอฮ์	9	5.9
	มตะวัสสิฎุ	22	14.5
	ษะนะวีรีย	80	52.6
	อนุปริญญา	37	24.3
	ปริญญาตรี	4	2.6
	สูงกว่าปริญญาตรี	0	0
	รวม	152	100.0
3. ระดับการศึกษาด้านสามัญ			
	ประถมศึกษา	7	4.6
	มัธยมศึกษาตอนต้น	11	7.2
	มัธยมศึกษาตอนปลาย	67	44.1
	อนุปริญญา	65	42.8

ปริญญาตรี	2	1.3	
สูงกว่าปริญญาตรี	0	0	
รวม	152	100.0	
4. อาชีพ			
นักศึกษา	16	10.5	
เกษตรกร	28	18.4	
รับจ้าง	13	8.6	
ค้าขาย	67	44.1	
ข้าราชการ	4	2.6	
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	1	0.7	
ประกอบอาชีพส่วนตัว	14	9.2	
อื่น ๆ	9	5.9	
รวม	152	100.0	
5. ทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร			
ภาษา	ทักษะในการสื่อสาร	สามารถสื่อสารได้ ร้อยละ	ไม่สามารถสื่อสารได้ ร้อยละ
ภาษามลายู	พูด	152	100
	ฟัง	152	100
	เขียน	152	100
	อ่าน	152	100
ภาษาไทย	พูด	152	100
	ฟัง	152	100
	เขียน	152	100
	อ่าน	152	100
รวม		152	100.0

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงข้อมูลส่วนตัวของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ มีดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นเพศชายทั้งหมด มีอายุระหว่าง 41-45 ปี มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 33.6 รองลงมาคืออายุ 46-50 ปี 21-25 ปี 31-35 ปี และ 26-30 ปี คิดเป็นร้อยละ 23.7 15.1 11.2 9.9 และ 6.6 ตามลำดับ
2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้วุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่สูงสุดร้อยละ 52.6 รองลงมาวุฒิมัธยมศึกษาตอนต้นปริญญา มุตะวัสสิฎ อิบติดาอีย และปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 24.3 14.5 5.9 และ 2.6 ตามลำดับ

3. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้วุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุดร้อยละ 67 รองลงมาวุฒิการศึกษาระดับอนุปริญญา มัธยมศึกษาตอนต้น ประถมศึกษา และปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 42.8 7.2 4.6 และ 1.3 ตามลำดับ

4. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้อาชีพค้าขายมากที่สุดร้อยละ 44.1 รองลงมาเกษตรกร นักศึกษา ประกอบอาชีพส่วนตัว รับจ้าง อื่น ๆ ข้าราชการ และพนักงานรัฐวิสาหกิจ 18.4 10.5 9.2 8.6 5.9 2.6 และ 0.7 ตามลำดับ

5. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร สามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูและภาษาไทย ซึ่งมีทักษะการพูด ฟัง เขียน อ่าน ทั้งภาษามลายูและภาษาไทย คิดเป็นร้อยละ 100.00

เมื่อสรุปข้อมูลส่วนตัวกลุ่มตัวอย่างจากผู้ฟังคุณสมบัติในจังหวัดนราธิวาสที่ใช้ในการวิจัยนี้ได้ดังนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามมีอายุระหว่าง 41-45 ปี คิดเป็นร้อยละ 33.6 มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นพระวินัย ร้อยละ 52.6 มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลาย ร้อยละ 67 มีอาชีพค้าขาย ร้อยละ 44.1 และมีทักษะด้านภาษาในการสื่อสารที่สามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูและภาษาไทยทั้งพูด ฟัง เขียน อ่าน ทั้งภาษามลายูและภาษาไทย คิดเป็นร้อยละ 100.00

3.3.1.2 แบบสอบถามตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารจัดการของมัสญิดในการจัดเคาะฆิ๊บในจังหวัดนราธิวาส

การบริหารจัดการของมัสญิดในการเคาะฆิ๊บ	จำนวน	ร้อยละ
1.ใครเป็นเคาะฆิ๊บที่มีมัสญิดในชุมชนของท่าน?		
อิหม่าม	20	13.2
เคาะฆิ๊บ	27	17.8
บิหลั่น	6	3.9
สลักันระหว่างอิหม่าม เคาะฆิ๊บ บิหลั่น	82	53.9
บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ	14	9.2
อื่น ๆ	3	2.0
รวม	152	100.0
2.วิธีการนำเสนอคุณสมบัติที่ท่านเห็นเป็นประจำ?		
อ่านจากหนังสือคุณสมบัติ	101	66.4
พูด-บรรยายตามความถนัด	44	28.9
อื่น ๆ	7	4.6
รวม	152	100.0
3. เนื้อหาคุณสมบัติประเภทใดที่เคาะฆิ๊บมักเน้นแก่ผู้ฟัง?		
การประกอบอิบาตะฮุ	81	53.3
การรำลึกถึงวันอาคิเราะฮุ	152	100.0

การยึดมั่นกับอักษรอาณและอัสสุนนะฮ์	152	100.0
ชีวประวัติฉบับและประวัติศาสตร์อิสลาม	57	37.5
วิถีชีวิตความเป็นอยู่	152	100.0
อื่น ๆ	11	7.2
รวม	152	100.0

4. ภาษาใดที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณบะฮ์เป็นประจำ?

ภาษามลายูกลาง	105	69.1
ภาษามลายูถิ่น	42	27.6
ภาษาไทยกลาง	0	0
ภาษาไทยถิ่น	0	0
ภาษามลายูในคุณบะฮ์ที่ 1 ภาษาไทยในคุณบะฮ์ที่ 2	0	0
ภาษาไทยในคุณบะฮ์ที่ 1 ภาษามลายูในคุณบะฮ์ที่ 2	0	0
ผสมระหว่างภาษาไทยและมลายูในสองคุณบะฮ์	0	0
อื่น ๆ	0	0
รวม	152	100.0

5. ท่านสามารถเข้าใจเนื้อหาที่เคาะฎิบนำเสนอคุณบะฮ์ได้หรือไม่?

เข้าใจ	108	71.1
ไม่เข้าใจ	2	1.3
เข้าใจบ้าง ไม่เข้าใจบ้าง	42	27.6
อื่น ๆ	0	0
รวม	152	100.0

6. ช่วงเวลาการนำเสนอคุณบะฮ์ที่เหมาะสม ควรเป็นกี่นาที?

10-15 นาที	22	14.5
15-20 นาที	69	45.4
20-25 นาที	35	23.0
25-30 นาที	26	17.1
อื่น ๆ	0	0
รวม	152	100.0

7. ที่มีสติแต่แห่งนี้มีการคุณบะฮ์สั้นหรือยาว?

คุณบะฮ์สั้น	45	29.6
คุณบะฮ์ยาว	78	51.3
อื่น ๆ	29	19.1

8. คุณบะฮ์ควรแบ่งสัดส่วนเวลาอย่างไร?

คุณบะฮ์แรกสั้นกว่าคุณบะฮ์ที่สอง	22	14.5
คุณบะฮ์แรกยาวกว่าคุณบะฮ์ที่สอง	150	98.7

ทั้งสองคุณบะฮใช้เวลาเท่ากัน	114	75.0
คุณบะฮที่สองยากกว่าคุณบะฮแรก	14	9.2
อื่น ๆ	2	1.3
รวม	152	100.0
9. เนื้อหาคุณบะฮเป็นความรู้ใหม่สำหรับท่านหรือไม่?		
เป็นความรู้ใหม่	38	25.0
ไม่ได้เป็นความรู้ใหม่	100	65.8
อื่น ๆ	14	9.2
รวม	152	100.0
10. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในคุณบะฮเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากที่สุด?		
ความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ	60	39.5
ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอิบาตะฮ	25	16.4
ความรู้เกี่ยวกับการขัดเกลาจิตใจ	55	36.2
อื่น ๆ	12	7.9
รวม	152	100.0

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงร้อยละของความคิดเห็นจากผู้ฟังคุณบะฮต่อการบริหารจัดการของมัสญิดในการนำเสนอคุณบะฮวันศุกร์ในจังหวัดนราธิวาส ซึ่งปรากฏผลดังนี้

ข้อ 1. เคาะฎิบที่มีสติในชุมชนของผู้ตอบแบบสอบถามมีการสลับกันระหว่างอิหม่าม เคาะฎิบ บิหลัน มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 53.9 รองลงมาคือ เคาะฎิบ อิหม่าม บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ และบิหลัน คิดเป็นร้อยละ 17.8 13.2 9.2 และ 3.9 ตามลำดับ

ข้อ 2. วิธีการนำเสนอคุณบะฮที่ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นเป็นประจำคือด้วยการอ่านจากหนังสือคุณบะฮ มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 66.4 รองลงมาคือด้วยการพูดหรือบรรยายตามความถนัดและอื่น ๆ คือด้วยการเตรียมเนื้อหาสำคัญซึ่งเคาะฎิบจะอ่านและพูดตามเนื้อหาที่ได้เตรียมไว้ คิดเป็นร้อยละ 28.9 และ 4.6 ตามลำดับ

ข้อ 3. เนื้อหาคุณบะฮที่เคาะฎิบมักเน้นแก่ผู้ฟังคือการรำลึกถึงวันอาคิเราะฮ การยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัลสุนนะฮ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 100.0 เท่ากัน รองลงมาคือเรื่องการประกอบอิบาตะฮ ชีวประวัตินบีและประวัติศาสตร์อิสลาม และอื่น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องปลีกย่อยที่เป็นการแนะนำแก่ผู้ฟังคิดเป็นร้อยละ 53.3 37.5 และ 7.2 ตามลำดับ

ข้อ 4. ภาษาที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณบะฮเป็นประจำคือภาษามลายูกลาง มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 69.1 รองลงมาคือภาษามลายูถิ่น คิดเป็นร้อยละ 27.6 ส่วนภาษาไทยกลางและภาษาไทยถิ่นไม่ค่อยนิยมใช้ในการนำเสนอคุณบะฮในจังหวัดนราธิวาส ยกเว้นด้วยการแทรกบางคำเท่านั้นเพื่อให้ผู้ฟังได้เข้าใจมากขึ้น

ข้อ 5. ผู้ฟังสามารถเข้าใจเนื้อหาที่เคาะฎิบนำเสนอคุณบะฮมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 71.1 รองลงมือน้อยคือเข้าใจบ้าง ไม่เข้าใจบ้าง และไม่เข้าใจเลย คิดเป็นร้อยละ 27.6 และ 1.3 ตามลำดับ

ข้อ 6. ช่วงเวลาคุณภาพที่เหมาะสมที่สุดอยู่ระหว่าง 15-20 นาที มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 45.4 รองลงมาคือ 20-25 นาที 25-30 นาที และ 10-15 นาที คิดเป็นร้อยละ 23.0 17.1 และ 14.5 ตามลำดับ

ข้อ 7. ที่มีสติของผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีการคุณภาพขยยาว คิดเป็นร้อยละ 51.3 รองลงมาคือมีการคุณภาพขยสั้น และอื่น ๆ ซึ่งบางครั้งมีการคุณภาพขยสั้น บางครั้งมีการคุณภาพขยยาว คิดเป็นร้อยละ 29.6 และ 19.1 ตามลำดับ

ข้อ 8. ที่มีสติของผู้ตอบแบบสอบถามมีการแบ่งสัดส่วนเวลาคุณภาพขยคือคุณภาพขยแรกยาวกว่าคุณภาพขยที่สอง มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 98.7 รองลงมาคือทั้งสองคุณภาพขยใช้เวลาเท่ากัน คุณภาพขยแรกสั้นกว่าคุณภาพขยที่สอง คุณภาพขยที่สองยากกว่าคุณภาพขยแรก และอื่น ๆ ซึ่งบางครั้งมีการคุณภาพขยสั้นยาวไม่เท่ากันคิดเป็นร้อยละ 75.0 14.5 9.2 และ 1.3 ตามลำดับ

ข้อ 9. เนื้อหาคุณภาพขยไม่ได้เป็นความรู้ใหม่สำหรับผู้ตอบแบบสอบถาม ตอบมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 65.8 รองลงมาเป็นความรู้ใหม่ และอื่น ๆ ซึ่งบางครั้งเคาะฆีบได้นำเสนอเนื้อหาที่เป็นปัจจุบันและเป็นความรู้ใหม่คิดเป็นร้อยละ 25.0 และ 9.2 ตามลำดับ

ข้อ 10. ความรู้ที่ควรบรรจุในคุณภาพขยเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากที่สุดคือความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ ตอบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 39.5 รองลงมาคือความรู้เกี่ยวกับการขัดเกลาจิตใจ ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอียาดะฮ์ และอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 36.2 16.4 และ 7.9 ตามลำดับ

สรุปความคิดเห็นจากผู้ฟังคุณภาพขยต่อการบริหารจัดการของมัสญิดในการนำเสนอคุณภาพขยวันศุกร์ในจังหวัดนราธิวาส คือ เคาะฆีบที่มีสติมีการสลับกันระหว่างอิหม่าม เคาะฆีบ บิหลัน คิดเป็นร้อยละ 53.9 วิธีการนำเสนอคุณภาพขยเป็นประจำคือด้วยการอ่านจากหนังสือคุณภาพขย คิดเป็นร้อยละ 66.4 เนื้อหาคุณภาพขยที่เคาะฆีบมักเน้นแก่ผู้ฟังคือการรำลึกถึงวันอาคิเราะฮ์ การยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ คิดเป็นร้อยละ 100.0 ภาษาที่ใช้ในการนำเสนอคุณภาพขยเป็นประจำคือภาษามลายูกลาง คิดเป็นร้อยละ 69.1 ผู้ฟังสามารถเข้าใจเนื้อหาที่เคาะฆีบนำเสนอคุณภาพขย คิดเป็นร้อยละ 71.1 ช่วงเวลาคุณภาพขยที่เหมาะสมที่สุดอยู่ระหว่าง 15-20 นาที คิดเป็นร้อยละ 45.4 ที่มีสติมีการคุณภาพขยยาว คิดเป็นร้อยละ 51.3 ที่มีสติมีการแบ่งสัดส่วนเวลาคุณภาพขยคือคุณภาพขยแรกยาวกว่าคุณภาพขยที่สอง คิดเป็นร้อยละ 98.7 เนื้อหาคุณภาพขยไม่ได้เป็นความรู้ใหม่ คิดเป็นร้อยละ 65.8 และ ความรู้ที่ควรบรรจุในคุณภาพขยเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากที่สุดคือความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ คิดเป็นร้อยละ 39.5

3.3.1.3 แบบสอบถามตอนที่ 3 ความคิดเห็นของผู้ฟังศักยภาพคุณภาพขยวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมจากการฟังคุณภาพขยวันศุกร์ในจังหวัดนราธิวาส

ความคิดเห็นของผู้ฟังต่อคุณภาพขย	คำตอบ	จำนวน	ร้อยละ
1.การฟังคุณภาพขยวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮ์หรือไม่?	ใช่	149	98.0
	ไม่ใช่	3	2.0
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		152	100.0

2.การฟังคุณบะฮวันศุกร์เป็นประจำทำให้การดำรงชีวิตพัฒนาหรือไม่?	ใช่	113	74.3
	ไม่ใช่	37	24.3
	อื่นๆ	2	1.3
รวม		152	100.0
3.การฟังคุณบะฮวันศุกร์ทำให้ผู้ฟังเกิดการยำเกรงต่ออัลลอฮ์หรือไม่?	ใช่	116	76.3
	ไม่ใช่	35	23.0
	อื่นๆ	1	0.7
รวม		152	100.0
4.การคุณบะฮวันศุกร์มีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหาหรือไม่?	ใช่	135	88.8
	ไม่ใช่	10	6.6
	อื่นๆ	7	4.6
รวม		152	100.0
5.การคุณบะฮวันศุกร์มีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหาหรือไม่?	ใช่	38	25.0
	ไม่ใช่	114	75.0
	อื่นๆ	0	0
รวม		152	100.0
6.การฟังคุณบะฮวันศุกร์สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านความรู้หรือไม่?	ใช่	65	42.8
	ไม่ใช่	87	57.2
	อื่นๆ	0	0
รวม		152	100.0
7.การฟังคุณบะฮวันศุกร์สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านคุณธรรมหรือไม่?	ใช่	148	97.4
	ไม่ใช่	4	2.6
	อื่นๆ	0	0
รวม		152	100.0

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงร้อยละจากแบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ฟังต่อคุณบะฮวันศุกร์ที่มีผลต่อการตระอวะฮจากการฟังคุณบะฮวันศุกร์ในจังหวัดนครราชสีมาดังนี้

ข้อ 1. การฟังคุณบะฮวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตระอวะฮ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 98.0 รองลงมาตอบว่าไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 2.0

ข้อ 2. การฟังคุณบะฮวันศุกร์เป็นประจำทำให้การดำรงชีวิตได้รับการพัฒนายิ่งขึ้น ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 74.3 รองลงมาตอบว่าไม่ใช่ และอื่น ๆ เนื่องจากการดำรงชีวิตจะพัฒนาขึ้นอาจได้มาจากการศึกษาด้านอื่น ๆ อีกมากมาย คิดเป็นร้อยละ 24.3 และ 1.3 ตามลำดับ

ข้อ 3. การฟังกฎบะฮ์วันศุกร์ทำให้ผู้ฟังเกิดการยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 76.3 รองลงมาตอบว่า ไม่ใช่และอื่น ๆ เนื่องจากการยำเกรงต่ออัลลอฮ์ปรากฏในช่องทางอื่นนอกจากกฎบะฮ์ก็ได้ คิดเป็นร้อยละ 23.0 และ 0.7 ตามลำดับ

ข้อ 4. การฟังกฎบะฮ์สันมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหา ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 88.8 รองลงมาตอบว่าไม่ใช่ และอื่น ๆ เนื่องจากความเข้าใจในเนื้อหาไม่ได้อยู่ที่กฎบะฮ์สันหรือยาวแต่อยู่กับหลายปัจจัยที่ทำให้เกิดผลต่อการเข้าใจ คิดเป็นร้อยละ 6.6 และ 4.6 ตามลำดับ

ข้อ 5. การฟังกฎบะฮ์ยาวมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหา ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 75.0 รองลงมาตอบว่าใช่ คิดเป็นร้อยละ 25.0

ข้อ 6. การฟังกฎบะฮ์สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านความรู้ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือ ไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 57.2 รองลงมาตอบว่าใช่ คิดเป็นร้อยละ 42.8

ข้อ 7. การฟังกฎบะฮ์สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านคุณธรรม ผู้ตอบแบบสอบถามตอบใช่ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 97.4 รองลงมาตอบว่า ไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 2.6

สรุปความคิดเห็นของผู้ฟังต่อกฎบะฮ์วันศุกร์ที่มีผลต่อการตะวอะฮ์จากการฟังกฎบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดนราธิวาส คือการฟังกฎบะฮ์วันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะวอะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 98.0 การฟังกฎบะฮ์เป็นประจำทำให้การดำรงชีวิตได้รับการพัฒนาดีขึ้น คิดเป็นร้อยละ 74.3 การฟังกฎบะฮ์สันมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหา คิดเป็นร้อยละ 88.8 แต่การฟังกฎบะฮ์ยาวมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหา คิดเป็นร้อยละ 75.0 การฟังกฎบะฮ์ไม่สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านความรู้ คิดเป็นร้อยละ 57.2 การฟังกฎบะฮ์สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านคุณธรรม คิดเป็นร้อยละ 97.4

3.3.1.4 แบบสอบถามตอนที่ 4 ผลของการฟังกฎบะฮ์วันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดนราธิวาส จำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม 152 คน

ความคิดเห็นของผู้ฟังต่อกฎบะฮ์	เลือกตอบ	จำนวน	ร้อยละ
1. ท่านคิดว่าเคาะฎิบที่มีสติในชุมชนท่านเป็นผู้ที่เหมาะสมในการนำเสนอกฎบะฮ์หรือไม่?	เหมาะสม	141	92.8
	ไม่เหมาะสม	11	7.2
	อื่นๆ	0	0
2. ท่านคิดว่าวิธีการนำเสนอกฎบะฮ์วันศุกร์ควรพัฒนาด้านใดมากที่สุด?(ตอบได้มากกว่า 1ข้อ)			
2.1 เลือกเคาะฎิบที่มีทักษะและความรู้ในการนำเสนอ	ตอบ	98	64.5
	ไม่ตอบ	54	35.5
	อื่นๆ	0	0.0
2.2 การเตรียมตัวด้านเนื้อหาของเคาะฎิบก่อนขึ้นกฎบะฮ์	ตอบ	152	100.0
	ไม่ตอบ	0	0
	อื่นๆ	0	0.0

2.3 การเน้นเสียงสูง-ต่ำขณะนำเสนอคุณบะฮ	ตอบ	86	56.6
	ไม่ตอบ	66	43.4
	อื่นๆ	0	0.0
2.4 อื่นๆ	ตอบ	49	32.2
	ไม่ตอบ	103	67.8
3. ท่านคิดว่าเคาะก๊อบควรเน้นด้านใดเพื่อให้ผู้ฟังเกิดคุณธรรมมากที่สุด?(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
3.1 เน้นให้ผู้ฟังยำเกรงต่ออัลลอฮ	ตอบ	152	100.0
	ไม่ตอบ	0	0
	อื่นๆ	0	0.0
3.2 เน้นการปฏิบัติตามอัลกุรอานและอัสสุนนะฮ	ตอบ	101	66.4
	ไม่ตอบ	51	33.6
	อื่นๆ	0	0.0
3.3 เน้นเรื่องความตายและอาคิเราะฮ	ตอบ	81	53.3
	ไม่ตอบ	71	46.7
	อื่นๆ	0	0.0
3.4 เน้นให้ประกอบคุณงามความดีและผลตอบแทน	ตอบ	85	55.9
	ไม่ตอบ	67	44.1
3.5 เน้นให้ห่างไกลจากความชั่วและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น	ตอบ	81	53.3
	ไม่ตอบ	71	46.7
3.6 เน้นเรื่องการขัดเกลาจิตใจ	ตอบ	77	50.7
	ไม่ตอบ	75	49.3
3.7 เน้นการศึกษาศาสนา	ตอบ	66	43.4
	ไม่ตอบ	86	56.6
3.8 อื่น ๆ	ตอบ	5	3.3
	ไม่ตอบ	147	96.7
4. สาเหตุใดที่ทำให้ท่านสนใจฟังคุณบะฮที่มีสติแห่งนี้? (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
4.1 ชอบในเนื้อหาที่เป็นปัจจุบันและทันเหตุการณ์	ตอบ	44	28.9
	ไม่ตอบ	108	71.1
4.2 ชอบเคาะก๊อบที่มีทักษะในการนำเสนอคุณบะฮ	ตอบ	72	47.4
	ไม่ตอบ	80	52.6
4.3 ชอบบรรยากาศมีสติและสถานที่	ตอบ	20	13.2
	ไม่ตอบ	132	86.8
4.4 อื่นๆ	ตอบ	0	0
	ไม่ตอบ	152	100.0

5. สาเหตุที่ทำให้ท่านไม่ค่อยสนใจฟังคฤงษะที่มีสติแห่งนี้? (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)			
5.1 เนื้อหาซ้ำๆ เดิมๆ ที่เคยฟังมาแล้วหลายครั้ง	ตอบ	94	61.8
	ไม่ตอบ	58	38.2
5.2 เคาะฎิบไม่มีทักษะความสามารถในการนำเสนอ	ตอบ	78	51.3
	ไม่ตอบ	74	48.7
5.3 เคาะฎิบอ่านจากหนังสือ กระดาษ	ตอบ	110	72.4
	ไม่ตอบ	42	27.6
5.4 ง่วงนอนหรือหลับขณะฟังคฤงษะเป็นประจำ	ตอบ	23	15.1
	ไม่ตอบ	129	84.9
5.5 อื่น ๆ	ตอบ	4	2.6
	ไม่ตอบ	148	97.4
6. หากท่านมีโอกาสดำเนินการความคิดเห็นแก่เคาะฎิบเพื่อพัฒนาการนำเสนอคฤงษะ ท่านจะเสนออะไรเป็นเรื่องสำคัญที่สุด?			
6.1 อยากให้เคาะฎิบมีการเตรียมตัวก่อนคฤงษะ	เสนอ	79	52.0
	ไม่เสนอ	73	48.0
6.2 เคาะฎิบควรมีความรู้ด้านศาสนาและมีทักษะการใช้ภาษา	เสนอ	97	63.8
	ไม่เสนอ	55	36.2
6.3 ขอให้นำเสนอคฤงษะด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ชัดเจน	เสนอ	90	59.2
	ไม่เสนอ	62	40.8
6.4 ขอให้เสริมทักษะในการนำเสนอคฤงษะด้วยการอบรม	เสนอ	152	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.5 นำเสนอคฤงษะด้วยปากเปล่า อย่าอ่านจากหนังสือ	เสนอ	152	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.6 ขอให้นำเสนอเรื่องใกล้ตัวและทันเหตุการณ์	เสนอ	152	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.7 ขอให้ใช้ภาษาง่าย ๆ เป็นภาษาพูดไม่ใช่ภาษาทางการ	เสนอ	152	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.8 ขอให้คฤงษะด้วยภาษาถิ่น อาจแทรกภาษากลางบ้างเล็กน้อย	เสนอ	63	41.4
	ไม่เสนอ	89	58.6
6.9 ขอให้ชัดเจนชัดคำในการอ่านอัลกุรอาน อัลอะดีษ และพูด	เสนอ	83	54.6
	ไม่เสนอ	69	45.4
6.10 เสียงเคาะฎิบควรดังและชัดเจนมากกว่านี้	เสนอ	23	15.1
	ไม่เสนอ	129	84.9

6.11 บุคลิกความน่าเชื่อถือของเคาะฎิบควรรักษาไว้	เสนอ	23	15.1
	ไม่เสนอ	129	84.9
6.12 ขอให้รักษาเวลาคุฏบะฮ์ให้พอเหมาะกับผู้ฟังที่ต้องทำงานต่อ	เสนอ	27	17.8
	ไม่เสนอ	125	82.2
6.13 ควรคำนึงถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคุฏบะฮ์	เสนอ	152	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.14 คุณธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการฟังคุฏบะฮ์	เสนอ	152	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.15 ขอให้เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้นำเสนอคุฏบะฮ์บ้าง	เสนอ	23	15.1
	ไม่เสนอ	129	84.9
6.16 อื่น ๆ	เสนอ	24	15.8
	ไม่เสนอ	128	84.2

จากแบบสอบถามข้างต้น ผลจากการฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์เพื่อการพัฒนาสังคมในจังหวัดนราธิวาส

ข้อ 1 ท่านคิดว่าเคาะฎิบที่มีสถิตในหมู่บ้านท่านเป็นผู้ที่เหมาะสมในการนำเสนอคุฏบะฮ์หรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือเหมาะสม คิดเป็นร้อยละ 92.8 และตอบว่าไม่เหมาะสม คิดเป็นร้อยละ 7.2

ข้อ 2 ท่านคิดว่าวิธีการนำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์ควรพัฒนาด้านใดมากที่สุด? โดยให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบดังนี้

2.1 เลือกเคาะฎิบที่มีทักษะและความรู้ในการนำเสนอ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคิดเป็นร้อยละ 64.5 และไม่ตอบคิดเป็นร้อยละ 35.5

2.2 การเตรียมตัวด้านเนื้อหาของเคาะฎิบก่อนขึ้นคุฏบะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามทุกคนตอบว่าควรมีการเตรียมตัวเป็นอย่างดี คิดเป็นร้อยละ 100

2.3 การเน้นเสียงสูง-ต่ำขณะนำเสนอคุฏบะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 56.6 และไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 43.4

2.4 เรื่องอื่นๆ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่า คุฏบะฮ์ควรมีกระบวนการนำเสนอที่เป็นระบบและมีผลต่อผู้ฟังที่ไม่ใช่แค่เรื่องเตือนสติว่าด้วยการประกอบอิบาตะฮ์หรือเรื่องอาคิเราะฮ์เพียงอย่างเดียว คิดเป็นร้อยละ 32.2 และไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 67.8

ข้อ 3 ท่านคิดว่าเคาะฎิบควรเน้นด้านใดเพื่อให้ผู้ฟังเกิดคุณธรรมมากที่สุด? โดยให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อดังนี้

3.1 เน้นให้ผู้ฟังยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามทุกคนตอบว่าควรเน้นเป็นอย่างดี คิดเป็นร้อยละ 100

3.2 เน้นการปฏิบัติตามอัลกุรอานและอัซสุนนะฮฺ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่า ควรเน้น คิดเป็นร้อยละ 66.4 และไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 33.6

3.3 เน้นเรื่องความตายและอาคิเราะฮฺ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ตอบว่า ควรเน้น คิดเป็นร้อยละ 53.3 และไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 46.7

3.4 เน้นให้ประกอบคุณงามความดีและหวังผลบุญเป็นผลตอบแทน ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ตอบว่าควรเน้น คิดเป็นร้อยละ 55.9 และร้อยละ 44.1 ไม่ตอบ

3.5 เน้นให้ห่างไกลจากความชั่วและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าควรเน้น คิดเป็นร้อยละ 53.3 และร้อยละ 46.7 ไม่ตอบ

3.6 เน้นเรื่องการขัดเกลาจิตใจ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าควรเน้น คิดเป็นร้อยละ 50.7 และร้อยละ 49.3 ไม่ตอบ

3.7 เน้นการศึกษาศาสนา ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 56.6 และร้อยละ 43.4 ตอบว่าควรเน้น

3.8 อื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 96.7 แต่ที่ตอบในข้อนี้ ได้เสริมทศนะว่า คุณบะฮฺควรเจาะจงเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ทำให้ประโยชน์มากที่สุดแก่ผู้ฟัง โดยเน้นที่เนื้อหาที่สามารถตีความหัวข้อได้เป็นอย่างดี เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 3.3

ข้อ 4 สาเหตุใดที่ทำให้ท่านสนใจฟังคุณบะฮฺที่มีสติตแห่งนี้? โดยให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อดังนี้

4.1 ชอบในเนื้อหาที่เป็นปัจจุบันและทันเหตุการณ์ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เลือกไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 71.1 และร้อยละ 28.9 เลือกตอบ

4.2 ชอบเคาะฎิบที่มีทักษะในการนำเสนอคุณบะฮฺ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 52.6 และเลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 47.4

4.3 ชอบบรรยากาศมีสติตและสถานที่ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 86.8 และเลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 13.2

4.4 อื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามทุกคนไม่เลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 100

ข้อ 5 สาเหตุที่ทำให้ท่านไม่ค่อยสนใจฟังคุณบะฮฺที่มีสติตแห่งนี้? โดยตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

5.1 เนื้อหาซ้ำ ๆ เดิม ๆ ที่เคยฟังมาแล้วหลายครั้ง ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 61.8 และร้อยละ 38.2 ไม่ตอบ

5.2 เคาะฎิบไม่มีทักษะความสามารถในการนำเสนอ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 51.3 และร้อยละ 48.7 ไม่ตอบ

5.3 เคาะฎิบอ่านจากหนังสือ กระดาษ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 72.4 และร้อยละ 27.6 ไม่ตอบ

5.4 ง่วงนอนหรือหลับขณะฟังคุณบะฮฺเป็นประจำ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 84.9 และร้อยละ 15.1 เลือกตอบ

5.5 อื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 97.4 และร้อยละ 2.6 เลือกตอบ โดยให้เหตุผลว่า ถึงแม้คุณบะฮฺเป็นการอ่านเนื้อหาเดิม ๆ แต่จะเป็นการตอกย้ำ

เพื่อให้ทุกคนมีสติและจะได้จดจำไว้นาน ๆ ถึงแม้เคาะฆ็อบจะอ่านจากหนังสือหรือกระดาษแต่ที่สำคัญอยู่ที่ผู้ฟังว่าจะมีความตั้งใจฟังมากน้อยเพียงใด

ข้อ 6 หากท่านมีโอกาสได้เสนอความคิดเห็นแก่เคาะฆ็อบเพื่อพัฒนาการนำเสนอคุณประโยชน์ ท่านจะเสนออะไรเป็นเรื่องสำคัญที่สุด?

ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นหลายประเด็น ซึ่งผู้วิจัยได้แยกประเภทและคิดเป็นร้อยละดังต่อไปนี้

6.1 อยากให้เคาะฆ็อบมีการเตรียมตัวก่อนคุณประโยชน์ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 52.0 และร้อยละ 48.0 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.2 เคาะฆ็อบควรมีความรู้ด้านศาสนาและมีทักษะการใช้ภาษา ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 63.8 และร้อยละ 36.2 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.3 ขอให้นำเสนอคุณประโยชน์ด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ชัดเจน ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 59.2 และร้อยละ 40.8 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.4 ขอให้เสริมทักษะในการนำเสนอคุณประโยชน์ด้วยการเข้ารับการอบรม ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.5 นำเสนอคุณประโยชน์ด้วยปากเปล่า อย่าอ่านจากหนังสือ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.6 ขอให้นำเสนอเรื่องใกล้ตัวและทันเหตุการณ์ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.7 ขอให้ใช้ภาษาง่าย ๆ เป็นภาษาพูดไม่ใช่ภาษาทางการ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.8 ขอให้คุณประโยชน์ด้วยภาษาถิ่น อาจแทรกภาษากลางบ้างเล็กน้อย ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 41.4 และร้อยละ 58.6 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.9 ขอให้ชัดถ้อยชัดคำในการอ่านอัลกุรอาน อัลฮะดีษ และพูด ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 54.6 และร้อยละ 45.4 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.10 เสียงเคาะฆ็อบควรดังและชัดเจนมากกว่านี้ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่แสดงความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 84.9 และร้อยละ 15.1 แสดงความคิดเห็น

6.11 บุคลิกความน่าเชื่อถือของเคาะฆ็อบควรรักษาไว้ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 15.1 และร้อยละ 84.9 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.12 ขอให้รักษาเวลาคุณประโยชน์ให้พอเหมาะกับผู้ฟังที่ต้องทำงานต่อ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 17.8 และร้อยละ 82.2 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.13 ควรคำนึงถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคุณประโยชน์ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.14 คุณธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการฟังคุณประโยชน์ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.15 เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้นำเสนอคุณประโยชน์บ้าง ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 15.1 และร้อยละ 84.9 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.16 อื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการนำเสนอ คุฏบะฮฺควรรยาระดับทั้งระบบเริ่มตั้งแต่การเลือกหัวข้อ การเลือกผู้ที่เหมาะสมที่จะนำเสนอ จัดเวร คุฏบะฮฺประจำสัปดาห์โดยออกเป็นปฏิทินในรอบปี เคาะฎิบควรให้ความสำคัญกับคุฏบะฮฺด้วยโอกาสที่มีคนจำนวนมากร่วมฟังในเวลาอันจำกัด เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 15.8 และร้อยละ 84.2 ไม่เสนอความคิดเห็น

สรุปความคิดเห็นจากการฟังคุฏบะฮฺวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดนราธิวาส คือ เคาะฎิบที่มีสติในหมู่บ้านเป็นผู้ที่เหมาะสมในการนำเสนอคุฏบะฮฺ คิดเป็นร้อยละ 92.8 วิธีการนำเสนอคุฏบะฮฺวันศุกร์ควรพัฒนาด้านต่างๆ เช่น เลือกเคาะฎิบที่มีทักษะและความรู้ในการนำเสนอ คิดเป็นร้อยละ 64.5 การเตรียมตัวด้านเนื้อหาทบทวนขึ้นคุฏบะฮฺ คิดเป็นร้อยละ 100 การเน้นเสียงสูง-ต่ำ ขณะนำเสนอคุฏบะฮฺ คิดเป็นร้อยละ 56.6 ควรมีกระบวนการนำเสนอที่เป็นระบบและมีผลต่อผู้ฟังที่ไม่ใช่แค่เรื่องเตือนสติว่าด้วยการประกอบอบิดาอะฮฺหรือเรื่องอาคิเราะฮฺเพียงอย่างเดียว คิดเป็นร้อยละ 32.2 เคาะฎิบควรเน้นให้ผู้ฟังยำเกรงต่ออัลลอฮฺ คิดเป็นร้อยละ 100 เน้นการปฏิบัติตามอัลกุรอาน และอัซสุนนะฮฺ คิดเป็นร้อยละ 66.4 เน้นเรื่องความตายและอาคิเราะฮฺ คิดเป็นร้อยละ 53.3 เน้นให้ประกอบคุณงามความดีและหวังผลบุญเป็นผลตอบแทน คิดเป็นร้อยละ 55.9 เน้นให้ห่างไกลจากความชั่วและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น คิดเป็นร้อยละ 53.3 เน้นเรื่องการขัดเกลาจิตใจ คิดเป็นร้อยละ 50.7 เน้นการศึกษาศาสนา คิดเป็นร้อยละ 43.4 คุฏบะฮฺควรเจาะจงเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ให้ประโยชน์มากที่สุดแก่ผู้ฟัง โดยเน้นที่เนื้อหาที่สามารถตีความหัวข้อได้เป็นอย่างดี คิดเป็นร้อยละ 3.3

สาเหตุใดที่ทำให้ผู้ฟังสนใจฟังคุฏบะฮฺคือ ชอบในเนื้อหาที่เป็นปัจจุบันและทันเหตุการณ์ คิดเป็นร้อยละ 28.9 เลือกตอบ ชอบเคาะฎิบที่มีทักษะในการนำเสนอคุฏบะฮฺ คิดเป็นร้อยละ 47.4 ชอบบรรยากาศมีสติและสถานที่ คิดเป็นร้อยละ 13.2 และสาเหตุที่ทำให้ผู้ฟังไม่ค่อยสนใจฟังคุฏบะฮฺคือ เนื้อหาซ้ำๆ เดิมๆ ที่เคยฟังมาแล้วหลายครั้ง คิดเป็นร้อยละ 61.8 เคาะฎิบไม่มีทักษะความสามารถในการนำเสนอ คิดเป็นร้อยละ 51.3 เคาะฎิบอ่านจากหนังสือ กระดาษ คิดเป็นร้อยละ 72.4 ง่วงนอนหรือหลับขณะฟังคุฏบะฮฺเป็นประจำ คิดเป็นร้อยละ 84.9 ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากให้ความคิดเห็นว่าถึงแม้คุฏบะฮฺเป็นการอ่านเนื้อหาเดิมๆ แต่จะเป็นการตอกย้ำเพื่อให้ทุกคนมีสติและจะได้จดจำไว้นานๆ ถึงแม้เคาะฎิบจะอ่านจากหนังสือหรือกระดาษแต่ที่สำคัญอยู่ที่ผู้ฟังว่าจะมีความตั้งใจฟังมากน้อยเพียงใด

หากผู้ฟังคุฏบะฮฺมีโอกาสได้เสนอความคิดเห็นแก่เคาะฎิบเพื่อพัฒนาการนำเสนอคุฏบะฮฺ จะเสนอเรื่องต่างๆ ดังนี้ การเตรียมตัวก่อนคุฏบะฮฺ ให้มีความรู้ด้านศาสนาและมีทักษะการใช้ภาษา นำเสนอคุฏบะฮฺด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ชัดเจน เสริมทักษะในการนำเสนอด้วยการเข้ารับการอบรม นำเสนอคุฏบะฮฺด้วยปากเปล่า ไม่อ่านจากหนังสือตั้งแต่ต้นจนจบ นำเสนอเรื่องใกล้ตัวและทันเหตุการณ์ ใช้ภาษาง่ายๆ เป็นภาษาพูดไม่ใช่ภาษาทางการ คุฏบะฮฺด้วยภาษาถิ่น อาจแทรกภาษากลางบ้างเล็กน้อย ชัดถ้อยชัดคำในการอ่านอัลกุรอาน อัลอะดีษ และพูด บุคลิกความน่าเชื่อถือของเคาะฎิบควรรักษาไว้ รักษาเวลาคุฏบะฮฺให้พอเหมาะกับผู้ฟังที่ต้องทำงานต่อ คำนึงถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคุฏบะฮฺ คุณธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการฟังคุฏบะฮฺ เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้นำเสนอคุฏบะฮฺ ควรรยาระดับทั้งระบบเริ่มตั้งแต่การเลือกหัวข้อ การเลือกผู้ที่เหมาะสมที่จะนำเสนอ จัดเวร

คุณภาพประจำสัปดาห์โดยออกเป็นปฏิทินในรอบปี เคาะฎีบควรให้ความสำคัญกับคุณภาพด้วยโอกาส
ที่มีคนจำนวนมากร่วมฟังในเวลาอันจำกัด

3.3.2 สรุปแบบสอบถามจากผู้ฟังคุณภาพวันศุกร์ในจังหวัดปัตตานี

3.3.2.1 แบบสอบถามตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ฟังคุณภาพวันศุกร์ในจังหวัดปัตตานี

ข้อมูลส่วนตัว	จำนวน (228 คน)	ร้อยละ
1.อายุ		
21-25 ปี	31	13.6
26-30 ปี	19	8.3
31-35 ปี	19	8.3
36-40 ปี	21	9.2
41-45 ปี	79	34.6
46-50 ปี	59	25.9
51 ปีขึ้นไป	0	0
2.ระดับการศึกษาด้านศาสนา		
อับดีดาอีย	17	7.5
มุตะวัสสิฎ	32	14.0
ษะนะวีย	118	51.8
อนุปริญญา	52	22.8
ปริญญาตรี	9	3.9
สูงกว่าปริญญาตรี	0	0
3. ระดับการศึกษาด้านสามัญ		
ประถมศึกษา	22	9.6
มัธยมศึกษาตอนต้น	20	8.8
มัธยมศึกษาตอนปลาย	94	41.2
อนุปริญญา	89	39.0
ปริญญาตรี	3	1.3
ปริญญาโท	0	0
อื่น ๆ	0	0
4. อาชีพ		
นักศึกษา	0	0
เกษตรกร	76	33.3
รับจ้าง	32	14.0
ค้าขาย	82	36.0

ข้าราชการ	1	.4
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	5	2.2
ประกอบอาชีพส่วนตัว	4	1.8
อื่น ๆ	28	12.3

5. ทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร

ภาษา	ทักษะในการสื่อสาร	สามารถสื่อสารได้	ร้อยละ	ไม่สามารถสื่อสารได้	ร้อยละ
ภาษามลายู	พูด	228	100	0	0
	ฟัง	228	100	0	0
	เขียน	228	100	0	0
	อ่าน	228	100	0	0
ภาษาไทย	พูด	228	100	0	0
	ฟัง	228	100	0	0
	เขียน	228	100	0	0
	อ่าน	228	100	0	0

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงข้อมูลส่วนตัวของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ มีดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุ 41-45 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 34.6 รองลงมามีอายุ 46-50 ปี 21-25 ปี 36-40 ปี 31-35 ปี และ 26-30 ปี คิดเป็นร้อยละ 25.9 13.6 9.2 และ 8.3 ตามลำดับ

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นพระปริยัติมากที่สุดร้อยละ 51.8 รองลงมาวุฒิมัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนต้น และปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 22.8 14.0 7.5 และ 3.9 ตามลำดับ

3. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุดร้อยละ 41.2 รองลงมาวุฒิมัธยมศึกษาตอนต้น ประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 39.0 9.6 8.8 และ 1.3 ตามลำดับ

4. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอาชีพค้าขายมากที่สุดร้อยละ 36.0 รองลงมา เป็นเกษตรกร รับจ้าง อื่น ๆ พนักงานรัฐวิสาหกิจ ประกอบอาชีพส่วนตัว และข้าราชการ คิดเป็นร้อยละ 33.3 14.0 12.3 2.2 1.8 และ 0.4 ตามลำดับ

5. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร สามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูและภาษาไทย ซึ่งมีทักษะการพูด ฟัง เขียน อ่าน ทั้งภาษามลายูและภาษาไทย คิดเป็นร้อยละ 100.00

สรุปข้อมูลส่วนตัวกลุ่มตัวอย่างจากผู้ฟังคฤภะฮ์ในจังหวัดปัตตานีได้ดังนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุ 41-45 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 34.6 มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 51.8 มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุดร้อยละ 41.2 มีอาชีพค้าขายมากที่สุดร้อยละ 36.0 สามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูและภาษาไทย ทั้งการพูด ฟัง เขียน อ่าน คิดเป็นร้อยละ 100.00

3.3.2.2. แบบสอบถามตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารจัดการของมัสญิดในการนำเสนอคฤภะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดปัตตานี

แบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารจัดการของมัสญิดในการนำเสนอคฤภะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดปัตตานี	จำนวน (228 คน)	ร้อยละ
1.ใครเป็นเคาะฎิบที่มีมัสญิดในชุมชนของท่าน?		
อิหม่าม	35	15.3
เคาะฎิบ	72	31.5
บิหลัน	10	4.3
สลับกันระหว่างอิหม่าม เคาะฎิบ บิหลัน	85	37.2
บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ	26	11.4
2.วิธีการนำเสนอคฤภะฮ์แบบใดที่ท่านเห็นเป็นประจำ?		
อ่านจากหนังสือคฤภะฮ์	137	60.1
พูด-บรรยายตามความถนัด	74	32.5
อื่น ๆ	17	7.5
3. เนื้อหาคฤภะฮ์ประเภทใดที่เคาะฎิบมักเน้นแก่ผู้ฟัง?		
การประกอบอิบาดะฮ์	102	44.7
การรำลึกถึงวันอาคิเราะฮ์	228	100.0
การยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัซสุนนะฮ์	228	100.0
ชีวประวัตินบี และประวัติศาสตร์อิสลาม	93	40.8
วิถีชีวิตความเป็นอยู่	228	100.0
อื่น ๆ	11	4.8
4. ภาษาใดที่ถูกใช้ในการนำเสนอคฤภะฮ์เป็นประจำ?		
ภาษามลายูกลาง	173	75.9
ภาษามลายูถิ่น	55	24.1
ภาษาไทยกลาง	0	0
ภาษาไทยถิ่น	0	0
ภาษามลายูในคฤภะฮ์ที่ 1 ภาษาไทยในคฤภะฮ์ที่ 2	0	0
ภาษาไทยในคฤภะฮ์ที่ 1 ภาษามลายูในคฤภะฮ์ที่ 2	0	0
ผสมระหว่างภาษาไทยและมลายูในสองคฤภะฮ์	0	0
อื่น ๆ	0	0

5. ท่านสามารถเข้าใจเนื้อหาที่เคาะภูิบนำเสนอคุณบะฮได้หรือไม่?		
เข้าใจ	159	69.7
ไม่เข้าใจ	0	0
เข้าใจบ้าง ไม่เข้าใจบ้าง	69	30.3
อื่น ๆ	0	0
6. ช่วงเวลาคุณบะฮที่เหมาะสมควรเป็นกี่นาที?		
10-15 นาที	29	12.7
15-20 นาที	94	41.2
20-25 นาที	57	25.0
25-30 นาที	48	21.1
อื่น ๆ	0	0
7. ที่มีสญิตแห่งนี้มีการคุณบะฮสั้นหรือยาว?		
คุณบะฮสั้น	70	30.7
คุณบะฮยาว	116	50.9
อื่น ๆ	42	18.4
8. คุณบะฮควรแบ่งสัดส่วนเวลาเท่าใด?		
คุณบะฮแรกยาวกว่าคุณบะฮที่สอง	98	43.0
ทั้งสองคุณบะฮใช้เวลาเท่ากัน	76	33.3
คุณบะฮที่สองยาวกว่าคุณบะฮแรก	54	23.7
อื่น ๆ	0	0
9. เนื้อหาคุณบะฮเป็นความรู้ใหม่สำหรับท่านหรือไม่?		
เป็นความรู้ใหม่	37	16.2
ไม่ได้เป็นความรู้ใหม่	176	77.2
อื่น ๆ	15	6.6
10. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในคุณบะฮเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากที่สุด?		
ความรู้เกี่ยวกับอัลกรอรานและอัลฮะดีษ	87	38.2
ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอิบาตะฮ	40	17.5
ความรู้เกี่ยวกับการขัดเกลาจิตใจ	85	37.3
อื่น ๆ	16	7.0

จากแบบสอบถามข้างต้นแสดงถึงร้อยละของความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการของมัสญิดในการนำเสนอคุณบะฮวันศุกร์ในจังหวัดปัตตานี ซึ่งปรากฏผลดังนี้

ข้อ 1. เคาะภูิที่มีสญิตในชุมชนของผู้ตอบแบบสอบถามมีการสลับกันระหว่างอิหม่าม เคาะภูิ บิหลัน มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 37.2 รองลงมาคือ เคาะภูิ อิหม่าม บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ และบิหลัน คิดเป็นร้อยละ 15.3 11.4 และ 4.3 ตามลำดับ

ข้อ 2. วิธีการนำเสนอคุณประโยชน์ที่ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นเป็นประจำ คือด้วยการอ่านจากหนังสือคุณประโยชน์ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 60.1 รองลงมาคือ การพูด-บรรยายตามความถนัดและอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 32.5 และ 7.5 ตามลำดับ

ข้อ 3. เนื้อหาคุณประโยชน์ที่เคาะภูมิกักเน้นแก่ผู้ฟังคือการรำลึกถึงวันอาศิรวาท การยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัลสุนนะฮ์ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 100.0 เท่ากัน รองลงมาคือเรื่องการประกอบอโฆดะฮ์ ชีวประวัติในปีและประวัติศาสตร์อิสลาม และอื่น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องทั่วไปที่เป็นการชี้แนะและตักเตือนแก่ผู้ฟังคิดเป็นร้อยละ 44.7 40.8 และ 4.8 ตามลำดับ

ข้อ 4. ภาษาที่ใช้ในการนำเสนอคุณประโยชน์เป็นประจำคือภาษามลายูกลาง มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 75.1 รองลงมาคือภาษามลายูถิ่น คิดเป็นร้อยละ 24.1 ส่วนภาษาไทยกลางไม่ค่อยได้รับความนิยมในการนำเสนอคุณประโยชน์ในจังหวัดปัตตานี ยกเว้นบางมัสญิดในอำเภอเมืองที่เคาะภูมิกักเห็นควรคุณประโยชน์เป็นภาษาไทย

ข้อ 5. ผู้ฟังสามารถเข้าใจเนื้อหาที่เคาะภูมิกักนำเสนอคุณประโยชน์มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 69.7 รองลงมาคือเข้าใจบ้าง ไม่เข้าใจบ้าง คิดเป็นร้อยละ 30.3

ข้อ 6. ช่วงเวลาคุณประโยชน์ที่เหมาะสมที่สุดอยู่ระหว่าง 15-20 นาที มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 41.2 รองลงมาคือ 20-25 นาที 25-30 นาที และ 10-15 นาที คิดเป็นร้อยละ 25.0 21.1 และ 12.7 ตามลำดับ

ข้อ 7. ที่มีสติของผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีการคุณประโยชน์ยาว คิดเป็นร้อยละ 50.9 รองลงมาคือมีการคุณประโยชน์สั้น และอื่น ๆ ซึ่งบางครั้งมีการคุณประโยชน์ บางครั้งมีการคุณประโยชน์ยาว คิดเป็นร้อยละ 30.7 และ 18.4 ตามลำดับ

ข้อ 8. ที่มีสติของผู้ตอบแบบสอบถามมีการแบ่งสัดส่วนเวลาคุณประโยชน์คือคุณประโยชน์แรกยาวกว่าคุณประโยชน์ที่สอง มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 43.0 รองลงมาคือทั้งสองคุณประโยชน์ใช้เวลาเท่ากัน คุณประโยชน์แรกสั้นกว่าคุณประโยชน์ที่สอง คุณประโยชน์ที่สองยาวกว่าคุณประโยชน์แรก ซึ่งบางครั้งมีการคุณประโยชน์สั้นยาวไม่เท่ากันคิดเป็นร้อยละ 33.3 14.5 และ 23.7 ตามลำดับ

ข้อ 9. ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ตอบว่าเนื้อหาคุณประโยชน์ไม่ได้เป็นความรู้ใหม่โดยตอบมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 77.2 รองลงมาเป็นความรู้ใหม่ และอื่น ๆ ซึ่งบางครั้งเคาะภูมิกักนำเสนอเนื้อหาที่เป็นความรู้ใหม่คิดเป็นร้อยละ 16.2 และ 6.6 ตามลำดับ

ข้อ 10. ความรู้ที่ควรบรรจุในคุณประโยชน์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากที่สุด ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดว่า ความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ คิดเป็นร้อยละ 38.2 รองลงมาคือความรู้เกี่ยวกับการขัดเกลาจิตใจ ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอโฆดะฮ์ และอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 37.3 17.5 และ 7.0 ตามลำดับ

สรุปความคิดเห็นจากผู้ฟังคุณประโยชน์ต่อการบริหารจัดการของมัสญิดในการนำเสนอคุณประโยชน์วันศุกร์ในจังหวัดปัตตานี คือ เคาะภูมิกักส่วนใหญ่มีการสลับกันระหว่างอิหม่าม เคาะภูมิกัก บิหลั่น มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 37.2 วิธีการนำเสนอคุณประโยชน์ด้วยการอ่านจากหนังสือคุณประโยชน์ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 60.1 เนื้อหาคุณประโยชน์ที่เคาะภูมิกักเน้นแก่ผู้ฟังมากที่สุดคือการรำลึกถึงวัน อาศิรวาท การยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัลสุนนะฮ์ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 100.0 ภาษาที่ใช้เป็นประจำคือภาษามลายูกลาง คิดเป็นร้อยละ 75.1 ช่วงเวลาคุณประโยชน์ที่เหมาะสมที่สุดอยู่ระหว่าง 15-20

นาที คิดเป็นร้อยละ 41.2 ส่วนใหญ่มีการคุฏบะฮฺยาว คิดเป็นร้อยละ 50.9มีการแบ่งสัดส่วนเวลา คุฏบะฮฺคือคุฏบะฮฺแรกยาวกว่าคุฏบะฮฺที่สอง คิดเป็นร้อยละ 43.0 เนื้อหาคุฏบะฮฺไม่ได้เป็นความรู้ใหม่ แก่ผู้ฟัง คิดเป็นร้อยละ 77.2 และความรู้ที่ควรบรรจุในคุฏบะฮฺเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากที่สุด คือความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ คิดเป็นร้อยละ 38.2

3.3.2.3 แบบสอบถามตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ฟังต่อคุฏบะฮฺวัน ศุกร์ที่มีผลต่อการตระอวะฮฺจากการฟังคุฏบะฮฺวันศุกร์ในจังหวัดปัตตานี

ความคิดเห็นของผู้ฟังต่อคุฏบะฮฺ	คำตอบ	จำนวน	ร้อยละ
1.การฟังคุฏบะฮฺวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตระอวะฮฺหรือไม่?	ใช่	228	100.0
	ไม่ใช่	0	0.0
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		228	100.0
2.การฟังคุฏบะฮฺวันศุกร์เป็นประจำทำให้การดำรงชีวิตพัฒนาหรือไม่?	ใช่	175	76.8
	ไม่ใช่	53	23.2
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		228	100.0
3.การฟังคุฏบะฮฺวันศุกร์ทำให้ผู้ฟังเกิดการยำเกรงต่ออัลลอฮฺหรือไม่?	ใช่	168	73.7
	ไม่ใช่	60	26.3
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		228	100.0
4.การคุฏบะฮฺสั้นมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหาหรือไม่?	ใช่	207	90.8
	ไม่ใช่	15	6.6
	อื่นๆ	6	2.6
รวม		228	100.0
5.การคุฏบะฮฺยาวมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหาหรือไม่?	ใช่	184	80.7
	ไม่ใช่	44	19.3
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		228	100.0
6.การฟังคุฏบะฮฺสามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านความรู้หรือไม่?	ใช่	72	31.6
	ไม่ใช่	156	68.4
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		228	100.0
7.การฟังคุฏบะฮฺสามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านคุณธรรมหรือไม่?	ใช่		
	ไม่ใช่	214	93.9
	อื่นๆ	14	6.1
รวม		0	0.0

จากแบบสอบถามข้างต้นแสดงถึงร้อยละจากแบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ฟังต่อคุณบะฮวันศุกร์ที่มีผลต่อการตระหวะฮจากการฟังคุณบะฮวันศุกร์ในจังหวัดปัตตานีมีดังนี้

ข้อ 1. การฟังคุณบะฮวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตระหวะฮ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 100.0

ข้อ 2. การฟังคุณบะฮวันศุกร์เป็นประจำทำให้การดำรงชีวิตได้รับการพัฒนาดีขึ้น ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 76.3 รองลงมาตอบว่าไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 23.2

ข้อ 3. การฟังคุณบะฮวันศุกร์ทำให้ผู้ฟังเกิดการยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 73.7 รองลงมาตอบว่า ไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 26.3

ข้อ 4. การคุณบะฮวันศุกร์มีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหา ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 90.8 รองลงมาตอบว่าไม่ใช่ และอื่น ๆ เนื่องจากความเข้าใจในเนื้อหาคุณบะฮวันศุกร์ไม่ได้อยู่ที่คุณบะฮวันศุกร์หรือยาวแต่อยู่กับหลายปัจจัยที่ทำให้เกิดผลต่อการเข้าใจ คิดเป็นร้อยละ 6.6 และ 2.6 ตามลำดับ

ข้อ 5. การคุณบะฮวันศุกร์มีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหา ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือใช่ คิดเป็นร้อยละ 80.7 รองลงมาตอบว่าไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 19.3

ข้อ 6. การฟังคุณบะฮวันศุกร์สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านความรู้ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือ ไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 68.4 รองลงมาตอบว่าใช่ คิดเป็นร้อยละ 31.6

ข้อ 7. การฟังคุณบะฮวันศุกร์สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านคุณธรรม ผู้ตอบแบบสอบถามตอบใช่ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 93.9 รองลงมาตอบว่า ไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 6.1

สรุปความคิดเห็นของผู้ฟังต่อคุณบะฮวันศุกร์ที่มีผลต่อการตระหวะฮจากการฟังคุณบะฮวันศุกร์ในจังหวัดปัตตานี คือ การฟังคุณบะฮวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตระหวะฮ คิดเป็นร้อยละ 100.0 การฟังคุณบะฮวันศุกร์เป็นประจำทำให้การดำรงชีวิตได้รับการพัฒนาดีขึ้น คิดเป็นร้อยละ 76.3 ผู้ฟังเกิดการยำเกรงต่ออัลลอฮ์ คิดเป็นร้อยละ 73.7 การคุณบะฮวันศุกร์มีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหา คิดเป็นร้อยละ 90.8 การคุณบะฮวันศุกร์มีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหา คิดเป็นร้อยละ 80.7 คุณบะฮวันศุกร์ไม่สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านความรู้ คิดเป็นร้อยละ 68.4 และการฟังคุณบะฮวันศุกร์สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านคุณธรรม คิดเป็นร้อยละ 93.9

3.3.2.4 แบบสอบถามตอนที่ 4 ผลของการฟังคุณบะฮวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดปัตตานี

ความคิดเห็นของผู้ฟังต่อคุณบะฮ	เลือกตอบ	จำนวน	ร้อยละ
1. ท่านคิดว่าเคาะฎิบที่มีสติญิดในชุมชนท่านเป็นผู้ที่เหมาะสมในการนำเสนอคุณบะฮหรือไม	เหมาะสม	217	95.2
	ไม่เหมาะสม	11	4.8
	อื่นๆ	0	0
2. ท่านคิดว่าวิธีการนำเสนอคุณบะฮวันศุกร์ควรพัฒนาด้านใดมากที่สุด?(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
2.1 เลือกเคาะฎิบที่มีทักษะและความรู้ในการนำเสนอ	ตอบ	150	65.8
	ไม่ตอบ	78	34.2

2.2 การเตรียมตัวด้านเนื้อหาของเคาะภูบก่อนขึ้นคภูบะฮ	ตอบ	228	100.0
	ไม่ตอบ	0	0
2.3 การเน้นเสียงสูง-ต่ำขณะนำเสนอคภูบะฮ	ตอบ	127	55.7
	ไม่ตอบ	101	44.3
2.4 อื่น ๆ	ตอบ	76	33.3
	ไม่ตอบ	152	66.7
3. ท่านคิดว่าเคาะภูบควรเน้นด้านใดเพื่อให้ผู้ฟังเกิดคุณธรรมมากที่สุด?(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
3.1 เน้นให้ผู้ฟังยำเกรงต่ออัลลอฮ	ตอบ	228	100.0
	ไม่ตอบ	0	0
3.2 เน้นการปฏิบัติตามอัลกรอานและอัสนุนนะฮ	ตอบ	142	62.3
	ไม่ตอบ	86	37.7
3.3 เน้นเรื่องความตายและอาคิเราะฮ	ตอบ	123	53.9
	ไม่ตอบ	105	46.1
3.4 เน้นให้ประกอบคุณงามความดีและผลตอบแทน	ตอบ	126	55.3
	ไม่ตอบ	102	44.7
3.5 เน้นให้ห่างไกลจากความชั่วและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น	ตอบ	125	54.8
	ไม่ตอบ	103	45.2
3.6 เน้นเรื่องการขัดเกลาจิตใจ	ตอบ	127	55.7
	ไม่ตอบ	101	44.3
3.7 เน้นการศึกษาศาสนา	ตอบ	88	39.6
	ไม่ตอบ	140	61.4
3.8 อื่น ๆ	ตอบ	9	3.9
	ไม่ตอบ	219	96.1
4. สาเหตุใดที่ทำให้ท่านสนใจฟังคภูบะฮที่มีสญิตแห่งนี้? (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
4.1 ชอบในเนื้อหาที่เป็นปัจจุบันและทันเหตุการณ์	ตอบ	76	33.3
	ไม่ตอบ	152	66.7
4.2 ชอบเคาะภูบที่มีทักษะในการนำเสนอคภูบะฮ	ตอบ	30	13.2
	ไม่ตอบ	198	86.8
4.3 ชอบบรรยากาศมีสญิตและสถานที่	ตอบ	25	10.9
	ไม่ตอบ	203	89.1
4.4 อื่น ๆ	ตอบ	0	0
	ไม่ตอบ	228	100.0

5. สาเหตุที่ทำให้ท่านไม่ค่อยสนใจฟังคฤงษะที่มีสติแต่แห่งนี้? (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)			
5.1 เนื้อหาซ้ำๆ เดิมๆ ที่เคยฟังมาแล้วหลายครั้ง	ตอบ	147	64.5
	ไม่ตอบ	81	35.5
5.2 เคาะก๊อบไม่มีทักษะความสามารถในการนำเสนอ	ตอบ	118	51.8
	ไม่ตอบ	110	48.2
5.3 เคาะก๊อบอ่านจากหนังสือ กระดาษ	ตอบ	160	70.2
	ไม่ตอบ	68	29.8
5.4 ง่วงนอนหรือหลับขณะฟังคฤงษะเป็นประจำ	ตอบ	35	15.4
	ไม่ตอบ	193	84.6
5.5 อื่น ๆ	ตอบ	2	0.9
	ไม่ตอบ	226	99.1
6. หากท่านมีโอกาสดำเนินการเสนอความคิดเห็นแก่เคาะก๊อบเพื่อพัฒนาการนำเสนอคฤงษะ ท่านจะเสนออะไรเป็นเรื่องสำคัญที่สุด?			
6.1 อยากให้เคาะก๊อบมีการเตรียมตัวก่อนคฤงษะ	เสนอ	118	51.8
	ไม่เสนอ	110	48.2
6.2 เคาะก๊อบควรมีความรู้ด้านศาสนาและมีทักษะการใช้ภาษา	เสนอ	149	65.4
	ไม่เสนอ	79	34.6
6.3 ขอให้นำเสนอคฤงษะด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ชัดเจน	เสนอ	84	36.8
	ไม่เสนอ	144	63.2
6.4 ขอให้เสริมทักษะในการนำเสนอคฤงษะด้วยการอบรม	เสนอ	228	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.5 นำเสนอคฤงษะด้วยปากเปล่า โดยไม่อ่านจากหนังสือ	เสนอ	228	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.6 ขอให้นำเสนอเรื่องใกล้ตัวและทันเหตุการณ์	เสนอ	228	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.7 ขอให้ใช้ภาษาง่ายๆ เป็นภาษาพูดไม่ใช่ภาษาทางการ	เสนอ	228	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.8 ขอให้คฤงษะด้วยภาษาถิ่น อาจแทรกภาษากลางบ้างเล็กน้อย	เสนอ	102	44.7
	ไม่เสนอ	126	55.3
6.9 ขอให้ชัดถ้อยชัดคำในการอ่านอัลกุรอาน อัลฮะดีษ และพูด	เสนอ	148	64.9
	ไม่เสนอ	80	35.1

6.10 เสียงเคาะฆ้องควดตั้งและชัดเจนมากกว่านี้	เสนอ	35	15.4
	ไม่เสนอ	193	84.6
6.11 บุคลิกความน่าเชื่อถือของเคาะฆ้องควดรักษาไว้	เสนอ	35	15.4
	ไม่เสนอ	193	84.6
6.12 ขอให้รักษาเวลาคุฎบะฮ์ให้พอเหมาะกับผู้ฟังที่ต้องทำงานต่อ	เสนอ	38	16.7
	ไม่เสนอ	190	83.3
6.13 ควรคำนึงถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคุฎบะฮ์	เสนอ	228	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.14 คุณธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการฟังคุฎบะฮ์	เสนอ	228	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.15 ขอให้เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้นำเสนอคุฎบะฮ์บ้าง	เสนอ	35	15.4
	ไม่เสนอ	193	84.6
6.16 อื่น ๆ	เสนอ	35	15.4
	ไม่เสนอ	193	84.6

จากแบบสอบถามข้างต้น ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามถึงผลจากการฟังคุฎบะฮ์วันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดปัตตานี

ข้อ 1 ท่านคิดว่าเคาะฆ้องที่มีสญิตในหมู่บ้านท่านเป็นผู้ที่เหมาะสมในการนำเสนอคุฎบะฮ์หรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือเหมาะสม คิดเป็นร้อยละ 95.2 และตอบว่าไม่เหมาะสม คิดเป็นร้อยละ 4.8

ข้อ 2 ท่านคิดว่าวิธีการนำเสนอคุฎบะฮ์วันศุกร์ควรพัฒนาด้านใดมากที่สุด? โดยให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบดังนี้

2.1 เลือกเคาะฆ้องที่มีทักษะและความรู้ในการนำเสนอ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคิดเป็นร้อยละ 65.8 และไม่ตอบคิดเป็นร้อยละ 34.2

2.2 การเตรียมตัวด้านเนื้อหาของเคาะฆ้องก่อนขึ้นคุฎบะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามทุกคนตอบว่าควรมีการเตรียมตัวเป็นอย่างดี คิดเป็นร้อยละ 100

2.3 การเน้นเสียงสูง-ต่ำขณะนำเสนอคุฎบะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 55.7 และไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 44.3

2.4 เรื่องอื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่า คุฎบะฮ์ควรมีกระบวนการนำเสนอที่เป็นระบบด้วยการเตรียมพร้อมที่จะนำเสนอและหวังในผลประโยชน์ที่จะให้ผู้ฟังได้รับสิ่งที่ดีมีผลต่อผู้ฟังที่ไม่ใช่แค่การเตือนสติว่าด้วยการประกอบอียาตะฮ์หรือเรื่องอาคิเราะฮ์เพียงอย่างเดียว ผู้ตอบแบบสอบถามไม่ตอบคิดเป็นร้อยละ 66.7 และเลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 33.3

ข้อ 3 ท่านคิดว่าเคาะฆ้องควรเน้นด้านใดเพื่อให้ผู้ฟังเกิดคุณธรรมมากที่สุด? โดยให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อดังนี้

3.1 เน้นให้ผู้ฟังย้ำเกรงต่ออัลลอฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามทุกคนตอบว่าควรเน้นเป็นอย่างยิ่ง คิดเป็นร้อยละ 100

3.2 เน้นการปฏิบัติตามอัลกุรอานและอัซสุนนะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าควรเน้น คิดเป็นร้อยละ 62.3 และไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 37.7

3.3 เน้นเรื่องความตายและอาคิเราะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ตอบว่าควรเน้น คิดเป็นร้อยละ 53.9 และไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 46.1

3.4 เน้นให้ประกอบคุณงามความดีและหวังผลบุญเป็นผลตอบแทน ผู้ตอบแบบสอบถามตอบส่วนใหญ่ตอบว่าควรเน้น คิดเป็นร้อยละ 55.3 และร้อยละ 44.7 ไม่ตอบ

3.5 เน้นให้ห่างไกลจากความชั่วและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าควรเน้น คิดเป็นร้อยละ 54.8 และร้อยละ 45.2 ไม่ตอบ

3.6 เน้นเรื่องการขัดเกลาจิตใจ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าควรเน้น คิดเป็นร้อยละ 55.7 และร้อยละ 44.3 ไม่ตอบ

3.7 เน้นการศึกษาศาสนา ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 61.4 และร้อยละ 39.6 ตอบว่าควรเน้น

3.8 อื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 96.1 แต่ที่ตอบในข้อนี้ได้เสริมทัศนะว่า คุณบะฮ์ควรเน้นเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ทำให้ประโยชน์มากที่สุดแก่ผู้ฟัง โดยเน้นให้ทุกคนได้รับความรู้ ความเข้าใจ การย้ำเกรงต่ออัลลอฮ์ และปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 3.9

ข้อ 4 สาเหตุใดที่ทำให้ท่านสนใจฟังคุณบะฮ์ที่มีสติญิตแห่งนี้? โดยให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อดังนี้

4.1 ชอบในเนื้อหาที่เป็นปัจจุบันและทันเหตุการณ์ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เลือกไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 66.7 และร้อยละ 33.3 เลือกตอบ

4.2 ชอบเคาะก๊ิบที่มีทักษะในการนำเสนอคุณบะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 86.8 และเลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 13.2

4.3 ชอบบรรยากาศมีสติญิตและสถานที่ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 89.1 และเลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 13.2

4.4 อื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามทุกคนไม่เลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 100

ข้อ 5 สาเหตุที่ทำให้ท่านไม่ค่อยสนใจฟังคุณบะฮ์ที่มีสติญิตแห่งนี้? โดยตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

5.1 เนื้อหาซ้ำ ๆ เดิม ๆ ที่เคยฟังมาแล้วหลายครั้ง ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 64.5 และร้อยละ 35.5 ไม่ตอบ

5.2 เคาะก๊ิบไม่มีทักษะความสามารถในการนำเสนอ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 51.8 และร้อยละ 48.2 ไม่ตอบ

5.3 เคาะก๊ิบอ่านจากหนังสือ กระดาษ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 70.2 และร้อยละ 29.8 ไม่ตอบ

5.4 ง่วงนอนหรือหลับขณะฟังคฤงษะเป็นประจำ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 84.6 และร้อยละ 15.4 เลือกตอบ

5.5 อื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 99.1 และร้อยละ 0.9 เลือกตอบ โดยให้เหตุผลว่า ถึงแม้คฤงษะเป็นการอ่านเนื้อหาเดิม ๆ แต่บางครั้งการอ่านนั้นจะทำให้เคาะฆีบไม่หลงประเด็นในการคฤงษะ เคาะฆีบสามารถใช้ให้เป็นเอกสารวิชาการที่สามารถอ้างอิงได้ อีกทั้งสามารถปรับแต่งเนื้อหาเก่ากับเนื้อหาใหม่ เป็นต้น

ข้อ 6 หากท่านมีโอกาสได้เสนอความคิดเห็นแก่เคาะฆีบเพื่อพัฒนาการนำเสนอคฤงษะ ท่านจะเสนออะไรเป็นเรื่องสำคัญที่สุด?

ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นหลายประเด็น ซึ่งผู้วิจัยได้แยกประเภทและคิดเป็นร้อยละดังต่อไปนี้

6.1 อยากให้เคาะฆีบมีการเตรียมตัวก่อนคฤงษะ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 51.8 และร้อยละ 48.2 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.2 เคาะฆีบควรมีความรู้ด้านศาสนาและมีทักษะการใช้ภาษา ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 65.4 และร้อยละ 34.6 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.3 ขอให้นำเสนอคฤงษะด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ชัดเจน ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 36.8 และร้อยละ 63.2 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.4 ขอให้เสริมทักษะในการนำเสนอคฤงษะด้วยการเข้ารับการอบรม ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.5 นำเสนอคฤงษะด้วยปากเปล่า อย่านำเสนอจากหนังสือ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.6 ขอให้นำเสนอเรื่องใกล้ตัวและทันเหตุการณ์ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.7 ขอให้ใช้ภาษาง่าย ๆ เป็นภาษาพูดไม่ใช่ภาษาทางการ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.8 ขอให้คฤงษะด้วยภาษาถิ่น อาจแทรกภาษากลางบ้างเล็กน้อย ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 44.7 และร้อยละ 55.3 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.9 ขอให้ชัดถ้อยชัดคำในการอ่านอัลกุรอาน อัลฮะดีษ และพูด ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 64.9 และร้อยละ 35.1 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.10 เสียงเคาะฆีบควรดังและชัดเจนมากกว่านี้ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่แสดงความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 84.6 และร้อยละ 15.4 แสดงความคิดเห็น

6.11 บุคลิกความน่าเชื่อถือของเคาะฆีบควรรักษาไว้ ผู้ตอบแบบสอบถามได้ไม่เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 84.6 และร้อยละ 15.4 เสนอความคิดเห็น

6.12 ขอให้รักษาเวลาคฤงษะให้พอเหมาะกับผู้ฟังที่ต้องทำงานต่อ ผู้ตอบแบบสอบถามไม่เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 83.3 และร้อยละ 16.7 เสนอความคิดเห็น

6.13 ควรคำนึงถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคฤงษะ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.14 คุณธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการฟังคฤภยะ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.15 เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้นำเสนอคฤภยะบ้าง ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 15.4 และร้อยละ 84.6 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.16 อื่นๆ ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการนำเสนอคฤภยะควรวางระบบใหม่ด้วยการวางแผนการนำเสนอคฤภยะในรอบปีว่าจะนำเสนอเรื่องอะไรเป็นขั้นตอน โดยให้คฤภยะแรกเป็นเนื้อหาหลัก คฤภยะที่สองเป็นเรื่องปัจจุบันที่เคาะภูบควรนำเสนอเป็นประจำทุกสัปดาห์เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 15.4 และร้อยละ 84.6 ไม่เสนอความคิดเห็น

สรุปความคิดเห็นจากการฟังคฤภยะวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดปัตตานี คือ เคาะภูบที่มีสติเป็นผู้ที่เหมาะสมในการนำเสนอคฤภยะ คิดเป็นร้อยละ 95.2 วิธีการนำเสนอคฤภยะควรพัฒนาด้านการเลือกเคาะภูบที่มีทักษะและความรู้ในการนำเสนอ คิดเป็นร้อยละ 65.8 การเตรียมตัวด้านเนื้อหาก่อนขึ้นคฤภยะ คิดเป็นร้อยละ 100.0 การเน้นเสียงสูง-ต่ำขณะนำเสนอคฤภยะ คิดเป็นร้อยละ 55.7 และควรมีกระบวนการนำเสนอที่เป็นระบบด้วยการเตรียมพร้อมที่จะนำเสนอและหวังในผลประโยชน์ที่จะให้ผู้ฟังได้รับสิ่งที่ดีมีผลต่อผู้ฟังที่ไม่ใช่แค่การเตือนสติว่าด้วยการประกอบอโฆตยะหรือเรื่องอาคิเราะฮ์เพียงอย่างเดียว คิดเป็นร้อยละ 66.7

เคาะภูบควรเน้นด้านใดด้านหนึ่งเพื่อให้ผู้ฟังเกิดคุณธรรมมากที่สุด อาทิ เน้นให้ผู้ฟังยำเกรงต่ออัลลอฮ์ เน้นการปฏิบัติตามอัลกุรอานและอัซสุนนะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 62.3 เน้นเรื่องความตายและอาคิเราะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 53.9 เน้นให้ประกอบคุณงามความดีและหวังผลบุญเป็นผลตอบแทน คิดเป็นร้อยละ 55.3 เน้นให้ห่างไกลจากความชั่วและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น คิดเป็นร้อยละ 54.8 เน้นเรื่องการขัดเกลาจิตใจ คิดเป็นร้อยละ 55.7 เน้นการศึกษาศาสนา คิดเป็นร้อยละ 61.4 คฤภยะควรเน้นเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ทำให้ประโยชน์มากที่สุดแก่ผู้ฟัง โดยเน้นให้ทุกคนได้รับความรู้ ความเข้าใจ การยำเกรงต่ออัลลอฮ์ และปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.9

สาเหตุที่ทำให้ผู้ฟังคฤภยะชอบฟังคฤภยะ เนื่องจาก เนื้อหาที่เป็นปัจจุบันและทันเหตุการณ์ คิดเป็นร้อยละ 66.7 ชอบเคาะภูบที่มีทักษะในการนำเสนอคฤภยะ คิดเป็นร้อยละ 86.8 แต่เน้นที่บรรยายกาศมีสติและสถานที่ คิดเป็นร้อยละ 89.1 และสาเหตุที่ทำให้ผู้ฟังไม่ค่อยสนใจฟังคฤภยะ เนื่องจากเนื้อหาซ้ำๆ เดิมๆ ที่เคยฟังมาแล้วหลายครั้ง เคาะภูบไม่มีทักษะความสามารถในการนำเสนอ คิดเป็นร้อยละ 51.8 เคาะภูบอ่านจากหนังสือ กระดาษ คิดเป็นร้อยละ 70.2 ง่วงนอนหรือหลับขณะฟังคฤภยะเป็นประจำ คิดเป็นร้อยละ 84.6 แต่ถึงแม้คฤภยะเป็นการอ่านเนื้อหาเดิมๆ แต่บางครั้งการอ่านนั้นจะทำให้เคาะภูบไม่หลงประเด็นในการคฤภยะ เคาะภูบสามารถใช้ให้เป็นเอกสารวิชาการที่สามารถอ้างอิงได้ อีกทั้งสามารถปรับแต่งเนื้อหาเท่ากับเนื้อหาใหม่

หากผู้ฟังคฤภยะมีโอกาสได้เสนอความคิดเห็นแก่เคาะภูบเพื่อพัฒนาการนำเสนอคฤภยะ ผู้ฟังจะเสนอเรื่องต่างๆ ต่อไปนี้ คือ ให้เคาะภูบเตรียมตัวก่อนคฤภยะ คิดเป็นร้อยละ 51.8 ควรมีความรู้ด้านศาสนาและมีทักษะการใช้ภาษา คิดเป็นร้อยละ 65.4 นำเสนอคฤภยะด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ชัดเจน คิดเป็นร้อยละ 36.8 เสริมทักษะในการนำเสนอคฤภยะด้วยการเข้ารับการอบรม นำเสนอคฤภยะด้วยปากเปล่า โดยไม่อ่านจากหนังสือ ขอให้นำเสนอเรื่องใกล้ตัวและทันเหตุการณ์ ขอให้ใช้ภาษาง่ายๆ เป็นภาษาพูดไม่ใช่ภาษาทางการ ทั้งหมดนั้นคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100 นำเสนอ

คุณบะฮ์ด้วยภาษาถิ่น อาจแพร่ภาษากลางบ้างเล็กน้อย คิดเป็นร้อยละ 44.7 ขอให้ชัดเจนชัดคำใน การอ่านอัลกุรอาน อัลอะดีษ และพุด คิดเป็นร้อยละ 64.9 เสียงเคาะฎิบควรดังและชัดเจนมากกว่านี้ คิดเป็นร้อยละ 84.6 บุคลิกความน่าเชื่อถือของเคาะฎิบควรรักษาไว้ คิดเป็นร้อยละ 84.6 รักษาเวลา คุณบะฮ์ให้พอเหมาะกับผู้ฟังที่ต้องทำงานต่อ คิดเป็นร้อยละ 83.3 ควรคำนึงถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์ แก่ผู้ฟังคุณบะฮ์ เน้นคุณธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการฟังคุณบะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 100 เปิดโอกาสให้คนรุ่น ใหม่ได้นำเสนอคุณบะฮ์บ้าง คิดเป็นร้อยละ 15.4 การนำเสนอคุณบะฮ์ควรวางระบบใหม่ด้วยการวาง แผนการนำเสนอคุณบะฮ์ในรอบปีว่าจะนำเสนอเรื่องอะไร โดยให้คุณบะฮ์แรกเป็นเนื้อหาหลัก คุณบะฮ์ ที่สองเป็นเรื่องปัจจุบันที่เคาะฎิบควรนำเสนอเป็นประจำทุกสัปดาห์เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 15.4 และ ร้อยละ 84.6 ไม่เสนอความคิดเห็น

3.3.3 สรุปแบบสอบถามจากผู้ฟังคุณบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดยะลา

3.3.3.1 แบบสอบถามตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ฟังคุณบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดยะลา

ข้อมูลส่วนตัว	จำนวน (112 คน)	ร้อยละ
1.อายุ		
21-25 ปี	19	17.0
26-30 ปี	5	4.5
31-35 ปี	11	9.8
36-40 ปี	41	36.6
41-45 ปี	7	6.3
46-50 ปี	29	25.9
51 ปีขึ้นไป	0	0
2.ระดับการศึกษาด้านศาสนา		
อับติดาอีย	13	11.6
มตะวัสสิฎ	11	9.8
ชะนะวีรีย	62	55.4
อนุปริญญา	22	19.6
ปริญญาตรี	4	3.6
สูงกว่าปริญญาตรี	0	0
3. ระดับการศึกษาด้านสามัญ		
ประถมศึกษา	12	10.7
มัธยมศึกษาตอนต้น	9	8.0
มัธยมศึกษาตอนปลาย	51	45.5
อนุปริญญา	39	34.8
ปริญญาตรี	1	.9
ปริญญาโท	0	0

4. อาชีพ

นักศึกษา	0	0
เกษตรกร	10	8.9
รับจ้าง	21	18.8
ค้าขาย	37	32.9
ข้าราชการ	1	0.9
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	0	0
ประกอบอาชีพส่วนตัว	43	38.4
อื่น ๆ	0	0

5. ทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร

ภาษา	ทักษะในการสื่อสาร	สามารถสื่อสารได้	ร้อยละ	ไม่สามารถสื่อสารได้	ร้อยละ
ภาษามลายู	พูด	112	100	0	0
	ฟัง	112	100	0	0
	เขียน	112	100	0	0
	อ่าน	112	100	0	0
ภาษาไทย	พูด	112	100	0	0
	ฟัง	112	100	0	0
	เขียน	112	100	0	0
	อ่าน	112	100	0	0

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงข้อมูลส่วนตัวของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ มีดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุ 36-40 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 36.6 รองลงมาคืออายุ 46-50 ปี 21-25 ปี 31-35 ปี และ 26-30 ปี คิดเป็นร้อยละ 25.9 17.0 9.8 และ 6.3 ตามลำดับ

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นพระปริยัติมากที่สุดร้อยละ 55.4 รองลงมาวุฒิมัธยมศึกษาตอนต้น บัณฑิตวิทยาลัย และปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 19.6 11.6 9.8 และ 3.6 ตามลำดับ

3. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุดร้อยละ 45.5 รองลงมาวุฒิมัธยมศึกษาตอนต้น บัณฑิตวิทยาลัย และปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 34.8 10.7 8.0 และ 0.9 ตามลำดับ

4. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอาชีพส่วนตัวมากที่สุดร้อยละ 38.4 รองลงมาประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้าง เกษตรกร และข้าราชการ คิดเป็นร้อยละ 32.9 18.8 8.9 และ 0.9 ตามลำดับ

5. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร สามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูและภาษาไทย ซึ่งมีทักษะการพูด ฟัง เขียน อ่าน ทั้งภาษามลายูและภาษาไทย คิดเป็นร้อยละ 100.00

เมื่อสรุปข้อมูลส่วนตัวกลุ่มตัวอย่างจากผู้ฟังคฤภะฮ์ในจังหวัดยะลาที่ได้ดังนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุ 36-40 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 36.6 มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นมัธยมศึกษาที่สุทธร้อยละ 55.4 มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุดร้อยละ 45.5 มีอาชีพส่วนตัวมากที่สุดร้อยละ 38.4 มีทักษะด้านพูด ฟัง เขียน อ่าน ทั้งภาษามลายูและภาษาไทยคิดเป็นร้อยละ 100.00

3.3.3.2 แบบสอบถามตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารจัดการของมัสญิดในการนำเสนอคฤภะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดยะลา

แบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารจัดการของมัสญิดในการนำเสนอคฤภะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดยะลา	จำนวน (112 คน)	ร้อยละ
1.ใครเป็นเคาะฎิบที่มีมัสญิดในชุมชนของท่าน?		
อิหม่าม	13	11.6
เคาะฎิบ	28	25.0
บิหลัน	5	4.5
สลับกันระหว่างอิหม่าม เคาะฎิบ บิหลัน	40	39.5
บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ	26	23.2
อื่น ๆ	0	0
2.วิธีการนำเสนอคฤภะฮ์แบบใดที่ท่านเห็นเป็นประจำ?		
อ่านจากหนังสือคฤภะฮ์	69	61.6
พูด-บรรยายตามความถนัด	33	29.5
อื่น ๆ	10	8.9
3. เนื้อหาคฤภะฮ์ประเภทใดที่เคาะฎิบมักเน้นแก่ผู้ฟัง?		
การประกอบอิบาดะฮ์	51	45.5
การรำลึกถึงวันอาคิเราะฮ์	112	100.0
การยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัซสุนนะฮ์	112	100.0
ชีวประวัตินบี และประวัติศาสตร์อิสลาม	45	40.2
วิถีชีวิตความเป็นอยู่	112	100.0
อื่น ๆ	5	4.5
4. ภาษาใดที่ถูกใช้ในการนำเสนอคฤภะฮ์เป็นประจำ?		
ภาษามลายูกลาง	88	78.6
ภาษามลายูถิ่น	24	21.4
ภาษาไทยกลาง	0	0

ภาษาไทยถิ่น	0	0
ภาษามลายูในคุญบะฮ์ที่ 1 ภาษาไทยในคุญบะฮ์ที่ 2	0	0
ภาษาไทยในคุญบะฮ์ที่ 1 ภาษามลายูในคุญบะฮ์ที่ 2	0	0
ผสมระหว่างภาษาไทยและมลายูในสองคุญบะฮ์	0	0
อื่น ๆ	0	0
5. ท่านสามารถเข้าใจเนื้อหาที่เคาะภูบนำเสนอกุญบะฮ์ได้หรือไม่?		
เข้าใจ	77	68.8
ไม่เข้าใจ	0	0
เข้าใจบ้าง ไม่เข้าใจบ้าง	35	31.3
อื่น ๆ	0	0
6. ช่วงเวลาคุญบะฮ์ที่เหมาะสมควรเป็นกี่นาที?		
10-15 นาที	13	11.6
15-20 นาที	45	40.2
20-25 นาที	26	23.2
25-30 นาที	28	25.0
อื่น ๆ	0	0
7. ที่มีสติแ่งนี้มีการคุญบะฮ์สั้นหรือยาว?		
คุญบะฮ์สั้น	40	35.7
คุญบะฮ์ยาว	51	45.5
อื่น ๆ	21	18.8
8. คุญบะฮ์ควรแบ่งสัดส่วนเวลาเท่าใด?		
คุญบะฮ์แรกยาวกว่าคุญบะฮ์ที่สอง	59	52.7
ทั้งสองคุญบะฮ์ใช้เวลาเท่ากัน	43	38.4
คุญบะฮ์ที่สองยาวกว่าคุญบะฮ์แรก	10	8.9
อื่น ๆ	0	0
9. เนื้อหาคุญบะฮ์เป็นความรู้ใหม่สำหรับท่านหรือไม่?		
เป็นความรู้ใหม่	17	15.2
ไม่ได้เป็นความรู้ใหม่	90	80.4
อื่น ๆ	5	4.5
10. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในคุญบะฮ์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากที่สุด?		
ความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ	47	42.0
ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอิบาเดฮ์	18	16.1
ความรู้เกี่ยวกับการขัดเกลาจิตใจ	40	35.7
อื่น ๆ	7	6.3

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงร้อยละของความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการของมัสญิดในการนำเสนอคุณบะฮฺวันศุกร์ในจังหวัดยะลา ซึ่งปรากฏผลดังนี้

ข้อ 1. เคาะฎิบที่มีมัสญิดในชุมชนของผู้ตอบแบบสอบถามมีการสลับกันระหว่างอิหม่าม เคาะฎิบ บิหลั่น มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 39.5 รองลงมาคือ เคาะฎิบ บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ อิหม่าม และบิหลั่น คิดเป็นร้อยละ 25.0 23.2 11.6 และ 4.5 ตามลำดับ

ข้อ 2. วิธีการนำเสนอคุณบะฮฺที่ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นเป็นประจำ คือด้วยการอ่านจากหนังสือคุณบะฮฺ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 61.6 รองลงมาคือ การพูด-บรรยายตามความถนัดและอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 29.5 และ 8.9 ตามลำดับ

ข้อ 3. เนื้อหาคุณบะฮฺที่เคาะฎิบมักเน้นแก่ผู้ฟังคือการรำลึกถึงวันอาคิเราะฮฺ การยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัลสุนนะฮฺ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 100.0 เท่ากัน รองลงมาคือเรื่องการประกอบอิบาตะฮฺ ชีวประวัติในปีและประวัติศาสตร์อิสลาม และอื่น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องทั่วไปที่เป็นการชี้แนะและตักเตือนแก่ผู้ฟังคิดเป็นร้อยละ 45.5 40.2 และ 4.5 ตามลำดับ

ข้อ 4. ภาษาที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณบะฮฺเป็นประจำคือภาษามลายูกลาง มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 78.6 รองลงมาคือภาษามลายูถิ่น คิดเป็นร้อยละ 21.4 ส่วนภาษาไทยกลางไม่ค่อยได้รับความนิยมในการนำเสนอคุณบะฮฺในจังหวัดยะลา ยกเว้นบางมัสญิดที่ทางมัสญิดได้เชิญเคาะฎิบคนนอกหรือเคาะฎิบที่สามารถพูดภาษาไทยคล่องเห็นควรคุณบะฮฺเป็นภาษาไทยในบางโอกาส

ข้อ 5. ผู้ฟังสามารถเข้าใจเนื้อหาที่เคาะฎิบนำเสนอคุณบะฮฺมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 68.8 รองลงมือน้อยคือเข้าใจบ้าง ไม่เข้าใจบ้าง คิดเป็นร้อยละ 31.3

ข้อ 6. ช่วงเวลาคุณบะฮฺที่เหมาะสมที่สุดอยู่ระหว่าง 15-20 นาที มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 40.2 รองลงมาคือ 25-30 นาที 20-25 นาที และ 10-15 นาที คิดเป็นร้อยละ 25.0 23.2 และ 11.6 ตามลำดับ

ข้อ 7. ที่มีมัสญิดของผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีการคุณบะฮฺยาว คิดเป็นร้อยละ 45.5 รองลงมาคือมีการคุณบะฮฺสั้น และอื่น ๆ ซึ่งบางครั้งมีการคุณบะฮฺสั้น บางครั้งมีการคุณบะฮฺยาวตามสถานการณ์และช่วงเวลาอะซานเน้น ๆ คิดเป็นร้อยละ 35.7 และ 18.8 ตามลำดับ

ข้อ 8. ที่มีมัสญิดของผู้ตอบแบบสอบถามมีการแบ่งสัดส่วนเวลาคุณบะฮฺคือคุณบะฮฺแรกยาวกว่าคุณบะฮฺที่สอง มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 52.7 รองลงมาคือทั้งสองคุณบะฮฺใช้เวลาเท่ากัน คุณบะฮฺแรกสั้นกว่าคุณบะฮฺที่สอง คุณบะฮฺที่สองยาวกว่าคุณบะฮฺแรก ซึ่งบางครั้งมีการคุณบะฮฺสั้นยาวไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับเนื้อหาที่เคาะฎิบจะเน้นแก่ผู้ร่วมละหมาด คิดเป็นร้อยละ 38.4 และ 8.9 ตามลำดับ

ข้อ 9. ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ตอบว่าเนื้อหาคุณบะฮฺไม่ได้เป็นความรู้ใหม่โดยตอบมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 80.4 รองลงมาตอบว่าเป็นความรู้ใหม่ และอื่น ๆ ซึ่งบางครั้งเคาะฎิบได้นำเสนอเนื้อหาที่เป็นความรู้ใหม่ตามเคาะฎิบผู้นำคุณบะฮฺที่มีทักษะและความรู้ที่ไม่เท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 15.2 และ 4.5 ตามลำดับ

ข้อ 10. ความรู้ที่ควรบรรจุในคุณบะฮฺเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากที่สุด ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดว่า ความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ คิดเป็นร้อยละ 42.0 รองลงมาคือความรู้เกี่ยวกับการขัดเกลาจิตใจ ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอิบาตะฮฺ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับวิชา

ในสาขาวิชาต่าง ๆ ที่เคาะฆีบควรสรุปสั้น ๆ และนำเสนอให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์ คิดเป็นร้อยละ 35.7 16.1 และ 6.3 ตามลำดับ

สรุปความคิดเห็นจากผู้ฟังคฤบะฮต่อการบริหารจัดการของมัสญิดในการนำเสนอ คฤบะฮวันศุกร์ในจังหวัดยะลา คือ เคาะฆีบส่วนใหญ่มีการสลับกันระหว่างอิหม่าม เคาะฆีบ บิหลัน คิดเป็นร้อยละ 39.5 วิธีการนำเสนอคฤบะฮด้วยการอ่านจากหนังสือคฤบะฮ คิดเป็นร้อยละ 61.6 เนื้อหาที่เน้นแก่ผู้ฟังคือเรื่องการรำลึกถึงวันอาคิเราะฮ การยึดมั่นกับอัลกรูอ่านและอัสนุนนะฮ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ คิดเป็นร้อยละ 100.0 ภาษาที่ใช้ในการนำเสนอคฤบะฮเป็นภาษามลายูกกลาง คิดเป็นร้อยละ 78.6 ผู้ฟังสามารถเข้าใจเนื้อหาที่เคาะฆีบนำเสนอคฤบะฮ คิดเป็นร้อยละ 68.8 ช่วงเวลา คฤบะฮที่เหมาะสมที่สุดอยู่ระหว่าง 15-20 นาที คิดเป็นร้อยละ 40.2 แต่ส่วนใหญ่มีการคฤบะฮยาว คิดเป็นร้อยละ 45.5 โดยแบ่งสัดส่วนเวลาคฤบะฮคือคฤบะฮแรกยาวกว่าคฤบะฮที่สอง คิดเป็นร้อยละ 52.7 เนื้อหาคฤบะฮไม่ได้เป็นความรู้ใหม่ คิดเป็นร้อยละ 80.4 ความรู้ที่ควรบรรจุในคฤบะฮเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากที่สุด คือความรู้เกี่ยวกับอัลกรูอ่านและอัลชะติซ คิดเป็นร้อยละ 42.0

3.3.3.3 แบบสอบถามตอนที่ 3 ความคิดเห็นของผู้ฟังต่อคฤบะฮวันศุกร์ที่มีผลต่อการ ตะอวะฮจากการฟังคฤบะฮวันศุกร์ในจังหวัดยะลา

ความคิดเห็นของผู้ฟังต่อคฤบะฮ	คำตอบ	จำนวน	ร้อยละ
1.การฟังคฤบะฮวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮหรือไม่?	ใช่	112	100.0
	ไม่ใช่	0	0.0
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		112	100.0
2.การฟังคฤบะฮวันศุกร์เป็นประจำทำให้การดำรงชีวิตพัฒนาหรือไม่?	ใช่	80	71.4
	ไม่ใช่	32	28.6
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		112	100.0
3.การฟังคฤบะฮวันศุกร์ทำให้ผู้ฟังเกิดการยำเกรงต่ออัลลอฮหรือไม่?	ใช่	86	76.8
	ไม่ใช่	26	23.2
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		112	100.0
4.การคฤบะฮสั้นมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหาหรือไม่?	ใช่	105	93.8
	ไม่ใช่	6	5.4
	อื่นๆ	1	.9
รวม		112	100.0
5.การคฤบะฮยาวมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหาหรือไม่?	ใช่	21	18.8
	ไม่ใช่	91	81.3
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		112	100.0

6.การฟังกฎบะฮฺสามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านความรู้หรือไม่?	ใช่	33	29.5
	ไม่ใช่	79	70.5
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		112	100.0
7.การฟังกฎบะฮฺสามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านคุณธรรมหรือไม่?	ใช่	105	93.8
	ไม่ใช่	7	6.3
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		112	100.0

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงร้อยละจากแบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ฟังต่อกฎบะฮฺวันศูกร์ที่มีผลต่อการตะอวะฮฺจากการฟังกฎบะฮฺวันศูกร์ในจังหวัดยะลา มีดังนี้

ข้อ 1. การฟังกฎบะฮฺวันศูกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮฺ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบทุกคน คิดเป็นร้อยละ 100.0

ข้อ 2. การฟังกฎบะฮฺวันศูกร์เป็นประจำทำให้การดำรงชีวิตได้รับการพัฒนาดีขึ้น ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 71.4 รองลงมาตอบว่าไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 28.6

ข้อ 3. การฟังกฎบะฮฺวันศูกร์ทำให้ผู้ฟังเกิดการยำเกรงต่ออัลลอฮฺ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 76.8 รองลงมาตอบว่า ไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 23.2

ข้อ 4. การกฎบะฮฺสันมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหา ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 93.8 รองลงมาตอบว่าไม่ใช่ และอื่น ๆ เนื่องจากความเข้าใจในเนื้อหา กฎบะฮฺไม่ได้อยู่ที่กฎบะฮฺสันหรือยาวแต่อยู่ที่ความตั้งใจฟังและปัจจัยอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหา คิดเป็นร้อยละ 5.4 และ 0.9 ตามลำดับ

ข้อ 5. การกฎบะฮฺยาวมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหา ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 81.3 รองลงมาตอบว่าใช่ คิดเป็นร้อยละ 18.8

ข้อ 6. การฟังกฎบะฮฺสามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านความรู้ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือ ไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 70.5 รองลงมาตอบว่าใช่ คิดเป็นร้อยละ 29.5

ข้อ 7. การฟังกฎบะฮฺสามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านคุณธรรม ผู้ตอบแบบสอบถามตอบใช่ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 93.8 รองลงมาตอบว่า ไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 6.3

สรุปความคิดเห็นของผู้ฟังต่อกฎบะฮฺวันศูกร์ที่มีผลต่อการตะอวะฮฺจากการฟังกฎบะฮฺวันศูกร์ในจังหวัดยะลา คือการฟังกฎบะฮฺวันศูกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮฺ คิดเป็นร้อยละ 100.0 เมื่อฟังเป็นประจำทำให้การดำรงชีวิตได้รับการพัฒนาดีขึ้น คิดเป็นร้อยละ 71.4 ทำให้เกิดการยำเกรงต่ออัลลอฮฺ คิดเป็นร้อยละ 76.8 ให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านคุณธรรม คิดเป็นร้อยละ 93.8 แต่ไม่สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านความรู้ใหม่ๆ คิดเป็นร้อยละ 70.5 การกฎบะฮฺสันมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหา คิดเป็นร้อยละ 93.8 แต่กฎบะฮฺยาวไม่มีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหา คิดเป็นร้อยละ 81.3

3.3.3.4 แบบสอบถามตอนที่ 4 ผลของการฟังคุณบะฮ์วันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดยะลา

	เลือกตอบ	จำนวน	ร้อยละ
1. ท่านคิดว่าเคาะฎิบที่มีสติในหมู่บ้านท่านเป็นผู้ที่เหมาะสมในการนำเสนอคุณบะฮ์หรือไม่?			
เหมาะสม	ตอบ	107	95.5
ไม่เหมาะสม	ไม่ตอบ	5	4.5
2. ท่านคิดว่าวิธีการนำเสนอคุณบะฮ์วันศุกร์ควรพัฒนาด้านใดมากที่สุด?(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
2.1 เลือกเคาะฎิบที่มีทักษะและความรู้ในการนำเสนอ			
	ตอบ	72	64.3
	ไม่ตอบ	40	35.7
2.2 การเตรียมตัวด้านเนื้อหาของเคาะฎิบก่อนขึ้นคุณบะฮ์			
	ตอบ	112	100.0
	ไม่ตอบ	0	0
2.3 การเน้นเสียงสูง-ต่ำขณะนำเสนอคุณบะฮ์			
	ตอบ	56	50.0
	ไม่ตอบ	51	45.5
2.4 อื่น ๆ			
	ตอบ	34	30.4
	ไม่ตอบ	78	69.6
3. ท่านคิดว่าคุณบะฮ์วันศุกร์ เคาะฎิบควรเน้นด้านใดเพื่อให้ผู้ฟังเกิดคุณธรรมมากที่สุด? (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
3.1 เน้นให้ผู้ฟังยำเกรงต่ออัลลอฮ์			
	ตอบ	112	100.0
	ไม่ตอบ	0	0
3.2 เน้นการปฏิบัติตามอัลกุรอานและฮิสสุนนะฮ์			
	ตอบ	71	63.4
	ไม่ตอบ	41	36.6
3.3 เน้นเรื่องความตายและอาคิเราะฮ์			
	ตอบ	60	53.6
	ไม่ตอบ	52	46.4
3.4 เน้นให้ประกอบคุณงามความดีและผลตอบแทน			
	ตอบ	57	50.9
	ไม่ตอบ	55	49.1

3.5 เน้นให้ห่างไกลจากความชั่วและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น	ตอบ	68	60.7
	ไม่ตอบ	44	39.3
3.6 เน้นเรื่องการขัดเกลาจิตใจ	ตอบ	64	57.1
	ไม่ตอบ	48	42.9
3.7 เน้นการศึกษาศาสนา	ตอบ	36	32.1
	ไม่ตอบ	76	67.9
3.8 อื่น ๆ	ตอบ	6	5.4
	ไม่ตอบ	106	94.6
4. สาเหตุใดที่ทำให้ท่านสนใจฟังคุณบะฮ์ที่มีสติตแห่งนี้? (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
4.1 ชอบในเนื้อหาที่เป็นปัจจุบันและทันเหตุการณ์	ตอบ	77	68.8
	ไม่ตอบ	35	31.3
4.2 ชอบเคาะฆิ๊บที่มีทักษะในการนำเสนอคุณบะฮ์	ตอบ	31	27.7
	ไม่ตอบ	81	72.3
4.3 ชอบบรรยากาศมีสติตและสถานที่	ตอบ	12	10.7
	ไม่ตอบ	100	89.3
4.4 อื่น ๆ	ตอบ	0	0
	ไม่ตอบ	112	100.0
5. สาเหตุที่ทำให้ท่านไม่ค่อยสนใจฟังคุณบะฮ์ที่มีสติตแห่งนี้? (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)			
5.1 เนื้อหาซ้ำ ๆ เดิม ๆ ที่เคยฟังมาแล้วหลายครั้ง	ตอบ	72	64.3
	ไม่ตอบ	40	35.7
5.2 เคาะฆิ๊บไม่มีทักษะความสามารถในการนำเสนอ	ตอบ	60	53.6
	ไม่ตอบ	52	46.4
5.3 เคาะฆิ๊บอ่านจากหนังสือ กระดาษ	ตอบ	81	72.3

	ไม่ตอบ	31	27.7
5.4 ง่วงนอนหรือหลับขณะฟังคุณบะฮุเป็นประจำ	ตอบ	22	19.6
	ไม่ตอบ	90	80.4
5.5 อื่น ๆ	ตอบ	2	1.8
	ไม่ตอบ	110	98.2
6. หากท่านมีโอกาสได้เสนอความคิดเห็นแก่เคาะฎิบเพื่อพัฒนาการนำเสนอคุณบะฮุ ท่านจะเสนออะไรเป็นเรื่องสำคัญที่สุด?			
6.1 อยากให้เคาะฎิบมีการเตรียมตัวก่อนคุณบะฮุ			
	เสนอ	58	51.8
	ไม่เสนอ	54	48.2
6.2 เคาะฎิบควรมีความรู้ด้านศาสนาและมีทักษะการใช้ภาษา			
	เสนอ	73	65.2
	ไม่เสนอ	39	34.8
6.3 ขอให้นำเสนอคุณบะฮุด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ชัดเจน			
	เสนอ	81	72.3
	ไม่เสนอ	31	27.7
6.4 ขอให้เสริมทักษะในการนำเสนอคุณบะฮุด้วยการอบรม			
	เสนอ	112	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.5 นำเสนอคุณบะฮุด้วยปากเปล่า อย่าอ่านจากหนังสือ			
	เสนอ	112	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.6 ขอให้นำเสนอเรื่องใกล้ตัวและทันเหตุการณ์			
	เสนอ	112	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.7 ขอให้ใช้ภาษาง่าย ๆ เป็นภาษาพูดไม่ใช่ภาษาทางการ			
	เสนอ	112	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.8 ขอให้คุณบะฮุด้วยภาษาถิ่น อาจแทรกภาษากลางบ้างเล็กน้อย			
	เสนอ	68	60.7
	ไม่เสนอ	44	39.3

6.9 ขอให้ชดถ้อยชดคำในการอ่านอัลกุรอาน อัลอะดิษ และพูด	เสนอ	77	68.8
	ไม่เสนอ	35	31.3
6.10 เสียงเคาะฏีบควรดังและชัดเจนมากกว่านี้	เสนอ	22	19.6
	ไม่เสนอ	90	80.4
6.11 บุคลิกความน่าเชื่อถือของเคาะฏีบควรรักษาไว้	เสนอ	90	80.4
	ไม่เสนอ	22	19.6
6.12 ขอให้รักษาเวลาคุฏีบะฮฺให้พอเหมาะกับผู้ที่ต้องทำงานต่อ	เสนอ	18	16.1
	ไม่เสนอ	94	83.9
6.13 ควรคำนึงถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคุฏีบะฮฺ	เสนอ	112	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.14 คุณธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการฟังคุฏีบะฮฺ	เสนอ	112	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.15 ขอให้เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้นำเสนอคุฏีบะฮฺบ้าง	เสนอ	90	80.4
	ไม่เสนอ	22	19.6
6.16 อื่น ๆ	เสนอ	22	19.6
	ไม่เสนอ	90	80.4

จากการสอบถามข้างต้น 24 ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามถึงผลจากการฟังคุฏีบะฮฺวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดยะลา

ข้อ 1 ท่านคิดว่าเคาะฏีบที่มีสติปัญญาในหมู่บ้านท่านเป็นผู้ที่เหมาะสมในการนำเสนอคุฏีบะฮฺหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือเหมาะสม คิดเป็นร้อยละ 95.5 และตอบว่าไม่เหมาะสม คิดเป็นร้อยละ 4.5

ข้อ 2 ท่านคิดว่าวิธีการนำเสนอคุฏีบะฮฺวันศุกร์ควรพัฒนาด้านใดมากที่สุด? โดยให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบดังนี้

2.1 เลือกเคาะฏีบที่มีทักษะและความรู้ในการนำเสนอ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคิดเป็นร้อยละ 64.3 และไม่ตอบคิดเป็นร้อยละ 35.7

2.2 การเตรียมตัวด้านเนื้อหาของเคาะฏีบก่อนขึ้นคุฏีบะฮฺ ผู้ตอบแบบสอบถามทุกคนตอบว่าควรมีการเตรียมตัวเป็นอย่างยิ่ง คิดเป็นร้อยละ 100

2.3 การเน้นเสียงสูง-ต่ำขณะนำเสนอคุณบะฮู ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 51.7 และไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 48.3

2.4 เรื่องอื่นๆ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่า คุณบะฮูควรพัฒนาทุกด้าน โดยเฉพาะผู้นำเสนอคุณบะฮูควรมีทักษะ ความรู้ และนำเสนอเนื้อหาที่สามารถให้ผลดีต่อผู้ฟัง ผู้ตอบแบบสอบถามไม่ตอบคิดเป็นร้อยละ 69.6 และเลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 30.4

ข้อ 3 ท่านคิดว่าเคาะก๊อบควรเน้นด้านใดเพื่อให้ผู้ฟังเกิดคุณธรรมมากที่สุด? โดยให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อดังนี้

3.1 เน้นให้ผู้ฟังยำเกรงต่ออัลลอฮู ผู้ตอบแบบสอบถามทุกคนตอบว่าควรเน้นเป็นอย่างยิ่ง คิดเป็นร้อยละ 100

3.2 เน้นการปฏิบัติตามอัลกุรอานและอัซสุนนะฮฺ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าควรเน้น คิดเป็นร้อยละ 63.4 และไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 36.6

3.3 เน้นเรื่องความตายและอาคิเราะฮฺ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ตอบว่าควรเน้น คิดเป็นร้อยละ 53.6 และไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 46.4

3.4 เน้นให้ประกอบคุณงามความดีและหวังผลบุญเป็นผลตอบแทน ผู้ตอบแบบสอบถามตอบส่วนใหญ่ตอบว่าควรเน้น คิดเป็นร้อยละ 50.9 และร้อยละ 49.1 ไม่ตอบ

3.5 เน้นให้ห่างไกลจากความชั่วและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าควรเน้น คิดเป็นร้อยละ 60.7 และร้อยละ 39.3 ไม่ตอบ

3.6 เน้นเรื่องการขัดเกลาจิตใจ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าควรเน้น คิดเป็นร้อยละ 57.1 และร้อยละ 42.9 ไม่ตอบ

3.7 เน้นการศึกษาศาสนา ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 67.9 และร้อยละ 32.1 ตอบว่าควรเน้น

3.8 อื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 94.6 แต่ที่ตอบในข้อนี้ ได้เสนอว่า คุณบะฮูเป็นการตักเตือนและให้คำแนะนำ ทุกเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคือ คุณบะฮูเพียงให้เคาะก๊อบเรียบเรียงเนื้อหาให้ทุกคนได้รับความรู้ ความเข้าใจ เกิดการตักวาต่อพระองค์อัลลอฮู และปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ถือว่าเป็นสิ่งที่ควรเน้นถึงแม้เป็นเพียงประโยคไม่กี่คำก็ตาม เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 5.4

ข้อ 4 สาเหตุใดที่ทำให้ท่านสนใจฟังคุณบะฮูที่มีสญูดแห่งนี้? โดยให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อดังนี้

4.1 ชอบในเนื้อหาที่เป็นปัจจุบันและทันเหตุการณ์ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เลือกไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 68.8 และร้อยละ 31.3 เลือกตอบ

4.2 ชอบเคาะก๊อบที่มีทักษะในการนำเสนอคุณบะฮู ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 72.3 และเลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 27.7

4.3 ชอบบรรยากาศมีสญูดและสถานที่ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 89.3 และเลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 10.7

4.4 อื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามทุกคนไม่เลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 100

ข้อ 5 สาเหตุที่ทำให้ท่านไม่ค่อยสนใจฟังคุณบะฮุที่มีสติแห่งนี้? โดยตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

5.1 เนื้อหาซ้ำๆ เดิมๆ ที่เคยฟังมาแล้วหลายครั้ง ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 64.3 และร้อยละ 35.7 ไม่ตอบ

5.2 เคาะฎิบไม่มีทักษะความสามารถในการนำเสนอ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 53.6 และร้อยละ 46.4 ไม่ตอบ

5.3 เคาะฎิบอ่านจากหนังสือ กระดาษ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เลือกตอบ คิดเป็นร้อยละ 72.3 และร้อยละ 27.7 ไม่ตอบ

5.4 ง่วงนอนหรือหลับขณะฟังคุณบะฮุเป็นประจำ ผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนมากไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 80.4 และร้อยละ 19.6 เลือกตอบ

5.5 อื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากไม่ตอบ คิดเป็นร้อยละ 98.2 และร้อยละ 1.8 เลือกตอบ โดยให้เหตุผลว่า คุณบะฮุที่ดีหายาก ขึ้นอยู่กับเคาะฎิบที่มีทักษะการนำเสนอและผู้ฟังที่ตั้งใจฟัง จะอ่านหรือพูดโดยตรงไม่เป็นอุปสรรคแต่ควรคำนึงถึงเนื้อหาที่มีผลดีต่อทุกคนที่ร่วมละหมาดวันศุกร์

ข้อ 6 หากท่านมีโอกาสได้เสนอความคิดเห็นแก่เคาะฎิบเพื่อพัฒนาการนำเสนอคุณบะฮุ ท่านจะเสนออะไรเป็นเรื่องสำคัญที่สุด?

ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นหลายประเด็น ซึ่งผู้วิจัยได้แยกประเภทและคิดเป็นร้อยละดังต่อไปนี้

6.1 อยากให้เคาะฎิบมีการเตรียมตัวก่อนคุณบะฮุ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 51.8 และร้อยละ 48.2 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.2 เคาะฎิบควรมีความรู้ด้านศาสนาและมีทักษะการใช้ภาษา ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 65.2 และร้อยละ 34.8 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.3 ขอให้นำเสนอคุณบะฮุด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ชัดเจน ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 72.3 และร้อยละ 27.7 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.4 ขอให้เสริมทักษะในการนำเสนอคุณบะฮุด้วยการเข้ารับการอบรม ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.5 นำเสนอคุณบะฮุด้วยปากเปล่า อย่าอ่านจากหนังสือ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.6 ขอให้นำเสนอเรื่องใกล้ตัวและทันเหตุการณ์ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.7 ขอให้ใช้ภาษาง่าย ๆ เป็นภาษาพูดไม่ใช่ภาษาทางการ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.8 ขอให้คุณบะฮุด้วยภาษาถิ่น อาจแทรกภาษากลางบ้างเล็กน้อย ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 60.7 และร้อยละ 39.3 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.9 ขอให้ชัดถ้อยชัดคำในการอ่านอัลกุรอาน อัลฮะดีษ และพูด ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 68.8 และร้อยละ 31.3 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.10 เสียงเคาะฆ้องควรดังและชัดเจนมากกว่านี้ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ ไม่แสดงความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 80.4 และร้อยละ 19.6 แสดงความคิดเห็น

6.11 บุคลิกความน่าเชื่อถือของเคาะฆ้องควรรักษาไว้ ผู้ตอบแบบสอบถามได้ไม่ เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 80.4 และร้อยละ 19.6 เสนอความคิดเห็น

6.12 ขอให้รักษาเวลาคุฏบะฮ์ให้พอเหมาะกับผู้ฟังที่ต้องทำงานต่อ ผู้ตอบ แบบสอบถามไม่เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 83.9 และร้อยละ 16.1 เสนอความคิดเห็น

6.13 ควรคำนึงถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคุฏบะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถาม ได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.14 คุณธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการฟังคุฏบะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอ ความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.15 เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้นำเสนอคุฏบะฮ์บ้าง ผู้ตอบแบบสอบถามได้ แสดงความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 19.6 และร้อยละ 80.4 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.16 เรื่องอื่นๆ ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการนำเสนอ คุฏบะฮ์เพื่อให้ได้ความรู้จนนำไปสู่การมีคุณธรรมในการดำรงชีวิตควรให้สำนักงานคณะกรรมการ อิสลามประจำจังหวัดคัดเลือกคนที่จะดำรงตำแหน่งอิหม่าม เคาะฆ้อง บิหลั่น ด้วยการสอบความรู้และ ความสามารถ เสนอให้ผู้นำศาสนาในชุมชนเป็นคนมีความรู้ระดับมาตรฐานที่สามารถนำพาชุมชนของ ตนได้พัฒนาวิถีชีวิตด้วยหลักคำสอนที่มาจากศาสนา เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 19.6 และร้อยละ 80.4 ไม่เสนอความคิดเห็น

สรุปความคิดเห็นจากการฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดยะลา คือ เคาะฆ้องเป็นผู้ที่เหมาะสม คิดเป็นร้อยละ 95.5 การนำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์ควรพัฒนาด้านต่างๆ อาทิ เลือกเคาะฆ้องที่มีทักษะและความรู้ในการนำเสนอ คิดเป็นร้อยละ 64.3 ควรเตรียมตัวด้านเนื้อหา ก่อน ขึ้นคุฏบะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 100.0 เน้นเสียงสูง-ต่ำขณะนำเสนอคุฏบะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 51.7 นำเสนอ เนื้อหาที่สามารถให้ผลดีต่อผู้ฟังคิดเป็นร้อยละ 69.6

เคาะฆ้องควรเน้นให้ผู้ฟังเกิดคุณธรรมมากที่สุด โดยเน้นให้ผู้ฟังเกิดการยำเกรง ต่ออัลลอฮ์ ปฏิบัติตามอัลกุรอานและอัซสุนนะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 100 เน้นเรื่องความตายและอาคิ เราะห์ คิดเป็นร้อยละ 53.6 เน้นให้ประกอบคุณงามความดีและหวังผลบุญเป็นผลตอบแทน คิดเป็น ร้อยละ 50.9 เน้นให้ห่างไกลจากความชั่วและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น คิดเป็นร้อยละ 60.7 เน้นเรื่องการขัด กลางจิตใจ คิดเป็นร้อยละ 57.1 เน้นการศึกษาศาสนา คิดเป็นร้อยละ 67.9 ผู้ตอบแบบสอบถามได้ เสนอให้คุฏบะฮ์เป็นการตักเตือนและให้คำแนะนำ ทุกเรื่องที่เป็นประโยชน์

สาเหตุที่ทำให้ผู้ฟังไม่สนใจฟังคุฏบะฮ์คือเนื้อหาซ้ำๆ เดิมๆ ที่เคยฟังมาแล้วหลาย ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 64.3 เคาะฆ้องไม่มีทักษะความสามารถในการนำเสนอ คิดเป็นร้อยละ 53.6 เคาะฆ้อง บออ่านจากหนังสือ กระดาษ คิดเป็นร้อยละ 72.3 ง่วงนอนหรือหลับขณะฟังคุฏบะฮ์เป็นประจำ คิดเป็น ร้อยละ 19.6 เลือกตอบ นอกจากนั้น ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นเพิ่มว่า คุฏบะฮ์ที่ดีหา ยาก ขึ้นอยู่กับเคาะฆ้องมีทักษะในการนำเสนอและผู้ฟังตั้งใจฟัง ถึงแม้จะอ่านหรือพูดโดยตรงไม่ได้เป็น อุปสรรค แต่ควรคำนึงถึงเนื้อหาที่มีผลดีต่อทุกคนที่ร่วมละหมาดวันศุกร์

หากผู้ตอบแบบสอบถามมีโอกาสได้เสนอความคิดเห็นแก่คณะผู้วิจัยเพื่อพัฒนาการนำเสนอคุณบะฮฺ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นหลายประเด็นดังต่อไปนี้ อยากรู้ให้คณะผู้วิจัยเตรียมตัวก่อนคุณบะฮฺ คิดเป็นร้อยละ 51.8 คณะผู้วิจัยควรมีความรู้ด้านศาสนาและมีทักษะการใช้ภาษา คิดเป็นร้อยละ 65.2 ให้นำเสนอคุณบะฮฺด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ชัดเจนคิดเป็นร้อยละ 72.3 ให้เสริมทักษะในการนำเสนอคุณบะฮฺด้วยการเข้ารับการอบรม คิดเป็นร้อยละ 100 นำเสนอคุณบะฮฺด้วยปากเปล่า โดยไม่อ่านจากหนังสือ คิดเป็นร้อยละ 100 นำเสนอเรื่องใกล้ตัวและทันเหตุการณ์ คิดเป็นร้อยละ 100 ใช้ภาษาง่ายๆ ที่เป็นภาษาพูดไม่ใช่ภาษาทางการ คิดเป็นร้อยละ 100 คุณบะฮฺด้วยภาษาถิ่น อาจแทรกภาษากลางบ้างเล็กน้อย คิดเป็นร้อยละ 60.7 ชัดถ้อยชัดคำในการอ่านอัลกุรอาน อัลฮะดีษ และพุด คิดเป็นร้อยละ 68.8 เสียงคณะผู้วิจัยควรดังและชัดเจนมากกว่านี้ คิดเป็นร้อยละ 80.4 บุคลิกความน่าเชื่อถือของคณะผู้วิจัยควรรักษาไว้ คิดเป็นร้อยละ 80.4 รักษาเวลาคุณบะฮฺให้พอเหมาะกับผู้ฟังที่ต้องทำงานต่อ คิดเป็นร้อยละ 83.9 ควรคำนึงถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคุณบะฮฺ คิดเป็นร้อยละ 100 คุณธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการฟังคุณบะฮฺ คิดเป็นร้อยละ 100 เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้นำเสนอคุณบะฮฺบ้าง คิดเป็นร้อยละ 19.6 ส่วนเรื่องอื่นๆ ที่ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอเพิ่มเติมคือ สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดควรคัดเลือกคนที่จะดำรงตำแหน่งอิหม่าม คณะผู้วิจัยและบิหลัน ด้วยการสอบถามรู้และความสามารถ เสนอให้ผู้นำศาสนาในชุมชนเป็นคนที่มีความรู้ระดับมาตรฐานที่สามารถนำพาชุมชนของตนได้พัฒนาวิถีชีวิตด้วยหลักคำสอนที่มาจากศาสนา เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 19.6

3.3.4 สรุปแบบสอบถามจากผู้ฟังคุณบะฮฺวันศุกร์ในจังหวัดสตูล

3.3.4.1 แบบสอบถามตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ฟังคุณบะฮฺวันศุกร์ในจังหวัดสตูล

ข้อมูลส่วนตัว	จำนวน (72 คน)	ร้อยละ
1.อายุ		
21-25 ปี	4	5.6
26-30 ปี	5	6.9
31-35 ปี	9	12.5
36-40 ปี	10	13.9
41-45 ปี	24	33.3
46-50 ปี	20	27.8
51 ปีขึ้นไป	0	0
2.ระดับการศึกษาด้านศาสนา		
อิตติดาอีย้	8	11.1
มุตะวัสสิฎ	7	9.7
ชะนะวีย้	43	59.7
อนุปริญญา	10	13.9
ปริญญาตรี	4	5.6

สูงกว่าปริญญาตรี		0	0		
3. ระดับการศึกษาด้านสามัญ					
ประถมศึกษา		8	11.1		
มัธยมศึกษาตอนต้น		7	9.7		
มัธยมศึกษาตอนปลาย		29	40.3		
อนุปริญญา		26	36.1		
ปริญญาตรี		2	2.8		
ปริญญาโท		0	0		
อื่น ๆ		0	0		
4. อาชีพ					
นักศึกษา		12	16.7		
เกษตรกร		7	9.7		
รับจ้าง		2	2.8		
ค้าขาย		25	34.7		
ข้าราชการ		0	0		
พนักงานรัฐวิสาหกิจ		0	0		
ประกอบอาชีพส่วนตัว		26	36.1		
อื่น ๆ		0	0		
5. ทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร					
ภาษา	ทักษะในการสื่อสาร	สามารถสื่อสารได้	ร้อยละ	ไม่สามารถสื่อสารได้	ร้อยละ
ภาษามลายู	พูด	12	16.7	60	83.3
	ฟัง	12	16.7	60	83.3
	เขียน	12	16.7	60	83.3
	อ่าน	12	16.7	60	83.3
ภาษาไทย	พูด	72	100.0	0	0
	ฟัง	72	100.0	0	0
	เขียน	72	100.0	0	0
	อ่าน	72	100.0	0	0

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงข้อมูลส่วนตัวของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ มีดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุ 41-45 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 33.3 รองลงมาคืออายุ 46-50 ปี 31-35 ปี 26-30 ปี และ 21-25 ปี คิดเป็นร้อยละ 27.8 13.9 12.5 และ 5.6 ตามลำดับ

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุดร้อยละ 59.7 รองลงมาวุฒิมัธยมศึกษาตอนต้น อนุปริญญา อิบติดาอียี่ มุตะวัสสิฎุ และปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 13.9 11.1 9.7 และ 5.6 ตามลำดับ

3. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุดร้อยละ 40.3 รองลงมาวุฒิมัธยมศึกษาตอนต้น อนุปริญญา ประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 36.1 11.1 9.7 และ 2.8 ตามลำดับ

4. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบอาชีพส่วนตัวมากที่สุดร้อยละ 36.1 รองลงมาประกอบอาชีพค้าขาย นักศึกษา เกษตรกร และรับจ้าง คิดเป็นร้อยละ 34.7 16.7 9.7 และ 2.8 ตามลำดับ

5. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร สามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูคิดเป็นร้อยละ 16.7 และภาษาไทย คิดเป็นร้อยละ 83.3

สรุปข้อมูลส่วนตัวกลุ่มตัวอย่างจากผู้ฟังคุฏบะฮ์ในจังหวัดสตูลในการวิจัยนี้ได้ตั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุ 41-45 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 33.3 มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุดร้อยละ 59.7 มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุดร้อยละ 40.3 ประกอบอาชีพส่วนตัวมากที่สุดร้อยละ 36.1 มีทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร สามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูคิดเป็นร้อยละ 16.7 และภาษาไทย คิดเป็นร้อยละ 83.3

3.3.4.2. แบบสอบถามตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารจัดการของมัสญิดในการนำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดสตูล

แบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารจัดการของมัสญิดในการ นำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดสตูล	จำนวน (72 คน)	ร้อยละ
1.ใครเป็นเคาะฎิบที่มีสติในชุมชนของท่าน?		
อิหม่าม	20	27.8
เคาะฎิบ	6	8.3
บิหลัน	3	4.2
สลับกันระหว่างอิหม่าม เคาะฎิบ บิหลัน	38	52.8
บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ	5	6.9
อื่น ๆ	0	0
2.วิธีการนำเสนอคุฏบะฮ์แบบใดที่ท่านเห็นเป็นประจำ?		
อ่านจากหนังสือคุฏบะฮ์	45	62.5
พูด-บรรยายตามความถนัด	21	29.2
อื่น ๆ	6	8.3

3. เนื้อหาคุณบะฮุประเภทใดที่เคาะฎิบมักเน้นแก่ผู้ฟัง?		
การประกอบอิบาตะฮุ	31	43.1
การรำลึกถึงวันอาคิเราะฮุ	72	100.0
การยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัซสุนนะฮุ	72	100.0
ชีวประวัตินบี และประวัติศาสตร์อิสลาม	23	31.9
วิถีชีวิตความเป็นอยู่	72	100.0
อื่น ๆ	3	4.2
4. ภาษาใดที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณบะฮุเป็นประจำ?		
ภาษามลายูกลาง	12	16.7
ภาษามลายูถิ่น	0	0
ภาษาไทยกลาง	2	2.8
ภาษาไทยถิ่น	58	80.6
ภาษามลายูในคุณบะฮุที่ 1 ภาษาไทยในคุณบะฮุที่ 2	0	0
ภาษาไทยในคุณบะฮุที่ 1 ภาษามลายูในคุณบะฮุที่ 2	0	0
ผสมระหว่างภาษาไทยและมลายูในสองคุณบะฮุ	0	0
อื่น ๆ	0	0
5. ท่านสามารถเข้าใจเนื้อหาที่เคาะฎิบนำเสนอคุณบะฮุได้หรือไม่?		
เข้าใจ	48	66.7
ไม่เข้าใจ	0	0
เข้าใจบ้าง ไม่เข้าใจบ้าง	24	33.3
อื่น ๆ	0	0
6. ช่วงเวลาคุณบะฮุที่เหมาะสมควรเป็นกี่นาที?		
10-15 นาที	10	13.9
15-20 นาที	28	38.9
20-25 นาที	20	27.8
25-30 นาที	14	19.4
อื่น ๆ	0	0
7. ที่มีสติแต่แห่งนี้มีการคุณบะฮุสั้นหรือยาว?		
คุณบะฮุสั้น	21	29.2
คุณบะฮุยาว	34	47.2
อื่น ๆ	17	23.6
8. คุณบะฮุควรแบ่งสัดส่วนเวลาเท่าใด?		
คุณบะฮุแรกยาวกว่าคุณบะฮุที่สอง	39	54.2
ทั้งสองคุณบะฮุใช้เวลาเท่ากัน	29	40.3
คุณบะฮุที่สองยาวกว่าคุณบะฮุแรก	4	5.6

อื่น ๆ	0	0
9. เนื้อหาคุณบะฮุเป็นความรู้ใหม่สำหรับท่านหรือไม่?		
เป็นความรู้ใหม่	7	9.7
ไม่ได้เป็นความรู้ใหม่	63	87.5
อื่น ๆ	2	2.8
10. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในคุณบะฮุเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากที่สุด?		
ความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ	33	45.8
ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอิบาตะฮุ	12	16.7
ความรู้เกี่ยวกับการขัดเกลาจิตใจ	23	31.9
อื่น ๆ	4	5.6

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงร้อยละของความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการของมัสญิดในการนำเสนอคุณบะฮุวันศุกร์ในจังหวัดสตูล ซึ่งปรากฏผลดังนี้

ข้อ 1. เคาะฎิบที่มีมัสญิดในชุมชนของผู้ตอบแบบสอบถามมีการสลับกันระหว่างอิหม่าม เคาะฎิบ บิหลัน มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 52.8 รองลงมาคือ อิหม่าม เคาะฎิบ บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ และบิหลัน คิดเป็นร้อยละ 27.8 8.3 6.9 และ 4.2 ตามลำดับ

ข้อ 2. วิธีการนำเสนอคุณบะฮุที่ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นเป็นประจำ คือด้วยการอ่านจากหนังสือคุณบะฮุ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 62.5 รองลงมาคือ การพูด-บรรยายตามความถนัดและอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 29.2 และ 8.3 ตามลำดับ

ข้อ 3. เนื้อหาคุณบะฮุที่เคาะฎิบมักเน้นแก่ผู้ฟังคือการรำลึกถึงวันอาคิเราะฮุ การยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 100.0 เท่ากัน รองลงมาคือเรื่องการประกอบอิบาตะฮุ ชีวประวัติในปีและประวัติศาสตร์อิสลาม และอื่น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องการชี้แนะและตักเตือนที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคิดเป็นร้อยละ 43.1 31.9 และ 4.2 ตามลำดับ

ข้อ 4. ภาษาที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณบะฮุเป็นประจำคือภาษาไทยถิ่น มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 80.6 รองลงมาคือภาษามลายูกลาง และภาษาไทยกลาง คิดเป็นร้อยละ 16.7 และ 2.8 ตามลำดับ ส่วนภาษามลายูถิ่นและภาษาไทยกลางปรากฏในคุณบะฮุที่เคาะฎิบเห็นว่าผู้ฟังส่วนหนึ่งเข้าใจสองภาษา และส่วนใหญ่เป็นเคาะฎิบที่ได้รับเชิญจากภายนอก

ข้อ 5. ผู้ฟังสามารถเข้าใจเนื้อหาที่เคาะฎิบนำเสนอคุณบะฮุมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 66.7 รองลงมือน้อยคือเข้าใจบ้าง ไม่เข้าใจบ้าง คิดเป็นร้อยละ 33.3

ข้อ 6. ช่วงเวลาคุณบะฮุที่เหมาะสมที่สุดอยู่ระหว่าง 15-20 นาที มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 38.9 รองลงมาคือ 25-30 นาที 20-25 นาที และ 10-15 นาที คิดเป็นร้อยละ 27.8 19.4 และ 13.9 ตามลำดับ

ข้อ 7. ที่มีมัสญิดของผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีการคุณบะฮุยาว คิดเป็นร้อยละ 47.2 รองลงมาคือมีการคุณบะฮุสั้น และอื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าบางครั้งเคาะฎิบได้คุณบะฮุสั้น บางครั้งมีการคุณบะฮุยาวตามสภาพเนื้อหา เวลา และอารมณ์ของเคาะฎิบ คิดเป็นร้อยละ 29.2 และ 23.6 ตามลำดับ

ข้อ 8. ที่มีสติของผู้ตอบแบบสอบถามมีการแบ่งสัดส่วนเวลาคุณบะฮคือคุณบะฮแรกยาวกว่าคุณบะฮที่สอง มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 54.2 รองลงมาคือทั้งสองคุณบะฮใช้เวลาเท่ากัน คุณบะฮแรกสั้นกว่าคุณบะฮที่สอง คุณบะฮที่สองยาวกว่าคุณบะฮแรก ซึ่งบางครั้งมีการคุณบะฮสั้นยาวไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับเนื้อหาที่เคาะก๊ิบจะเน้นแก่ผู้ร่วมละหมาด คิดเป็นร้อยละ 40.3 และ 5.6 ตามลำดับ

ข้อ 9. ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ตอบว่าเนื้อหาคุณบะฮไม่ได้เป็นความรู้ใหม่โดยตอบมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 87.5 รองลงมาตอบว่าเป็นความรู้ใหม่ และอื่น ๆ เพราะคุณบะฮที่นำเสนอโดยเคาะก๊ิบที่มีความรู้สูงและมีทักษะในการนำเสนอ ถึงแม้เป็นเรื่องเดียวกันที่เคยฟังมาหลายครั้งกลายเป็นความรู้ใหม่สำหรับผู้ฟัง คิดเป็นร้อยละ 9.7 และ 2.8 ตามลำดับ

ข้อ 10. ความรู้ที่ควรบรรจุในคุณบะฮเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากที่สุด ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดว่า ความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ คิดเป็นร้อยละ 45.8 รองลงมาคือความรู้เกี่ยวกับการขัดเกลาจิตใจ ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอียาตอะฮ์ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตตั้งแต่สมัยนบีจนถึงปัจจุบัน คิดเป็นร้อยละ 31.9 16.7 และ 5.6 ตามลำดับ

สรุปความคิดเห็นจากผู้ฟังคุณบะฮต่อการบริหารจัดการของมัสญิดในการนำเสนอคุณบะฮวันศุกร์ในจังหวัดสตูล คือ เคาะก๊ิบมีการสลับกันระหว่างอิหม่าม เคาะก๊ิบ บิหลั่น มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 52.8 วิธีการนำเสนอคุณบะฮด้วยการอ่านจากหนังสือคุณบะฮ คิดเป็นร้อยละ 62.5 เนื้อหาคุณบะฮที่เน้นแก่ผู้ฟังคือเรื่องการรำลึกถึงวันอาคิเราะฮ์ การยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัลสุนนะฮ์ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ คิดเป็นร้อยละ 100.0 ภาษาที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณบะฮเป็นประจำคือภาษาไทย ถิ่น คิดเป็นร้อยละ 80.6 ผู้ฟังสามารถเข้าใจเนื้อหาที่เคาะก๊ิบนำเสนอคุณบะฮ คิดเป็นร้อยละ 66.7 ช่วงเวลาคุณบะฮที่เหมาะสมที่สุดอยู่ระหว่าง 15-20 นาที คิดเป็นร้อยละ 38.9 ที่มีสติของผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีการคุณบะฮยาว คิดเป็นร้อยละ 47.2 มีการแบ่งสัดส่วนเวลาคุณบะฮคือคุณบะฮแรกยาวกว่าคุณบะฮที่สอง มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 54.2 เนื้อหาคุณบะฮไม่ได้เป็นความรู้ใหม่ โดย คิดเป็นร้อยละ 87.5 ความรู้ที่ควรบรรจุในคุณบะฮเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากที่สุด คือความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ คิดเป็นร้อยละ 45.8

3.3.4.3 แบบสอบถามตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ฟังต่อคุณบะฮวันศุกร์ที่มีผลต่อการตะอวะฮ์จากการฟังคุณบะฮวันศุกร์ในจังหวัดสตูล

ความคิดเห็นของผู้ฟังต่อคุณบะฮ	คำตอบ	จำนวน	ร้อยละ
1.การฟังคุณบะฮวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮ์หรือไม่?	ใช่	72	100.0
	ไม่ใช่	0	0.0
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		72	100.0
2.การฟังคุณบะฮวันศุกร์เป็นประจำทำให้การดำรงชีวิตพัฒนาหรือไม่?	ใช่	54	75.0
	ไม่ใช่	18	25.0
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		72	100.0

3.การฟังคฤงษะวันศุกร์ทำให้ผู้ฟังเกิดการยำเกรงต่ออัลลอฮ์หรือไม่?	ใช่	55	76.4
	ไม่ใช่	17	23.6
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		72	100.0
4.การคฤงษะวันศุกร์มีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหาหรือไม่?	ใช่	67	93.0
	ไม่ใช่	2	2.8
	อื่นๆ	3	4.2
รวม		72	100.0
5.การคฤงษะฮยวามีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหาหรือไม่?	ใช่	57	79.2
	ไม่ใช่	15	20.8
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		72	100.0
6.การฟังคฤงษะฮยวามีผลต่อผู้ฟังด้านความรู้หรือไม่?	ใช่	23	31.9
	ไม่ใช่	49	68.1
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		72	100.0
7.การฟังคฤงษะฮยวามีผลต่อผู้ฟังด้านคุณธรรมหรือไม่?	ใช่	69	95.8
	ไม่ใช่	3	4.2
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		72	100.0

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงร้อยละจากแบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ฟังต่อคฤงษะวันศุกร์ที่มีผลต่อการตระหวะฮจากการฟังคฤงษะวันศุกร์ในจังหวัดสตูลมีดังนี้

ข้อ 1. การฟังคฤงษะวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตระหวะฮผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 100.0

ข้อ 2. การฟังคฤงษะวันศุกร์เป็นประจำทำให้การดำรงชีวิตได้รับการพัฒนาดีขึ้นมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 75.0 รองลงมาตอบว่าไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 25.0

ข้อ 3. การฟังคฤงษะวันศุกร์ทำให้ผู้ฟังเกิดการยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 76.4 รองลงมาตอบว่า ไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 23.6

ข้อ 4. การคฤงษะฮยวามีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหาผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 93.1 รองลงมาตอบว่าไม่ใช่ และอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 2.8 และ 4.2 ตามลำดับ

ข้อ 5.การคฤงษะฮยวามีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหาผู้ตอบแบบสอบถามตอบใช้มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 79.2 รองลงมาตอบว่าไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 20.8

ข้อ 6.การฟังคฤงษะฮยวามีผลต่อผู้ฟังด้านความรู้ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบไม่ใช่ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 68.1 รองลงมาตอบว่าใช่ คิดเป็นร้อยละ 31.9

ข้อ 7. การฟังกฎบะฮฺสามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านคุณธรรม ผู้ตอบแบบสอบถามตอบไข่มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 95.8 รองลงมาตอบว่า ไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 4.2

สรุปความคิดเห็นของผู้ฟังต่อกฎบะฮฺวันศุกร์ที่มีผลต่อการตะอวะฮฺจากการฟังกฎบะฮฺวันศุกร์ในจังหวัดสตูล คือ การฟังกฎบะฮฺวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮฺ คิดเป็นร้อยละ 100.0 ทำให้การดำรงชีวิตได้รับการพัฒนาดีขึ้น คิดเป็นร้อยละ 75.0 ทำให้ผู้ฟังเกิดการยำเกรงต่ออัลลอฮฺ คิดเป็นร้อยละ 76.4 การกฎบะฮฺวันศุกร์มีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหา คิดเป็นร้อยละ 93.1 การฟังกฎบะฮฺวันศุกร์มีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหา คิดเป็นร้อยละ 79.2 การฟังกฎบะฮฺวันศุกร์ไม่สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านความรู้ คิดเป็นร้อยละ 68.1 และการฟังกฎบะฮฺวันศุกร์สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านคุณธรรม คิดเป็นร้อยละ 95.8

3.3.4.4 แบบสอบถามตอนที่ 4 ผลของการฟังกฎบะฮฺวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดสตูล

1. ท่านคิดว่าเคาะฎิบที่มีสติในหมู่บ้านท่านเป็นผู้ที่เหมาะสมในการนำเสนอกฎบะฮฺหรือไม่?

	เลือกตอบ	จำนวน	ร้อยละ
เหมาะสม	ตอบ	67	93.1
ไม่เหมาะสม	ไม่ตอบ	5	6.9
อื่น ๆ		0	0

2. ท่านคิดว่าวิธีการนำเสนอกฎบะฮฺวันศุกร์ควรพัฒนาด้านใดมากที่สุด?(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

2.1 เลือกเคาะฎิบที่มีทักษะและความรู้ในการนำเสนอ			
	ตอบ	48	66.7
	ไม่ตอบ	24	33.3
2.2 การเตรียมตัวด้านเนื้อหาของเคาะฎิบก่อนขึ้นกฎบะฮฺ			
	ตอบ	72	100.0
	ไม่ตอบ	0	0
2.3 การเน้นเสียงสูง-ต่ำขณะนำเสนอกฎบะฮฺ			
	ตอบ	38	52.8
	ไม่ตอบ	34	47.2
2.4 อื่น ๆ			
	ตอบ	24	33.3
	ไม่ตอบ	48	66.7

3. ท่านคิดว่าคุณบะฮ์วันศุกร์ เคาะฎิบควรเน้นด้านใดเพื่อให้ผู้ฟังเกิดคุณธรรมมากที่สุด? (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
3.1 เน้นให้ผู้ฟังยำเกรงต่ออัลลอฮ์			
	ตอบ	72	100.0
	ไม่ตอบ	0	0
3.2 เน้นการปฏิบัติตามอัลกรุอานและอัซสุนนะฮ์			
	ตอบ	41	56.9
	ไม่ตอบ	31	43.1
3.3 เน้นเรื่องความตายและอาคิเราะฮ์			
	ตอบ	33	45.8
	ไม่ตอบ	39	54.2
3.4 เน้นให้ประกอบคุณงามความดีและผลตอบแทน.			
	ตอบ	40	55.6
	ไม่ตอบ	32	44.4
3.5 เน้นให้ห่างไกลจากความชั่วและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น			
	ตอบ	35	48.6
	ไม่ตอบ	37	51.4
3.6 เน้นเรื่องการขัดเกลาจิตใจ			
	ตอบ	35	48.6
	ไม่ตอบ	37	51.4
3.7 เน้นการศึกษาศาสนา			
	ตอบ	23	31.9
	ไม่ตอบ	49	68.1
3.8 อื่น ๆ			
	ตอบ	6	8.3
	ไม่ตอบ	66	91.7
4. สาเหตุใดที่ทำให้ท่านสนใจฟังคุณบะฮ์ที่มีสติตแห่งนี้? (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
4.1 ชอบในเนื้อหาที่เป็นปัจจุบันและทันเหตุการณ์			
	ตอบ	25	34.7
	ไม่ตอบ	47	65.3
4.2 ชอบเคาะฎิบที่มีทักษะในการนำเสนอคุณบะฮ์			
	ตอบ	34	47.2
	ไม่ตอบ	38	52.8

4.3 ขอบบรรยากาศมีสติและสถานที่			
	ตอบ	11	15.3
	ไม่ตอบ	61	84.7
4.4 อื่น ๆ			
	ตอบ	0	0
	ไม่ตอบ	72	100.0
5. สาเหตุที่ทำให้ท่านไม่ค่อยสนใจฟังคุณบะฮ์ที่มีสติแห่งนี้? (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)			
5.1 เนื้อหาซ้ำ ๆ เดิม ๆ ที่เคยฟังมาแล้วหลายครั้ง			
	ตอบ	46	63.9
	ไม่ตอบ	26	36.1
5.2 เคาะฆิ๊บไม่มีทักษะความสามารถในการนำเสนอ			
	ตอบ	37	51.4
	ไม่ตอบ	35	48.6
5.3 เคาะฆิ๊บอ่านจากหนังสือ กระดาษ			
	ตอบ	51	70.8
	ไม่ตอบ	21	29.2
5.4 ง่วงนอนหรือหลับขณะฟังคุณบะฮ์เป็นประจำ			
	ตอบ	10	13.9
	ไม่ตอบ	62	86.1
5.5 อื่น ๆ			
	ตอบ	1	1.4
	ไม่ตอบ	71	98.6
6. หากท่านมีโอกาสได้เสนอความคิดเห็นแก่เคาะฆิ๊บเพื่อพัฒนาการนำเสนอคุณบะฮ์ ท่านจะเสนออะไรเป็นเรื่องสำคัญที่สุด?			
6.1 อยากให้เคาะฆิ๊บมีการเตรียมตัวก่อนคุณบะฮ์			
	เสนอ	38	52.8
	ไม่เสนอ	34	47.2
6.2 เคาะฆิ๊บควรมีความรู้ด้านศาสนาและมีทักษะการใช้ภาษา			
	เสนอ	47	65.3
	ไม่เสนอ	25	34.7
6.3 ขอให้นำเสนอคุณบะฮ์ด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ชัดเจน			
	เสนอ	21	29.2
	ไม่เสนอ	51	70.8

6.4 ขอให้เสริมทักษะในการนำเสนอคุณสมบัติด้วยการอบรม	เสนอ	72	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.5 นำเสนอคุณสมบัติด้วยปากเปล่า อย่าอ่านจากหนังสือ	เสนอ	72	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.6 ขอให้นำเสนอเรื่องใกล้ตัวและทันเหตุการณ์	เสนอ	72	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.7 ขอให้ใช้ภาษาง่าย ๆ เป็นภาษาพูดไม่ใช่ภาษาทางการ	เสนอ	72	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.8 ขอให้คุณสมบัติด้วยภาษาถิ่น อาจแทรกภาษากลางบ้างเล็กน้อย	เสนอ	40	55.6
	ไม่เสนอ	32	44.4
6.9 ขอให้ชัดเจนยชัดเจนคำในการอ่านอัลกุรอาน อัลฮะดีษ และพูด	เสนอ	45	62.5
	ไม่เสนอ	27	37.5
6.10 เสียงเคาะฆิ๊บควรดังและชัดเจนมากกว่านี้	เสนอ	10	13.9
	ไม่เสนอ	62	86.1
6.11 บุคลิกความน่าเชื่อถือของเคาะฆิ๊บควรรักษาไว้	เสนอ	10	13.9
	ไม่เสนอ	62	86.1
6.12 ขอให้รักษาเวลาคุณสมบัติให้พอเหมาะกับผู้ฟังที่ต้องทำงานต่อ	เสนอ	9	12.5
	ไม่เสนอ	63	87.5
6.13 ควรคำนึงถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคุณสมบัติ	เสนอ	72	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.14 คุณธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการฟังคุณสมบัติ	เสนอ	72	100.0
	ไม่เสนอ	0	0

6.15 ขอให้เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้นำเสนอคุณูปะชบบ้าง	เสนอ	10	13.9
	ไม่เสนอ	62	86.1
6.16 อื่น ๆ	เสนอ	13	18.1
	ไม่เสนอ	59	81.9

จากแบบสอบถามข้างต้น ข้อเสนอแนะจากผู้ตอบแบบสอบถามถึงผลของการฟังคุณูปะชบวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดสตูล

ข้อ 1 ท่านคิดว่าเคาะฆ้องที่มีสติในหมู่บ้านท่านเป็นผู้ที่เหมาะสมในการนำเสนอคุณูปะชบหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดว่า เหมาะสม คิดเป็นร้อยละ 93.1 ตอบว่าไม่เหมาะสม คิดเป็นร้อยละ 6.9

ข้อ 2 ท่านคิดว่าวิธีการนำเสนอคุณูปะชบวันศุกร์ควรพัฒนาด้านใดมากที่สุด? โดยให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบดังนี้

2.1 เลือกเคาะฆ้องที่มีทักษะและความรู้ในการนำเสนอ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 66.7 และร้อยละ 33.3 ไม่ตอบ

2.2 การเตรียมตัวด้านเนื้อหาของเคาะฆ้องก่อนขึ้นคุณูปะชบ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 100

2.3 การเน้นเสียงสูง-ต่ำขณะนำเสนอคุณูปะชบ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 52.8 และร้อยละ 47.2 ไม่ตอบ

2.4 เรื่องอื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าคุณูปะชบควรพัฒนาในด้านวิธีการนำเสนอของเคาะฆ้องโดยให้มีการประหม่นและจัดการอบรมเป็นพิเศษสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งในมัสญิด คิดเป็นร้อยละ 33.3 และร้อยละ 66.7 ไม่ตอบ

ข้อ 3 ท่านคิดว่าคุณูปะชบวันศุกร์ เคาะฆ้องควรเน้นด้านใดเพื่อให้ผู้ฟังเกิดคุณธรรมมากที่สุด? โดยให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อดังนี้

3.1 เน้นให้ผู้ฟังยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 100

3.2 เน้นการปฏิบัติตามอัลกุรอานและฮิสสุนนะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 56.9 และร้อยละ 43.1 ไม่ตอบ

3.3 เน้นเรื่องความตายและอาคิเราะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 45.8 และร้อยละ 54.2 ไม่ตอบ

3.4 เน้นให้ประกอบคุณงามความดีและผลตอบแทน ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 55.6 และร้อยละ 44.4 ไม่ตอบ

3.5 เน้นให้ห่างไกลจากความชั่วและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 48.6 และร้อยละ 51.4 ไม่ตอบ

3.6 เน้นเรื่องการขัดเกลาจิตใจ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 48.6 และร้อยละ 51.4 ไม่ตอบ

3.7 เน้นการศึกษาศาสนา ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 31.9 และร้อยละ 68.1 ไม่ตอบ

3.8 เรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการเน้นในการนำเสนอคุณบะฮ์ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าควรเน้นสิ่งที่เป็นจุดประกายในการดำเนินชีวิต ถึงแม้จะเป็นเพียงแค่มุฮัมมัดก็ประกายก็ตาม คิดเป็นร้อยละ 8.3 และร้อยละ 91.7 ไม่ตอบ

ข้อ 4 สาเหตุใดที่ทำให้ท่านสนใจฟังคุณบะฮ์ที่มีสติแห่งนี้? โดยให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อดังนี้

4.1 ขอบในเนื้อหาที่เป็นปัจจุบันและทันเหตุการณ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 34.7 และร้อยละ 65.3 ไม่ตอบ

4.2 ขอบเคาะฏีบที่มีทักษะในการนำเสนอคุณบะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 47.2 และร้อยละ 52.8 ไม่ตอบ

4.3 ขอบบรรยากาศมีสติและสถานที่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคิดเป็นร้อยละ 15.3 และร้อยละ 84.7 ไม่ตอบ

4.4 เรื่องอื่น ๆ เกี่ยวกับความสนใจที่จะฟังคุณบะฮ์ที่มีสติแห่งนี้ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 0 และร้อยละ 100 ไม่ตอบ

ข้อ 5 สาเหตุที่ทำให้ท่านไม่ค่อยสนใจฟังคุณบะฮ์ที่มีสติแห่งนี้? โดยตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

5.1 เนื้อหาซ้ำ ๆ เดิม ๆ ที่เคยฟังมาแล้วหลายครั้ง ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 63.9 และร้อยละ 36.1 ไม่ตอบ

5.2 เคาะฏีบไม่มีทักษะความสามารถในการนำเสนอ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 51.4 และร้อยละ 48.6 ไม่ตอบ

5.3 เคาะฏีบอ่านจากหนังสือ กระจาด ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 70.8 และร้อยละ 29.2 ไม่ตอบ

5.4 ง่วงนอนหรือหลับขณะฟังคุณบะฮ์เป็นประจำ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 13.9 และร้อยละ 86.1 ไม่ตอบ

5.5 เรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้ผู้ฟังไม่ค่อยสนใจฟังคุณบะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบเนื่องจากผู้นำเสนอคุณบะฮ์เป็นคนเดิม ไม่มีเรื่องใหม่ในเนื้อหา คิดเป็นร้อยละ 1.4 และร้อยละ 98.6 ไม่ตอบ

ข้อ 6 หากท่านมีโอกาสได้เสนอความคิดเห็นแก่เคาะฏีบเพื่อพัฒนาการนำเสนอคุณบะฮ์ ท่านจะเสนออะไรเป็นเรื่องสำคัญที่สุด?

ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นหลายประเด็น ซึ่งผู้วิจัยได้แยกประเภทและคิดเป็นร้อยละดังต่อไปนี้

6.1 อยากให้เคาะฏีบมีการเตรียมตัวก่อนคุณบะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 52.8 และร้อยละ 47.2 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.2 เคาะฏีบควรมีความรู้ด้านศาสนาและมีทักษะการใช้ภาษา ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 65.3 และร้อยละ 34.7 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.3 ขอให้นำเสนอคุณสมบัติด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ชัดเจน ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 29.2 และร้อยละ 70.8 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.4 ขอให้เสริมทักษะในการนำเสนอคุณสมบัติด้วยการอบรม ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.5 นำเสนอคุณสมบัติด้วยปากเปล่า อย่าอ่านจากหนังสือ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.6 ขอให้นำเสนอเรื่องใกล้ตัวและทันเหตุการณ์ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.7 ขอให้ใช้ภาษาพูดไม่ใช่ภาษาทางการ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.8 ขอให้คุณสมบัติด้วยภาษาถิ่น อาจแทรกภาษากลางบ้างเล็กน้อย ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 55.6 และร้อยละ 44.4 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.9 ขอให้ชัดเจนชัดคำในการอ่านอัลกุรอาน อัลฮะดีษ และพูด ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 62.5 และร้อยละ 37.5 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.10 เสียงเคาะฆิบบควรดังและชัดเจนมากกว่านี้ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 13.9 และร้อยละ 86.1 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.11 บุคลิกความน่าเชื่อถือของเคาะฆิบบควรรักษาไว้ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 13.9 และร้อยละ 86.1 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.12 ขอให้รักษาเวลาคุณสมบัติให้พอเหมาะกับผู้ฟังที่ต้องทำงานต่อ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 12.5 และร้อยละ 87.5 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.13 ควรคำนึงถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคุณสมบัติ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.14 คุณธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการฟังคุณสมบัติ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.15 ขอให้เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้นำเสนอคุณสมบัติบ้าง ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 13.9 และร้อยละ 86.1 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.16 อื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นให้แก่เคาะฆิบบในเรื่องต่างๆ เช่น ให้มีการเรียนและศึกษาต่อ อ่านหนังสือตำราที่เกี่ยวกับการนำเสนอคุณสมบัติให้มากกว่า การติดตามข่าวและเหตุการณ์ประจำวัน เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 18.1 และร้อยละ 81.9 ไม่เสนอความคิดเห็น

สรุปความคิดเห็นจากการฟังคุณสมบัติวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดสตูลมีดังนี้ เคาะฆิบบที่มีสติผู้ตอบแบบสอบถามเป็นผู้ที่เหมาะสมในการนำเสนอคุณสมบัติ คิดเป็นร้อยละ 93.1 วิธีการนำเสนอคุณสมบัติวันศุกร์ควรพัฒนาด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้ เลือกเคาะฆิบบที่มีทักษะและความรู้ในการนำเสนอ คิดเป็นร้อยละ 66.7 การเตรียมตัวด้านเนื้อหาของเคาะฆิบบก่อนขึ้นคุณสมบัติ คิดเป็นร้อยละ 100 การเน้นเสียงสูง-ต่ำขณะนำเสนอคุณสมบัติ คิดเป็นร้อยละ 52.8 คุณสมบัติควรพัฒนาในด้าน

วิธีการนำเสนอของเคาะก๊อบโดยให้มีการประเมินและจัดการอบรมเป็นพิเศษสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งในมัสญิด คิดเป็นร้อยละ 33.3

คุณภะษวันศุกร์ เคาะก๊อบควรเน้นหลายด้านเพื่อให้ผู้ฟังเกิดคุณธรรม เช่น เน้นให้ผู้ฟังยำเกรงต่ออัลลอฮ์ คิดเป็นร้อยละ 100 เน้นการปฏิบัติตามอัลกุรอานและฮัสนนะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 56.9 เน้นเรื่องความตายและอาคิเราะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 45.8 เน้นให้ประกอบคุณงามความดีและผลตอบแทน คิดเป็นร้อยละ 55.6 เน้นให้ห่างไกลจากความชั่วและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น คิดเป็นร้อยละ 48.6 เน้นการศึกษาศาสนา คิดเป็นร้อยละ 31.9 ส่วนเรื่องอื่นๆ ที่ผู้ตอบแบบสอบถามเสนอว่าควรเน้นสิ่งที่เป็นจุดประกายในการดำเนินชีวิต ถึงแม้จะเป็นเพียงแค่มะกัฏก็ประโยชน์มาก คิดเป็นร้อยละ 8.3

สาเหตุใดที่ทำให้ผู้ฟังคุณภะษสนใจฟังมีหลายปัจจัย เช่น ชอบในเนื้อหาที่เป็นปัจจุบันและทันเหตุการณ์ คิดเป็นร้อยละ 34.7 ชอบเคาะก๊อบที่มีทักษะในการนำเสนอคุณภะษ คิดเป็นร้อยละ 47.2 ชอบบรรยากาศมัสญิดและสถานที่ คิดเป็นร้อยละ 15.3 แต่สาเหตุที่ทำให้ผู้ตอบแบบสอบถามไม่ค่อยสนใจฟังคุณภะษมีหลายปัจจัยเช่นกัน คือเนื้อหาซ้ำๆ เดิมๆ ที่เคยฟังมาแล้วหลายครั้ง คิดเป็นร้อยละ 63.9 เคาะก๊อบไม่มีทักษะความสามารถในการนำเสนอ คิดเป็นร้อยละ 51.4 เคาะก๊อบอ่านจากหนังสือ กระดาษ คิดเป็นร้อยละ 70.8 ช่วงนอนหรือหลับขณะฟังคุณภะษเป็นประจำ คิดเป็นร้อยละ 13.9 และผู้นำเสนอคุณภะษเป็นคนเดิม ไม่มีเรื่องใหม่ในเนื้อหา คิดเป็นร้อยละ 1.4

หากผู้ฟังคุณภะษมีโอกาสได้เสนอความแก่เคาะก๊อบเพื่อพัฒนาการนำเสนอคุณภะษ ผู้ตอบแบบสอบถามได้ความคิดเห็นดังต่อไปนี้ คืออยากให้เคาะก๊อบมีการเตรียมตัวก่อนคุณภะษ คิดเป็นร้อยละ 52.8 เคาะก๊อบควรมีความรู้ด้านศาสนาและมีทักษะการใช้ภาษา คิดเป็นร้อยละ 65.3 ขอให้นำเสนอคุณภะษด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ชัดเจน คิดเป็นร้อยละ 29.2 เสริมทักษะในการนำเสนอคุณภะษด้วยการอบรม คิดเป็นร้อยละ 100 นำเสนอคุณภะษด้วยปากเปล่า โดยไม่อ่านจากหนังสือ นำเสนอเรื่องใกล้ตัวและทันเหตุการณ์ และใช้ภาษาง่ายๆ เป็นภาษาพูดไม่ใช่ภาษาทางการ คิดเป็นร้อยละ 100 หรือคุณภะษด้วยภาษาถิ่น อาจแทรกภาษากลางบ้างเล็กน้อย คิดเป็นร้อยละ 55.6 ชัดถ้อยชัดคำในการอ่านอัลกุรอาน อัลฮะดีษ และพูด คิดเป็นร้อยละ 62.5 เสียงเคาะก๊อบควรดังและชัดเจนมากกว่านี้ คิดเป็นร้อยละ 13.9 มีบุคลิกที่น่าเชื่อถือ คิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 13.9 รักษาเวลา คุณภะษให้พอเหมาะกับผู้ฟังที่ต้องทำงานต่อ คิดเป็นร้อยละ 12.5 ควรคำนึงถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์ คุณธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการฟังคุณภะษ แก่ผู้ฟังคุณภะษ คิดเป็นร้อยละ 100 เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้นำเสนอคุณภะษบ้าง คิดเป็นร้อยละ 13.9 และให้เคาะก๊อบมีการเรียนและศึกษาต่อ อ่านหนังสือ ตำราที่เกี่ยวกับการนำเสนอคุณภะษให้มากกว่า ติดตามข่าวและเหตุการณ์ประจำวัน เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 18.1

3.3.5 สรุปแบบสอบถามจากผู้ฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์ใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลา

3.3.5.1 แบบสอบถามตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์ใน 4 อำเภอจังหวัด

สงขลา

ข้อมูลส่วนตัว	จำนวน (76)	ร้อยละ
1.อายุ		
21-25 ปี	13	17.1
26-30 ปี	6	7.9
31-35 ปี	8	10.5
36-40 ปี	8	10.5
41-45 ปี	24	31.6
46-50 ปี	17	22.4
51 ปีขึ้นไป	0	0
2.ระดับการศึกษาด้านศาสนา		
อับติดาอีย้	9	11.8
มุตะวัสสิฎ	5	6.6
ษะนะวีรีย้	44	57.9
อนุปริญญา	16	21.1
ปริญญาตรี	2	2.6
สูงกว่าปริญญาตรี	0	0
3. ระดับการศึกษาด้านสามัญ		
ประถมศึกษา	8	10.5
มัธยมศึกษาตอนต้น	6	7.9
มัธยมศึกษาตอนปลาย	32	42.1
อนุปริญญา	29	38.2
ปริญญาตรี	1	1.3
ปริญญาโท	0	0
อื่น ๆ	0	0
4. อาชีพ		
นักศึกษา	14	18.4
เกษตรกร	6	7.9
รับจ้าง	1	1.3
ค้าขาย	26	34.2
ข้าราชการ	1	1.3
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	0	0

ประกอบอาชีพส่วนตัว	28	36.8
อื่น ๆ	0	0

5. ทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร

ภาษา	ทักษะในการสื่อสาร	สามารถสื่อสารได้	ร้อยละ	ไม่สามารถสื่อสารได้	ร้อยละ
ภาษามลายู	พูด	18	23.7	58	76.3
	ฟัง	18	23.7	58	76.3
	เขียน	18	23.7	58	76.3
	อ่าน	18	23.7	58	76.3
ภาษาไทย	พูด	76	100.0	0	0
	ฟัง	76	100.0	0	0
	เขียน	76	100.0	0	0
	อ่าน	76	100.0	0	0

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงข้อมูลส่วนตัวของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ มีดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุ 41-45 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 31.6 รองลงมาคืออายุ 46-50 ปี 21-25 ปี 31-35 ปี และ 36-40 ปี คิดเป็นร้อยละ 22.4 17.1 10.5 และ 7.9 ตามลำดับ

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นพระปริยัติมากที่สุดร้อยละ 57.9 รองลงมาวุฒิการศึกษาระดับอนุปริญญา อิบติดาอียี่ มุตะวัสสิฎฎ และปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 21.1 11.8 6.6 และ 2.6 ตามลำดับ

3. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุดร้อยละ 42.1 รองลงมาวุฒิการศึกษาระดับอนุปริญญา ประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 38.2 10.5 7.9 และ 1.3 ตามลำดับ

4. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบอาชีพส่วนตัวมากที่สุดร้อยละ 36.8 รองลงมาประกอบอาชีพค้าขาย นักศึกษา เกษตรกร รับจ้าง และข้าราชการ คิดเป็นร้อยละ 34.2 18.4 7.9 1.3 และ 1.3 ตามลำดับ

5. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร สามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูคิดเป็นร้อยละ 23.7 และภาษาไทย คิดเป็นร้อยละ 76.3

สรุปข้อมูลส่วนตัวกลุ่มตัวอย่างจากผู้ฟังชุมชนในจังหวัดสงขลาในการวิจัยนี้ได้ดังนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุ 41-45 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 31.6 มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นพระปริยัติ คิดเป็นร้อยละ 57.9 มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลาย คิดเป็นร้อยละ 42.1 ประกอบอาชีพส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ 36.8 และมีทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร สามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูคิดเป็นร้อยละ 23.7 และภาษาไทย คิดเป็นร้อยละ 76.3

3.3.5.2 แบบสอบถามตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารจัดการของมัสญิดในการ
นำเสนอคุณะฮ์วันศุกร์ใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลา

แบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารจัดการของมัสญิดในการ นำเสนอคุณะฮ์วันศุกร์ใน 4 อำเภอ จังหวัดสงขลา	จำนวน (76 คน)	ร้อยละ
1.ใครเป็นเคาะฎิบที่มีสติญิดในชุมชนของท่าน?		
อิหม่าม	11	14.5
เคาะฎิบ	13	17.1
บิหลัน	3	3.9
สลับกันระหว่างอิหม่าม เคาะฎิบ บิหลัน	31	40.8
บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ	18	23.7
อื่น ๆ	0	0
2.วิธีการนำเสนอคุณะฮ์แบบใดที่ท่านเห็นเป็นประจำ?		
อ่านจากหนังสือคุณะฮ์	47	61.8
พูด-บรรยายตามความถนัด	25	32.9
อื่น ๆ	4	5.3
3. เนื้อหาคุณะฮ์ประเภทใดที่เคาะฎิบมักเน้นแก่ผู้ฟัง?		
การประกอบอิบาดะฮ์	35	46.1
การรำลึกถึงวันอาคิเราะฮ์	76	100.0
การยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัลสุนนะฮ์	76	100.0
ชีวประวัติตนบี และประวัติศาสตร์อิสลาม	34	44.7
วิถีชีวิตความเป็นอยู่	76	100.0
อื่น ๆ	4	5.3
4. ภาษาใดที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณะฮ์เป็นประจำ?		
ภาษามลายูกลาง	17	22.4
ภาษามลายูถิ่น	0	0
ภาษาไทยกลาง	2	2.6
ภาษาไทยถิ่น	57	75.0
ภาษามลายูในคุณะฮ์ที่ 1 ภาษาไทยในคุณะฮ์ที่ 2	0	0
ภาษาไทยในคุณะฮ์ที่ 1 ภาษามลายูในคุณะฮ์ที่ 2	0	0
ผสมระหว่างภาษาไทยและมลายูในสองคุณะฮ์	0	0
อื่น ๆ	0	0
5. ท่านสามารถเข้าใจเนื้อหาที่เคาะฎิบนำเสนอคุณะฮ์ได้หรือไม่?		
เข้าใจ	51	67.1
ไม่เข้าใจ	0	0
เข้าใจบ้าง ไม่เข้าใจบ้าง	25	32.9

อื่น ๆ	0	0
6. ช่วงเวลาคุณบะฮฺที่เหมาะสมควรเป็นกี่นาที?		
10-15 นาที	12	15.8
15-20 นาที	28	36.8
20-25 นาที	19	25.0
25-30 นาที	17	22.4
อื่น ๆ	0	0
7. ที่มีสติแห่งนี้มีการคุณบะฮฺสั้นหรือยาว?		
คุณบะฮฺสั้น	24	31.6
คุณบะฮฺยาว	41	53.9
อื่น ๆ	11	14.5
8. คุณบะฮฺควรแบ่งสัดส่วนเวลาเท่าใด?		
คุณบะฮฺแรกยาวกว่าคุณบะฮฺที่สอง	43	56.6
ทั้งสองคุณบะฮฺใช้เวลาเท่ากัน	28	36.8
คุณบะฮฺที่สองยากกว่าคุณบะฮฺแรก	5	6.6
อื่น ๆ	0	0
9. เนื้อหาคุณบะฮฺเป็นความรู้ใหม่สำหรับท่านหรือไม่?		
เป็นความรู้ใหม่	16	21.1
ไม่ได้เป็นความรู้ใหม่	54	71.1
อื่น ๆ	6	7.9
10. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในคุณบะฮฺเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากที่สุด?		
ความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ	24	31.6
ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอิบาตะฮฺ	10	13.2
ความรู้เกี่ยวกับการขัดเกลาจิตใจ	33	43.4
อื่น ๆ	9	11.8

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงร้อยละของความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการของมัสญิดในการนำเสนอคุณบะฮฺวันศุกร์ใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลา ซึ่งปรากฏผลดังนี้

ข้อ 1. เคาะฎิบที่มีสติในชุมชนของผู้ตอบแบบสอบถามมีการสลับกันระหว่างอิหม่าม เคาะฎิบ บิหลั่น มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 40.8 รองลงมาคือบุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ เคาะฎิบ อิหม่าม และบิหลั่น คิดเป็นร้อยละ 23.7 17.1 14.5 และ 3.9 ตามลำดับ

ข้อ 2. วิธีการนำเสนอคุณบะฮฺที่ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นเป็นประจำ คือด้วยการอ่านจากหนังสือคุณบะฮฺ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 61.8 รองลงมาคือ การพูด-บรรยายตามความถนัดและอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 32.9 และ 5.3 ตามลำดับ

ข้อ 3. เนื้อหาคุณภะยที่เคาะฆีบมักเน้นแก่ผู้ฟังคือการรำลึกถึงวันอาคิเราะฮฺ การยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัสนุนนะฮฺ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 100.0 เท่ากัน รองลงมาคือเรื่องการประกอบอิบาตะฮฺ ชิวประวัติินบีและประวัติศาสตร์อิสลาม และอื่น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องการตักเตือนที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคิดเป็นร้อยละ 46.1 44.7 และ 5.3 ตามลำดับ

ข้อ 4. ภาษาที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณภะยเป็นประจำคือภาษาไทยถิ่น มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 75.0 รองลงมาคือภาษามลายูกลางและภาษาไทยกลาง คิดเป็นร้อยละ 22.4 และ 2.6 ตามลำดับ

ข้อ 5. ผู้ฟังสามารถเข้าใจเนื้อหาที่เคาะฆีบนำเสนอคุณภะยมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 67.1 รองลงมือคือเข้าใจบ้าง ไม่เข้าใจบ้าง คิดเป็นร้อยละ 32.9

ข้อ 6. ช่วงเวลาคุณภะยที่เหมาะสมที่สุดอยู่ระหว่าง 15-20 นาที มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 36.8 รองลงมาคือ 20-25 นาที 25-30 นาที และ 10-15 นาที คิดเป็นร้อยละ 25.0 22.4 และ 15.8 ตามลำดับ

ข้อ 7. ที่มีสติของผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีการคุณภะยยาว คิดเป็นร้อยละ 53.9 รองลงมาคือมีการคุณภะยสั้น และอื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าบางครั้งเคาะฆีบได้คุณภะยพอสมควร ส่วนใหญ่มีการคุณภะยยาวตามเนื้อหา เวลา และโอกาสของเคาะฆีบบางท่าน คิดเป็นร้อยละ 31.6 และ 14.5 ตามลำดับ

ข้อ 8. ที่มีสติของผู้ตอบแบบสอบถามมีการแบ่งสัดส่วนเวลาคุณภะยคือคุณภะยแรกยาวกว่าคุณภะยที่สอง มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 56.6 รองลงมาคือทั้งสองคุณภะยใช้เวลาเท่ากัน คุณภะยแรกสั้นกว่าคุณภะยที่สอง คุณภะยที่สองยาวกว่าคุณภะยแรก ซึ่งบางครั้งมีการคุณภะยสั้นยาวไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับเนื้อหาที่เคาะฆีบจะเน้นแก่ผู้ร่วมละหมาด คิดเป็นร้อยละ 36.8 และ 6.6 ตามลำดับ

ข้อ 9. ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ตอบว่าเนื้อหาคุณภะยไม่ได้เป็นความรู้ใหม่โดยตอบมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 71.1 รองลงมาตอบว่าเป็นความรู้ใหม่ และอื่น ๆ เพราะบางครั้งเนื้อหาคุณภะยที่นำเสนอโดยเคาะฆีบที่มีความรู้และมีทักษะผู้ฟังจะได้รับรู้มากมายจากการฟังคุณภะย คิดเป็นร้อยละ 21.1 และ 7.9 ตามลำดับ

ข้อ 10. ความรู้ที่ควรบรรจุในคุณภะยเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากที่สุด ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดว่า ความรู้เกี่ยวกับการขัดเกลาจิตใจ คิดเป็นร้อยละ 43.4 รองลงมาคือความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอิบาตะฮฺ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตเพื่อให้ตรงตามแบบฉบับที่ท่านนบีได้สอนไว้ คิดเป็นร้อยละ 31.6 13.2 และ 11.8 ตามลำดับ

สรุปความคิดเห็นจากผู้ฟังคุณภะยต่อการบริหารจัดการของมีสติในการนำเสนอคุณภะยวันศุกร์ใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลา คือ เคาะฆีบมีการสลับกันระหว่างอิหม่าม เคาะฆีบ บิหลั่น คิดเป็นร้อยละ 40.8 วิธีการนำเสนอคุณภะยที่เห็นเป็นประจำด้วยการอ่านจากหนังสือคุณภะย คิดเป็นร้อยละ 61.8 เนื้อหาคุณภะยที่มักเน้นแก่ผู้ฟังคือเรื่องการรำลึกถึงวันอาคิเราะฮฺ การยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัสนุนนะฮฺ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ คิดเป็นร้อยละ 100.0 ภาษาที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณภะยเป็นประจำคือภาษาไทยถิ่น คิดเป็นร้อยละ 75.0 ผู้ฟังสามารถเข้าใจเนื้อหา คิดเป็นร้อยละ 67.1 ช่วงเวลาคุณภะยอยู่ระหว่าง 15-20 นาที คิดเป็นร้อยละ 36.8 มีการคุณภะยยาว คิดเป็นร้อยละ

53.9 คุฏบะฮ์แรกยาวกว่าคุฏบะฮ์ที่สอง คิดเป็นร้อยละ 56.6 เนื้อหาคุฏบะฮ์ไม่ได้เป็นความรู้ใหม่คิดเป็นร้อยละ 71.1 ความรู้ที่ควรบรรจุในคุฏบะฮ์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากที่สุดคือความรู้เกี่ยวกับการขัดเกลาจิตใจ คิดเป็นร้อยละ 43.4

3.3.5.3 แบบสอบถามตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ฟังต่อคุฏบะฮ์วันศุกร์ที่มีผลต่อการตะอวะฮ์จากการฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์ใน 4 อำเภอ จังหวัดสงขลา

ความคิดเห็นของผู้ฟังต่อคุฏบะฮ์	คำตอบ	จำนวน	ร้อยละ
1.การฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮ์หรือไม่?	ใช่	76	100
	ไม่ใช่	0	0.0
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		76	100.0
2.การฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์เป็นประจำทำให้การดำรงชีวิตพัฒนาหรือไม่?	ใช่	58	76.3
	ไม่ใช่	18	23.7
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		76	100.0
3.การฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์ทำให้ผู้ฟังเกิดการยำเกรงต่ออัลลอฮ์หรือไม่?	ใช่	60	78.9
	ไม่ใช่	16	21.1
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		76	100.0
4.การคุฏบะฮ์สันมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหาหรือไม่?	ใช่	70	92.1
	ไม่ใช่	3	3.9
	อื่นๆ	3	3.9
รวม		76	100.0
5.การคุฏบะฮ์ยาวมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหาหรือไม่?	ใช่	62	81.6
	ไม่ใช่	14	18.4
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		76	100.0
6.การฟังคุฏบะฮ์สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านความรู้หรือไม่?	ใช่	51	67.1
	ไม่ใช่	25	32.9
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		76	100.0
7.การฟังคุฏบะฮ์สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านคุณธรรมหรือไม่?	ใช่	73	96.1
	ไม่ใช่	3	3.9
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		76	100.0

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงร้อยละจากแบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ฟังต่อคุณภาพะฮวันศุกร์ที่มีผลต่อการตระอวะฮจากการฟังคุณภาพะฮวันศุกร์ใน 4 อำเภอ จังหวัดสงขลามี่ดังนี้

ข้อ 1. การฟังคุณภาพะฮวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตระอวะฮผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 100.0

ข้อ 2. การฟังคุณภาพะฮวันศุกร์เป็นประจำทำให้การดำรงชีวิตได้รับการพัฒนายิ่งขึ้นมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 76.3 รองลงมาตอบว่าไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 23.7

ข้อ 3. การฟังคุณภาพะฮวันศุกร์ทำให้ผู้ฟังเกิดการยำเกรงต่ออัลลอฮ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 78.9 รองลงมาตอบว่า ไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 21.1

ข้อ 4. การคุณภาพะฮสันมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหาผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 92.1 รองลงมาตอบว่าไม่ใช่ และอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 3.9 และ 3.9 ตามลำดับ

ข้อ 5.การคุณภาพะฮยาวมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหาผู้ตอบแบบสอบถามตอบใช้มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 81.6 รองลงมาตอบว่าไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 18.4

ข้อ 6.การฟังคุณภาพะฮสามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านความรู้ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบไม่ใช่ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 67.1รองลงมาตอบว่าใช่ คิดเป็นร้อยละ 32.9

ข้อ 7.การฟังคุณภาพะฮสามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านคุณธรรม ผู้ตอบแบบสอบถามตอบใช่ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 96.1 รองลงมาตอบว่า ไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 3.9

สรุปความคิดเห็นของผู้ฟังต่อคุณภาพะฮวันศุกร์ที่มีผลต่อการตระอวะฮจากการฟังคุณภาพะฮวันศุกร์ใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลา คือการฟังคุณภาพะฮวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตระอวะฮ คิดเป็นร้อยละ 100.0 การฟังคุณภาพะฮทำให้การดำรงชีวิตได้รับการพัฒนายิ่งขึ้น คิดเป็นร้อยละ 76.3 ทำให้ผู้ฟังเกิดการยำเกรงต่ออัลลอฮ คิดเป็นร้อยละ 78.9 สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านความรู้ คิดเป็นร้อยละ 67.1 สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านคุณธรรม คิดเป็นร้อยละ 96.1 คุณภาพะฮสันมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหา คิดเป็นร้อยละ 92.1 และคุณภาพะฮยาวมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหา คิดเป็นร้อยละ 81.6

3.3.5.4 แบบสอบถามตอนที่ 4 ผลของการฟังคุณภาพะฮวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมใน 4 อำเภอ จังหวัดสงขลา

1.ท่านคิดว่าเคาะฎิบที่มีสติในหมู่บ้านท่านเป็นผู้ที่เหมาะสมในการนำเสนอคุณภาพะฮหรือไม่?

	เลือกตอบ	จำนวน	ร้อยละ
เหมาะสม	ตอบ	73	96.1
ไม่เหมาะสม	ไม่ตอบ	3	3.9
อื่น ๆ		0	0

2. ท่านคิดว่าวิธีการนำเสนอคุณบะฮ์วันศุกร์ควรพัฒนาด้านใดมากที่สุด?(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
2.1 เลือกเคาะฆิ๊บที่มีทักษะและความรู้ในการนำเสนอ			
	ตอบ	47	61.8
	ไม่ตอบ	29	38.2
2.2 การเตรียมตัวด้านเนื้อหาของเคาะฆิ๊บก่อนขึ้นคุณบะฮ์			
	ตอบ	76	100
	ไม่ตอบ	0	0
2.3 การเน้นเสียงสูง-ต่ำขณะนำเสนอคุณบะฮ์			
	ตอบ	45	59.2
	ไม่ตอบ	31	40.7
2.4 อื่น ๆ			
	ตอบ	24	31.6
	ไม่ตอบ	52	68.4
3. ท่านคิดว่าคุณบะฮ์วันศุกร์ เคาะฆิ๊บควรเน้นด้านใดเพื่อให้ผู้ฟังเกิดคุณธรรมมากที่สุด? (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
3.1 เน้นให้ผู้ฟังยำเกรงต่ออัลลอฮ์			
	ตอบ	76	100.0
	ไม่ตอบ	0	0
3.2 เน้นการปฏิบัติตามอัลกุรอานและอัซสุนนะฮ์			
	ตอบ	76	100.0
	ไม่ตอบ	0	0
3.3 เน้นเรื่องความตายและอาคิเราะฮ์			
	ตอบ	38	50.0
	ไม่ตอบ	38	50.0
3.4 เน้นให้ประกอบคุณงามความดีและผลตอบแทน			
	ตอบ	39	51.3
	ไม่ตอบ	37	48.7
3.5 เน้นให้ห่างไกลจากความชั่วและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น			
	ตอบ	45	59.2
	ไม่ตอบ	31	40.8
3.6 เน้นเรื่องการขัดเกลาจิตใจ			
	ตอบ	42	55.3
	ไม่ตอบ	34	44.7

3.7 เน้นการศึกษาศาสนา			
	ตอบ	25	32.9
	ไม่ตอบ	51	67.1
3.8 อื่น ๆ			
	ตอบ	5	6.6
	ไม่ตอบ	71	93.4
4. สาเหตุใดที่ทำให้ท่านสนใจฟังคฤงษะที่มีสติดีแห่งนี้? (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
4.1 ชอบในเนื้อหาที่เป็นปัจจุบันและทันเหตุการณ์			
	ตอบ	18	23.7
	ไม่ตอบ	58	76.3
4.2 ชอบเคาะฆ้องที่มีทักษะในการนำเสนอคฤงษะ			
	ตอบ	35	46.1
	ไม่ตอบ	41	53.9
4.3 ชอบบรรยากาศมีสติดีและสถานที่			
	ตอบ	6	7.9
	ไม่ตอบ	70	92.1
4.4 อื่น ๆ			
	ตอบ	0	0
	ไม่ตอบ	76	100
5. สาเหตุที่ทำให้ท่านไม่ค่อยสนใจฟังคฤงษะที่มีสติดีแห่งนี้? (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)			
5.1 เนื้อหาซ้ำ ๆ เดิม ๆ ที่เคยฟังมาแล้วหลายครั้ง			
	ตอบ	48	63.2
	ไม่ตอบ	28	36.8
5.2 เคาะฆ้องไม่มีทักษะความสามารถในการนำเสนอ			
	ตอบ	43	56.6
	ไม่ตอบ	33	43.4
5.3 เคาะฆ้องอ่านจากหนังสือ กระดาษ			
	ตอบ	55	72.4
	ไม่ตอบ	21	27.6
5.4 ง่วงนอนหรือหลับขณะฟังคฤงษะเป็นประจำ			
	ตอบ	13	17.1
	ไม่ตอบ	63	82.9
5.5 อื่น ๆ			
	ตอบ	3	3.9
	ไม่ตอบ	73	96.1

6. หากท่านมีโอกาสได้เสนอความคิดเห็นแก่คณะผู้บเพื่อพัฒนาการนำเสนอคุณบะฮ			
ท่านจะเสนออะไรเป็นเรื่องสำคัญที่สุด?			
6.1 อยากให้คณะผู้บมีการเตรียมตัวก่อนคุณบะฮ			
	เสนอ	40	52.6
	ไม่เสนอ	36	47.4
6.2 คณะผู้บควรมีความรู้ด้านศาสนาและมีทักษะการใช้ภาษา			
	เสนอ	49	64.5
	ไม่เสนอ	27	35.5
6.3 ขอให้นำเสนอคุณบะฮด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ชัดเจน			
	เสนอ	21	27.6
	ไม่เสนอ	55	72.4
6.4 ขอให้เสริมทักษะในการนำเสนอคุณบะฮด้วยการอบรม			
	เสนอ	76	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.5 นำเสนอคุณบะฮด้วยปากเปล่า อย่าอ่านจากหนังสือ			
	เสนอ	76	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.6 ขอให้นำเสนอเรื่องใกล้ตัวและทันเหตุการณ์			
	เสนอ	76	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.7 ขอให้ใช้ภาษาง่าย ๆ เป็นภาษาพูดไม่ใช่ภาษาทางการ			
	เสนอ	76	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.8 ขอให้คุณบะฮด้วยภาษาถิ่น อาจแทรกภาษากลางบ้างเล็กน้อย			
	เสนอ	41	53.9
	ไม่เสนอ	35	46.1
6.9 ขอให้ขัดถ้อยขัดคำในการอ่านอัลกุรอาน อัลฮะดีษ และพูด			
	เสนอ	48	63.2
	ไม่เสนอ	28	36.8
6.10 เสียงคณะผู้บควรดังและชัดเจนมากกว่านี้			
	เสนอ	13	17.1
	ไม่เสนอ	63	82.9
6.11 บุคลิกความน่าเชื่อถือของคณะผู้บควรรักษาไว้			
	เสนอ	13	17.1
	ไม่เสนอ	63	82.9

6.12 ขอให้รักษาเวลาคุณภาพให้พอเหมาะกับผู้ฟังที่ต้องทำงานต่อ	เสนอ	15	19.7
	ไม่เสนอ	61	80.3
6.13 ควรคำนึงถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคุณภาพ	เสนอ	76	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.14 คุณธรรมที่เกิดขึ้นจากการฟังคุณภาพ	เสนอ	76	100.0
	ไม่เสนอ	0	0
6.15 ขอให้เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้นำเสนอคุณภาพบ้าง	เสนอ	18	23.7
	ไม่เสนอ	58	76.3
6.16 อื่น ๆ	เสนอ	9	11.8
	ไม่เสนอ	67	88.2

จากแบบสอบถามข้างต้น ข้อเสนอแนะจากผู้ตอบแบบสอบถามถึงผลของการฟังคุณภาพวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลา

ข้อ 1 ท่านคิดว่าเคาะฆ้องที่มีสญิตในหมู่บ้านท่านเป็นผู้ที่เหมาะสมในการนำเสนอคุณภาพหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดว่า เหมาะสม คิดเป็นร้อยละ 96.1 ตอบว่าไม่เหมาะสม คิดเป็นร้อยละ 3.9

ข้อ 2 ท่านคิดว่าวิธีการนำเสนอคุณภาพวันศุกร์ควรพัฒนาด้านใดมากที่สุด? โดยให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบดังนี้

2.1 เลือกเคาะฆ้องที่มีทักษะและความรู้ในการนำเสนอ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 61.8 และร้อยละ 38.2 ไม่ตอบ

2.2 การเตรียมตัวด้านเนื้อหาของเคาะฆ้องก่อนขึ้นคุณภาพ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 100

2.3 การเน้นเสียงสูง-ต่ำขณะนำเสนอคุณภาพ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 59.2 และร้อยละ 40.7 ไม่ตอบ

2.4 เรื่องอื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าคุณภาพควรพัฒนาในทุกด้าน โดยเฉพาะพัฒนาในด้านบริหารจัดการ บริหารผู้นำเสนอคุณภาพ ทักษะและวิธีการนำเสนอ คิดเป็นร้อยละ 31.6 และร้อยละ 68.4 ไม่ตอบ

ข้อ 3 ท่านคิดว่าคุณภาพวันศุกร์ เคาะฆ้องควรเน้นด้านใดเพื่อให้ผู้ฟังเกิดคุณธรรมมากที่สุด? โดยให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อดังนี้

- 100
- 3.1 เน้นให้ผู้ฟังย้ำเกรงต่ออัลลอฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ
- 3.2 เน้นการปฏิบัติตามอัลกุรอานและอัลสุนนะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 100
- 3.3 เน้นเรื่องความตายและอาคิเราะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 50.0 และร้อยละ 50.0 ไม่ตอบ
- 3.4 เน้นให้ประกอบคุณงามความดีและผลตอบแทน ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 51.3 และร้อยละ 48.7 ไม่ตอบ
- 3.5 เน้นให้ห่างไกลจากความชั่วและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 59.2 และร้อยละ 40.8 ไม่ตอบ
- 3.6 เน้นเรื่องการขัดเกลาจิตใจ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 55.3 และร้อยละ 44.7 ไม่ตอบ
- 3.7 เน้นการศึกษาศาสนา ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 32.9 และร้อยละ 67.1 ไม่ตอบ
- 3.8 เรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการเน้นในการนำเสนอคุณบะฮ์ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าควรเน้นสิ่งที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต คิดเป็นร้อยละ 6.6 และร้อยละ 93.4 ไม่ตอบ
- ข้อ 4 สาเหตุใดที่ทำให้ท่านสนใจฟังคุณบะฮ์ที่มีสติตแห่งนี้? โดยให้ตอบได้มากกว่า 1 ข้อดังนี้
- 4.1 ชอบในเนื้อหาที่เป็นปัจจุบันและทันเหตุการณ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 23.7 และร้อยละ 76.3 ไม่ตอบ
- 4.2 ชอบเคาะฏีบที่มีทักษะในการนำเสนอคุณบะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 46.1 และร้อยละ 53.9 ไม่ตอบ
- 4.3 ชอบบรรยากาศมีสติตและสถานที่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคิดเป็นร้อยละ 7.9 และร้อยละ 92.1 ไม่ตอบ
- 4.4 เรื่องอื่น ๆ เกี่ยวกับความสนใจที่จะฟังคุณบะฮ์ที่มีสติตนั้น ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 0 และร้อยละ 100 ไม่ตอบ
- ข้อ 5 สาเหตุที่ทำให้ท่านไม่ค่อยสนใจฟังคุณบะฮ์ที่มีสติตแห่งนี้? โดยตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ
- 5.1 เนื้อหาซ้ำ ๆ เดิม ๆ ที่เคยฟังมาแล้วหลายครั้ง ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 63.2 และร้อยละ 36.8 ไม่ตอบ
- 5.2 เคาะฏีบไม่มีทักษะความสามารถในการนำเสนอ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 56.6 และร้อยละ 43.3 ไม่ตอบ
- 5.3 เคาะฏีบอ่านจากหนังสือ กระดาษ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 72.4 และร้อยละ 27.6 ไม่ตอบ
- 5.4 ง่วงนอนหรือหลับขณะฟังคุณบะฮ์เป็นประจำ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบ คิดเป็นร้อยละ 17.1 และร้อยละ 82.9 ไม่ตอบ

5.5 เรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้ผู้ฟังไม่ค่อยสนใจฟังคุณบะฮู ผู้ตอบแบบสอบถามตอบเนื่องจากผู้นำเสนอคุณบะฮูเป็นคนเดิม ไม่มีเรื่องใหม่ในเนื้อหา คิดเป็นร้อยละ 3.9 และร้อยละ 96.1 ไม่ตอบ

ข้อ 6 หากท่านมีโอกาสได้เสนอความคิดเห็นแก่เคาะฎิบเพื่อพัฒนาการนำเสนอคุณบะฮู ท่านจะเสนออะไรเป็นเรื่องสำคัญที่สุด?

ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นหลายประเด็น ซึ่งผู้วิจัยได้แยกประเภทและคิดเป็นร้อยละดังต่อไปนี้

6.1 อยากรให้เคาะฎิบมีการเตรียมตัวก่อนคุณบะฮู ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 52.6 และร้อยละ 47.4 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.2 เคาะฎิบควรมีความรู้ด้านศาสนาและมีทักษะการใช้ภาษา ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 64.5 และร้อยละ 35.5 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.3 ขอให้นำเสนอคุณบะฮูด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ชัดเจน ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 27.6 และร้อยละ 72.4 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.4 ขอให้เสริมทักษะในการนำเสนอคุณบะฮูด้วยการอบรม ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.5 นำเสนอคุณบะฮูด้วยปากเปล่า อย่าอ่านจากหนังสือ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.6 ขอให้นำเสนอเรื่องใกล้ตัวและทันเหตุการณ์ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.7 ขอให้ใช้ภาษาง่าย ๆ เป็นภาษาพูดไม่ใช่ภาษาทางการ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.8 ขอให้คุณบะฮูด้วยภาษาถิ่น อาจแทรกภาษากลางบ้างเล็กน้อย ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 53.9 และร้อยละ 46.1 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.9 ขอให้ชัดถ้อยชัดคำในการอ่านอัลกุรอาน อัลฮะดีษ และพูด ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 63.2 และร้อยละ 36.8 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.10 เสียงเคาะฎิบควรดังและชัดเจนมากกว่านี้ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 17.1 และร้อยละ 82.9 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.11 บุคลิกความน่าเชื่อถือของเคาะฎิบควรรักษาไว้ ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 17.1 และร้อยละ 82.9 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.12 ขอให้รักษาเวลาคุณบะฮูให้พอเหมาะกับผู้ฟังที่ต้องทำงานต่อ ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 19.7 และร้อยละ 80.3 ไม่แสดงความคิดเห็น

6.13 ควรคำนึงถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคุณบะฮู ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.14 คุณธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการฟังคุณบะฮู ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 100

6.15 ขอให้เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้นำเสนอคุณบะฮ์บ้าง ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 23.7 และร้อยละ 76.3 ไม่เสนอความคิดเห็น

6.16 เรื่องอื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอความคิดเห็นให้แก่เคาะฎิบในเรื่องต่าง ๆ เช่น ให้เคาะฎิบได้รับการอบรมวิธีการนำเสนอคุณบะฮ์ที่กะทัดรัด มีจิตวิญญาณเป็นดาอีย์ มีความเป็นเคาะฎิบที่เชี่ยวชาญ คิดเป็นร้อยละ 11.8 และร้อยละ 88.2 ไม่เสนอความคิดเห็น

สรุปความคิดเห็นจากการฟังคุณบะฮ์วันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลามีดังนี้ เคาะฎิบเป็นผู้ที่เหมาะสมในการนำเสนอคุณบะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 96.1 วิธีการนำเสนอคุณบะฮ์วันศุกร์ควรพัฒนาด้านต่างๆ คือ เคาะฎิบควรมีทักษะและความรู้ในการนำเสนอ คิดเป็นร้อยละ 61.8 เคาะฎิบควรเตรียมตัวด้านเนื้อหาก่อนขึ้นคุณบะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 100 ควรเน้นเสียงสูง-ต่ำ ขณะนำเสนอคุณบะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 59.2 คุณบะฮ์ควรพัฒนาในทุกด้านโดยเฉพาะพัฒนาในด้านบริหารจัดการ บริหารผู้นำเสนอคุณบะฮ์ ทักษะและวิธีการนำเสนอ คิดเป็นร้อยละ 31. ควรเน้นให้ผู้ฟังยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ﷻ ให้คิดเป็นร้อยละ 100 เน้นการปฏิบัติตามอัลกุรอานและอัซสุนนะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 100 เน้นเรื่องความตายและอาคิเราะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 50.0 เน้นให้ประกอบคุณงามความดี และผลตอบแทน คิดเป็นร้อยละ 51.3 เน้นให้ห่างไกลจากความชั่วและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น คิดเป็นร้อยละ 59.2 เน้นการศึกษาศาสนา คิดเป็นร้อยละ 32.9 และเน้นสิ่งที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต คิดเป็นร้อยละ 6.6

สาเหตุที่ทำให้ผู้ฟังส่วนหนึ่งสนใจฟังคุณบะฮ์คือ ชอบในเนื้อหาที่เป็นปัจจุบันและทันเหตุการณ์ คิดเป็นร้อยละ 23.7 เคาะฎิบมีทักษะในการนำเสนอคุณบะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 46.1 ชอบบรรยากาศมัสญิดและสถานที่ คิดเป็นร้อยละ 7.9 แต่สาเหตุที่ทำให้ผู้ฟังไม่สนใจฟังคุณบะฮ์คือ เนื้อหาซ้ำๆ เดิมๆ ไม่มีเรื่องใหม่ ส่วนใหญ่เรื่องที่เคยฟังมาแล้วหลายครั้ง คิดเป็นร้อยละ 63.2 เคาะฎิบไม่มีทักษะความสามารถในการนำเสนอ คิดเป็นร้อยละ 56.6 เคาะฎิบอ่านจากหนังสือหรือเอกสาร คิดเป็นร้อยละ 72.4 ง่วงนอนหรือหลับขณะฟังคุณบะฮ์เป็นประจำ คิดเป็นร้อยละ 17.1 เคาะฎิบเป็นคนเดิม คิดเป็นร้อยละ 3.9

หากผู้ฟังคุณบะฮ์มีโอกาสได้เสนอความคิดเห็นแก่เคาะฎิบเพื่อพัฒนาการนำเสนอคุณบะฮ์ ผู้ฟังได้เสนอความคิดเห็นดังนี้ ให้เคาะฎิบเตรียมตัวก่อนคุณบะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 52.6 เคาะฎิบควรมีความรู้ด้านศาสนาและมีทักษะการใช้ภาษา คิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 64.5 ให้นำเสนอคุณบะฮ์ด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ชัดเจน คิดเป็นร้อยละ 27.6 คุณบะฮ์ด้วยภาษาถิ่น อาจแทรกภาษากลางบ้างเล็กน้อย คิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 53.9 ชัดถ้อยชัดคำในการอ่านอัลกุรอาน อัลฮะดีษ และพูด คิดเป็นร้อยละ 63.2 เสียงเคาะฎิบควรดังและชัดเจนมากกว่า คิดเป็นร้อยละ 17.1 บุคลิกความน่าเชื่อถือ คิดเห็นคิดเป็นร้อยละ 17.1 รักษาเวลาคุณบะฮ์ให้พอเหมาะกับผู้ฟังที่ต้องทำงานต่อ คิดเป็นร้อยละ 19.7 เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้นำเสนอคุณบะฮ์บ้าง คิดเป็นร้อยละ 23.7 ให้เคาะฎิบได้รับการอบรมวิธีการนำเสนอคุณบะฮ์ที่กะทัดรัด มีจิตวิญญาณเป็นดาอีย์ มีความเป็นเคาะฎิบที่เชี่ยวชาญ คิดเป็นร้อยละ 11.8 คุณธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการฟังคุณบะฮ์ คำนึงถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคุณบะฮ์ ให้เสริมทักษะด้วยการอบรม นำเสนอคุณบะฮ์ด้วยปากเปล่า ไม่อ่านจากหนังสือตั้งแต่ต้นจนจบ นำเสนอเรื่องใกล้ตัวและทันเหตุการณ์ และใช้ภาษาง่ายๆ เป็นภาษาพูดไม่ใช่ภาษาทางการ คิดเป็นร้อยละ 100

3.4 สรุปแบบสอบถามจากเคาะสุ่มในจังหวัดชายแดนภาคใต้

3.4.1 สรุปแบบสอบถามเคาะสุ่มในจังหวัดนราธิวาสจำนวน 152 คน

3.4.1.1 แบบสอบถามตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้นำชุมชนวันศุกร์ในจังหวัดนราธิวาส

1.อายุ	จำนวน	ร้อยละ
21-25 ปี	0	0
26-30 ปี	0	0
31-35 ปี	8	5.3
36-40 ปี	19	12.5
41-45 ปี	61	40.1
46-50 ปี	64	42.1
51 ปีขึ้นไป	0	0
2.ระดับการศึกษาด้านศาสนา		
อับติดาอีย์	0	0
มุตะวัชชิต	0	0
ษะนะวีย	96	63.2
อนุปริญญา	31	20.4
ปริญญาตรี	8	5.3
อื่น ๆ	17	11.2
3. ระดับการศึกษาด้านสามัญ		
ประถมศึกษา	7	4.6
มัธยมศึกษาตอนต้น	11	7.2
มัธยมศึกษาตอนปลาย	67	44.1
อนุปริญญา	65	42.8
ปริญญาตรี	2	1.3
สูงกว่าปริญญาตรี	0	0
อื่น ๆ	0	0
4. อาชีพ		
ครูสอนศาสนา (อุสตาส)	4	2.6
วิทยากรวิชาการศาสนาประจำโรงเรียนสามัญ	28	18.4
เจ้าหน้าที่องค์กรศาสนา	13	8.6
ข้าราชการ - รัฐวิสาหกิจ	2	1.3
ชาวสวน-ชาวไร่- ช่างนา	15	9.9
ประกอบอาชีพส่วนตัว	67	44.1
อื่น ๆ	22	14.5

5. ทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร

ภาษา	ทักษะในการสื่อสาร	สามารถสื่อสารได้	ร้อยละ	ไม่สามารถสื่อสารได้	ร้อยละ
ภาษามลายู	พูด	152	100.0	0	0
	ฟัง	152	100.0	0	0
	เขียน	152	100.0	0	0
	อ่าน	152	100.0	0	0
ภาษาไทย	พูด	152	100.0	0	0
	ฟัง	152	100.0	0	0
	เขียน	152	100.0	0	0
	อ่าน	152	100.0	0	0

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงข้อมูลทั่วไปตอนที่ 1 ของกลุ่มผู้ที่ได้รับการสอบถามจากผู้นำเสนอคุณสมบัติในจังหวัดนราธิวาสจำนวน 152 คน มีดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุ 46-50 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 42.1 รองลงมาคืออายุ 41-45 ปี 36-40 ปี 31-35 ปี และ 31-35 ปี คิดเป็นร้อยละ 40.1 12.5 และ 5.3 ตามลำดับ

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่สูงสุดร้อยละ 63.2 รองลงมาวุฒิมัธยมศึกษาตอนต้นอนุปริญญา และ ปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 20.4 และ 5.3 ตามลำดับ

3. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุดร้อยละ 44.1 รองลงมาวุฒิมัธยมศึกษาตอนต้นอนุปริญญา มัธยมศึกษาตอนต้น ประถมศึกษา และปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 42.5 7.2 4.6 และ 1.3 ตามลำดับ

4. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบอาชีพส่วนตัวมากที่สุดร้อยละ 44.1 รองลงมาประกอบวิทยากรวิชาการศาสนาประจำโรงเรียนสามัญ อาชีพอื่น ๆ ชาวสวน ชาวไร่ ชาวนา เจ้าหน้าที่องค์กรศาสนา ครูสอนศาสนา และข้าราชการ คิดเป็นร้อยละ 18.4 14.5 9.9 8.6 2.6 และ 1.3 ตามลำดับ

5. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร สามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูและภาษาไทยคิดเป็นทั้งทักษะการพูด ฟัง เขียน อ่าน คิดเป็นร้อยละ 100.0

สรุปข้อมูลส่วนตัวกลุ่มตัวอย่างจากผู้นำเสนอคุณสมบัติในจังหวัดนราธิวาสในการวิจัยได้ดังต่อไปนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุ 46-50 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 42.1 มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่สูงสุดร้อยละ 63.2 มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุดร้อยละ 44.1 ประกอบอาชีพส่วนตัวมากที่สุดร้อยละ 44.1 มีทักษะ

ด้านภาษาในการสื่อสาร สามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูและภาษาไทยคิดเป็นทั้งทักษะการพูด ฟัง เขียน อ่าน คิดเป็นร้อยละ 100.0

3.4.1.2 แบบสอบถามตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮู

แบบสอบถาม	จำนวน (152)	ร้อยละ
1. ใครเป็นเคาะฎิบเป็นประจำที่มีสติตแห่งนี้		
อิหม่าม	22	14.5
เคาะฎิบ	23	15.1
บิหลัน	16	10.5
บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ	32	21.1
สลับกันคุณบะฮูด้วยการจัดเวรทั้งคนในและคนนอก	59	38.8
อื่น ๆ	0	0
2. รูปแบบการนำเสนอคุณบะฮูวันศุกร์เป็นอย่างไร?		
อ่านจากหนังสือคุณบะฮู 12 เดือนที่เป็นเล่ม	90	59.2
อ่านจากเนื้อหาที่ได้เขียนด้วยตนเอง	44	28.9
บรรยายตามความถนัดโดยไม่อ่านจากหนังสือ/เอกสาร	18	11.8
อื่น ๆ		
3. เนื้อหาคุณบะฮูที่มีการเน้นเป็นเรื่องอะไร? (คิดเป็นร้อยละตามผู้ตอบแบบสอบถาม)		
การประกอบอิบาเดฮ์	81	53.3
วิถีชีวิตความเป็นอยู่	152	100
รำลึกถึงวันอาคิเราะฮ์	152	100
ชีวประวัติท่านนบีและเรื่องราวในประวัติศาสตร์	57	37.5
วิเคราะห์เหตุการณ์ในปัจจุบัน	13	8.6
เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ	148	97.4
คุณธรรมและจริยธรรม	148	97.4
อื่น ๆ	36	23.7
4. ภาษาใดที่ผู้นำเสนอคุณบะฮูมักใช้ในการคุณบะฮู?		
ภาษามลายูกลาง	105	69.1
ภาษามลายูถิ่น	42	27.1
ภาษาไทยกลาง	0	0
ภาษาไทยถิ่น	0	0
ภาษามลายูในคุณบะฮูที่ 1 ภาษาไทยในคุณบะฮูที่ 2	0	0
ภาษาไทยในคุณบะฮูที่ 1 ภาษามลายูในคุณบะฮูที่ 2	0	0
ผสมระหว่างภาษาไทยและมลายูทั้งในสองคุณบะฮู	5	3.3
อื่น ๆ	0	0

5. เวลาในการนำเสนอคุณบะฮ์ทั้งสองรวมเป็นกี่นาที?		
10-15 นาที	22	14.5
15-20 นาที	69	45.4
20-25 นาที	35	23.0
25-30 นาที	26	17.1
อื่น ๆ	0	0
6. แบ่งสัดส่วนเวลาอย่างไรในการนำเสนอคุณบะฮ์?		
คุณบะฮ์แรกยาวเท่ากับคุณบะฮ์ที่สอง	14	9.2
คุณบะฮ์แรกยาวกว่าคุณบะฮ์ที่สอง	114	75.0
คุณบะฮ์แรกสั้นกว่าคุณบะฮ์ที่สอง	22	14.5
อื่น ๆ	0	0
7. ท่านคิดว่าการนำเสนอคุณบะฮ์สั้นหรือยาวที่มีผลต่อผู้ฟัง?		
คุณบะฮ์สั้นมีผลมากกว่า	45	29.6
คุณบะฮ์ยาวมีผลมากกว่า	78	51.3
อื่น ๆ	29	19.1
8. คุณบะฮ์วันศุกร์สามารถให้ผู้ฟังนำไปใช้ประโยชน์ได้หรือไม่?		
ได้มากที่สุด	100	65.8
ได้พอสมควร	38	25.0
ได้น้อย	14	9.2
อื่น ๆ	0	0
9. ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ให้ความสนใจในการฟังคุณบะฮ์หรือไม่?		
ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก	60	39.5
ให้ความสนใจบ้างเป็นบางส่วน	55	36.2
ไม่ให้ความสนใจ	25	16.4
อื่น ๆ	12	7.9

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงร้อยละจากการสอบถามเคาะฆิบเกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดนราธิวาส จำนวน 152 คน ซึ่งปรากฏผลดังนี้

1. เคาะฆิบเป็นประจำที่มีสติในชุมชน ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือมีการสลับกันคุณบะฮ์ด้วยการจัดเวรทั้งคนในและคนนอกมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 38.8 รองลงมาคือบุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ เคาะฆิบ อิหม่าม และบิหลัน คิดเป็นร้อยละ 21.1 15.1 14.5 และ 10.5 ตามลำดับ

2. รูปแบบการนำเสนอคุณบะฮ์ที่ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือด้วยการอ่านจากหนังสือคุณบะฮ์ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 59.2 รองลงมาคือ อ่านจากเนื้อหาที่ได้เขียนด้วยตนเอง และบรรยายตามความถนัดโดยไม่อ่านจากหนังสือหรือเอกสาร คิดเป็นร้อยละ 28.9 และ 11.8 ตามลำดับ

3. เนื้อหาคุณภะฮะที่มีการเน้นแก่ผู้ฟังที่ผู้ตอบแบบสอบถามคือ วิธีชีวิตความเป็นอยู่ การรำลึกถึงวันอาคิเราะฮะ คิดเป็นร้อยละ 100.0 เท่ากัน รองลงมาคือการยึดมั่นกับอัลกุรอานและ อัสสุนนะฮะ และเรื่องคุณธรรมและจริยธรรม คิดเป็นร้อยละ 97.4 เท่ากัน การประกอบอิบาตะฮะ ชีวิตประจำวันและประวัติศาสตร์อิสลาม อื่น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องการตักเตือนที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง และ วิเคราะห์เหตุการณ์ในปัจจุบัน คิดเป็นร้อยละ 53.3 37.5 23.7 และ 8.6 ตามลำดับ

4. ภาษาที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณภะฮะเป็นประจำ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ ภาษามลายูกลาง มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 69.1 รองลงมาคือภาษามลายูถิ่น คิดเป็นร้อยละ 27.1

5. เวลาใช้ในการคุณภะฮะ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคืออยู่ระหว่าง 15-20 นาที มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 45.4 รองลงมาคือ 20-25 นาที 25-30 นาที และ 10-15 นาที คิดเป็นร้อยละ 23.0 17.1 และ 14.5 ตามลำดับ

6. การแบ่งสัดส่วนเวลาในการนำเสนอคุณภะฮะ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ คุณภะฮะ แรกยาวกว่าคุณภะฮะที่สองมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 75.0 รองลงมาคือคุณภะฮะแรกสั้นกว่าคุณภะฮะที่สอง และคุณภะฮะแรกยาวเท่ากับคุณภะฮะที่สอง คิดเป็นร้อยละ 14.5 และ 9.2 ตามลำดับ

7. การนำเสนอคุณภะฮะสั้นหรือยาวมีผลต่อผู้ฟัง ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ คุณภะฮะยาวมีผลต่อผู้ฟังมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 51.3 รองลงมาคือมีการคุณภะฮะสั้น และอื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าบางครั้งมีการคุณภะฮะพอสมควร บางครั้งมีการคุณภะฮะยาวเนื่องจากเนื้อหาที่มีการอธิบายให้กระจ่างตามโอกาสของเคาะฎิบบางท่าน คิดเป็นร้อยละ 29.6 และ 19.1 ตามลำดับ

8. ผู้ฟังสามารถนำคุณภะฮะวันศุกร์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากน้อยเพียงใด ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 65.8 รองลงมาคือได้พอสมควร และได้น้อย คิดเป็นร้อยละ 25.0 และ 9.2 ตามลำดับ

9. ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ให้ความสนใจในการฟังคุณภะฮะมากน้อยเพียงใด ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ ให้ความสนใจอย่างมาก มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 39.5 รองลงมาคือให้ความสนใจบ้างเป็นบางส่วน ไม่ให้ความสนใจ และอื่น ๆ เนื่องจากบางครั้งเนื้อหาคุณภะฮะเป็นรู้จักกันในหมู่ผู้ร่วมละหมาด บางคนอยู่นอกมัสญิด บางคนพูดกับคนรอบข้าง และบางคนเป็นเยาวชนในหมู่บ้านที่มักไม่ให้ความสำคัญกับการฟังคุณภะฮะ คิดเป็นร้อยละ 36.2 16.4 และ 7.9 ตามลำดับ

สรุปการสอบถามเคาะฎิบเกี่ยวกับการนำเสนอคุณภะฮะวันศุกร์ในจังหวัดนราธิวาส คือ เคาะฎิบมีการสลับกัน ด้วยการจัดเวรทั้งคนในและคนนอก คิดเป็นร้อยละ 38.8 รูปแบบการนำเสนอคุณภะฮะด้วยการอ่านจากหนังสือคุณภะฮะ คิดเป็นร้อยละ 59.2 เนื้อหาคุณภะฮะมีการเน้นเรื่อง วิธีชีวิตความเป็นอยู่และการรำลึกถึงวันอาคิเราะฮะ คิดเป็นร้อยละ 100.0 ภาษาที่ใช้ในการนำเสนอคุณภะฮะคือภาษามลายูกลาง คิดเป็นร้อยละ 69.1 เวลาใช้ในการคุณภะฮะระหว่าง 15-20 นาที คิดเป็นร้อยละ 45.4 คุณภะฮะแรกยาวกว่าคุณภะฮะที่สอง คิดเป็นร้อยละ 75.0 คุณภะฮะยาวมีผลต่อผู้ฟังมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 51.3 ผู้ฟังสามารถนำคุณภะฮะวันศุกร์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 65.8 ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ให้ความสนใจในการฟังคุณภะฮะเป็นอย่างมาก คิดเป็นร้อยละ 39.5

3.4.1.3 แบบสอบถามตอนที่ 3 แบบสอบถามเคาะสุ่มเพื่อพัฒนาสังคม

ความคิดเห็นของผู้นำเสนอคุณบะฮฺ	คำตอบ	จำนวน	ร้อยละ
1. ท่านคิดว่าคุณบะฮฺวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการเชิญชวน ตะวาฮฺฮฺหรือไม่?	ใช่	149	98.0
	ไม่ใช่	3	2.0
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		152	100.0
2. ท่านคิดว่าคุณบะฮฺสิ้น-ยาวมีผลต่อผู้ฟังหรือไม่?	ใช่	115	76.0
	ไม่ใช่	37	24.0
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		152	100.0
3. ท่านคิดว่าเนื้อหาคุณบะฮฺวันศุกร์เป็นความรู้ใหม่แก่ผู้ฟังหรือไม่?	ใช่	67	42.8
	ไม่ใช่	85	57.2
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		152	100.0
4. คุณบะฮฺวันศุกร์สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้หรือไม่?	ใช่	149	98.0
	ไม่ใช่	3	2.0
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		152	100.0
5. การตักวาต่ออัลลอฮฺเกิดขึ้นจากการคุณบะฮฺวันศุกร์หรือไม่?	ใช่	117	77.0
	ไม่ใช่	35	23.0
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		152	100.0
6. คุณบะฮฺควรพัฒนาในรูปแบบใดเพื่อให้ผู้ฟังได้รับทั้งความรู้และคุณธรรม			
(คิดเป็นร้อยละตามคำตอบจากผู้ตอบแบบสอบถาม)		จำนวนผู้ตอบ	ร้อยละ
เลือกหัวข้อและเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน		141	92.8
นำเสนอเหตุการณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้นรอบโลกมุสลิม		122	80.3
พูดด้วยภาษาที่ทุกคนเข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน		90	59.2
คุณบะฮฺโดยไม่ต้องอ่านจากหนังสือหรือเอกสาร		147	96.7
7. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในคุณบะฮฺเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟัง			
(คิดเป็นร้อยละตามคำตอบจากผู้ตอบแบบสอบถาม)			
อะกีเตฮฺ (หลักการศรัทธา)		152	100
ฟิกฮฺ (บทบัญญัติอิสลาม)		101	66.4
ตัฟซีร์ (อรรถาธิบายอัลกุรอาน)		81	53.3
อัลฮะดีษ (วจนะของท่านนบีซัยมัด <small>ﷺ</small>)		85	55.9

อัลสี่เราะฮฺ อันนะบะวียะฮฺ (ชีวประวัติของท่านนบี ﷺ)	81	53.3
ตะเสาวฟู (การขัดเกลาจิตใจ)	77	50.7
อื่น ๆ (เน้นการชี้แนะ ตักเตือน และเตือนสติ)	66	43.4

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงร้อยละจากแบบสอบถามเคาะสุ่มเพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดนราธิวาส จำนวน 152 คนมีดังนี้

1. การนำเสนอคุณบะฮฺวันศุรฺเป็นส่วนหนึ่งของการตะอะฮฺหรือไม ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือ ใช่ คิดเป็นร้อยละ 98.0 และตอบว่าไม่ใช่ คิดเป็นร้อยละ 2.0

2. การคุณบะฮฺสั้นหรือยาวมีผลต่อผู้ฟังหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือคุณบะฮฺสั้น มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 76.0 และคุณบะฮฺยาว คิดเป็นร้อยละ 24.0

3. การนำเสนอคุณบะฮฺเป็นความรู้ใหม่แก่ผู้ฟังหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือไม่เป็นความรู้ใหม่ คิดเป็นร้อยละ 57.2 และตอบว่าเป็นความรู้ใหม่ คิดเป็นร้อยละ 42.8

4. คุณบะฮฺวันศุรฺสามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้หรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือสามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้ คิดเป็นร้อยละ 98.0 และตอบว่าไม่สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคม คิดเป็นร้อยละ 2.0

5. การตักวาต่ออัลลอฮฺเกิดขึ้นจากการคุณบะฮฺวันศุรฺหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือ เกิดขึ้น คิดเป็นร้อยละ 77.0 รองลงมาตอบว่าไม่เกิดขึ้น คิดเป็นร้อยละ 23.0

6. คุณบะฮฺควรพัฒนาในรูปแบบใดเพื่อให้ผู้ฟังได้รับความรู้และคุณธรรมผู้ตอบแบบสอบถามคิดเป็นร้อยละตามคำตอบจากผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือ คุณบะฮฺโดยไม่ต้องอ่านจากหนังสือหรือเอกสาร คิดเป็นร้อยละ 96.7 รองลงมาตอบว่า เลือกหัวข้อและเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน นำเสนอเหตุการณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้นรอบโลกมุสลิม และพูดด้วยภาษาที่ทุกคนเข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน คิดเป็นร้อยละ 92.8 80.3 และ 59.2 ตามลำดับ

7. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในคุณบะฮฺเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟัง คิดเป็นร้อยละตามคำตอบจากผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 152 คน คือ ความรู้เกี่ยวกับอะกีดะฮฺ (หลักการศรัทธา) คิดเป็นร้อยละ 100.0 รองลงมาคือความรู้เกี่ยวกับฟิกฮฺ (บทบัญญัติอิสลาม) อัลอะดีบ (วจนะของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ) อัลสี่เราะฮฺ อันนะบะวียะฮฺ (ชีวประวัติของท่านนบี ﷺ) ตัฟซีร (อรรถาธิบายอัลกุรอาน) ตะเสาวฟู (การขัดเกลาจิตใจ) และอื่น ๆ (เน้นการชี้แนะ ตักเตือน และเตือนสติ) คิดเป็นร้อยละ 66.4 55.9 53.3 53.3 และ 43.4 ตามลำดับ

สรุปแบบสอบถามเคาะสุ่มเพื่อพัฒนาสังคมคือ การนำเสนอคุณบะฮฺวันศุรฺเป็นส่วนหนึ่งของการตะอะฮฺ คิดเป็นร้อยละ 98.0 การคุณบะฮฺสั้นมีผลต่อผู้ฟัง คิดเป็นร้อยละ 76.0 การนำเสนอคุณบะฮฺไม่เป็นความรู้ใหม่ คิดเป็นร้อยละ 57.2 คุณบะฮฺวันศุรฺสามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้ คิดเป็นร้อยละ 98.0 การตักวาต่ออัลลอฮฺ ﷻ เกิดขึ้นจากการคุณบะฮฺวันศุรฺ คิดเป็นร้อยละ 77.0 คุณบะฮฺควรพัฒนาในรูปแบบหลายรูปแบบเพื่อให้ผู้ฟังได้รับความรู้และคุณธรรม อาทิ คุณบะฮฺโดยไม่ต้องอ่านจากหนังสือหรือเอกสาร เลือกหัวข้อและเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน นำเสนอเหตุการณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้นรอบโลกมุสลิม และพูดด้วยภาษาที่ทุกคนเข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน

ความรู้ที่ควรบรรจุในกฎบะฮฺเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟัง คือ ความรู้เกี่ยวกับ อะกีดะฮฺ (หลักการศรัทธา) คิดเป็นร้อยละ 100.0 ความรู้เกี่ยวกับฟิกฮฺ (บทบัญญัติอิสลาม) อัลดะดีษ (วจนะของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ) อัศลีเราะฮฺ อันนะบะวียะฮฺ (ชีวประวัติของท่านนบี ﷺ) ตัฟซีร์ (อรรถาธิบายอัลกุรอาน) ตะเสาวุฟ (การขัดเกลาจิตใจ) และอื่นๆ (เน้นการชี้แนะ ตักเตือน และ เตือนสติ) คิดเป็นร้อยละ 66.4 55.9 53.3 53.3 และ 43.4 ตามลำดับ

3.4.2 สรุบบแบบสอบถามเคาะฎีบในจังหวัดปัตตานี จำนวน 228 คน

3.4.2.1 แบบสอบถามตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้นำกฎบะฮฺวันศุกร์ในจังหวัด

ปัตตานี

1.อายุ	จำนวน	ร้อยละ
21-25 ปี	1	0.4
26-30 ปี	2	0.9
31-35 ปี	11	4.8
36-40 ปี	25	11.0
41-45 ปี	52	22.8
46-50 ปี	97	42.5
51 ปีขึ้นไป	40	17.5
2.ระดับการศึกษาด้านศาสนา		
อับตาดอฮ์ย	0	0
มุตะวัชชิต	7	3.1
ชะนะวีรีย	39	17.1
อนุปริญญา	9	3.9
ปริญญาตรี	131	57.5
อื่น ๆ	42	18.4
3. ระดับการศึกษาด้านสามัญ		
ประถมศึกษา	20	8.8
มัธยมศึกษาตอนต้น	20	8.8
มัธยมศึกษาตอนปลาย	96	42.1
อนุปริญญา	89	39.0
ปริญญาตรี	3	1.3
สูงกว่าปริญญาตรี	0	0
อื่น ๆ	0	0
4. อาชีพ		
ครูสอนศาสนา (อุस्ताซ)	81	35.5
วิทยากรวิชาการศาสนาประจำโรงเรียนสามัญ	33	14.5

เจ้าหน้าที่องค์กรศาสนา	8	3.5
ข้าราชการ - รัฐวิสาหกิจ	2	0.9
ชาวนวน-ชาวไร่- ชาวนา	29	12.7
ประกอบอาชีพส่วนตัว	75	32.9
อื่น ๆ	0	0

5. ทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร

ภาษา	ทักษะในการสื่อสาร	สามารถสื่อสารได้	ร้อยละ	ไม่สามารถสื่อสารได้	ร้อยละ
ภาษามลายู	พูด	228	100.0	0	0.0
	ฟัง	228	100.0	0	0.0
	เขียน	228	100.0	0	0.0
	อ่าน	228	100.0	0	0.0
ภาษาไทย	พูด	228	100.0	0	0.0
	ฟัง	228	100.0	0	0.0
	เขียน	228	100.0	0	0.0
	อ่าน	228	100.0	0	0.0

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงข้อมูลทั่วไป ตอนที่ 1 ผู้นำเสนอคุณสมบัติในจังหวัดปัตตานีจำนวน 228 คน มีดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุ 46-50 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 42.5 รองลงมาคืออายุ 41-45 ปี 51 ปีขึ้นไป 36-40 ปี 31-35 ปี 26-30 ปี และ 21-25 ปี คิดเป็นร้อยละ 22.8 17.5 11.0 4.8 0.9 และ 0.4 ตามลำดับ

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นปริญญาตรีมากที่สุดร้อยละ 57.2 รองลงมาคือวุฒิอื่นๆ ที่รวมถึงการศึกษานอกระบบและการศึกษาจากระบบปอเนาะที่ไม่มีวุฒิการศึกษา การศึกษาระดับอนุปริญญา ชะนะเวีย แลมุตะวะชิต คิดเป็นร้อยละ 18.4 17.1 3.9 และ 3.1 ตามลำดับ

3. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุดร้อยละ 42.1 รองลงมาวุฒิมัธยมศึกษาตอนต้น อนุปริญญา มัธยมศึกษาตอนต้น ประถมศึกษา และปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 39.0 8.8 8.8 และ 1.3 ตามลำดับ

4. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบอาชีพครูสอนศาสนา (อุสตาซ) มากที่สุดร้อยละ 35.5 รองลงมาประกอบอาชีพส่วนตัว วิทยากรวิชาการศาสนาประจำโรงเรียนสามัญ ชาวนา ชาวนวน ชาวไร่ เจ้าหน้าที่องค์กรศาสนา และข้าราชการ-รัฐวิสาหกิจ คิดเป็นร้อยละ 14.5 12.7 3.5 และ 0.9 ตามลำดับ

5. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร สามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูและภาษาไทยคิดเป็นทั้งทักษะการพูด ฟัง เขียน อ่าน คิดเป็นร้อยละ 100.0

สรุปข้อมูลส่วนตัวกลุ่มตัวอย่างจากผู้นำเสนอคุณสมบัติในจังหวัดปัตตานีในการวิจัยได้ดังต่อไปนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุ 46-50 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 42.5 มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบปริญญาตรีมากที่สุดร้อยละ 57.2 มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุดร้อยละ 42.1 ประกอบอาชีพครูสอนศาสนา (อุสตาซ) มากที่สุดร้อยละ 35.5 และมีทักษะด้านภาษาในการสื่อสารทั้งภาษามลายูและภาษาไทย ทั้งทักษะการพูด ฟัง เขียน อ่าน คิดเป็นร้อยละ 100.0

3.4.2.2 แบบสอบถามตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการนำเสนอคุณสมบัติ

แบบสอบถาม	จำนวน	ร้อยละ
1. ใครเป็นเคาะกู๊บบเป็นประจำที่มีสติดีแห่งนี้		
อิหม่าม	50	21.9
เคาะกู๊บบ	34	14.9
บิหลัน	25	11.0
บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ	34	14.9
สลับกันคุณสมบัติด้วยการจัดเวรทั้งคนในและคนนอก	85	37.3
อื่น ๆ	0	0
2. รูปแบบการนำเสนอคุณสมบัติวันศุกร์เป็นอย่างไร?		
อ่านจากหนังสือคุณสมบัติ 12 เดือนที่เป็นเล่ม	137	60.1
อ่านจากเนื้อหาที่ได้เขียนด้วยตนเอง	74	32.5
บรรยายตามความถนัดโดยไม่อ่านจากหนังสือ/เอกสาร	17	7.5
อื่น ๆ	0	0
3. เนื้อหาคุณสมบัติที่มีการเน้นเป็นเรื่องอะไร? (คิดเป็นร้อยละตามผู้ตอบแบบสอบถาม)		
การประกอบอิบาดะฮ์	102	44.7
วิถีชีวิตความเป็นอยู่	74	32.5
รำลึกถึงวันอาคิเราะฮ์	228	100.0
ชีวประวัติท่านนบีและเรื่องราวในประวัติศาสตร์	93	40.8
วิเคราะห์เหตุการณ์ในปัจจุบัน	19	8.3
เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ	228	100.0
คุณธรรมและจริยธรรม	50	21.9
อื่น ๆ	17	7.5
4. ภาษาใดที่ผู้นำเสนอคุณสมบัติมักใช้ในการคุณสมบัติ?		
ภาษามลายูกลาง	173	75.9
ภาษามลายูถิ่น	55	24.1
ภาษาไทยกลาง	0	0

ภาษาไทยถิ่น	0	0
ภาษามลายูในคุญบะฮ์ที่ 1 ภาษาไทยในคุญบะฮ์ที่ 2	0	0
ภาษาไทยในคุญบะฮ์ที่ 1 ภาษามลายูในคุญบะฮ์ที่ 2	0	0
ผสมระหว่างภาษาไทยและมลายูทั้งในสองคุญบะฮ์	0	0
อื่น ๆ	0	0
5. เวลาในการนำเสนอคุญบะฮ์ทั้งสองรวมเป็นกี่นาที?		
10-15 นาที	29	12.7
15-20 นาที	94	41.2
20-25 นาที	57	25.0
25-30 นาที	48	21.1
อื่น ๆ	0	0
6. แบ่งสัดส่วนเวลาอย่างไรในการนำเสนอคุญบะฮ์?		
คุญบะฮ์แรกยาวเท่ากับคุญบะฮ์ที่สอง	76	33.3
คุญบะฮ์แรกยาวกว่าคุญบะฮ์ที่สอง	98	43.0
คุญบะฮ์แรกสั้นกว่าคุญบะฮ์ที่สอง	54	23.7
อื่น ๆ		
7. ท่านคิดว่าการนำเสนอคุญบะฮ์สั้นหรือยาวที่มีผลต่อผู้ฟัง?		
คุญบะฮ์สั้นมีผลมากกว่า	70	30.7
คุญบะฮ์ยาวมีผลมากกว่า	116	50.9
อื่น ๆ	42	18.4
8. คุญบะฮ์วันศุกร์สามารถให้ผู้ฟังนำไปใช้ประโยชน์ได้หรือไม่?		
ได้มากที่สุด	176	77.2
ได้พอสมควร	37	16.2
ได้น้อย	15	6.6
อื่น ๆ		
9. ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ให้ความสนใจในการฟังคุญบะฮ์หรือไม่?		
ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก	87	38.2
ให้ความสนใจบ้างเป็นบางส่วน	85	37.3
ไม่ให้ความสนใจ	16	7.0
อื่น ๆ	40	17.5

จากแบบสอบถามข้างต้น แสดงถึงร้อยละจากการสอบถามเคาะฆิ๊บเกี่ยวกับการนำเสนอคุญบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดปัตตานี จำนวน 228 คน ซึ่งปรากฏผลดังนี้

1. เคาะฆิ๊บเป็นประจำที่มีสติในชุมชน ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือมีการสลับกันคุญบะฮ์ด้วยการจัดเวรทั้งคนในและคนนอกมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 37.3 รองลงมาคืออิหม่าม

เคาะถ้ำ บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ และบิหลั่น คิดเป็นร้อยละ 21.9 14.9 14.9 และ 11.0 ตามลำดับ

2. รูปแบบการนำเสนอคุณประโยชน์ที่ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือด้วยการอ่านจากหนังสือคุณประโยชน์ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 60.1 รองลงมาคือ อ่านจากเนื้อหาที่ได้เขียนด้วยตนเอง และบรรยายตามความถนัดโดยไม่อ่านจากหนังสือหรือเอกสาร คิดเป็นร้อยละ 32.5 และ 7.5 ตามลำดับ

3. เนื้อหาคุณประโยชน์ที่มีการเน้นแก่ผู้ฟังที่ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ การยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัสนุนนะฮ์และการรำลึกถึงวันอาคิเราะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 100.0 เท่ากัน รองลงมาคือ การประกอบอิบาเดฮ์ ชีวประวัตินบีและประวัติศาสตร์อิสลาม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ เรื่องคุณธรรมและจริยธรรม วิเคราะห์เหตุการณ์ในปัจจุบัน และอื่น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องการตักเตือนและให้ข้อคิดที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคิดเป็นร้อยละ 44.7 40.8 32.5 21.9 8.3 และ 7.5 ตามลำดับ

4. ภาษาที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณประโยชน์เป็นประจำผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือภาษามลายูกลาง มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 75.9 รองลงมาคือภาษามลายูถิ่น คิดเป็นร้อยละ 24.1

5. เวลาใช้ในการนำเสนอคุณประโยชน์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคืออยู่ระหว่าง 15-20 นาที มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 41.2 รองลงมาคือ 20-25 นาที 25-30 นาที และ 10-15 นาที คิดเป็นร้อยละ 25.0 21.1 และ 12.7 ตามลำดับ

6. การแบ่งสัดส่วนเวลาในการนำเสนอคุณประโยชน์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ คุณประโยชน์แรกยาวกว่าคุณประโยชน์ที่สองมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 43.0 รองลงมาคือคุณประโยชน์แรกยาวเท่ากับคุณประโยชน์ที่สอง และคุณประโยชน์แรกสั้นกว่าคุณประโยชน์ที่สอง คิดเป็นร้อยละ 33.3 และ 23.7 ตามลำดับ

7. การนำเสนอคุณประโยชน์สั้นหรือยาวมีผลต่อผู้ฟัง ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือคุณประโยชน์ยาวมีผลต่อผู้ฟังมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 50.9 รองลงมาคือมีการคุณประโยชน์สั้น และอื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าบางครั้งมีการคุณประโยชน์ยาว-สั้นพอสมควร บางครั้งมีการคุณประโยชน์ยาวตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมมุสลิมหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับพี่น้องมุสลิมในบางประเทศ คิดเป็นร้อยละ 30.7 และ 18.4 ตามลำดับ

8. ผู้ฟังสามารถนำคุณประโยชน์วันศุกร์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากน้อยเพียงใด ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 77.2 รองลงมาคือได้พอสมควร และได้น้อย คิดเป็นร้อยละ 16.2 และ 6.6 ตามลำดับ

9. ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ให้ความสนใจในการฟังคุณประโยชน์มากน้อยเพียงใด ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 38.2 รองลงมาคือให้ความสนใจบ้างเป็นบางส่วน อื่น ๆ เนื่องจากเคาะถ้ำเป็นคนเดิม บางครั้งเนื้อหาคุณประโยชน์เป็นเนื้อหาที่คนในหมู่บ้านเคยฟังมาแล้ว บางคนพูดคุยขณะฟังคุณประโยชน์ และบางส่วนเป็นเยาวชนที่ร่วมละหมาดวันศุกร์พร้อมกับผู้ใหญ่ที่มักพูดคุยขณะเคาะถ้ำกำลังคุณประโยชน์ และไม่ให้ความสนใจ คิดเป็นร้อยละ 37.3 17.5 และ 7.0 ตามลำดับ

สรุปการสอบถามเคาะถ้ำเกี่ยวกับการนำเสนอคุณประโยชน์วันศุกร์ในจังหวัดปัตตานี มีดังนี้ เคาะถ้ำเป็นประจำที่มีสถิติผู้ให้สอบถามมีการสลับกันคุณประโยชน์ด้วยการจัดเวรทั้งคนในและคนนอก คิดเป็นร้อยละ 37.3 รูปแบบการนำเสนอคุณประโยชน์ด้วยการอ่านจากหนังสือคุณประโยชน์ คิดเป็นร้อยละ 60.1 เนื้อหาคุณประโยชน์ที่มีการเน้นแก่ผู้ฟังคือ เรื่องการยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัสนุนนะฮ์และการรำลึก

ถึงวันอาทิตย์ คิดเป็นร้อยละ 100.0 ภาษาที่ใช้ในการนำเสนอคือภาษามลาญกลาง คิดเป็นร้อยละ 75.9 สัดส่วนเวลาในการนำเสนอคือ คุฏบะฮ์แรกยาวกว่าคุฏบะฮ์ที่สอง คิดเป็นร้อยละ 43.0 การนำเสนอคุฏบะฮ์ยาวมีผลต่อผู้ฟัง คิดเป็นร้อยละ 50.9 ผู้ฟังสามารถนำคุฏบะฮ์วันศุกร์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ คิดเป็นร้อยละ 77.2 ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ให้ความสนใจในการฟังคุฏบะฮ์เป็นอย่างมาก คิดเป็นร้อยละ 38.2

3.4.2.3 แบบสอบถามตอนที่ 3 แบบสอบถามเคาะฆิบบเพื่อพัฒนาสังคม

ความคิดเห็นของผู้นำเสนอคุฏบะฮ์	คำตอบ	จำนวน	ร้อยละ
1. ท่านคิดว่าคุฏบะฮ์วันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการเชิญชวน ตะอวะฮ์หรือไม่?	เป็น	228	100.0
	ไม่เป็น	0	0.0
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		228	100.0
2. ท่านคิดว่าคุฏบะฮ์สั้น-ยาวมีผลต่อผู้ฟังหรือไม่	สั้น	53	23.2
	ยาว	175	76.8
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		228	100.0
3. ท่านคิดว่าเนื้อหาคุฏบะฮ์วันศุกร์เป็นความรู้ใหม่แก่ผู้ฟังหรือไม่	เป็น	72	31.6
	ไม่เป็น	156	68.4
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		228	100.0
4. คุฏบะฮ์วันศุกร์สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้หรือไม่	พัฒนา	214	93.9
	ไม่พัฒนา	14	6.1
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		228	100.0
5. การตักวาต่ออัลลอฮ์เกิดขึ้นจากการคุฏบะฮ์วันศุกร์หรือไม่	เกิดขึ้น	168	73.7
	ไม่เกิดขึ้น	60	26.3
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		228	100.0
6. คุฏบะฮ์ควรพัฒนาในรูปแบบใดเพื่อให้ผู้ฟังได้รับทั้งความรู้และคุณธรรม			
รูปแบบที่ควรพัฒนา		จำนวน	ร้อยละ
(คิดเป็นร้อยละตามคำตอบจากผู้ตอบแบบสอบถาม)			
พัฒนาที่ตัวเคาะฆิบบให้มีทักษะในการนำเสนอ		85	32.2
นำเสนอเรื่องใกล้ตัว เรื่องในครอบครัว ในชุมชน		142	62.2
พูดด้วยภาษาที่ทุกคนเข้าใจง่าย		156	68.4
คุฏบะฮ์โดยไม่ต้องอ่านจากหนังสือหรือเอกสาร		64	28.0

กฎบะฮฺโดยไม่ต้องอ่านจากหนังสือหรือเอกสาร	64	28.0
ให้สำนักงานคณะกรรมการอิสลามวางนโยบายให้ชัดเจน	187	82.0
ผู้ร่วมละหมาดควรให้ความสำคัญกับการฟังกฎบะฮฺ	199	87.2
บรรจุความรู้ใหม่ ๆ หรือสะกิดความรู้สึกลงในบางครั้ง	78	34.2
ทั้งความรู้และคุณธรรมในกฎบะฮฺต้องชัดเจน	59	22.8

7. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในกฎบะฮฺเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟัง
(คิดเป็นร้อยละตามคำตอบจากผู้ตอบแบบสอบถาม)

อะกีดะฮฺ (หลักการศรัทธา)	228	100.0
ฟิกฮฺ (บทบัญญัติอิสลาม)	87	38.2
ตัฟซีร์ (อรรถาธิบายอัลกุรอาน)	123	53.9
อัลฮะดีษ (วจนะของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ)	126	55.3
อัสสี่เราะฮฺ อันนะบะวียะฮฺ (ชีวประวัติของท่านนบี ﷺ)	125	54.8
ตะเสาวุฟ (การขัดเกลาจิตใจ)	127	55.7
อื่น ๆ (เน้นการชี้แนะ ตักเตือน และเตือนสติ)	142	62.3

จากการสอบถามข้างต้น แสดงถึงร้อยละจากแบบสอบถามเคาะสุ๊บบเพื่อพัฒนาสังคม
ในจังหวัดปัตตานี จำนวน 228 คน มีดังนี้

1. การนำเสนอกฎบะฮฺวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮฺหรือไม่ ผู้ตอบ
แบบสอบถามตอบคือ ใช่ คิดเป็นร้อยละ 100.0

2. การกฎบะฮฺสั้นหรือยาวมีผลต่อผู้ฟังหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือกฎบะฮฺ
ยาวมีผล มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 76.8 และกฎบะฮฺสั้น คิดเป็นร้อยละ 23.2

3. การนำเสนอกฎบะฮฺเป็นความรู้ใหม่แก่ผู้ฟังหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมาก
ที่สุดคือไม่เป็นความรู้ใหม่ คิดเป็นร้อยละ 68.4 และตอบว่าเป็นความรู้ใหม่ คิดเป็นร้อยละ 31.6

4. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในกฎบะฮฺเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟัง คิดเป็นร้อย
ละตามคำตอบจากผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 228 คน คือ ความรู้เกี่ยวกับอะกีดะฮฺ (หลักการ
ศรัทธา) คิดเป็นร้อยละ 100.0 รองลงมาคือเน้นการชี้แนะ ตักเตือน และเตือนสติ ความรู้เกี่ยวกับตะ
เสาวุฟ (การขัดเกลาจิตใจ) อัลฮะดีษ (วจนะของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ) อัสสี่เราะฮฺ อันนะบะวียะฮฺ
(ชีวประวัติของท่านนบี ﷺ) ตัฟซีร์ (อรรถาธิบายอัลกุรอาน) และความรู้เกี่ยวกับฟิกฮฺ (บทบัญญัติ
อิสลาม)คิดเป็นร้อยละ 62.3 55.7 55.3 54.8 53.3 และ 38.2 ตามลำดับ

5. กฎบะฮฺวันศุกร์สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้หรือไม่ ผู้ตอบ
แบบสอบถามตอบมากที่สุดคือสามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้ คิดเป็นร้อยละ 93.9 และ
ตอบว่าไม่สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคม คิดเป็นร้อยละ 6.1

6. การตักวาต่ออัลลอฮฺเกิดขึ้นจากการกฎบะฮฺวันศุกร์หรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถาม
ตอบมากที่สุดคือ เกิดขึ้น คิดเป็นร้อยละ 73.7 รองลงมาตอบว่าไม่เกิดขึ้น คิดเป็นร้อยละ 26.3

7. คุฏบะฮ์ควรพัฒนาในรูปแบบใดเพื่อให้ผู้ฟังได้รับทั้งความรู้และคุณธรรมผู้ตอบแบบสอบถามคิดเป็นร้อยละตามคำตอบจากผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือ ผู้ร่วมละหมาดควรให้ความสำคัญกับการฟังคุฏบะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 87.2 รองลงมาคือ ให้สำนักงานคณะกรรมการอิสลามวางนโยบายให้ชัดเจน พูดด้วยภาษาที่ทุกคนเข้าใจง่าย นำเสนอเรื่องใกล้ตัว เรื่องในครอบครัว ในชุมชน บรรจุความรู้ใหม่ ๆ หรือสะกิดความรู้สึกในบางครั้ง พัฒนาที่ตัวเคาะฎิบให้มีทักษะในการนำเสนอ คุฏบะฮ์โดยไม่ต้องอ่านจากหนังสือหรือเอกสาร และเน้นทั้งความรู้และคุณธรรมในคุฏบะฮ์ ต้องชัดเจน คิดเป็นร้อยละ 82.0 68.4 62.2 34.2 32.2 28.0 และ 22.8 ตามลำดับ

สรุปแบบสอบถามเคาะฎิบเพื่อพัฒนาสังคม คือการนำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 100.0 การคุฏบะฮ์ยาวมีผลต่อผู้ฟัง คิดเป็นร้อยละ 76.8 การนำเสนอคุฏบะฮ์ไม่ใช่นำเสนอความรู้ใหม่แก่ผู้ฟัง คิดเป็นร้อยละ 68.4 ความรู้ประเภทที่ควรบรรจุในคุฏบะฮ์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังคือ ความรู้เกี่ยวกับอะกีดะฮ์ (หลักการศรัทธา) คิดเป็นร้อยละ 100.0 รองลงมาคือเน้นการชี้แนะ ตักเตือน และเตือนสติ ความรู้เกี่ยวกับตะเสวูฟ (การขัดเกลาจิตใจ) อัลฮะดีษ (วจนะของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ) อัศลีเราะฮ์ อันนะบะฮ์วัยยะฮ์ (ชีวประวัติของท่านนบี ﷺ) ตัฟซีร์ (อรรถาธิบายอัลกุรอาน) และความรู้เกี่ยวกับฟิกฮ์ (บทบัญญัติอิสลาม) คิดเป็นร้อยละ 62.3 55.7 55.3 54.8 53.3 และ 38.2 ตามลำดับและการตักวาต่ออัลลอฮ์ ﷻ เกิดขึ้นจากการคุฏบะฮ์วันศุกร์ คิดเป็นร้อยละ 73.7

คุฏบะฮ์วันศุกร์สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้ คิดเป็นร้อยละ 93.9 แต่คุฏบะฮ์ควรพัฒนาในหลายรูปแบบเพื่อให้ผู้ฟังได้รับทั้งความรู้และคุณธรรม อาทิ ผู้ร่วมละหมาดควรให้ความสำคัญกับการฟังคุฏบะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 87.2 สำนักงานคณะกรรมการอิสลามวางนโยบายให้ชัดเจน พูดด้วยภาษาที่ทุกคนเข้าใจง่าย นำเสนอเรื่องใกล้ตัว เรื่องในครอบครัว ในชุมชน บรรจุความรู้ใหม่ ๆ หรือสะกิดความรู้สึกในบางครั้ง พัฒนาที่ตัวเคาะฎิบให้มีทักษะในการนำเสนอ คุฏบะฮ์โดยไม่ต้องอ่านจากหนังสือหรือเอกสาร และเน้นทั้งความรู้และคุณธรรมในคุฏบะฮ์ต้องชัดเจน คิดเป็นร้อยละ 82.0 68.4 62.2 34.2 32.2 28.0 และ 22.8 ตามลำดับ

3.4.3 สรุปแบบสอบถามผู้นำเสนอคุฏบะฮ์ในจังหวัดยะลาจำนวน 112 คน

3.4.3.1 แบบสอบถามตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้นำคุฏบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดยะลา

1.อายุ	จำนวน	ร้อยละ
21-25 ปี	0	0
26-30 ปี	0	0
31-35 ปี 5	7	6.3
36-40 ปี 4	13	11.6
41-45 ปี 2	26	23.2
46-50 ปี 3	20	17.8
51 ปีขึ้นไป	46	41.1

2. ระดับการศึกษาด้านศาสนา					
อับติดาอีย์			0		0
มุตะวัชชิต			0		0
ชะนะวีย			62		55.4
อนุปริญญา			21		18.8
ปริญญาตรี			5		4.5
อื่น ๆ			24		21.4
3. ระดับการศึกษาด้านสามัญ					
ประถมศึกษา			0		0
มัธยมศึกษาตอนต้น			1		0.9
มัธยมศึกษาตอนปลาย			51		45.5
อนุปริญญา			39		34.8
ปริญญาตรี			12		10.7
สูงกว่าปริญญาตรี			0		0
อื่น ๆ			9		8.0
4. อาชีพ					
ครูสอนศาสนา (อุस्ताซ)			38		33.9
วิทยากรวิชาการศาสนาประจำโรงเรียนสามัญ			10		8.9
เจ้าหน้าที่องค์กรศาสนา			0		0
ข้าราชการ - รัฐวิสาหกิจ			0		0
ชาวสวน-ชาวไร่- ชาวนา			12		10.7
ประกอบอาชีพส่วนตัว			43		38.4
อื่น ๆ			9		8.0
5. ทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร					
ภาษา	ทักษะในการสื่อสาร	สามารถสื่อสารได้	ร้อยละ	ไม่สามารถสื่อสารได้	ร้อยละ
ภาษามลายู	พูด	112	100.0	0	0.0
	ฟัง	112	100.0	0	0.0
	เขียน	112	100.0	0	0.0
	อ่าน	112	100.0	0	0.0
ภาษาไทย	พูด	112	100.0	0	0.0
	ฟัง	112	100.0	0	0.0
	เขียน	112	100.0	0	0.0
	อ่าน	112	100.0	0	0.0

จากการสอบถามข้างต้น แสดงถึงข้อมูลทั่วไป ตอนที่ 1 การสอบถามจากผู้นำเสนอ
 คุฏบะฮ์ในจังหวัดยะลาจำนวน 112 คน มีดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุ 50 ปีขึ้นไปมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 41.1
 รองลงมาคืออายุ 41-45 ปี 46.50 ปี 36-40 ปี และ 31-35 ปี คิดเป็นร้อยละ 23.2 17.8 11.6 และ 6.3
 ตามลำดับ

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นมัธยมศึกษา
 ที่สุดร้อยละ 55.4 รองลงมาคือวุฒิอื่นๆ ซึ่งรวมถึงการศึกษาในระบบปอเนาะที่ไม่มีวุฒิการศึกษา
 การศึกษาระดับอนุปริญญา และปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 21.4 18.8 และ 4.5 ตามลำดับ

3. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอน
 ปลายมากที่สุดร้อยละ 45.5 รองลงมาวุฒิมัธยมศึกษาตอนต้น อนุปริญญา ปริญญาตรี อื่น ๆ ซึ่งรวมถึง
 การศึกษานอกระบบ และมัธยมศึกษาตอนต้น คิดเป็นร้อยละ 34.8 10.7 8.0 และ 0.9 ตามลำดับ

4. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบอาชีพประกอบอาชีพส่วนตัว มากที่สุด
 ร้อยละ 38.4 รองลงมาคือครูสอนศาสนา (อุstadah) ขาวนา ขาวสวน ขาวไร่ วิทยากรวิชาการศาสนา
 ประจำโรงเรียนสามัญ และอื่น ๆ รวมถึงงานอิสระที่ผู้ตอบแบบสอบถามไม่ระบุ คิดเป็นร้อยละ 33.9
 10.7 8.9 และ 8.0 ตามลำดับ

5. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร สามารถ
 สื่อสารด้วยภาษามลายูและภาษาไทยคิดเป็นทั้งทักษะการพูด ฟัง เขียน อ่าน คิดเป็นร้อยละ 100.0

สรุปข้อมูลทั่วไปกลุ่มตัวอย่างจากผู้นำเสนอคุฏบะฮ์ในจังหวัดยะลาในการวิจัยได้
 ดังต่อไปนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการสอบถามมีอายุ 50 ปีขึ้นไปมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 41.1 มีวุฒิ
 การศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นมัธยมศึกษาที่สูงสุดร้อยละ 55.4 มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบ
 มัธยมศึกษาตอนปลาย คิดเป็นร้อยละ 45.5 ประกอบอาชีพประกอบอาชีพส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ
 38.4 มีทักษะด้านภาษาในการสื่อสารทั้งภาษามลายูและภาษาไทย ทั้งพูด ฟัง เขียน อ่าน คิดเป็นร้อย
 ละ 100.0

3.4.3 แบบสอบถามผู้นำเสนอคุฏบะฮ์ในจังหวัดยะลาจำนวน 112 คน

3.4.3.2 แบบสอบถามตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการนำเสนอคุฏบะฮ์

แบบสอบถาม	จำนวน	ร้อยละ
1. ใครเป็นเคาะฎิบเป็นประจำที่มีสติอยู่ขณะนี้		
อิหม่าม	23	20.5
เคาะฎิบ	17	15.2
บิหลัน	17	15.2
บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ	12	10.7
สลับกันคุฏบะฮ์ด้วยการจัดเวรทั้งคนในและคนนอก	43	38.4
อื่น ๆ	0	0

2. รูปแบบการนำเสนอคุณบะฮวันศุกร์เป็นอย่างไร?		
อ่านจากหนังสือคุณบะฮ 12 เดือนที่เป็นเล่ม	69	61.6
อ่านจากเนื้อหาที่ได้เขียนด้วยตนเอง	33	29.5
บรรยายตามความถนัดโดยไม่อ่านจากหนังสือ/เอกสาร	10	8.9
อื่น ๆ	0	0
3. เนื้อหาคุณบะฮที่มีการเน้นเป็นเรื่องอะไร? (คิดเป็นร้อยละตามผู้ตอบแบบสอบถาม)		
การประกอบอภิปาตะฮ์	51	45.5
วิถีชีวิตความเป็นอยู่	61	54.5
รำลึกถึงวันอาคิเราะฮ์	112	100.0
ชีวประวัติท่านนบีและเรื่องราวในประวัติศาสตร์	45	40.2
วิเคราะห์เหตุการณ์ในปัจจุบัน	4	3.6
เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ	112	100.0
คุณธรรมและจริยธรรม	25	22.3
อื่น ๆ	13	11.6
4. ภาษาใดที่ผู้นำเสนอคุณบะฮมักใช้ในการคุณบะฮ?		
ภาษามลายูกลาง	88	78.6
ภาษามลายูถิ่น	24	21.4
ภาษาไทยกลาง	0	0
ภาษาไทยถิ่น	0	0
ภาษามลายูในคุณบะฮที่ 1 ภาษาไทยในคุณบะฮที่ 2	0	0
ภาษาไทยในคุณบะฮที่ 1 ภาษามลายูในคุณบะฮที่ 2	0	0
ผสมระหว่างภาษาไทยและมลายูทั้งในสองคุณบะฮ	0	0
อื่น ๆ	0	0
5. เวลาในการนำเสนอคุณบะฮทั้งสองรวมเป็นกี่นาที?		
10-15 นาที	13	11.6
15-20 นาที	45	40.2
20-25 นาที	26	23.2
25-30 นาที	28	25.0
อื่น ๆ	0	0
6. แบ่งสัดส่วนเวลาอย่างไรในการนำเสนอคุณบะฮ?		
คุณบะฮแรกยาวเท่ากับคุณบะฮที่สอง	43	38.4
คุณบะฮแรกยาวกว่าคุณบะฮที่สอง	59	52.7
คุณบะฮแรกสั้นกว่าคุณบะฮที่สอง	10	8.9
อื่น ๆ	0	0

7. ท่านคิดว่าการนำเสนอคุณบะขี้ล้นหรือยาวที่มีผลต่อผู้ฟัง?		
คุณบะขี้ล้นมีผลมากกว่า	40	35.7
คุณบะขี้ยาวมีผลมากกว่า	51	45.5
อื่น ๆ	21	18.8
8. คุณบะขี้วันศุกร์สามารถให้ผู้ฟังนำไปใช้ประโยชน์ได้หรือไม่?		
ได้มากที่สุด	90	80.4
ได้พอสมควร	17	15.2
ได้น้อย	5	4.5
อื่น ๆ	0	0
9. ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ให้ความสนใจในการฟังคุณบะขี้หรือไม่?		
ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก	47	42.0
ให้ความสนใจบ้างเป็นบางส่วน	40	35.7
ไม่ให้ความสนใจ	7	6.3
อื่น ๆ	18	16.1

จากการสอบถามข้างต้น 40 แสดงถึงร้อยละจากการสอบถามเคาะกุ๊ปเกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะขี้วันศุกร์ในจังหวัดยะลา จำนวน 112 คน ซึ่งปรากฏผลดังนี้

1. เคาะกุ๊ปเป็นประจำที่มีสติในชุมชน ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือมีการสลับกันคุณบะขี้ด้วยการจัดเวรทั้งคนในและคนนอกมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 38.4 รองลงมาคืออิหม่าม เคาะกุ๊ป บิหลัน และบุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ คิดเป็นร้อยละ 20.5 15.2 15.2 และ 10.7 ตามลำดับ

2. รูปแบบการนำเสนอคุณบะขี้ที่ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือด้วยการอ่านจากหนังสือคุณบะขี้ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 61.6 รองลงมาคือ อ่านจากเนื้อหาที่ได้เขียนด้วยตนเอง และบรรยายตามความถนัดโดยไม่อ่านจากหนังสือหรือเอกสาร คิดเป็นร้อยละ 29.5 และ 8.9 ตามลำดับ

3. เนื้อหาคุณบะขี้ที่มีการเน้นแก่ผู้ฟังที่ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ การยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัซสุนนะฮ์และการรำลึกถึงวันอาคิเราะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 100.0 เท่ากัน รองลงมาคือ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบอียาดะฮ์ ชีวประวัติในปีและประวัติศาสตร์อิสลาม เรื่องคุณธรรมและจริยธรรม เรื่องอื่น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องการตักเตือนและให้ข้อคิดที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง และวิเคราะห์เหตุการณ์ในปัจจุบัน คิดเป็นร้อยละ 54.5 45.5 40.2 22.3 11.6 และ 3.6 ตามลำดับ

4. ภาษาที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณบะขี้เป็นประจำผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือภาษามลายูกลางมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 78.6 รองลงมาคือภาษามลายูถิ่น คิดเป็นร้อยละ 21.4

5. เวลาใช้ในการคุณบะขี้ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคืออยู่ระหว่าง 15-20 นาที มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 40.2 รองลงมาคือ 25-30 นาที 20-25 นาที และ 10-15 นาที คิดเป็นร้อยละ 25.0 23.2 และ 11.6 ตามลำดับ

6. การแบ่งสัดส่วนเวลาในการนำเสนอคุณบะขี้ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ คุณบะขี้แรกยาวกว่าคุณบะขี้ที่สองมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 52.7 รองลงมาคือคุณบะขี้แรกยาวเท่ากับคุณบะขี้ที่สอง และคุณบะขี้แรกสั้นกว่าคุณบะขี้ที่สอง คิดเป็นร้อยละ 38.4 และ 8.9 ตามลำดับ

7. การนำเสนอคุณบะฮ์ฮันหรือยาวมีผลต่อผู้ฟัง ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ คุณบะฮ์ฮันหรือยาวมีผลต่อผู้ฟังมากคิดเป็นร้อยละ 45.5 รองลงมาคือมีการคุณบะฮ์ฮัน และอื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าบางครั้งคุณบะฮ์ฮันหรือยาวอาจอยู่ที่เนื้อหาที่เคาะก๊อบบางคนได้ให้ความกระจ่างในเนื้อหาด้วยการอธิบายเพิ่มเติมจากเนื้อหาที่ได้อ่านจากหนังสือ คิดเป็นร้อยละ 35.7 และ 18.8 ตามลำดับ

8. ผู้ฟังสามารถนำคุณบะฮ์ฮันวันศุกร์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างน้อยเพียงใด ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 80.4 รองลงมาคือได้น้อย และได้พอสมควร คิดเป็นร้อยละ 15.1 และ 4.5 ตามลำดับ

9. ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ให้ความสนใจในการฟังคุณบะฮ์ฮันอย่างน้อยเพียงใด ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 42.2 รองลงมาคือให้ความสนใจบ้างเป็นบางส่วน อื่น ๆ เนื่องจากเคาะก๊อบส่วนใหญ่อ่านคุณบะฮ์ฮันจากหนังสือที่เป็นภาษามลายูกลางซึ่งคนส่วนหนึ่งเข้าใจแต่อีกส่วนหนึ่งไม่เข้าใจ เคาะก๊อบอ่านด้วยน้ำเสียงที่สมดุลไม่มีเสียงสูงต่ำ และเป็นเนื้อหาเดิม ๆ ที่เคยนำเสนอคุณบะฮ์ฮันมาก่อนหน้านี้ และไม่ให้ความสนใจ คิดเป็นร้อยละ 35.7 16.1 และ 6.3 ตามลำดับ

สรุปการสอบถามเคาะก๊อบเกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮ์ฮันวันศุกร์ในจังหวัดยะลา คือ เคาะก๊อบมีการสลับกันคุณบะฮ์ฮันด้วยการจัดเวรทั้งคนในและคนนอก คิดเป็นร้อยละ 38.4 รูปแบบการนำเสนอคุณบะฮ์ฮันด้วยการอ่านจากหนังสือคุณบะฮ์ฮัน คิดเป็นร้อยละ 61.6 เนื้อหาคุณบะฮ์ฮันที่มีการเน้นแก่ผู้ฟังคือเรื่องการยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัลสุนนะฮ์และการรำลึกถึงวันอาคิเราะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 100.0 เท่ากัน ภาษาที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณบะฮ์ฮันเป็นประจำคือภาษามลายูกลาง คิดเป็นร้อยละ 78.6 เวลาใช้ในการคุณบะฮ์ฮันอยู่ระหว่าง 15-20 นาที คิดเป็นร้อยละ 40.2 โดยแบ่งสัดส่วนเวลาในการนำเสนอคุณบะฮ์ฮันคือ คุณบะฮ์ฮันแรกยาวกว่าคุณบะฮ์ฮันที่สอง คิดเป็นร้อยละ 52.7 การนำเสนอคุณบะฮ์ฮันยาวมีผลต่อผู้ฟังมากคิดเป็นร้อยละ 45.5 ผู้ฟังสามารถนำคุณบะฮ์ฮันวันศุกร์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 80.4 ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ให้ความสนใจในการฟังคุณบะฮ์ฮันเป็นอย่างมาก คิดเป็นร้อยละ 42.2

3.4.3.2 แบบสอบถามตอนที่ 3 แบบสอบถามเคาะก๊อบเพื่อพัฒนาสังคม

ความคิดเห็นของผู้นำเสนอคุณบะฮ์ฮัน	คำตอบ	จำนวน	ร้อยละ
1. ท่านคิดว่าคุณบะฮ์ฮันวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการเชิญชวน ตะอวะฮ์หรือไม?	เป็น	112	100.0
	ไม่เป็น	0	0.0
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		112	100.0
2. ท่านคิดว่าคุณบะฮ์ฮัน-ยาวมีผลต่อผู้ฟังหรือไม่	สั้น	32	28.6
	ยาว	80	71.4
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		112	100.0

3. ท่านคิดว่าเนื้อหาคุณบะฮฺวันศุกร์เป็นความรู้ใหม่แก่ผู้ฟังหรือไม่	เป็น	79	70.5
	ไม่เป็น	33	29.5
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		112	100.0
4. คุณบะฮฺวันศุกร์สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้หรือไม่	พัฒนา	105	93.8
	ไม่พัฒนา	7	6.2
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		112	100.0
5. การตักวาต่ออัลลอฮฺเกิดขึ้นจากการคุณบะฮฺวันศุกร์หรือไม่	เกิดขึ้น	86	76.8
	ไม่เกิดขึ้น	26	23.2
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		112	100.0
6. คุณบะฮฺควรพัฒนาในรูปแบบใดเพื่อให้ผู้ฟังได้รับทั้งความรู้และคุณธรรม			
รูปแบบที่ควรพัฒนา		จำนวน	ร้อยละ
(คิดเป็นร้อยละตามคำตอบจากผู้ตอบแบบสอบถาม)			
เลือกหัวข้อและเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน		21	18.8
นำเสนอเหตุการณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้นรอบโลกมุสลิม		23	20.5
พูดด้วยภาษาที่ทุกคนเข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน		65	58.0
คุณบะฮฺโดยไม่ต้องอ่านจากหนังสือหรือเอกสาร		19	16.9
7. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในคุณบะฮฺเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟัง			
(คิดเป็นร้อยละตามคำตอบจากผู้ให้สอบถาม)			
อะกีดะฮฺ (หลักการศรัทธา)		105	93.8
ฟิกฮฺ (บทบัญญัติอิสลาม)		36	32.1
ตัฟซีรฺ (อรรถาธิบายอัลกุรอาน)		68	60.7
อัลฮะดีษ (วจนะของท่านนบี ﷺ)		60	53.6
อัสสี่เราะฮฺ อันนะบะวียะฮฺ (ชีวประวัติของท่านนบี ﷺ)		57	50.9
ตะเสาวฟูฟ (การขัดเกลาจิตใจ)		64	57.1
อื่นๆ (เน้นการชี้แนะ ตักเตือน และเตือนสติ)		71	63.4

จากการสอบถามข้างต้น แสดงถึงร้อยละจากแบบสอบถามเคาะฆีบเพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดยะลา จำนวน 112 คน มีดังนี้

1. การนำเสนอคุณบะฮฺวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮฺหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ ใช่ คิดเป็นร้อยละ 100.0

2. การคุณบะฮฺสั้นหรือยาวมีผลต่อผู้ฟังหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือคุณบะฮฺยาวมีผล มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 71.4 และคุณบะฮฺสั้น คิดเป็นร้อยละ 28.6

3. การนำเสนอคุณบะฮะฮ์เป็นความรู้ใหม่แก่ผู้ฟังหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือเป็นความรู้ใหม่ คิดเป็นร้อยละ 70.5 และตอบว่าไม่เป็นความรู้ใหม่ คิดเป็นร้อยละ 29.5

4. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในคุณบะฮะฮ์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟัง ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุด คือ ความรู้เกี่ยวกับอะกีดะฮ์ (หลักการศรัทธา) คิดเป็นร้อยละ 93.8 รองลงมาคือเน้นการชี้แนะ ตักเตือน และเตือนสติ ตัฟซีร (อรรถาธิบายอัลกุรอาน) ความรู้เกี่ยวกับตะเสาวฟูฟ (การขัดเกลาจิตใจ) อัลฮะดีษ (วจนะของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ) อัศลีเราะฮ์ อันนะบะฮ์ วะยยะฮ์ (ชีวประวัติของท่านนบี ﷺ) และความรู้เกี่ยวกับฟิกฮ์ (บทบัญญัติอิสลาม) คิดเป็นร้อยละ 63.4 60.7 57.1 53.6 50.9 และ 32.1 ตามลำดับ

5. คุณบะฮะฮ์วันศุกร์สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้หรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือสามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้ คิดเป็นร้อยละ 93.8 และตอบว่าไม่สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคม คิดเป็นร้อยละ 6.2

6. การตัดกวางต่ออัลลอฮ์เกิดขึ้นจากการคุณบะฮะฮ์วันศุกร์หรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือ เกิดขึ้น คิดเป็นร้อยละ 76.8 รองลงมาตอบว่าไม่เกิดขึ้น คิดเป็นร้อยละ 23.2

7. คุณบะฮะฮ์ควรพัฒนาในรูปแบบใดเพื่อให้ผู้ฟังได้รับทั้งความรู้และคุณธรรม ผู้ตอบแบบสอบถามคิดเป็นร้อยละตามคำตอบจากผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือ พูดด้วยภาษาที่ทุกคนเข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน คิดเป็นร้อยละ 58.0 รองลงมาคือ นำเสนอเหตุการณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้นรอบโลกมุสลิม เลือกรหัสข้อและเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน คุณบะฮะฮ์โดยไม่ต้องอ่านจากหนังสือหรือเอกสาร คิดเป็นร้อยละ 20.5 18.8 และ 16.9 ตามลำดับ

สรุปแบบสอบถามเคาะฎิบเพื่อพัฒนาสังคมมีดังนี้ การนำเสนอคุณบะฮะฮ์วันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 100.0 การคุณบะฮะฮ์ยาวมีผลต่อผู้ฟังมากกว่าคุณบะฮะฮ์สั้น คิดเป็นร้อยละ 71.4 การนำเสนอคุณบะฮะฮ์เป็นความรู้ใหม่แก่ผู้ฟัง คิดเป็นร้อยละ 70.5 คุณบะฮะฮ์วันศุกร์สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้ คิดเป็นร้อยละ 93.8 การตัดกวางต่ออัลลอฮ์เกิดขึ้นจากการคุณบะฮะฮ์วันศุกร์ คิดเป็นร้อยละ 76.8 คุณบะฮะฮ์ควรพัฒนาในหลายรูปแบบเพื่อให้ผู้ฟังได้รับทั้งความรู้และคุณธรรม อาทิ พูดด้วยภาษาที่ทุกคนเข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน คิดเป็นร้อยละ 58.0 นำเสนอเหตุการณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้นรอบโลกมุสลิม เลือกรหัสข้อและเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน คุณบะฮะฮ์โดยไม่ต้องอ่านจากหนังสือหรือเอกสาร คิดเป็นร้อยละ 20.5 18.8 และ 16.9 ตามลำดับ ความรู้ที่ควรบรรจุในคุณบะฮะฮ์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟัง คือ ความรู้เกี่ยวกับอะกีดะฮ์ (หลักการศรัทธา) คิดเป็นร้อยละ 93.8 เน้นการชี้แนะ ตักเตือน และเตือนสติ ตัฟซีร (อรรถาธิบายอัลกุรอาน) ความรู้เกี่ยวกับตะเสาวฟูฟ (การขัดเกลาจิตใจ) อัลฮะดีษ (วจนะของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ) อัศลีเราะฮ์ อันนะบะฮ์ วะยยะฮ์ (ชีวประวัติของท่านนบี ﷺ) และความรู้เกี่ยวกับฟิกฮ์ (บทบัญญัติอิสลาม) คิดเป็นร้อยละ 63.4 60.7 57.1 53.6 50.9 และ 32.1 ตามลำดับ

3.4.4 แบบสอบถามผู้นำเสนอคุณวุฒิในจังหวัดสตูลจำนวน 72 คน

3.4.4.1 แบบสอบถามตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้นำคุณวุฒิวันศุกร์ในจังหวัดสตูล

1.อายุ	จำนวน	ร้อยละ
21-25 ปี	0	0
26-30 ปี	2	2.8
31-35 ปี	1	1.4
36-40 ปี	6	8.3
41-45 ปี	33	45.8
46-50 ปี	13	18.0
51 ปีขึ้นไป	17	23.6
2.ระดับการศึกษาด้านศาสนา		
อับติดาอีย	0	0
มุตะวัชชิต	1	1.4
ชนะวีรย์	44	61.1
อนุปริญญา	12	16.7
ปริญญาตรี	3	4.2
อื่น ๆ	12	16.7
3. ระดับการศึกษาด้านสามัญ		
ประถมศึกษา	0	0
มัธยมศึกษาตอนต้น	7	9.7
มัธยมศึกษาตอนปลาย	29	40.3
อนุปริญญา	26	36.1
ปริญญาตรี	8	11.1
สูงกว่าปริญญาตรี	2	2.8
อื่น ๆ	0	0
4. อาชีพ		
ครูสอนศาสนา (อุस्ताซ)	25	34.7
วิทยากรวิชาการศาสนาประจำโรงเรียนสามัญ	7	9.7
เจ้าหน้าที่องค์กรศาสนา	2	2.8
ข้าราชการ - รัฐวิสาหกิจ	0	0
ชาวสวน-ชาวไร่- ชาวนา	8	11.1
ประกอบอาชีพส่วนตัว	26	36.1
อื่น ๆ	0	0

5. ทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร

ภาษา	ทักษะในการสื่อสาร	สามารถสื่อสารได้	ร้อยละ	ไม่สามารถสื่อสารได้	ร้อยละ
ภาษามลายู	พูด	12	16.7	60	83.3
	ฟัง	12	16.7	60	83.3
	เขียน	12	16.7	60	83.3
	อ่าน	12	16.7	60	83.3
ภาษาไทย	พูด	72	100.0	0	0.0
	ฟัง	72	100.0	0	0.0
	เขียน	72	100.0	0	0.0
	อ่าน	72	100.0	0	0.0

จากการสอบถามข้างต้น แสดงถึงข้อมูลทั่วไป ตอนที่ 1 จากกลุ่มผู้ที่ได้รับการสอบถามจากผู้นำเสนอคุณสมบัติในจังหวัดสตูลจำนวน 72 คน มีดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุ 41-45 มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 45.8 รองลงมาคืออายุ 51 ปีขึ้นไป 46-50 36-40 และ 26-30 คิดเป็นร้อยละ 23.6 18.0 8.3 2.8 และ 1.4 ตามลำดับ

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นขณะวัยมากที่สุดร้อยละ 61.1 รองลงมาคือการศึกษาในระดับอนุปริญญา วุฒิอื่น ๆ ซึ่งรวมถึงการศึกษาในระบบ ปอเนาะที่ไม่มีวุฒิการศึกษาและศึกษาด้วยตนเอง ปริญญาตรี และการศึกษาระดับมตะวัดสลิต คิดเป็นร้อยละ 16.7 16.7 4.2 และ 1.4 ตามลำดับ

3. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุดร้อยละ 40.3 รองลงมาวุฒิมัธยมศึกษาตอนต้น ปริญญาตรี มัธยมศึกษาตอนต้น และ และสูงกว่าปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 36.1 11.1 9.7 และ 2.8 ตามลำดับ

4. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบอาชีพส่วนตัว มากที่สุดร้อยละ 36.1 รองลงมาคือครูสอนศาสนา (อุสตาซ) ขาวนา ขาวสวน ขาวไร่ วิทยากรวิชาการศาสนาประจำโรงเรียนสามัญ และเจ้าหน้าที่องค์กรศาสนา คิดเป็นร้อยละ 34.7 11.1 9.7 และ 2.8 ตามลำดับ

5. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร สามารถสื่อสารด้วยภาษาไทยคิดเป็นทั้งทักษะการพูด ฟัง เขียน อ่าน คิดเป็นร้อยละ 100.0 และสามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูทั้งทักษะการพูด ฟัง เขียน อ่าน คิดเป็นร้อยละ 16.7

สรุปข้อมูลทั่วไปกลุ่มตัวอย่างจากผู้นำเสนอคุณสมบัติในจังหวัดสตูลในการวิจัยครั้งนี้ดังต่อไปนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุ 41-45 มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 45.8 มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นขณะวัย คิดเป็นร้อยละ 61.1 มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลาย คิดเป็นร้อยละ 40.3 ประกอบอาชีพส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ 36.1 และมีทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร สามารถสื่อสารด้วยภาษาไทยคิดเป็นทั้งทักษะการพูด ฟัง เขียน อ่าน คิดเป็น

ร้อยละ 100.0 และสามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูทั้งทักษะการพูด ฟัง เขียน อ่าน คิดเป็นร้อยละ 16.7

3.4.4.2 แบบสอบถามตอนที่ 2 เกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮูในจังหวัดสตูล

แบบสอบถาม	จำนวน	ร้อยละ
1. ใครเป็นเคาะก๊ีบเป็นประจำที่มีสติตแห่งนี้		
อิหม่าม	18	25.0
เคาะก๊ีบ	8	11.1
บิหลัน	7	9.7
บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ	7	9.7
สลับกันคุณบะฮูด้วยการจัดเวรทั้งคนในและคนนอก	32	44.4
อื่น ๆ	0	0
2. รูปแบบการนำเสนอคุณบะฮูวันศุกร์เป็นอย่างไร?		
อ่านจากหนังสือคุณบะฮู 12 เดือนที่เป็นเล่ม	45	62.5
อ่านจากเนื้อหาที่ได้เขียนด้วยตนเอง	21	29.2
บรรยายตามความถนัดโดยไม่อ่านจากหนังสือ/เอกสาร	6	8.3
อื่น ๆ	0	0
3. เนื้อหาคุณบะฮูที่มีการเน้นเป็นเรื่องอะไร? (คิดเป็นร้อยละตามผู้ตอบแบบสอบถาม)		
การประกอบอิบาดะฮ์	31	43.1
วิถีชีวิตความเป็นอยู่	8	11.1
รำลึกถึงวันอาคิเราะฮ์	72	100.0
ชีวประวัติท่านนบีและเรื่องราวในประวัติศาสตร์	23	31.9
วิเคราะห์เหตุการณ์ในปัจจุบัน	2	2.8
เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ	72	100.0
คุณธรรมและจริยธรรม	21	29.2
อื่น ๆ	0	0
4. ภาษาใดที่ผู้นำเสนอคุณบะฮูมักใช้ในการคุณบะฮู?		
ภาษามลายูกลาง	12	16.7
ภาษามลายูถิ่น	0	0
ภาษาไทยกลาง	2	2.8
ภาษาไทยถิ่น	58	80.6
ภาษามลายูในคุณบะฮูที่ 1 ภาษาไทยในคุณบะฮูที่ 2	0	0
ภาษาไทยในคุณบะฮูที่ 1 ภาษามลายูในคุณบะฮูที่ 2	0	0
ผสมระหว่างภาษาไทยและมลายูทั้งในสองคุณบะฮู	0	0
อื่น ๆ	0	0

5. เวลาในการนำเสนอคุณบะฮ์ทั้งสองรวมเป็นกี่นาที?		
10-15 นาที	10	13.9
15-20 นาที	28	38.9
20-25 นาที	20	27.8
25-30 นาที	14	19.4
อื่น ๆ	0	0
6. แบ่งสัดส่วนเวลาอย่างไรในการนำเสนอคุณบะฮ์?		
คุณบะฮ์แรกยาวเท่ากับคุณบะฮ์ที่สอง	29	40.3
คุณบะฮ์แรกยาวกว่าคุณบะฮ์ที่สอง	39	54.2
คุณบะฮ์แรกสั้นกว่าคุณบะฮ์ที่สอง	4	5.6
อื่น ๆ	0	0
7. ท่านคิดว่าการนำเสนอคุณบะฮ์สั้นหรือยาวที่มีผลต่อผู้ฟัง?		
คุณบะฮ์สั้นมีผลมากกว่า	21	29.2
คุณบะฮ์ยาวมีผลมากกว่า	34	47.2
อื่น ๆ	17	23.6
8. คุณบะฮ์วันศุกร์สามารถให้ผู้ฟังนำไปใช้ประโยชน์ได้หรือไม่?		
ได้มากที่สุด	63	87.5
ได้พอสมควร	7	9.7
ได้น้อย	2	2.8
อื่น ๆ	0	0
9. ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ให้ความสนใจในการฟังคุณบะฮ์หรือไม่?		
ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก	33	45.8
ให้ความสนใจบ้างเป็นบางส่วน	12	16.7
ไม่ให้ความสนใจ	23	31.9
อื่น ๆ	4	5.6

จากการสอบถามข้างต้น แสดงถึงร้อยละจากการสอบถามเคาะฆิ๊บเกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดสตูล จำนวน 72 คน ซึ่งปรากฏผลดังนี้

1. เคาะฆิ๊บเป็นประจำที่มีสติในชุมชน ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือมีการสลับกันคุณบะฮ์ด้วยการจัดเวรทั้งคนในและคนนอกมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 44.4 รองลงมาคืออิหม่ามเคาะฆิ๊บ บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ และบิหลัน คิดเป็นร้อยละ 25.0 11.1 9.7 และ 9.7 ตามลำดับ

2. รูปแบบการนำเสนอคุณบะฮ์ที่ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือด้วยการอ่านจากหนังสือคุณบะฮ์ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 62.5 รองลงมาคือ อ่านจากเนื้อหาที่ได้เขียนด้วยตนเอง และบรรยายตามความถนัดโดยไม่อ่านจากหนังสือหรือเอกสาร คิดเป็นร้อยละ 29.2 และ 8.3 ตามลำดับ

3. เนื้อหาคุณบะฮะฮ์ที่มีการเน้นแก่ผู้ฟังที่ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ การรำลึกถึงวันอาคิเราะฮ์และการยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัลสุนนะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 100.0 เท่ากัน รองลงมาคือ การประกอบอบิดาอะฮ์ ชีวประวัตินบีและประวัติศาสตร์อิสลาม เรื่องคุณธรรมและจริยธรรม วิธีชีวิตความเป็นอยู่ และวิเคราะห์เหตุการณ์ในปัจจุบัน คิดเป็นร้อยละ 43.1 31.9 29.2 และ 11.1 ตามลำดับ

4. ภาษาที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณบะฮะฮ์เป็นประจำผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ ภาษาไทยถิ่นมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 80.6 รองลงมาคือภาษามลายูกลางและภาษาไทยกลาง คิดเป็นร้อยละ 16.7 และ 2.8 ตามลำดับ

5. เวลาใช้ในการคุณบะฮะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคืออยู่ระหว่าง 15-20 นาที มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 38.9 รองลงมาคือ 25-25 นาที 25-30 นาที และ 10-15 นาที คิดเป็นร้อยละ 27.8 19.4 และ 13.9 ตามลำดับ

6. การแบ่งสัดส่วนเวลาในการนำเสนอคุณบะฮะฮ์ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ คุณบะฮะฮ์แรกยาวกว่าคุณบะฮะฮ์ที่สองมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 54.2 รองลงมาคือคุณบะฮะฮ์แรกยาวเท่ากับคุณบะฮะฮ์ที่สอง และคุณบะฮะฮ์แรกสั้นกว่าคุณบะฮะฮ์ที่สอง คิดเป็นร้อยละ 40.3 และ 5.6 ตามลำดับ

7. การนำเสนอคุณบะฮะฮ์สั้นหรือยาวมีผลต่อผู้ฟัง ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ คุณบะฮะฮ์ยาวมีผลต่อผู้ฟังมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 47.2 รองลงมาคือมีการคุณบะฮะฮ์สั้น และอื่น ๆ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าบางครั้งมีการคุณบะฮะฮ์สั้นหรือยาวนั้นขึ้นอยู่กับเวลาศุฮรีในบางเดือนเริ่มตั้งแต่เที่ยงวันจึงมีเวลามากพอสมควรที่ทำให้เคาะฎิบได้คุณบะฮะฮ์ยาวกว่าปกติ บางครั้งเคาะฎิบที่ได้รับเชิญจากภายนอกได้รับอนุญาตให้คุณบะฮะฮ์ยาวกว่าปกติ บางครั้งคุณบะฮะฮ์วันศุกร์ซึ่งเป็นวันหยุดราชการและหยุดคนคตฤกษ์ เคาะฎิบจึงถือโอกาสพูดยาวด้วยการอธิบายเพิ่มเติมจากเนื้อหาที่ได้อ่านจากหนังสือ เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 29.2 และ 23.6 ตามลำดับ

8. ผู้ฟังสามารถนำคุณบะฮะฮ์วันศุกร์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากน้อยเพียงใด ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 87.5 รองลงมาคือ ได้พอสมควรและได้น้อย คิดเป็นร้อยละ 9.7 และ 2.8 ตามลำดับ

9. ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ให้ความสนใจในการฟังคุณบะฮะฮ์มากน้อยเพียงใด ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 45.8 รองลงมาคือให้ความสนใจบ้างเป็นบางส่วน ไม่ให้ความสนใจ และ อื่น ๆ เนื่องจากเคาะฎิบส่วนใหญ่อ่านคุณบะฮะฮ์จากหนังสือด้วยสำนวนผสมผสานระหว่างภาษาไทยถิ่นและภาษาไทยกลางซึ่งคนส่วนหนึ่งอาจคิดว่าตนเองก็สามารถอ่านได้ เคาะฎิบอ่านด้วยน้ำเสียงที่ไม่มีการเน้นเสียงสูงต่ำ และเป็นเนื้อหาเดิม ๆ ที่เคยนำเสนอคุณบะฮะฮ์ก่อนหน้านี้ คิดเป็นร้อยละ 31.9 16.7 และ 5.6 ตามลำดับ

สรุปการสอบถามเคาะฎิบเกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดสตูล คือ เคาะฎิบเป็นประจำมีการสลับกันคุณบะฮะฮ์ด้วยการจัดเวรทั้งคนในและคนนอกมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 44.4 รูปแบบการนำเสนอคุณบะฮะฮ์ด้วยการอ่านจากหนังสือคุณบะฮะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 62.5 เนื้อหาคุณบะฮะฮ์ที่มีการเน้นแก่ผู้ฟังคือเรื่องการรำลึกถึงวันอาคิเราะฮ์และการยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัลสุนนะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 100.0 ภาษาที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณบะฮะฮ์เป็นประจำคือภาษาไทยถิ่น คิดเป็นร้อยละ 80.6 เวลาใช้ในการคุณบะฮะฮ์อยู่ระหว่าง 15-20 นาที คิดเป็นร้อยละ 38.9 การแบ่งสัดส่วนเวลาในการนำเสนอคุณบะฮะฮ์ คุณบะฮะฮ์แรกยาวกว่าคุณบะฮะฮ์ที่สอง คิดเป็นร้อยละ 54.2 การนำเสนอคุณบะฮะฮ์

ยาวมีผลต่อผู้ฟังมากคิดเป็นร้อยละ 47.2 ผู้ฟังสามารถนำคุณบะฮ์วันศุกร์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากคิดเป็นร้อยละ 87.5 ผู้ฟังให้ความสนใจในการฟังคุณบะฮ์เป็นอย่างมาก มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 45.8

3.4.4.3 แบบสอบถามตอนที่ 3 แบบสอบถามเคาะก๊ิบเพื่อพัฒนาสังคม

ความคิดเห็นของผู้นำเสนอคุณบะฮ์	คำตอบ	จำนวน	ร้อยละ
1. ท่านคิดว่าคุณบะฮ์วันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการเชิญชวน ดะวะฮ์หรือไม่?	เป็น	72	100.0
	ไม่เป็น	0	0.0
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		72	100.0
2. ท่านคิดว่าคุณบะฮ์สั้น-ยาวมีผลต่อผู้ฟังหรือไม่	สั้น	54	75.0
	ยาว	18	25.0
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		72	100.0
3. ท่านคิดว่าเนื้อหาคุณบะฮ์วันศุกร์เป็นความรู้ใหม่แก่ผู้ฟังหรือไม่	เป็น	23	31.9
	ไม่เป็น	49	68.1
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		72	100.0
4. คุณบะฮ์วันศุกร์สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้หรือไม่	พัฒนา	69	95.8
	ไม่พัฒนา	3	4.2
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		72	100.0
5. การตักวาต่ออัลลอฮ์เกิดขึ้นจากการคุณบะฮ์วันศุกร์หรือไม่	เกิดขึ้น	55	76.4
	ไม่เกิดขึ้น	17	23.6
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		72	100.0
6. คุณบะฮ์ควรพัฒนาในรูปแบบใดเพื่อให้ผู้ฟังได้รับทั้งความรู้และคุณธรรม			
รูปแบบที่ควรพัฒนา		จำนวน	ร้อยละ
(คิดเป็นร้อยละตามคำตอบจากผู้ให้การสอบถาม)			
เนื้อหาแน่นด้วยความรู้ที่ต้องเป็นสาเหตุการพัฒนาผู้ฟัง		67	93.1
นำเรื่องใกล้ตัวและข่าวคราวที่เกิดขึ้นกับมุสลิม		33	45.8
ผู้นำเสนอคุณบะฮ์ต้องเก่ง มีทักษะ เสียงชัด ทันสมัย		35	48.6
นำเสนอเรื่องศาสนาผสมผสานกับคุณธรรมจริยธรรมสังคม		25	34.7
คุณบะฮ์สั้น เน้นเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน		47	65.3

7. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในคุญบะฮฺเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟัง (คิดเป็นร้อยละตามคำตอบจากผู้ตอบแบบสอบถาม)		
อะก็ตะฮฺ (หลักการศรัทธา)	67	93.1
ฟิกฮฺ (บทบัญญัติอิสลาม)	35	48.6
ตัฟซีร์ (อรรถาธิบายอัลกุรอาน)	33	45.8
อัลฮะดีษ (วจนะของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ)	41	56.9
อัศสี่เราะฮฺ อันนะบะวียะฮฺ (ชีวประวัติของท่านนบี ﷺ)	23	31.9
ตะเสาวุฟ (การขัดเกลาจิตใจ)	35	48.6
อื่น ๆ (เน้นการชี้แนะ ตักเตือน และเตือนสติ)	72	100.0

จากการสอบถามข้างต้น แสดงถึงร้อยละจากแบบสอบถามเคาะกู๊บบเพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดสตูลจำนวน 72 คน มีดังนี้

1. การนำเสนอคุญบะฮฺวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮฺหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ ใช่ คิดเป็นร้อยละ 100.0

2. การคุญบะฮฺสั้นหรือยาวมีผลต่อผู้ฟังหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือคุญบะฮฺสั้นมีผล มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 75.0 และคุญบะฮฺยาว คิดเป็นร้อยละ 25.0

3. การนำเสนอคุญบะฮฺเป็นความรู้ใหม่แก่ผู้ฟังหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือไม่เป็นความรู้ใหม่ คิดเป็นร้อยละ 68.1 และตอบว่าเป็นความรู้ใหม่ คิดเป็นร้อยละ 31.9

4. คุญบะฮฺวันศุกร์สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้หรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือสามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้ คิดเป็นร้อยละ 95.8 และตอบว่าไม่สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคม คิดเป็นร้อยละ 4.2

5. การตัดทอนอัลลอฮฺเกิดขึ้นจากการคุญบะฮฺวันศุกร์หรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือเกิดขึ้น คิดเป็นร้อยละ 76.4 รองลงมาตอบว่าไม่เกิดขึ้น คิดเป็นร้อยละ 23.6

6. คุญบะฮฺควรพัฒนาในรูปแบบใดเพื่อให้ผู้ฟังได้รับทั้งความรู้และคุณธรรม ผู้ตอบแบบสอบถามผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือ เนื้อหาแน่นด้วยความรู้ที่ต้องเป็นสาเหตุการพัฒนาผู้ฟังพูด คิดเป็นร้อยละ 93.1 รองลงมาคือ คุญบะฮฺสั้น เน้นเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน นำเรื่องใกล้ตัวและข่าวคราวที่เกิดขึ้นกับมุสลิม ผู้นำเสนอคุญบะฮฺต้องเก่ง มีทักษะ เสียงชัด ทันสมัย และนำเสนอเรื่องศาสนาผสมผสานกับคุณธรรมจริยธรรมสังคม คิดเป็นร้อยละ 65.3 48.8 45.6 และ 34.7 ตามลำดับ

7. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในคุญบะฮฺเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟัง ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุด คือ เรื่องการเน้นการชี้แนะ ตักเตือน และเตือนสติ คิดเป็นร้อยละ 100.0 รองลงมาคือ ความรู้เกี่ยวกับอะก็ตะฮฺ (หลักการศรัทธา) อัลฮะดีษ (วจนะของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ) ความรู้เกี่ยวกับฟิกฮฺ (บทบัญญัติอิสลาม) ความรู้เกี่ยวกับตะเสาวุฟ (การขัดเกลาจิตใจ) ความรู้เกี่ยวกับตัฟซีร์ (อรรถาธิบายอัลกุรอาน) และความรู้เกี่ยวกับอัศสี่เราะฮฺ อันนะบะวียะฮฺ (ชีวประวัติของท่านนบี ﷺ) คิดเป็นร้อยละ 93.1 56.9 48.6 45.8 และ 31.9 ตามลำดับ

สรุปแบบสอบถามเคาะสุ่มเพื่อพัฒนาสังคมมีดังนี้ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าการนำเสนอคุณบะฮวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะวะฮะฮ์ คิดเป็นร้อยละ 100.0 การคุณบะฮวันศุกร์มีผลต่อผู้ฟัง คิดเป็นร้อยละ 75.0 ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ตอบว่าการนำเสนอคุณบะฮวันศุกร์ไม่ได้เป็นความรู้ใหม่แก่ผู้ฟัง คิดเป็นร้อยละ 68.1 คุณบะฮวันศุกร์สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคม คิดเป็นร้อยละ 95.8 การตักวาต่ออัลลอฮ์ ﷻ เกิดขึ้นจากการคุณบะฮวันศุกร์ คิดเป็นร้อยละ 76.4

คุณบะฮวันศุกร์พัฒนาในหลายรูปแบบเพื่อให้ผู้ฟังได้รับทั้งความรู้และคุณธรรม อาทิ เนื้อหาแน่นด้วยความรู้ที่ต้องเป็นสาเหตุการพัฒนาผู้ฟังพูด คิดเป็นร้อยละ 93.1 คุณบะฮวันศุกร์ เน้นเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน นำเรื่องใกล้ตัวและข่าวคราวที่เกิดขึ้นกับมุสลิม ผู้นำเสนอคุณบะฮวันศุกร์ต้องเก่ง มีทักษะ เสียงชัด ทันสมัย และนำเสนอเรื่องศาสนาผสมผสานกับคุณธรรมจริยธรรมสังคม คิดเป็นร้อยละ 65.3 48.8 45.6 และ 34.7 ตามลำดับ

ความรู้ที่ควรบรรจุในคุณบะฮวันศุกร์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังคือ เน้นการชี้แนะ ตักเตือน และเตือนสติ คิดเป็นร้อยละ 100.0 รองลงมาคือ ความรู้เกี่ยวกับอะกิดะฮ์ (หลักการศรัทธา) อัลฮะดีษ (วจนะของท่านนบี ﷺ) ความรู้เกี่ยวกับฟิกฮ์ (บทบัญญัติอิสลาม) ความรู้เกี่ยวกับตะเสาวฟู (การขัดเกลาจิตใจ) ความรู้เกี่ยวกับตัฟซีร์ (อรรถาธิบายอัลกุรอาน) และความรู้เกี่ยวกับอัศสี่เราะฮ์ อันนะบะฮ์ วัยยะฮ์ (ชีวประวัติของท่านนบี ﷺ)

3.4.5 แบบสอบถามผู้นำเสนอคุณบะฮวันศุกร์ใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลา จำนวน 76 คน

3.4.5.1 แบบสอบถามตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้นำคุณบะฮวันศุกร์

1.อายุ	จำนวน	ร้อยละ
21-25 ปี	0	0
26-30 ปี	0	0
31-35 ปี	3	3.9
36-40 ปี	9	11.8
41-45 ปี	15	19.7
46-50 ปี	28	36.8
51 ปีขึ้นไป	21	27.6
2.ระดับการศึกษาด้านศาสนา		
อับติดาอีย	0	0
มุตะวัชชิต	4	5.2
ชะนะวีรีย	40	52.6
อนุปริญญา	12	15.7
ปริญญาตรี	8	10.5
อื่น ๆ	12	15.7

3. ระดับการศึกษาด้านสามัญ			
ประถมศึกษา	0	0	
มัธยมศึกษาตอนต้น	1	1.3	
มัธยมศึกษาตอนปลาย	22	28.9	
อนุปริญญา	12	15.7	
ปริญญาตรี	20	26.3	
สูงกว่าปริญญาตรี	9	11.8	
อื่น ๆ	12	15.7	
4. อาชีพ			
ครูสอนศาสนา (อุสตาซ)	25	32.8	
วิทยากรวิชาการศาสนาประจำโรงเรียนสามัญ	8	10.5	
เจ้าหน้าที่องค์กรศาสนา	4	5.2	
ข้าราชการ - รัฐวิสาหกิจ	2	2.6	
ชาวสวน-ชาวไร่- ชาวนา	8	10.5	
ประกอบอาชีพส่วนตัว	26	34.2	
อื่น ๆ	3	3.9	
5. ทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร			
ภาษา	ทักษะในการสื่อสาร	สามารถสื่อสารได้ ร้อยละ	ไม่สามารถสื่อสารได้ ร้อยละ
ภาษามลายู	พูด	21	27.6
	ฟัง	21	27.6
	เขียน	21	27.6
	อ่าน	21	27.6
ภาษาไทย	พูด	100	100.0
	ฟัง	100	100.0
	เขียน	100	100.0
	อ่าน	100	100.0

จากการสอบถามข้างต้น แสดงถึงข้อมูลทั่วไปของกลุ่มผู้ที่ได้รับการสอบถามจากผู้
นำเสนอคุณสมบัติใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลาจำนวน 76 คน มีดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุ 46-50 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 36.8
รองลงมาคืออายุ 51 ปีขึ้นไป 41-45 ปี และ 36-40 คิดเป็นร้อยละ 27.6 19.7 11.8 และ 3.9
ตามลำดับ

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นพระปริยัติมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 52.6 รองลงมาคือการศึกษาในระดับอนุปริญญา และวุฒิอื่น ๆ ซึ่งรวมถึงการศึกษาในระบบปอเนาะที่ไม่มีวุฒิการศึกษาและการศึกษาด้วยตนเอง ปริญญาตรี และการศึกษาระดับมตะวสสิต คิดเป็นร้อยละ 15.7 15.7 10.5 และ 5.2 ตามลำดับ

3. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 28.9 รองลงมาวุฒิการศึกษาระดับปริญญาตรี อนุปริญญา อื่น ๆ ที่ผู้ตอบแบบสอบถามไม่ได้ระบุว่าวุฒิใด ระดับสูงกว่าปริญญาตรี และมีมัธยมศึกษาตอนต้น คิดเป็นร้อยละ 26.3 15.7 15.7 11.8 และ 1.3 ตามลำดับ

4. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบอาชีพส่วนตัว มากที่สุดร้อยละ 34.2 รองลงมาคือครูสอนศาสนา (อุสตาซ) วิทยากรวิชาการศาสนาประจำโรงเรียนสามัญ ขาวนา ขาวสวน ชาวไร่ เจ้าหน้าที่องค์กรศาสนา ประกอบอาชีพอื่น ๆ และข้าราชการ-รัฐวิสาหกิจ คิดเป็นร้อยละ 32.8 10.5 10.5 5.2 3.9 และ 2.6 ตามลำดับ

5. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร สามารถสื่อสารด้วยภาษาไทย ทั้งทักษะการพูด ฟัง เขียน อ่าน คิดเป็นร้อยละ 100.0 และสามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูทั้งทักษะการพูด ฟัง เขียน อ่าน คิดเป็นร้อยละ 27.6

สรุปข้อมูลทั่วไปกลุ่มตัวอย่างจากผู้นำเสนอคุณูปะฮ์ใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลาในการวิจัยครั้งนี้มีดังต่อไปนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีอายุระหว่าง 46-50 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 36.8 มีวุฒิการศึกษาด้านศาสนาที่จบชั้นพระปริยัติมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 52.6 มีวุฒิการศึกษาด้านสามัญที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 28.9 ประกอบอาชีพส่วนตัว มากที่สุดร้อยละ 34.2 มีทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร สามารถสื่อสารด้วยภาษาไทย ทั้งทักษะการพูด ฟัง เขียน อ่าน คิดเป็นร้อยละ 100.0 และสามารถสื่อสารด้วยภาษามลายูทั้งทักษะการพูด ฟัง เขียน อ่าน คิดเป็นร้อยละ 27.6

3.4.5.2 แบบสอบถามตอนที่ 2 เกี่ยวกับการนำเสนอคุณูปะฮ์ใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลา

แบบสอบถาม	จำนวน	ร้อยละ
1. ใครเป็นเคาะฎิบเป็นประจำที่มีสติญ์แห่งนี้		
อิหม่าม	18	23.6
เคาะฎิบ	21	27.6
บิหลัน	2	2.6
บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ	3	3.9
สลับกันคุณูปะฮ์ด้วยการจัดเวรทั้งคนในและคนนอก	32	42.1
อื่น ๆ	0	0.0
2. รูปแบบการนำเสนอคุณูปะฮ์วันศุกร์เป็นอย่างไร?		
อ่านจากหนังสือคุณูปะฮ์ 12 เดือนที่เป็นเล่ม	49	64.4
อ่านจากเนื้อหาที่ได้เขียนด้วยตนเอง	21	27.6
บรรยายตามความถนัดโดยไม่อ่านจากหนังสือ/เอกสาร	6	7.8
อื่นๆ	0	0.0

3. เนื้อหาคุณบะฮุที่มีการเน้นเป็นเรื่องอะไร? (คิดเป็นร้อยละตามผู้ตอบแบบสอบถาม)		
การประกอบอิมบาตะฮ์	45	59.2
วิถีชีวิตความเป็นอยู่	69	90.7
รำลึกถึงวันอาคิเราะฮ์	70	92.1
ชีวประวัติท่านนบีและเรื่องราวในประวัติศาสตร์	13	17.1
วิเคราะห์เหตุการณ์ในปัจจุบัน	25	32.8
เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลสุนนะฮ์	72	94.7
คุณธรรมและจริยธรรม	76	100.0
อื่น ๆ	14	18.4
4. ภาษาใดที่ผู้นำเสนอคุณบะฮุมักใช้ในการคุณบะฮุ?		
ภาษามลายูกลาง	17	22.0
ภาษามลายูถิ่น	0	0.0
ภาษาไทยกลาง	5	6.5
ภาษาไทยถิ่น	54	71.0
ภาษามลายูในคุณบะฮุที่ 1 ภาษาไทยในคุณบะฮุที่ 2	0	0.0
ภาษาไทยในคุณบะฮุที่ 1 ภาษามลายูในคุณบะฮุที่ 2	0	0.0
ผสมระหว่างภาษาไทยและมลายูทั้งในสองคุณบะฮุ	5	6.5
อื่น ๆ	0	0.0
5. เวลาในการนำเสนอคุณบะฮุทั้งสองรวมเป็นกี่นาที?		
10-15 นาที	10	13.2
15-20 นาที	28	36.8
20-25 นาที	20	26.4
25-30 นาที	18	23.6
อื่น ๆ	0	0.0
6. แบ่งสัดส่วนเวลาอย่างไรในการนำเสนอคุณบะฮุ?		
คุณบะฮุแรกยาวเท่ากับคุณบะฮุที่สอง	29	38.2
คุณบะฮุแรกยาวกว่าคุณบะฮุที่สอง	43	56.5
คุณบะฮุแรกสั้นกว่าคุณบะฮุที่สอง	4	5.3
อื่น ๆ	0	0.0
7. ท่านคิดว่าการนำเสนอคุณบะฮุสั้นหรือยาวที่มีผลต่อผู้ฟัง?		
คุณบะฮุสั้นมีผลมากกว่า	50	65.8
คุณบะฮุยาวมีผลมากกว่า	21	27.6
อื่น ๆ	5	6.6

8. คุณบะฮวันศุกร์สามารถให้ผู้ฟังนำไปใช้ประโยชน์ได้หรือไม่?		
ได้มากที่สุด	63	82.9
ได้พอสมควร	7	9.3
ได้น้อย	6	7.8
อื่น ๆ	0	0.0
9. ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ให้ความสนใจในการฟังคุณบะฮหรือไม?		
ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก	37	48.7
ให้ความสนใจบ้างเป็นบางส่วน	23	30.3
ไม่ให้ความสนใจ	12	15.7
อื่น ๆ	4	5.3

จากการสอบถามข้างต้น แสดงถึงร้อยละจากการสอบถามเคาะฆิบเกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮวันศุกร์ใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลา จำนวน 76 คน ซึ่งปรากฏผลดังนี้

1. เคาะฆิบเป็นประจำที่มีสติในชุมชน ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือมีการสลับกันคุณบะฮด้วยการจัดเวรทั้งคนในและคนนอกมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 42.1 รองลงมาคือเคาะฆิบอิหม่าม บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ และบิหลัน คิดเป็นร้อยละ 27.6 23.6 3.9 และ 2.6 ตามลำดับ

2. รูปแบบการนำเสนอคุณบะฮที่ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือด้วยการอ่านจากหนังสือคุณบะฮ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 64.4 รองลงมาคือ อ่านจากเนื้อหาที่ได้เขียนด้วยตนเอง และบรรยายตามความถนัดโดยไม่อ่านจากหนังสือหรือเอกสาร คิดเป็นร้อยละ 27.6 และ 7.8 ตามลำดับ

3. เนื้อหาคุณบะฮที่มีการเน้นแก่ผู้ฟังที่ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ เรื่องคุณธรรมและจริยธรรมมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 100.0 รองลงมาคือ เนื้อหาเกี่ยวกับการยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัศสุนนะฮ การรำลึกถึงวันอาคิเราะฮ วิธีชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบอิบาเดฮ วิเคราะห์เหตุการณ์ในปัจจุบัน เรื่องอื่น ๆ ที่เคาะฆิบเน้นเรื่องคุณธรรมและจริยธรรม และเรื่องเกี่ยวกับชีวประวัติในปีและประวัติศาสตร์อิสลาม คิดเป็นร้อยละ 94.7 92.1 90.7 59.2 32.8 18.4 และ 17.1 ตามลำดับ

4. ภาษาที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณบะฮเป็นประจำ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือภาษาไทยถิ่นมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 71.0 รองลงมาคือภาษามลายูกลางภาษาไทยกลาง และผสมระหว่างภาษาไทยและภาษามลายูทั้งในสองคุณบะฮ คิดเป็นร้อยละ 22.0 6.5 และ 6.5 ตามลำดับ

5. เวลาที่ใช้ในการคุณบะฮ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคืออยู่ระหว่าง 15-20 นาที มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 36.8 รองลงมาคือ 25-30 นาที 25-25 นาที และ 10-15 นาที คิดเป็นร้อยละ 26.4 23.6 และ 13.2 ตามลำดับ

6. การแบ่งสัดส่วนเวลาในการนำเสนอคุณบะฮ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ คุณบะฮแรกยาวกว่าคุณบะฮที่สองมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 56.5 รองลงมาคือคุณบะฮแรกยาวเท่ากับคุณบะฮที่สอง และคุณบะฮแรกสั้นกว่าคุณบะฮที่สอง คิดเป็นร้อยละ 38.2 และ 5.3 ตามลำดับ

7. การนำเสนอคุณบะฮสั้นหรือยาวมีผลต่อผู้ฟัง ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือคุณบะฮยาวมีผลต่อผู้ฟังมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 65.8 รองลงมาคือมีการคุณบะฮสั้น 27.6 และ 6.6

8. ผู้ฟังสามารถนำคุณบะชวันศุกร์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างน้อยเพียงใด ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 82.9 รองลงมาคือ ได้พอสมควรและได้น้อย คิดเป็นร้อยละ 9.3

9. ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ให้ความสนใจในการฟังคุณบะชมากที่สุดน้อยเพียงใด ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 48.7 รองลงมาคือให้ความสนใจบ้างเป็นบางส่วน ไม่ให้ความสนใจ และ อื่น ๆ เนื่องจากผู้ฟังบางคนพูดคุยกับคนรอบข้างขณะเคาะฏีกำลังนำเสนอคุณบะช เด็ก ๆ คุกันระหว่างพวกเขา มีสติตั้งอยู่ริมถนนเป็นเหตุให้บางคนที่อยู่ริมหน้าต่างไม่ค่อยให้ความสนใจกับคุณบะช เป็นต้น คิดเป็นร้อยละ 30.3 15.7 และ 5.3 ตามลำดับ

สรุปการสอบถามเคาะฏีกเกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะชวันศุกร์ใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลามีดังนี้ เคาะฏีกที่มีสติผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีการสลับกันคุณบะชด้วยการจัดเวรทั้งคนในและคนนอกมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 42.1 รูปแบบการนำเสนอคุณบะชส่วนใหญ่ยังคงอ่านจากหนังสือคุณบะช คิดเป็นร้อยละ 64.4 ส่วนเนื้อหาคุณบะชมีการเน้นแก่ผู้ฟังเป็นเรื่องคุณธรรมและจริยธรรม คิดเป็นร้อยละ 100.0 ภาษาที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุณบะชคือภาษาไทยถิ่น คิดเป็นร้อยละ 71.0 เวลาที่ใช้ในการคุณบะช ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคืออยู่ระหว่าง 15-20 นาที คิดเป็นร้อยละ 36.8 แบ่งสัดส่วนเวลาคุณบะชออกเป็นสองส่วนคือคุณบะชแรกยาวกว่าคุณบะชที่สอง คิดเป็นร้อยละ 56.5

การนำเสนอคุณบะชยาวมีผลต่อผู้ฟัง คิดเป็นร้อยละ 65.8 ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าสาเหตุที่มีการคุณบะชสั้นหรือยาวในบางโอกาสนั้นเนื่องจากเคาะฏีกบางท่านได้เตรียมเนื้อหามาก แทรกด้วยการอธิบายเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งคุณบะชในวันหยุดราชการซึ่งบางคนคิดว่าคุณบะชยาวกว่าปกติคงไม่กระทบกับเวลาทำงานของผู้ฟังบางคน คิดเป็นร้อยละ 27.6 และ 6.6 ตามลำดับ ผู้ฟังสามารถนำคุณบะชวันศุกร์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์มาก คิดเป็นร้อยละ 82.9 และผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ให้ความสนใจในการฟังคุณบะชมาก คิดเป็นร้อยละ 48.7

3.4.5.3 แบบสอบถามตอนที่ 3 การนำเสนอคุณบะชวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลา

ความคิดเห็นของผู้นำเสนอคุณบะช	คำตอบ	จำนวน	ร้อยละ
1. ท่านคิดว่าคุณบะชวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการเชิญชวน ตะอวะฮฺหรือไม่?	เป็น	76	100.0
	ไม่เป็น	0	0.0
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		76	100.0
2. ท่านคิดว่าคุณบะชสั้น-ยาวมีผลต่อผู้ฟังหรือไม่	สั้น	54	71.0
	ยาว	22	29.0
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		76	100.0

3. ท่านคิดว่าเนื้อหาคุณภะชวันศุกร์เป็นความรู้ใหม่แก่ผู้ฟังหรือไม่	เป็น	45	59.2
	ไม่เป็น	31	40.8
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		76	100.0
4. คุณภะชวันศุกร์สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้หรือไม่	พัฒนา	69	90.7
	ไม่พัฒนา	7	9.3
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		76	100.0
5. การตักวาต่ออัลลอฮ์เกิดขึ้นจากการคุณภะชวันศุกร์หรือไม่	เกิดขึ้น	55	72.3
	ไม่เกิดขึ้น	21	26.7
	อื่นๆ	0	0.0
รวม		76	100.0
6. คุณภะชควรพัฒนาในรูปแบบใดเพื่อให้ผู้ฟังได้รับทั้งความรู้และคุณธรรม			
รูปแบบที่ควรพัฒนา		จำนวน	ร้อยละ
(คิดเป็นร้อยละตามคำตอบจากผู้ตอบแบบสอบถาม)			
เน้นความรู้ศาสนาและตักเตือนให้ทุกคนยำเกรงต่ออัลลอฮ์		76	100.0
นำเสนอเรื่องในชุมชน แนะนำวิธีแก้ปัญหา		52	68.4
ใช้ภาษาที่นุ่มนวล เหมาะสม และกะทัดรัด		43	56.5
คุณภะชจากใจจริง เน้นให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์สูงสุด		72	94.7
7. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในคุณภะชเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟัง			
(คิดเป็นร้อยละตามคำตอบจากผู้ตอบแบบสอบถาม)			
อะกีดะฮ์ (หลักการศรัทธา)		52	68.4
ฟิกฮ์ (บทบัญญัติอิสลาม)		30	39.4
ตัฟซีร์ (อรรถาธิบายอัลกุรอาน)		55	72.3
อัลฮะดีษ (วจนะของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ)		41	53.9
อัสสี่เราะฮ์ อันนะบะวียะฮ์ (ชีวประวัติของท่านนบี ﷺ)		31	40.7
ตะเสาวฟู (การขัดเกลาจิตใจ)		70	92.1
อื่น ๆ (เน้นการชี้แนะ ตักเตือน และเตือนสติ)		69	90.7

จากการสอบถามข้างต้น 35 แสดงถึงร้อยละจากแบบสอบถามเคาะสุ๊บบเพื่อพัฒนาสังคมใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลา จำนวน 76 คน มีดังนี้

1. การนำเสนอคุณภะชวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮ์หรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือ ใช่ คิดเป็นร้อยละ 100.0

2. การคุณภะชสั้นหรือยาวมีผลต่อผู้ฟังหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบคือคุณภะชสั้นมีผล มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 71.0 และคุณภะชยาว คิดเป็นร้อยละ 29.0

3. การนำเสนอคุณบะฮฺเป็นความรู้ใหม่แก่ผู้ฟังหรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือเป็นความรู้ใหม่ คิดเป็นร้อยละ 59.2 และตอบว่าไม่เป็นความรู้ใหม่ คิดเป็นร้อยละ 40.8

4. คุณบะฮฺวันศุกร์สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้หรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือสามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้ คิดเป็นร้อยละ 90.7 และตอบว่าไม่สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคม คิดเป็นร้อยละ 9.3

5. การตักวาต่ออัลลอฮฺ ﷻ เกิดขึ้นจากการคุณบะฮฺวันศุกร์หรือไม่ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือเกิดขึ้น คิดเป็นร้อยละ 76.4 รองลงมาตอบว่าไม่เกิดขึ้น คิดเป็นร้อยละ 23.6

6. คุณบะฮฺควรพัฒนาในรูปแบบใดเพื่อให้ผู้ฟังได้รับทั้งความรู้และคุณธรรม ผู้ตอบแบบสอบถามผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุดคือ เน้นความรู้ศาสนาและตักเตือนให้ทุกคนยำเกรงต่ออัลลอฮฺ คิดเป็นร้อยละ 100.0 รองลงมาคือ คุณบะฮฺจากใจจริง เน้นให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์สูงสุด นำเสนอเรื่องในชุมชน แนะนำวิธีแก้ปัญหา และ ใช้ภาษาที่นุ่มนวล เหมาะสม และกะทัดรัด คิดเป็นร้อยละ 94.7 68.4 และ 56.5 ตามลำดับ

7. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในคุณบะฮฺเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟัง ผู้ตอบแบบสอบถามตอบมากที่สุด คือ ความรู้เกี่ยวกับตะเสาวฟู (การขัดเกลาจิตใจ) คิดเป็นร้อยละ 92.1 รองลงมาคือ เรื่องการเน้นการชี้แนะ ตักเตือน และเตือนสติ ความรู้เกี่ยวกับตัฟซีร (อรรถาธิบายอัลกุรอาน) ความรู้เกี่ยวกับอะเกะดีฮฺ (หลักการศรัทธา) ความรู้เกี่ยวกับอัลฮะดีษ (วจนะของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ) ความรู้เกี่ยวกับอัศลีเราะฮฺ อันนะบะวียะฮฺ (ชีวประวัติของท่านนบี ﷺ) และความรู้เกี่ยวกับฟิฮฺญ (บทบัญญัติอิสลาม) คิดเป็นร้อยละ 90.7 72.3 68.4 53.9 40.7 และ 39.4 ตามลำดับ

สรุปแบบสอบถามเคาะฎิบเพื่อพัฒนาสังคมมีดังนี้ ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าการนำเสนอคุณบะฮฺวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮฺ คิดเป็นร้อยละ 100.0 การคุณบะฮฺสั้นมีผลต่อผู้ฟังมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 71.0 ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าการนำเสนอคุณบะฮฺเป็นความรู้ใหม่แก่ผู้ฟัง คิดเป็นร้อยละ 59.2 คุณบะฮฺวันศุกร์สามารถพัฒนาการดำรงชีวิตของสังคมได้ คิดเป็นร้อยละ 90.7 การตักวาต่ออัลลอฮฺ ﷻ เกิดขึ้นจากการคุณบะฮฺวันศุกร์ คิดเป็นร้อยละ 76.4

ผู้ตอบแบบสอบถามตอบว่าคุณบะฮฺควรพัฒนาในหลายรูปแบบเพื่อให้ผู้ฟังได้รับทั้งความรู้และคุณธรรม อาทิ เน้นความรู้ศาสนาและตักเตือนให้ทุกคนยำเกรงต่ออัลลอฮฺ คิดเป็นร้อยละ 100.0 รองลงมาคือ คุณบะฮฺจากใจจริง เน้นให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์สูงสุด นำเสนอเรื่องในชุมชน แนะนำวิธีแก้ปัญหา และ ใช้ภาษาที่นุ่มนวล เหมาะสม และกะทัดรัด ส่วนความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในคุณบะฮฺเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟัง มากที่สุด คือ ความรู้เกี่ยวกับตะเสาวฟู (การขัดเกลาจิตใจ) รองลงมาคือ เรื่องการเน้นการชี้แนะ ตักเตือน และเตือนสติ ความรู้เกี่ยวกับตัฟซีร (อรรถาธิบายอัลกุรอาน) ความรู้เกี่ยวกับอะเกะดีฮฺ (หลักการศรัทธา) ความรู้เกี่ยวกับอัลฮะดีษ (วจนะของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ) ความรู้เกี่ยวกับอัศลีเราะฮฺ อันนะบะวียะฮฺ (ชีวประวัติของท่านนบี ﷺ) และความรู้เกี่ยวกับฟิฮฺญ (บทบัญญัติอิสลาม)

บทที่ 4

ศักยภาพของคฤภะฮวันศุภร์เพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

การศึกษาเรื่องศักยภาพคฤภะฮวันศุภร์เพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากเอกสารและจากการสอบถามบรรดาเคาะฎิบและผู้ฟังคฤภะฮวันศุภร์ พอสรุปได้ 3 ประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

4.1 ศักยภาพของคฤภะฮวันศุภร์เพื่อพัฒนาสังคม

เนื้อหาคฤภะฮวันศุภร์ที่ถูกนำเสนอในแต่ละสัปดาห์มีนัยของการพัฒนาสังคมในด้านต่างๆ แต่เห็นได้ชัดในเรื่องการพัฒนาด้านความรู้และเสริมสร้างการมีคุณธรรม อีกทั้งเป็นการปรับทัศนคติ เสริมสร้างให้ผู้ฟังเกิดจุดประกายในการบำเพ็ญต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ในการดำเนินชีวิต ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1.1 ศักยภาพของคฤภะฮวันศุภร์เพื่อพัฒนาสังคมด้านความรู้

บรรดาเคาะฎิบต่างมุ่งมั่นด้วยความตั้งใจในการนำเสนอคฤภะฮวันศุภร์เพื่อการเสริมสร้างให้สังคมเกิดการพัฒนาด้านความรู้ ความเข้าใจ ตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่จะเชิญชวนมวลชนที่รวมตัวในมัสญิด เข้าใจอิสลามที่มาจากหลักคำสอนของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และเราะซูลุลลอฮ์ ﷺ ซึ่งโอกาสการเชิญชวนด้วยการนำเสนอความรู้ความเข้าใจในรูปแบบดังกล่าวย่อมหาได้ไม่ถ้อยนักหากไม่ถือโอกาสในขณะนำเสนอคฤภะฮวันศุภร์

ทุกครั้งก่อนนำเสนอคฤภะฮวันศุภร์ เคาะฎิบที่ประสบความสำเร็จในการนำเสนอมักจะคัดสรรหัวข้อและเนื้อหาสำคัญที่เกิดขึ้นในรอบสัปดาห์ที่สังคมให้ความสนใจอยากได้คำตอบหรือสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่สามารถนำเสนอในรูปแบบความเรียงด้วยประโยคที่เข้าใจง่าย เสริมด้วยหลักฐานจากคัมภีร์อัลกุรอาน อัลฮะดีษ คำพูดของบรรพชนรุ่นอิสสะลัฟ คำวินิจฉัยจากบรรดาอุละมาอ์ และข้อชี้แนะ โดยเน้นเนื้อหาให้เป็นความรู้แก่ผู้ฟังเป็นหลัก

ความรู้ที่เคาะฎิบนำเสนอในคฤภะฮวันศุภร์เป็นความรู้ที่น่าเชื่อถือและสามารถอ้างอิงทางวิชาการได้ โดยอ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูลอย่างถูกต้องตามหลักการวิชาการ อาทิ อ้างอิงจากตำรา อรรถาธิบายอัลกุรอาน ชื่อผู้แต่ง เล่มและหน้า เช่นเดียวกับอัลฮะดีษที่มีการระบุผู้เล่า ผู้บันทึก ระดับความถูกต้องและความน่าเชื่อถือ และอ้างอิงหนังสืออื่นๆ ที่ได้กล่าวขานแนะนำเสนอคฤภะฮวันศุภร์เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความมั่นใจและเป็นที่น่าเชื่อถือ

การเรียบเรียงเนื้อหาคฤภะฮวันศุภร์เป็นการเรียงตามลำดับตั้งแต่เริ่มต้นด้วยอรัมพบทจนถึงการสรุปผลที่เป็นบทเรียนแก่ผู้ฟัง โดยนำเสนอเป็นลำดับหรือเป็นข้อ หรือเรียงเป็นความเรียงที่กะทัดรัดกลายเป็นองค์ความรู้ที่สามารถให้ความเข้าใจแก่ผู้ฟังและนำไปสู่การบำเพ็ญต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ อย่างแท้จริง ทุกวรรคตอนในคฤภะฮวันศุภร์มีการเสริมด้วยคุณธรรมและข้อคิดที่ทำให้ผู้ฟังได้รับความรู้ ตลอดจนมีการเสนอทัศนคติเพื่อให้ผู้ฟังสามารถคิดวิเคราะห์ไปพร้อมกับเคาะฎิบซึ่งทำให้

คุณบะฮฺกลายเป็นเวทีของการจุดประกายความคิดแก่ผู้ฟัง ('Abd al-Ghaniyy Ahmad Jabr Muzhir,1422 : 13-14 ; al-Washli,1990 : 39-43)

ข้อเสนอจากการสอบถามเคาะฎิบและผู้ฟังคุณบะฮฺในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งสองฝ่ายเห็นว่าคุณบะฮฺมีส่วนในการพัฒนาสังคมด้านความรู้ด้วยปัจจัย 2 ประการสำคัญคือ

ก. คุณบะฮฺวันศุกร์เต็มไปด้วยเนื้อหาที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง มีการอ่านละหมาดจากคัมภีร์อัลกุรอาน อัลฮะดีษ คำกล่าวของบรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ ที่ศนของบรรดาอุละมาอ์ ..ละความรู้ต่างๆ ที่ถูกหยิบยกเป็นหลักฐานในการนำเสนอด้วยการอ้างอิงแหล่งที่มาของหลักฐานอย่างชัดเจน เมื่อมีการบริหารจัดการคุณบะฮฺในรูปแบบการบันทึกก็จะกลายเป็นการอ้างอิงด้านวิชาการได้

ข. การบริหารจัดการเรื่องคุณบะฮฺวันศุกร์ควรจัดให้เป็นรูปธรรมโดยให้มีคุณบะฮฺที่มีมาตรฐานที่สามารถอ้างอิงได้ เป็นวิชาการ เป็นแหล่งข้อมูลที่สามารถอ้างอิงทางวิชาการได้และเป็นเนื้อหาที่ทุกคนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ด้านการพัฒนาสังคมในด้านต่างๆ

4.1.2 ศักยภาพของคุณบะฮฺวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมด้านคุณธรรมนำชีวิต

คุณบะฮฺวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสังคมคุณธรรมในการดำเนินชีวิต ทั้งเคาะฎิบและผู้ฟังจะนำผลจากการเข้าใจไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนเกิดการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ในการดำเนินชีวิตสู่การมีคุณธรรม เมื่อคุณบะฮฺถูกเตรียมไว้เพื่อนำเสนออันมีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักคุณธรรมในศาสนา การแนะนำ การตักเตือนเพื่อให้ดำรงชีวิตตามพระประสงค์ของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ สุนนะฮฺของท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ มีจรรยาบรรณที่งดงาม ห่างไกลจากสิ่งชั่วร้าย เยี่ยงหลายแสดงถึงการวิสัยทัศน์ของเคาะฎิบที่จะมอบสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง และผู้ฟังก็พร้อมใจที่จะตอบรับเนื้อหาที่ถูกนำเสนอไปใช้ให้เกิดผลดีต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม ตลอดจนเผยแพร่สิ่งที่ตนรู้แก่ผู้อื่นเมื่อมีโอกาส

คุณธรรมที่จะนำไปสู่การพัฒนาสังคมเกิดขึ้นจากการมีการตักวาหรือการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ที่ได้มาจากการศึกษา การเข้าใจ และการปฏิบัติเป็นประจำจนเกิดการเกรงกลัวต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ อีกทั้งได้รับการตลบันดาลใจในการตอบรับทางนอฮิยาฮฺจากพระองค์จนรู้สึกรักที่จะปฏิบัติอิบาตะฮฺและดำรงชีวิตที่ตรงตามบทบัญญัติศาสนาทุกประการ (Tawfiq Yūsuf al-Wā'it, 1999 : 21-25 ;) ซึ่งในเรื่องนี้ มีคำกล่าวของท่านอุมร์ เบน อัลค็อฏฏอบ ﷺ ได้กล่าวว่า

((لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ حَقِيقَةَ التَّقْوَى حَتَّى يَدْعَ مَا حَاكَ فِي الصُّدْرِ))

(أخرجه مسلم ، 2005 : 881)

ความว่า บ่าวคนหนึ่งจะไม่บรรลุความแน่นแท้ของการตักวาจนกว่าเขาจะละทิ้งสิ่งที่ลี้ลับในหัวใจ

(บันทึกโดย al-Bukhāriy,2005 : บทที่ 1)

การพัฒนาสังคมด้วยคุณธรรมนำชีวิตที่ได้จากการฟังคุณบะฮฺย่อมเป็นจุดเริ่มต้นของการเป็นคนดี มีคุณธรรม เห็นสัจธรรม มีความบริสุทธิ์ใจในทุกการงาน ดังที่ท่านนบี ﷺ ได้กล่าว

เกี่ยวกับการตักทว่า "การตักทว่าอยู่ที่นี้" และชี้ที่หน้าอกของท่านถึงสามครั้ง (บันทึกโดย Muslim ,2005 : ส่วนหนึ่งจากฮะดีษ 2564) ซึ่งในเรื่องการพัฒนาสังคมที่ได้มาจากคุณบะฮ์วันศุกร์นั้นสามารถนำสังคมสู่การมีคุณธรรม เห็นได้จากข้อเสนอจากการสอบถามเคาะฎิบและผู้ฟังคุณบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เห็นว่าคุณบะฮ์วันศุกร์มีส่วนในการพัฒนาสังคมด้านคุณธรรมด้วยปัจจัย 3 ประการสำคัญคือ

ก. เคาะฎิบทุกคนปรารถนาที่จะถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจที่อาจเป็นประทับใจสองทางแก่ผู้ฟังในการตัดสินใจเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะการพัฒนาสังคมด้วยความรู้ ความ "เข้าใจสู่การเป็นคนมีคุณธรรมที่สามารถพัฒนาตนเองและสังคมสู่ความรุ่งเรือง

ข. ผู้นำสังคมทุกระดับที่ร่วมละหมาดวันศุกร์อาจได้รับข้อคิดดีๆ จากการฟังคุณบะฮ์วันศุกร์ที่มีผลต่อการตัดสินใจ อาจนำข้อคิดดังกล่าวไปพิจารณาเพื่อให้เกิดโครงการต่างๆ สู่การพัฒนาชุมชนและสังคมในหลายด้านจนกลายเป็นนโยบายการวางแผนและกำหนดโครงการต่างๆ ที่ทำให้ชุมชนรุ่งเรืองและพัฒนา

ค. สังคมจะเปลี่ยนแปลงได้ก็ต่อเมื่อมีผู้นำที่เข้าใจและให้การสนับสนุนกิจการบริหารสังคมและกิจการศาสนาควบคู่กัน คนส่วนใหญ่มักให้การสนับสนุนกับนโยบายของผู้นำซึ่งสิ่งเหล่านั้นอาจจะได้รับการฟังคุณบะฮ์วันศุกร์ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมในทางที่ดี

4.2 ศักยภาพของคุณบะฮ์วันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในทัศนะของบรรดาเคาะฎิบ

การพัฒนาสังคมที่ได้จากนำเสนอและฟังคุณบะฮ์วันศุกร์เป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์ เคาะฎิบและผู้ฟัง บรรดาเคาะฎิบภูมิใจที่ได้นำเสนอเนื้อหาคุณบะฮ์วันศุกร์ที่มีค่ายิ่งแก่ผู้ฟัง ส่วนผู้ฟังรู้สึกคุณค่าที่ได้รับความรู้และเกิดจิตสำนึกอย่างแท้จริงในช่วงเวลาอันจำกัดเสมือนเป็นการจุดประกายความคิดและเป็นการสร้างกำลังใจในการเผชิญกับอนาคต

เมื่อคุณบะฮ์วันศุกร์มีศักยภาพในการพัฒนาสังคมในด้านต่างๆ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสอบถามบรรดาเคาะฎิบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งประโยคต่อไปนี้ เป็นข้อเสนอแนะเกี่ยวกับศักยภาพของคุณบะฮ์วันศุกร์ต่อการพัฒนาสังคม โดยเลือกทัศนะและข้อเสนอแนะต่างๆ ดังต่อไปนี้

4.2.1 ศักยภาพของคุณบะฮ์วันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในทัศนะของบรรดาเคาะฎิบในจังหวัดชายแดนภาคใต้

บรรดาเคาะฎิบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของคุณบะฮ์วันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม ผู้วิจัยได้แบ่งประเภทข้อเสนอเป็น 5 หมวดพร้อมกับรายละเอียดพอสรุปดังต่อไปนี้

4.2.1.1 หมวดที่ 1 คุณบะฮ์วันศุกร์เป็นศาสตร์ที่มีชีวิต

ก. คุณบะฮ์วันศุกร์เป็นการนำเสนอเนื้อหาที่ยิ่งใหญ่ สำคัญต่อการดำเนินชีวิตที่หาได้ไม่มากนัก ผู้ร่วมละหมาดทุกคนจะรวมตัวที่มีสติด้วยจิตสำนึกในหน้าที่ที่ต้องฟังคุณบะฮ์วันศุกร์อย่างพร้อมเพรียงกัน เมื่อได้รับความรู้จากคุณบะฮ์วันศุกร์แล้วจะนำไปเผยแพร่แก่ผู้อื่นโดยเฉพาะครอบครัวตามอัธยาศัยของแต่ละคนถึงแม้เพียงไม่กี่ประโยคก็ตาม

ข. เนื้อหาคุณบะฮฺเต็มไปด้วยการตักเตือน ข้อชี้แนะ เชิญชวน เป็นองค์ความรู้ในรูปการนำเสนอแบบความเรียงที่พร้อมจะให้ทุกคนรับฟังและประโยชน์ การนำเสนอเนื้อหาไม่เจาะจงเฉพาะตัวบุคคลหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งแต่เป็นการแนะนำแก่ทุกคนที่ร่วมฟังเพื่อนำเนื้อหาที่ได้จากการฟังไปใช้ให้เกิดการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ และมีจุดหมายในการดำเนินชีวิต

ค. บรรยากาศการนำเสนอและการฟังคุณบะฮฺเต็มไปด้วยความเมตตาจากพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ เพราะคุณบะฮฺเกิดขึ้นในมัสญิดที่เต็มไปด้วยความเป็นสิริมงคลด้วยการอิติกาฟและรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ และประกอบอบิดาอะฮฺที่หลากหลายทั้งก่อนคุณบะฮฺ ขณะคุณบะฮฺ และหลังจากละหมาดวันศุกร์ เป็นศาสตร์ที่มีชีวิต เป็นปัจจัยในการพัฒนาสังคมให้รุ่งเรืองด้วยศาสตร์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ ส่งเสริมให้มีหลักศรัทธา ปฏิบัติศาสนกิจที่สมบูรณ์ มีคุณธรรม วัฒนธรรม มีจรรยาบรรณที่งดงาม พัฒนาสติปัญญาอย่างต่อเนื่อง

ง. เนื้อหาคุณบะฮฺจะเป็นองค์ความรู้ที่ถูกกระจายในสังคมหากมีการบริหารจัดการอย่างถูกต้องทั้งในรูปหนังสือ ตำรา สื่อเสียงและภาพเพื่อให้ผู้สนใจทั่วไปสามารถอ่านและติดตามย้อนหลังได้อย่างสะดวก และเป็นการเพิ่มพูนผลบุญแก่เคาะฎิบและผู้มีส่วนในการเผยแพร่ความดีงามตลอดกาลนาน

จ. คุณบะฮฺวันศุกร์เป็นข้อมูลที่ถูกบันทึกหากเคาะฎิบรวบรวมเนื้อหาที่เป็นวิชาการที่สามารถอ้างอิงได้ ทั้งในเรื่องอรรถาธิบายอัลกุรอาน อัลอะดีษ คำพูดของบรรดาเศาะฮาบะฮฺ ะอ์อิมมุลมอญิดีน ประโยคคำพูดของนักปราชญ์ ฆานุกกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศด้วยการอ้างแหล่งที่มาของข้อมูล

ฉ. คุณบะฮฺวันศุกร์เป็นสื่อการถ่ายทอดความรู้และศาสตร์ร่วมสมัยระหว่างเคาะฎิบกับผู้ฟังด้วยการนำเสนอเนื้อหาที่ถูกคัดเลือกในรูปของการแถลง แจ้งให้ทราบ สอนให้เข้าใจ สั่งเสียให้ปฏิบัติ ตักเตือนให้ห่างไกล ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่มีความหมายแก่ทุกฝ่าย

ช. คุณบะฮฺวันศุกร์เป็นการสื่อสารที่มีผลโดยตรงระหว่างเคาะฎิบกับผู้ฟังมากกว่าการอ่านจากหนังสือหรือฟังเสียงเพียงอย่างเดียว หากเคาะฎิบนำเสนอเนื้อหาที่ผู้ฟังประทับใจอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้ฟังรู้สึกคล้อยตามและปรารถนาที่จะนำสิ่งที่ได้รับจากคุณบะฮฺไปปฏิบัติในชีวิต

ซ. การถ่ายทอดเนื้อหาคุณบะฮฺโดยตรงแก่ผู้ฟังที่ตั้งใจฟังในมัสญิดเป็นการถ่ายทอดท่ามกลางบรรยากาศที่สงบนิ่งและการตั้งใจฟังอาจทำให้ผู้ฟังรู้สึกคล้อยตามเคาะฎิบด้วยอริยบทต่างๆ ทั้งเสียง อารมณ์ ความรู้สึก และจุดประกายเพื่อให้ผู้ฟังเกิดกระบวนการคิด

ฌ. สาระสำคัญของคุณบะฮฺวันศุกร์ไม่ได้อยู่ที่การตักเตือนให้ทุกคนยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ เพียงอย่างเดียวแต่รวมถึงเนื้อหาที่เน้นให้ผู้ฟังได้เข้าใจสาระสำคัญที่ถูกนำเสนอ และสามารถสรุปผลที่ได้จากการฟังคุณบะฮฺแต่ละครั้ง

ฎ. คุณบะฮฺวันศุกร์เป็นอมตะวาจาที่เคาะฎิบควรศึกษาจากคุณบะฮฺที่ท่านนบี ﷺ ได้นำเสนอแก่บรรดาเศาะฮาบะฮฺ ะอ์อิมมุลมอญิดีน คุณบะฮฺในสมัยบรรดาเคาะลีฟะฮฺผู้ทรงคุณธรรม ะอ์อิมมุลมอญิดีน และคุณบะฮฺที่นำเสนอโดยบรรดาอูลมะอ์มาฮ์ทุกยุคสมัย เนื้อหาของคุณบะฮฺเต็มไปด้วยศาสตร์และความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อชนรุ่นหลังเป็นอย่างยิ่ง เคาะฎิบควรศึกษาค้นคว้าก่อนนำเสนอคุณบะฮฺและเสริมด้วยเนื้อหาที่เห็นเหมาะสมกับสภาพของแต่ละชุมชน

ฎ. คุฎบะฮฺเป็นเนื้อหาที่คนทั่วโลกสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้โดยไม่จำกัดภาษา วัฒนธรรม และสภาพความเป็นอยู่ เพราะคุฎบะฮฺเป็นเนื้อหาที่ถูกเรียบเรียงเป็นกลางในรูปแบบข้อ ชี้แนะและการตักเตือน เหมาะกับทุกสภาวะ ผู้ติดตามสามารถทบทวนและนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ทั้งทางการและไม่เป็นทางการ

ฏ. เคาะฎิบควรมีความรู้ศาสนาและความรู้ทั่วไป ศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ อย่าง ต่อเนื่อง ทันเหตุการณ์ร่วมสมัย มีทักษะในการนำเสนอคุฎบะฮฺ สามารถนำเสนอคุฎบะฮฺให้ผู้ฟัง ประทับใจและปรารถนาที่จะติดตามเรื่อย ๆ

จ. เตรียมเนื้อหาคุฎบะฮฺที่เหมาะสมกับสภาพผู้ร่วมละหมาดที่มีทุกวัยในชุมชน เหมาะเวลาการนำเสนอ และโอกาสที่ทำได้ยาก เรียบเรียงเนื้อหาด้วยประโยคคำพูดที่ผู้ฟังเข้าใจง่าย อาจเสริมด้วยประโยคอื่นที่มีความหมายเดียวกันเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจและคิดคล้อยตามไปด้วย

ช. ในการนำเสนอคุฎบะฮฺ เคาะฎิบควรเน้นเรื่องสำคัญที่สุดในรอบสัปดาห์ที่เห็น ว่าเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังถึงแม้การตักเตือนด้วยการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ และยึดมั่นกับ อัสสุนนะฮฺของท่านนบี ﷺ เป็นสิ่งจำเป็นที่สุดในการนำเสนอคุฎบะฮฺก็ตาม

4.2.1.2 หมวดที่ 2 คุฎบะฮฺวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮฺ

ก. คุฎบะฮฺวันศุกร์เป็นการตะอวะฮฺมวลชนจำนวนมากที่ร่วมละหมาดวันศุกร์ทุก สัปดาห์ เคาะฎิบควรถือโอกาสเชิญชวนผู้ให้อยู่ในแนวทางที่เที่ยงตรงด้วยการศรัทธาต่อพระองค์ อัลลอฮฺ ﷻ ยึดมั่นกับอัสสุนนะฮฺของท่านนบี ﷺ ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ศึกษาหาความรู้ที่เป็น ประโยชน์ในการดำรงชีวิต

ข. เคาะฎิบควรให้ความสำคัญแก่ผู้ฟังด้วยการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ทั้ง เรื่องความรู้เกี่ยวกับศาสนาและวิถีดำเนินชีวิต ควบคู่กับการชี้แนะ การตักเตือน การนำเสนอปัญหา และทางออกที่มาจากหลักคำสอนศาสนา

ค. เชิญชวนผู้ฟังให้ปฏิบัติความดี ห่างไกลจากสิ่งชั่วร้าย มีคุณธรรมจริยธรรมที่ดี งาม ยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ และปฏิบัติตามแบบอย่างที่ดีที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ

ง. ศึกษาวิธีการนำเสนอคุฎบะฮฺของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ มาใช้ในตะอวะฮฺบรรดา เคาเศฮาเบฮฺ ﷺ ที่รวมตัวในมัสญิดด้วยถ้อยประโยคที่นุ่มนวล น่าสนใจ และดึงดูด ตลอดจนศึกษา เนื้อหาคุฎบะฮฺจากหนังสือและตำราต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการนำเสนอเนื้อหาที่ผู้ฟังอาจได้รับ ประโยชน์

4.2.1.3 หมวดที่ 3 เคาะฎิบเป็นที่พึ่งทางใจและเป็นนักพัฒนาสังคม

ก. เคาะฎิบต้องเป็นด้ายดีโดยสายเลือด เห็นว่าคุฎบะฮฺเป็นโอกาสในการนำเสนอ เนื้อหาและข้อคิดที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังเป็นอย่างยิ่งด้วยการเชิญชวนให้ทุกคนเป็นบ่าวที่ดีของ พระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ดังที่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้นำเสนอคุฎบะฮฺวันศุกร์แก่บรรดาเคาเศฮาเบฮฺ ﷺ ด้วยความจริงจังและจริงใจ ตักเตือนให้ทุกคนหวนสู่หนทางอันเที่ยงตรง

ข. เคาะฎิบควรมีบุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือ ปฏิบัติตนในหลักการศาสนา วาจาและ ปฏิบัติเป็นกิจจะลักษณะที่เสมอต้นเสมอปลาย

ค. คุฏบะฮฺควรให้มีเครือข่ายเคาะฎิบที่สามารถโยงใยหัวข้อและเนื้อหาที่ควรนำเสนอในคุฏบะฮฺ อาจนำเสนอเนื้อหาเดียวกันในคุฏบะฮฺแรกแต่นำเสนอเนื้อหาที่เป็นเรื่องในแต่ละชุมชนในคุฏบะฮฺที่สองเพื่อให้ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ที่ได้ก็ตามสามารถรับทราบเนื้อหาคุฏบะฮฺเป็นมาตรฐานเดียวกัน

ง. ทูกมัสนัดควรมีแผนพัฒนาชุมชนด้วยกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการเรียนรู้และการศึกษาที่ต้องเด่นกว่าเรื่องอื่น โดยเฉพาะการให้ข้อคิดแก่ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ในแต่ละสัปดาห์ที่อาจเป็นจุดประกายในการพัฒนาปัจเจกบุคคลและชุมชนสู่ความก้าวหน้าทั้งเรื่องโลกดุนยาและอาคิเราะฮฺ

จ. เคาะฎิบทุกคนควรศึกษาวิธีการนำเสนอคุฏบะฮฺที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องด้วยการวางแผนล่วงหน้าในแต่ละสัปดาห์ เตรียมหัวข้อ เนื้อหาที่จะนำเสนอ เสริมเนื้อหาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละสัปดาห์เพื่อให้ชุมชนทันต่อเหตุการณ์ ด้วยการแบ่งคุฏบะฮฺแรกเป็นการให้คำแนะนำเรื่องศาสนาและวิถีชีวิต ส่วนคุฏบะฮฺที่สองควรเสริมเนื้อหาเหตุการณ์ปัจจุบัน

ฉ. เคาะฎิบได้ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้นำเสนอคุฏบะฮฺ แต่ผู้ร่วมละหมาดมีสิทธิในการเสนอข้อคิดเห็นเพื่อให้คุฏบะฮฺได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องด้วยการรับข้อคิดเห็นผ่านตู้รับความคิดเห็นหรือเสนอโดยตรงต่อคณะกรรมการบริหารมัสนัด

4.2.1.4 หมวดที่ 4 การบริหารจัดการคุฏบะฮฺวันศุกร์ให้มีคุณภาพและเกิดประสิทธิผล

ก. มัสญิดควรจัดการบริหารเรื่องคุฏบะฮฺให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน ทูกมัสนัดให้มีการจัดเวร กำหนดหัวข้อเรื่อง เชิญเคาะฎิบจากภายนอกตามเวลาที่เห็นเหมาะสม

ข. ประเมินคุณภาพของผู้นำเสนอคุฏบะฮฺอย่างต่อเนื่อง โดยให้แบบสอบถามแก่ผู้ร่วมละหมาดประเมินความพึงพอใจของการนำเสนอคุฏบะฮฺทุกสัปดาห์ และนำผลดังกล่าวแจ้งแก่ผู้บริหารมัสนัดเพื่อปรับปรุงแก้ไขต่อไป

ค. การบริหารจัดการคุฏบะฮฺวันศุกร์ควรจัดในรูปแบบการสลับกันระหว่างอิหม่าม เคาะฎิบ บิหลัน กรรมการมัสนัด ผู้รู้ในชุมชน และเชิญบุคคลภายนอกตามความเหมาะสม เพื่อให้บุคคลดังกล่าวได้มีส่วนในการนำเสนอเนื้อหาที่ไม่ซ้ำและอาจมีข้อคิดดีๆ ด้วยการจัดตารางเวรคุฏบะฮฺตลอดทั้งปีเพื่อให้บุคคลดังกล่าวได้เตรียมตัวล่วงหน้าทุกครั้งก่อนขึ้นมิมบัรคุฏบะฮฺ

ง. การบริหารจัดการคุฏบะฮฺในรูปแบบหมุนเวียนระหว่างมัสนัดในเครือข่ายเดียวกันเพื่อให้ผู้ฟังได้รับข้อคิดและเนื้อหาที่ไม่ซ้ำกัน โดยให้มัสนัดในเครือข่ายจัดเวรผู้ที่มีทักษะการนำเสนอคุฏบะฮฺหมุนเวียนกัน หรืออาจเชิญบุคคลภายนอกนำเสนอคุฏบะฮฺพร้อมจัดเวรที่บรรยายในบางโอกาสเพื่อให้คนในชุมชนได้เปลี่ยนบรรยากาศการฟังคุฏบะฮฺจากเคาะฎิบหลายคนในรอบเดือน

จ. จัดเตรียมแบบประเมินผลคุฏบะฮฺวันศุกร์ทุกสัปดาห์ให้ผู้ฟังบางคนได้ประเมินการนำเสนอคุฏบะฮฺ ทั้งนี้เพื่อให้กรรมการบริหารมัสนัดได้นำผลการประเมินดังกล่าวพิจารณาในการวางแผนการบริหารจัดการคุฏบะฮฺในโอกาสต่อไป อีกทั้งอาจได้รับข้อเสนอแนะจากผู้ฟังในการพิจารณาตัดสินใจในการวางแผนต่อไป

ฉ. สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดควรวางนโยบายการพัฒนาวิธีการนำเสนอคุฏบะฮฺให้เป็นมาตรฐาน กำหนดให้ทูกมัสนัดนำเสนอเนื้อหาคุฏบะฮฺแรกในหัวข้อ

เดียวกัน ส่วนคุณบะฮุที่ส่องให้เคาะก๊ิบนำเสนอมตามความเหมาะสมของสภาพชุมชนหรือเหตุการณ์ร่วมสมัย

ข. มีการติดตามและประเมินมาตรฐานคุณบะฮุอย่างต่อเนื่อง โดยให้สำนักงานคณะกรรมการอิสลามส่งผู้สังเกตการณ์เพื่อประเมินและให้คำแนะนำแก่มัสญิดและผู้นำเสนอคุณบะฮุที่อาจมีข้อบกพร่องและสิ่งที่ควรปรับปรุง

ข. สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดควรจัดโครงการพัฒนาศักยภาพผู้บริหารมัสญิด โดยเฉพาะบรรดาอิหม่ามและเคาะก๊ิบที่ควรได้รับการอบรมเสริมทักษะในเรื่องการพูด การนำเสนอคุณบะฮุ การสอนหนังสือ การเทศนา เพื่อให้เคาะก๊ิบทุกมัสญิดสามารถโน้มน้าวผู้ฟังด้วยทักษะความสามารถในการนำเสนอคุณบะฮุได้เป็นอย่างดี

ฉ. สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ควรมีการเชื่อมต่อกับบรรดาผู้บริหารมัสญิดทั่วจังหวัดทางเว็บไซต์หรือทางช่องใดช่องหนึ่งเพื่อแจ้งนโยบาย คำสั่งหรือสิ่งที่จะให้บรรดาผู้บริหารมัสญิดปฏิบัติ

4.2.1.5 หมวดที่ 5 ความขลังของคุณบะฮุที่เนื้อหาและทักษะการนำเสนอที่ไม่เคยล้าสมัยตามกาลเวลา

ก. คุณบะฮุวันศุกร์จะมีผลต่อผู้ฟังมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับเนื้อหาที่ถูกนำเสนอ ตรงประเด็นและสอดคล้องกับความสนใจของคนในชุมชน มีทักษะความสามารถในการคุณบะฮุด้วยเนื้อหาที่กะทัดรัด เสียงชัดเจน วรรคตอนได้ถูกต้องและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน

ข. เนื้อหาคุณบะฮุเป็นเนื้อหาที่เน้นการให้ความรู้ การตักเตือนเรื่องศาสนาและวิถีดำเนินชีวิต จึงเป็นเรื่องที่ทุกคนควรรับฟังไม่ว่าจะฟังมาแล้วกี่ครั้ง เรื่องศาสนาไม่มีเบื่อหน่ายและล้าหลังถึงแม้เป็นเพียงคำพูดเดียวกันก็ตาม

ค. คุณบะฮุวันศุกร์เป็นปัจจัยต่อการพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมคุณธรรมได้หากการนำเสนอด้วยรูปแบบที่ทำให้ผู้ฟังสนใจ คิดตาม และไม่รู้สึกรู้สึกร่วมกับเนื้อหา แล้วยังรู้สึกที่จะติดตามคุณบะฮุจากเคาะก๊ิบที่มีทักษะความสามารถในการเรียบเรียงเนื้อหาจนทำให้ผู้ฟังเข้าใจและคิดที่คล้อยตามดังเนื้อหาดังกล่าว

ง. เนื้อหาคุณบะฮุที่ถูกนำเสนอมาแล้วหลายครั้ง ไม่เคยล้าสมัยแต่กลับเป็นคำสอนที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ทุกที่ ทุกเวลา และกับทุกคน เป็นการเตือนสติผู้หลงลืม เป็นความรู้ใหม่แก่ผู้ที่ไม่เคยฟังมาก่อน เป็นการฟื้นฟูความทรงจำสำหรับผู้ที่เคยฟังมาแล้ว และฟื้นฟูให้ผู้ฟังทุกคนได้รับการเตือนใจด้วยการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ

จ. คุณบะฮุวันศุกร์ที่ถูกนำเสนอในสมัยท่านนบี ﷺ และสมัยหลังจากนั้น ยังคงใช้ได้จนถึงทุกวันนี้ไม่เคยล้าสมัย เคาะก๊ิบอาจนำเนื้อหาคุณบะฮุในสมัยต่างๆ ไปประยุกต์ด้วยเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันเพื่อให้เนื้อหาเก่ายังคงใช้ได้ผสมผสานกับเนื้อหาใหม่ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังไม่น้อยทีเดียว

ฉ. คุณบะฮุวันศุกร์ที่ถูกเรียบเรียงเป็นเล่มนั้นไม่ใช่ให้เคาะก๊ิบอ่านขณะนำเสนอคุณบะฮุบนมินบับ แต่ถูกเขียนขึ้นเพื่อให้เป็นแนวทางในการคุณบะฮุด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ผู้เขียนกำหนดให้เป็นแนวทางหรือตัวช่วยให้บรรดาเคาะก๊ิบทบทวนก่อนนำเสนอคุณบะฮุเท่านั้น แต่เนื่องจาก

เคาะฆีปส่วนใหญ่ไม่สามารถที่จะเรียบเรียงประโยคคำพูดในขณะที่คุณบะฮฺ หนังสือคุณบะฮฺก็กลายเป็นเนื้อหาคุณบะฮฺที่มีการอ่าน จึงมีเรียกว่า อ่านคุณบะฮฺ

ข. คุณบะฮฺวันศุกร์จะมีผลต่อผู้ฟังมากน้อยเพียงใดไม่ได้อยู่ที่เนื้อหา ช่วงเวลา เสียงสูงต่ำ คุณบะฮฺสั้นหรือยาว แต่อยู่ที่ทักษะของเคาะฆีปในการนำเสนอรวมกับความเฉลียวฉลาดรอบคอบในการเรียบเรียงเนื้อหาได้สละสลวย มีสาระสามารถดึงความสนใจของผู้ฟังให้สนใจฟัง จนสามารถดึงน้ำตาผู้ฟังได้

ข. ความอัจฉริยะและการมีทักษะในการพูดนั้นเกิดขึ้นได้ด้วยการศึกษา ค้นคว้า สังเกต มีประสบการณ์ เข้ารับการอบรม ฝึกฝน ปฏิบัติจริง และมีพรสวรรค์ในตัว แต่ประการดังกล่าวสามารถพัฒนาได้ด้วยมีจิตสำนึกที่ต้องการพัฒนาตนเองสู่การเป็นนักพูดที่ยอดเยี่ยม ถึงแม้ต้องใช้เวลานานก็ตาม เพราะทุกทักษะสามารถพัฒนาได้ด้วยการฝึกฝนและให้ความสนใจ

ณ. ผู้ดำรงตำแหน่งอิหม่าม เคาะฆีป และบิหลั่นควรได้รับการคัดเลือกด้วยการสอบคัดเลือก สอบทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เมื่ออยู่ในตำแหน่งแล้วควรได้รับการพัฒนาความรู้ และทักษะทางวิชาการและทักษะต่างๆ เพื่อจะได้เป็นผู้นำในชุมชนและสามารถบริหารจัดการเรื่องศาสนาได้อย่างคล่องตัว

4.3 ศักยภาพของคุณบะฮฺวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในทัศนะของผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์

ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ส่วนใหญ่เป็นคนตั้งใจฟังคุณบะฮฺด้วยการเตรียมพร้อมไปยังมีสติตั้งแต่ก่อนอะซาน นั่งแถวหน้า ฟังอย่างมีสติ คิดไปพร้อมกับเคาะฆีปที่กำลังนำเสนอคุณบะฮฺ สร้างจินตนาการที่สร้างสรรค์เสมือนกับวาดภาพที่เกิดขึ้นไปพร้อมกับเคาะฆีปที่กำลังนำเสนอคุณบะฮฺ เพื่อให้ทุกคำพูดของเคาะฆีปเป็นความรู้และข้อแนะนำที่มีค่า

การสดับฟังอย่างตั้งใจและเงี่ยเสียงโดยไม่กระทำการใดๆ ที่ทำให้ขาดสมาธิขณะฟังคุณบะฮฺจะทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้และรับประโยชน์อันนำไปสู่การพัฒนาสติปัญญาและคิดคล้อยตามที่เป็นสาเหตุของพัฒนาวิถีดำเนินชีวิตเสมือนกับได้รับการชี้แนะที่เป็นกำลังใจในการเดินทางกับอนาคตที่ต้องมีการวางแผนถึงแม้ถูกกำหนดชะตาโดยพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ความรู้ที่ได้รับจากการฟังคุณบะฮฺเป็นความรู้ที่เป็นศิริมงคลยิ่ง เนื่องจากคุณบะฮฺเกิดขึ้นในมัสญิดซึ่งเป็นศาสนสถานบนผืนแผ่นดิน เป็นบรรยากาศที่เอื้อต่อการฟังคำแนะนำจากผู้นำศาสนาก่อนที่จะปฏิบัติศาสนกิจที่มีคนรวมตัวมากที่สุดสัปดาห์ละครั้ง

ความรู้เป็นเสบียงอันล้ำค่าในการดำเนินชีวิต มนุษย์ทุกคนได้รับเกียรติจากพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ในฐานะบ่าวที่มีศาสนาที่พระองค์ทรงยอมรับ เป็นที่ยึดมั่นในการประกอบอิบาดะฮฺ และมีสติปัญญาที่คอยประครองควบคุมไม่ได้หนีเหจากธรรมะ ซึ่งทั้งหมดนั้นถูกรวบรวมในคุณบะฮฺวันศุกร์ทุกสัปดาห์ หากผู้ฟังพิจารณาจักจะได้รับประโยชน์จากคุณบะฮฺอย่างมากมาย

คุณธรรมที่ได้รับจากการฟังคุณบะฮฺวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งจากการรวบรวมความรู้ที่มาจากแหล่งต่างๆ ทั้งจากการฟัง การเห็น การพูดคุย การอ่าน การสังเกต และการค้นคว้า ที่สามารถนำไปสู่การยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ อย่างแท้จริง หากได้รับฮิदाเยฮฺการชี้แนะทางจากพระองค์ จนกลายเป็นบ่าวที่ดีมีคุณธรรมตลอดชีวิต

จากเรื่องข้างต้น ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อเสนอแนะจากบรรดาผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์เกี่ยวกับศักยภาพของคุฏบะฮ์วันศุกร์ต่อการพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ได้สรุปจากแบบสอบถาม ตามลำดับต่อไปนี้

4.3.1 ศักยภาพของคุฏบะฮ์วันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมตามทัศนะของบรรดาผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

บรรดาผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของคุฏบะฮ์เพื่อพัฒนาสังคม ผู้วิจัยได้แบ่งประเภทข้อเสนอเป็น 2 หมวดสำคัญดังต่อไปนี้

4.3.1.1 หมวดที่ 1 ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ควรฟังและให้ความสำคัญต่อคุฏบะฮ์

ก. ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ควรรีบเร่งไปยังมัสญิดก่อนถึงเวลาคุฏบะฮ์เพื่อจะได้ปฏิบัติศาสนกิจสุนัต นั่งแถวหน้า ละหมาดตะฮียะฮ์ตุลมัสนูต เนียตอิดติกาฟ ตั้งใจฟังคุฏบะฮ์ตั้งแต่ต้นจนจบ สงบนิ่งและเงิบเสียงขณะฟัง ไม่กระทำสิ่งที่เป็นสาเหตุของการพลาดโอกาสจากการฟังคุฏบะฮ์ เพราะในเนื้อหาคุฏบะฮ์อาจมีเรื่องสำคัญอยู่ในช่วงใดช่วงหนึ่งที่เคาะฎิบได้กล่าวไปแล้วแต่ผู้ร่วมละหมาดไม่ทันฟัง ทำให้หัวใจสำคัญของคุฏบะฮ์ขาดหายไป

ข. ฟังคุฏบะฮ์ด้วยจิตมุ่งมั่นคล้อยตามเนื้อหาที่เคาะฎิบนำเสนอ ฟินิจวีเคราะห์ขณะฟังด้วยความตั้งใจ พร้อมจดจำเนื้อหาที่สำคัญเพื่อจะได้นำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

ค. การฟังและการเข้าใจเนื้อหาคุฏบะฮ์ด้วยความตั้งใจอาจเป็นจุดประกายการได้รับทางนำฮิดายะฮ์จากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และเป็นสาเหตุการเปลี่ยนแปลงในชีวิตสู่หนทางที่ถูกต้อง เริ่มต้นด้วยจิตสำนึกจนกลายเป็นวิถีดำเนินชีวิตที่ได้รับความเมตตาจากพระองค์อย่างแท้จริง

4.3.1.2 หมวดที่ 2 คุฏบะฮ์วันศุกร์ควรเป็นเรื่องที่ต้องได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ก. เคาะฎิบควรแจ้งให้ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ตั้งใจฟังคุฏบะฮ์ ไม่ว่าจะคุฏบะฮ์จะออกในรูปแบบการนำเสนอด้วยปากเปล่าหรือด้วยการอ่าน ที่สำคัญอยู่ที่การตั้งใจฟังและไม่กระทำการใดๆ ที่ทำให้การฟังคุฏบะฮ์จางหายไป

ข. คุฏบะฮ์ไม่ใช่พิธีกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อให้การละหมาดวันศุกร์ใช้ได้ แต่เป็นเงื่อนไขของการละหมาดวันศุกร์ที่มีอาจเกิดขึ้นได้หากไม่มีการคุฏบะฮ์ ผู้ร่วมละหมาดควรให้ความสำคัญกับคุฏบะฮ์เป็นอย่างยิ่ง ไม่ควรพลาดเนื้อหาที่ถูกนำเสนอถึงแม้เป็นเพียงแค่มื่อกี่ประโยคก็ตาม

ค. ควรมีการจัดอบรมระยะสั้นแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการบริหารคุฏบะฮ์ด้วยนโยบายสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเพื่อการขับเคลื่อนพัฒนาศักยภาพด้านต่างๆ เพื่อให้บรรดาผู้บริหารมัสญิดมีทักษะความสามารถในการบริหารจัดการตามนโยบายที่ได้วางไว้

ง. ทางภาครัฐควรจัดสอบคัดเลือกผู้ที่จะดำรงตำแหน่งผู้บริหารมัสญิดทั้งผู้หม่าม เคาะฎิบ และบิหลัน ด้วยการสอบวัดผลประเมินผลที่เป็นมาตรฐานและสอบภาคปฏิบัติทั้งเรื่องการประกอบศาสนกิจ การบริหารคนในชุมชน เพื่อให้บุคคลดังกล่าวมีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องและเชื่อมสัมพันธ์กับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นเพื่อผลักดันนโยบายในการพัฒนาชุมชนด้วยหลักการศาสนา

4.4 บทสัมภาษณ์บรรดาเคาะฎิบในจังหวัดชายแดนภาคใต้

4.4.1 สัมภาษณ์บรรดาเคาะฎิบในจังหวัดนราธิวาส

4.4.1.1 สัมภาษณ์นายฟัครดิน ดอเลาะ

เคาะฎิบรับเชิญในอำเภอแว้ง อำเภอระแงะ และอำเภอสุโงโกลก จังหวัดนราธิวาส สัมภาษณ์เมื่อวันอาทิตย์ ที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2559 เวลา 20.50 น. ได้กล่าวพอสังเขปว่า

ที่มีสติในอำเภอดังกล่าวข้างต้นได้จัดเวรในการนำเสนอคุฏบะฮ์ทุกสัปดาห์ ด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่แตกต่างตามความถนัดของเคาะฎิบแต่ละท่าน บางท่านใช้วิธีการอ่านจากเอกสาร บางท่านใช้วิธีการพูดด้วยปากเปล่าตามความสามารถของตน แต่ส่วนใหญ่เป็นการพูดด้วยปากเปล่าที่ได้เตรียมเนื้อหาจากการอ่านและเสริมด้วยเหตุการณ์ปัจจุบันเพื่อให้สอดคล้องกับหลักคำสอนศาสนา และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่ร่วมละหมาดวันศุกร์

เนื้อหาที่ปรากฏในคุฏบะฮ์โดยส่วนใหญ่แล้ว เป็นเนื้อหาที่เน้นการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ การนำเสนอของท่านนบี ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ และการปฏิบัติหน้าที่รับผิดชอบของแต่ละคนที่พึงมีต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม อาทิ การอบรมสั่งสอนลูกๆ การศึกษาหาความรู้ การประกอบอาชีพที่สุจริต การห่างไกลจากบาปและอบายมุขต่างๆ เป็นต้น

คุฏบะฮ์วันศุกร์ย่อมเป็นสิ่งที่จะนำมาซึ่งประโยชน์แก่ผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง และช่วงเวลาคุฏบะฮ์ เป็นช่วงเวลาสำคัญที่ทุกคนควรฟังอย่างสงบนิ่งและตั้งใจเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ และเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ตนเอง ถึงแม้จะเป็นสิ่งที่วาญิบในการฟังคุฏบะฮ์และละหมาด แต่เท่าที่สังเกตโดยรวมแล้ว ผู้ร่วมละหมาดมักจะไม่ได้รับประโยชน์จากการฟังคุฏบะฮ์เท่าที่ควรอันเนื่องจากการนำเสนอคุฏบะฮ์ด้วยภาษาที่คนส่วนใหญ่ไม่สนทนา ภาษาทางการ เนื้อหาซ้ำๆ เดิมๆ ที่คนส่วนใหญ่เคยเรียนและศึกษามาแล้ว บางครั้งคนส่วนใหญ่ได้ทราบจากสื่อต่างๆ มาแล้ว

สำนวนภาษาที่ใช้ในการคุฏบะฮ์ควรเลือกสรรที่เหมาะสมกับคนส่วนใหญ่เข้าใจ โดยไม่เน้นแก่ผู้มีการศึกษาเพียงอย่างเดียว แต่ควรคำนึงถึงคนที่มีความรู้น้อย คนทั่วไปที่มีความรู้ความเข้าใจที่แตกต่างกัน ไม่ควรใช้ภาษาทางการมากเกินไป ไม่ควรใช้คำที่ผู้ฟังเข้าใจยาก จุดสำคัญที่ควรเน้นก็ควรใช้น้ำเสียงที่พอเหมาะพอควรเพื่อให้ผู้ฟังได้รธรรมสในเนื้อหาที่กำลังฟัง ส่วนประเด็นทั่วไปนั้นก็ควรใช้เสียงธรรมดาที่เห็นว่าพอดีกับผู้ฟัง

ส่วนประสิทธิภาพและประสิทธิผลของคุฏบะฮ์วันศุกร์ในด้านการเผยแพร่เชิญชวนคนทั่วไปสู่การมีคุณธรรมนั้น ย่อมเป็นที่ประจักษ์ว่าคุฏบะฮ์เป็นส่วนหนึ่งของการเชิญชวนผู้ฟังทางที่ถูกต้อง แต่ควรเน้นวิธีการนำเสนอของเคาะฎิบเป็นหลักที่จะต้องมิตักะษะในการนำเสนอด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับผู้ฟัง หากใช้ภาษาและวิธีการที่ไม่เหมาะสมกับผู้ฟัง คุฏบะฮ์ก็จะไม่เกิดผลใดๆ แก่ผู้ฟัง กลายเป็นคุฏบะฮ์ที่นำเสนอเพื่อให้ครบเงื่อนไขการละหมาดวันศุกร์ ซึ่งความจริงแล้ว คุฏบะฮ์น่าจะเป็นจุดประกายที่ดีแก่ผู้ฟังถึงแม้จะใช้เวลาเพียงเล็กน้อยก็ตาม

สิ่งที่ควรปรับปรุงในการนำเสนอคุฏบะฮ์ในปัจจุบัน คือทักะษะการใช้ภาษา และใช้เวลาที่พอเหมาะกับการนำเสนอคุฏบะฮ์ ซึ่งเคาะฎิบทุกท่านควรคำนึงถึงความรู้สึกของผู้ฟัง มีฝีมือลายมือในการเรียบเรียงเนื้อหาด้วยภาษาที่นุ่มนวล น่าฟัง และน่าประทับใจ สามารถโน้มน้าว

ความรู้สึก อารมณ์ผู้ฟังให้คล้อยตามเนื้อหาที่กำลังฟัง ผู้ฟังควรได้รับสิ่งใหม่ๆ จากเนื้อหาคุณประโยชน์ โดยไม่เน้นการอธิบายที่ยืดเยื้อจนผู้ฟังเบื่อหน่าย

4.4.1.2 สัมภาษณ์นายอับดุลรอยะ มาหามะ

อิหม่ามมัสญิดอัลคอยรียะห์ บ้านยะกัง 2 ตำบลบางนาศ อำเภอมือง จังหวัดนราธิวาส สัมภาษณ์เมื่อวันพฤหัสบดี ที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2559 เวลา 06.30 น. ได้กล่าวพอสังเขปว่า คุณประโยชน์เป็นช่องทางหนึ่งในการนำเสนอความรู้ศาสนาและเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนและสังคม บรรดาเคาะฎิบควรคำนึงถึงสิ่งที่จะนำมาซึ่งประโยชน์ที่ผู้ฟังสามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเอง ครอบครัวและสังคมในด้านต่างๆ อันเป็นโอกาสดีสำหรับมุสลิมชายที่เข้าร่วมฟังการตักเตือนที่เป็นประโยชน์เพื่อเป็นเสปียงกับชีวิต

เมื่อคุณประโยชน์เป็นหนึ่งวิธีการเผยแพร่ศาสนาโดยใช้ช่วงเวลาก่อนละหมาดวันศุกร์ ดังนั้นเคาะฎิบควรถือโอกาสสำคัญนี้นำเสนอเนื้อหาที่คุ้มค่าที่สุดแก่ผู้ฟัง แต่เมื่อสังคมต่างพูดว่าคุณประโยชน์ศุกร์ในปัจจุบันไม่มีประสิทธิผลต่อสังคมมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากพบบางประการที่จำเป็นต้องปรับปรุงวิธีการนำเสนอคุณประโยชน์ดังนี้

เคาะฎิบไม่เตรียมตัวในการนำเสนอคุณประโยชน์ ไม่ว่าจะด้านเนื้อหาที่จะต้องเสริมด้วยอายะฮ์อัลกุรอานและอัลฮะดีษ หรือเหตุการณ์ร่วมสมัย บางท่านนำเสนอคุณประโยชน์ด้วยการอ่านจากหนังสือคุณประโยชน์ถูกรวมเป็นเล่มที่ล้ำสมัยโดยไม่เตรียมตัวล่วงหน้าในเนื้อหานั้นๆ

เคาะฎิบไม่ได้ผ่านการอบรมทักษะการนำเสนอคุณประโยชน์ที่ถูกวิธี ซึ่งการฝึกฝนที่ผ่านการอบรมนั้นอาจช่วยให้เกิดทักษะและประสบการณ์ที่สามารถใช้ในการนำเสนอคุณประโยชน์ที่ถูกต้อง เคาะฎิบควรใช้ลีลาในด้านการพูด การใช้เสียงสูง-ต่ำ สามารถดึงความสนใจและโน้มน้าวผู้ฟังให้เกิดการตื่นตัวขณะฟังและได้รับประโยชน์จากการฟังคุณประโยชน์ให้มากที่สุด

ใช้ภาษาที่ไม่เหมาะสมกับผู้ฟังที่มีหลากหลายด้านวัยและการศึกษา บางท่านใช้ภาษาสูงภาษาทางการที่ผสมผสานกับภาษาต่างประเทศยากต่อการเข้าใจ ใช้เวลายาวเกินไปกับเนื้อหาคุณประโยชน์ที่สั้นไม่ควรสั้นหรือยืดยาวเกินไป เพราะจะทำให้ผู้ฟังไม่ได้รับประโยชน์ แถมยังไม่สามารถจับประเด็นสำคัญจากเนื้อหาที่ได้ฟังมา

อย่างไรก็ดี คุณประโยชน์ที่สั้นต้องมีปัจจัยหลายอย่างที่จะนำมาซึ่งประโยชน์ทั้งผู้นำเสนอและผู้ฟัง อีกทั้งเป็นวิธีการตะอวะฮ์มวลชนที่ร่วมละหมาดวันศุกร์ทุกสัปดาห์โดยไม่ต้องเชิญชวนใดๆ ยกเว้นด้วยเสียงอะซานเท่านั้น ถือเป็นโอกาสดีสำหรับเคาะฎิบที่จะเชิญชวนผู้ร่วมละหมาดถึงแก่นแท้ของการนำเสนอคุณประโยชน์ให้เกิดประสิทธิผลให้มากที่สุด

4.4.1.3 สัมภาษณ์นายอับดุลลาเต๊ะ มามะ

เจ้าหน้าที่สำนักงานการศึกษาเอกชนจังหวัดนราธิวาส เคาะฎิบรับเชิญมัสญิดในอำเภอมือง จังหวัดนราธิวาส สัมภาษณ์เมื่อวันพฤหัสบดี ที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2559 เวลา 14.20น. ได้กล่าวพอสังเขปว่า

คุณประโยชน์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮ์เชิญชวนทั่วไปที่ร่วมละหมาดวันศุกร์ นำยกย่องและชมเชยแก่เคาะฎิบที่มีความรู้และความสามารถที่นำเสนอคุณประโยชน์ด้วยการใช้ทักษะวิธีการต่างๆ เพื่อให้สิ่งดีๆ ปรากฏแก่ผู้ฟัง จนทำให้ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนได้รับการพัฒนาเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น สามารถเข้าใจศาสนา ย้ำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ถึงแม้ทุกคนจะต้อง

ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอย่างต่อเนื่องเพื่อการพัฒนาชีวิต แต่คุณูปะฮฺเป็นอีกหนทางหนึ่งในการส่งเสริมให้ทุกคนเป็นคนดีด้วยการปฏิบัติความดีงาม ละเว้นความชั่ว

คุณูปะฮฺควรนำเสนอในรูปแบบการพูดคุยมกกว่าการอ่าน นำเสนอในรูปแบบคล้ายกับการสนทนากับผู้ฟัง ถึงแม้จะเป็นการนำเสนอเพียงฝ่ายเดียว แต่เคาะฎิบควรคำนึงถึงประสิทธิผลหลังจากที่ตนได้นำเสนอคุณูปะฮฺ อันเป็นการประเมินจากการคุณูปะฮฺภายในตัว อาทิ หลังจากการนำเสนอแล้วสิ่งที่จะนำมาซึ่งประสิทธิผลคือการเปลี่ยนแปลงของคนในชุมชนจากความเข้าใจในเนื้อหา ความสนใจของบางคนที่ยอยากจะสานต่อให้แก่ผู้ฟัง

เคาะฎิบควรเตรียมตัวทุกครั้งก่อนนำเสนอคุณูปะฮฺด้วยการเลือกหัวข้อ เนื้อหาที่จะเสนอ นำเหตุการณ์ที่ทันสมัยและสถานการณ์ปัจจุบันบอกเล่าแก่ผู้ฟังเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ พร้อมทั้งจะเป็นเสปียงแก่พวกเขา นำเสนอปัญหาและทางแก้ โดยคำนึงถึงระยะเวลาที่พอเหมาะกับผู้ฟัง เพราะผู้ฟังบางคนอาจมีงานสำคัญหลังจากละหมาดวันศุกร์จึงจำเป็นต้องกำชับเวลาในการนำเสนอ

เคาะฎิบควรมีคุณลักษณะเด่นในตัวเองที่สมควรเป็นผู้นำเสนอคุณูปะฮฺ อาทิ มีความรู้ความสามารถด้านศาสนา ความรู้ด้านภาษาอาหรับ เข้าใจอัลกุรอานและอัซสุนนะฮฺ มีทักษะด้านการใช้ภาษา สามารถเรียบเรียงเนื้อหาคุณูปะฮฺที่น่าประทับใจ และดึงความสนใจของผู้ฟังได้ จนพวกเขาสามารถนำไปใช้และปฏิบัติต่อไป เคาะฎิบต้องเป็นผู้ปฏิบัติตามเนื้อหาที่ตนได้นำเสนอแก่ผู้อื่น กล่าวคือ เคาะฎิบจะต้องมีคุณสมบัติความเป็นมุสลิมที่เคร่งครัดกับศาสนา ปฏิบัติอย่างแน่วแน่ในสิ่งที่ตนพูดก่อนนำเสนอแก่ผู้ฟัง ซึ่งจะทำให้เกิดสิริมงคลแก่ตนเองตลอดกาล

4.4.1.4 สัมภาษณ์นายมุฮัมมัดนาเซ สามะ

พนักงานราชการโรงเรียนราชบุรีอุปถัมภ์ บ้านบลูกาฮูลู ตำบลบาตง อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส และเคาะฎิบรับเชิญเขตตำบลบาตง ได้ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2560 เวลา 06.20 น.ได้กล่าวพอสังเขปว่า

วันศุกร์เป็นวันที่มุสลิมทั่วโลกชุมนุมที่มีสญิตเพื่อประกอบศาสนกิจที่เรียกว่าละหมาดวันศุกร์ เคาะฎิบที่นำเสนอคุณูปะฮฺเป็นผู้กระตุ้นความรู้สึก ความคิด เพื่อให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์จากคุณูปะฮฺ เนื่องจากคนที่ไปละหมาดส่วนใหญ่ตั้งใจที่จะฟังคุณูปะฮฺเพื่อรับสิ่งใหม่ๆ และที่ทันสมัย อีกทั้งเพื่อเพิ่มพูนอิหม่านและปฏิบัติตนถูกต้องตามหลักศาสนา

ถึงแม้การนำเสนอคุณูปะฮฺเป็นการอ่านจากหนังสือหรือเนื้อหาที่ถูกเขียนเป็นความเรียง แต่หากเคาะฎิบเตรียมตัวด้วยการศึกษาเนื้อหาที่จะนำเสนอเพื่อให้เป็นปัจจุบัน ทันสมัย และเสริมด้วยเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในสังคม น่าจะดีกว่าการอ่านตามเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือรวมเล่มคุณูปะฮฺ 12 เดือนตามที่ปรากฏในปัจจุบันและก่อนหน้านี้ เคาะฎิบควรเตรียมตัวก่อนขึ้นมิมบรสามารถนำเสนอเนื้อหาที่ทันต่อสถานการณ์ปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงทุกวัน ด้วยการรวบรวมเรื่องราวต่างๆ จนทำให้ผู้ฟังเห็นความสำคัญของเนื้อหาที่ได้รับฟัง แต่น่าเสียดาย เมื่อคุณูปะฮฺในบางมัสญิดไม่ได้กระตุ้นผู้ฟังให้ได้รับสิ่งใหม่ ทั้งๆ ที่สังคมปัจจุบันมีปัญญาชนที่มีคุณภาพหลายท่าน แต่ไม่ได้ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่มวลชนเท่าที่ควร

บางชุมชนให้ความสำคัญในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก ด้วยการนำคุณูปะฮฺเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสังคม สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด และผู้รับผิดชอบการพัฒนา

สังคมควรเอาใจใส่ในเรื่องนี้เป็นการเฉพาะ เพราะกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมด้วยคุณบะฮุ ไม่จำเป็นต้องใช้เวลามากนัก บางคนฟังเพียงไม่กี่ประโยคก็สามารถเปลี่ยนแปลงพัฒนาตนเองได้

มัสญิดที่นำเสนอคุณบะฮุทันสมัยและทันเหตุการณ์ส่วนใหญ่เป็นมัสญิดที่อยู่ในเมืองมากกว่ามัสญิดที่อยู่ในชนบท และขึ้นอยู่กับเคาะฎิบที่มีทักษะการนำเสนอที่เก่ง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น คุณบะฮุจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างที่เอื้อต่อการส่งผลให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์ อีกทั้งบรรยากาศการฟังคุณบะฮุที่เอื้อต่อการรับฟังเป็นอย่างดี เนื่องจากทุกคนต้องเงียบและฟังอย่างตั้งใจ เอื้อต่อการสดับฟังด้วยบรรยากาศในมัสญิดที่ทุกคนตั้งหน้าตั้งตาเพื่อฟังคุณบะฮุเป็นการเฉพาะ คล้ายกับฟังคำสั่งจากผู้บังคับบัญชา

ประโยคคำพูดที่ออกมาจากหัวใจเคาะฎิบสามารถกระแทกหัวใจผู้ฟังเป็นอย่างดี สามารถเปิดใจผู้ฟังสู่การเปลี่ยนแปลงในชีวิต เพราะหัวใจสำคัญของคุณบะฮุอยู่ที่การนำเสนอเนื้อหาที่เป็นประโยชน์อันเป็นความคิดรวบยอด กระตุ้นความคิด ความรู้สึกและอิหม่านผู้ฟังด้วยการสรุปเรื่องต่างๆ ทั้งที่มาจากอัลกุรอาน อัสสุนนะฮฺ เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ปัจจุบัน ชาวคราวปัญหา ทางออกข้อเสนอแนะ โดยใช้ถ้อยคำที่ถูกรียบเรียงที่สละสลวย ซึ่งแตกต่างจากการบรรยายหรือสอนทั่วไป เพราะช่วงคุณบะฮุมีเวลาจำกัด ผู้ฟังมีจำนวนมาก หลากหลายด้านการศึกษาความคิดและวัย ในเวลาเพียงไม่กี่นาทีนั้นน่าจะเป็นจุดประกายให้ผู้ฟังได้รับสิ่งใหม่ๆ กระตุ้นหัวใจ และสามารถขยายความด้วยตนเองได้

4.4.2 สัมภาษณ์เคาะฎิบในจังหวัดปัตตานี

4.4.2.1 สัมภาษณ์นายสะการียา บาราเฮง

ครูสอนอัลกุรอานและเคาะฎิบรับเชิญจากมัสญิดนุรุลอิสลาม หมู่ที่ 3 ตำบลควนโนรี อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์เมื่อวันอาทิตย์ ที่ 27 กันยายน 2558 เวลา 15.10 น. เนื้อหาสัมภาษณ์พอสรุปดังนี้

คุณบะฮุไม่ได้ให้ผลแก่ผู้ฟังมากนัก แคร์อยละ 30 เท่านั้นที่คนส่วนใหญ่จะรับได้ เคาะฎิบไม่ได้เตรียมเนื้อหาที่จะคุณบะฮุอย่างจริงจัง เกือบทุกมัสญิดเคาะฎิบจะอ่านคุณบะฮุจากหนังสือที่ถูกเขียนมาโดยไม่ได้เตรียมล่วงหน้าว่าจะอ่านเรื่องใด มีเคาะฎิบบางคนเท่านั้นที่เห็นจริงจังกับการนำเสนอคุณบะฮุที่ได้ติดตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในรอบสัปดาห์ เอาเรื่องใกล้ตัวมาพูดและเสนอทางแก้

สังเกตง่ายว่าคุณบะฮุที่มีผลต่อผู้ฟังคือผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์จะมีการพูดคุยเรื่องเนื้อหาที่ถูกนำเสนอหลังจากละหมาดวันศุกร์เสร็จสิ้น และจะมีการพูดต่อหลังจากนั้น อาจมีการต่อยอดในคุณบะฮุสัปดาห์ถัดไปโดยเคาะฎิบคนต่อไป โดยเห็นว่าคุณบะฮุที่ถูกนำเสนอในสัปดาห์นี้ต้องมีการขยายผลในสัปดาห์หน้า

คุณบะฮุเป็นเวทีการตะอวะฮฺมวลชนที่อยากต่อการประเมินผลว่ามีประสิทธิผลมากน้อยเพียงใด เนื่องจากบุคคลที่ฟังคุณบะฮุวันศุกร์มีความแตกต่างในด้านต่าง ๆ อย่างชัดเจน อาทิ อายุ การศึกษา สติปัญญา ความเข้าใจ สมาธิขณะฟังคุณบะฮุ บรรยากาศทั้งในและนอกมัสญิด สิ่งที่ทำให้รบกวนขณะฟังคุณบะฮุ ความดังของเสียงเคาะฎิบ การใช้ภาษาของเคาะฎิบซึ่งบางครั้งผู้ฟังอาจไม่

เข้าใจทั้งหมด หรือคุณบะฮฺด้วยภาษาที่ผู้ฟังไม่สามารถเข้าใจได้ทั้งหมด การมาสายของผู้ฟัง การหลับขณะฟังคุณบะฮฺ เคาะฎิบไม่พูดเร็วเกินไป ไม่ทับศัพท์ที่เป็นภาษาต่างประเทศ

ดังนั้น คุณบะฮฺที่ดีและมีประสิทธิผลต่อผู้ฟังนั้นควรมีปัจจัยที่ทำให้การนำเสนอและการรับฟังสามารถตอบสนองซึ่งกันและกัน โดยฝ่ายเคาะฎิบต้องเป็นคนเก่ง ฉลาด มีทักษะ สามารถพูดได้แตกฉาน นำประเด็นที่น่าสนใจ มีทักษะการนำเสนอ ใช้เวลาที่พอเหมาะ พูดได้อย่างกะทัดรัด สามารถดึงความสนใจของผู้ฟัง เสียงเคาะฎิบเป็นที่สนใจเสมือนดึงความสนใจของผู้ฟัง มีความรู้ด้านศาสนาและวิถีชีวิต สามารถนำประเด็นสำคัญนำเสนอแก่ผู้ฟัง ฟังคุณบะฮฺก็ครั้งก็ไม่รู้สึกเบื่อ เป็นที่น่าเคารพและเชื่อถือเป็นเสมือนผู้นำทางจิตใจ

4.4.2.2 สัมภาษณ์นายอูมา จะกือวาโตะ

อิหม่ามมัสญิดบ้านดอน หมู่ที่ 7 ตำบลโคกโพธิ์ อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี และครูสอนวิชาศาสนาและภาษาอาหรับ สัมภาษณ์เมื่อวันพฤหัสบดี ที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2560 เวลา 16.00 น. ได้กล่าวพอสังเขปว่า

บรรดามุสลิมินที่ร่วมละหมาดวันศุกร์มีความรู้สึกว้ากวะระตือรือร้นในการรับฟังคุณบะฮฺที่ถือว่าเป็นวาญิบ เคาะฎิบควรถือโอกาสนี้แนะนำเสนอสิ่งที่ดี ทนสมัย ทนเหตุการณ์ และน่าประทับใจที่จะนำมาซึ่งประโยชน์แก่ผู้ฟัง โดยใช้เวลาอันจำกัดเพื่อให้ผู้ฟังได้ความรู้ที่เป็นจุดประกายในการดำเนินชีวิต อีกทั้งหวังความโปรดปรานจากพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ให้เป็นทางนำสำหรับผู้ฟัง

การเตรียมตัวของเคาะฎิบในการนำเสนอคุณบะฮฺเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง มีเหตุและผล โดยเฉพาะการใช้ภาษาที่ควรให้ผู้ฟังเข้าใจง่ายเพื่อให้เกิดความพึงพอใจในการสื่อสารระหว่างสองฝ่าย โดยไม่จำเป็นต้องใช้ศัพท์หรือภาษาสูง และสิ่งสำคัญไม่น้อยกว่านั้นคือเคาะฎิบควรพูดในเนื้อหามาจากใจที่บริสุทธิ์ เป็นคนที่พูดและปฏิบัติจริง เคร่งครัดกับศาสนา มีความผูกพันกับพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ หวังในความโปรดปรานจากพระองค์เพื่อให้เกิดทางนำที่เป็นสิริมงคลแก่ตนเองและผู้ฟังจนสามารถนำไปใช้ในชีวิตได้ เพราะศาสนาคือการดักเตือน

ส่วนคุณบะฮฺสั้นหรือยาวนานไม่สำคัญเท่ากับการที่ผู้ฟังสามารถจับประเด็นและสรุปผลจากการฟังได้ เพราะคุณบะฮฺไม่ได้อยู่ที่การใช้เวลาามากหรือน้อย แต่ควรเน้นสิ่งที่เป็นประเด็นสำคัญเพื่อให้ผู้ฟังสามารถสรุปผลจากการฟัง

4.4.2.3 สัมภาษณ์นายมะรอปี แมะอูมา

บิหลันมัสญิดอัลอิศลาฮฺ หมู่ที่ 4 ตำบลบานา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์เมื่อวันจันทร์ ที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2560 เวลา 09.30 น. ได้กล่าวพอสรุปว่า

สังเกตจากการฟังคุณบะฮฺในปัจจุบัน ไม่ค่อยเห็นประสิทธิผลเท่าที่ควร คุณบะฮฺเพียงแค่ว่าประโยคที่ถูกกล่าวออกมาจากบรรดาเคาะฎิบเพื่อเติมเต็มเงื่อนไขของการละหมาดวันศุกร์ เนื้อหาและประโยชน์ที่ได้รับจากการฟังมีน้อยมาก เนื่องจากผู้ฟังไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการฟังคุณบะฮฺเท่าที่ควร คนส่วนใหญ่ไปร่วมละหมาดไม่ได้ให้ความสำคัญเพื่อฟังคุณบะฮฺ แต่เพื่อให้พ้นจากหน้าที่มุสลิมชายที่ต้องละหมาดวันศุกร์สัปดาห์ละครั้ง เนื้อหาคุณบะฮฺที่บางมัสญิดเป็นเรื่องไกลตัวและสัมผัสไม่ได้ และไม่เป็นที่น่าสนใจแก่ผู้ฟัง

ผู้นำเสนอคุณบะฮฺควรใช้ภาษาที่เรียบง่าย เข้าใจง่าย พยายามรักษาไว้ซึ่งความเป็นภาษาที่ตรงกับหลักไวยากรณ์ สามารถสะท้อนถึงความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม นำเสนอสภาพปัญหา

และทางออกเพื่อให้ผู้ฟังสามารถสรุปผลและได้รับประโยชน์จากการฟังมากที่สุด ด้วยการสะท้อนเนื้อหาที่มาจากใจถึงใจและความรู้สึกผู้ฟัง โนมน์าวด้วยลีลาเสียงสูงต่ำตามจังหวะเนื้อหาที่ควรเน้น กระตุ้นความรู้สึกและหัวใจ สามารถเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ถึงแม้เป็นทางอ้อม ปรับความเข้าใจ พัฒนาสติปัญญาด้วยศาสตร์ต่าง ๆ ที่ถูกนำเสนอในเนื้อหา โดยใช้เวลาที่พอเหมาะกับผู้ฟัง ไม่สั้นและยาวจนเกินไป ไม่ยืดเยื้อด้วยเนื้อหาที่ไม่จำเป็น ไม่ใช้อากัปกิริยามือหรืออวัยวะอื่นจนเกินไป

หากเคาะก๊ีบได้รับการอบรมและมีทักษะในการนำเสนอ คุณบะฮ์ก็จะกลายเป็นเวทีสำคัญในสังคมทุกยุคสมัยเพื่อเป็นแหล่งความรู้ความเข้าใจ ปรับทัศนคติ และแสดงถึงด้านบวกที่จะทำให้ผู้ฟังเพิ่มพูนอิหฺมาน มีคุณธรรม จริยธรรมอันดีงาม สามารถนำพาตนและสังคมสู่ความเป็นเลิศ

4.4.2.4 สัมภาษณ์นายกอเซม มะแซ

ครูและหัวหน้าฝ่ายบริหารโรงเรียนมุสลิมพัฒนาศาสตร์ ตำบลบางปู อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี และเคาะก๊ีบรับเชิญที่มีสติอดัดตะอาวุน ตำบลบางปู สัมภาษณ์เมื่อวันอังคารที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2560 เวลา 07.00 น. ได้กล่าวพอสรุปว่า

ประสิทธิผลของการฟังคุณบะฮ์วันศุกร์นั้นอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากการนำเสนอคุณบะฮ์ในสังคมปัจจุบันเป็นการอ่าน ไม่ได้เป็นคุณบะฮ์ที่มาจากใจและความรู้สึกของเคาะก๊ีบ อีกทั้งหัวข้อและเนื้อหาคุณบะฮ์ไม่เป็นที่น่าสนใจนัก บางมีสติอด เคาะก๊ีบนำเสนอคุณบะฮ์เน้นในเรื่องจริยธรรมเพียงอย่างเดียว โดยไม่พูดถึงสภาพปัจจุบันที่ทุกชุมชนกำลังเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก บางคุณบะฮ์เอาจากหนังสือรวมเล่มที่ล้ำสมัย ไม่ทันเหตุการณ์

คุณบะฮ์ที่ดีไม่ควรยืดเยื้อจนเกินไป เนื้อหาต้องกะทัดรัด ใช้ภาษาถูกต้องและมีลีลาการนำเสนอที่น่าสนใจต่อผู้ฟัง เคาะก๊ีบควรเตรียมตัวก่อนนำเสนอคุณบะฮ์ ทั้งหัวข้อ เนื้อหารายละเอียด ข้อปลีกย่อย ปัญหา และทางออก เช่น เรื่องการสูบบุหรี่ สามารถอธิบายให้ผู้ฟังกระจ่างในเรื่องที่เชื่อมโยงกับการสูบบุหรี่ อาทิ สาเหตุของการติดยาเสพติด การฟุ่มเฟือย การเป็นโรคจากการสูบบุหรี่ และอื่น ๆ คุณบะฮ์ควรนำเสนอในเรื่องใกล้ตัวมากที่สุด เรื่องชีวิตประจำวัน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมที่เป็นอุทธานรณแก่ผู้ฟัง เสริมด้วยหลักฐานจากอายะฮ์อัลกุรอาน อัลหะดีษ คำพูดของบรรดาผู้รู้ เพื่อเสริมแต่งให้คุณบะฮ์มีชีวิตชีวา น่าฟัง น่าประทับใจ โดยใช้เวลาพอเหมาะกับช่วงกลางวัน ที่คนส่วนใหญ่พักเที่ยงและได้รับอาหารสมองเพื่อเป็นเกร็ดความรู้ที่เป็นเสปียงในการดำรงชีวิต

สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดควรจัดการคัดเลือกบรรดาอิหฺมาน เคาะก๊ีบหรือบุคคลที่จะเป็นผู้นำในชุมชนจากคนที่มีความรู้ ความสามารถที่จะนำสังคมสู่ความเจริญรุ่งเรือง อีกทั้งให้มีการจัดอบรมผู้นำมีสติอดในการนำเสนอคุณบะฮ์ เสริมทักษะความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการมีสติอดให้อยู่กับชุมชนอย่างแน่นแฟ้น

4.4.3 สัมภาษณ์เคาะก๊ีบในจังหวัดยะลา

4.4.3.1 สัมภาษณ์นายอับดุลฮาเล็ม ดยง

ครูสอนศาสนาสามัญกรใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้และประเทศมาเลเซีย ผู้นำเสนอคุณบะฮ์รับเชิญที่มีสติอดมุสอาอิด อัญญาบือ ตลาดเมืองใหม่ ตำบลสะเตง อำเภอมืองจังหวัดยะลา สัมภาษณ์เมื่อวันศุกร์ ที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2558 เวลา 19.30. น. เนื้อหาสัมภาษณ์พอสรุปดังนี้

คุณบะฮวันศุภร์เป็นเวทีสำหรับเคาะฆิบนำเสนอ ความรู้ศาสนาที่มาจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และสุนนะฮ์ของท่านนบี ﷺ ทัศนคติของบรรดาอุละมาอ์ มุมมอง ข้อคิด และการตักเตือนที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังที่ร่วมละหมาดวันศุภร์สัปดาห์ละครั้งที่ยายากหากไม่ใช่การคุณบะฮ์ และการละหมาดวันศุภร์

คุณบะฮ์ในบ้านเมืองเรามีเพียงไม่กี่มัสญิดเท่านั้นที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อผู้ฟัง แต่ส่วนใหญ่คุณบะฮ์ไม่ค่อยมีประสิทธิภาพเพราะเคาะฆิบไม่ให้ความสนใจ ไม่จริงจังในการนำเสนอคุณบะฮ์ และไม่กล้าพูดความจริงที่ต้องเปิดเผย แต่ที่สำคัญที่สุดคือเคาะฆิบไม่สามารถอ่านวิถีสังคมที่กำลังเกิดขึ้น ไม่ติดตามข่าวคราวที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองและข่าวต่างประเทศที่เกิดขึ้นกับพี่น้องมุสลิม คุณบะฮ์ที่เกิดขึ้นทั่วไปมักเป็นการอ่านจากหนังสือที่ถูกรวบรวมเป็นเล่มซึ่งส่วนใหญ่มีการบรรจุเนื้อหาที่เป็นการเน้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรม

ปัญหาใหญ่ไม่ได้อยู่ที่ผู้ฟังคุณบะฮ์ที่มีจำนวนเท่าใดในมัสญิด แต่อยู่ที่เคาะฆิบผู้นำเสนอคุณบะฮ์ต่างหากที่ไม่ค่อยให้ความสนใจกับการนำเสนอคุณบะฮ์ต่างๆ ที่เขาควรใช้โอกาสสำคัญนั้นนำเสนอข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในสังคม นำเสนอปัญหาและทางออก ข่าวคราวและวิเคราะห์เหตุการณ์ร่วมสมัย

เคาะฆิบเป็นตัวละครสำคัญในการยกระดับความเป็นอยู่และความเข้าใจในเรื่องศาสนาและวิถีชีวิตของคนในชุมชนของตน ชี้แนะให้สังคมรุ่งเรืองด้วยอิสลามด้วยความรู้ และมีทักษะในการนำเสนอเนื้อหาคุณบะฮ์ที่ทันสมัย รอบด้าน พูดได้อย่างคล่องแคล่วและชัดเจน ถึงแม้จะอ่านจากเอกสารที่ได้เตรียมไว้แต่ไม่ควรอ่านทุกคำ ควรพูดเสมือนกับให้กำลังใจและให้ความรู้แก่ผู้ที่ย่อย่งมองด้วยความกระหายที่ปรารถนาความรู้และความเข้าใจจากเคาะฆิบ

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้ใช้เวทีคุณบะฮ์วันศุภร์และคุณบะฮ์อื่นๆ ในการยกระดับความรู้ความเข้าใจ ปรับทัศนคติบรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ และปฏิรูปสังคมตั้งแต่เริ่มต้นการใช้ชีวิตที่นครมะดีนะฮ์จนถึงวาระสุดท้ายที่ท่านได้กล่าวคุณบะฮ์ก่อนสิ้นชีวิต เป็นการแสดงถึงความจริงใจและจริงจังที่ปรารถนาจะเห็นสังคมเจริญรุ่งเรืองด้วยความควบคู่กับคุณธรรม พร้อมทั้งฝากให้บรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ ช่วยกันสานภารกิจสำคัญนี้ต่อไปหลังจากท่านเสียชีวิต

4.4.3.2 สัมภาษณ์นายอับดุลฆอฟีร์ หะหวัง

อิหม่ามมัสญิดริฎฎาฏอตุลมุอิมินีน บ้านนิบงบารู ตำบลสะเตงนอก อำเภอเมืองจังหวัดยะลา สัมภาษณ์เมื่อวันพุธ ที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 เวลา 20.40 น. ได้กล่าวพอสังเขปว่า
ที่มีมัสญิดฯ ผู้ที่รับผิดชอบในการคุณบะฮ์วันศุภร์คือเคาะฆิบ ทางมัสญิดได้จัดเวรหมุนเวียนระหว่างอิหม่าม เคาะฆิบและผู้ที่จะเห็นควรนำเสนอคุณบะฮ์ ทุกครั้งที่มีการนำเสนอคุณบะฮ์มักจะเน้นตามสถานการณ์ที่เหมาะสมด้วยการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นปัจจุบันตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ฟัง โดยกำหนดคุณบะฮ์ฯ เริ่มตั้งแต่เวลาเที่ยงครึ่ง และไม่เกินเวลาสิบสามนาฬิกา ทั้งนี้เพื่อให้คนร่วมละหมาดสามารถปฏิบัติหน้าที่การงานต่อไปในช่วงบ่ายและไม่กระทบกับภาระหน้าที่ของคนทั่วไปที่มีภารกิจหลังจากละหมาด

การนำเสนอคุณบะฮ์ ฯ จะไม่เน้นที่การอ่านจากหนังสือหรือสิ่งตีพิมพ์ แต่เป็นการนำเสนอด้วยปากเปล่า เพราะเคาะฆิบเห็นว่า คุณบะฮ์ที่ปรากฏในหนังสือ่นั้นเป็นเนื้อหาที่ถูกรวบรวม

ให้เกิดความสะดวกในการนำเสนอคุณบะฮะเพื่อไม่ให้ผู้นำเสนอคุณบะฮะบางท่านหลงประเด็น และเพื่อไม่ให้ผู้ฟังรู้สึกเบื่อหน่ายกับเนื้อหาที่ได้ฟังจากการอ่าน

ส่วนประสิทธิผลจากการฟังคุณบะฮะ ที่มีผลต่อการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ในด้านการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และการพัฒนาในด้านการงานจนสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์นั้น ท่านเห็นว่า คุณบะฮะก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะความเข้าใจศาสนา วิถีชีวิตตามบทบัญญัติจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และความรู้ต่าง ๆ ที่มาจากแบบฉบับของท่านนบี ﷺ จนเป็นหนทางหนึ่งเพื่อพัฒนาชีวิต แต่อย่างไรก็ดี การพัฒนาชีวิตจากการฟังคุณบะฮะ สัปดาห์ละครั้งนั้นยังไม่เพียงพอ แต่ทุกคนจำเป็นต้องศึกษาหาความรู้ด้วยความมุ่งมั่น และใช้ทักษะที่เป็นสาเหตุต่อการพัฒนาความรู้จากแหล่งต่างๆ ด้วยวิธีการที่หลากหลาย

ภาษาที่ใช้ในการนำเสนอคุณบะฮะนั้นควรเป็นภาษาที่เรียบง่ายต่อการเข้าใจของผู้ฟัง หรือใช้ภาษาพื้นบ้าน เพื่อให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจถึงแก่นแท้ของการฟัง แต่อย่างไรก็ดี คุณบะฮะที่ดีนั้น เคาးก๊ิบควรเตรียมตัวล่วงหน้า ด้วยการเลือกหัวข้อและเนื้อหาที่คิดว่าเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง เสริมกับหลักฐานจากคัมภีร์อัลกุรอาน อัลหะดีษ และหลักฐานอื่น ๆ ที่เห็นควรหยิบยก แต่คุณบะฮะวันศุกร์ไม่ว่าจะนำเสนอในรูปแบบใด มักจะเน้นในเรื่องการศรัทธา การยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ใช้สติปัญญา และสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต อันเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องใดเรื่องหนึ่งในวิถีชีวิต

4.4.3.3 สัมภาษณ์นายมะรอฮือดี เลาะยะผา

เจ้าหน้าที่ฝ่ายกิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัยฟาฏอนี และเคาเรก๊ิบรับเชิญในเขตอำเภอเมืองจังหวัดยะลา สัมภาษณ์เมื่อวันอาทิตย์ ที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2560 เวลา 17.45 น. ได้กล่าวเกี่ยวกับคุณบะฮะที่มีประสิทธิผลต่อผู้ฟังมีดังนี้

ผู้นำเสนอคุณบะฮะต้องมีความรู้ศาสนา ปฏิบัติกับความรู้ที่ได้สอนแก่ผู้อื่น และมีความรู้ทั่วไปเพื่อให้มีชีวิตชีวาและดึงความสนใจผู้ฟังขณะฟังคุณบะฮะ

ผู้นำเสนอคุณบะฮะต้องหมั่นอ่านอัลกุรอานเป็นประจำ เข้าใจ และเกิดการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ พร้อมกับนำคำสอนจากอัลกุรอานประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

ผู้นำเสนอคุณบะฮะต้องเตรียมตัวก่อนนำเสนอคุณบะฮะด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่เหมาะสมกับผู้ฟังและสภาพชุมชน โดยเน้นการนำเสนอเนื้อหาที่พอเหมาะกับประเด็นที่จะให้ผู้ฟังรับเป็นข้อคิด และเป็นประโยชน์ทั้งที่เป็นความรู้ ประสบการณ์ ข้อมูล ปัญหา วิธีแก้ และทางออก

ผู้นำเสนอคุณบะฮะควรคำนึงถึงผู้ฟังที่มีหลายระดับ ทั้งวัยวุฒิ สติปัญญา ความรู้ ไหวพริบ ความเข้าใจด้านภาษา สมาธิ ความสนใจ ซึ่งอาจเป็นปัจจัยที่จะทำให้การนำเสนอคุณบะฮะประสบความสำเร็จหรือไม่สำเร็จ

ผู้นำเสนอคุณบะฮะควรคำนึงเรื่องเวลาที่พอเหมาะในการนำเสนอคุณบะฮะ ควรใช้เวลาประมาณ 15-20 นาที นำเสนอบทนำ บทเข้าสู่เนื้อหา เนื้อหาพร้อมหลักฐาน และสรุปประเด็นสำคัญ แต่ไม่ควรคุบะฮะเกิน 30 นาที เนื่องจากผู้ฟังบางคนอาจมีภารกิจที่ต้องปฏิบัติหลังจากละหมาดวันศุกร์

4.4.3.4 สัมภาษณ์นายหม่อมตฤกริ สะเตาะ

อาจารย์ประจำสาขาวิชาการศึกษาอิสลามศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี และเคาะฎิบรับเชิญในเขตอำเภอเมือง และอำเภอกรงปินังจังหวัดยะลา สัมภาษณ์เมื่อวันอังคารที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2560 เวลา 16.15 น. ได้กล่าวเกี่ยวกับคุณบะฮุที่มีประสิทธิผลต่อผู้ฟังว่า

เคาะฎิบควรมองหน้าผู้ฟังและกวาดสายตาให้ทั่วขณะนำเสนอคุณบะฮุเพื่อให้ผู้ฟังรู้สึกว่าเป็นคนสำคัญในสายตาเคาะฎิบที่ได้หันมองขณะกล่าวคุณบะฮุ

เนื้อหาคุณบะฮุควรเหมาะสมกับสภาพของชุมชน โดยคำนึงถึงวัย ความรู้ อาชีพ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน แต่ครั้งที่มีการนำเสนอคุณบะฮุ เคาะฎิบควรพิจารณาเนื้อหาที่ชุมชนให้ความสนใจ อาจเป็นเรื่องเก่าแต่สามารถปรับตามสถานการณ์ด้วยการเปรียบเทียบหรือวิเคราะห์ตามความสามารถ

ใช้ภาษามลายูกลางสำเนียงท้องถิ่นที่คนส่วนใหญ่เข้าใจ หรืออาจแทรกด้วยบางประโยคเป็นภาษาไทยเพื่อให้ทุกคนสามารถนำประโยชน์จากการฟังคุณบะฮุด้วยภาษาที่ตนเองเข้าใจ และสามารถปฏิบัติได้

เตรียมตัวก่อนขึ้นมิมบ์ด้วยหัวข้อ เนื้อหา ซึ่งเคาะฎิบควรวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ในรอบสัปดาห์ หรือลำดับเรื่องราวที่คนในชุมชนให้ความสนใจ ต้องการข้อมูลเพิ่มเติม ต้องการคำตอบที่ชัดเจน ด้วยการผสมผสานกับหลักการศาสนาเพื่อการตักเตือนและสะกิดความรู้สึกผู้ฟัง

ใช้เวลาพอเหมาะ ระหว่าง 15-20 นาที แต่ละชุมชนอาจแตกต่างกันตามวิถีของคนส่วนใหญ่ตกลงกัน แต่โดยทั่วไปแล้ว คุณบะฮุน่าจะปรากฏในช่วงเวลาดังกล่าวซึ่งถือว่าไม่สั้นและไม่ยาวเกินไป เพราะคุณบะฮุเป็นเพียงตักเตือน ให้ความรู้และหลักการ ส่วนรายละเอียดควรศึกษาเพิ่มเติมในช่วงเวลาเรียนที่ผู้สอนและผู้ฟังมีโอกาสซักถามและสนทนาได้

คำนึงถึงประโยชน์ที่ผู้ฟังจะได้รับความรู้และบทเรียน เคาะฎิบควรเตรียมเนื้อหาที่กะทัดรัดและพอเหมาะกับเวลา เรียบเรียงประเด็นสำคัญก่อนนำเสนอเป็นอย่างดี และไม่ควรมียาวจนผู้ฟังไม่สามารถสรุปได้ว่าคุณบะฮุที่ถูกนำเสนอเป็นเรื่องราวอะไร และได้อะไรบ้าง

นำเสนอด้วยปากเปล่าโดยมีเอกสารประกอบขณะนำเสนอเพื่อเป็นแนวทางในการอธิบายประเด็นสำคัญ หรืออ่านจากเอกสารด้วยภาษาที่คนส่วนใหญ่เข้าใจ แต่เมื่อเทียบกันระหว่างการนำเสนอด้วยปากเปล่าและด้วยการอ่านแล้ว ผลดีอยู่ที่การนำเสนอด้วยปากเปล่า

ผู้นำเสนอคุณบะฮุต้องเป็นคนยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ปฏิบัติกับความรู้ที่ได้ศึกษา มีจริยธรรมที่งดงาม เป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนในชุมชน มีความซื่อสัตย์ น่าเชื่อถือ อยู่ในกรอบของศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณีที่ไม่ขัดกับศาสนาและวิถีชุมชน

ควรทบทวนอายะฮ์อัลกุรอาน อัลหะดีษ หรือประโยคคำพูดของบรรดาอุละมาฮ์ที่เป็นภาษาอาหรับในคุณบะฮุก่อนขึ้นมิมบ์ทุกครั้ง ทั้งนี้เพื่อป้องกันการผิดพลาดขณะนำเสนอเนื้อหาด้วยหลักฐานประกอบ

4.4.4 สัมภาษณ์เคาะฆีบในจังหวัดสตูล

4.4.4.1 สัมภาษณ์นายอับดุลลอฮ์ อัลอัยยูบี

รองประธานสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสตูล สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2558 เวลา 09.40 น. เนื้อหาสัมภาษณ์พอสรุปได้ดังนี้

คุฏบะฮ์เป็นเงื่อนไขของการละหมาดวันศุกร์ มีเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ร่วมละหมาดทั้งเรื่องศาสนาและวิถีดำเนินชีวิต ผู้ที่ตั้งใจฟังคุฏบะฮ์ย่อมได้รับประโยชน์มากมาย ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ส่วนใหญ่ยังให้ความสนใจฟังคุฏบะฮ์ร้อยละ 70 แต่จะให้ความสนใจมากกว่าหากเนื้อหาคุฏบะฮ์เป็นเรื่องที่น่าสนใจและเกิดขึ้นในสังคมที่คนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญ

เคาะฆีบส่วนใหญ่ยังอ่านจากหนังสือคุฏบะฮ์ที่ถูกรวบรวมเล่มร้อยละ 60 ซึ่งมักจะใช้ภาษามลายูหรือภาษาไทยกลางที่คนส่วนใหญ่เข้าใจแต่ไม่รู้สึกลึกซึ้ง เพราะคนส่วนใหญ่สนใจฟังคุฏบะฮ์ภาษาท้องถิ่นมากกว่าภาษากลาง

เนื้อหาคุฏบะฮ์ควรเป็นเรื่องใกล้ตัว เรื่องชุมชนและสังคมมุสลิม โดยใช้เวลาประมาณ 20-25 นาที หรืออาจน้อยกว่า 20 นาทีในบางโอกาส เช่น ช่วงฤดูร้อนหรือขณะฝนตกหนัก เพราะคนส่วนใหญ่ไม่ค่อยให้ความสนใจกับการฟังเนื้อหาคุฏบะฮ์หากเคาะฆีบใช้เวลายาวเกินไป

เคาะฆีบควรมีความรู้ ความสามารถในการพูด มีทักษะในการเรียบเรียงเนื้อหา คุฏบะฮ์เป็นลำดับจนทำให้ผู้ฟังประทับใจและได้ประโยชน์จากการฟัง ควรถือโอกาสขณะนำเสนอ คุฏบะฮ์นั้นเชิญชวนให้ผู้ฟังได้รับความรู้ ความเข้าใจ สามารถปรับทัศนคติ ได้รับทางนำจากพระองค์อัลลอฮ์ ซ็ว เพราะโอกาสที่จะหาบรรดาผู้ชายในชุมชนรวมตัวที่มีสติเหมือนวันศุกร์ย่อมหายาก

แนะนำให้เคาะฆีบพัฒนาเรื่องการวางแผนในการนำเสนอคุฏบะฮ์ เนื้อหาที่มีความทันสมัยและทันต่อเหตุการณ์ มีการเตรียมตัวก่อนคุฏบะฮ์ ถึงแม้จะอ่านจากหนังสือแต่ควรแทรกด้วยเนื้อหาที่ทันสมัยที่เกิดขึ้นในปัจจุบันผสมผสานกับหลักการศาสนา ให้การชี้แนะ แก้ปัญหาแก่สังคม การแต่งกายควรเรียบร้อย สง่างาม เสียงชัดเจน มีบุคลิกภาพที่น่าชื่นชมและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนทั้งเรื่องการปฏิบัติอามัลอิบาดะฮ์และพฤติกรรม เนื้อหาคุฏบะฮ์ไม่โจมตีปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ควรให้คำแนะนำและเชิญชวนทำความดีละเว้นความชั่ว

4.4.4.2 สัมภาษณ์นายอับดุลมาลิก ดาเร๊ะมิน

ผู้จัดการโรงเรียนนิต้าศึกษาศาสตร์ อำเภอละงู จังหวัดสตูล และผู้นำเสนอคุฏบะฮ์รับเชิญในอำเภอละงู อำเภอกวนโดน และอำเภอเมือง สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2558 เวลา 14.00 น. เนื้อหาสัมภาษณ์พอสรุปดังนี้

คุฏบะฮ์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮ์มวลชนที่อาจมีผลดีต่อผู้ฟังจำนวนมากที่รวมตัวในมัสญิดมีเนื้อหาที่เน้นเรื่องศาสนาผสมผสานกับวิถีชีวิตประจำวันเพื่อให้ทุกคนได้รับประโยชน์สูงสุดจากการฟัง

อยากให้ทั้งเคาะฆีบและผู้ฟังเน้นการรับเนื้อหาที่ถูกนำเสนอไปใช้ให้เกิดประสิทธิผลต่อการดำเนินชีวิต เคาะฆีบควรใช้วิธีการนำเสนอที่ดีที่สุด เพราะถือโอกาสการรวมตัวของผู้ร่วมละหมาดจำนวนมากน่าจะให้สิ่งดี ๆ แก่ทุกคน

คุฏบะฮ์ไม่ได้ให้ผลแก่ผู้ฟังมากนัก เพราะโดยทั่วไปคุฏบะฮ์เป็นแค่เงื่อนไขของการละหมาดวันศุกร์ มีเคาะฆีบบางคนเท่านั้นที่ถือโอกาสช่วงเวลานั้นนำเสนอเนื้อหาคุฏบะฮ์ด้วยเนื้อหาที่

เป็นปัจจุบันและทันกับเหตุการณ์ แต่เคาะก๊อบส่วนใหญ่มักจะอ่านจากหนังสือหรือไม่ก็พูดเรื่องเก่า ๆ ให้ฟัง ทำให้คุณบะฮฺไม่มีชีวิตชีวา ไม่พัฒนา ถึงแม้จะใช้ภาษาถิ่นแต่เนื้อหาไม่บ่งบอกถึงความเป็นประโยชน์มากนัก

ควรพัฒนาทักษะเคาะก๊อบให้เป็นนักพูดที่มีฝีปากเยี่ยมในการคุณบะฮฺ อาจด้วยการเข้ารับการอบรมหรือศึกษาวิธีการพูดในที่สาธารณะ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดควรจัดโครงการเพิ่มทักษะแก่เคาะก๊อบเป็นครั้งคราวเพื่อยกระดับและพัฒนาศักยภาพเคาะก๊อบในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้

4.4.4.3 สัมภาษณ์นายอุมร์ อาเก็ม

ผู้จัดการโรงเรียนธรรมศาสตร์วิทยา ตำบลควนสตอ อำเภอควนโดน จังหวัดสตูล เคาะก๊อบรับเชิญในอำเภอควนโดนจังหวัดสตูล สัมภาษณ์เมื่อวันจันทร์ ที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2560 เวลา 14.20 น. ได้กล่าวเกี่ยวกับคุณบะฮฺที่มีประสิทธิผลต่อผู้ฟังว่าพอสรุปว่า

การฟังคุณบะฮฺวันศุกร์เพียงอย่างเดียวมันไม่ได้ทำให้วิถีชีวิตของผู้ฟังพัฒนาอย่างก้าวกระโดด เพราะคุณบะฮฺเป็นเพียงการแนะนำ ตักเตือน ชี้แนะ โดยไม่ได้มีรายละเอียดเป็นข้อๆ ดังเนื้อหาการสอนที่มีการอธิบายแก่ผู้เรียนในชั้นเรียนที่ผู้ศึกษาสามารถสนทนา ถามและตอบกับผู้สอน แต่คุณบะฮฺวันศุกร์ผู้ฟังไม่มีโอกาสถามและตอบ เพียงแค่รับฟังเนื้อหาและรับข้อมูลจากเคาะก๊อบเพียงฝ่ายเดียว

หากเนื้อหาคุณบะฮฺมีรายละเอียดที่ซับซ้อน เคาะก๊อบควรใช้วิธีการนำเสนอที่ง่ายต่อการเข้าใจ ด้วยการสรุปประเด็นสำคัญ เนื้อหาที่เป็นประโยชน์พร้อมกับสามารถนำไปใช้ได้ทันที เพราะการใช้เวลาระหว่าง 15-20 นาทีในการนำเสนอคุณบะฮฺนั้นไม่เพียงพอต่อการอธิบายรายละเอียดได้ทั้งหมด ผู้ฟังควรศึกษาเพิ่มเติมหรือหาข้อมูลที่เป็นรายละเอียดจากหนังสือเพื่อให้เกิดการเข้าใจเพิ่มเติม

เคาะก๊อบควรเตรียมเนื้อหาที่กะทัดรัด พอเหมาะกับผู้ฟัง โดยเน้นความเข้าใจและประโยชน์ที่จะได้รับจากการฟัง แต่ครั้งที่มีการนำเสนอคุณบะฮฺ เมื่อผู้ฟังประทับใจในเนื้อหาหมกมีเสียงพูดหลังจากละหมาดวันศุกร์ว่าคุณบะฮฺวันนี้ดีมาก ประทับใจ และปรารถนาที่จะให้มีการนำเสนอคุณบะฮฺแบบนี้เป็นประจำทุกสัปดาห์

การนำเสนอคุณบะฮฺควรใช้ภาษาและสำนวนที่ผู้ฟังทุกคนเข้าใจง่าย ชัดเจน ดังพอเหมาะ ไม่คลุมเครือ ไม่สูงและไม่ต่ำเกินไป เคาะก๊อบอาจพูดเหมือนการบรรยาย แต่ไม่ควรเป็นการบรรยายโดยละเอียดเกินไป สามารถอ่านประเด็นสำคัญจากเอกสาร แต่ไม่ควรอ่านทุกประโยค เพื่อหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้ฟังขาดความสนใจในเนื้อหาคุณบะฮฺ

อย่าให้ช่วงเวลาก่อนการชุมนุมของบรรดาผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ในมัสญิดทุกสัปดาห์รู้สึกผิดหวังจากการนำเสนอคุณบะฮฺโดยเคาะก๊อบที่ไม่มีความรู้ ไม่มีทักษะ แสดงคุณบะฮฺที่ไร้ประสิทธิภาพและไม่เกิดประสิทธิผล เหมือนการนำเสนอคุณบะฮฺเพื่อให้บรรลุเงื่อนไขของการละหมาดวันศุกร์เท่านั้น

เคาะก๊อบที่ประสบความสำเร็จในการนำเสนอคุณบะฮฺมักเตรียมตัวล่วงหน้าด้วยเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง ด้วยการนำเสนอปัญหา ทางออก และสรุปประเด็นสำคัญให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจง่าย

สังคมจะพัฒนาและรุ่งเรืองด้วยการนำเสนอและฟังคุณบะฮ์อย่างเดียวย่อมเกิดขึ้นได้ไม่ง่าย แต่ผู้ฟังคุณบะฮ์จำเป็นต้องมีพื้นฐานใช้ปัจจัยหลายอย่างควบคู่กันพร้อมกัน โดยเฉพาะด้วยการศึกษาความรู้ในแขนงต่าง ๆ และสามารถปรับตนสู่ความก้าวหน้าด้วยคุณธรรมและจริยธรรมอิสลาม

ควรใช้ภาษาในการนำเสนอคุณบะฮ์ด้วยภาษาที่ทุกคนเข้าใจ ขึ้นอยู่กับสภาพชุมชนและผู้ฟังส่วนใหญ่ที่เข้าใจภาษาใดเป็นหลัก ทั้งภาษามลายูหรือภาษาไทย หากนำเสนอคุณบะฮ์ด้วยภาษามลายูควรใช้ภาษากลางสำเนียงถิ่นและแทรกบางประโยคด้วยภาษาไทยเพื่อให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อความกระจ่างชัดสำหรับผู้ฟังที่มีอาจเข้าใจภาษามลายูกลางได้ทั้งหมด หรืออาจนำเสนอคุณบะฮ์แรกด้วยภาษาไทย คุณบะฮ์ที่สองด้วยภาษามลายู หรืออาจสลับกันก็ได้ หรืออาจนำเสนอคุณบะฮ์แรกด้วยภาษามลายูแต่สรุปเนื้อหาในคุณบะฮ์ที่สองด้วยภาษาไทย

ข้อควรระวังสำหรับในการอ่าน หีบยกหลักฐานสำหรับเคาะฎิบคือการอ่านอัลกุรอาน อัลหะดีษ ประโยคที่เป็นภาษาอาหรับหรือภาษามลายูให้ถูกต้อง แปลความหมายได้แม่นยำ วรรคตอนได้อย่างถูกต้อง

เนื่องจากการนำเสนอคุณบะฮ์เป็นนามธรรม จะเกิดประสิทธิผลมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับผู้ฟังสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตมากน้อยเพียงใด

4.4.4.4 สัมภาษณ์นายสอแหลีะ วัฒนนะ

เคาะฎิบรับเชิญเขตเทศบาลตำบล เจ๊ะบีลัง อำเภอมือเมือง มัสญิดอันศอรุสสุนนะฮ์ ครูสอนอัลกุรอานและกิตาบตามมัสญิดในเขตอำเภอมือเมือง จังหวัดสตูล สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2559 เวลา 20.20 น. ได้กล่าวพอสังเขปว่า

คุณบะฮ์เป็นความรู้ที่ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ควรได้รับ เป็นที่น่าประทับใจเป็นอย่างยิ่งที่มุสลิมในประเทศเรามีการตื่นตัวมากขึ้น สนใจเรื่องศาสนา และสามารถพัฒนาวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างต่อเนื่อง มีความสนใจที่จะฟังธรรมคำสอนศาสนาจากทุกหนทุกแห่ง ร่วมละหมาดญะมาอะฮ์ และละหมาดวันศุกร์อย่างพร้อมเพรียงกัน ด้วยความมีจิตสำนึกในความเป็นมุสลิม โดยเฉพาะในวันศุกร์ ต่างคนต่างรีบเร่งไปยังมัสญิดเพื่อรับฟังคุณบะฮ์และละหมาดวันศุกร์ คุณบะฮ์กลายเป็นสิ่งที่ดึงความสนใจคนส่วนใหญ่ทั้งในเมืองและชนบท คุณบะฮ์เป็นส่วนหนึ่งที่สามารถยกระดับความรู้ความเข้าใจและพัฒนาความเป็นอยู่ของคนในชุมชนด้วยการยึดมั่นกับหลักการศาสนา เพิ่มพูนอิหม่าน ประกอบศาสนกิจอย่างเคร่งครัด และเกิดการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ

ท่านนบี ﷺ ใช้คุณบะฮ์วันศุกร์เป็นโอกาสในการสอนและแถลงการณ์แก่บรรดาเศาะหาบะฮ์ ﷺ เช่นเดียวกับทุกยุคสมัยที่บรรดาผู้นำ ผู้นำศาสนาใช้โอกาสขณะที่มีการรวมตัวของคนจำนวนมากบอกล่า ประชาสัมพันธ์ แถลงการณ์ หรือถ่ายทอดวิชาความรู้ เช่นเดียวกับคุณบะฮ์ที่เป็นโอกาสทองสำหรับทุกชุมชนที่มีคนตั้งหน้าตั้งตาปรารถนาที่จะฟังสิ่งที่ประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม

ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์มีหลากหลายทั้งวัยและความรู้ความเข้าใจ แต่เป็นสิ่งที่น่าเสียดายที่เคาะฎิบบางท่านไม่ได้คำนึงถึงทักษะการนำเสนอคุณบะฮ์ อาทิ การนำเสนอในเนื้อหาสูงเกินไป ถึงแม้เนื้อหาดีเยี่ยมแต่คนส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงเนื้อหาได้ บางท่านใช้ภาษาที่เข้าใจยาก ผสมกับภาษาอาหรับ ภาษาอังกฤษ หรือภาษามลายู บางท่านนำเสนอเนื้อหาบ่อยแต่ยึดยิวด้วย

ประโยคที่ไร้สาระ เคาะก๊อบควรรักษาเวลาในการนำเสนอเนื้อหาที่ไม่สั้นหรือยาวจนเกินไป ควรพูดถึงเรื่องใกล้ตัว ปัจจุบัน ทันเหตุการณ์ รอบด้าน กะทัดรัด ใช้ประโยคน้อย ไม่ซ้ำซาก ไม่ซ้ำประโยคเดียวหลายครั้ง ใช้ภาษาที่คนส่วนใหญ่เข้าใจง่าย ถ้อยแถลงมาตรฐานคนท้องถิ่นที่พูดภาษานั้นๆ เป็นหลักในการนำเสนอคุณภาพ

เคาะก๊อบควรวางเป้าหมายสำคัญเป็นข้อๆ ที่จะให้ผู้ฟังได้รับอะไรบ้างในคุณภาพแต่ละสัปดาห์ ยกตัวอย่างเช่น คุณภาพเรื่องโทษของยาเสพติด โดยมีหัวข้อย่อยคือ ความหมายของยาเสพติด ประเภทของยาเสพติด หุ้กุมการเสพยาเสพติด อายะฮ้อลกรอานและอัลหะดีษที่เป็นหลักฐานเกี่ยวกับยาเสพติด ทัศนคติของบรรดาผู้รู้ต่อยาเสพติด ผลร้ายที่เกิดจากการเสพยาเสพติด สภาพความเป็นอยู่ของสังคมหากมีคนติดยาเสพติด และอนาคตของคนติดยาเสพติด เป็นต้น คล้ายกับการเตรียมตัวของผู้สอนก่อนเข้าสอนในห้องเรียน ที่ผู้สอนทุกท่านควรเตรียมการสอน มีแผนการสอน มีการประเมินการสอน

4.4.5 สัมภาษณ์เคาะก๊อบใน 4 อำเภอจังหวัดสงขลา

4.4.5.1 สัมภาษณ์นายอับดุลรอซัค ล่อเต๊ะ

ผู้บรรยายอิสระและผู้นำเสนอคุณภาพรับเชิญในอำเภอสะบ้าย้อย อำเภอเทพา อำเภอนาทวี และอำเภอจะนะ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม 2558 เวลา 13.25 น. เนื้อหาสัมภาษณ์พอสรุปได้ดังนี้

คุณภาพวันศุกร์ควรเป็นคุณภาพที่ทันสมัย ทันต่อเหตุการณ์ในชุมชนและสิ่งที่เกิดขึ้นกับพี่น้องมุสลิมทั่วโลก นำเสนอด้วยความรู้สึกที่มาจากใจจริง พูดเหมือนกับเล่าเรื่องที่ได้อรรถรสเลือกหัวข้อเดียวเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องยืดเยื้อ ให้สาระแก่ผู้ฟัง ควรคัดสรรประโยคคำพูดที่สั้นและกะทัดรัด โดยเน้นที่ประโยชน์ที่ผู้ฟังควรได้รับมากกว่าการอธิบายยาวเกินไป ใช้เวลาประมาณ 15-20 นาที ถือว่าพอเหมาะกับเนื้อหาที่ไม่สั้นและไม่ยาวเกินไป

เคาะก๊อบควรเตรียมตัวทุกครั้งก่อนขึ้นคุณภาพ มีความรู้และทักษะ ใช้ภาษาง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน แต่งกายสุภาพเรียบร้อย มีบุคลิกเป็นที่น่านับถือและเคารพในชุมชน เป็นที่น่าเชื่อในคำพูดและพฤติกรรม ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้รู้สูง แต่บุคลิกภาคเป็นที่น่าเคารพยิ่ง ถึงแม้เนื้อหาเป็นวิชาการแต่ควรแปลงให้เป็นการสอนในรูปการบอกเล่าที่เข้าใจง่าย

4.4.5.2 สัมภาษณ์นายอาชี สาเกาะ

ข้าราชการบำนาญ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และผู้นำเสนอคุณภาพรับเชิญในจังหวัดสงขลา สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2558 เวลา 14.00 น. เนื้อหาสัมภาษณ์พอสรุปดังนี้

คุณภาพเป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮ์เชิญชวนผู้ฟังจำนวนมากที่รวมตัวในทุกมัสญิดก่อนละหมาดวันศุกร์ เป็นการตะอวะฮ์ที่ไม่ต้องใช้เวลายาวนานนัก เพียงแค่เรียบเรียงประโยคคำพูดที่เป็นประโยชน์และเชิญชวนเรียกร้องให้ผู้ฟังหวนกลับไปสู่หนทางสัจธรรม คุณภาพก็จะเกิดประสิทธิผลต่อผู้ฟัง ส่วนประสิทธิผลที่เกิดขึ้นกับผู้ฟังมากน้อยเพียงใดนั้น สังเกตได้ง่ายคือหลังจากเสร็จสิ้นการละหมาดวันศุกร์จะมีเสียงพูดคุยระหว่างผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ว่า คุณภาพวันนี้ดีมาก ได้ประโยชน์

มากมาย สามารถไปใช้ได้เลย ส่วนคุณบะฮุที่ไม่มีประสิทธิผลต่อผู้ฟังก็อาจมีเสียงพูดคุยระหว่างผู้ร่วมละหมาดเช่นกันว่า คุณบะฮุวันนี้ไม่ได้เรื่อง ง่วงนอน อ่านเองก็ได้ ไม่ทันสมัย เป็นต้น

คุณบะฮุจะเกิดประสิทธิผลมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับ การเตรียมตัวของเคาะฎิบ ด้านการเรียบเรียงเนื้อหา ความสำคัญของเนื้อหาต่อผู้ฟัง ความทันสมัยและเหตุการณ์ของเนื้อหา การเน้นเสียงสูงต่ำ ลีลาการนำเสนอ เวลารนำเสนอที่พอเหมาะ ซึ่งล้วนเป็นทักษะความสามารถของเคาะฎิบที่ต้องเตรียมพร้อมก่อนนำเสนอคุณบะฮุ ถึงแม้จะเป็นการอ่านจากเอกสารที่ถูกเตรียมไว้หรือเป็นการนำเสนอด้วยปากเปล่า แต่ที่สำคัญอยู่ที่ความตั้งใจนำเสนอและความตั้งใจฟัง

คุณบะฮุที่มีการนำเสนอด้วยการอ่านจากหนังสือหรือเอกสารมักทำให้ผู้ฟังรู้สึกง่วงและไม่ค่อยให้ความสนใจ เคาะฎิบมักก้มหน้าอ่านเนื้อหาโดยไม่สนใจว่าผู้ฟังตั้งใจหรือไม่ ไม่ได้เน้นเสียงสูงต่ำ ไม่เร้าใจ เนื่องจากอาจเป็นคุณบะฮุที่มีเนื้อหาทั่วไปที่คนส่วนใหญ่เคยฟังหรือมีพื้นฐานมากพอสมควรที่มีการนำเสนอในโอกาสต่าง ๆ ที่ไม่ใช่คุณบะฮุ

ข้อเสนอสำหรับเคาะฎิบทุกท่านคือ ควรคำนึงถึงประสิทธิผลจากการนำเสนอคุณบะฮุต่อผู้ฟัง เนื่องจากโอกาสที่จะมีคนรวมตัวเหมือนวันศุกร์ย่อมหาได้ไม่ถี่ยัก เคาะฎิบควรใส่ใจประเด็นสำคัญที่จะนำเสนอเพื่อให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์ไม่มากก็น้อย คำนึงถึงข้อคิดที่ควรจะมีแก่ผู้ฟังที่มีความรู้และประสบการณ์ที่หลากหลายแต่ได้รับความรู้ที่เป็นจุดประกายในกระบวนการคิดที่สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ อย่างน้อยสัปดาห์ละหนึ่งข้อคิดยิ่งดีกว่าไปร่วมฟังคุณบะฮุแต่ไม่ได้รับประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้น

เคาะฎิบต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องศาสนามากพอสมควร ติดตามเหตุการณ์ปัจจุบันทั้งเรื่องในประเทศและต่างประเทศ นำเสนอคุณบะฮุที่เป็นกลางไม่เอนเอียงและไม่โจมตีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่นำเรื่องไร้สาระและก่อให้เกิดปัญหาในสังคมนำเสนอในคุณบะฮุ แต่ควรนำเรื่องใกล้ตัวที่เป็นประโยชน์ที่ก่อให้เกิดความสามัคคี ปรองดอง รักใคร่ เรื่องวิถีชีวิตที่สามารถสัมผัสได้และปฏิบัติได้ทันที

สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดควรวางระบบการคัดเลือกผู้ที่จะดำรงตำแหน่งผู้บริหารมีสติ เช่น อิหม่าม เคาะฎิบ บิหลั่น ผ่านเกณฑ์มาตรฐานที่พอเหมาะกับตำแหน่งในแต่ละหมู่บ้านหรือชุมชน ได้รับการอบรม สัมมนา พัฒนาทักษะด้านการบริหารและการนำเสนอคุณบะฮุ เป็นต้น เพราะหากผู้นำศาสนามีความโดดเด่น มีทักษะและมีความสามารถในการนำพาสัปปุรุษในหมู่บ้านหรือชุมชนผ่านกระบวนการสอน การนำเสนอคุณบะฮุ การเปิดทัศนคติด้วยความรู้ที่หลากหลาย ชุมชนเหล่านั้นย่อมมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ต่างกับผู้นำที่ไม่ให้ความสนใจต่อชุมชนจนกลายเป็นชุมชนที่ไม่ค่อยได้รับการพัฒนาวิถีชีวิตที่ถูกต้องตามหลักการศาสนา

4.4.5.3 สัมภาษณ์นายอับดุลหาสิม ล่าเต๊ะ

ผู้ช่วยผู้อำนวยการศูนย์ประสานงานสำนักจุฬาราชมนตรีประจำภาคใต้ สำนักจุฬาราชมนตรี สัมภาษณ์เมื่อวันอังคาร ที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2558 เวลา 07.00 น.
เนื้อหาสัมภาษณ์พอสรุปดังนี้

คุณบะฮุเป็นหนทางตะวะฮฺมวลชนจำนวนมากที่รวมตัวในมัสญิดทุกวันศุกร์เพียงแค่การเรียกร้องด้วยเสียงอะซาน เป็นสิ่งมหัศจรรย์ที่หายากในสังคมมุสลิม เพราะมีคนจำนวนมากร่วมฟัง

คำแนะนำก่อนปฏิบัติศาสนกิจทุกสัปดาห์ คุณบะฮฺควรมีบทบาทในการสร้างสังคมคุณธรรมและพัฒนาวิถีชีวิตมุสลิมเพื่อยกระดับเรื่อยไปจนเป็นที่น่าพอใจ

หากคุณบะฮฺได้รับการวางแผนตั้งแต่ก่อนการนำเสนอและนำเสนอด้วยเนื้อหาที่เป็นระบบและเป็นมาตรฐานที่ทุกคนให้ความสนใจ คุณบะฮฺย่อมเป็นสิ่งที่น่ามหัศจรรย์ในการฟื้นฟูวิถีชีวิตและปรับทัศนคติด้านความเข้าใจอีกทั้งได้รับประโยชน์ในการดำเนินชีวิตทั้งโลกนี้ตลอดไป ซึ่งบุคคลสำคัญในการนำเสนอคุณบะฮฺคือเคาะฎิบผู้ทำหน้าที่นำเสนอเนื้อหาที่แก่ผู้ฟังที่ควรมีทักษะและความสามารถในการนำเสนอที่ถูกต้องจนสามารถดึงความสนใจผู้ฟังเป็นอย่างดี

การนำเสนอคุณบะฮฺจะดีเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ที่สำคัญที่สุดคือเคาะฎิบต้องเตรียมตัวก่อนขึ้นคุณบะฮฺทุกครั้งด้วยการเลือกหัวข้อและเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพผู้ร่วมละหมาดในชุมชน นำเสนอด้วยภาษาและเสียงที่มีพลัง เป็นที่น่าเชื่อถือ มีความรู้ มีความใกล้ชิดกับพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ด้วยการประกอบอิบาตะฮฺ มีความจริงใจที่จะพัฒนาชุมชนด้วยศาสตร์ที่มาจากคัมภีร์อัลกุรอานและฮิสสุนนะฮฺ ยึดมั่นกับสุนนะฮฺของท่านนบี ﷺ

ผู้นำเสนอคุณบะฮฺทุกท่านควรศึกษาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะศึกษาเกี่ยวกับทักษะการพูดในที่สาธารณะด้วยการอ่านหนังสือ ฟังฝน หรือเข้ารับการอบรมระยะสั้นเพื่อให้ได้มาซึ่งวิธีการพูดที่ทรงพลัง ทักษะการนำเสนอที่มีผลต่อผู้ฟัง สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดควรจัดโครงการพัฒนาทักษะการนำเสนอคุณบะฮฺแก่บรรดาเคาะฎิบเพื่อให้การนำเสนอคุณบะฮฺมีผลดีต่อผู้ฟัง

Prince of Songkhro
Pattani Campus

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องคอะวะฮุมลชนผ่านคุณบะฮฺวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ สามารถสรุปใน 4 ด้านดังนี้

5.1.1 ผลการวิจัยด้านความหมายและบทบัญญัติเกี่ยวกับคุณบะฮฺ

5.1.1.1 คุณบะฮฺคือการเทศนา การปาฐกถา การแนะนำตักเตือนหรือการให้ความรู้โดยผู้นำในศาสนาอิสลามแก่ผู้ร่วมละหมาด ปกติจะใช้เฉพาะในวันศุกร์เรียกว่า คุณบะฮฺวันศุกร์ เป็นการแสดงธรรมเทศนาก่อนที่จะมีการละหมาดวันศุกร์ด้วยระยะเวลาที่พอเหมาะ เนื้อหาคุณบะฮฺส่วนใหญ่เป็นความรู้เกี่ยวกับศาสนาและเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังโดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาและวิถีดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง กระตุ้นให้เกิดการศรัทธาและเกิดความยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ และยึดมั่นกับสุนนะฮฺของท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ คุณบะฮฺเป็นเงื่อนไขของการละหมาดวันศุกร์ หากไม่มีการคุณบะฮฺ การละหมาดวันศุกร์ก็มิอาจเกิดขึ้นได้

5.1.1.2 คุณบะฮฺมีหลายความหมายและประเภทที่ไม่ได้เจาะจงเฉพาะคุณบะฮฺวันศุกร์เพียงอย่างเดียว ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการละหมาดทั้งที่เป็นวาญิบและสุนัต แต่บางครั้งเกิดขึ้นในพิธีกรรมที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับละหมาด ซึ่งคุณบะฮฺเหล่านั้นปรากฏในสมัยท่านนบี ﷺ และเกิดขึ้นเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ สถานที่และเวลา แต่ละประเภทมีความแตกต่างกันด้านรูปแบบและวิธีการ

5.1.1.3 คุณบะฮฺวันศุกร์มีรูกุนต่างๆ ตามทัศนะของบรรดาอุละมาอ์ในมัซฮับต่างๆ ทั้งที่เห็นพ้องและเห็นต่างในบางรูกุน บางทัศนะเห็นว่าคุณบะฮฺเป็นการตักเตือนทุกคนด้วยการให้คำแนะนำหรือแจ้งข่าวดีให้กำลังใจและข่าวร้ายด้วยโทษสำหรับผู้ละเมิด เริ่มด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ กล่าวปฏิญาณตนความเป็นเอกะของพระองค์ เนื้อหาคุณบะฮฺสั้นที่สุดเท่ากับการอ่านตะชะฮุดหรืออ่านสามอายะฮฺจากอัลกุรอาน บางทัศนะเห็นว่าคุณบะฮฺต้องมีรูกุนและเงื่อนไขต่างๆ ที่คนทั่วไปเข้าใจว่านั่นคือการกล่าวตักเตือนที่เริ่มต้นด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ และต่อด้วยรูกุนอื่นๆ อาทิ การกล่าวขออภัยพรเศาะละวาตแต่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ การสั่งเสียเพื่อให้ผู้ฟังยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ในทั้งสอง อ่านหนึ่งอายะฮฺจากคัมภีร์อัลกุรอานที่มีความหมายการตักเตือน และ การอ้อแก่บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย

5.1.1.4 คุณบะฮฺมีเงื่อนไขตามทัศนะของบรรดาอุละมาอ์ในมัซฮับต่างๆ ทั้งที่เห็นพ้องและเห็นต่างในบางเงื่อนไข ซึ่งส่วนใหญ่เห็นว่าคุณบะฮฺวันศุกร์ต้องมีสองคุณบะฮฺที่สั้นเท่ากับอ่านสุเราะฮฺที่พอเหมาะหรือเสมือนกับกล่าวตักฮิบหรือตะฮฺลิลลาลิกถึงพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ด้วยการเนียตว่าเป็นการคุณบะฮฺถือว่าใช้ได้ สะอาดจากชะดัชเล็กและชะดัชใหญ่ ปกปิดเอาเราะฮฺขณะคุณบะฮฺ ยืนขณะนำเสนอคุณบะฮฺและนั่งระหว่างสองคุณบะฮฺเท่ากับอ่านสามอายะฮฺจากอัลกุรอาน คุณบะฮฺแรกยาวกว่า

คุณบะฮ์ที่สอง เคาะฎิบหันหน้าไปยังผู้ฟัง ถึงแม้ผู้ฟังบางคนอาจพิจารณาพิการทางการได้ยินหรือหลักขณะฟัง คุณบะฮ์ก็ตาม คุณบะฮ์เป็นพิธีกรรมเฉพาะที่เกิดขึ้นในวันศุกร์เท่านั้น

5.1.1.5 คุณบะฮ์เป็นเงื่อนไขสำคัญของการละหมาดวันศุกร์ หากไม่มีการคุณบะฮ์ การละหมาดวันศุกร์ก็มิอาจเกิดขึ้นได้ ทั้งเคาะฎิบและผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ควรศึกษากฎระเบียบ เงื่อนไขว่าด้วยการนำเสนอและการฟังคุณบะฮ์ตลอดจนสิ่งที่ทำให้การฟังสูญเปล่าโดยไม่ได้รับผลบุญใดๆ ที่สำคัญของคุณบะฮ์วันศุกร์คือการตักเตือนและการให้คำแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังทั้งเรื่องศาสนา วิถีชีวิตและเรื่องอาคิเราะฮ์เพื่อให้ทุกคนเกิดการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ

5.1.2 ผลการวิจัยด้านทัศนคติของผู้นำเสนอคุณบะฮ์วันศุกร์

จากการศึกษาด้วยการสอบถามผู้นำเสนอคุณบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในเรื่องต่างๆ พอสรุปได้ดังนี้

5.1.2.1 ผู้นำเสนอคุณบะฮ์ล้วนเป็นผู้มีความรู้ในวิชาศาสนาที่จบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาขึ้นไป ส่วนใหญ่เป็นครูสอนวิชาศาสนาและมีอาชีพอิสระ มีความสามารถด้านการสื่อสารด้วยภาษามลายูและภาษาไทย ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่มีการนำเสนอคุณบะฮ์ด้วยภาษามลายูกลางผสมผสานในประโยคด้วยภาษาไทย บางมัสญิดมีการนำเสนอคุณบะฮ์ด้วยภาษาไทยเพื่อให้ผู้ฟังที่ไม่สรรหัดภาษามลายูได้เข้าใจ ส่วนคุณบะฮ์ในจังหวัดสตูลร้อยละ 85 มีการนำเสนอด้วยภาษาไทย ยกเว้นตำบลมีการนำเสนอคุณบะฮ์ด้วยภาษามลายูกลางและแทรกด้วยภาษาไทยในบางประโยค ส่วนคุณบะฮ์ใน 4 อำเภอ จังหวัดสงขลาร้อยละ 65 เป็นการนำเสนอด้วยภาษาไทยถิ่นผสมผสานกับภาษาไทยกลางในบางประโยค ส่วนมัสญิดในอำเภอสะบ้าย้อย เทพา และบางตำบลในอำเภอจะนะและอำเภอนาทวีร้อยละ 45 มีการนำเสนอคุณบะฮ์ด้วยภาษามลายู

5.1.2.2 ผู้นำเสนอคุณบะฮ์ร้อยละ 85 เป็นอิหม่าม เคาะฎิบ และบิหลั่นมีการสลับเวรนำเสนอคุณบะฮ์ ร้อยละ 15 เท่านั้นมีการเชิญบุคคลภายนอกนำเสนอคุณบะฮ์ รูปแบบการนำเสนอคุณบะฮ์ร้อยละ 90 เป็นการอ่านจากหนังสือคุณบะฮ์ที่เป็นเล่มตามหัวข้อที่เคาะฎิบเห็นสมควร บางมัสญิดเคาะฎิบนำเสนอคุณบะฮ์ด้วยภาษามลายูถิ่นโดยไม่ได้อ่านจากหนังสือแต่จะพูดตามถนัดที่ตนได้เตรียมไว้ เนื้อหาคุณบะฮ์ร้อยละ 95 มีการเน้นเรื่องการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ การประกอบอิบาเดฮ์ ยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ ส่งเสริมเรื่องคุณธรรมและจริยธรรม การรำลึกถึงความตายและวันอาคิเราะฮ์ ร้อยละ 5 มีการวิเคราะห์เหตุการณ์ปัจจุบันในคุณบะฮ์วันศุกร์

5.1.2.3 ผู้นำเสนอคุณบะฮ์ร้อยละ 95 เห็นว่าช่วงเวลาการนำเสนอคุณบะฮ์ที่เหมาะสมที่สุดอยู่ระหว่าง 15-20 นาที แต่ไม่เกิน 25 นาที โดยแบ่งสัดส่วนคุณบะฮ์แรกยาวกว่าคุณบะฮ์ที่สอง คุณบะฮ์แรกเน้นเนื้อหาสำคัญส่วนคุณบะฮ์ที่สองจะเน้นเรื่องการสรุปผลหรือแทรกด้วยเรื่องที่เป็นเกี่วข้องคิดเตือนสติจากอายะฮ์อัลกุรอานหรืออัลฮะดีษ คุณบะฮ์ที่สองเป็นบทเศาะละวาตแต่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ บทดุอาอ์และบทปิดคุณบะฮ์ด้วยภาษาอาหรับ ร้อยละ 5 เท่านั้นเห็นว่าคุณบะฮ์ควรอยู่ระหว่าง 25-30 นาที ส่วนการนำเสนอคุณบะฮ์สั้นหรือยาวนั้น เคาะฎิบส่วนใหญ่เห็นพ้องว่าการคุณบะฮ์สั้นมีผลต่อผู้ฟังมากกว่าคุณบะฮ์ยาว เพราะจะทำให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์มากพอสมควรและมีผลต่อการให้ความสนใจในการฟังคุณบะฮ์มากกว่า

5.1.3 ผลการวิจัยด้านทัศนคติของผู้ฟังคฤงษะฮวันศุกร์

จากการศึกษาด้วยการสอบถามผู้ฟังคฤงษะฮวันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในเรื่องต่างๆ พอสรุปได้ดังนี้

5.1.3.1 ผู้ฟังคฤงษะฮวันศุกร์มีความหลากหลายด้านวัยวุฒิ การศึกษาทั้งด้านศาสนา ด้านสามัญ อาชีพ และความสามารถด้านการใช้ภาษาในการสื่อสาร ร้อยละ 82 สามารถเข้าใจภาษามลายู และภาษาไทย ยกเว้นบางตำบลในจังหวัดปัตตานีที่ใช้ภาษาไทยในการสื่อสาร เช่นเดียวกับจังหวัดสตูล และ 4 อำเภอในจังหวัดสงขลาซึ่งคนส่วนใหญ่ใช้ภาษาไทยในการสื่อสารยกเว้นบางตำบลที่มีการใช้ภาษามลายูในการสื่อสารและนำเสนอคฤงษะฮวันศุกร์ ผู้ฟังคฤงษะฮวันศุกร์ร้อยละ 85 จบการศึกษาระดับขณะวัยขึ้นไป และจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย มีอาชีพหลากหลายขึ้นอยู่กับสถานที่ตั้งของมัสญิด

5.1.3.2 ผู้ฟังคฤงษะฮวันศุกร์ร้อยละ 73 เห็นว่าการฟังคฤงษะฮจากเคาะฎิบที่สลับกันทุกสัปดาห์ดีกว่าฟังคฤงษะฮจากเคาะฎิบคนเดียวถึงแม้จะอ่านในหนังสือที่มีเนื้อหาหลากหลายก็ตาม ร้อยละ 82 เห็นว่าคฤงษะฮด้วยการพูดหรือบรรยายตามถนัดดีกว่าคฤงษะฮที่เคาะฎิบอ่านจากหนังสือ ร้อยละ 95 เห็นว่าคฤงษะฮที่มีผลต่อผู้ฟังคือคฤงษะฮที่เคาะฎิบใช้ภาษาถิ่นที่คนส่วนใหญ่เข้าใจง่ายและให้ความสนใจมากกว่าการใช้ภาษากลาง มีความรู้สึกว่าได้รับคำแนะนำจากผู้รู้เรื่องศาสนาที่ใกล้ชิดตัว รู้ปัญหาและทางแก้ไขให้กับชุมชน ร้อยละ 5 เห็นว่าควรอนุรักษ์ภาษากลางเพื่อให้ผู้ฟังภาษาทางการและเป็นวิชาการมากกว่าภาษาถิ่น ร้อยละ 57 เห็นว่าควรนำเรื่องใกล้ตัวหรือสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนและสังคมปัจจุบันนำเสนอเพื่อให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์มากที่สุด

5.1.3.3 ผู้ฟังคฤงษะฮวันศุกร์ร้อยละ 87 เห็นว่าคฤงษะฮที่ดีควรอยู่ในช่วงระหว่าง 15-25 นาที แต่ไม่เกิน 30 นาที คฤงษะฮสั้นดีกว่าคฤงษะฮยาว คฤงษะฮแรกยาวกว่าคฤงษะฮที่สอง ร้อยละ 89 เห็นว่าเนื้อหาคฤงษะฮควรเน้นการให้ความรู้ใหม่และตักเตือนเรื่องศาสนาถึงแม้เป็นเรื่องราวในอดีตแต่ควรที่จะนำเสนอให้รูปแบบใหม่ที่ทันสมัยมากขึ้น โดยนำเสนอเนื้อหาที่เป็นความรู้ที่หลากหลายหัวข้อ และเนื้อหาเหมาะสมให้เป็นการนำเสนอที่ดึงดูดผู้ฟัง ร้อยละ 95 เห็นว่าควรเน้นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการยึดมั่นในอัลกุรอานและอัลฮะดีษ แทรกด้วยเรื่องความรู้เกี่ยวกับการประกอบอบิดะฮ และการขัดเกลาจิตใจเพื่อให้เกิดคุณธรรมและจริยธรรม

5.1.3.4 ผู้ฟังคฤงษะฮวันศุกร์ร้อยละ 85 เห็นว่าความรู้ที่ได้จากคฤงษะฮเป็นความรู้ที่เคยศึกษามาแล้ว เคาะฎิบเพียงแค่เรียบเรียงให้เป็นเนื้อหาและประโยคใหม่ บางครั้งเนื้อหาคฤงษะฮเป็นเรื่องเก่าที่คนส่วนใหญ่รู้จากแหล่งต่างๆ แต่ยอมฟังได้เพราะถือว่าเป็นการตักเตือนและสกิดความรู้สึกรับการตักเตือน เพราะเรื่องศาสนาไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องใหม่เสมอ เรื่องเก่าก็ยังคงใช้ได้หากนำมาประยุกต์ใช้ให้เป็นและปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ส่วนผู้ฟังร้อยละ 15 ตอบว่าเนื้อหาคฤงษะฮเป็นความรู้ใหม่ที่ยังไม่เคยฟังจากที่ไหนมาก่อน จึงสนใจที่จะฟังและติดตาม

5.1.4 ผลการวิจัยด้านศักยภาพของคฤงษะฮวันศุกร์เพื่อการพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

จากการศึกษาเรื่องศักยภาพของคฤงษะฮวันศุกร์เพื่อการพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ผู้วิจัยพบว่า คฤงษะฮวันศุกร์เป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นทุกครั้งก่อนละหมาดวันศุกร์ที่ผู้ร่วมละหมาดจำนวนหนึ่งฟังอย่างตั้งใจ มีนัยของการตะอวะฮให้ทุกคนทำความดี และละเว้นความชั่ว มี

เนื้อหาเน้นการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และการยึดมั่นในหลักคำสอนของพระองค์ ซึ่งเป็นบ่อเกิดของความเป็นคุณธรรมและจริยธรรมในชีวิต คุณบะฮฺมีศักยภาพในการพัฒนาสังคมเป็นอย่างดีหากผู้นำเสนอ มีทักษะการนำเสนอ มีการเตรียมตัวด้านเนื้อหา นำเสนอเป็นลำดับวรรคตอนที่น่าฟัง เรียบเรียงเนื้อหาที่ผู้ฟังเข้าใจง่าย ใช้ภาษาที่สละสลวย ชัดถ้อยชัดคำ มีความบริสุทธิ์ใจและสัจจะวาจา มีความสง่างามด้านบุคลิก มีความรู้ทั้งเรื่องศาสนาและทันต่อเหตุการณ์ มีทัศนคติที่กว้างไกล เข้าใจสภาพชุมชน รู้ถึงปัญหาและสามารถให้คำแนะนำทางออกแก่ผู้ฟัง นำเสนอเรื่องใกล้ตัว ตรงประเด็น เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตสู่การเป็นบ่าวที่ดีของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ที่ได้รับความโปรดปรานทั้งโลกนี้และอาคิเราะฮฺ ห่างไกลจากปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้การนำเสนอเป็นอุปสรรคต่อการเข้าใจของผู้ฟัง

ส่วนผู้ฟังคุณบะฮฺซึ่งเป็นมวลชนที่มีวิญญูติ คุณวุฒิ ความเข้าใจภูมิหลังการศึกษาและความเข้าใจที่แตกต่างและหลากหลาย ควรฟังคุณบะฮฺด้วยความตั้งใจทั้งกายและสติปัญญา มุ่งมั่นที่จะรับข้อแนะนำจากเคาะฎิบโดยตรงอย่างต่อเนื่องสัปดาห์ละครั้งตลอดทั้งปีมี 52 ครั้ง รวมกับ 2 คุณบะฮฺในวันตรุษ หากเคาะฎิบหรือคณะกรรมการบริหารมัสญิดมีการเรียบเรียงหัวข้อและเนื้อหาคุณบะฮฺอย่างมีระบบตามลำดับและเป็นขั้นตอน มีเนื้อหาเป็นวิชาการ มีการบันทึกเสียงและภาพเผยแพร่ทางสื่อต่างๆ และมีการจัดพิมพ์เนื้อหาเพื่อให้สังคมได้ติดตามอย่างต่อเนื่อง คุณบะฮฺก็จะกลายเป็นหลักสูตรพัฒนาสังคมด้วยเนื้อหาที่ทุกคนสามารถรับประโยชน์จากการนำเสนอไม่เฉพาะแก่ผู้ร่วมละหมาดในมัสญิดเท่านั้น แต่รวมถึงทุกเพศ ทุกวัยในสังคมด้วย สังคมจะได้รับการพัฒนาในด้านต่างๆ สมกับเป็นประชาชาติที่ได้รับการยกย่องจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ว่าเป็นประชาชาติที่ดีเลิศ

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องศักยภาพของคุณบะฮฺวันศุกร์เพื่อการพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยพบว่าการวิจัยที่ควรนำอภิปรายได้ดังนี้

คุณบะฮฺวันศุกร์เป็นพิธีกรรมสำคัญที่มีรูกุ่นและเงื่อนไขทั้งก่อนและระหว่างการนำเสนอ มีหลักฐานที่ปรากฏในคำภีร์อัลกุรอาน อัลฮะดีษ และมติเอกฉันท์ (อิญมาอ) และทัศนคติของบรรดาอุลมะฮฺในมัซฮับต่างๆ แต่ทุกท่านเห็นพ้องว่าคุณบะฮฺเป็นเงื่อนไขสำคัญของการละหมาดวันศุกร์ หากไม่มีการคุณบะฮฺการละหมาดวันศุกร์มีอาจเกิดขึ้นได้ ซึ่งเมื่อรวมเงื่อนไขและรูกุ่นทั้งหมด คุณบะฮฺจะออกมาในรูปแบบของการนำเสนอที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการให้ความรู้ การดักเตือน การชี้แนะที่เกี่ยวกับชีวิตบนโลกนี้จนถึงอาคิเราะฮฺ

คุณบะฮฺวันศุกร์มีมาตั้งแต่สมัยท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ และเกิดขึ้นเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยบรรดาเคาะฎิบผู้สืบสานภารกิจสำคัญในการนำเสนอเพื่อให้ผู้ร่วมละหมาดได้เข้าใจและรับหลักการอิสลามด้วยการศรัทธามั่นและปฏิบัติจนกลายเป็นผู้ที่ยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ด้วยการศรัทธา ปฏิบัติศาสนกิจ และศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่อง และเพื่อให้ศาสนาของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ดำรงอยู่และคงไว้ซึ่งความสมบูรณ์แบบจนถึงวันกิยามะฮฺ

กฎบะฮฺวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของตะอวะฮฺมวลชน เคาะฎิบควรวางแผนล่วงหน้า เนื่องจากมีผู้ฟังจำนวนมากรวมตัวในมัสญิดทุกวันศุกร์โดยไม่จำเป็นต้องเชิญชวนด้วยวิธีอื่นใด เว้นแต่ด้วยการอะซานเรียกร้องให้คนในชุมชนรวมตัวกัน หากการรวมตัวที่มีสญฺิดในวันอื่นที่ไม่ใช่วันศุกร์อาจเกิดขึ้นได้ไม่ยากด้วยเหตุผลบางประการที่อาจหาได้ยาก

ช่วงการนำเสนอกฎบะฮฺเป็นช่วงเวลาสำหรับผู้ร่วมละหมาดส่วนใหญ่อยู่ในมัสญิดและพร้อมที่จะฟังกฎบะฮฺ เคาะฎิบควรถือโอกาสดังกล่าวนำเสนอเนื้อหาที่ประโยชน์ต่อผู้ฟังโดยนำเสนอเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักการศาสนา วิถีชีวิต อันนำไปสู่การพัฒนาสังคมอย่างต่อเนื่องด้วยปัจจัยหลายประการ ประกอบกับเชิญชวนให้ผู้ฟังทุกคนยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ มีหลักศรัทธาที่หนักแน่น อันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาสังคมที่มีคุณธรรม

การนำเสนอกฎบะฮฺจะเกิดประสิทธิผลต่อผู้ฟังมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับหลายปัจจัยทั้งปัจจัยบุคคลและวิธีการนำเสนอ คนสำคัญในการนำเสนอกฎบะฮฺคือเคาะฎิบที่ควรมีทักษะความสามารถในการนำเสนอด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน ระดับการศึกษาของผู้ร่วมละหมาด คำนึงถึงปัจจัยที่จะนำไปสู่การนำเสนอกฎบะฮฺที่มีผลต่อผู้ฟัง กฎบะฮฺควรเป็นเนื้อหาที่กะทัดรัด พอเหมาะกับเวลา ตอบโจทย์หัวข้อ เสียงชัดเจน ทันท่วงทีเหตุการ์ณ

จากการสำรวจในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วยการสอบถามเคาะฎิบผู้นำเสนอกฎบะฮฺและผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ ตำบลละ 1 มัสญิด พบว่าส่วนใหญ่มีการจัดเวรผู้นำเสนอกฎบะฮฺแต่ละวันศุกร์ เคาะฎิบส่วนใหญ่จะอ่านกฎบะฮฺจากหนังสือกฎบะฮฺที่ถูกรวมเป็นเล่ม โดยเลือกหัวข้อที่ควรอ่านแก่ผู้ร่วมละหมาด เนื้อหากฎบะฮฺเน้นเรื่องการประกอบอ๊ิบาตะฮฺ คุณธรรมและจริยธรรม การมีจิตสำนึกในหน้าที่การงาน การรำลึกถึงความตายและเรื่องเกี่ยวกับชีวิตหลังจากตายจนถึงอาคิเราะฮฺ ส่วนผู้ฟังกฎบะฮฺทุกมัสญิดเห็นว่ากฎบะฮฺเป็นการตักเตือนให้ทุกคนอยู่ในศีลธรรมที่ดีงาม ผู้ฟังส่วนใหญ่ไม่ค่อยพอใจกับการฟังกฎบะฮฺด้วยหลายเหตุผล อาทิ เคาะฎิบไม่มีทักษะ เสียงไม่ค่อยชัด เนื้อหาไม่เป็นปัจจุบัน อ่านจากหนังสือที่เคยอ่านในกฎบะฮฺมาแล้วหลายครั้งและใช้ภาษากลางที่ผู้ฟังส่วนใหญ่ไม่สันทัด

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่องศักยภาพของกฎบะฮฺวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะใน 3 ด้าน ดังนี้

5.3.1 การนำผลการวิจัยไปใช้

ผลจากการวิจัยครั้งนี้ ควรนำไปดำเนินการเพื่อให้เกิดประโยชน์ได้ดังต่อไปนี้

5.3.1.1 นำผลการวิจัยออกเผยแพร่สู่สาธารณะ โดยนำไปใช้ประกอบการเรียนการสอนในรายวิชาที่เกี่ยวกับการนำเสนอกฎบะฮฺเพื่อให้นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไปได้รู้ถึงความหมายและประวัติความเป็นมาของการกฎบะฮฺ คุณลักษณะของเคาะฎิบ เคาะฎิบที่ฟังประสงค์

5.3.1.2 นำข้อเสนอแนะจากบรรดาเคาะฎิบและผู้ฟังกฎบะฮฺไปใช้ในการพัฒนาวิธีการนำเสนอกฎบะฮฺวันศุกร์ให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลต่อผู้ฟังและอาจเกิดการพัฒนาในชุมชนและสังคมต่อไป โดยมอบข้อมูลดังกล่าวแก่สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเพื่อนำไป

พิจารณาในการจัดอบรมวิธีการนำเสนอคุณสมบัติที่เป็นมาตรฐานในลำดับต่อไป และเผยแพร่ข้อมูลดังกล่าวในอินเทอร์เน็ตแก่ผู้สนใจทั่วไป

5.3.1.3 นำผลการวิจัยครั้งนี้มอบให้กับสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเพื่อวางแผนนโยบายและดำเนินการพัฒนาบุคลากรที่ดำรงตำแหน่งประจำมัสยิดทั้งอิหม่าม เคาะฎิบ และผู้นำเสนอคุณสมบัติทั่วไปที่ได้รับเชิญให้คุณสมบัติตามมัสยิดต่างๆ ให้มีทักษะและความสามารถในการนำเสนอคุณสมบัติที่มีผลต่อผู้ฟัง โดยจัดอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง

5.3.1.4 สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดควรเชื่อมต่อโดยตรงกับบรรดาอิหม่ามหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการคุฏบะฮ์วันศุกร์ทุกมัสยิดให้มีการนำเสนอคุฏบะฮ์แรกในเนื้อหาเดียวกันโดยกำหนดหัวข้อและเนื้อหาพอสังเขป ส่วนคุฏบะฮ์ที่สองจะมอบให้กับเคาะฎิบแต่ละมัสยิดนำเสนอคุฏบะฮ์ในเนื้อหาที่ทุกท่านเห็นความเหมาะสม พร้อมกับเสริมนโยบาย ข้อมูล ข่าวสารต่างๆ จากสำนักงานคณะกรรมการอิสลามฯ ที่จะประชาสัมพันธ์ให้ผู้ฟังทุกคนทราบทุกสัปดาห์

5.3.1.5 ทุกมัสยิดควรมีการจัดเวรการนำเสนอคุฏบะฮ์ ด้วยการจัดทำตารางผู้นำเสนอคุฏบะฮ์ประจำเดือนพร้อมกับหัวข้อคุฏบะฮ์ หรือด้วยการจัดทำตารางคุฏบะฮ์ประจำ 6 เดือนหรือประจำปีที่มีรายชื่อบรรดาเคาะฎิบทั้งบุคคลภายในและบุคคลภายนอกสลับกันพร้อมกับติดประชาสัมพันธ์ให้ทุกคนรับทราบ

5.3.1.6 ขณะมีการนำเสนอคุฏบะฮ์ที่มีมัสยิดควรถ่ายทอดสดทาง Face book Live หรือด้วยการอัดเสียงและภาพลงอินเทอร์เน็ตในระบบต่างๆ เพื่อให้ผู้สนใจทั่วไปสามารถย้อนดูและฟังในภายหลังได้ หรือเผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์ออนไลน์ หรือทางวิทยุชุมชน หรือรวบรวมภาพและเสียงคุฏบะฮ์แจกจ่ายให้กับผู้สนใจทั่วไป หรือขายในราคาพอเหมาะเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมกิจการมัสยิด

5.3.1.7 หากมีนโยบายที่จะรวบรวมเนื้อหาคุฏบะฮ์ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ ควรวางนโยบายให้เคาะฎิบทุกท่านเขียนเพื่อลงในสื่ออินเทอร์เน็ตที่ทุกคนสามารถติดตามและได้รับประโยชน์จากเนื้อหาดังกล่าว ถึงแม้ขณะนำเสนอคุฏบะฮ์นั้นเคาะฎิบนำเสนอด้วยปากเปล่าโดยไม่ได้อ่านตามเนื้อหาที่ถูกเขียนไว้ทุกข้อ แต่เนื้อหาที่เป็นเอกสารดังกล่าวจะกลายเป็นหลักฐานสำคัญในการอ้างอิงทางวิชาการหรือจะกลายเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจทั่วไปที่จะอ้างอิงเนื้อหาและเป็นทานสำหรับผู้เผยแพร่ความรู้ที่จะกลายเป็นผลบุญอันล้ำค่ายิ่ง

5.3.2 การพัฒนาเคาะฎิบผู้นำเสนอคุฏบะฮ์

5.3.2.1 สืบเนื่องจากการสำรวจข้อมูลด้วยการสอบถามเคาะฎิบในจังหวัดชายแดนภาคใต้พบว่า ระดับการศึกษาของบรรดาอิหม่าม เคาะฎิบ และเคาะฎิบรับเชิญอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย 20 จบการศึกษาระดับปริญญาตรี และร้อยละ 5 ที่จบการศึกษาระดับปริญญาโท ส่วนการศึกษาด้านสามัญของผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวปรากฏว่าร้อยละ 80 จบระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และร้อยละ 20 อยู่ระหว่างอนุปริญญาถึงปริญญาตรี

5.3.2.2 การพัฒนาเคาะฎิบและผู้นำเสนอคุฏบะฮ์ควรให้มีการพัฒนาทั้งระบบอย่างต่อเนื่อง อาทิ จัดอบรมในด้านความสามารถในการเลือกหัวข้อและเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน การเรียบเรียงเนื้อหา การใช้ภาษาที่คนส่วนใหญ่เข้าใจง่าย การใช้เวลาที่พอเหมาะกับเนื้อหา การ

คาดหวังต่อความสำเร็จในการนำเสนอคุณบะฮุ การโน้มน้าวให้ผู้ฟังให้ความสนใจที่จะฟังคุณบะฮุ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดควรวางแผนและนโยบายการพัฒนาสังคมผ่านคุณบะฮุ วันศุกร์และควรมีการประเมินผลในบางโอกาส

5.3.2.3 การคัดเลือกผู้ที่จะดำรงตำแหน่งอิหม่าม เคาะฎิบ บิหลัน ควรให้มีการสอบวัดและประเมินผลด้านต่างๆ เพื่อให้ผู้ที่ดำรงตำแหน่งดังกล่าวเป็นผู้ที่มีทักษะ ความสามารถในการบริหารจัดการมัสญิด การเป็นผู้นำละหมาด การสอนและถ่ายทอดวิชาความรู้แก่ชุมชน การนำเสนอคุณบะฮุวันศุกร์ที่มีผลต่อผู้ฟัง ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดควรดำเนินนโยบายนี้ เพื่อให้ชุมชนมีการพัฒนาทั้งด้านศาสนาและวิถีชีวิตอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

5.3.3 การทำวิจัยครั้งต่อไป

จากศึกษาเรื่องศักยภาพของคุณบะฮุวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยขอเสนอให้มีการทำวิจัยครั้งต่อไปเพื่อเป็นการต่อยอดและขยายผล ดังนี้

1. การพัฒนาคุณภาพชุมชนด้านกิจการศาสนาโดยใช้มัสญิดเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อน โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ ลงมือปฏิบัติ และร่วมกันผลักดันเพื่อให้คุณภาพชีวิตของชุมชนดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง

2. นโยบายของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดที่มีต่อการบริหารจัดการมัสญิด โดยเน้นที่การคัดเลือกผู้ที่จะดำรงตำแหน่งอิหม่าม เคาะฎิบ และบิหลันด้วยการสอบ ด้านทักษะความสามารถ

บรรณานุกรม

หนังสือ

กรมการปกครอง, พ.ศ.2544 ส่วนวิจัยและพัฒนาระบบรูปแบบและโครงสร้าง.สำนักพัฒนาระบบรูปแบบและโครงสร้าง รายชื่อองค์การบริหารส่วนตำบล 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้.

ทะเบียนมัสยิดที่จดทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. 2558.

ทำเนียบมัสยิดทั่วราชอาณาจักรคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย,2558 ฝ่ายทะเบียนและสถิติคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2546 กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์บริษัทนามมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.

พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานฉบับจัดพิมพ์โดยศูนย์กษัตริย์ฟาฮัด เพื่อการพิมพ์อัลกุรอานปีอิจเราะฮ์ศักราช 1419 แปลโดยสมาคมนักเรียนเก่าอาหรับแห่งประเทศไทย.

'Abd al-'Azīz Bādū,1978. al-'Aql Manba'a al-Hikmah (العقل منبع الحكمة). al-Qāhirah – Misr : Dār al-Fikr al-'Arabiyy.

'Abd al-'Azīz bin Bāz, 1413. Fatāwā Islāmiyyah (فتاوى إسلامية) al-Riyād. al-Sa'ūdiyyah: Dār al-Watan Li al-Nash.

'Abd al-Ghaniyy Ahmad Jabr Muzhir,1422. Khutbat al-Jumat wa dawruhā fi Tarbiyat al-Ummah (خطبة الجمعة ودورها في تربية الأمة). al-Riyādh – al-Sa'ūdiyyah: al-Maktabah al-Malik Fahd.

'Abd al-Hamīd Shākir,1995. Khutab al-Rasūl. (خطب الرسول).Sharqah - Amārate : Maktabah Jarrus Yars.

'Abd al-Karīm Zaydān,1993. Usūl al-Da'wah (أصول الدعوة). Beirut- Lubnān : Mu'assasah al-Risālah.

'Abdullah al-Bassām bin 'Abd al-Rahmān bin Sāleh al-Bassām,2009. Tawḍīh al-Ahkām min bulūgh al-Marām (توضيح الأحكام من بلوغ المرام). al-Riyāḍ - al-Sa'ūdiyyah : Dār al-Īmān.

Āḥmad Farīd. 1993. al-Taḡwā al-Ghāyah al-Manshūdah wa al-Durrah al-Mafqūdah. (التقوى الغاية المنشودة والدرة المفقودة). al-Riyāḍ- al-Sa'ūdiyyah: Dār al-Asmiei.

Āḥmad, Ahmad bin Hanbal,1995,Musnad al-Imām Ahmad bin Hanbal (مسند الإمام أحمد بن حنبل). Beirut- Lubnān : Mu'assasah al-Risālah.

Āḥmad Mukhtār 'Umar,2008. Mu'jam al-Lughah al-Arabiyyah al-Mu āshirah (معجم معجم اللغة العربية المعاصرة). al-Qāhirah . Misr : Ālam al-Kutub.

Āḥmad Riḍā, 1958. Mu'jam Matni al-Lughah (معجم متن اللغة). Beirut- Lubnān : Dār Maktabah al-Hayāt.

Āḥmad Shākir,2005.Umdah al-Tafsīr Mukhtasar Tafsīr al-Qurān al-Azīm (عمدة التفسير مختصر تفسير القرآن العظيم) ، al-Mansūrah-Misr : Dār al-Wafāa.

al-'Aiydiy, Abū Muhammad Mahmūd bin Ahmad,1990.al-Binayah fi Sharh al-Hidayah (البنية في شرح الهداية). Beirut- Lubnān : Dār al-Fikr.

al-Albāniy,Muhammad Nāsir al-Dīn,2000. Khutbah al-Hājah allati Kāna Raūul Allāh Yu allimuha Ashābah (خطبة الحاجة التي كان رسول الله يعلمها أصحابه). al-Riyāḍ - al-Sa'ūdiyyah: Maktabahal-Maārif.

'Alī 'Abd al-Halīm Mahmūd,1993.Fiqh al-Da'wah Ilallāh (فقه الدعوة إلى الله). al-Mansūrah-Misr : Dār al-Wafāa'.

'Alī Mahfūz,1984. *Fan al-Khiṭābah Wa'ī'idād al-khatīb* (فن الخطابة وإعداد الخطيب).
al-Qāhirah : Dār al-l'tasām.

'Alī Ṭanṭāwiy,2001.*Dhikrayāt* (ذكريات).Jeddah- al-Sa'ūdiyyah: Dār al-Manārah.

al-'Asqolāniy,Ahmad bin Ali bin Hajar,2005. *Fath al-Bari Bi Sharh Sahih al-Bikhāriy*
(فتح الباري بشرح صحيح البخاري). al-Riyāḍ.al- al-Sa'ūdiyyah : Dār Tayyibah.

al-Alūsiy Abū al-Faḍl Shihāb al-Dīn al-Sayyid Mahmūd al-Alūsi al-Baghdādiy,n.d. *Rūh*
al-Maāni Fī Tafsīr al-Qurān al-Azīm wa al-Sabī al-Maāni في المعاني في
(روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني).Beirūt- Lubnān : Dār lhyāa' al-Turāth
al-Arabiyy.

'Ibn al-'Arabiyy Abū Bakr Muhammad bin 'Abdullāh bin Muhammad bin 'Abdullāh
al-Mālikiy,2003. *Ahkām al-Qurān* (أحكام القرآن). Beirūt- Lubnān : Dār
al-Kutub al-Ilmiyyah.

'Ibn 'Asākir,1416.*Dham man Lā Ya'malu bi ilmih* (ذم من لا يعمل بعلمه). al-Qāhirah –
Misr : Maktabah 'Ibn Taymiyyah.

al-Baghawiy,Abū Muhammad bin Masūd al-Baghawi.1409.*Tafsīr al-Bahawiy auw*
Maalim al-Tanzīl (تفسير البغوي أو معالم التنزيل). al-Riyāḍ - al-Sa'ūdiyyah:
Dār al-Tayyibah.

Bakr Abū Zayd bin 'Abdullāh,1999. *Tashīh al-Duāa'* (تصحيح الدعاء). al-Riyāḍ –
al-Sa'ūdiyyah: Dār al- Āsimah.

al-Barkatī, Muhammad Amīm al-Ihsān al-Mujaddidiy,2002. *al-Ta'rifāt al-Fiqhiyyah*
(التعريفات الفقهية) Beirūt- Lubnān : Dār al-kutub al-Ilmiyyah.

al-Bayānūnī,Muhammad Abū al-Fath,1993.*al-Madkhal Ilā Ilmi al-Da'wah* (المدخل إلى
علم الدعوة). Beirut. Lubnān : Muassasah al-Risālah.

al-Bayhaqiy, Abū Bakr Ahmad bin al-Husayn bin Ali al-Baihaqi,1988. **al-Sunan al-Kubra**. (السنن الكبرى). Beirut- Lubnān : Dār al-Kutub al-Ilmiyyah.

al-Bukhāriy,Muhammad bin Ismā'il bin Ibrāhim al-Bukhāriy,2005. **Sahīh al-Bukhāriy** (صحيح البخاري). Beirut- Lubnān : Dār al-Fikr li al-Tibāah wa al-Nashr wa al-Tayz ī'.

Abū Dāwūd bin Sulaiman bin al-Ash 2005. **Sunan Abi Dawūd** (سنن أبي داود). Beirut- Lubnān : Dār al-Fikr li al-Tibāah wa al-Nashr wa al-Tayz ī'.

al-Dhahabiy Shamsu al-Din Muhammad bin Ahmad bin Uthman,1991.**Tahdhib Siyar Aa'lam al-Nubalaa'** (تهديب سير أعلام النبلاء). Beirut – Lubnān : Muassasah al-Risalah.

al-Fakhr al-Rāziy, Muhammad al-Razi Fakh al-din bin al-Allamah ḍiyaa' al-Din Umar, 1981. **Tafsir al-Fakhr al-Razi** (تفسير الفخر الرازي). Beirut. Lubnān : Dār al-Fikr.

Halā Ammūn, n.d. **Mu'jam Taqwim al-Lughah wa takhlisuha min al-Akhtaa al-Sha'iah** (معجم تقويم اللغة وتخليصها من الأخطاء الشائعة).Beirut : Lubnān : Dār al-Qalam.

al-Hamshariy,Muhammad Ali al-Hamshari, al-Sayyid Abū al-Futūh, Ali Ismail Mūsa, 1997.**al-Qamus al-Islami li al-Nashi in wa al-Shabab** (القاموس الاسلامي) للناشئين والشباب). al-Riyāḍ - al-Sa'ūdiyyah: Maktabah al-Abikan.

Hasan Ayyūb,2003. **al-Khulafaa al-Rashidūn al-Qadah al-Auwfiyaa Wa Aa'zam al- Khulafaa** (الخلفاء الراشدون القادة الأوفياء وأعظم الخلفاء). al-Qāhirah –Misr : Dār al-Salam.

Abū Ḥayyān al-Andalusiy Muhammad bin Yusuf,1993.**Tafsir al-Bahr al-Muhit**(تفسير المحيط البحر). Beirut . Lubnān : Dār al-Kutub al-Ilmiyyah.

- Hikmat bin Bashir bin Yasin,1999. al-Tafsir al-Sahih Mawsūah al-Sahih al-Masbūr
Min al-Tafsir bi al-Ma'thūr (التفسير الصحيح موسوعة الصحيح المسبور من
(التفسير بالمأثور). al-Madinahal-Munawwarah- al-Sa'ūdiyyah: Dār al-Maathir.
- 'Ibn Hishām,Abū Muhammad 'Abd al-Malik bin Hisham al-Muafari,2001.al-Sirah
al-Nabawiyah (السيرة النبوية). al-Riyāḍ -al-Sawdiyyah : Dār al-Watan.
- al-Hujaylān, Abd al-Aziz bin Muhammad bin 'Abdullah 1427. Khutbat al-Jumuah wa
ahkamuha al-Fiqhiyyah (خطبة الجمعة وأحكامها الفقهية).Jeddah-
al-Sa'ūdiyyah : Dār Ibn Jawzi.
- al-Humaydiy,'Abd al-Aziz bin 'Abdullah,1998. al-Tārikh al- Islāmī Mawāqif wa Ibar
(التاريخ الإسلامي مواقف وعبير). al-Iskandariyyah-Misr : Dār al-Da'wah.
- al-Husaynī,al-Yamani, Abū al-Husayn Yahyā bin Abi al-Khayr al-Umrānī al-Shāfi'iyy
al-Yamani,2000. al- Bayān fi Mazhab al-Imām al-Shāfi'iy (البيان في
(مذهب الإمام الشافعي). Beirut-Lubnān : Dār al-Minhāj.
- 'Ibrāhīm al-Badawiy,1994. Fann al-Khitabah (فن الخطابة). al-Qāhirah -Misr : Dār
al- Kutub.
- 'Ibrāhīm Mustafā,n.d. al-Mu'jam al-Wasit (المعجم الوسيط).Istanbūl-Turkey : al-Maktabah
al- Islāmiyyah.
- 'Izzuddīn Balīq,1978. Minhaj al-Salihin (منهاج الصالحين).Beirūt – Lubnān : Dār al-Fath.
- al-Juzayrī Abū bakr,2000. Kitab al-Minbar (كتاب المنبر).al-Madinah al-Munawwarah-
al-Sa'ūdiyyah : Maktabah al-Ulūm wa al-hikam.
- al-Jurjani,Ali bin Muhammad al-Sayyid al-Sharif,n.d.Mu'jam al-Ta'rifat (معجم التعريفات)
al-Qāhirah -Misr : Dār al-Faḍīlah.

- al-Kāsānī, Ala' al-din Abū Bakr bin Mas 'uūd al-Hanafīy, 2003. **Bada ii al-Sana ii fi Tartib al-Shara ii** (بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع). Beirūt- Lubnān : Dār al-Kutub al-Ilmiyyah.
- 'Ibn Kathīr, Imad al-Din Abū al-Fidaa Ismail bin Umar, 1421. **al-Bidayah wa al-Nihayah** (البداية والنهاية) al-Qāhirah. Misr : Dār Hijr.
- 'Ibn Kathīr, Imad al-Din Abū al-Fidaa' Ismail bin Kathīr al-Dimashqi, 2000. **Tafsir al-Quran al-Azim** (تفسير القرآن العظيم). al-Qāhirah -Misr : Muassasah Qurtubah.
- 'Ibn Khuzaymah, Abū Bakr Muhammad bin Ishaq bin Khuzaymah al-Salmi al- Naysabbūri, 1980. **Sahih 'Ibn Khuzaymah** (صحيح ابن خزيمة). Beirūt . Lubnān : al-Maktab al- Islāmi.
- Luis Ma'lūf, 1956. **al-Munjid fi al-lughat wa al-Adab wa al-Ulūm** (المنجد في اللغة والأدب والعلوم). Beirūt- Lubnān : al-Matbaah al- Kathulikiyah.
- al-Mahdalī, al-Sayyid Muhammad Uqail bin Ali, 1998. **al-Khitabah wa makanatuha fi al-Da'wah al- Islāmiyyah** (الخطابة ومكانتها في الدعوة الإسلامية). al-Qāhirah – Misr : Dār al-Hadith.
- Mahmūd Hamdī Zaqqūq, 2003. **al-Mawṣūah al- Islāmiyyah al-Ammah** (الموسوعة الإسلامية العامة). al-Qāhirah –Misr : Dār al-Majlis al-A'ala al- Islāmiyyah.
- Mahmūd Muhammad Ruslan, 2006. **al-Khitabah Nash atuha wa mayadiniha** (الخطابة نشأتها وميادينها). al-Qāhirah –Misr : Dār al-Taqwa.
- 'Ibn Mājah, Abū 'Abdillah bin Muhammad bin Yazid bin Majah al-Qazwayni, 2005. **Sunan 'Ibn Mājah** (سنن ابن ماجه). Beirut- Lubnān : Dār al-Fikr li al-Tibāah wa al-Nashr wa al-Tayzīi'.

Mālik bin Anas al-Aṣḥabī.1994. al-Mudawwanatu al-Kubrā (المدونة الكبرى). Beirūt :
Dār al-Kutub al-Ilmiyyah.

ʿIbn Manzūr, Jamal al-Din Abū al-Faḍl Muhammad bin Makrom bin Ali bin Ahmad Abū
al-Qasim bin Habqah bin Manzūr, 1999. Lisan al-Arab (لسان العرب). al-
Qāhirah -Misr : Dār al-Maārif.

al-Māwardī, Abū al-Husain Ali bin Muhammad bin Habib al-Mawardi al-Basri, 1994.
al-Hawi al-Kabir fi fiqh al-Imam al-Shafii. (الحاوي الكبير في فقه مذهب
الإمام الشافعي). Beirūt – Lubnān : Dār al-Kutub al-Ilmiyyah.

Muḥammad al- Khudari bik, 1965. Tarikh al-Tashri' al- Islāmi (تاريخ التشريع الإسلامي).
al-Qāhirah -Misr : al-Maktabah al-Tijariyyah al-Kubro.

Muḥammad ʿAbd al-Salām bin Ahmad bin Muhammad ʿAbd al-Salām, 2002. al-Sunan
wa al-Mubtadaat al-Mutaalliqat bi al-Adhkar wa al-Salawat (السنن
والمبتدعات المتعلقة بالأذكار والصلوات). al-Qāhirah Misr : Maktabah
ʿIbn Taymiyyah.

Muḥammad ʿAbduh, 1428. Tafsir al-Quran al-Hakim (تفسير القرآن الحكيم). al-Qāhirah –
Misr : Matbaah al-Manar.

Muḥammad Abū Zahrah, 1965. Tanzim al-Islam Li al-Mujtama' (تنظيم الإسلام للمجتمع).
al-Qāhirah – Misr : Dār al-Fikr al-Arabiyy.

Muḥammad Abū Zahrah, 1981. al-Mujtama' al-Insani fi Zilli al- Islām (المجتمع الإنساني في
ظل الإسلام). Jeddah - al-Saʿūdiyyah: al- Dār al-Sawdiyyah.

Muḥammad Abū Zahrah, 1434. al-Khitabah : Usūluha Tarikhuha fi Azhar Usūriha Inda
al-Arab (الخطابة أصولها تاريخها في أزهريها عند العرب). al-Qāhirah -Misr :
Matbaah al-Ulūm.

- Muḥammad Bakr Ismā'īl.1997.al-Fiqh al-Wāḍih min al-Kitāb wa al-Sunnah alā al-Madhāhibi al-Arbaah (الفقه الواضح من الكتاب والسنة على المذاهب الأربعة). al-Qāhirah : Dār al-Manār.
- Muḥammad Yusrī , 2003 Maālīm fi Usūl al-Da'wah (مَعَالِمُ فِي أُصُولِ الدَّعْوَةِ) . al-Riyāḍ-al-Sa'ūdiyyah : Dār al-Watan li al-Nashr
- Abū Muḥammad 'Abdullāh al-Jabayn bin 'Abd al-Rahmān bin 'Abdullah al-Jabayn,2001. Ibhāj al-Mu'minin bi Sharh Manhaj al-Salikin wa Tawḍih al-Fiqh fi al-Dīn (إبْهَاجُ الْمُؤْمِنِينَ بِشَرْحِ مَنْهَجِ السَّالِكِينَ وَتَوْضِيحِ الْفِقْهِ فِي الدِّينِ) . al-Riyāḍ-al-Sa'ūdiyyah : Dār al-Watan li al-Nashr. Muassasah al-Risālah.
- al-Mubārak Fūrī 'Abd al-Rahman 1995.Tuhfat al-Ahwadhī bi Sharh Jāmi' al-Tirmidhi (تحفة الأحوذى بشرح جامع الترمذي).Beirūt- Lubnān : Dār al-Fikr.
- al-Mundhirī,Abū bakr bin Ibrāhim bin al-Munzir al-Naysabūriy,1991. al-Auwsat fi al-Sunanwa al-Ijmaa wa al-Ikhtilaf (الأوسط في السنن والإجماع والاختلاف). al-Riyāḍ - al-Sa'ūdiyyah : Dār Tayyibah.
- Mūsā Shāhīn Lāshīn.2002.Fat al-Mun im Sharh Sahīh Muslim. (فتح المنعم شرح صحيح مسلم). al-Qāhirah, Egypt : Dār al-Shurūq.
- Muḥammad Ulwān,1424. Intishār al- Islām wa al-Jihād : Iftirā at Gharbiyyah wa Haqā iq Islāmiyyah (إنتشار الإسلام والجهاد افتراءات غربية وحقائق اسلامية). al-Qāhirah -Misr :Dār Wafāa'.
- Muslih Sayyid Bayūmī, 1975, Ud u l lā Sabil Rabbika bil Hikmati Wa al-Maw izati al-Hasanati Wajadilhum billati hiya Ahsan (ادع إلى سبيل ربك بالحكمة) (والموعظة الحسنة وجادلهم بالتى هي أحسن). al-Qāhirah - Misr : Matbaah al-Azhar.

- Muslim, Abū al-Husayn bin al-Hajjāj al-Qurashiy al-Naisabūriy, 2005. **Sahih Muslim** (صحيح مسلم). Beirut- Lubnān : Dār al-Fikr li al-Tibāah wa al-Nashr wa al-Tayz ī'.
- al-Nasāiyy, Abū 'Abd al-Rahmān Ahmad bin Shuaib bin Ali bin Sinān bin Bahr al-Khurasāniy al-Nasāiy, 2005. **Sunan al- Nasāiy** (سنن النسائي). Beirut- Lubnān : Dār al-Fikr li al-Tibāah wa al-Nashr wa al-Tayz ī'.
- al-Nawawiy, Muhyi al-Din Abū Zakariyya Yahya bin Sharaf, 1999. **al-Majmū' Sharh al-Muhadhab Li al-Shirazi** (المجموع شرح المهذب للشيرازي). Jeddah. al-Sa'ūdiyyah : Maktabah al-Irshād.
- al-Nawawiy, Muhyi al-Din Abū Zakariyya Yahya bin Sharaf, 2005. **Minhaj al-Talibin Wa Umdatal-Muttaqin** (منهاج الطالبين وعمدة المفتين). Beirut - Lubnān : Dār al-Minhāj.
- al-Naysābūriy, Abū al-Husayn Ali bin Ahmad al-Wahidi, 1994.. **al-Wasit fi Tafsir al-Quran al-Majid** (الوسيط في تفسير القرآن المجيد). Beirut. Lubnān : Dār al-Kutub al-Ilmiyyah.
- al-Qaraḍāwī, Yūsuf bin 'Abdullah, 1996. **Thaqafat al-Daiyah** (ثقافة الداعية). Beirut- Lubnān Muassasah al-Risālah.
- al-Qāsīmī Muhammad Jamāl al-Din, 1957. **Tafsir al-Qasimi al-Musamma Mahasin al-Ta'wil**. (تفسير القاسمي المسمى محاسن التأويل). al-Qāhirah -Misr : Dār Ihyāa al-Kutub al-Arabiyyah.
- 'Ibn Qayyim al-Jawziyyah, Shams al-Dīn Abū 'Abdillāh Muhammad bin Abī Bakr bin Ayyūb. 1998. **Badāi' al-Tafsir al-Jāmi'** Lima Fassarahū al-Imām 'Ibn Qayyim al-Jawziyyah (بدائع التفسير الجامع لما فسره الإمام ابن قيم الجوزية). al-Dammam- al-Sa'ūdiyyah : Dār 'Ibn al-Jawziy.

- Ibn Qudāmah, Muwaffiq al-Din Abū Muhammad ‘Abdullah bin Ahmad bin Muhammad Bin Qudāmah al-Maqdisiy al-Jamailiy, 1997, al-Mughni (المغني). al-Riyāḍ - al-Sa‘ūdiyyah : Dār ‘Alam al-Kutub.
- al-Qurtubiy, Abū ‘Abdullah Muhammad bin Ahmad bin Abū Bakr, 2006. al-Jāmi‘ li Ahkām al-Qurān (الجامع لأحكام القرآن). Beirut- Lubnān : Muassasah al-Risālah.
- al-Qusoīr, ‘Abdullah bin Saleh, 2009. Tabsīrah al-Hudah Bisha’ni al-Da’wah wa al-Duah (تبصرة الهداة بشأن الدعوة والدعاة). al-Riyāḍ - al-Sa‘ūdiyyah : Dār ‘Alam al-Kutub.
- Rajab ‘Abd al-Jawwād Ibrahim, 2002. Mu’jam al-Mustalahat al-Islāmiyyah fi al-Misbah al-Munir (معجم المصطلحات الإسلامية في المصباح المنير). al-Qāhirah - Misr : Dār Afaq.
- Rinhart Dūzī, 1981. Takmilat al-Maajim al-Arabiyyah (تكملة المعاجم العربية). Baghdad-Iraq : Dār al-Rashid.
- ‘Ibn Rajab, Zayn al-Din Abū al-Farj ‘Abd al-Rahmān bin Shihāb al-Din al-Hanbali, 2001. Rawāli al-Tafsir (روائع التفسير). al-Riyāḍ - al-Sa‘ūdiyyah : Dār al-Asimah.
- Ramaḍānī ‘Abd al-Mālik bin Ahmad, 2006. Min kulli Surah Faidah (من كل سورة فائدة). Inabah-al-Jazair : Dār Manār al-Sabil.
- ‘Ibn Rushd, Abū al-Walid Muhammad bin Ahmad bin Muhammad bin Ahmad bin Rushd al-Qurtubiy al-Andalūsiy, 1995. Sharh bidayah al-Mujtahid wa nihayah al-Muqtasid (شرح بداية المجتهد ونهاية المقتصد). al-Qāhirah - Misr : Dār al-Salam.
- al-Rizikliy, Khair al-Din bin Muhammad bin Muhammad bin Ali bin Faris al-Rizikliy al-Dimashqiyy, 2002. al-Aa’lām (الأعلام). Beirut- Lubnān : Dār al-Ilmi li al-Malāyin.

- al-Sa'adī, 'Abd al-Rahman Nasir al-Sa'diy, 2001. *Ibhaj al-Mu'minin bi Sharhi Manhaj al-Salikin WaTawdhih al-Fiqh Fi al-Din* (إبهاج المؤمنین بشرح منهج السالكين) (وتوضیح الفقه فی الدین). al-Riyād - al-Sa'ūdiyyah : Dār al-Watan.
- Sa'īd Hawwā, 1989. *al-Asas fi al-Sunnah wa fiqhuha-al-Sirah al-Nabawiyyah*-السيرة (الأساس فی السنة وفقها) النبوية. al-Qāhirah -Misr : Dār al-Salām.
- Sa'īd Hawwā, 1994. *al-Asas fi al-Sunnah wa fiqhuha (al-Ibadat fi al-Islām)* العبادات (الإسلام-الأساس فی السنة وفقها) (فی). al-Qāhirah -Misr : Dār al-Salām.
- Sāleh bin Humayd bin 'Abdullah bin Humayd, n.d. *Manhaj fi l'idad Khutba al-Jumaah* (منهج فی إعداد خطبة الجمعة). al-Tibāah.
- al-Shāfi'iy, Muhammad bin Idris, 2001. *al-Umm (al-ām)*. al-Mansūrah-Misr : Dār al-Wafāa li al-Tibāah.
- Shakīb Aarsalān, n.d. *Limadha Ta'akh khar al-Muslimūn wa limadha taqaddama ghairuhum* (لماذا تأخر المسلمون ولماذا تقدم غيرهم). Beirut - Lubnān : Dār Maktabah al-Hayāt.
- Shalabī 'Abd al-Jalil 'Abduh, 1987. *al-Khitabah wa l'adad al-Khatib* (الخطابة وإعداد الخطيب) (الخطيب). al-Qāhirah -Misr : Dār al-Shurūq.
- al-Shāhūd, Ali Naif, 2010. *Tawjihaj Quraniyyah Li ashab al-Da'wah* (توجيهات قرآنية لأصحاب الدعوة). Pahang, Malaysia : Dār al-Ma'mūr.
- al-Shanqītī, Muhammad al-Amīn bin Muhammad al-Mukhtār al-Jakni, 1980. *Tatimmat Adhwa' al-Bayān fi Idhahi al-Quran bi al-Quran* (أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن). Beirut- Lubnān : Dār Alim al-Fawā id.

- al-Sharbīnī, Shams al-Din Muhammad bin al-Khatib al-Sharbīnī, 1997. **Mughni**
al-Muhtaj Ila Ma'rifat Ma'ani Alfaz al-Minhaj (مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج)
 (ألفاظ المنهاج). Beirut- Lubnān : Dār al-Ma'rifah.
- al-Shāṭibīy, Abū Ishaq Ibrahim bin Mūsa bin Muhammad al-Lukhami al-Shatibiy, 1997.
al-Muwafaqat (الموافقات). al-Khubr- al-Sa'ūdiyyah : Dār 'Ibn affān.
- al-Shīrāzī, Abū Ishāq Ibarāhim bin Ali bin Yūsuf al-Fayrūz Abādi al-Shīrāzī, 1995.
al-Muhadhab fi fiqh al-Imam al-Shafii (المهذب في فقه الإمام الشافعي).
 Beirut - Lubnān : Dār al-kutub al-Ilmiyyah.
- al-Sibā'ī Mustafa, 2001. **al-Sunnah wa Makanatuha fi al-Tashrii'** (السنة ومكانتها في)
 (التشريع) al-Riyāḍ - al-Saudiyyah : Dār al-Waraq.
- al-Ṣiddīqī Abū 'Abd al-Rahman Sharaf al-Haq al-Azim Abadi Muhammad Ashraf bin
 Amir bin Ali bin Haydar, 2005. **Awn al-Ma'būd ala Sharh Sunan Abi**
Dāwūd (عون المعبود على شرح سنن أبي داود). Beirut. Lubnān : Dār 'Ibn Hazm.
- al-Subkiy Mahmūd Muhammad Khattāb. 1986. **al-Dīn al-Khālīs**. (الدين الخالص)
 al-Qāhirah : Maktabah al-Subkiyyah.
- al-Suyūtiy, Jalal al-Din al-Suyūti, 2003. **al-Durr al-Manthūr fi al-Tafsir bi al-Ma'thūr**
 (الدرر المنثور في التفسير بالمأثور). al-Qāhirah - Misr : Markaz Hijr li al-Buhūth wa
 al-Dirasat al-Arabiyyah wa al- Islāmiyyah.
- al-Ṭabariy, Abū Ja'far Muhammad bin Jarir al-Tabari, 2001. **Jami' al- Bayān an Ta'wil**
Ayi al-Quran (جامع البيان عن تأويل آي القرآن). al-Qāhirah - Misr : Dār Hijr.
- al-Ṭahānawī, Zafr Ahmad al-Uthmaniyy, 1414. **Ila al-Sunan** (إعلاء السنن). Karachi-
 Pakistan : Idarat al-Quran wa al-Ulūm al- Islāmiyyah.

- al-Ṭahāwī Abū Ja'far Ahmad bin Muhammad al-Azdi,1995.**Ahkam al-Quran al- Karīm**
(أحكام القرآن الكريم). Istanbūl . Turkiy :
- Tawfiq Yūsuf al-Wā'īr ,1995.**al-Da'wah Ilallah : al-Risalah –al-Wasilah-al-Hadaf**
(الدعوة إلى الله الرسالة –الوسيلة – الهدف).al-Mansūrah-Misr : Dār al-Yaqin.
- Ibn Taymiyyah,Ahmad bin 'Abd al-Halīm Ibn Taimiyyah,1993. **Majmū' Fatawa Shaikh**
al- Islām (بمجموع فتاوى شيخ الإسلام). al-Qāhirah - Misr : al-Massahah al-
Askariyyah.
- Abū al-Tayyib, Siddiq bin Hasan bin Ali al-Husayn al-Qanūji al-Bukhāriy,1992. **Fat**
al- Bayān Fi Maqasid al-Quran (فتح البيان في مقاصد القرآن). Beirūt- Lubnān
: Maktabah al-Asriyyah.
- al-Tirmidhiy, Abū Isa Muhammad bin Isa al-Tirmiziy 2005. **Sunan al-Tirmiziy**
(سنن الترمذي).Beirūt- Lubnān: Dār al-Fikr li al-Tibaah wa al-Nashr wa
al-Tawzi'.
- al-Tuwayjiri,Muhammad bin Ibrahim bin 'Abdullah al-Tuwayjiri,2010. **Mukhtasar**
al- Fiqh al- Islāmi Fi Dhawi al-Kitabi Wa al-Sunnah (مختصر الفقه
الإسلامي في ضوء الكتاب والسنة).al-Qusoim-Baridah- al-Sa'ūdiyyah : Dār
Asda'a al-Mujtama'.
- Āl 'Umar 'Abd al-Rahman bin Hammad Al Umar,n.d. **al-Jihad** (الجهاد). al-Qāhirah –
Misr : Idarah al-Shuūn al-Diniyyah bi al-Quwwat al-Jawwiyyah.
- 'Umar .Ridhā Kahlālah,1997.**Mu'jam Qabāil al-Arab al-Qādimah wa al-Hadithah**
(معجم قبائل العرب القديمة والحديثة).Beirūt. Lubnān : Muassasah al-Risālah.
- al-Wādi'īr Abū 'Abd al-Rahman Muqbil bin Hadi,2004. **al-Sahih al-Musnad Min**
Asbāb al-Nuzūl (الصحيح المسند من أسباب النزول). Sanāa'-al-Yaman :
Maktabah Sanāa' al-Athariyyah.

al-Wāhidī Abū al-Hasan Ali bin Ahmad al-Naysabūri,1999. *Asbab al-Nuzūl* (أسباب النزول)
al-Qāhirah -Misr : Dār al-Hadith.

al-Washlī,Abdullāh Qāsim,1990. *al-Masjīd wa nashatuhu al-Ijtima ii ala madār al-
Tārikh* (المسجد ونشاطه الإجتماعي على مدار التاريخ) Beirut- Lubnān :
Muassasah al-Kutub al-Thaqāfiyyah.

Wazārat al-Auwaqāf wa al-Shuūn al-Islāmiyyah, 1990.*al-Mawsū ah al-Fiqhiyyah*
(الموسوعة الفقهية). al-Kuwait . al-Kuwait : Zāt al-Salāsil.

al-Zaydī,Tāhā Ahmad al- Zaydī,2010. *Mu'jam Mustalahāt al-Da'wah wa al-'li lām
al- Islāmi* (معجم مصطلحات الدعوة والإعلام الإسلامي). Amman-al-Urdun :
Dār al-Nafā is.

al-Zirikliy,Khayr al-Din bin Mahmud bin Ali bin Fāris al-Dimashqi,2002. *al-A'alām*
(الأعلام). Beirut- Lubnān : Dār al Ilm Li al-Malāyīn.

วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

- Muhammad.Muhiden Abd.Rahman,Muhammad.Alwee Yusoff, Seripah Zin Sayed Ali
และ Wan Rohani Wan Mohktar. งานวิจัยเรื่อง Isu-isu Pengurusan dan
Pembangunan Masjid. Akademi Pengajian Islam,Universiti Malaya,
Nilam Puri,Kelantan, Malaysia. นำเสนอใน Seminar Kebangsaan
Pengurusan Masjid (2008 : Kelantan)

Noordin Bin Abdullah Dagorha,1997. *Dakwah Islamiah di Selatan Thailand : Suatu
KajianTentang Perkembangannya Antara Tahun 1960-1991M.*
วิทยานิพนธ์ มหำบัณฑิต Bahagian Pengajian Usuluddin, Akademi Pengjian
Islam, Universiti Malaya, Kuala Lumpur.

โชรยา จามจรี , 2543 การศึกษาเนื้อหาและบทบาทของคฤบะฮ์วันศุกร์ที่มีในชุมชน
วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาโทสาขาศาสดรมหำบัณฑิต สาขาวิชาโทศศาสตร
พัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

แวอุเซ็ง มะแตเฮาะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดลมนรรัตน์ บากา และสุวิชา ยี่สุนทร,

งานวิจัยเรื่อง : บทบาทมีสติในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ก-ข) . 2539

รายงาน การวิจัย วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขต
ปัตตานี

รองศาสตราจารย์มานี ชูไทย อาจารย์พิสมัย ฮาซาไนน์ และอาจารย์สิริยา ยูซูฟี

งานวิจัยเรื่อง การรับรู้บทบาทตนเองของอิมามต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมุสลิม
ในประเทศไทย 2541 : หน้า (ง). งานวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณเงิน
รายได้ประจำปี 2541 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สะสือรี วาลี ,2550.การตะอวะฮฺของคณะกรรมการประจำมีสติในการส่งเสริมการเศาะลาฮฺ

ญะมาอะฮฺ กรณีศึกษาคณะกรรมการประจำมีสติในอำเภอเย็งอ จังหวัด
นราธิวาส วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอิสลาม
ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

เสาวนีย์ จิตต์หมวด.2527.หน้าที่ของมีสติต่อสังคมในภาคกลาง.วิทยานิพนธ์.วิทยานิพนธ์หลักสูตร

ปริญญาสังคมวิทยา มหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นามานุกรม

นายกอเชม มะแซ

สัมภาษณ์เมื่อวันอังคารที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2560 เวลา 07.00 น.

นายพีครุดิน ดอเลาะ

สัมภาษณ์เมื่อวันอาทิตย์ ที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2559 เวลา 20.50 น.

นายมะรอปปี แมะอูมา

สัมภาษณ์เมื่อวันจันทร์ ที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2560 เวลา 09.30 น.

นายมะรอสือดี เลาะยะผา

สัมภาษณ์เมื่อวันอาทิตย์ ที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2560 เวลา 17.45 น.

นายมูหะมัดสุกรี สะเตาะ

สัมภาษณ์เมื่อวันอังคารที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2560 เวลา 16.15 น.

นายมูฮำมัดนาเซ สามะ

สัมภาษณ์เมื่อวันจันทร์ ที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2560 เวลา 06.20 น.

นายสอแหะลิ๊ะ วัฒนะ

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2559 เวลา 20.20 น.

นายสะการิยา บาราเฮง

สัมภาษณ์เมื่อวันอาทิตย์ ที่ 27 กันยายน 2558 เวลา 15.10 น.

นายอับดุลรอซึก ล่อเต๊ะ

สัมภาษณ์เมื่อวันพุธ ที่ 19 สิงหาคม 2558 เวลา 13.25 น.

นายอับดุลฆอฟีร์ ทะหะวัง

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 เวลา 20.40 น.

นายอับดุลมาลิก ดาเร๊ะมีน

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2558 เวลา 14.00 น.

นายอับดุลรอยะ มาหามะ

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2559 เวลา 06.30 น.

นายอับดุลลาเต๊ะ มามะ

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2559 เวลา 14.20 น.

นายอับดุลลอฮ์ อัลอัยยูบีย์

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2558 เวลา 09.40 น.

นายอับดุลหาสิม ล่าเต๊ะ

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2558 เวลา 07.00 น.

นายอับดุลฮาเล็ม ตูยง

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2558 เวลา 19.30 น.

นายอาชิ สาเมาะ

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2558 เวลา 14.00 น.

นายอุมร์ อาเก็ม

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2560 เวลา 14.20 น.

นายอูมา จะกือวาโตะ

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2560 เวลา 16.00 น.

ภาคผนวก

Prince of Songkhla University
Pattani Campus

ภาคผนวก (ก)
สารบัญอายะฮ์อัลกุรอาน

ลำดับ	สุเราะฮ์	อายะฮ์ที่	อายะฮ์	หน้า
1	ฟุศศิลัต	33	﴿ وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّن دَعَا إِلَى اللَّهِ ... ﴾	2
2	อัลญุมอะฮ์	9	﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ ... ﴾ (๑)	4,7,38
3	อัลอะฮ์รอฟ	204	﴿ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْءَانُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ ... ﴾ (๑๐)	8,39,71
4	อัลญุมอะฮ์	11	﴿ وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا ... ﴾ (๑๑)	36
5	อัลญุมอะฮ์	10	﴿ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا ... ﴾ (๑๐)	37
6	อันนิซาอ์	82	﴿ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْءَانَ وَلَوْ كَانَ مِنْ ... ﴾ (๘๒)	41
7	อัลอะหฺซาบ	56	﴿ إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى ... ﴾ (๕๖)	68
8	อาละอิมรอน	102	﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ ... ﴾ (๑๑๒)	81
9	อันนิซาอ์	1	﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ... ﴾ (๑)	81
10	อัลอะหฺซาบ	70-71	﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ ... ﴾ (๗๐) (๗๑)	81
11	ยูนุส	9	﴿ إِنَّ الدِّينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا ... ﴾ (๑)	96
12	อัลญุมฮัดะละฮ์	11	﴿ ... يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ ... ﴾ (๑๑)	101
13	อัลอะฮ์รอฟ	96	﴿ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى ءَامَنُوا وَاتَّقَوْا ... ﴾ (๑๑)	102
14	อัลบะเกาะเราะฮ์	269	﴿ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ ... ﴾ (๓๖)	103

ภาคผนวก (ข)

สารบัญญ้อลฮะดีษ

ลำดับ	หมายเลข	ชื่อผู้บันทึก	ตัวบทอัลฮะดีษ	หน้า
1	3461	al-Bukhāriy	بَلَّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً ...	2
2	867	Muslim	... كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا خَطَبَ احْمَرَّتْ عَيْنَاهُ	4,11,42
3	21561	Ahmad	كَانَ يَخْطُبُ قَائِمًا وَيَجْلِسُ بَيْنَ الْخُطْبَتَيْنِ وَيَتْلُو	5
4	920	al-Bukhāriy	كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ قَائِمًا ثُمَّ يَقْعُدُ ثُمَّ يَقُومُ ...	9
5	862	Muslim	كَانَتْ لِلنَّبِيِّ ﷺ خُطْبَتَانِ يَجْلِسُ بَيْنَهُمَا يَقْرَأُ ...	10,66,85
6	857	Muslim	مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءِ ثُمَّ أَتَى الْجُمُعَةَ ...	11
7	866	Muslim	كُنْتُ أَصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَكَانَتْ صَلَاتُهُ	12
8	863	Muslim	أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَخْطُبُ قَائِمًا يَوْمَ الْجُمُعَةِ ...	131
9	4621	al-Bukhāriy	خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ خُطْبَةً مَا سَمِعْتُ ...	43
10	1094	Abū Dawud	كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ خُطْبَتَانِ كَانَ يَجْلِسُ ...	44
11	873	Muslim	وَمَا أَخَذْتُ (ق) وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ) إِلَّا عَنْ ...	44
12	869	Muslim	إِنَّ طَوْلَ صَلَاةِ الرَّجُلِ وَقَصَرَ خُطْبَتِهِ مِثْنَةٌ ...	45
13	472	al-Bukhāriy	سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ مَا تَرَى ...	46
14	3110	al-Bukhāriy	إِنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ خَطَبَ ابْنَةَ أَبِي ...	46
15	2296	Muslim	صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَيَّ فَتَلَى أُحَدِّثُ ثُمَّ ...	47
16	2892	Muslim	صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْفَجْرَ وَصَعِدَ ...	48
17	2946	Abū Dawud	أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اسْتَعْمَلَ رَجُلًا مِنَ الْأَزْدِ يُقَالُ ...	48
18	2033	Ahmad	مَنْ تَكَلَّمَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَهُوَ ...	50
19	1578	al-Nasaeiy	كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ فِي خُطْبَتِهِ يَحْمَدُ ...	51
20	956	al-Bukhāriy	كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُخْرِجُ يَوْمَ الْفِطْرِ ...	52
21	1115	Abū Dawud	إِنَّا نَخْطُبُ فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَجْلِسَ لِلْخُطْبَةِ ...	52
22	1089	al-Tirmidhiy	أَعْلَنُوا هَذَا النَّكَاحَ وَاجْعَلُوهُ فِي الْمَسَاجِدِ ...	58
23	2118	Abū Dawud	إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِهِ ...	59
24	5029	al-Bukhāriy	... فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ	60

25	1107	Abū Dawud	كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَا يُطِيلُ الْمُوعِظَةَ يَوْمَ ...	62,85
26	934	al-Tirmidhiy	إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَنْصِتْ ...	68
27	1115	'Ibn Majah	أَنَّ رَجُلًا دَخَلَ الْمَسْجِدَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَرَسُولُ ...	71
28	875	Muslim	جَاءَ سُلَيْكُ الْعَطْفَانِيُّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَرَسُولُ اللَّهِ ...	72
29	22242	Ahmad	تَفَعَّدُ الْمَلَائِكَةُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلَى أَبْوَابِ ...	74
30	937	al-Bukhāriy	أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّي قَبْلَ الظُّهْرِ ...	76
31	168	al-Bukhāriy	كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُعْجِبُهُ التَّيْمُنُ فِي تَنْعَلِهِ ...	77
32	1109	'Ibn Mājah	أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا صَعِدَ الْمِنْبَرَ سَلَّمَ ...	78
33	2118	Abū Dawud	إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِهِ ...	80
34	867	Muslim	... فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ وَخَيْرٌ ...	82
35	3369	al-Bukhāriy	...اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ ...	83
36	926	al-Bukhāriy	قَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَسَمِعْتُهُ حِينَ تَشْهَدُ ...	83
37	3479	al-Tirmidhiy	ادْعُوا اللَّهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ ...	88
38	4250	'Ibn Mājah	التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ ...	88
39	631	al-Bukhāriy	... وَصَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي ...	92
40	869	Muslim	إِنَّ طَوْلَ صَلَاةِ الرَّجُلِ وَقِصَرَ خُطْبَتِهِ مِئْتَةٌ ...	93
41	881	Muslim	وَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ الْجُمُعَةَ فَلْيُصَلِّ بَعْدَهَا ...	94
42	4298	'Ibn Majah	لَا يَدْخُلُ النَّارَ إِلَّا شَقِيٌّ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ...	96
43	21220	Ahmad	بَشِّرْ هَذِهِ الْأُمَّةَ بِالسَّنَاءِ وَالرَّفْعَةِ وَالذِّينِ ...	97
44	4341	Abū Dawud	بَلِ اتَّبِعُوا بِالْمَعْرُوفِ وَتَنَاهَاؤُا عَنِ الْمُنْكَرِ ...	99

ภาคผนวก (ค)

คุณบะฮฺที่ได้รับการนำเสนอโดยท่านนบี ﷺ บรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ และบุคคลต่างๆ

1. คุณบะฮฺทั่วไป

إن الحمد لله أحمده وأستعينه نعوذ بالله من شرور أنفسنا وسيئات أعمالنا من يهده الله فلا مضل له ومن يضلل فلا هادي له وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له إن أحسن الحديث كتاب الله قد أفلح من زينته الله في قلبه وأدخله في الإسلام بعد الكفر واختاره على ما سواه من أحاديث الناس أنه أحسن الحديث وأبلغه أحبوا من أحب الله أحبوا الله من كل قلوبكم ولا تملوا كلام الله تعالى وذكره ولا تقسوا عنه قلوبكم فإنه من كل يختار الله ويصطفى فقد سماه خيرته من الأعمال ومصطفاه من العباد والصالح من الحديث ومن كل ما أتى الناس من الحلال والحرام فاعبدوا الله ولا تشركوا به شيئاً واتقوا الله حق تقاته وصدقوا الله صالح ما تقولون بأفواهكم وتحابوا بروح الله بينكم إن الله يغضب أن ينكث عهده .
والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته

(السيوطي، 2003، 305/6-306)

ความว่า แท้จริงมวลแห่งการสรรเสริญย่อมมีแต่พระองค์อัลลอฮฺ ฉันทขอสรรเสริญพระองค์ ขอความช่วยเหลือจากพระองค์ เราขอหลีกเลี่ยงด้วยอัลลอฮฺจากสิ่งเลวร้ายที่มาจากตัวของเรา และสิ่งชั่วร้ายขอการงานของเรา ใครก็ตามที่พระองค์อัลลอฮฺทรงชี้แนวทาง ก็ไม่มีใครที่สามารถทำให้เขาหลงผิดได้ และผู้ที่พระองค์ให้เขาหลงผิด ก็ไม่มีใครสามารถชี้แนวทางแก่เขาได้ ฉันทขอสาบานว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮฺ พระองค์ทรงเอกภาวะ ที่ไม่มีการตั้งภาคีใดๆ แท้จริงวาจาที่สัจจะที่สุดคือคัมภีร์ของพระองค์อัลลอฮฺ ความสุขจะประสบแต่ผู้ที่พระองค์ทรงให้อัลกุรอานอยู่ในหัวใจของเขา ให้เขาอยู่ในอิสลามหลังจากปฏิเสธศรัทธา และเขาเลือกอัลกุรอานเป็นสัจจะวาจาเหนือคำพูดใดๆ ของมนุษย์ จงรักคนที่อัลลอฮฺรักเถิด จงรักอัลลอฮฺจากหัวใจเขาเจ้าเถิด อย่ารู้สึกเบื่อหน่ายกับพระดำรัสของอัลลอฮฺและกับการรำลึกถึงพระองค์ อย่าได้ใจแข็งด้วยการหันหลังจากมัน แท้จริงผู้ที่พระองค์ทรงเลือกนั้นพระองค์ก็

ทรงเรียกเขาคนนั้นว่าอคันตุกะผู้ถูกคัดเลือกจากภารกิจที่ดีงาม จากบรรดาบ่าวที่ดี ผู้ที่มีวาจาที่สัจจะ และผู้ที่สามารถแยกแยะ ระหว่างสิ่งที่ฮะลาลและฮะรอมระหว่างเพื่อนมนุษย์ จงประกอบอื่บาตษต่อพระองค์อัลลอฮ์ และอย่าได้ตั้งภาคีสิ่งใดกับพระองค์ จงยำเกรงต่อพระองค์อย่างแท้จริง จงสัจจะกับพระองค์ จงพูดแต่สิ่งที่ดีงาม จงรักใคร่ระหว่างสู่เจ้าเพื่อพระองค์ แท้จริงพระองค์ทรงโกรธเกรี้ยวผู้ที่ละเมิดสัญญา ขอความสันติจงมีแก่ทุกท่าน (al-Suyūti, 2003 : 6/305-306)

2. คุฏบะฮ์เนื่องในวันสถาปนานครมักกะฮ์

ท่านนบี ﷺ ได้ยืนที่หน้าประตูวิหารกะอฺบะฮ์ พร้อมกับกล่าวว่า ((لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، صَدَقَ وَعْدُهُ، وَنَصَرَ عَبْدُهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ، أَلَا إِنَّ كُلَّ مَأْتَرَةٍ أَوْ دَمٍ أَوْ مَالٍ فِي الْجَاهِلِيَّةِ يَدْعَى فَهُوَ تَحْتَ قَدَمِي هَاتَيْنِ، إِلَّا سِدَانَةَ الْبَيْتِ وَسِقَايَةَ الْحَاجِّ، يَا مَعْشَرَ قَرِيْشٍ، إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ نَجْوَةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَتَعْظُمُهَا بِالْآبَاءِ، النَّاسُ مِنْ آدَمَ وَآدَمَ خُلِقَ مِنْ تَرَابٍ، ثُمَّ تَلَا ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَنْفُسُكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾ (الحجرات - 13) الآية، يَا أَهْلَ مَكَّةَ، مَاذَا تَرَوْنَ أَيْنِ فَاعِلٍ بِكُمْ؟ قَالُوا: خَيْرًا، أَخِ كَرِيمٍ وَابْنِ أَخِ كَرِيمٍ، قَالَ: أَذْهَبُوا فَاتَمُّوا الطَّلُقَاءَ فَأَعْتَقْتَهُمْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، . وَقَدْ كَانَ اللَّهُ أَمْكَنَهُ مِنْ رِقَابِهِمْ عِنْوَةً، فَلِذَلِكَ سَمِيَ أَهْلَ مَكَّةَ الطَّلُقَاءَ.

(البغوي ، 1412 : 574/8-573)

ความว่า ไม่มีพระเจ้าอื่นใดที่ควรแก่การเคารพภักดียกเว้นพระองค์อัลลอฮ์ที่เป็นเอกะโดยไม่มีการตั้งภาคีใดๆ กับพระองค์ พระองค์ผู้ทรงสัจจะในสัญญา ผู้ทรงแก้กฏลบล่าว ผู้ทรงเหนือกุ่มต่างๆที่ทำลายล้างศาสนา ในวันที่ทุกคนยอมเป็นผู้มีเกียรติ ทั้งเลือดและทรัพย์สิน สิ่งที่ถูกแอบอ้างยอมอยู่ใต้ฝ่าเท้าของฉันทายกเว้นการคำจวนวิหารกะอฺบะฮ์ การบริการน้ำแก่ผู้ประกอบอัญญ์ การฆ่าผิดคนเหมือนกับการฆ่าด้วยความตั้งใจ ทั้งด้วยแข้งหรือไม้เท้า ทั้งสองต้องจ่ายค่าสินไหม สีสิบเท่า และจ่ายสินไหมแก่ทารกที่สตรีกำลังตั้งครรภ์

โอ้อับรรดาชาวกูร็อยซ์ทั้งหลาย แท้จริงพระองค์อัลลอฮ์ได้ทรงปลง
ล้างการหยิ่งผยองกับบรรพบุรุษ มนุษย์มาจากอาดัม อาดัมถูก
สร้างมาจากดิน หลังจากนั้นท่านได้อ่านอายะฮ์

﴿يَتَأْتِيهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا
إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَنْفَعَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾﴾

(سورة الحجرات : ١٣)

ความว่า โอ้มนุษยชาติทั้งหลาย แท้จริงเราได้สร้างพวกเจ้าจากเพศ
ชาย และเพศหญิง และเราได้ให้พวกเจ้าแยกเป็นเผ่า และตระกูล
เพื่อจะได้รู้จักกันแท้จริงผู้ที่มีเกียรติยิ่งในหมู่พวกเจ้า ณที่อัลลอฮ์
นั่น คือผู้ที่มีความยำเกรงยิ่งในหมู่พวกเจ้า แท้จริงอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้
ทรงรอบรู้อย่างละเอียดถี่ถ้วน

โอ้อับรรดาชาวกูร็อยซ์ทั้งหลาย ทั้งคิดอย่างไรกับสิ่งที่ข้าจะปฏิบัติ
ต่อพวกเจ้า? พวกเขาก็ตอบว่า สิ่งที่ดีงาม เพราะท่านเป็นพี่น้องที่มี
เกียรติ ลูกของคนมีเกียรติ หลังจากนั้นท่านนบี ก็กล่าวว่า ไปเกิด
พวกเจ้าทุกคนได้รับการปลดปล่อยแล้ว ท่านเราะซูลุลลอฮ์ ﷺ ได้
ปลดปล่อยพวกเขา เพราะพระองค์อัลลอฮ์ได้ปลดความ
ยากลำบาก วันดังกล่าวถูกเรียกว่า วันแห่งการปลดปล่อย

(al-Baghawiy, 1412 : 8/573-574)

3. ญุบะฮ์ที่ท่านนบี ﷺ กล่าว ณ ทุ่งอะเราะเาะพะฮ์ ในวันที่ 9 เดือนซุลฮิจญะฮ์ ปี ฮ.ศ.10

ญุบะฮ์นี้มีการสายรายงานจากบรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ หลายท่าน เช่น ญาบิร เป็น
อับดุลลาฮ์ อัลอันศอริย, ญะริร์ เป็น อับดุลลาฮ์ อัลบะญะลี, อับดุลลอฮ์ เป็น อับบาส, อับดุลลอฮ์
เป็น อัมร ,อับดุลลอฮ์ เป็น อุมร, รอฟิอ เป็น อัมร อัลมุชะนีย์, อะบี อุมามะฮ์ อัลบาฮิสี, ออบูบัค
เราะฮ์ อัลอันศอริย,อัลบะรอฮ์ เป็น อาซิบ, ญุบัยร เป็น มุฏอิม, อัลฮิรมาส เป็น ซัยด อัลบาฮิสี,อัมร
เป็น อัลอัฮวัศ และ อุมมุ ฮุศอยน์ ﷺ ผู้วิจัยได้รวบรวมให้เป็นหนึ่งญุบะฮ์ ดังนี้

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهُ يَوْمَ خُطْبَةِ الْوَدَاعِ: ((اسْتَنْصَيْتِ النَّاسَ))
فَخَطَبَهُمْ يَوْمَ النَّحْرِ حِينَ ارْتَفَعَ الضُّحَىٰ بَيْنَ الْجَمْرَاتِ عَلَىٰ
نَاقَتِهِ الْعَضْبَاءِ وَاضْعًا رَجَلَيْهِ فِي الْعَرْزِ يَتَطَاوَلُ لِيُسْمَعَ النَّاسَ مُرَدِّفًا
أَسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ ﷺ وَأَسَامَةَ زَافِعَ عَلَيْهِ ثُوبَةٌ يُظْلُهُ مِنَ الْحَرِّ، وَبِلَالٌ

آخِذْ بِقُوْدِ رَاحِلَتَيْهِ وَالنَّاسُ بَيْنَ قَائِمٍ وَقَاعِدٍ فَحَمِدَ اللهُ وَأَتَى عَلَيْهِ
 قَالَ ((الزَّمَانُ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللهُ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضَ، السَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا، مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ثَلَاثٌ
 مُتَوَالِيَاتٌ: ذُو الْقَعْدَةِ، وَذُو الْحِجَّةِ وَالْمُحَرَّمِ، وَرَجَبٌ مُضَرٌّ الَّذِي
 بَيْنَ جُمَادَى وَشَعْبَانَ، أَيُّ شَهْرٍ هَذَا؟)) قُلْنَا: اللهُ وَرَسُولُهُ
 أَعْلَمُ، فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ يُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ، قَالَ: ((أَلَيْسَ
 ذَا الْحِجَّةِ؟))، قُلْنَا: بَلَى، قَالَ: ((أَيُّ بَلَدٍ هَذَا؟)) قُلْنَا: اللهُ
 وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ؛ فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ، قَالَ: «
 أَلَيْسَ الْبَلَدُ؟» قُلْنَا: بَلَى، قَالَ: ((فَأَيُّ يَوْمٍ هَذَا؟)) قُلْنَا: اللهُ
 وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ، قَالَ ((
 أَلَيْسَ يَوْمُ النَّحْرِ؟)) قُلْنَا: بَلَى، قَالَ: ((فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ حَرَامٌ،
 وَأَمْوَالَكُمْ - قَالَ مُحَمَّدٌ وَأَخْسَبُهُ قَالَ وَأَعْرَاضُكُمْ - عَلَيْكُمْ حَرَامٌ،
 كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا، وَسَتَلْقَوْنَ
 رَبَّكُمْ فَيَسْأَلُكُمْ عَنْ أَعْمَالِكُمْ، أَلَا فَلَا تَرْجِعُوا بَعْدِي ضَلَالًا،
 يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ))، ((أَلَا لَا يَجْنِي جَانٌ إِلَّا عَلَى
 نَفْسِهِ، وَلَا يَجْنِي وَالِدٌ عَلَى وَلَدِهِ، وَلَا وَلَدٌ عَلَى وَالِدِهِ، أَلَا إِنَّ
 الْمُسْلِمَ أَخُو الْمُسْلِمِ، فَلَيْسَ يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ مِنْ أَحِبِّهِ شَيْءٌ إِلَّا مَا
 أَحَلَّ مِنْ نَفْسِهِ، أَلَا وَإِنَّ كُلَّ رِيَاءٍ فِي الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ، لَكُمْ
 رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ، غَيْرَ رِيَاءِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ
 الْمُطَّلِبِ فَإِنَّهُ مَوْضُوعٌ كُلُّهُ، أَلَا وَإِنَّ كُلَّ دَمٍ كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ
 مَوْضُوعٌ وَأَوَّلُ دَمٍ أَضْعُ مِنْ دِمَاءِ الْجَاهِلِيَّةِ دَمُ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ
 الْمُطَّلِبِ، كَانَ مُسْتَرَضِعًا فِي بَنِي لَيْثٍ فَفَقَتَلْتَهُ هَذَا، أَلَا
 وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا فَإِنَّمَا هُنَّ عَوَانٌ عِنْدَكُمْ، لَيْسَ تَمْلِكُونَ
 مِنْهُنَّ شَيْئًا غَيْرَ ذَلِكَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ، فَإِنْ فَعَلْنَ
 فَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ، وَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرِحٍ، فَإِنْ
 أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا، أَلَا إِنَّ لَكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ
 حَقًّا، وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا، فَأَمَّا حَقُّكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ: فَلَا

يُؤْتِنَ فُرُشَكُمْ مَنْ تَكْرَهُونَ، وَلَا يَأْذَنُ فِي بُيُوتِكُمْ مَنْ تَكْرَهُونَ،
 أَلَا وَإِنَّ حَقَّهُنَّ عَلَيْكُمْ: أَنْ تُحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ
 ((ثم رفع رأسه إلى السماء فقال ((اللَّهُمَّ هَلْ بَلَغْتُ، اللَّهُمَّ
 هَلْ بَلَغْتُ)) ((أَلَا لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ، فَلَعَلَّ بَعْضَ مَنْ
 يَبْلُغُهُ أَنْ يَكُونَ أَوْعَى مِنْ بَعْضِ مَنْ سَمِعَهُ)) ((نَصَّرَ اللَّهُ أَمْرًا
 سَمِعَ مَقَالَتِي فَبَلَّغَهَا، فَرُبَّ حَامِلٍ فِيهِ غَيْرُ فِقِيهِ، وَرُبَّ حَامِلٍ فِيهِ
 إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ، مِنْهُ ثَلَاثٌ لَا يُغَلُّ عَلَيْهِنَّ قَلْبَ مُؤْمِنٍ:
 إِخْلَاصُ الْعَمَلِ لِلَّهِ، وَالنَّصِيحَةُ لِيُؤَاةِ الْمُسْلِمِينَ، وَلِزُورِ جَمَاعَتِهِمْ،
 فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ تُحِيطُ مِنْ وَرَائِهِمْ)) ((يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ))
 ((وَلَوْ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ يَتُودِكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ فَاسْمَعُوا لَهُ
 وَأَطِيعُوا)) فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ طَوَائِفِ النَّاسِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَاذَا
 تَعَهَّدُ إِلَيْنَا؟ قَالَ ((اعْبُدُوا رَبَّكُمْ، وَصَلُّوا حَمْسَكُمْ، وَصُومُوا
 شَهْرَكُمْ، وَأَطِيعُوا ذَا أَمْرِكُمْ تَدْخُلُوا جَنَّةَ رَبِّكُمْ)) وقال ((
 أُوصِيكُمْ بِالْجَارِ فَأَكْثَرَ حَتَّى قُلْتُ إِنَّهُ سَيُورِثُهُ)) وقال ((إِنَّ اللَّهَ
 قَدْ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ فَلَا وَصِيَّةَ لِيُورِثُ، وَالْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ،
 وَلِلْعَاقِبِ الْحُجْرُ، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ، وَمَنْ ادَّعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ أَوْ
 انْتَمَى إِلَى غَيْرِ مَوْلَاهِ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ التَّابِعَةُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، لَا
 تُنْفِقُ الْمَرْأَةُ شَيْئًا مِنْ بَيْتِهَا إِلَّا بِإِذْنِ زَوْجِهَا)) فَقِيلَ يَا رَسُولَ
 اللَّهِ وَلَا الطَّعَامَ؟ قَالَ ((ذَلِكَ أَفْضَلُ أَمْوَالِنَا)) قَالَ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ
 اللَّهِ ﷺ ((الْعَارِيَةُ مُؤَدَّاةٌ، وَالْمِنْحَةُ مَرْدُودَةٌ، وَالِدَيْنِ مَقْضِيَّةٌ،
 وَالرَّعِيمُ غَارِمٌ)) وودع النبي ﷺ الناس فقالوا: هذه حجة الوداع

ความว่า ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวในวันคฎบะฮ์อัลละดาว่า จง
 บอกให้ทุกคนช่วยเจียบเสียง หลังจากนั้นท่านก็ได้คฎบะฮ์แก่
 พวกเขาในวันอันนะฮริ (วันเชือดสัตว์เพื่อแจกจ่ายเนื้อแก่ญาติ
 พี่น้อง) เมื่อแดดออกในยามเช้าแก่ ณ สถานที่ระหว่างเสา
 หินอัลญุมเราะฮ์ ขณะที่ท่านยืนอยู่บนหลังอูฐตรงหน้าเศาะ
 ฮาบะฮ์ที่ชื่ออุสามะฮ์ เป็น ชัยคฺ ﷺ ด้วยการวางเท้าบนที่นั่ง
 หลังอูฐเพื่อให้ผู้คนได้ยิน ซึ่งอุสามะฮ์ได้กางผ้าของเขาให้

ท่านนบี ﷺ ได้ยูได้ร่มจากแสงแดดที่กำลังร้อนแผ่ และบิลาล
 ﷺ ก็จับเชือกอูฐ (ไม่ให้ดิน) คนทั่วไปมีทั้งยืนและนั่ง ท่านนบี
 ﷺ ก็ได้กล่าวสรรเสริญพระองค์พร้อมกับกล่าวว่า "เวลาได้
 หมุนเวียนไปมาเช่นเดียวกับวันที่พระองค์อัลลอฮ์ได้สร้างชั้น
 ฟ้าและแผ่นดิน ในหนึ่งปีมีสิบสองเดือน สี่เดือนเป็นเดือน
 ฆะรอม (ที่ต้องห้ามกระทำอาชญากรรม) สามเดือนที่ติดกันคือ
 เดือน ศุลเกาะดะฮฺ ศุลฮิจญะฮฺ และเดือนอัลมุฮัรร์อม
 หลังจากนั้นคือเดือนเราะฎิบที่อยู่ระหว่างเดือนญุมาดัยและ
 เดือนชะอฺบาน ท่านได้ถามบรรดาเศาะฮาบะฮฺว่า สี่เป็นเดือน
 อะไร? พวกเขา ก็ตอบว่า อัลลอฮ์และเราะฮ์สุลของพระองค์
 เเท่านั้นย่อมรู้ดี ท่านก็ได้เงิบสีกพัก จนพวกเราคิดว่าท่านจะ
 เปลี่ยนชื่อเดือนนี้เป็นชื่ออื่น หลังจากนั้นท่านก็ตอบว่า นี่ไม่ใช่
 เดือนศุลฮิจญะฮฺหรือ? พวกเราก็ตอบว่า ใช่ ท่านได้ถามอีกว่า
 นี่เป็นแผ่นดินอะไร? พวกเขา ก็ตอบว่า อัลลอฮ์และเราะฮ์สุล
 ของพระองค์เท่านั้นย่อมรู้ดี ท่านก็ได้เงิบสีกพัก จนพวกเรา
 คิดว่าท่านจะเปลี่ยนเป็นชื่ออื่น หลังจากนั้นท่านก็ตอบว่า นี่
 ไม่ใช่แผ่นดินฆะรอมหรือ? พวกเราก็ตอบว่า ใช่ ท่านได้ถามอีก
 ว่า นี่เป็นวันอะไร? พวกเขา ก็ตอบว่า อัลลอฮ์และเราะฮ์สุลของ
 พระองค์เท่านั้นย่อมรู้ดี ท่านก็ได้เงิบสีกพัก จนพวกเราคิดว่า
 ท่านจะเปลี่ยนเป็นชื่ออื่น หลังจากนั้นท่านก็ตอบว่า นี่ไม่ใช่วัน
 อันนะฮฺริหรือ? พวกเราก็ตอบว่า ใช่ หลังจากนั้นท่านก็กล่าว
 ต่อไปว่า แท้จริงเลือด ทรีพัยสิน -ผู้รายงานสะดิษกล่าวว่ ฉัน
 คิดว่าท่านคงกล่าวคำที่สามว่า- และเกียรติยศของพวกเจ้าเป็น
 สิ่งที่ต้องห้ามละเมิดเสมือนกับห้ามละเมิดในวันนี้ ในแผ่นดินนี้
 และในเดือนนี้ เจ้าต้องพบกับพระเจ้าเป็นเจ้า พระองค์จะทรง
 ถามถึงการงาน พวกเจ้าอย่าได้หวนกลับหลงผิดหลังจากฉัน
 เสียชีวิต จนพวกเจ้าฆ่าฟันกันเอง คนที่ก่ออาชญากรรมต้อง
 รับกรรมของมัน บิดาอย่าได้ก่ออาชญากรรมต่อลูกและลูก
 อย่าได้ก่ออาชญากรรมต่อบิดา มุสลิมเป็นพี่น้องมุสลิม มุสลิม
 ไม่สามารถกระทำการใดๆ ต่อพี่น้องมุสลิมเช่นเดียวกับการ
 กระทำต่อตนเอง ดอกเบ็ยในสมัยญาฮิลียะฮฺย่อมมลาย พวก
 เจ้ามีสิทธิเฉพาะในทรีพัยสินที่เป็นต้นทุน พวกเจ้าจะไม่
 กระทำทารุณกรรมและจะไม่ถูกทารุณกรรม ดอกเบ็ย
 อัลอับบาส เป็น अबดุลมุฏฏะาะลิบยอมโมฆะ เลือดในสมัย
 ญาฮิลียะฮฺยอมเป็นเลือดที่ต่ำต้อย เลือดหยดแรกที่ฉันถือว่า
 ไม่มีฆ่าคือเลือด อัลฮาริษ เป็น अबดุลมุฏฏะาะลิบ ทั้งๆ ที่เขา

ได้ร่วมดื่มหมกกับคนในเผ่า ลัยค์ แต่เขาก็ยังถูกฆ่าโดย ฮุซัยล์ เจ้าทั้งหลายจึงให้คำแนะนำที่ดีแก่ภรรยา เพราะนางเป็นผู้ช่วย พวกเขาไม่มีสิทธิใดๆ ในตัวนางยกเว้นถ้านางได้กระทำการชั่วร้ายอย่างชัดแจ้ง หากนางยังชัดเจน พวกเจ้าจงแยกที่นอนจากนาง หากนางยังชัดเจนอีกก็จงตีนางด้วยการตีที่ไม่รุนแรง หากนางเชื่อฟังพวกเขาแล้ว พวกเจ้าก็จงอย่าได้สร้างเหตุที่ทำให้นางต้องเดือดร้อน เจ้าทั้งหลายมีภาระหน้าที่ต่อนาง และนางก็มีภาระหน้าที่ต่อพวกเขา ภาระหน้าที่ของนางที่มีต่อพวกเขาคือ อย่าได้อนุญาตให้คนใดที่พวกเขาไม่ชอบเข้ามานั่งบนที่นั่งของพวกเขา เข้ามาในบ้านของพวกเขา และภาระหน้าที่ของพวกเขาต่อนางคือ พวกเขาต้องคลุกกับนางด้วยการให้เครื่องนุ่มห่มและอาหารแก่นาง หลังจากนั้นท่านได้เจยหน้าไปยังฟ้าพร้อมกับการกล่าวว่า โอ้พระองค์อัลลอฮ์ จงเป็นพยานเถิด ฉันได้เผยแพร่ศาสนาแล้ว โอ้พระองค์อัลลอฮ์ จงเป็นพยานเถิด ฉันได้เผยแพร่ศาสนาแล้ว คนที่อยู่ในวันนี้จึงเผยแพร่แก่ผู้ที่ไม่อยู่ หวังว่าผู้ที่ได้รับการเผยแพร่จะเข้าใจลึกซึ้งดีกว่าผู้ที่ฟัง หวังว่าพระองค์อัลลอฮ์จะทรงให้รัศมีแก่คนที่ฟังคำพูดของฉันหลังจากนั้นเขาก็เผยแพร่แก่ผู้อื่น ไม่น้อยทีเดียวที่ผู้นำศาสนาแก่ผู้อื่นแต่เขาไม่ได้เข้าใจศาสนานั้น ไม่น้อยทีเดียวที่ผู้นำศาสนาไปเผยแพร่แก่ผู้ที่เข้าใจศาสนาดีกว่าเขาเสียอีก มีสามประการที่ไม่มีการหลอกลวงคือ หัวใจของผู้ศรัทธา การปฏิบัติด้วยความบริสุทธิ์ใจเพื่อพระองค์อัลลอฮ์ การให้คำแนะนำแก่ผู้นำพร้อมกับการภักดีอยู่ในกลุ่มในหมู่มุสลิม เพราะการดูอาอ์ของพวกเขาคือครอบคลุมผู้คนทั้งหลาย โอ้มนุษย์ทั้งหลาย จงยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์เถิด ถึงแม้มีทาสที่ถูกเลือกเป็นผู้นำโดยใช้คัมภีร์ของพระองค์อัลลอฮ์ในการบริหาร พวกเจ้าก็จงฟังและปฏิบัติตามเขา หลังจากนั้นก็มีผู้ชายคนหนึ่งเป็นตัวแทนเผ่าได้พูดว่า โอ้ท่านเราะฮ์มุลลอฮ์ ท่านจะฝากอะไรแก่พวกเรา ท่านก็ตอบว่า พวกเจ้าจงประกอบอโถงต่อพระองค์เถิด จงละหมาดห้าเวลาเถิด จงถือศีลอดในเดือนรอมฎอนเถิด และจงปฏิบัติตามผู้นำของพวกเขาเถิด แน่แน่นอนพวกเขาจะได้ขึ้นสวรรค์ของพระองค์ หลังจากนั้นท่านได้กล่าวว่า ฉันของสิ่งเสียเรื่องเพื่อนบ้าน ท่านได้พูดยาวมากจนพวกเขาคิดว่าเพื่อนบ้านสามารถทิ้งมรดกแก่เพื่อนบ้าน หลังจากนั้นท่านก็ได้กล่าวต่ออีกว่า แท้จริงพระองค์อัลลอฮ์ทรงให้สิทธิแก่คนหนึ่งตามสิทธิที่ควรได้รับ ดังนั้นจะไม่มีสิ่งเสีย (เรื่องมรดก) แก่

ทายาทที่มีสิทธิได้มรดก ทารกนั้นย่อมมาจากสามีและภรรยา
 ที่ร่วมเพศ และพวกเขาจะถูกคิดบัญชีจากพระองค์อัลลอฮ์
 ใครก็ตามที่อ้างคนหนึ่งเป็นบิดา หรือยอมรับคนหนึ่งเป็นนาย
 เขาย่อมได้รับการสาปแช่งจากพระองค์อัลลอฮ์อย่างต่อเนื่อง
 จนถึงวันกิยามะฮ์ ไม่อนุญาตให้ภรรยาใช้จ่ายในบ้านเรือน
 ยกเว้นหลังจากได้รับอนุญาตจากสามีของนาง มีคนถามว่า โอ้
 เราะฮ์มุลลอฮ์ กระทั่งเรื่องอาหารการกินกระนั้นหรือ? ท่านได้
 ตอบว่า นั่นเป็นทรัพย์สินของเราที่ประเสริฐที่สุด หลังจากนั้น
 ท่านได้กล่าวต่ออีกว่า ของที่ให้ยืมนั้นต้องคืนแก่เจ้าของ ของที่
 ถูกใช้ประโยชน์ต้องคืนให้แก่เจ้าของมัน นี่จำเป็นต้องชำระ
 และผู้นำต้องรับผิดชอบทุกประการ จากนั้นท่านก็ได้กล่าวจาก
 บรรดาผู้รายงานฮะดีษกล่าวว่า นี่เป็นฮัจญ์อ้อลา
 (บันทึกโดย al-Bukhariy, 2005 : 121,1652,1654,2005,
 1650,1652,1655,1679,2892,4143,6475,6669)
 (บันทึกโดย Muslim, 2005 : 1306,1679,2892)
 (บันทึกโดย Abu Dawud, 2005 : 1954,1956)
 (บันทึกโดย al-Tirmidhiy, 2005: 616,1163,1706,3087)
 (บันทึกโดย Ibn Majah, 2005 : 231,1851,2669)

4. คุฏบะฮ์ละหมาดอิสติสกออ์ที่ท่านนบี ﷺ ได้นำเสนอ เล่าโดยท่านหญิงอาอิชะฮ์

عَنْ عَائِشَةَ ۖ قَالَتْ شَكَى النَّاسُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فُحُوطَ
 الْمَطَرِ فَأَمَرَ بِمِنْبَرٍ فَوَضِعَ لَهُ فِي الْمُصَلَّى وَوَعَدَ النَّاسَ يَوْمًا يُخْرَجُونَ فِيهِ
 قَالَتْ عَائِشَةُ فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ بَدَأَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَقَعَدَ
 عَلَى الْمِنْبَرِ فَكَبَّرَ ﷻ وَبِحَمْدِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ثُمَّ قَالَ ((إِنَّكُمْ شَكَّوْكُمْ
 جَذَبَ دِيَارَكُمْ وَاسْتِخَارَ الْمَطَرِ عَنْ إِبَانِ زَمَانِهِ عَنْكُمْ وَقَدْ أَمَرَكُمُ اللَّهُ
 عَزَّ وَجَلَّ أَنْ تَدْعُوهُ وَوَعَدَكُمْ أَنْ يَسْتَجِيبَ لَكُمْ)) . ثُمَّ قَالَ (الْحَمْدُ
 لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ) لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَفْعَلُ
 مَا يُرِيدُ اللَّهُمَّ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْعَيْتِيُّ وَنَحْنُ الْفُقَرَاءُ أَنْزِلْ عَلَيْنَا
 الْعَيْتَ وَاجْعَلْ مَا أَنْزَلْتَ لَنَا قُوَّةً وَبَلَاءً إِلَى حِينٍ)) ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ فَلَمَّ
 يَزَلُ فِي الرَّفْعِ حَتَّى بَدَأَ بِيَاضِ إِبْطَيْهِ ثُمَّ حَوَّلَ عَلَى النَّاسِ ظَهْرَهُ وَقَلَّبَ
 لَوْ حَوَّلَ رِجْلَيْهِ وَهُوَ رَافِعٌ يَدَيْهِ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ وَنَزَلَ فَصَلَّى
 رَكَعَتَيْنِ فَأَنشَأَ اللَّهُ سَحَابَةً فَرَعَدَتْ وَبَرَقَتْ ثُمَّ أَمْطَرَتْ بِإِذْنِ اللَّهِ فَلَمَّ

يَأْتِ مَسْجِدَهُ حَتَّى سَأَلَتِ السُّيُولَ فَلَمَّا رَأَى سُرْعَتَهُمْ إِلَى الْكِنِّ
ضَحِكَ ﷺ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِدُهُ فَقَالَ ((أَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ وَرَسُولُهُ))

(أخرجه أبو داود ، 2005 : 1173)

ความว่า เล่าจากท่านหญิงอาอิชะฮฺ رضي الله عنها ว่าคนทั่วไปได้ฟ้องต่อท่าน
เราะฮ์ซูลุลลอฮ์ ﷺ ถึงการขาดน้ำฝน ท่านก็เลยสั่งให้บรรดาเศาะ
ฮาบะฮ์เอามินบَّرให้ไปวางที่สนามมูค็อลลา และท่านได้นัดหมาย
กับคนทั่วไปให้ออกไปยังสนาม อาอิชะฮ์เล่าว่า ท่านเราะฮ์ซูลุลลอฮ์
ได้ออกไปยังสนามขณะที่แสงอาทิตย์เริ่มแผ่ร้อน หลังจากนั้นท่าน
ก็ได้ขึ้นไปนั่งบนมินบَّر ท่านก็กล่าวตักบิร်และสรรเสริญพระองค์
อัลลอฮ์ ﷻ หลังจากนั้นท่านได้กล่าวว่า แท้จริงเจ้าทั้งหลายได้
พูดถึงบ้านเรือนที่แห้งแล้งและขาดน้ำฝนในช่วงเวลานาน ทั้ง ๆ ที่
พระองค์อัลลอฮ์ ได้บัญญัติให้พวกเจ้าขอคูอาและได้สัญญาว่าจะ
ตอบรับคูอาพวกเจ้า หลังจากนั้นท่านก็ได้อ่าน มวลการสรรเสริญ
เป็นสิทธิ์ของอัลลอฮ์ ผู้ทรงอภิบาลโลกทั้งหลาย ผู้ทรงยิ่งใหญ่ในความ
เมตตา ผู้ทรงยิ่งใหญ่ในความกรุณา ผู้ทรงสิทธิอำนาจในวันตอบแทน
ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ผู้ทรงกระทำในสิ่งที่ปรารถนา
โอ้อัลลอฮ์ พระองค์เป็นอัลลอฮ์ที่ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจาก
พระองค์ พระองค์ผู้ร่ำรวยแต่พวกเรายากไร้ จงให้ฝนตกแก่เราเถิด
และจงให้น้ำฝนที่พระองค์ทรงให้ตกนั้นเป็นพลังและเสบียงแก่เรา
ในช่วงเวลาหนึ่ง หลังจากนั้นท่านก็ยกมือทั้งสองจนเห็นรักแร้ ท่าน
ก็ได้หันหลังผู้คน หรือได้หันผ้าบนไหล่ขณะยกมือขอคูอา
หลังจากนั้นท่านได้หันหน้าไปยังผู้คนและได้ลงจากมินบَّر ท่านก็ได้
ละหมาดสองร็อกอ์ต หลังจากนั้นไม่นานพระองค์อัลลอฮ์ก็ได้ให้
เมฆปกคลุมพร้อมได้ยินเสียงฟ้าร้อง ฝนก็ตกด้วยความปรารถนา
ของอัลลอฮ์ ท่านยังไม่ทันเดินถึงมัสญิดปรากฏว่าเกิดน้ำท่วม เมื่อ
ท่านเห็นความดีใจของคนทั้งหลายจากน้ำฝนที่ตกหนักท่านก็
หัวเราะจนเห็นฟันกราม ท่านก็ได้กล่าวว่า ฉันขอปฏิญาณว่าพระ
องค์อัลลอฮ์ผู้ทรงเกรียงไกรต่อทุกสรรพสิ่ง และฉันเป็นบ่าวของศา
สนทูตของพระองค์

(บันทึกโดย Abu Dawud, 2005 : 1173)

5. คุฏบะฮ์แรกที่ท่านนบี ﷺ นำเสนอหลังจากได้ไปถึงที่นครมะดีนะฮ์

เล่าจากอบู สะละมะฮ์ เป็น อัศอรุรอฮฺมาน ﷺ เมื่อท่านท่านนบี ﷺ ได้ยืนต่อหน้าบรรดาเศาะฮาบะฮ์ ﷺ ท่านได้สรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์และกล่าวอรัมภทว่าด้วยการคุฏบะฮ์ หลังจากนั้นท่านได้กล่าวว่า โอ้มนุษย์ทั้งหลาย จงเตรียมตัว เจ้าย่อมทราบดีว่าพระองค์อัลลอฮ์ได้กำหนดให้ทุกคนเสียชีวิต ทุกคนจะละทิ้งการงาน ปศุสัตว์ของเขาโดยไม่มีใครดูแลอีกต่อไป พระเจ้าก็จะพูดกับเขาโดยไม่มีล่ามและไม่มีมันปีดระหว่างเขา พระองค์จะถามว่า ศาสนทูตของข้าได้มาถึงและได้เผยแผ่ศาสนาแก่เจ้าแล้วหรือยัง ข้าได้ให้ทรัพย์สินและได้ให้ความสะดวกแก่เจ้าบนโลกนี้ เจ้าได้เตรียมอะไรบ้างเพื่อเป็นเสบียงแก่ตนเองในอาคิเราะฮ์ ทุกคนจะหันมองทางขวาและซ้าย เขาไม่เห็นสิ่งใดทั้งสิ้น หลังจากนั้นเขามองไปข้างหน้า เขาจะเห็นนรกญะฮันน์อยู่ต่อหน้า ดังนั้นใครก็ตามที่สามารถป้องกันซึ่งตัวของเขาจากไฟนรกแม้เท่าเมล็ดอินทผลัม เขาก็จงทำเถิด หากไม่สามารถทำได้ก็จงพูดแต่สิ่งที่ดี เพราะคำพูดที่ดีนั้นจะถูกตอบแทนด้วยผลบุญ 10 เท่าจนถึง 700 เท่า ขอความสันติจงมีแด่ทุกท่าน

หลังจากนั้นท่านนบี ﷺ ได้คุฏบะฮ์ที่สองโดยกล่าวว่า แท้จริงมวลแห่งการสรรเสริญ ย่อมมีแต่พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ฉันทสรรเสริญและขอวิงวอนจากพระองค์ เราขอห่างไกลกับพระองค์จากความชั่วที่มาจากกิเลสและพฤติกรรมของเรา ผู้ใดที่พระองค์ทรงชี้นำ ไม่มีคนใดที่จะทำให้เขาหลงผิดได้ และผู้ใดที่พระองค์ทรงให้เขาหลงผิด ไม่มีคนใดที่จะทำให้เขาได้รับทางนำได้ ฉันทขอสาบานว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ ผู้เป็นเอกะที่ไม่มีภาคีใดๆ กับพระองค์ แท้จริงคำพูดที่ดีเยี่ยมคือคัมภีร์ของพระองค์อัลลอฮ์ผู้ยิ่งใหญ่ ชัยชนะย่อมเป็นของคนที่พระองค์ทรงให้อัลกุรอานอยู่ในหัวใจของเขา และทรงให้เขาอยู่ในศาสนาอิสลามหลังจากเคยอยู่ในสภาพปฏิเสธศรัทธามาก่อน และทรงให้เขาเลือกอัลกุรอานอยู่เหนือคำพูดของมนุษย์ทั่วไป เพราะอัลกุรอานนั้นเป็นคำพูดที่ยอดเยี่ยม จงรักสิ่งที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงรัก จงรักพระองค์อัลลอฮ์ด้วยความรักที่มาจากหัวใจของพวกเจ้าเถิด จงอย่าได้รู้สึกเบื่อหน่ายกับพระดำรัสของอัลลอฮ์และกับการรำลึกถึงพระองค์ อย่าแข่งกร้าวกับอัลกุรอาน เพราะทุกสิ่งทีพระองค์ได้สร้างขึ้นนั้น พระองค์ทรงคัดเลือก พระองค์ทรงตั้งชื่อจากการคัดเลือกในการปฏิบัติภารกิจงานจากบรรดาบ่าว

ทั้งหลาย ทรงเลือกสิ่งที่เป็นฮะลาลแก่มนุษย์ และทรงห้ามสิ่งที่เป็นฮะรอมทั้งปวง ดังนั้นจึงประกอบอโงะฮ์ต่อพระองค์อัลลอฮ์ อย่าได้ตั้งภาคีกับสิ่งอื่นใด จงอย่าเกรงอย่างแท้จริง จงเชื่อมั่นกับพระองค์อัลลอฮ์ พระองค์ก็จะทรงให้ทุกคำพูดของเจ้าเป็นสิ่งที่ดีมีรัศมี จงรักใคร่ระหว่างพวกเจ้าเพื่ออัลลอฮ์ พระองค์ทรงโกรธเกรี้ยวคนที่ละเมิดสัญญา ขอความสันติจงมีแต่ท่าน

(Ibn Hisham, 1990 : 2/142-143)

6. คุณบะฮ์ขอฝนด้วยการยกมือทั้งสองบนมินบَّرในวันศุกร์โดยไม่มีการละหมาดอิสติสกออ

عن أنس بن مالك رضي الله عنه يذكر أن رجلاً دخل يوم الجمعة من باب كان وجاه المنبر ، ورسول الله صلى الله عليه وسلم قائم يخطب فاستقبل رسول الله صلى الله عليه وسلم قائماً فقال يا رسول الله ، هلكت المواشي وانقطعت السبل ، فادع الله يغيثنا . قال فرفع رسول الله صلى الله عليه وسلم يديه فقال ((اللهم اسقنا ، اللهم اسقنا ، اللهم اسقنا)) قال أنس ولا والله ما نرى في السماء من سحب ولا فرعة ولا شئاً ، وما بيننا وبين سلع من بيت ولا دارٍ . قال فطلعت من ورائه سحابة مثل الترس . فلما توسطت السماء انتشرت ثم أمطرت . قال والله ما رأينا الشمس سباً . ثم دخل رجل من ذلك الباب في الجمعة المقبلة ، ورسول الله صلى الله عليه وسلم قائم يخطب . فاستقبله قائماً فقال يا رسول الله . هلكت الأموال ولانقطعت السبل . فادع الله بمسكها . قال فرفع رسول الله صلى الله عليه وسلم يديه ثم قال ((اللهم حوائنا ولا علينا ، اللهم على الآكام والجبال والآجام والطراب . ولاؤدية ومنايت الشجر)) . قال فانقطعت وخرجنا ثمشى في الشمس .

(أخرجه البخاري ، 2005 : 1013)

ความว่า เล่าจากอนัส เบน มาลิก رضي الله عنه ว่า มีผู้ชายคนหนึ่งได้เข้ามายังมีสติในวันศุกร์ตรงประตูที่อยู่ตรงกับมินบَّرในขณะที่ท่านเราะฮ์สุลุลลอฮ์ صلى الله عليه وسلم กำลังยืนคุฏบะฮ์ เขาคนนั้นได้เดินตรงไปยังท่านเราะฮ์สุลุลลอฮ์ พร้อมกับกล่าวว่า โอ้เราะฮ์สุลุลลอฮ์ ปศุสัตว์ได้ตายหมดแล้ว น้ำแห้งสนิท จงขอจากอัลลอฮ์ให้ฝนตกเถิด หลังจากนั้นท่านเราะฮ์สุลุลลอฮ์ صلى الله عليه وسلم ก็ได้ยกมือทั้งสองพร้อมกับขออาอูว่า

((اللَّهُمَّ اسْقِنَا ، اللَّهُمَّ اسْقِنَا ، اللَّهُمَّ اسْقِنَا)) โอ้อัลลอฮฺจงให้ฝนตกแก่เราเถิด โอ้อัลลอฮฺจงให้ฝนตกแก่เราเถิด โอ้อัลลอฮฺจงให้ฝนตกแก่เราเถิด อนัสได้เล่าอีกว่า ฉันขอสาบานด้วยพระนามของอัลลอฮฺ ขณะนั้นเราไม่เห็นท้องฟ้ามีเมฆและมีลมใด ๆ ไม่เห็นสิ่งใดปรากฏที่บ้านเรือน แต่เมื่อเวลาได้ผ่านไปไม่นานนัก มีก้อนเมฆเหมือนนกเขาได้ครอบคลุมท้องฟ้า หลังจากไม่นานฝนก็ตกหนัก ฉันขอสาบานด้วยพระนามของอัลลอฮฺ เราไม่เห็นดวงอาทิตย์ตลอดทั้งกลางวัน เมื่อถึงวันศุกร์สัปดาห์ถัดไป ผู้ชายคนเดิมได้เข้ามายังมีสติตรงประตูที่อยู่ตรงกับมินบ์รในขณะที่ท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ กำลังยืนคุฏบะฮฺ เขาคนนั้นได้เดินตรงไปยังท่านเราะสูลุลลอฮฺ พร้อมกับกล่าวว่า โอ้เราะสูลุลลอฮฺ ทรัพย์สินได้เสียหายแล้วถนนหนทางถูกตัดขาดไปเกือบหมด จงขอจากอัลลอฮฺให้ฝนหยุดตกเถิด อนัสเล่าว่า ท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ ก็ได้ยกมือทั้งสองพร้อมกับขอต่ออาอ์ว่า

((اللَّهُمَّ حَوِّأَيْنَا وَلَا غَيْرِنَا ، اللَّهُمَّ عَلَى الْآكَامِ وَالْجِبَالِ وَالْأَجَامِ))

โอ้อัลลอฮฺจงให้น้ำฝนเป็นคุณแก่เรา อย่าให้เป็นโทษแก่เราเถิด โอ้อัลลอฮฺขอให้น้ำฝนเปลี่ยนทิศทางไปยังที่ลุ่มและภูเขา ไปยังแม่น้ำ ลำธาร และไปยังที่เพาะปลูกเถิด อนัสได้เล่าว่า หลังจากนั้นไม่นานฝนก็หยุดตกและเราก็ได้ออกเดินในสภาพดวงอาทิตย์แผ่แสงแดด

(บันทึกโดย al-Bukhāriy,2005 : 1013)

7. คุฏบะฮฺโดยเคาะลีฟะฮฺอับบ์อับดุลอะซีซ อัครบิดร ﷺ เนื่องในวันรับตำแหน่งเป็นเคาะลีฟะฮฺ

" أَمَا بَعْدُ ، أَيُّهَا النَّاسُ فَإِنِّي قَدْ وُلِّيتُ عَلَيْكُمْ وَلَسْتُ بِمُخَيَّرِكُمْ ، فَإِنِ أَحْسَنْتُمْ فَأَعِينُونِي ، وَإِنِ أَسَأْتُ فَقَوْمُونِي ، الصِّدْقُ أَمَانَةٌ وَالْكَذِبُ بَحْيَانَةٌ ، وَالضَّعِيفُ مِنْكُمْ قَوِيٌّ عِنْدِي حَتَّى أُرِيحَ عَلَيْهِ إِذَا شَاءَ اللَّهُ ، وَالْقَوِيُّ فِيكُمْ ضَعِيفٌ حَتَّى آخُذَ مِنْهُ الْحَقُّ إِذَا شَاءَ اللَّهُ ﷻ ، لَا يَدْعُ قَوْمُ الْجِهَادِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﷻ إِلَّا ضَرَبَهُمُ بِالذَّلِّ وَلَا يُشِينُ قَوْمٌ قَطُّ الْفَاجِسَةَ إِلَّا عَمَّهُمُ اللَّهُ بِالْبَلَاءِ ، أَطِيعُونِي مَا أَعْطَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ ، فَإِذَا عَصَيْتُمْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَلَا طَاعَةَ لِي عَلَيْكُمْ ، فَوُؤْمُوا إِلَى صَلَاتِكُمْ يَرْحَمُكُمُ اللَّهُ "

(الحكمي ، 1995 : 1134-1135)

ความว่า หลังจากกล่าวการสรรเสริญและอำนวยพรแต่ท่านนบี ﷺ ท่านได้กล่าวว่า "โอ้มนุษย์ทั้งหลาย ฉันได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ในหมู่พวกท่าน ฉันไม่ได้เป็นคนประเสริฐที่สุด หากฉันดีพวกเจ้าก็จงสนับสนุนฉัน หากฉันไม่ดีก็จงตักเตือนฉัน ความสัจจะนั้นเป็นความซื่อสัตย์ ความเท็จเป็นทุจริต ผู้ที่อ่อนแอในหมู่พวกท่านเป็นคนที่เข้มแข็งในสายตาของฉันจนกว่าฉันจะปลดปล่อยความทุกข์ของเขา ด้วยความประสงค์ของอัลลอฮ์ แต่ผู้ที่เข้มแข็งในหมู่พวกท่านเป็นคนที่อ่อนแอจนกว่าฉันจะดำเนินการด้วยความยุติธรรม ด้วยความประสงค์ของอัลลอฮ์ ﷻ เมื่อใดที่ชนกลุ่มหนึ่งละทิ้งการปฏิญาณในหนทางของอัลลอฮ์ ﷻ พระองค์ก็จะทรงลงโทษด้วยความต่ำต้อย และเมื่อใดที่ชนกลุ่มหนึ่งแพร่การกระทำความชั่ว พระองค์ก็จะส่งให้ภัยพิบัติเกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย พวกท่านจงเชื่อฟังฉันตราบใดที่ฉันเชื่อฟังพระองค์อัลลอฮ์และเราะสูล แต่หากฉันเนรคุณต่อพระองค์และเราะสูลพวกเจ้าอย่าได้เชื่อฟังฉัน จงดำรงการละหมาดเถิด หวังว่าพระองค์อัลลอฮ์ ทรงเมตตาพวกท่าน"

(al-Hamki,1995 : 1134-1135)

8. คุฏบะฮ์เคาะลีฟะฮ์อาลี เป็น อบีฏอลิบ ﷺ หลังจากได้รับการแต่งตั้งเป็นเคาะลีฟะฮ์ ท่านได้สรรเสริญพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และสดุดีพระองค์ หลังจากนั้นท่านได้กล่าวว่า

((إن الله عز وجل أنزل كتابا هاديا بين فيه الخير والشر، فخذوا بالخير ودعوا الشر. الفرائض أدوها إلى الله سبحانه يؤدكم إلى الجنة. إن الله حرم حرما غير مجهولة، وفضل حرمة المسلم على الحرم كلها، وشد بالإخلاص والتوحيد المسلمين، والمسلم من سلم الناس من لسانه ويده إلا بالحق. لا يجل أذى المسلم إلا بما يجب، بادروا أمر العامة، وخالصة أحدكم الموت، فإن الناس أمامكم، وإن ما من خلفكم الساعة تحذوكم. تخففوا تلحقوا، فإنما ينتظر الناس أحرارهم. اتقوا الله في عبادته وبلادكم. أنتم مسئولون حتى عن البقاع والبهائم. أطيعوا الله عز وجل ولا

تعصومه، وإِذَا رَأَيْتُمُ الْخَيْرَ فَخُذُوا بِهِ، وَإِذَا رَأَيْتُمُ الْمَشْرَ فِدْعُوهُ
 {وَادْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ}

(الكاندهلوي ، 1996 : 253/4)

ความว่า แท้จริงพระองค์อัลลอฮ์ ได้ประทานคัมภีร์ให้เป็นทาง
 นำ ในคัมภีร์นั้นพระองค์ได้ชี้แจงความดีและความชั่ว จงเอา
 ความดีละทิ้งความชั่ว ประการที่เป็นฟิรฎ์ก็จงปฏิบัติให้ครบ
 เพื่อพระองค์อัลลอฮ์ ย่อมนำพาพวกท่านสู่สวนสวรรค์
 พระองค์อัลลอฮ์ ได้ห้ามสิ่งที่ต้องห้ามไม่ใช่ด้วยความโง่เขลา
 พระองค์ได้ให้เกียรติแก่มุสลิมให้อยู่เหนือสิ่งที่ต้องห้าม
 ทั้งหมด และเอาจริงกับเรื่องความบริสุทธิ์ใจและความเป็น
 หนึ่งเดียว มุสลิมนั้นคือผู้ที่คนอื่นปลอดภัยจากลิ้นและมือของ
 เขา ยกเว้นด้วยการปฏิบัติที่ถูกต้อง ไม่อนุญาตให้กระทำความ
 เดือดร้อนต่อมุสลิมยกเว้นด้วยเหตุผลอันจำเป็นที่ต้องกระทำ
 ได้ จงรีบบริการแก่ผู้คนทั่วไป โดยเฉพาะเรื่องความตาย
 มุขย์อยู่ข้างหน้าพวกท่าน แต่ที่อยู่ข้างหลังคือวันกิยามะฮ์ที่
 พวกท่านต้องพบเห็น แท้จริงสิ่งที่มุขย์กำลังรอคอยคืออาคิ
 เราะฮ์ของพวกเขา จงยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ในเรื่องที่
 เกี่ยวข้องกับมุขย์และแผ่นดิน พวกท่านจะถูกสอบถาม
 แม้กระทั่งเรื่องดินและเรื่องสัตว์ จงเชื่อฟังพระองค์อัลลอฮ์
 อย่าทรยศเป็นเด็ดขาด เมื่อพวกท่านเห็นความดีก็จงรับเกิด
 เมื่อเห็นความชั่วมิฉะนั้นก็จงละทิ้งเกิด จงรำลึกเสมอว่าพวกท่านเป็น
 คนจำนวนน้อยที่ถูกกดขี่บนผืนแผ่นดิน

(al-Kandahlawi, 1996 : 4/253)

ภาคผนวก (ง)

คุณบะฮฺของท่านนบี ﷺ ที่ปรากฏในตำราอัลอะดีษ

ที่ถูกบันทึกไว้ใน อัลลughub อัลสลิตตะฮฺ **سُنَنِ الكُتُبِ** บันทึกโดยผู้บันทึกอะดีษ 6 ท่าน

ดังหมายเลขต่อไปนี้

1. บันทึกโดย al-Bukhāriy ในหนังสือ เศาะฮียฺ อัลบุคอรียฺ **صَحِيحُ البُخَارِيِّ** ดังหมายเลข
ต่อไปนี้

466,473,747,863,882,919,920,928,930,931,932,933,934,951,957,959,961,975,977,978,
984,985,1013,1014,1015,1021,1033,1170,1738, 1739,1740,1841,2095,2798, 3063,
3110,3299,3582,3583,3585,3654,3729,3772, 4108,4621, 4625,4740,4895,4942,5081,
5091,5249, 5560,5571,5572, 5573,5583, 5833, 6093, 6342, 6447, 6525,6526,6665,
6674, 6704, 6953,7078, 7109, 7312,7325, 7370 และ 7400

2. บันทึกโดย Muslim ในหนังสือ เศาะฮียฺ มุสลิม **صَحِيحُ مُسْلِمٍ** ดังหมายเลขต่อไปนี้

870,873,875,876,945,1020,1361,1364,1504,1694,1707,1961,1965,1971,1997, 2071,
2383,2450,2529, 2675,2747, 2867 และ 2968

3. บันทึกโดย Abu Dawud ในหนังสือ สุนัน อบิดาวูด **سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ** ดังหมายเลขต่อไปนี้

169,322,340,479,620,1092,1093,1094,1099,1100,1110,1111,1112,1115,1116,
1118,1141,1142,1146,1165, 1620, 1622,1698, 1841,1913, 1916,1917, 1947,
1951,1952, 1953, 1954, 1956,2069,2338, 2346, 3300, 3148, 3631,4073,4418, 4422,
4547,4588,4659, 4822 และ 4981

4. บันทึกโดย al-Tirmiziy ในหนังสือ สุนัน อัตติรมิซียฺ **سُنَنِ التِّرْمِذِيِّ** ดังหมายเลขต่อไปนี้

494,505,506,508,509,510,511,512,515,531,558,616,641, 1084, 1087,1134, 1260,1441,
1490,1520, 1706,1721, 2121, 2224,2613,2667, 2781, 3270, 3311,3627, 3659 และ
3786

5. บันทึกโดย al-Nasaey ในหนังสือ สุนัน อันนะสาอียฺ **سُنَنِ النَّسَائِيِّ** (สุนัน อัศศุฆรอ) ดัง
หมายเลขต่อไปนี้

604,655, 829,1396, 1401,1402,1405, 1408,1409,1413, 1415,1417,1418,1501,
1506,1508, 1515, 1517,1518, 1521,1528,1563,1569, 1572, 1573,1574,1577, 1579,
1580,1583, 1584,1585,1586,1895,2014, 2081, 2116, 2515, 2532, 2536,2554,2619,
2671, 2844,2993, 3007, 3008,3060, 3106,3155,3221,3234,3341,3641, 3642, 3686,
3687, 3792,3794, 3984,4020,4834,5304,5377, 5512 และ 5605

6. บันทึกโดย 'Ibn Majah ในหนังสือ สุนัน อิบน์ มาญะฮฺ *سُنُنُ ابْنِ مَاجَةَ* ดังหมายเลขต่อไปนี้
45,233,1014,1096, 1103, 1104,1105,1106, 1107, 1108, 1110,1112,1113, 1114, 1115,
1273, 1134, 1266, 1284,1285,1286,1414,1415, 1580,1720,1963,1983,2766,
2931,3109,3584,3600,3912 และ 4227

Prince of Songkla University
Pattani Campus

--	--	--	--

ภาคผนวก (จ)

ตัวอย่าง

แบบสอบถามวิทยานิพนธ์ (สำหรับผู้ฟังคุณบะฮ)

เรื่อง

ศักยภาพของคณาจารย์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาคณาจารย์
ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

คำชี้แจง

1. แบบสอบถามนี้ใช้เฉพาะสำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ฟังคุณบะฮเท่านั้น
2. แบบสอบถามนี้จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่อง ศักยภาพของคณาจารย์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาคณาจารย์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้จึงใคร่ขอความกรุณาจากท่านได้โปรดตอบแบบสอบถามตามสภาพความเป็นจริง
3. กรุณาตอบแบบสอบถามให้ครบทุกข้อและทุกตอน
4. ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลทุกอย่างเป็นความลับและจะใช้เพื่อการวิจัยนี้เท่านั้น
5. แบบสอบถามนี้มีทั้งหมด 4 ตอน ดังต่อไปนี้
 - ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม
 - ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับความรู้ที่ได้รับจากการฟังคุณบะฮวันศุกร์
 - ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับคุณธรรมที่ได้รับจากการฟังคุณบะฮวันศุกร์
 - ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะของสัปปุรุสเรื่องศักยภาพของคณาจารย์เพื่อพัฒนาสังคม

ผู้วิจัย

นายมุหะมัด คอยา

รหัสนักศึกษา 5520430007

หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา วิทยาลัยอิสลามศึกษา
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านเป็นอย่างดี จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ในช่อง และกรอกคำตอบในช่องว่างที่ตรงกับความเป็นจริง
ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ฟังคุฏบะฮ์

1.อายุ

☐ ₁ 21-25 ปี	☐ ₂ 26-30 ปี
☐ ₃ 31-35 ปี	☐ ₄ 36-40 ปี
☐ ₅ 41-45 ปี	☐ ₆ 46-50 ปี
☐ ₇ 51 ปีขึ้นไป	

2.ระดับการศึกษาด้านศาสนา

☐ ₁ อิบติดาอีย้	☐ ₂ มุตะวัสสิฎุ
☐ ₃ ษะนะวีย้	☐ ₄ อนุปริญญา
☐ ₅ ปริญญาตรี	☐ ₆ สูงกว่าปริญญาตรี

3. ระดับการศึกษาด้านสามัญ

☐ ₁ ประถมศึกษา	☐ ₂ มัธยมศึกษาตอนต้น
☐ ₃ มัธยมศึกษาตอนปลาย	☐ ₄ อนุปริญญา
☐ ₅ ปริญญาตรี	☐ ₆ ปริญญาโท
☐ ₆ สูงกว่าปริญญาตรี	

4. อาชีพ

☐ ₁ นักศึกษา	☐ ₂ เกษตรกร
☐ ₃ รับจ้าง	☐ ₄ ค้าขาย
☐ ₅ ข้าราชการ	☐ ₆ พนักงานรัฐวิสาหกิจ
☐ ₇ ประกอบอาชีพส่วนตัว	
☐ ₈ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....	

5. ทักษะด้านภาษาในการสื่อสาร

ภาษามลายู	☐ ₁ พูด	☐ ₂ ฟัง	☐ ₃ เขียน	☐ ₄ อ่าน
ภาษาไทย	☐ ₁ พูด	☐ ₂ ฟัง	☐ ₃ เขียน	☐ ₄ อ่าน

ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารจัดการของมัสญิดในการจัดผู้นำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์

1. ใครเป็นเคาะฎิบที่มีสติปัญญาในชุมชนของท่าน?

- ₁ อิหม่าม ₂ เคาะฎิบ
₃ บิหลั่น ₄ สลับกันระหว่างอิหม่าม เคาะฎิบ บิหลั่น
₅ บุคคลภายนอกที่ได้รับเชิญ ₆ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

2. วิธีการนำเสนอคุฏบะฮ์แบบใดที่ท่านเห็นเป็นประจำ?

- ₁ อ่านจากหนังสือคุฏบะฮ์ ₂ พูด-บรรยายตามความถนัด
₃ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

3. เนื้อหาคุฏบะฮ์ประเภทใดที่เคาะฎิบมักเน้นแก่ผู้ฟัง? (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- ₁ การประกอบอิบาเดฮ์ ₂ การรำลึกถึงวันอาคิเราะฮ์
₃ การยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัซสุนนะฮ์ ₄ ชีวประวัตินบีและประวัติศาสตร์อิสลาม
₅ วิธีชีวิตความเป็นอยู่ ₆ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

4. ภาษาใดที่ถูกใช้ในการนำเสนอคุฏบะฮ์เป็นประจำ?

- ₁ ภาษามลายูกลาง ₂ ภาษามลายูถิ่น
₃ ภาษาไทยกลาง ₄ ภาษาไทยถิ่น
₅ ภาษามลายูในคุฏบะฮ์ที่ 1 ภาษาไทยในคุฏบะฮ์ที่ 2
₆ ภาษาไทยในคุฏบะฮ์ที่ 1 ภาษามลายูในคุฏบะฮ์ที่ 2
₇ ผสมระหว่างภาษาไทยและมลายูทั้งในสองคุฏบะฮ์
₈ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

5. ท่านสามารถเข้าใจเนื้อหาที่เคาะฎิบนำเสนอคุฏบะฮ์ได้หรือไม่?

- ₁ เข้าใจ ₂ ไม่เข้าใจ
₃ เข้าใจบ้าง ไม่เข้าใจบ้าง ₄ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

6. ช่วงเวลาการนำเสนอคุฏบะฮ์ที่เหมาะสม ควรเป็นกี่นาที?

- ₁ 10-15 นาที ₂ 15-20 นาที
₃ 20-25 นาที ₄ 25-30 นาที
₅ อื่น ๆ (กรุณาระบุ)..... นาที

7. ที่มัสญิดแห่งนี้มีการคุฏบะฮ์สั้นหรือยาว?

- ₁ คุฏบะฮ์สั้น ₂ คุฏบะฮ์ยาว
₃ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

8. คุฏบะฮ์ควรแบ่งสัดส่วนเวลาอย่างไร?

- ₁ คุฏบะฮ์แรกสั้นกว่าคุฏบะฮ์ที่สอง ₂ คุฏบะฮ์แรกยาวกว่าคุฏบะฮ์ที่สอง
₃ ทั้งสองคุฏบะฮ์ใช้เวลาเท่ากัน ₄ คุฏบะฮ์ที่สองยาวกว่าคุฏบะฮ์แรก
₅ อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

9. เนื้อหาคุณบะฮฺเป็นความรู้ใหม่สำหรับท่านหรือไม่?

- ₁ เป็นความรู้ใหม่ ₂ ไม่ได้เป็นความรู้ใหม่
₃ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

10. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในคุณบะฮฺเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังมากที่สุด?

- ₁ ความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ
₂ ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอิบาตะฮฺ (ฟิกฮ)
₃ ความรู้เกี่ยวกับการขัดเกลาจิตใจ
₄ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับคุณธรรมที่ได้รับจากการฟังคุณบะฮฺวันศุกร์
 กรุณาทำสัญลักษณ์ ✓ ในช่องที่ท่านคิดว่าเหมาะสมที่สุด

คำถาม	ใช่	ไม่ใช่	อื่น ๆ
1. การฟังคุณบะฮฺวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮฺหรือไม่?			
2. การฟังคุณบะฮฺวันศุกร์เป็นประจำทำให้การดำรงชีวิตพัฒนาหรือไม่?			
3. การฟังคุณบะฮฺวันศุกร์ทำให้ผู้ฟังเกิดการยำเกรงต่ออัลลอฮฺหรือไม่ ?			
4. การคุณบะฮฺสัันมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหาหรือไม่?			
5. การคุณบะฮฺยาวมีผลต่อผู้ฟังด้านความเข้าใจในเนื้อหาหรือไม่?			
6. การฟังคุณบะฮฺสามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านความรู้หรือไม่?			
7. การฟังคุณบะฮฺสามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังด้านคุณธรรมหรือไม่?			

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะของสัปบุรุษเรื่องศักยภาพของคุณบะฮฺวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม

1. ท่านคิดว่าเคาะฎิบที่มีสติปัญญาในชุมชนของท่านเป็นผู้ที่เหมาะสมในการนำเสนอ
 คุณบะฮฺหรือไม่?

- ₁ เหมาะสม ₂ ไม่เหมาะสม
₃ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

2. ท่านคิดว่าวิธีการนำเสนอคุณบะฮฺวันศุกร์ควรพัฒนาด้านใดมากที่สุด? (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- ₁ เลือกเคาะฎิบที่มีทักษะและความรู้ในการนำเสนอ
₂ การเตรียมตัวด้านเนื้อหาของเคาะฎิบก่อนขึ้นคุณบะฮฺ
₃ การเน้นเสียงสูง-ต่ำในขณะนำเสนอ
₄ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

3. ท่านคิดว่าเคาะฎิบควรเน้นด้านใดเพื่อให้ผู้ฟังได้รับการพัฒนามากที่สุด?(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- ₁ เน้นให้ผู้ฟังยำเกรงต่ออัลลอฮฺ ₂ เน้นการปฏิบัติตามอัลกุรอานและอัลสุนนะฮฺ
₃ เน้นเรื่องความตายและอาคิเราะฮฺ ₄ เน้นให้ประกอบคุณงามความดีและผลตอบแทน

- ₅ เน้นให้ห่างไกลจากความชั่วและผลร้ายที่จะเกิดขึ้น
₆ เน้นเรื่องการขัดเกลาจิตใจ ₇ เน้นการศึกษาศาสนา
₈ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

4. สาเหตุใดที่ทำให้ท่านสนใจฟังคฤงษะที่มีสติแห่งนี้?

- ₁ ชอบในเนื้อหาที่เป็นปัจจุบันและทันเหตุการณ์
₂ ชอบเคาะฆีปที่มีทักษะในการนำเสนอคฤงษะ
₃ ชอบบรรยากาศมีสติและสถานที่ ₄ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

5. สาเหตุที่ทำให้ท่านไม่ค่อยสนใจฟังคฤงษะที่มีสติแห่งนี้? (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

- ₁ เนื้อหาซ้ำ ๆ เดิม ๆ ที่เคยฟังมาแล้วหลายครั้ง
₂ เคาะฆีปไม่มีทักษะความสามารถในการนำเสนอ
₃ เคาะฆีปอ่านจากหนังสือ กระดาษ
₄ ง่วงนอนหรือหลับขณะฟังคฤงษะเป็นประจำ ₅ อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

6. หากท่านมีโอกาสได้เสนอความคิดเห็นแก่เคาะฆีปเพื่อพัฒนาการนำเสนอคฤงษะ ท่านจะเสนออะไรเป็นเรื่องสำคัญที่สุด? (สามารถเลือกคำตอบต่อไปนี้)

- ₁ อยากให้เคาะฆีปมีการเตรียมตัวก่อนคฤงษะ
₂ เคาะฆีปควรมีความรู้ด้านศาสนาและการใช้ภาษา
₃ ขอให้นำเสนอคฤงษะด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่ชัดเจน
₄ ขอให้เสริมทักษะความสามารถในการนำเสนอด้วยการอบรม
₅ นำเสนอคฤงษะด้วยปากเปล่า อย่าอ่านจากหนังสือ
₆ ขอให้นำเสนอเรื่องใกล้ตัวและทันเหตุการณ์
₇ ขอให้ใช้ภาษาง่าย ๆ เป็นภาษาพูดไม่ใช่ภาษาทางการ
₈ ขอให้คฤงษะด้วยภาษาถิ่น อาจแทรกภาษากลางบ้างเล็กน้อย
₉ ขอให้ชัดเจนชัดคำในการอ่านอัลกุรอาน อัลฮะดีษและพูด
₁₀ เสี่ยงเคาะฆีปควรตั้งและชัดเจนมากกว่านี้
₁₁ บุคลิกความน่าเชื่อถือของเคาะฆีปควรรักษาไว้
₁₂ ขอให้รักษาเวลาคฤงษะให้พอเหมาะกับผู้ฟังที่ต้องทำงานต่อ
₁₃ ควรคำนึงถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังคฤงษะ
₁₄ คุณธรรมที่จะเกิดขึ้นจากการฟังคฤงษะ
₁₅ ขอให้เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้นำเสนอคฤงษะบ้าง ₁₆ อื่น ๆ

ขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือตอบแบบสอบถาม

ภาคผนวก (ฉ)

ตัวอย่าง

แบบสอบถามวิทยานิพนธ์ (สำหรับผู้นำเสนอคุณบะฮ)

เรื่อง

ศักยภาพของคุณบะฮวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาคุณบะฮวันศุกร์
ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

คำชี้แจง

1. แบบสอบถามนี้ใช้สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้รู้หรือนักวิชาการด้านศาสนาเท่านั้น
2. แบบสอบถามนี้จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่อง ศักยภาพของคุณบะฮวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาคุณบะฮวันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้
3. กรุณาตอบแบบสอบถามให้ครบทุกข้อและทุกตอน
4. ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลทุกอย่างเป็นความลับและจะใช้เพื่อการวิจัยนี้เท่านั้น
5. แบบสอบถามนี้มีทั้งหมด 3 ตอน คือ
 - ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม
 - ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮ
 - ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้นำเสนอคุณบะฮวันศุกร์

ผู้วิจัย

นายมูหะมัด คอยา

รหัสนักศึกษา 5520430007

หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา วิทยาลัยอิสลามศึกษา

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านเป็นอย่างดี จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

กรุณาตอบแบบสอบถามให้ครบทุกข้อตามความเป็นจริง เพื่อนำผลดังกล่าวเสนอในวิทยานิพนธ์
คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ในช่อง ที่ท่านเลือกและกรอกคำตอบในช่องว่างที่
ตรงกับความเป็นจริง

☞ ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. อายุ

- ₁ 21-25 ปี ₂ 26-30 ปี ₃ 31-35 ปี
₄ 36-40 ปี ₅ 41-45 ปี ₆ 46-50 ปี
₇ 51 ปีขึ้นไป

2. ระดับการศึกษาด้านศาสนา

- ₁ อิบติดาอีย์ ₂ มุตะวัชชิต ₃ ชะนะวีย
₄ อนุปริญญา ₅ ปริญญาตรี ₆ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

3 ระดับการศึกษาด้านสามัญ

- ₁ ประถมศึกษา ₂ มัธยมศึกษาตอนต้น ₃ มัธยมศึกษาตอนปลาย
₄ อนุปริญญา ₅ ปริญญาตรี ₆ สูงกว่าปริญญาตรี
₇ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

4. อาชีพ

- ₁ ครูสอนศาสนา (อัสตาซ) ₂ วิทยากรวิชาการศาสนาประจำโรงเรียน
₃ เจ้าหน้าที่องค์กรศาสนา ₄ ข้าราชการ - รัฐวิสาหกิจ
₅ ชาวสวน-ชาวไร่- ชวนา ₆ ประกอบอาชีพอิสระ
₇ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

5. ความสามารถด้านภาษาในการสื่อสาร

- ภาษามลายู ₁ พูด ₂ ฟัง ₃ เขียน ₄ อ่าน
 ภาษาไทย ₁ พูด ₂ ฟัง ₃ เขียน ₄ อ่าน

9. คุณบะฮ์วันศุกร์สามารถให้ผู้ฟังนำไปใช้ในการพัฒนาสังคมได้หรือไม่?

- ₁ ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก ₂ ให้ความสนใจบ้างเป็นบางส่วน
₃ ไม่ให้ความสนใจ ₄ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

☞ ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้นำเสนอคุณบะฮ์วันศุกร์

1. ท่านคิดว่าคุณบะฮ์วันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของการเชิญชวนตะอวะฮ์หรือไม่ เพราะเหตุใด?

- ₁ เป็น (เพราะเหตุใด).....
₂ ไม่เป็น (เพราะเหตุใด).....
₃ อื่น ๆ (เพราะเหตุใด).....

2. ท่านคิดว่าคุณบะฮ์สั้น-ยาว มีผลต่อผู้ฟังหรือไม่?

- ₁ คุณบะฮ์สั้นมีผลต่อผู้ฟัง (เพราะเหตุใด).....
₂ คุณบะฮ์ยาวมีผลต่อผู้ฟัง(เพราะเหตุใด).....

3. ท่านคิดว่าเนื้อหาคุณบะฮ์วันศุกร์เป็นความรู้ใหม่แก่ผู้ฟังหรือไม่?

- ₁ เป็น (เพราะเหตุใด).....
₂ ไม่เป็น (เพราะเหตุใด).....
₃ อื่น ๆ (กรุณาระบุ).....

4. คุณบะฮ์วันศุกร์สามารถพัฒนาสังคมได้หรือไม่?

- ₁ พัฒนา เนื่องจาก.....
₂ ไม่พัฒนา เนื่องจาก.....

5. การตักวาต่ออัลลอฮ์เกิดขึ้นจากการคุณบะฮ์วันศุกร์หรือไม่

- ₁ เกิดขึ้น เนื่องจาก.....
₂ ไม่เกิดขึ้น เนื่องจาก.....

6. คุณบะฮ์ควรพัฒนาในรูปแบบใดเพื่อให้ผู้ฟังได้รับทั้งความรู้และคุณธรรม

- ตอบตามความคิดเห็น.....

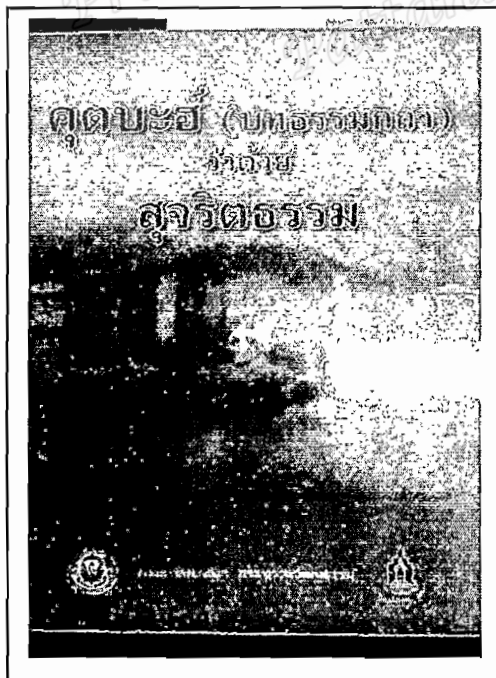
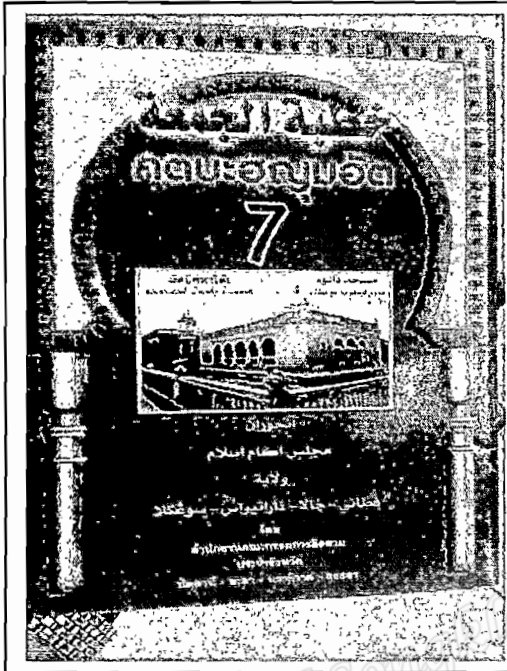
7. ความรู้ประเภทใดที่ควรบรรจุในคุณบะฮ์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ฟัง?

- ₁ อะกีดะฮ์ (หลักการศรัทธา) ₂ ฟิกฮ์ (บทบัญญัติอิสลาม)
₃ ตัฟซีร์ (อรรถาธิบายอัลกุรอาน) ₄ อัลฮะดีษ (วจนะของท่านนบี ﷺ)
₅ อัสนันนะฮ์ (ชีวประวัติของท่านนบี ﷺ)
₆ ตะเสาวุฟ (การขัดเกลาจิตใจ) ₇ อื่น ๆ.....

☞ ขอบคุนทุกท่านที่ให้ความร่วมมือ ขอให้อัลลอฮ์ทรงตอบแทนสิ่งที่ดีงามแก่ท่าน

ภาคผนวก (ข)

ปกหนังสือคุฏบะฮ์ ภาษาไทยและภาษามลายูอักษรยาวี

นิพนธ์ต้นฉบับ

**ศักยภาพของคฤภะฮ์วันศุภร์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาคฤภะฮ์วันศุภร์
ในจังหวัดชายแดนภาคใต้**

มูหะมัด คอยา

นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาอิสลามศึกษา

E-mail : Muhamad1970@hotmail.com

ชาฟีอี อาดำ

Ph.D (สาขาวิชาตะวันออกกลางศึกษา)

E-mail : ardam1234@gmail.com

สาขาวิชาตะวันออกกลางศึกษา ภาควิชาอิสลามศึกษา

วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

วิทยาเขตปัตตานี

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับคฤภะฮ์วันศุภร์ที่สอดคล้องเกี่ยวกับการนำเสนอคฤภะฮ์วันศุภร์ของเคาะฎิบและผู้ฟังคฤภะฮ์วันศุภร์ และข้อเสนอแนะจากทั้งสองฝ่าย และศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพของคฤภะฮ์วันศุภร์ในการพัฒนาสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและปริมาณโดยอาศัยเอกสารปฐมภูมิ ทุตียภูมิ ทุตียภูมิ และเก็บรวบรวมข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า

1. คฤภะฮ์คือการแสดงปาฐกถาธรรมก่อนละหมาดวันศุภร์ มีข้อบังคับ(รูกุ่น) เงื่อนไข ประเภท ความสำคัญ บทบัญญัติและพิธีกรรมต่างๆ ทั้งก่อนนำเสนอ ขณะนำเสนอ และหลังจากการนำเสนอ บทบัญญัติว่าด้วยการฟังคฤภะฮ์ เนื้อหาคฤภะฮ์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮ์ให้ผู้ฟังได้รับความรู้ ข้อแนะนำ ชัดเจนจริงจังสำนึก และข้อเสนอแนะเพื่อแก้ปัญหาของสังคม และคฤภะฮ์วันศุภร์มีศักยภาพในการพัฒนาสังคม

2. ผลการวิเคราะห์ที่สอดคล้องเกี่ยวกับการนำเสนอคฤภะฮ์และผู้ฟังคฤภะฮ์วันศุภร์พบว่าคฤภะฮ์เป็นส่วนหนึ่งของการตะอวะฮ์มวลชน มีผลต่อผู้ฟังเป็นอย่างดีหากผู้ร่วมละหมาดฟังด้วยความตั้งใจและเคาะฎิบนำเสนอด้วยทักษะและวิธีการที่สามารถให้ผู้ฟังเข้าใจโดยเน้นเนื้อหาการยึดมั่นกับหลักคำสอนของศาสนาที่มาจากคำภีร์อัลกุรอาน อัสนุนนะฮ์ การประกอบอิบาดะฮ์ การรำลึกถึงพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และรำลึกถึงวันแห่งการตอบแทนในอาคิเราะฮ์

3. เนื้อหาที่ปรากฏในคฤภะฮ์วันศุภร์เป็นความรู้และข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาวิเคราะห์และสรุปผลของเคาะฎิบ ถูกเรียบเรียงในรูปแบบความเรียง โดยเน้นการให้คำแนะนำและ

ข้อคิดเพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่ถูกต้องตามหลักการศาสนาและเกิดการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ผู้การมีคุณธรรมจริยธรรม อันนำไปสู่การการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน

4. ผลจากการวิเคราะห์แบบสอบถามจากเคาะฎิบผู้นำเสนอคุณบะฮ์วันศุกร์พบว่า คุณบะฮ์มีเนื้อหาที่เป็นความรู้ผสมผสานการตักเตือน ข้อแนะนำแก่ผู้ร่วมละหมาด เคาะฎิบได้ใช้โอกาสอย่างคุ้มค่าในการนำเสนอสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังทั้งเรื่องโลกดุนยาและเรื่องอาคิเราะฮ์ ใช้ภาษาที่ผู้ฟังเข้าใจง่าย เรียบเรียงเนื้อหาที่สละสลวย ถึงแม้จะอ่านจากเอกสารก็ตาม แต่สามารถดึงความสนใจของผู้ฟังได้โดยเฉพาะในวาระการชุมนุมละหมาดวันศุกร์ซึ่งมีสัปดาห์ละหนึ่งครั้ง

5. ผลจากการวิเคราะห์แบบสอบถามจากผู้ฟังคุณบะฮ์วันศุกร์พบว่า ผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์มีความหลากหลายด้านวัยวุฒิ การศึกษา อาชีพ ความเข้าใจด้านเนื้อหาและภาษา การนำเสนอคุณบะฮ์ควรใช้ภาษาถิ่น เนื้อหาควรเป็นเรื่องใกล้ตัวที่เกิดขึ้นในชุมชนและสังคมในรอบสัปดาห์ เน้นการให้ความรู้ใหม่และตักเตือนเรื่องศาสนา แทรกด้วยเรื่องการประกอบอิบาเดฮ์ การขัดเกลาจิตใจ เรื่องคุณธรรมและจริยธรรม หลากหลายหัวข้อและเนื้อหา นำเสนอปัญหาและแนะนำวิธีการแก้ไข ใช้เวลาระหว่าง 15-25 นาที และคุณบะฮ์สั้นดีกว่าคุณบะฮ์ยาว

6. ศักยภาพของคุณบะฮ์วันศุกร์เพื่อการพัฒนาสังคมขึ้นอยู่กับการนำเสนอของเคาะฎิบที่มีทักษะและความสามารถในการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 85 ตอบว่าความรู้ที่ได้จากการฟังคุณบะฮ์เป็นความรู้ที่เคยศึกษาและทราบจากสื่อต่างๆ ที่มีในปัจจุบัน เคาะฎิบเพียงแค่เรียบเรียงประโยคเป็นเนื้อหาใหม่ ส่วนใหญ่เป็นเนื้อหาเก่าที่คนส่วนใหญ่เคยฟังมาหลายครั้ง แต่ยอมฟังได้เพราะถือว่าเป็นการตักเตือน เพราะเรื่องศาสนาไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องใหม่เสมอ เรื่องเก่าก็ยังคงใช้ได้หากนำมาประยุกต์ใช้ให้ถูกวิธีและปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ส่วนผู้ฟังร้อยละ 15 ตอบว่าเนื้อหาคุณบะฮ์เป็นความรู้ใหม่ที่ยังไม่เคยฟังจากที่ใดมาก่อน จึงสนใจที่จะฟังและติดตาม

**Potential of Friday Khutbah for Social Development : A Case Study of Friday
Khutbah in Southern Border Provinces of Thailand**

Muhammad Khoya

Ph.D Candidate, Graduate, Department of Islamic Studies.

E-mail : Muhamad1970@hotmail.com

Dr. Syafie Ardam

Ph.D (Middle East Studies),

Department of Islamic Studies.

Prince of Songkhla University, Pattani Campus.

E-mail : E-mail : ardam1234@gmail.com

ABSTRACT

This study aims i) to investigate meanings and provisions regarding Friday sermons (Khutbah), ii) to examine attitudes towards speeches delivered by Khatib (the individual who delivers the Khutbah) and the Khutbah attendees as well as the suggestions from the stakeholders and iii) to analyze the potential of the Friday sermons and social development in southernmost provinces of Thailand. Qualitative and quantitative analyses were used in this study namely, primary data, secondary data and data collection. The findings are as follows:

1. Khutbah is speech delivery before Friday prayer consisting of Islamic principles (Rukun), conditions, types, significance, provisions and practices in the processes of pre-, while- and post-speech delivering. According to the provision on taking part Friday sermon, its content is regarded to be part of preaching of Islam providing knowledge, advice, and reminders to those who listen to the sermon in order to solve social problems. Moreover, Friday sermon is considered the potential in social development.

2. The findings according to the attitudes towards Khatibs' speech delivery and the attendees' suggestions show that Khutbah is part of Islamic dissemination (Dahwah) affecting those who listen attentively. Furthermore, Khatibs skillfully and professionally convey messages which are digested to be easily understood for them. The contents are mainly focused on Islamic beliefs (Aqidah), Islamic principles which extract from al-Quran and al-Sunnah, Islamic practices,

remembrance of Allah (Zikrullah) and remembrance of the Day of the Judgment (Akhirah Day).

3. The content of Friday sermons appears to be knowledge and information analyzed and summarized by Khatibs, and it is basically rearranged to be new essays focusing on advice and reminders which the attendees can apply in their daily lives following Islamic principles and fear of Allah (Taqwa) towards morality and ethics which lead to be sustainable development.

4. The findings according to the analyses of the questionnaire completed by Khatibs are illustrated that the content of Friday sermons is blended knowledge of advice and reminders to Friday prayer performers. Khatibs use this precious occasion to convey messages which are beneficial for them in both this world and the hereafter. Even though, to some extent, it is read from certain written texts, they attempt to systematically simplify the language to be more interesting in particular a congregational Friday prayer which is a weekly prayer for all Muslims.

5. The findings from the analyses of the questionnaire completed by those who listen to Friday sermons show that they are diverse in respect of age, education, occupation, content comprehensibility and language. Besides, the language used in the speech delivery should be their dialect and the content should be certain weekly issues occurred in the community prioritizing knowledge and religious advice and integrating religious practices, mental refinement, morality and ethics. The speech delivery is ranged between 15 to 25 minutes, and the short sermon seems to be more preferable.

6. The potential of Friday sermon for social development relies on Khatibs' ability of the speech delivery which can benefit the attendees. Eighty-five percent of the informants responded that the obtained knowledge from the speech is basically known knowledge which they used to learn and acquire from current social media. However, it can be acceptable for them to listen to speeches repeatedly since they can be righteous advice and the religious issues, to some extent, do not have to be new. Certain topics which have been covered can be restated in the Friday sermon if they are applied efficiently and practiced consistently. On the other hand, fifteen percent of them responded that the content of the Friday sermon is new, and they never hear elsewhere and make them interested in it and follow it attentively.

บทนำ

คุฎบะฮฺ (كُتُبٌ) คือการแสดงปาฐกถาธรรมก่อนละหมาดวันศุกร์แก่ผู้ร่วมละหมาด โดยอิหม่ามผู้ทำหน้าที่นำเสนอ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการส่งเสริมให้ยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ยึดมั่นในหลักคำสอนจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ประกอบคุณงามความดี ปฏิบัติศาสนกิจ เสริมด้วยการบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในรอบสัปดาห์ หรือเหตุการณ์ทั้งในประวัติศาสตร์ และให้กำลังใจในการดำเนินชีวิตตามวิถีอิสลาม

เมื่อศึกษาชีวประวัติของท่านนบี ﷺ เกี่ยวกับการนำเสนอคุฎบะฮฺพบว่า การนำเสนอคุฎบะฮฺของท่านมี 2 รูปแบบคือ 1) การนำเสนอคุฎบะฮฺวันศุกร์บนมินบร และ 2) การนำเสนอคุฎบะฮฺในโอกาสต่างๆ ตามสถานการณ์ การนำเสนอคุฎบะฮฺรูปแบบแรกเป็นการนำเสนอก่อนละหมาดวันศุกร์ที่มีการบัญญัติตั้งแต่ท่านพำนักในนครมักกะฮฺ แต่ไม่สามารถดำเนินการได้ด้วยอุปสรรคหลายประการ แต่เกิดขึ้นจริงขณะท่านกำลังเดินทางอพยพจากนครมักกะฮฺมุ่งหน้าสู่นครมะดีนะฮฺ ณ หมู่บ้านบะนีสะลิม (al-Qurtubiy, 2006 : 20/462-463) ส่วนการนำเสนอคุฎบะฮฺในรูปแบบที่สองนั้นเกิดขึ้นหลังท่านได้พำนักในนครมะดีนะฮฺด้วยการรวมตัวของบรรดาเศาะฮาบะฮฺที่มีสติปัญญาที่ท่านได้สร้างไว้เพื่อการรวมตัวในการประกอบศาสนกิจประจำวันและทุกสัปดาห์ ถึงแม้ว่าต้องเผชิญกับอุปสรรคมากมายที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้ ท่ามกลางความท้าทายจากศัตรูที่ใช้ความพยายามทุกวิถีทางในการทำลายล้างอิสลาม

ตลอดระยะเวลาที่ท่านนบี ﷺ ได้นำเสนอคุฎบะฮฺ เห็นได้ชัดถึงการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาในการดำเนินชีวิตของบรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ ควบคู่กับการศึกษาในโอกาสต่างๆ ทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจ และการยกระดับการศรัทธาหรืออิหม่านที่เป็นตัวขับเคลื่อนให้มีการปฏิบัติศาสนกิจอย่างต่อเนื่อง ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องตามบทบัญญัติของพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานและอัลสุหนะฮฺ ตลอดจนการน้อมปฏิบัติตามบทบัญญัติต่างๆ ด้วยความมีวินัยธรรมและวิถีชีวิตที่เที่ยงตรงที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนหน้านั้น จนได้รับคำสรรเสริญจากพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ว่าเป็นประชาชาติที่ดีเลิศ

ภารกิจการนำเสนอคุฎบะฮฺไม่ได้สิ้นสุดด้วยการเสียชีวิตของท่านนบี ﷺ เพราะประชาชาติของท่านยังสานภารกิจดังกล่าวเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยการยึดหลักคำสอนที่มาจากคัมภีร์อัลกุรอาน อัลสุหนะฮฺและศาสตร์ต่างๆ ที่เหมาะกับแต่ละยุคสมัยเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์แบบด้วยวิธีการที่หลากหลาย มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลต่อกลุ่มเป้าหมายโดยหวังการขึ้นทางที่เที่ยงตรงและความโปรดปรานจากพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ เพราะการเผยแผ่ศาสนาผ่านคุฎบะฮฺวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของคำสั่งเสียจากท่านนบี ﷺ ที่ได้ฝากไว้แก่บรรดาเศาะฮาบะฮฺ ﷺ และประชาชาติของท่าน ดังอัลอะดีษที่เล่าจากอับดุลลอฮฺ เบน อัมรฺ เบน อัลอาศ رضي الله عنه ว่าท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((... بَلَّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً ...))

(أخرجه البخاري ، 2005 : بعض من حديث 3461)

ความว่า พวกเจ้าจงเผยแผ่คำสอนจากฉันแม้แค่หนึ่งอายะฮ์ก็ตาม...

(บันทึกโดย al-Bukhāriy, 2005 : ส่วนหนึ่งจากอะดีษ 3461)

คุฏบะฮ์วันศุกร์เป็นวิธีหนึ่งในการตะอวะฮ์มวลชนจำนวนมากที่ท่านนบี ﷺ ได้ถือปฏิบัติก่อนละหมาดวันศุกร์ทุกสัปดาห์ สารสำคัญของคุฏบะฮ์คือการตักเตือนศรัทธาชนให้ดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามศาสนบัญญัติ ให้ความรู้เรื่องโลกนี้และโลกหน้า พร้อมเน้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรม โดยหวังว่าการคุฏบะฮ์จะสามารถพัฒนาจิตใจและความรู้สึกของผู้ฟังสู่การเป็นบ่าวที่ดีในโลกนี้ ตลอดจนสามารถนำศาสนาที่ได้จากคุฏบะฮ์ไปเผยแผ่แก่ผู้อื่น

หากการนำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลต่อผู้ฟังแล้ว ทุกสังคมจะเกิดการเปลี่ยนแปลง มีการพัฒนา และได้รับความพึงพอใจจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ เพราะคุฏบะฮ์เป็นปัจจัยหนึ่งที่น่ามาซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของสังคมที่ประกอบด้วยสมาชิกทุกวัยและทุกระดับชั้น คุฏบะฮ์ที่มีคุณภาพจะสร้างความประทับใจแก่ผู้ฟังส่วนใหญ่และสามารถจุดประกายทัศนคติที่ดีแก่ผู้นำสังคมที่รับผิดชอบดูแลความสงบสุข พร้อมกระตุ้นให้ผู้ฟังสามารถปฏิรูปตนเองสู่การเป็นพลเมืองที่ดี และยอมรับทางนำจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ กลายเป็นชุมชนและประเทศชาติที่มีคนดี มีความรู้ มีคุณภาพและคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิต (al-Qusoif, 2009 : 3-4)

สารสำคัญของเนื้อหาที่ถูกนำเสนอในคุฏบะฮ์นั้นสะท้อนถึงความเป็นคุฏบะฮ์ที่ไม่ได้เจาะจงเฉพาะเรื่องความตายและเรื่องอาคิเราะฮ์เท่านั้น แต่เป็นการสะท้อนถึงแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เป็นประโยชน์และเป็นบทเรียนอันล้ำค่า เปี่ยมด้วยเนื้อหาและคุณค่า เคาะฎิบควรนำเสนอเรื่องที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชน ถกประเด็นปัญหาที่กำลังเกิดขึ้น พร้อมนำเสนอวิธีแก้ไข แนะนำทางออกของปัญหา เพื่อให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์สูงสุดจากการฟัง ได้รับความรู้ความเข้าใจ สามารถพัฒนาตนเอง ครอบครัว และสังคม ถึงแม้ว่าส่วนสำคัญที่สุดของคุฏบะฮ์จะย่ำถึงเรื่องการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ก็ตาม

ในปีพุทธศักราช 2558 ในประเทศไทยมี 3,898 มัสญิด มีมัสญิดมากที่สุดในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตามจำนวนมัสญิดที่จดทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด จำแนกตามจังหวัดดังนี้ จังหวัดนราธิวาส มี 626 มัสญิด จังหวัดปัตตานี มี 662 มัสญิด จังหวัดยะลา มี 450 มัสญิด จังหวัดสตูล มี 224 มัสญิด และ 4 อำเภอในจังหวัดสงขลา มี 240 มัสญิด (ฝ่ายทะเบียนและสถิติคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย, 2558 : 11) ซึ่งประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ส่วนจังหวัดอื่นๆ ก็มีประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามและมีมัสญิดจำนวนมากไม่ยกเว้นจังหวัดใดๆ ซึ่งทุกวันศุกร์จะมีการนำเสนอคุฏบะฮ์ในมัสญิดดังกล่าวและมีผู้ฟังเป็นจำนวนมาก จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์จากการฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์ด้วยสาเหตุ 3 ประการต่อไปนี้

1. จากการสังเกตและการสอบถามเป็นการเบื้องต้นของการฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์ในจังหวัดดังกล่าวพบว่าผู้ฟังบางคนไม่สามารถเข้าใจเนื้อหาคุฏบะฮ์ได้ทั้งหมดเนื่องจากปัจจัยหลายประการ และประโยชน์ที่ผู้ฟังควรได้รับจากการฟังในช่วงเวลาจำกัดนั้นควรออกมาในรูปแบบใด หรือการนำเสนอคุฏบะฮ์ทุกสัปดาห์เป็นเพียงแค่การนำเสนอให้บรรลุครบตามเงื่อนไขของการละหมาดวันศุกร์ที่ต้องมีการนำเสนอคุฏบะฮ์ก่อนละหมาดโดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ที่ผู้ฟังควรจะได้รับ ทั้งๆ ที่การรวมตัวของผู้คนจำนวนมากในเวลาและสถานที่เดียวกันนั้นย่อมเป็นโอกาสที่ทำให้ยากหากไม่มีการวางแผนเพื่อให้ผู้ร่วมละหมาดได้รับประโยชน์สูงสุดจากการฟังคุฏบะฮ์

2. เนื่องจากคุณบะฮฺวันศูร์เป็นสื่อที่มีผู้ฟังเป็นจำนวนมากทุกระดับชั้น การนำเสนอคุณบะฮฺทุกสัปดาห์สามารถให้ผู้ฟังได้รับความรู้ ความเข้าใจและได้รับประโยชน์จนสามารถนำไปพัฒนาชุมชนและสังคมตามหลักคำสอนที่มาจากคัมภีร์อัลกุรอานและอัลสุนนะฮฺเพื่อให้เกิดคุณธรรมในการดำเนินชีวิต หากการนำเสนอคุณบะฮฺมีการวางแผนอย่างมีระบบ สร้างสรรค์ ประทับใจและเป็นสิ่งใหม่แก่ผู้ฟัง คุณบะฮฺก็จะกลายเป็นการสร้างสังคมคุณธรรมเป็นอย่างยิ่ง

3. เป็นการต่อยอดของการเขียนวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิตที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทมัสนัดในจังหวัดปัตตานีในการเผยแผ่อิสลามและความรู้ กรณีศึกษาที่มีสนธิอับดุลรอฮฺมาน ตำบลปูกุด อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปีการศึกษา 2550 ผู้วิจัยเห็นว่าควรทำวิจัยเรื่องอะฮฺลุลอะฮฺลุลผ่านคุณบะฮฺวันศูร์เพื่อพัฒนาสังคมในระดับชุมชนบัณฑิต ซึ่งผู้วิจัยสนใจที่จะทำการวิจัยในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้เพื่อที่จะเปรียบเทียบระหว่างคุณบะฮฺที่มีการนำเสนอด้วยภาษามลายูกับคุณบะฮฺที่มีการนำเสนอด้วยภาษาไทย มีความเหมือนและความแตกต่างทางด้านประสิทธิผลต่อผู้ฟังมากน้อยเพียงใด

ด้วยเหตุผลข้างต้น ซึ่งคาดว่าจะงานวิจัยนี้เป็นประโยชน์ จึงเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่องศักยภาพของคุณบะฮฺวันศูร์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาคุณบะฮฺวันศูร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

อัลกุรอาน อัลฮะดีษ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาในคัมภีร์อัลกุรอานที่เกี่ยวกับคุณบะฮฺ ผู้วิจัยพบว่าอายะฮฺที่พระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ทรงตรัสเกี่ยวกับการคุณบะฮฺและการละหมาดวันศูร์นั้นปรากฏในอายะฮฺเดียวเท่านั้น คือในสุเราะฮฺอัลญุมุอะฮฺ ลำดับที่ 62 อายะฮฺที่ 9 ที่พระองค์ตรัสเกี่ยวกับการบัญญัติละหมาดวันศูร์อันเป็นวาญิบแก่บรรดาผู้ศรัทธาที่บรรลุดาสนภาวะ ทรงเรียกร้องให้ทุกคนรีบไปสู่การรำลึกถึงพระองค์ด้วยการฟังคุณบะฮฺและละหมาดวันศูร์อย่างพร้อมเพรียงกันหลังจากได้ยินเสียงอะซาน หากยังอยู่ระหว่างดำเนินธุรกรรมใดๆ ก็ให้ละทิ้งชั่วคราว ดังอายะฮฺที่พระองค์ตรัสว่า

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ

ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾

(سورة الجمعة : آية ٩)

ความว่า โอ้อับรรดาผู้ศรัทธาเอ๋ย เมื่อได้ยินเสียงร้องเรียก(อะซาน) เพื่อทำละหมาดในวันศูร์ก็จงรีบเร่งไปสู่การรำลึกถึงอัลลอฮฺ และจงละทิ้งการค้าขายเสีย นั้นเป็นการดีสำหรับพวกเจ้าหากพวกเจ้ารู้

(สุเราะฮฺอัลญุมุอะฮฺ : อายะฮฺ 9)

อายะฮ์ข้างต้นถูกประทานเพื่อให้มุสลิมทุกคนตระหนักและเห็นความสำคัญของการเรียกร้องด้วยเสียงอะซาน ให้รีบเร่งไปยังมัสญิดในฐานะบ่าวที่ต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนในวันศุกร์ ถึงแม้วิธีการคุกบะฮ์และการละหมาดวันศุกร์ไม่ปรากฏรายละเอียดในคัมภีร์อัลกุรอานแต่อย่างใด แต่ได้รับการอธิบายในอัสนุนนะฮ์ของท่านนบี ﷺ อย่างละเอียดทั้งด้วยวาจาและการปฏิบัติ เพื่อให้ทุกคนสามารถปฏิบัติตามแบบฉบับของท่านอย่างเคร่งครัด (Hikmat,1419 : 489)

คุกบะฮ์และการละหมาดวันศุกร์เป็นข้อบัญญัติให้ทุกคนสวดอย่างตั้งใจและสงบ ไม่มีการพูดคุยหรือกระทำการสิ่งใดที่เป็นเหตุทำให้การสวดฟังไม่มีค่าใดๆ เช่นเดียวกับการละหมาดที่ทุกคนควรตั้งใจปฏิบัติและสวดฟังขณะอิหม่ามอ่านสุเราะฮ์ใดสุเราะฮ์หนึ่งจากอัลกุรอาน เพราะทั้งในคุกบะฮ์และในละหมาดล้วนมีการอ่านอัลกุรอาน อีกทั้งอัลกุรอานถูกประทานลงมาเพื่อให้ทุกคนได้รับทางนำและความเมตตาจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ดังอายะฮ์ที่พระองค์ตรัสว่า

﴿ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾

(سورة الأعراف : آية ٢٠٤)

ความว่า และเมื่ออัลกุรอานถูกอ่านขึ้นก็จงสวดฟังอัลกุรอานนั้น
เถิด และจงนั่งเงียบ เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้รับการเอ็นดูเมตตา

(สุเราะฮ์ อัลอะอ์รอฟ : อายะฮ์ 204)

อายะฮ์ข้างต้นเป็นการเตือนบรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลายให้ตั้งใจฟังและใคร่ครวญเมื่อมีการอ่านอัลกุรอานเพื่อพวกเขาจะได้รับความเมตตาจากอัลลอฮ์อย่างถ่องแท้ ถึงแม้บรรดาอะลิมส่วนใหญ่เห็นว่า การตั้งใจฟังและสงบที่หมายถึงนั้นคือขณะละหมาดฟัรฎูซึ่งมะอุมุมจำเป็นต้องตั้งใจฟังการอ่านของอิหม่ามพร้อมกับสงบนิ่ง แต่ทัศนะของบรรดาอะลิมอีกรุ่นหนึ่งเห็นว่า การตั้งใจฟังและสงบในอายะฮ์ข้างต้นคือขณะฟังคุกบะฮ์และละหมาดวันศุกร์ตามลำดับ เพื่อให้ผู้ที่สวดฟังอย่างตั้งใจนั้นได้รับทางนำและความเมตตาจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ (al- al-Ṭabariy,1422 : 10/658-667)

การรวมตัวของบรรดามุสลิมในวันศุกร์นั้นเป็นบัญชาจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ เพื่อให้ทุกคนได้ปฏิบัติศาสนกิจด้วยการฟังคุกบะฮ์และละหมาดสองร็อกอัต ซึ่งบรรดาอะลิมส่วนใหญ่เห็นว่า การรำลึกถึงพระองค์ในอายะฮ์นี้หมายถึงการฟังคุกบะฮ์หรือทั้งการฟังคุกบะฮ์และการละหมาดวันศุกร์นั่นเอง (Ibn Kathīr, 2000 : 4/2847) ซึ่งตามทัศนะของอัศสุยูฎีย์ที่ได้กล่าวว่าการฟังคุกบะฮ์และการละหมาดวันศุกร์อย่างพร้อมเพรียงกันของสัปบุรุษในชุมชนคือการสวดฟังอายะฮ์อัลกุรอานอย่างพร้อมเพรียงกัน (al-Suyūṭiy,2003 : 479-480)

จากการศึกษาอัลฮะดีษของท่านนบี ﷺ เกี่ยวกับคุกบะฮ์วันศุกร์และคุกบะฮ์อื่นๆ ผู้วิจัยพบว่าอัลฮะดีษหลายบทที่ท่านได้กล่าวถึงความสำคัญของคุกบะฮ์และการละหมาดวันศุกร์ ซึ่งผู้บันทึกอัลฮะดีษโดยเฉพาะบรรดาอะลิมผู้บันทึกอัลฮะดีษทั้ง 6 ท่านได้บันทึกไว้ในหนังสืออัลฮะดีษที่เรียกว่าอัลลิตตะฮ์ (الكتاب السنن) ปรากฏพอสังเขปดังต่อไปนี้

1. บันทึกโดย al-Bukhāriy	บทที่ 11 อัลอะดีซหมายเลข 876-941
2. บันทึกโดย Muslim	บทที่ 8 อัลอะดีซหมายเลข 1951-2043
3. บันทึกโดย Abū Dawud	บทที่ 2 อัลอะดีซหมายเลข 1046-1092
4. บันทึกโดย al-Tirmidhiy	บทที่ 2 อัลอะดีซหมายเลข 488-529
5. บันทึกโดย al-Nasā'iy	บทที่ 14 อัลอะดีซหมายเลข 1368-1433
6. บันทึกโดย Ibn Mājah	บทที่ 5 อัลอะดีซหมายเลข 1081-1139

อัลอะดีซในบทต่างๆ ข้างต้นกล่าวถึงบทบัญญัติว่าด้วยความประเสริฐของวันศุกร์ การชำระล้างร่างกายให้สะอาดก่อนไปละหมาดวันศุกร์ การแปร่งฟิง การใช้น้ำหอมก่อนไปมัสญิด ผลานิสงค์ของคนที่ไม่มัสญิดเนิ่นๆ การห้ามไม่ให้ข้ามแถวหรือข้ามศีรษะคนนั่งแถวหน้า เงื่อนไขและกฎระเบียบว่าด้วยการคุฏบะฮ์และการละหมาดวันศุกร์ คุฏบะฮ์วันศุกร์มีการพักด้วยการนั่งสั้นๆ ระหว่างสองคุฏบะฮ์ เป็นต้น ผู้วิจัยขอหยิบยกบางอะดีซเป็นตัวอย่างพอสังเขปดังนี้

อัลอะดีซเล่าจากอับดุลลอฮ์ เบน อุมร์ رضي الله عنه ได้กล่าวเกี่ยวกับลักษณะการนำเสนอ คุฏบะฮ์ของท่านบี ﷺ ว่า

((كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ قَائِمًا ثُمَّ يَقْعُدُ ثُمَّ يَقُومُ كَمَا تَعْلَمُونَ الْآنَ))

(أخرجه البخاري ، 2005 : 920)

ความว่า ท่านนบี ﷺ ยืนขณะกล่าวคุฏบะฮ์ หลังจากนั้นท่านจะนั่ง (ระหว่างสองคุฏบะฮ์) หลังจากนั้นท่านจะยืนอีกครั้งดังที่ท่านทั้งหลายปฏิบัติในปัจจุบันนี้

(บันทึกโดย al-Bukhāriy, 2005 : 920)

ทุกครั้งที่มีการนำเสนอคุฏบะฮ์ ท่านนบี ﷺ จะยืนขณะนำเสนอและจะนั่งระหว่างสองคุฏบะฮ์ เช่นเดียวกับบรรดาเคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงคุณธรรมทั้งสี่ท่าน رضي الله عنهم ที่ได้ปฏิบัติสืบทอดหลังจากท่านนบี ﷺ เสียชีวิต ไม่มีใครนั่งขณะคุฏบะฮ์ยกเว้นเคาะลีฟะฮ์อุมัยยะฮ์ เป็น อีฟฟาน رضي الله عنه ที่ได้ยืนและนั่งในบางช่วงขณะคุฏบะฮ์เพราะขณะนั้นท่านมีอายุมากและเหนื่อยล้า แต่คนแรกที่นั่งคุฏบะฮ์ตั้งแต่ต้นจนจบคือเคาะลีฟะฮ์มุอาวียะฮ์ เบน อับดุลมุลก์ رضي الله عنه ที่นำเสนอคุฏบะฮ์ในมัสญิดกรุงดามัสกัส เนื่องจากขณะนั้นเขาน้ำหนักมากและมีปัญหาสุขภาพ (al-‘Asqolāniy, 1421 : 2/466-467)

ส่วนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการอะวะฮ์และการคุฏบะฮ์มีดังนี้ เช่น

1. ‘Abd al-Ghaniy Ahmad, ได้กล่าวในหนังสือ Khutbat al-Jumu‘ah Wadawruhā Fi Tarbiyat al-Ummah (خُطْبَةُ الْجُمُعَةِ وَرُؤْيَا فِي تَرْبِيَةِ الْأُمَّةِ) 2002 : 2-6 สรุปใจความได้ว่า คุฏบะฮ์วันศุกร์มีความสำคัญเนื่องจากการเป็นการเชิญชวนให้ผู้ร่วมละหมาดเข้าใจศาสนา รับรู้เป้าหมายของการดำเนินชีวิต มีกำลังใจที่จะกระทำความดี ละเว้นความชั่ว เคารพภักดีต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ยึดมั่นหลักการศรัทธาที่ถูกต้อง ห่างไกลจากสาเหตุการเกียจคร้านของพระองค์ หลีกเลียงการศรัทธาที่บิดเบือนและพฤติกรรมเบี่ยงเบนต่างๆ ภารกิจของเคาะฎิบไม่ได้แตกต่างจากภารกิจของศาสนทูตทั้งปวงก่อนหน้านี้

คุณบะฮฺจะสั้นหรือยาวนั้นขึ้นอยู่กับหัวข้อ เนื้อหา และความสำคัญของการนำเสนอ เรื่องราวต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง ถ้าหากคุณบะฮฺสั้นผู้ฟังสามารถเข้าใจได้ดีและสามารถนำไปใช้ ประโยชน์ก็ถือว่าเป็นคุณบะฮฺที่ดี หากคุณบะฮฺสั้นแต่ผู้ฟังไม่สามารถเข้าใจได้หรือไม่ได้ให้ประโยชน์ต่อ ผู้ฟังก็ถือว่าเป็นคุณบะฮฺที่ไร้ความหมาย ถึงแม้ในเนื้อหาคุณบะฮฺเต็มไปด้วยหลักฐานจากอายะฮฺ อัลกุรอานและอัลฮะดีษก็ตาม ก็ถือว่าการนำเสนอคุณบะฮฺในลักษณะนั้นจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาใน ด้านทักษะและวิธีการ

ผู้เขียนได้ปรารภในตอนท้ายเกี่ยวกับบทบาทคุณบะฮฺวันศุกร์ที่เป็นผลดีต่อสังคมว่า การรวมตัวของมุสลิมในวันศุกร์เป็นการรวมตัวด้วยความสมัครใจที่หาได้ยาก การรวมตัวเช่นนี้ จะเกิดขึ้นประมาณ 52 ครั้งในรอบปี ซึ่งเป็นโอกาสดีสำหรับเคาะฎิบที่จะได้นำเสนอสิ่งดีๆ ที่เป็น ประโยชน์แก่ผู้ฟัง เพราะช่วงดังกล่าวเป็นโอกาสทองสำหรับเคาะฎิบที่สามารถสื่อเรื่องราวที่เป็น ประโยชน์แก่ชุมชนเป็นอย่างดี

2. 'Abd al-Karīm Zaydān, ได้กล่าวเกี่ยวกับคุณบะฮฺวันศุกร์ในหนังสือ Usūl al-Da'wah (أسس الدعوة) 1993 : 474-476 เกี่ยวกับบทบาทของคุณบะฮฺวันศุกร์โดยสรุปว่า คุณบะฮฺ เป็นวิธีการหนึ่งในการเผยแผ่หลักการอิสลาม ความรู้ ข้อมูลและข่าวสารแก่มวลชนจำนวนมาก เคาะฎิบเป็นคนที่ควรคำนึงถึงประสิทธิผลในการนำเสนอคุณบะฮฺ เช่น เลือกหัวข้อที่เหมาะสม กับผู้ฟังในแต่ละชุมชน นำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องและใกล้ตัวผู้ฟังมากที่สุด นอกจากนี้เคาะฎิบควร คำนึงปัจจัยต่างๆ ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการนำเสนอคุณบะฮฺ อาทิ

1) การหยิบยกหลักฐานจากคัมภีร์อัลกุรอานและอัลฮะดีษที่ได้รับการ ปฏิบัติจากท่านนบี ﷺ และบรรดาเศาะฮาบะฮฺ رضي الله عنهم

2) หยิบยกเรื่องราวและประวัติที่ปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานและอัลฮะดีษ พร้อมยกตัวอย่างเปรียบเทียบให้เห็นในสังคมปัจจุบันได้อย่างชัดเจน

3) ใช้ทักษะการนำเสนอด้วยการอธิบายด้วยคำพูดที่กะทัดรัดและสื่อ ความหมายที่ผู้ฟังทุกคนได้เข้าใจง่าย เนื่องจากผู้ฟังคุณบะฮฺมีทุกระดับการศึกษาและสติปัญญา

4) ควรนำเสนอคุณบะฮฺในรูปแบบการอธิบายพอสังเขปแก่ผู้ฟังโดยตรง ถึงแม้ว่าการนำเสนอจะอยู่ในรูปแบบการอ่านจากเอกสารก็ตาม

5) ควรหลีกเลี่ยงการนำเสนอยาวเกินไปจนผู้ฟังรู้สึกเบื่อหน่ายและเกิดอคติ ในลักษณะความไม่พอใจต่อเคาะฎิบ

6) ควรหลีกเลี่ยงการหยิบยกหลักฐานจากคัมภีร์อัลกุรอานและอัลฮะดีษที่มี ความหมายคลุมเครือหรือทำให้ผู้ฟังเข้าใจผิด

7) ควรหลีกเลี่ยงการนำเสนอแบบรวดเร็วเกินไป การใช้เสียงดังที่ไม่ เหมาะสม การนำเสนอข้อความที่อาจทำให้เกิดความสับสนและขัดแย้งในสังคม

3. โซรยา จามจรี ได้กล่าวในงานวิจัย "การศึกษาเนื้อหาและบทบาทของ คุณบะฮฺ วันศุกร์ที่มีในชุมชน" 2543 :139-145 วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาโท สาขาวิชาวิทยาศาสตรพัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย

ผู้วิจัยได้สรุปโดยย่อว่า เนื้อหาคุณบะฮมีหลากหลายถึง 13 ประเภท เนื้อหาที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุดเป็นอันดับ 1 คือ หลักศรัทธาทางศาสนา (ร้อยละ 17.86) รองลงมาคือ หลักคุณธรรมจริยธรรม (ร้อยละ 14.29) และศาสนกิจ พิธีกรรมทางศาสนา (ร้อยละ 11.11) ในส่วนของบทบาทของคุณบะฮวันศุกร์ในชุมชนที่ค้นพบประกอบด้วย บทบาทในการตักเตือน อบรมสั่งสอน บทบาทในการทบทวนไคร่ครวญชีวิต บทบาทในการเผยแผ่ศาสนาและให้การศึกษา บทบาทในการสร้างเอกภาพในชุมชน บทบาทในการปลอบประโลม จรรโลงใจ บทบาทในการสะท้อนปัญหาชุมชน และบทบาทในการให้ข้อมูลข่าวสาร

ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะในเรื่องดังกล่าวว่า 1) ผู้แสดงคุณบะฮวันศุกร์ควรกระจายการนำเสนอเนื้อหาให้ครอบคลุมประเภทต่างๆ ให้มากขึ้น เพื่อให้คุณบะฮวันศุกร์เกิดประโยชน์ครอบคลุมในทุกมิติของการดำเนินชีวิตตามหลักการอิสลามอย่างแท้จริง 2) ผู้แสดงคุณบะฮวันศุกร์ควรจัดทำแบบสอบถาม ความต้องการ ความคาดหวัง และข้อเสนอแนะจากผู้ที่มีส่วนร่วมละหมาดวันศุกร์ เพื่อนำข้อมูลมาพัฒนากระบวนการนำเสนอคุณบะฮวันศุกร์ให้ทันสมัยสถานการณ์ และเกิดประโยชน์แก่ชุมชนให้มากที่สุด

จากข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยได้เสนอพอสังเขปดังนี้

1) ผู้วิจัยคิดที่จะทำวิจัยทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพพร้อมๆ กันไป จะต้องมีเวลาเพียงพอ โดยเฉพาะในช่วงของการวิจัยเชิงเอกสาร การวิเคราะห์เนื้อหา การเก็บข้อมูลในพื้นที่ การสอบถาม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

2) ยังมีมัสญิดอื่นๆ ที่น่าสนใจสามารถทำวิจัยในลักษณะเดียวกันนี้ได้อีกหลายแห่ง เช่น มัสญิดฮารุณ เขตบางรัก มัสญิดมาลูล์อิสลาม เขตคลองสามวา มัสญิดศูนย์กลางอิสลามแห่งประเทศไทย เขตคลองตัน และมัสญิดทำอิฐ ในจังหวัดนนทบุรี

3) มัสญิดในจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็น่าจะได้รับเลือกเป็นพื้นที่เป้าหมายในการศึกษาวิจัย แต่ผู้วิจัยต้องเข้าใจภาษามลายูซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นที่ใช้แสดงคุณบะฮวันศุกร์ที่นั่น

4) ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทคุณบะฮวันศุกร์ต่อสตรีและเยาวชน ในกรณีที่สตรีนั้นแม้ศาสนาได้กำหนดให้ประกอบพิธีเช่นผู้ชาย แต่ก็ก็เป็นกลุ่มที่มีบทบาทต่อครอบครัวและชุมชน ส่วนเยาวชนเป็นกลุ่มที่ต้องเข้ามารับผิดชอบดูแลชุมชนในอนาคต อีกทั้งยังน่าจะสนใจว่าพิธีคุณบะฮที่ศาสนากำหนดให้ผู้ชายต้องรับฟัง มีการกล่าวถึงสตรีหรือไม่ อย่างไร

5) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประสิทธิภาพและประสิทธิผล หรือความคาดหวัง ความพึงพอใจของผู้ฟังต่อคุณบะฮวันศุกร์ เพื่อประโยชน์ต่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการนำเสนอคุณบะฮวันศุกร์ให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟังอย่างแท้จริงของมัสญิดที่ศึกษา

6) ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับศักยภาพและข้อจำกัดในการนำเสนอประเภทคุณบะฮมาใช้ในการพัฒนาและป้องกันแก้ไขปัญหาของชุมชน ด้วยการศึกษาเนื้อหาคุณบะฮและสัมภาษณ์ผู้แสดงถึงที่มาของการนำเสนอเนื้อหาดังกล่าว

7) ควรศึกษาเกี่ยวกับช่องทางต่างๆ ในการเผยแพร่คุณบะฮวันศุกร์ เช่น การตีพิมพ์ การออกอากาศทางวิทยุ โทรทัศน์ และวิธีอื่นๆ เป็นต้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. เพื่อศึกษาความหมายและบทบัญญัติเกี่ยวกับคุณบะฮ
2. เพื่อศึกษาทัศนคติเกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮของเคาะฎิบและผู้ฟังคุณบะฮวันศุกร์และข้อเสนอแนะจากทั้งสองฝ่าย
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพของคุณบะฮวันศุกร์เพื่อการพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัย

ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยคาดว่าจะได้รับประโยชน์ดังต่อไปนี้

1. ได้ทราบความหมายของคุณบะฮ หลักฐาน ประเภท และความสำคัญของคุณบะฮวันศุกร์
2. ได้ทราบบทบัญญัติเกี่ยวกับคุณบะฮ พิธีกรรมที่เกิดขึ้นก่อนและขณะคุณบะฮ การปฏิบัติตนของเคาะฎิบก่อนและหลังจาก
- 3 ได้ทราบการนำเสนอคุณบะฮที่เป็นส่วนหนึ่งของการตะวอะฮมวลชนและการพัฒนาสังคม
4. ได้ทราบทัศนคติและข้อเสนอแนะของเคาะฎิบจากการนำเสนอคุณบะฮและผู้ร่วมละหมาดจากการฟังคุณบะฮวันศุกร์
5. เป็นประโยชน์โดยตรงต่อเคาะฎิบที่จะได้นำข้อมูลการวิจัยเป็นแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนากลยุทธ์ของการนำเสนอคุณบะฮ ทั้งเนื้อหาและวิธีการเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ร่วมละหมาดมากที่สุด
6. ได้รับความรู้ใหม่และสามารถนำประสบการณ์จากการวิจัยครั้งนี้เพื่อวิจัยในเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนอคุณบะฮหรือเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคุณบะฮวันศุกร์ในแง่มุมต่างๆ และเพื่อศึกษาค้นคว้าต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา อัลกุรอาน อัลฮะดีษ วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ โดยเรียงตามหัวข้อและสาระสำคัญ ดังนี้

- 1) ความรู้ทั่วไปและบทบัญญัติเกี่ยวกับคุณบะฮ
- 2) ความรู้เกี่ยวกับคุณบะฮ ประเภท รุกุ่น เงื่อนไขการนำเสนอคุณบะฮวันศุกร์

3) ประสิทธิผลจากการนำเสนอคุณบะฮ์วันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

2. ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1) ด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ แบ่งเป็นจังหวัด อำเภอ ตำบล จำนวนมัสญิดและมัสญิดที่เป็นกรณีศึกษาโดยเลือกมัสญิดที่ขึ้นทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการประจำจังหวัดปี พ.ศ. 2558 ดังนี้

ก. จังหวัดนราธิวาส มี 13 อำเภอ 76 ตำบล 626 มัสญิด

ข. จังหวัดปัตตานี มี 12 อำเภอ 114 ตำบล 662 มัสญิด

ค. จังหวัดยะลา มี 8 อำเภอ 56 ตำบล 450 มัสญิด

ง. จังหวัดสตูล มี 7 อำเภอ 36 ตำบล 224 มัสญิด

จ. 4 อำเภอในจังหวัดสงขลาได้แก่ อำเภอจะนะ อำเภอเทพา อำเภอนาทวี และอำเภอสะบ้าย้อย มีทั้งหมด 38 ตำบล 240 มัสญิด

2) กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างด้วยการขอให้ตอบแบบสอบถาม 1 ตำบล 1 มัสญิด จำนวน 320 มัสญิด มัสญิดละ 4 ท่านแบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ 1.ผู้นำเสนอคุณบะฮ์ 2 ท่าน และผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ 2 ท่าน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ผสมผสานระหว่างวิธีการวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนาม ซึ่งใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการบันทึกข้อมูลจากเอกสารและการสอบถามแบบเจาะลึกรายบุคคล ซึ่งแหล่งข้อมูลที่ผู้วิจัยจะทำการรวบรวมตามลำดับบทต่างๆ ที่เป็นเนื้อหาของวิทยานิพนธ์

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือวิจัย 2 ส่วน คือ เครื่องมือวิจัยที่ใช้สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และเครื่องมือวิจัยที่ใช้สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ 1) แบบบันทึกข้อมูลเอกสาร 2) แบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง

การเก็บรวบรวมข้อมูลได้มาจากแหล่งข้อมูล 2 ส่วน คือ 1) ได้มาจากการศึกษาค้นคว้า การอ่านและรวบรวมเอกสารซึ่งมีข้อมูลจากแหล่งเอกสารที่สำคัญ อาทิ หนังสือเกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮ์ บทบาทมัสญิดในการพัฒนาสังคม หนังสือชีวประวัติของท่านบิฮ์ที่ได้นำเสนอคุณบะฮ์ หนังสือประวัติศาสตร์อิสลามว่าด้วยการนำเสนอคุณบะฮ์ของบรรดาเคาะลีฟะฮ์และบรรดาอุละมาอ์ในยุคต่างๆ 2) ได้มาจากการสอบถามและสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยการนำข้อมูลที่อยู่ในเครื่องบันทึกเสียงมาถอดความและทำการบันทึกโดยเรียงตามลำดับความสำคัญทั้งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผู้นำเสนอคุณบะฮ์ และผู้ฟังคุณบะฮ์ เป็น 2 กลุ่ม คือ ผู้นำเสนอคุณบะฮ์ ที่เจาะลึกเกี่ยวกับพื้นฐานวิชาความรู้ศาสนา ความรู้ทั่วไป การเตรียมตัวก่อนนำเสนอ วิธีการนำเสนอคุณบะฮ์เพื่อการ

พัฒนาสังคมและผู้ฟังศุภบะฮฺต่อประสิทธิผลจากการฟัง ที่เจาะลึกเกี่ยวกับพื้นฐานวิชาความรู้ศาสนา และทั่วไป ประสิทธิผลที่ได้จากการฟังศุภบะฮฺ

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องศักยภาพของศุภบะฮฺวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาศุภบะฮฺวันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้สรุปได้เป็น 4 ด้านดังนี้

1. ผลการวิจัยความหมายและบทบาทญุติเกี่ยวกับศุภบะฮฺ

1) ศุภบะฮฺคือการเทศนา การปาฐกถา การแนะนำตักเตือนหรือการให้ความรู้ โดยผู้นำในศาสนาอิสลามแก่ผู้ร่วมละหมาด ปกติจะใช้เฉพาะในวันศุกร์เรียกว่า ศุภบะฮฺวันศุกร์ เป็นการแสดงธรรมเทศนาก่อนที่จะมีการละหมาดวันศุกร์ด้วยระยะเวลาที่พอเหมาะ เนื้อหาศุภบะฮฺส่วนใหญ่เป็นความรู้เกี่ยวกับศาสนาและเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังโดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาและวิถีดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง กระตุ้นให้เกิดการศรัทธาและเกิดความยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ และยึดมั่นกับสุนนะฮฺของท่านเราะซูลุลลอฮฺ ﷺ ศุภบะฮฺเป็นเงื่อนไขของการละหมาดวันศุกร์ หากไม่มีการศุภบะฮฺ การละหมาดวันศุกร์ก็มิอาจเกิดขึ้นได้

2) ศุภบะฮฺมีหลายความหมายและประเภทที่ไม่ได้เจาะจงเฉพาะศุภบะฮฺวันศุกร์เพียงอย่างเดียว ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการละหมาดทั้งที่เป็นวาญิบและสุนัต แต่บางครั้งเกิดขึ้นในพิธีกรรมที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการละหมาด ซึ่งศุภบะฮฺเหล่านั้นปรากฏในสมัยท่านนบี ﷺ และเกิดขึ้นเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ สถานที่และเวลา แต่ละประเภทมีความแตกต่างกันด้านรูปแบบและวิธีการ

3) ศุภบะฮฺวันศุกร์มีรูกุ่นต่างๆ ตามทัศนะของบรรดาอุละมาอ์ในมัซฮับต่างๆ ทั้งที่เห็นพ้องและเห็นต่างในบางรูกุ่น บางทัศนะเห็นว่าศุภบะฮฺเป็นการตักเตือนทุกคนด้วยการให้คำแนะนำ หรือแจ้งข่าวดีให้กำลังใจและข่าวร้ายด้วยโทษสำหรับผู้ละเมิด เริ่มด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ กล่าวปฏิญาณตนความเป็นเอกะของพระองค์ เนื้อหาศุภบะฮฺสั้นที่สุดเท่ากับการอ่านตะชะฮฺฮุดหรืออ่านสามอายะฮฺจากอัลกุรอาน บางทัศนะเห็นว่าศุภบะฮฺต้องมีรูกุ่นและเงื่อนไขต่างๆ ที่คนทั่วไปเข้าใจว่านั่นคือการกล่าวตักเตือนที่เริ่มต้นด้วยการสรรเสริญพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ และต่อด้วยรูกุ่นอื่นๆ อาทิ การกล่าวขออานวयरเศาะละวาดแต่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ การสั่งเสียเพื่อให้ผู้ฟังยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ในทั้งสอง อานหนึ่งอายะฮฺจากคัมภีร์อัลกุรอานที่มีความหมายการตักเตือน และ การคูอาอแก่บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย

4) ศุภบะฮฺมีเงื่อนไขตามทัศนะของบรรดาอุละมาอ์ในมัซฮับต่างๆ ทั้งที่เห็นพ้องและเห็นต่างในบางเงื่อนไข ซึ่งส่วนใหญ่เห็นว่าศุภบะฮฺวันศุกร์ต้องมีสองศุภบะฮฺที่สั้นเท่ากับอ่านสุเราะฮฺที่พอเหมาะหรือเสมือนกับกล่าวตักฮิบหรือตะฮฺลีลาลีกถึงพระองค์อัลลอฮฺ ﷻ ด้วยการเนี่ยตว่า เป็นการศุภบะฮฺถือว่าใช้ได้ สะอาดจากชะดัชเล็กและชะดัชใหญ่ ปกปิดเอาเราะฮฺขณะศุภบะฮฺ ยืนขณะนำเสนอศุภบะฮฺและนั่งระหว่างสองศุภบะฮฺเท่ากับอ่านสามอายะฮฺจากอัลกุรอาน ศุภบะฮฺแรก

ยาวกว่าคฤงษะที่ส่อง เคาะภูบิพหันหน้าไปยังผู้ฟัง ถึงแม้ผู้ฟังบางคนอาจพิจารณาการได้ยินหรือหลับ ขณะฟังคฤงษะก็ตาม คฤงษะเป็นพิธีกรรมเฉพาะที่เกิดขึ้นในวันศุกร์เท่านั้น

5) คฤงษะเป็นเงื่อนไขสำคัญของการละหมาดวันศุกร์ หากไม่มีการคฤงษะ การละหมาดวันศุกร์ก็มิอาจเกิดขึ้นได้ ทั้งเคาะภูบิและผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ควรศึกษากฎระเบียบ เงื่อนไขว่าด้วยการนำเสนอและการฟังคฤงษะตลอดจนสิ่งที่ทำให้การฟังสูญเปล่าโดยไม่ได้รับผลบุญใดๆ ที่สำคัญของคฤงษะวันศุกร์คือการตักเตือนและการให้คำแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังทั้ง เรื่องศาสนา วิถีชีวิตและเรื่องอาคิเราะฮ์เพื่อให้ทุกคนเกิดการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ

2. ผลการวิจัยด้านการนำเสนอคฤงษะและทัศนคติของบรรดาเคาะภูบิ

จากการศึกษาด้วยการสอบถามผู้นำเสนอคฤงษะวันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในเรื่องต่างๆ พอสรุปได้ดังนี้

1) ผู้นำเสนอคฤงษะล้วนเป็นผู้มีความรู้ในวิชาศาสนาที่จบการศึกษาระดับชะนะวีเย่ขึ้นไป ส่วนใหญ่เป็นครูสอนวิชาศาสนาและมีอาชีพอิสระ มีความสามารถด้านการสื่อสารด้วยภาษามลายูและภาษาไทย ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่มีการนำเสนอคฤงษะด้วยภาษามลายูกลาง ผสมผสานในประโยคด้วยภาษาไทย บางมัสญิดมีการนำเสนอคฤงษะด้วยภาษาไทย เพื่อให้ผู้ฟังที่ไม่สันทัดภาษามลายูได้เข้าใจ ส่วนคฤงษะในจังหวัดสตูลร้อยละ 85 มีการนำเสนอด้วยภาษาไทย ยกเว้นตำบลมีการนำเสนอคฤงษะด้วยภาษามลายูกลางและแทรกด้วยภาษาไทยในบางประโยค ส่วนคฤงษะใน 4 อำเภอ จังหวัดสงขลาร้อยละ 65 เป็นการนำเสนอด้วยภาษาไทยถิ่น ผสมผสานกับภาษาไทยกลางในบางประโยค ส่วนมัสญิดในอำเภอสะบ้าย้อย เทพา และบางตำบลในอำเภอจะนะ และอำเภอนาทวีร้อยละ 45 มีการนำเสนอคฤงษะด้วยภาษามลายู

2) ผู้นำเสนอคฤงษะร้อยละ 85 เป็นอิหม่าม เคาะภูบิ และบิหลันมีการสลับ เวนนำเสนอคฤงษะ ร้อยละ 15 เท่านั้นที่มีการเชิญบุคคลภายนอกนำเสนอคฤงษะ รูปแบบการนำเสนอ คฤงษะร้อยละ 90 เป็นการอ่านจากหนังสือคฤงษะที่เป็นเล่มตามหัวข้อที่เคาะภูบิเห็นสมควร บางมัสญิด เคาะภูบินำเสนอคฤงษะด้วยภาษามลายูถิ่นโดยไม่ได้อ่านจากหนังสือแต่จะพูดตามถนัดที่ตนได้เตรียมไว้ เนื้อหาคฤงษะร้อยละ 95 มีการเน้นเรื่องการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ การประกอบอิบาเดฮ์ ยึดมั่นกับอัลกุรอานและอัลฮะดีษ ส่งเสริมเรื่องคุณธรรมและจริยธรรม การรำลึกถึงความตายและวันอาคิเราะฮ์ ร้อยละ 5 มีการวิเคราะห์เหตุการณ์ปัจจุบันในคฤงษะวันศุกร์

3) ผู้นำเสนอคฤงษะร้อยละ 95 เห็นว่าช่วงเวลาการนำเสนอคฤงษะที่เหมาะสมที่สุดอยู่ระหว่าง 15-20 นาที แต่ไม่เกิน 25 นาที โดยแบ่งสัดส่วนคฤงษะแรกยาวกว่าคฤงษะที่สอง คฤงษะแรกเน้นเนื้อหาสำคัญส่วนคฤงษะที่สองจะเน้นเรื่องการสรุปผลหรือแทรกด้วยเรื่องที่เป็นเกิล็ด ข้อคิดเตือนสติจากอายะฮ์อัลกุรอานหรืออัลฮะดีษ คฤงษะที่สองเป็นบทเศาะละวาตแต่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ บทดุอาอ์และบทปิดคฤงษะด้วยภาษาอาหรับ ร้อยละ 5 เท่านั้นเห็นว่าคฤงษะควรอยู่ระหว่าง 25-30 นาที ส่วนการนำเสนอคฤงษะสั้นหรือยาวนาน เคาะภูบิส่วนใหญ่เห็นพ้องว่าการคฤงษะสั้นมีผล ต่อผู้ฟังมากกว่าคฤงษะยาว เพราะจะทำให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์มากพอสมควรและมีผลต่อการให้ความสนใจในการฟังคฤงษะมากกว่า

3. ผลการวิจัยด้านทัศนคติของผู้ฟังคฤภวะฮวันศุกร์

จากการศึกษาด้วยการสอบถามผู้ฟังคฤภวะฮวันศุกร์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในเรื่องต่างๆ พอสรุปได้ดังนี้

1) ผู้ฟังคฤภวะฮวันศุกร์มีความหลากหลายด้านวัยวุฒิ การศึกษาทั้งด้านศาสนา ด้านสามัญ อาชีพ และความสามารถด้านการใช้ภาษาในการสื่อสาร ร้อยละ 82 สามารถเข้าใจภาษามลายูและภาษาไทย ยกเว้นบางตำบลในจังหวัดปัตตานีที่ใช้ภาษาไทยในการสื่อสาร เช่นเดียวกับจังหวัดสตูลและ 4 อำเภอในจังหวัดสงขลาซึ่งคนส่วนใหญ่ใช้ภาษาไทยในการสื่อสารยกเว้นบางตำบลที่มีการใช้ภาษามลายูในการสื่อสารและนำเสนอคฤภวะฮวันศุกร์ ผู้ฟังคฤภวะฮวันศุกร์ร้อยละ 85 จบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาขึ้นไป และจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย มีอาชีพหลากหลายขึ้นอยู่กับสถานที่ตั้งของมัสญิด

2) ผู้ฟังคฤภวะฮวันศุกร์ร้อยละ 73 เห็นว่าการฟังคฤภวะฮจากเคาะฎิบที่สลับกันทุกสัปดาห์ดีกว่าฟังคฤภวะฮจากเคาะฎิบคนเดียวถึงแม้จะอ่านในหนังสือที่มีเนื้อหาหลากหลายก็ตาม ร้อยละ 82 เห็นว่าคฤภวะฮด้วยการพูดหรือบรรยายตามถนัดดีกว่าคฤภวะฮที่เคาะฎิบอ่านจากหนังสือ ร้อยละ 95 เห็นว่าคฤภวะฮที่มีผลต่อผู้ฟังคือคฤภวะฮที่เคาะฎิบใช้ภาษาถิ่นที่คนส่วนใหญ่เข้าใจง่ายและให้ความสนใจมากกว่าการใช้ภาษากลาง มีความรู้สึกว่าได้รับคำแนะนำจากผู้รู้เรื่องศาสนาที่ใกล้ชิด รู้ปัญหาและทางแก้ไขให้กับชุมชน ร้อยละ 5 เห็นว่าควรอนุรักษ์ภาษากลางเพื่อให้ผู้ฟังภาษาทางการและเป็นวิชาการมากกว่าภาษาถิ่น ร้อยละ 57 เห็นว่าควรนำเรื่องใกล้ตัวหรือสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนและสังคมปัจจุบันนำเสนอเพื่อให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์มากที่สุด

3) ผู้ฟังคฤภวะฮวันศุกร์ร้อยละ 87 เห็นว่าคฤภวะฮที่ดีควรอยู่ในช่วงระหว่าง 15-25 นาที แต่ไม่เกิน 30 นาที คฤภวะฮสั้นดีกว่าคฤภวะฮยาว คฤภวะฮแรกยาวกว่าคฤภวะฮที่สอง ร้อยละ 89 เห็นว่าเนื้อหาคฤภวะฮควรเน้นการให้ความรู้ใหม่และตักเตือนเรื่องศาสนาถึงแม้เป็นเรื่องราวในอดีตแต่ควรที่จะนำเสนอให้รูปแบบใหม่ที่ทันสมัยมากขึ้น โดยนำเสนอเนื้อหาที่เป็นความรู้ที่หลากหลายหัวข้อและเนื้อหาเหมาะสมผสานให้เป็นการนำเสนอที่ดึงดูดผู้ฟัง ร้อยละ 95 เห็นว่าควรเน้นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการยึดมั่นในอัลกุรอานและอัลฮะดีษ แทรกด้วยเรื่องความรู้เกี่ยวกับการประกอบฮิบาดะฮ์ และการขัดเกลาจิตใจเพื่อให้เกิดคุณธรรมและจริยธรรม

4) ผู้ฟังคฤภวะฮวันศุกร์ร้อยละ 85 เห็นว่าความรู้ที่ได้จากคฤภวะฮเป็นความรู้ที่เคยศึกษามาแล้ว เคาะฎิบเพียงแค่เรียบเรียงให้เป็นเนื้อหาและประโยคใหม่ บางครั้งเนื้อหาคฤภวะฮเป็นเรื่องเก่าที่คนส่วนใหญ่รู้จักจากแหล่งต่างๆ แต่ยอมฟังได้เพราะถือว่าเป็นการตักเตือนและสกิดความรู้สึกได้รับการตักเตือน เพราะเรื่องศาสนาไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องใหม่เสมอ เรื่องเก่าก็ยังคงใช้ได้ หากนำมาประยุกต์ใช้ให้เป็นและปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ส่วนผู้ฟังร้อยละ 15 ตอบว่าเนื้อหาคฤภวะฮเป็นความรู้ใหม่ที่ยังไม่เคยฟังจากที่ไหนมาก่อน จึงสนใจที่จะฟังและติดตาม

4. ผลการวิจัยด้านศักยภาพของคฤภวะฮวันศุกร์เพื่อการพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

จากการศึกษาเรื่องศักยภาพของคฤภวะฮวันศุกร์เพื่อการพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ผู้วิจัยพบว่า คฤภวะฮวันศุกร์เป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นทุกครั้งก่อนละหมาดวันศุกร์ที่ผู้ร่วมละหมาดจำนวนหนึ่งฟังอย่างตั้งใจ มีนัยของการตะอวะฮ์ให้ทุกคนทำความดี และละเว้นความชั่ว มี

เนื้อหาเน้นการยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และการยึดมั่นในหลักคำสอนของพระองค์ ซึ่งเป็นบ่อเกิดของความมีคุณธรรมและจริยธรรมในชีวิต คุณบะฮฺมีศักยภาพในการพัฒนาสังคมเป็นอย่างดีหากผู้นำเสนอ มีทักษะการนำเสนอ มีการเตรียมตัวด้านเนื้อหา นำเสนอเป็นลำดับวรรคตอนที่น่าฟัง เรียบเรียงเนื้อหาที่ผู้ฟังเข้าใจง่าย ใช้ภาษาที่สละสลวย ชัดถ้อยชัดคำ มีความบริสุทธิ์ใจและสัจจะวาจา มีความสง่างามด้านบุคลิก มีความรู้ทั้งเรื่องศาสนาและทันต่อเหตุการณ์ มีทัศนคติที่กว้างไกล เข้าใจสภาพชุมชน รู้ถึงปัญหาและสามารถให้คำแนะนำทางออกแก่ผู้ฟัง นำเสนอเรื่องใกล้ตัว ตรงประเด็น เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตสู่การเป็นป่าวที่ดีของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ที่ได้รับความโปรดปรานทั้งโลกนี้และอาคิเราะฮฺ ห่างไกลจากปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้การนำเสนอเป็นอุปสรรคต่อการเข้าใจของผู้ฟัง

ส่วนผู้ฟังคุณบะฮฺซึ่งเป็นมวลชนที่มีวิญญู คุณวุฒิ ความเข้าใจภูมิหลังการศึกษาและความเข้าใจที่แตกต่างและหลากหลาย ควรฟังคุณบะฮฺด้วยความตั้งใจทั้งกายและสติปัญญา มุ่งมั่นที่จะรับข้อแนะนำจากเคาะฎิบโดยตรงอย่างต่อเนื่องสัปดาห์ละครั้งตลอดทั้งปีมี 52 ครั้ง รวมกับ 2 คุณบะฮฺในวันตรุษ หากเคาะฎิบหรือคณะกรรมการบริหารมัสญิดมีการเรียบเรียงหัวข้อและเนื้อหาคุณบะฮฺอย่างมีระบบตามลำดับและเป็นขั้นตอน มีเนื้อหาเป็นวิชาการ มีการบันทึกเสียงและภาพเผยแพร่ทางสื่อต่างๆ และมีการจัดพิมพ์เนื้อหาเพื่อให้สังคมได้ติดตามอย่างต่อเนื่อง คุณบะฮฺก็จะกลายเป็นหลักสูตรพัฒนาสังคมด้วยเนื้อหาที่ทุกคนสามารถรับประโยชน์จากการนำเสนอไม่เฉพาะแก่ผู้ร่วมละหมาดในมัสญิดเท่านั้น แต่รวมถึงทุกเพศ ทุกวัยในสังคมด้วย สังคมจะได้รับการพัฒนาในด้านต่างๆ สมกับเป็นประชาชาติที่ได้รับการยกย่องจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ว่าเป็นประชาชาติที่ดีเลิศ

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องศักยภาพของคุณบะฮฺวันศุกร์เพื่อการพัฒนาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยพบว่า การวิจัยที่ควรนำอภิปรายได้ดังนี้

คุณบะฮฺวันศุกร์เป็นพิธีกรรมสำคัญที่มีรูกุนและเจ็อนไซทั้งก่อนและระหว่างการนำเสนอ มีหลักฐานที่ปรากฏในคำภีร์อัลกุรอาน อัลฮะดีษ และมติเอกฉันท์ (อิญมา) และทัศนคติของบรรดาอุลมาอ์ในมัซฮับต่างๆ แต่ทุกท่านเห็นพ้องว่าคุณบะฮฺเป็นเจ็อนไซสำคัญของการละหมาดวันศุกร์ หากไม่มีการคุณบะฮฺการละหมาดวันศุกร์มีอาจเกิดขึ้นได้ ซึ่งเมื่อรวมเจ็อนไซและรูกุนทั้งหมด คุณบะฮฺจะออกมาในรูปแบบของการนำเสนอที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการให้ความรู้ การตักเตือน การชี้แนะที่เกี่ยวกับชีวิตบนโลกนี้จนถึงอาคิเราะฮฺ

คุณบะฮฺวันศุกร์มีมาตั้งแต่สมัยท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ และเกิดขึ้นเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยบรรดาเคาะฎิบผู้สืบสานภารกิจสำคัญในการนำเสนอเพื่อให้ผู้ร่วมละหมาดได้เข้าใจและรับหลักการอิสลามด้วยการศรัทธามั่นและปฏิบัติจนกลายเป็นผู้ที่ยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ด้วยการศรัทธา ปฏิบัติศาสนกิจ และศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่อง และเพื่อให้ศาสนาของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ดำรงอยู่และคงไว้ซึ่งความสมบูรณ์แบบจนถึงวันกียามะฮฺ

คุณบะฮฺวันศุกร์เป็นส่วนหนึ่งของอะฮฺกามมวลชน เคาะฎิบควรวางแผนล่วงหน้า เนื่องจากมีผู้ฟังจำนวนมากรวมตัวในมัสญิดทุกวันศุกร์โดยไม่จำเป็นต้องเชิญชวนด้วยวิธีอื่นใด เว้นแต่

ด้วยการอะซานเรียกร้องให้คนในชุมชนรวมตัวกัน หากการรวมตัวที่มีสติในวันอื่นที่ไม่ใช่วันศุกร์อาจเกิดขึ้นได้ไม่ยากด้วยเหตุผลบางประการที่อาจหาได้ยาก

ช่วงการนำเสนอคุณบะฮฺเป็นช่วงเวลาให้ผู้ร่วมละหมาดส่วนใหญ่อยู่ในมัสญิดและพร้อมที่จะฟังคุณบะฮฺ เคาะฎิบควรถือโอกาสดังกล่าวนำเสนอเนื้อหาที่ประโยชน์ต่อผู้ฟังโดยนำเสนอเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักการศาสนา วิถีชีวิต อันนำไปสู่การพัฒนาสังคมอย่างต่อเนื่องด้วยปัจจัยหลายประการ ประกอบกับเชิญชวนให้ผู้ฟังทุกคนยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ มีหลักศรัทธาที่หนักแน่น อันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาสังคมที่มีคุณธรรม

การนำเสนอคุณบะฮฺจะเกิดประสิทธิผลต่อผู้ฟังมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับหลายปัจจัยทั้งปัจจัยบุคคลและวิธีการนำเสนอ คนสำคัญในการนำเสนอคุณบะฮฺคือเคาะฎิบที่ควรมีทักษะความสามารถในการนำเสนอด้วยหัวข้อและเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน ระดับการศึกษาของผู้ร่วมละหมาด คำนึงถึงปัจจัยที่จะนำไปสู่การนำเสนอคุณบะฮฺที่มีผลต่อผู้ฟัง คุณบะฮฺควรเป็นเนื้อหาที่กะทัดรัด พอเหมาะกับเวลา ตอบโจทย์หัวข้อ เสียงชัดเจน ทันท่วงทีเหตุการณ์

จากการสำรวจในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วยการสอบถามเคาะฎิบผู้นำเสนอคุณบะฮฺและผู้ร่วมละหมาดวันศุกร์ ตำบลละ 1 มัสญิด พบว่าส่วนใหญ่มีการจัดเวรผู้นำเสนอคุณบะฮฺแต่ละวันศุกร์ เคาะฎิบส่วนใหญ่จะอ่านคุณบะฮฺจากหนังสือคุณบะฮฺที่ถูกรวมเป็นเล่ม โดยเลือกหัวข้อที่ควรอ่านแก่ผู้ร่วมละหมาด เนื้อหาคุณบะฮฺเน้นเรื่องการประกอบอิบาเดฮฺ คุณธรรมและจริยธรรม การมีจิตสำนึกในหน้าที่การงาน การรำลึกถึงความตายและเรื่องเกี่ยวกับชีวิตหลังจากตายจนถึงอาคิเราะฮฺ ส่วนผู้ฟังคุณบะฮฺทุกมัสญิดเห็นว่าคุณบะฮฺเป็นการตักเตือนให้ทุกคนอยู่ในศีลธรรมที่ดีงาม ผู้ฟังส่วนใหญ่ไม่ค่อยพอใจกับการฟังคุณบะฮฺด้วยหลายเหตุผล อาทิ เคาะฎิบไม่มีทักษะ เสียงไม่ค่อยชัด เนื้อหาไม่เป็นปัจจุบัน อ่านจากหนังสือที่เคยอ่านในคุฏบะฮฺมาแล้วหลายครั้งและใช้ภาษากลางที่ผู้ฟังส่วนใหญ่ไม่สันทัด

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่องศักยภาพของคุฏบะฮฺวันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะใน 3 ด้าน ดังนี้

1. การนำผลการวิจัยไปใช้

จากผลของการวิจัยที่ได้มาจากการวิจัยในครั้งนี้ ควรนำไปดำเนินการเพื่อให้เกิดประโยชน์ได้ดังต่อไปนี้

1) นำผลการวิจัยออกเผยแพร่สู่สาธารณะ โดยนำไปใช้ประกอบการเรียนการสอนในรายวิชาที่เกี่ยวกับการนำเสนอคุณบะฮฺเพื่อให้นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไปได้รู้ถึงความหมายและประวัติความเป็นมาของการคุฏบะฮฺ คุณลักษณะของเคาะฎิบ เคาะฎิบที่พึงประสงค์

2) นำข้อเสนอแนะจากบรรดาเคาะฎิบและผู้ฟังคุฏบะฮฺไปใช้ในการพัฒนาวิธีการนำเสนอคุณบะฮฺวันศุกร์ให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลต่อผู้ฟังและอาจเกิดการพัฒนาในชุมชนและสังคมต่อไป โดยมอบข้อมูลดังกล่าวแก่สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเพื่อ

นำไปพิจารณาในการจัดอบรมวิธีการนำเสนอคุณสมบัติที่เป็นมาตรฐานในลำดับต่อไป และเผยแพร่ข้อมูลดังกล่าวในอินเทอร์เน็ตแก่ผู้สนใจทั่วไป

3) นำผลการวิจัยครั้งนี้มอบให้กับสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเพื่อวางนโยบายและดำเนินการพัฒนาบุคลากรที่ดำรงตำแหน่งประจำมัสยิดทั้งอิหม่าม เคาะฎิบ และผู้นำเสนอคุณสมบัติทั่วไปที่ได้รับเชิญให้คุณสมบัติตามมัสยิดต่างๆ ให้มีทักษะและความสามารถในการนำเสนอคุณสมบัติที่มีผลต่อผู้ฟัง โดยจัดอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง

4) สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดควรเชื่อมต่อโดยตรงกับบรรดาอิหม่ามหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการคุณสมบัติวันศุกร์ทุกมัสยิดให้มีการนำเสนอคุณสมบัติแรกในเนื้อหาเดียวกันโดยกำหนดหัวข้อและเนื้อหาพอสังเขป ส่วนคุณสมบัติที่สองจะมอบให้กับเคาะฎิบแต่ละมัสยิดนำเสนอคุณสมบัติในเนื้อหาที่ทุกท่านเห็นความเหมาะสม พร้อมกับเสริมนโยบาย ข้อมูล ข่าวสารต่างๆ จากสำนักงานคณะกรรมการอิสลามฯ ที่จะประชาสัมพันธ์ให้ผู้ฟังทุกคนทราบทุกสัปดาห์

5) ทุกมัสยิดควรมีการจัดเวรการนำเสนอคุณสมบัติ ด้วยการจัดทำตารางผู้นำเสนอคุณสมบัติประจำเดือนพร้อมกับหัวข้อคุณสมบัติ หรือด้วยการจัดทำตารางคุณสมบัติประจำ 6 เดือนหรือประจำปีที่มีรายชื่อบรรดาเคาะฎิบทั้งบุคคลภายในและบุคคลภายนอกสลับกันพร้อมกับติดประชาสัมพันธ์ให้ทุกคนรับทราบ

6) ขณะมีการนำเสนอคุณสมบัติที่มีสถิติควรถ่ายทอดสดทาง Face book Live หรือด้วยการอัดเสียงและภาพลงอินเทอร์เน็ตในระบบต่างๆ เพื่อให้ผู้สนใจทั่วไปสามารถย้อนดูและฟังในภายหลังได้ หรือเผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์ออนไลน์ หรือทางวิทยุชุมชน หรือรวบรวมภาพและเสียงคุณสมบัติแจกจ่ายให้กับผู้สนใจทั่วไป หรือขายในราคาพอเหมาะเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมกิจการมัสยิด

7) หากมีนโยบายที่จะรวบรวมเนื้อหาคุณสมบัติในรูปแบบหนังสือเล็กทรอนิกส์ ควรวางนโยบายให้เคาะฎิบทุกท่านเขียนเพื่อลงในสื่ออินเทอร์เน็ตที่ทุกคนสามารถติดตามและได้รับประโยชน์จากเนื้อหาดังกล่าว ถึงแม้จะแนะนำเสนอคุณสมบัตินั้นเคาะฎิบนำเสนอด้วยปากเปล่าโดยไม่ได้อ่านตามเนื้อหาที่ถูกเขียนไว้ทุกข้อ แต่เนื้อหาที่เป็นเอกสารดังกล่าวจะกลายเป็นหลักฐานสำคัญในการอ้างอิงทางวิชาการหรือจะกลายเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจทั่วไปที่จะอ้างอิงเนื้อหาและเป็นทานสำหรับผู้เผยแพร่ความรู้ที่จะกลายเป็นผลบุญอันล้ำค่ายิ่ง

2. การพัฒนาเคาะฎิบผู้นำเสนอคุณสมบัติ

1) สืบเนื่องจากการสำรวจข้อมูลด้วยการสอบถามเคาะฎิบในจังหวัดชายแดนภาคใต้พบว่า ระดับการศึกษาของบรรดาอิหม่าม เคาะฎิบ และเคาะฎิบรับเชิญอยู่ในระดับขณะวัยร้อยละ 20 จบการศึกษาระดับปริญญาตรี และร้อยละ 5 ที่จบการศึกษาระดับปริญญาโท ส่วนการศึกษาด้านสามัญของผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวปรากฏว่าร้อยละ 80 จบระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และร้อยละ 20 อยู่ระหว่างอนุปริญญาถึงปริญญาตรี

2) การพัฒนาเคาะฎิบและผู้นำเสนอคุณสมบัติควรมีการพัฒนาทั้งระบบอย่างต่อเนื่อง อาทิ จัดอบรมในด้านความสามารถในการเลือกหัวข้อและเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน การเรียบเรียงเนื้อหา การใช้ภาษาที่คนส่วนใหญ่เข้าใจง่าย การใช้เวลาที่พอเหมาะกับเนื้อหา การคาดหมายต่อความสำเร็จในการนำเสนอคุณสมบัติ การโน้มน้าวให้ผู้ฟังให้ความสนใจที่จะฟังคุณสมบัติ ซึ่ง

สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดควรวางแผนและนโยบายการพัฒนาสังคมผ่านคุณบะฮ์วันศุกร์และควรมีการประเมินผลในบางโอกาส

3) การคัดเลือกผู้ที่จะดำรงตำแหน่งอิหม่าม เคาะฎิบ บิหลั่น ควรให้มีการสอบวัดและประเมินผลด้านต่างๆ เพื่อให้ผู้ที่ดำรงตำแหน่งดังกล่าวเป็นผู้ที่มีทักษะ ความสามารถในการบริหารจัดการมัสญิด การเป็นผู้นำละหมาด การสอนและถ่ายทอดวิชาความรู้แก่ชุมชน การนำเสนอคุณบะฮ์วันศุกร์ที่มีผลต่อผู้ฟัง ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดควรรดำเนินนโยบายนี้ เพื่อให้ชุมชนมีการพัฒนาทั้งด้านศาสนาและวิถีชีวิตอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

3. การทำวิจัยครั้งต่อไป

จากศึกษาเรื่องศักยภาพของคุณบะฮ์วันศุกร์เพื่อพัฒนาสังคม กรณีศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยขอเสนอให้มีการทำวิจัยครั้งต่อไปเพื่อเป็นการต่อยอดและขยายผล ดังนี้

1) การพัฒนาคุณภาพชุมชนด้านกิจการศาสนาโดยใช้มัสญิดเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อน โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ ลงมือปฏิบัติ และร่วมกันผลักดันเพื่อให้คุณภาพชีวิตของชุมชนดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง

2) นโยบายของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดที่มีต่อการบริหารจัดการมัสญิด โดยเน้นที่การคัดเลือกผู้ที่จะดำรงตำแหน่งอิหม่าม เคาะฎิบ และบิหลั่นด้วยการสอบ ด้านทักษะความสามารถ

Prince of Songkla University
Pattani Campus

บรรณานุกรม

- พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานฉบับที่จัดพิมพ์โดยศูนย์กษัตริย์ฟายัด เพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน
ปีฮิจเราะฮ์ศักราช 1419 แปลโดยสมาคมนักเรียนเก่าอาหรับแห่งประเทศไทย
- โซรยา จามจรี , 2543 การศึกษาเนื้อหาและบทบาทของคัมภีร์อันสุรที่มีในชุมชน
วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาศึกษาศาสตร์
พัฒนาการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- ทะเบียนมัสยิดที่จดทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด 5 จังหวัดชายแดน
ภาคใต้ พ.ศ. 2558.
- ทำเนียบมัสยิดทั่วราชอาณาจักรคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย,2558 ฝ่ายทะเบียนและ
สถิติคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยคณะกรรมการอิสลามประจำ
จังหวัด.
- 'Abd al-Ghaniyy Ahmad Jabr Muzhir,1422. Khutbat al-Jumat wa dawruhā fi Tarbiyat
al-Ummah (خطبة الجمعة ودورها في تربية الأمة). al-Riyādh – al-Sa'ūdiyyah:
al-Maktabah al-Malik Fahd.
- 'Abd al-Karīm Zaydān,1993. Usūl al-Da'wah (أصول الدعوة). Beirut- Lubnān : Mu'assasah
al-Risālah.
- al-'Asqolāniy,Ahmad bin Ali bin Hajar,2005. Fath al-Bari Bi Sharh Sahih al-Bikhāriy
(فتح الباري بشرح صحيح البخاري). al-Riyāḍ.al- al-Sa'ūdiyyah : Dār Tayyibah.
- al-Bukhāriy,Muhammad bin Ismā'il bin Ibrāhim al-Bukhāriy,2005. Sahih al-Bukhāriy
(صحيح البخاري). Beirut- Lubnān : Dār al-Fikr li al-Tibāah wa al-Nashr wa
al-Tayz īī'.
- Abū Dāwūd bin Sulaiman bin al-Ash 2005. Sunan Abi Dawūd (سنن أبي داود). Beirut-
Lubnān : Dār al-Fikr li al-Tibāah wa al-Nashr wa al-Tayz īī'.

- Hikmat bin Bashir bin Yasin,1999. *al-Tafsir al-Sahih Mawsūah al-Sahih al-Masbūr*
Min al-Tafsir bi al-Ma'thūr (التفسير الصحيح موسوعة الصحيح المسبور من
 التفسير بالمأثور). al-Madinahal-Munawwarah- al-Sa'ūdiyyah: Dār al-Maathir.
- 'Ibn Kathīr,Imad al-Din Abū al-Fidaa Ismail bin Umar,1421. *al-Bidayah wa al-Nihayah*
 (البداية والنهاية) al-Qāhirah. Misr : Dār Hijr.
- 'Ibn Kathīr,Imad al-Din Abū al-Fidaa' Ismail bin Kathīr al-Dimashqi,2000.*Tafsir al-Quran*
al-Azim (تفسير القرآن العظيم). al-Qāhirah -Misr : Muassasah Qurtubah.
- 'Ibn Mājah,Abū 'Abdillah bin Muhammad bin Yazid bin Majah al-Qazwayni, 2005.
Sunan 'Ibn Mājah (سنن ابن ماجه). Beirut- Lubnān : Dār al-Fikr li
 al-Tibāah wa al-Nashr wa al-Tayzīi'.
- Muslim, Abū al-Husayn bin al-Hajjāj al-Qurashiy al-Naisabūriy, 2005. *Sahih Muslim*
 (صحيح مسلم). Beirut- Lubnān : Dār al-Fikr li al-Tibāah wa al-Nashr wa
 al-Tayzīi'.
- al-Nasāiyy, Abū 'Abd al-Rahmān Ahmad bin Shuaib bin Ali bin Sinān bin Bahr
 al-Khurasāniy al-Nasāiy, 2005. *Sunan al- Nasāiy* (سنن النسائي). Beirut-
 Lubnān : Dār al-Fikr li al-Tibāah wa al-Nashr wa al-Tayzīi'.
- al-Qurtubiy, Abū 'Abdullah Muhammad bin Ahmad bin Abū Bakr,2006. *al-Jāmiī*
li Ahkām al-Qurān (الجامع لأحكام القرآن). Beirut- Lubnān : Muassasah
 al- Risālah.
- al-Qusoīr, 'Abdullah bin Saleh,2009.*Tabsirah al-Hudah Bisha'ni al-Da'wah wa al-*
Duah (تبصرة الهداة بشأن الدعوة والدعاة). al-Riyāḍ - al-Sa'ūdiyyah : Dār
 'Alam al-Kutub.
- al-Suyūtiy,Jalal al-Din al-Suyūti,2003.*al-Durr al-Manthūr fi al-Tafsir bi al-Ma'thūr*
 (الدّر المنثور في التفسير بالمأثور). al-Qāhirah -Misr : Markaz Hijr li al-Buhūth wa
 al-Dirasat al-Arabiyyah wa al- Islāmiyyah.

al-Ṭabariy, Abū Ja'far Muhammad bin Jarir al-Ṭabari,2001. **Jami' al- Bayān an Ta'wil Ayi al-Quran** (جامع البيان عن تأويل آي القرآن). al-Qāhirah -Misr : Dār Hijr.

al-Ṭahānawī,Zafr Ahmad al-Uthmaniyy,1414. **lila al-Sunan** (إعلاء السنن). Karachi-Pakistan : Idarat al-Quran wa al-Ulūm al- Islāmiyyah.

Prince of Songkla University
Pattani Campus

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ สกุล นายมูหะมัด คอยา
 รหัสประจำตัวนักศึกษา 5520430007
 วุฒิการศึกษา

วุฒิ	ชื่อสถาบัน	ปีที่สำเร็จการศึกษา
1. ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา และภาษาอาหรับ	มหาวิทยาลัยอัลอัซฮัร กรุงไคโร ประเทศอียิปต์	พ.ศ. 2541
2. ศีษาศาสตรบัณฑิต ประถมศึกษา	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช	พ.ศ. 2553
3. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต อิสลามศึกษา	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี	พ.ศ. 2550

ทุนการศึกษา

ทุนอุดหนุนการวิจัยเพื่อวิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ตำแหน่งและสถานที่ทำงาน

อาจารย์ประจำสาขาวิชาอิสลามศึกษา คณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

การเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ

1. มูหะมัด คอยา และอับดุลเลาะ การ์รีนา " ศีษารูปแบบการนำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์ที่มีประสิทธิผลต่อสังคม " การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 3 วันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2557 มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
2. Moohamad Khoya dan Abdullah bin Yusuf Karina " Penghayatan Bahasa Melayu Dalam Penyampain Khutbah : Satu Kajian di Wilayah Yala –Selatan Thailand " การอนุรักษ์ภาษามลายูในการนำเสนอคุฏบะฮ์ กรณีศึกษาในจังหวัดยะลา Icon Imad IV International Conference on Islam in Malay World. Page 61-74
3. มูหะมัด คอยา และอับดุลเลาะ การ์รีนา " มัสญิด : บทบาทในการเสริมสร้างชุมชนด้วยคุณธรรม กรณีศึกษาในอำเภอเมือง จังหวัดยะลา "

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 5 วันที่ 12-14 กันยายน พ.ศ. 2558 วิทยาลัยอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

4. มุหะมัด คอยา และอับดุลเลาะ การีนา " ศึกษาประสิทธิผลจากการรับฟังคุฏบะฮ์วันศุกร์ที่มีผลต่อการสังคม กรณีศึกษาในอำเภอเมือง จังหวัดยะลา"
การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 3 วันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2559
มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
5. มุหะมัด คอยา และซาฟีอี อาดำ "รูปแบบการนำเสนอคุฏบะฮ์วันศุกร์ที่มีประสิทธิผลต่อสังคม กรณีศึกษาในอำเภอเมือง จังหวัดยะลา" (ตีพิมพ์ลงในวารสารอัล-นूर มหาวิทยาลัยฟาฏอนี ฉบับที่ 23 (ฉ ที่ 2/2560) ปีที่ 12 ประจำเดือนกรกฎาคมถึงเดือนธันวาคม ปี 2560
6. Moohamad Khoya dan Syafie Ardam " Keberkesanan Dalam Penyampian Khutbah Jumaat Dengan Penghayatan Bahasa Melayu, Satu Kajian di Wilayah Yala "(ตีพิมพ์ลงในวารสารอัล-ฮิกมะฮ์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี ฉบับที่ 14 (ฉ ที่ 2/2560) ปีที่ 7 ประจำเดือน กรกฎาคมถึงเดือนธันวาคม ปี 2560

Prince of Songkla University
Pattani Campus